

MAVİ DÜŞ 3

Aydın Sezer

2. BASKI

DK

Tarihin Derinliklerinden
Karadeniz'in Derinliklerine

Mavi Düş

Aydın Sezer

İçindekiler

Önsöz ve teşekkür	9
Mihail Vasilyeviç Frunze: Kızıl Ordu'dan Taksim'e	15
Valentina Julianovna Verjenskaya.....	20
Mavi Akım'ın vanası resmen açıldı.....	25
Bolşevikler Anadolu'da.....	29
Beyaz Ruslar İstanbul'da.....	31
Kamarinskaya	37
Beyaz Ruslar Gelibolu'da	40
Turgut Özakman'ın <i>Şu Çılgın Türkler'i</i>	46
Sovyetler'den petrol ithalatı yasaklanıyor.....	50
Aralov İzmir İktisat Kongresi'nde.....	52
Lev Davidoviç Bronşteyn Türk vatandaşı mıydı?.....	54
Anadolu'da Sovyet yatırımları	58
Mustafa Kemal, Albay Budeni'yle görüştü mü?.....	67
Suad Yurtkoru ve "Park Kültürü"	70
Sıcak ve Soğuk Savaş yılları.....	73
Efsane dönüyor.....	76
27 Mayıs.....	84
Kapitalistler Moskova'da.....	87
Sovyet modeli kalkınma stratejisi	89
Jirinovski KGB ajanı mıydı?.....	93
12 Mart muhtırası	95
"Diyarbakır Protokolü"	98
Doğalgaz gündeme nasıl geldi?.....	100
Özal'lı yıllar	102
Kapitalistler gerçekten Moskova'da.....	106
Rusya Federasyonu doğuyor	110
Moskova'ya giden yol Laleli'den geçer	112
Rusya'da kapitalizmin ilk krizi.....	115
Türklerin Rusya'daki altın yılları: 90'lar	118
ENKA'nın Moskova'sı ya da Moskova'nın ENKA'sı.....	124
"Mavi Düş" doğuyor	127
Mavi Düş imzası medyada.....	134
Mavi Akım'a onay	138
Mavi Akım onayı medyada.....	144

1999 sonları: Köşe yazarları ve Mavi Akım'a	
sistemli saldırı	150
O meşhur fotoğraf	207
Rusya-Türkiye ilişkilerinin gelişmesini istemeyen	
odaklar var: ABD-Rusya pazarlığı	209
Rus medyasından örnekler.....	212
Mavi Akım tartışmalarında gündeme getirilen	
iddialar ve gerçekler	216
Mavi Akım, Yüce Divan yolunda.....	237
Yüce Divan sürecinde kamuoyunu ve TBMM'yi	
yanıltan isimler	259
Nazlı Ilıcak.....	260
Emekli Büyükelçi, Milletvekili Şükrü Elekdağ.....	267
Orhan Güvenen ve Türkiye optimali.....	284
Necdet Pamir gerçeği.....	303
Sürekli tebessüm hali: Hilmi Güler	324
Son söz Yüce Divan'da.....	365
Mesut Yılmaz'la Mavi Akım üzerine	371
Ekler	385
Kaynakça	417

Önsöz ve teşekkür

Bu kitabın öyküsü, 4 Mart 2010 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Nabucco Projesi görüşmelerinde, Rize Milletvekili Sayın Mesut Yılmaz'ın meclis kürsüsünden, Rusya Federasyonu'yla Mavi Akım Anlaşması imzalandığı dönemde, zamanın ABD büyükelçisi tarafından tehdit edildiğine dair sözleri ifade etmesiyle başladı.

TBMM tarafından da onaylanan bu anlaşma nedeniyle tehdit edilen Sayın Yılmaz'a ABD büyükelçisi "Bu Mavi Akım Anlaşması'nı iptal edin, etmezseniz bu sizin için de kötü sonuçlar doğurur. Yani şahsen sizin için de kötü sonuç doğurur" demişti.

Türkiye'nin içinde bulunduğu olağanüstü, belki de olağan şartlar nedeniyle Sayın Yılmaz'ın bu beyanı ertesi gün medyada yeterince ilgi görmedi. Böylesine önemli bir haber, bir iki satırla geçiştirildi.

Aynı uyarı, aynı büyükelçi tarafından eski Devlet Bakanı Sayın Ahat Andıcan'a da yapılmıştı. Mavi Akım Projesi'ne karşı olduklarını açıkça ifade eden büyükelçi, "Biz Atlantik'in diğer yakasında bu projeye sıcak bakmıyoruz. Bunun mutlaka bir bedeli olur" demişti.

Aynı büyükelçi, ziyaret ettiği eski Devlet Bakanı Sayın Cavit Kavak'a ise Mavi Akım Anlaşması TBMM'de onaylandığı takdirde, 1998 yılında Mesut Yılmaz'ın ABD'ye yapacağı ziyaretin gerçekleşemeyebileceğini ifade ediyordu.

1971 ve 1980 yıllarında Sovyetler Birliği'yle ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı bir dönemde, askeri darbelerle iktidardan düşen Süleyman Demirel, yıllar sonra, Menderes'in 1960 yılında Moskova'ya gerçekleştiremediği resmi ziyareti, çarpıcı bir ifadeyle değerlendirmiştir:

Amerika zaman zaman Türkiye'nin Sovyetler Birliği'yle yakınlaşmasından rahatsız olmuştur. Mesela, bilebildiğimiz kadarıyla, bunu bir dokümana dayanarak söylemiyorum, rahmetli Menderes'in Moskova'ya ziyareti düşünmesinden rahatsız olmuştur.¹

Bu noktada şu soru takılıyor aklımıza; Sayın Demirel'in kendi iktidarlarında Sovyetler'le işbirliğine giden yolda attığı adımlar da ABD'yi rahatsız etmiş miydi acaba?

Türk-Sovyet ilişkilerinin tarihçesiyle ilgili detaylara ulaşmak bugün bile son derece güçtür. Detaylar bir tarafa, sıradan olağan bilgilere ulaşmak dahi özel bir çaba gerektirir. Sovyet tarihçilerinin bu konudaki eserlerinde ideolojik temelli bir yaklaşım söz konusudur. Bu nedenle ulaşılan bilgilere ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Ancak kıyas yapabilecek başka bir kaynağın olmadığı durumlarda, ne yazık ki, milli tarihimizi Sovyet bakış açısıyla öğrenmeye, daha doğrusu keşfetmeye yönelmek gerekiyor. Özellikle Kurtuluş Savaşı ve hemen sonrası döneme ilişkin resmi belgelerde adeta yok sayılan köklü Türk-Sovyet ilişkileri, en popüler Milli Mücadele tarihi yazarı Turgut Özakman'da bile yeteri düzeyde ele alınmıyor. Açıkça, bilinçli bir "karartma" olduğu söylenebilir. O dönemdeki Bolşevik ideolojiye yönelik olumlu tavrın, sonradan neden ve nasıl olumsuz bir tavra dönüştüğünü anlayabilmek mümkün olmakla birlikte, olumsuz resmi tavra karşın, 1957'den günümüze kadar, özellikle ekonomik işbirliği alanlarında yaşanan Sovyet ve Rus sempatisinin nedenini açıklayabilmek benim açımdan da mümkün olamıyor.

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra tüm dünyada estirilen antikomünizm rüzgârından bir hayli etkilenen Türkiye'de de komünizme karşı duruş, milli ve resmi bir ideoloji olarak yerleştirilmiştir. Bugün bile hâlâ tartışılmakta olan çeşitli devlet örgütlerinin ortaya çıkmasının arkasında bu antikomünist duruşun olduğu malumdur. Buna rağmen, son 60 yılın neredeyse tamamında merkez sağ iktidarlar tarafından yönetilen Türkiye'de, Sovyetler'le ve Rusya'yla ilişkilerde yaşanan ve neredeyse "stratejik ortaklık" esprisi çerçevesinde değerlendirilebilecek ekonomik ve ticari ilişkiler bu kitabın temel konularından birisini teşkil etmektedir. Evet, merkez sağın Sovyetler'le ve Rusya'yla flörtünden bahsediyorum.

Türkiye'deki Amerikan sefirlerini çileden çıkartan tek olay Mavi Akım Projesi değildir. 1957'de Demokrat Parti iktidarının

son yıllarında Sovyet Büyükelçisi Nikita S. Rijov'un Ankara'da üst düzey resmi makamlarımızdan gördüğü ilginin nedenini anlayabilmek için sarf ettiği çabalar, zamanın ABD sefirini çok geceler uykusuz bırakmıştır.

Kamuda uzun yıllar Türk-Rus ekonomik ve ticari ilişkilerinden sorumlu birimlerde görev yapmış biri olarak, özellikle Moskova Büyükelçiliğimizdeki Ticaret Müşavirliği görevim sırasında, Mavi Akım Anlaşması'yla ilgili tüm resmi gelişmelere birinci elden vâkıf olduğumdan ötürü, Sayın Yılmaz'ın yukarıdaki beyanı beni uzun yıllar öncesine götürdü. Mavi Akım Anlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra, büyükelçilikteki ofisimde ziyaretime gelen Moskova'daki ABD Büyükelçisi'nden iki görevliyle yapmış olduğum görüşmeyi hatırladım. Projeyle ilgili bilgi almak isteyen görevlilerin, ben Mavi Akım ("Blue Stream") dedikçe, esprili bir şekilde Mavi Düş ("Blue Dream") diye düzeltme yapmalarını aramızdaki samimiyete vererek tepki göstermiyordum. Ancak, görüşmenin sonunda bu defa benim, "Mavi Düş de gerçek olacak, tıpkı tarihteki Türk-Sovyet iktisadi işbirliğindeki büyük sanayi yatırımları gibi" dediğimde, ABD'li dostlarımın, özellikle de bir dönem İzmir'de de görev yapan dostumun, bu projenin gerçekleşeceğine olan inancım karşısında şaşkınlığını gizleyemediğini gördüm.

Bu kitapta, Mavi Akım Projesi'nin iki ülke arasında sadece bir enerji işbirliği anlaşması olmadığını da ortaya koymaya çalıştım. Projenin rakamsal büyüdüğü kuşkusuz çeşitli kesimleri ve özellikle enerji şirketlerini rahatsız etmiş olabilir. ABD'yi rahatsız etmiş olabilir. Bu projeden rahatsız olan çevreler, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin tarihçesinden bihaber oldukları için, gündeme getirdikleri suni ve mesnetsiz iddialar da sadece on yıl gibi kısa bir sürede kendiliğinden çürümüştür. Bilindiği gibi, proje gündeme düştüğü andan itibaren yoğun eleştirilere maruz kaldı. Genellikle, siyasi nedenlerle projeye karşı çıkanları anlayabilmek mümkün olmakla beraber, genetik Rus düşmanlığı yapanların ve özellikle ABD çıkarları doğrultusunda çeşitli teknik argümanlarla medyada karşı taarruz başlatanların hedefindeki bu projenin iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceği açısından ne denli gerekli olduğunu savunmak benim için her zaman bir görev oldu. Bu, kamu hizmetinde bulunmamdan ötürü benim için zaten resmi bir görevdi. Türk-Rus ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesine katkı sağlamam için devlet bana maaş ödüyordu. Moda tabiriyle, vergi ödeyenlerin parasından benim maaşım ödeniyordu. Bu nedenle,

projeyi savunmamdan daha doğal bir şey olamazdı.

Türkiye son on yılda enerji krizine yakalanmadı. Bu, Mavi Akım Projesi sayesinde oldu. Bugün birçok ilimizde evlerde doğalgaz kullanılıyor. Doğalgaz kullanımının bu denli yaygınlaşması da Mavi Akım sayesinde oldu.

Peki, Mavi Akım Projesi bizi Rusya'ya daha bağımlı kılmadı mı? Mavi Akım Projesi yüzünden ucuz Türkmen doğalgazı yerine, pahalı Rus gazı almıyor muyuz? Neden pahalı doğalgazla elektrik üreterek enerji maliyetlerini artırıyoruz? Neden Samsun-Ankara Boruhattı ihalesiz olarak Ruslara verildi? Bu ve benzeri tüm sorulara açık ve net yanıtlar vererek, sokaktaki Türk vatandaşının kafasında bu projeye ilgili olumsuz tek bir soru işaretinin kalmamasını amaçlıyorum. Bunu yapmaya çalışırken de oldukça iddialyım.

Kamuda on dokuz yıl süren görevim boyunca, ANAP iktidarları döneminde ne bir terfi aldım ne de özel bir ilgiye mazhar oldum. Ben hep başka partiler iktidardayken basamakları ağır ağır tırmandım. Hatta ANAYOL hükümeti döneminde Doğru Yol Partisi'nden bir bakanın danışmanlığı görevinde dahi bulundum. Siyasetten mümkün olduğu kadar uzak durmakla beraber, Türkiye'nin içerisinde bulunduğu olağanüstü, belki de olağan koşullar nedeniyle hep gündemi takip ederek, özellikle dış ekonomik ve ticari ilişkilerimiz üzerinde yoğunlaştım.

AKP'nin iktidara gelmesiyle birlikte, özellikle Mavi Akım'a karşı başlatılan linç kampanyasının da etkisinde kalarak, içyüzünü yakından bildiğim bu proje nedeniyle ANAP'a karşı oluşmaya başlayan sempatiden ötürü siyasete girmeye karar verdim. O tarihte ANAP'ın toplumdaki imajını hatırlatmama gerek yok sanırım. Türkiye'de siyasetin yeniden yapılandırılmasıyla ilgili dış kaynaklı çalışmaların en üst düzeyde yürütüldüğü bir dönemde, baraj altında kalmış bir partide siyasete ilgi duymak olsa olsa benim gibi "hep muhalif" birinden beklenecek bir davranıştı. Sayın Mesut Yılmaz ve Sayın Cumhurbaşkanımız için Yüce Divan çalışmalarının yapıldığı bir dönemde, ANAP'ta bile, Mavi Akım'ın Türkiye için faziletlerini anlatıyor olabilmek, açıkça söylemek gerekirse çığınca bir işti. İlk siyaset pratiğimi bu proje üzerinden yapıyordum. Siyaset virüsü kapmama neden olan kişi, değerli dostum Baki Mert'in bile anlattıklarımı ihtiyatla dinlediğinin farkındaydım. Çevremdeki partili arkadaşlarımın çoğu, benden daha çok Nazlı Ilıcak'a ve Mavi Akım Projesi'nin neden gündeme geldiğini hâlâ anlayamadığını ifade eden Fehmi Kuru'ya itibar ediyordu. Oysa Fehmi Bey eğer son on yılda yazın pişmekten, kışın

donmaktan kurtulmuşsa, işte bu Mavi Akım sayesinde olmuştur.

Hayata karşı sergilemeye çalıştığım duruşun temelinde “kul hakkı” esprisine vermiş olduğum öncelik ve emeğe saygı vardır. Mavi Akım Projesi’ne emek veren tüm politikacı ve bürokratlara karşı toplumun borçlu olduğunu düşünüyorum. En azından görevlerini gerektiği şekilde yapmış olmalarından ötürü onlara bir teşekkür borçlu olduğumuzu düşünüyorum. Özellikle politikacılar, yapılan saldırılardan yılarak bu projeyi rafa kaldırmış olsalardı, son on yılda Türkiye’nin enerji sıkıntısı hangi düzeyde olurdu, bunu düşünmek bile istemiyorum. “Türkmen gazı seçeneği” dediğinizi duyar gibiyim. Bugün de hâlâ ütöpik olan bu projeye ilgili detayları ve gerçekleri de bu kitapta bulabileceğinizi ifade edeyim.

Verdikleri bilgi ve belgelerle bu kitabın ortaya çıkmasında sağladıkları katkılar ve yapılan yüz yüze görüşmeler için, Başbakan Sayın Mesut Yılmaz başta olmak üzere, eski Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cumhur Ersümer’e, eski Devlet Bakanı Ahat Andican’a, eski Devlet Bakanı Cavit Kavak’a, eski BOTAŞ genel müdürleri Nevzat Arseven’e, Gökhan Bildacı’ya, Gökhan Yardım’a, Enerji Bakanlığı’nın eski çalışanlarından Tuncay Derman’a, Dış Ticaret Müsteşar Yardımcısı ve eski Moskova Büyükelçiliği Ticaret Başmüşaviri Bülent Şahinalp’e, eski Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirleri İzzet Fehmi Güneş ve Aycan Mütevellioğlu’na, eski BOTAŞ Daire Başkanları Arif Aktürk ve Cenk Pala’ya, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Doçent Dr. Erel Tellal’a, USAK Genel Koordinatörü Sedat Laçiner’e, ENKA Holding Kurucusu Şark Tara’ya, ENKA Holding Yönetim Kurulu Başkanı Sinan Tara’ya, ENKA’nın Moskova’daki ilk genel müdürü Murat Gülmezoğlu’na ve Dilek Aktürk’e teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca kitapta bulunan bazı bölümleri daha önce kaleme alan ve benim aynen veya kısaltarak kullanmama izin veren Turgut Özakman’a, Ankara Üniversitesi DTCF Öğretim Üyesi Doç. Dr. Eftal Ş. Batmaz’a, Okan Üniversitesi Öğretim Görevlisi Dr. Hülya Aslan’a, gazeteciler Çiğdem Toker, Hakan Aksay, Suat Taşpınar ve Fırat Gazel’e, *Forbes* dergisi yöneticileri ile Nilgün Balcı Çavdar ve Özer Turan’a ve Remzi Kitabevi editörlerinden Sayın Öner Ciravoğlu’na müteşekkirim... Sayın Ciravoğlu’na ayrıca, Remzi Kitabevi tarafından yayımlanan Jak Deleon’un *Beyoğlu’nda Beyaz Ruslar* kitabından yaptığım alıntı için halen yurtdışında yaşayan Jak Deleon’un mirasçılarıyla temasa geçerek bana gerekli izni almış olmasından ötürü şükran duygularımı

belirtiyorum. Ayrıca, Jak Deleon'un telif haklarının mirasçılarına da verdikleri izin için teşekkür ederek saygılarımı sunuyorum.

Kitabın yazılması için beni yüreklendiren, eski Anavatan Partisi Genel Başkanı Salih Uzun ve aynı partinin eski ARGE başkanı Cem Karakeçili, Baki Mert'e de teşekkür ediyorum.

Sayın Hilmi Güler, Nazlı Ilıcak, Fehmi Kuru ve Erol Üçer (GAMA) görüşme taleplerime yanıt vermediler. Üstelik bir mazeret gösterme gereği de duymadılar.

Kaynak araştırmalarında bana yardımcı olan ve büyük emek sarf eden Selda Aktaş, Gülay Subaşı'na, kitabın kapak tasarımını yapan Rengim Mütevellioğlu'na ve kitabın yazımında yardımcı olan Songül Öz, Başak Özer, Oytun Sezer ve Bengi Sezer'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak bana sağladığı rahat çalışma ortamı ve yazdığım metinler üzerindeki düzeltmeleri için sevgili eşime sonsuz teşekkürü borç bilirim.

Aydın Sezer,
1 Aralık 2010, Ankara

Mihail Vasilyeviç Frunze: Kızıl Ordu'dan Taksim'e

Frunze'yi lise yıllarımda okuduğum kitaplardan tanıyıştım. Hüzünlü bir sonla biten kısa hayat hikâyesinden çok etkilenmiştim. Kırk yaşında ameliyat masasında can veren, Kızıl Ordu'nun kurucularından (Kızıl Ordu'nun babası) Frunze, Bolşevik Devrimi sırasında önemli roller üstlenmişti. Bir çiftçi çocuğu olarak dünyaya gelmiş, daha on dokuz yaşındayken işçi liderleri arasındaki yerini almıştı. 1905'te Moskova'daki gösteriler sırasında yakalanıp, yargılanarak idama mahkûm edilmiş, idam cezası müebbet hapse çevrildikten sonra Vladimir'de, Nikolayev'de (günümüzde Mikolayiv) ve Sibirya'da cezasının bir bölümünü çekmiş ve daha sonra firar etmişti.

Ekim Devrimi'nde iki bin kişilik güçlü ordusuyla Moskova'da Bolşeviklerin yardımına geldikten sonra yıldızı daha da parlamıştı. 1921'de merkez komite üyesi oldu; 1925'te ise, Sovyet Devrimci Askeri Konsey Başkanlığı'na getirildi. 15 Ocak-31 Ekim 1925 tarihleri arasında Sovyetler Birliği Savaş Bakanlığı görevini üstlendi. Ülser rahatsızlığı yakasını bir türlü bırakmamıştı. Kendi doktorlarının telkinine rağmen, Stalin'in talimatıyla mide ameliyatı olmak üzere 31 Ekim 1925'te yattığı masadan bir daha kalkamadı. Bazı tarihçiler, Frunze'nin ölümünün arkasında Stalin'in bulunduğunu iddia etmektedirler.²

Yıllar sonra Moskova'da yaşarken hemen her gün öntünden geçtiğim, evime birkaç yüz metre mesafedeki heybetli binanın Frunze Askeri Akademisi olduğunu öğrendim. Bazen köpeğimle akademinin önündeki parkta vakit geçirirken, bu heybetli binaya ismini veren Frunze'nin TBMM'de çılgınca nasıl alkışlandığını düşünürdüm.

Artık Moskova'daydım. Tarih kitaplarımızda yer verilmediği için öğrenemediğim Frunze'yle ilgili tüm ayrıntıları öğrenmiştim. Kurtuluş

2. <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/RUSfrunze.htm>

Mihail Vasilyeviç Frunze, 1921'de Lenin'in özel talimatıyla, Türkiye'ye olağanüstü elçi olarak atanmıştı.

Savaşı yıllarında Ankara'da bulunduğunu, hatta cephede dolaştığını öğrendiğimde çok şaşırıldığımı hatırlıyorum. Kurtuluş Savaşımızla ilgili bulabildiğim kaynakları detaylı bir şekilde inceledim. Evet, Frunze, 1921'de Lenin'in özel talimatıyla, Türkiye'ye olağanüstü elçi olarak atanmıştı. Frunze bu görevi aldığı anda "... Bu görev bana, Ankara'nın Yunan birliklerince ele geçirilmesinin söz konusu olduğu bir sırada verildi. Böyle bir durumda Sovyet Ukrayna, Rusya'nın da uygun görmesiyle, bu ülkeye elçisini göndererek, tüm dünya önünde Türkiye'yle dostluğunu belirtmeyi gerekli saydı"³ diyor.

Frunze ve beraberindekiler, 5 Kasım 1921'de Harkov'dan yola çıkarak 13 Aralık'ta Ankara'ya varıyor. Karadeniz kıyılarında kol gezen İtilaf ülkelerinin savaş gemileri Frunze'nin Anadolu'ya çıkmasını engellemek için yolcu teknelerini dikkatle izliyor. Trabzon üzerinden Samsun'a gelen Frunze, Yahşihan'a kadar atla, daha sonra trenle Ankara'ya ulaşıyor. Anadolu'da uğradığı her yerde kendisini karşılayan resmi görevlilerin yanı sıra, halktan da büyük ilgi görüyor. Ankara'ya gelmesi onuruna garda düzenlenen mitingde yaptığı konuşma büyük yankı uyandırıyor. 20 Aralık

3. A.M. Şamsutdinov, *Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s.133.

1921'de getirmiş olduğu mektup TBMM'de okunuyor (Ek 1).⁴ Büyük bir ilgiyle dinlenen mektup meclis üyeleri üzerinde derin izler bırakıyor. TBMM başkanı konuyla ilgili olarak yayınladığı mesajda, "... Kızıl Ordu'nun ünlü bir komutanı ve şanlı önderlerinden biri olan Frunze'nin seçilerek Türkiye'ye gönderilmesi, sadece bu olgu bile, Millet Meclisi'nde özel bir şükran duygusu uyandırdı" ifadesini kullanıyor.⁵ Frunze aynı gün Mustafa Kemal'e itimatnamesini verdikten sonra cepheye gidiyor. 5 Ocak 1922 günü de Ankara'dan ayrılarak ülkesine dönüyor.

Son yıllarda çeşitli internet sitelerinde Frunze'nin Taksim'deki Milli Mücadele Kahramanları Anıtı'nda da yer aldığını öğrenmem, Frunze hakkındaki şaşkınlığımı daha da artırdı. Anıtla ilgili tüm resmi ve özel kaynakları araştırdım. Anıtı yapan heykeltıraştan, kullanılan mermerin cinsine kadar detaylı bilgilere ulaştım, ancak anıtta yer alanların kimlikleriyle ilgili resmi bir bilgiye, belgeye ulaşmam mümkün olmadı. Bu nedenle, sözünü ettiğim internet sitelerindeki bilgileri paylaşmak istiyorum.

Sahip Akosman, "denizce.com" isimli internet sitesinde şöyle diyor:

Anıt'ın Cumhuriyet'i simgeleyen cephesinde, Atatürk'ün hemen arkasındaki figürler arasında iki Rus generalinin heykeli de yer alır. Bunlar, General Mihail Vasilyeviç Frunze ve Mareşal Kliment Yefremoviç Voroşilov'dur. Büyük Zafer'i ve Cumhuriyet'i simgeleyen ulusal bir anıtta, iki Rus generalinin heykelinin bulunması insanı şaşırtabilir, ama bunun çok ilginç bir nedeni vardır. ... General Frunze, Ankara'ya gelerek Ankara Hükümeti'yle diplomatik ilişki kurmuştu. Frunze, 20 Aralık 1921 günü Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmasıyla Sakarya Zaferi'ni kutlamış, daha sonra da Türk-Ukrayna Dostluk Anlaşması imzalamıştı. Mareşal Voroşilov ise savaşın sürdüğü yıllarda askeri bilgisiyle savaşın taktik ve stratejisine katkıda bulunmak istemiş ve bu nedenle de Ankara'ya gelmişti. Sovyetler'in o günlerde yaptığı yardımı unutmayan büyük adam Atatürk, bir jest olarak bu iki generalin heykelinin de anıtta yer almasını istemişti.⁶

4. Sovyet yazarların bir bölümü, Frunze'nin TBMM'de konuşma yapan ilk yabancı olduğunu belirtmektedir. Yaptığım araştırmada, Frunze'nin mektubunun TBMM'de okunduğunu saptadım. Teknik şartlar (anında çeviri) nedeniyle mektubun okunmuş olması doğal karşılanabilir: TBMM'de okunan mektup Ek 1'de yer almaktadır.

5. *İzvesiya* gazetesi, 28.12.1921'den aktaran: A.M. Şamsutdinov, *Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918 - 1923*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s. 229.

6. <http://www.denizce.com/sahipak261202.asp#1>, "Merak Ettiğim Konularla İlgili Sorular ve Bulabildiğim Yanıtları".

Muhsin Öztürk'ün *Aksiyon* dergisinin 270. sayısında yazdıkları daha da ilginç:

Maçı kazanan üç büyüklerin taraftarı sevincini Taksim'e taşır, "Kıbrıs Verilemez" diyen kendini burada bulur, işçiler burada zam ister, siyasiler burada nutuk atar. Taksim Meydanı, resmi ve gayri resmi ilgiye mazhar olmuş bir yerdir... Peki, bütün törenlere, mitinglere ev sahipliği yapan, Türkiye'nin en işlek, en kalabalık meydanı, onca 'ortalıktalığına' rağmen bizden bir şey saklıyor olabilir mi? Peki, Bolşevik Ekim Devrimi'nin iki önemli generaline ait heykellerin Taksim Cumhuriyet Anıtı'nda, hem de hemen Atatürk, Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü'den sonra geldiklerini söylersek... Bu bilgi, tarih kitaplarında ve büyük ansiklopedilerin ilgili maddelerinde pek yer almıyor tahmin edilebileceği gibi... Halbuki Beyoğlu yönündeki Atatürk'ün en önde olduğu toplulukta yüzü teşhis edilebilen en az on insan figürü yer alıyor. Atatürk, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Frunze, Voroşilov...

Frunze, Kızıl Ordu'nun teorisyenlerinden ve Bolşevik Rusya'nın önemli insanı. Kurtuluş Savaşı'nın sürdüğü sıralarda, 1921'lerde, Anadolu'nun neredeyse her yerini adım adım dolaşmış, Bolşevik Rusya'nın desteğini göstermiş ve bu arada Anadolu halkının Ekim Devrimi'ne karşı tutumunu gözlemlemiş. İlber Ortaylı'nın deyimiyle fevkalade bilgili ve antikite bilgisine sahip bir kişi Frunze. Türkiye ile ilgili izlenimlerini Ankara Yolculuğu Konusunda Rapor ve Ankara Yolculuğu kitabında toplamış.

K. Yefremoviç Voroşilov ise Kızıl Ordu'nun önde gelen generallerinden. Daha önceleri Türkiye'ye gelmekle beraber Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamalarına katılıyor ve fotoğraflardan bu törenlerde Atatürk'ün yakınında yer aldığı görülüyor. Bu dönem Sovyet Rusya Türkiye'nin müttefikidir. 1921'de Moskova Anlaşması'yla yoğunlaşan ilişkiler giderek ilerler. Özetle Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki Türk-Rus ilişkilerininin Taksim Meydanı'ndaki anıt kadar gizemli olduğu söylenebilir.

Şimdiye kadar anlatılanların bir kısmını önceden biliyor olmanız mümkündür. Çünkü bizden önce konuyu dile getiren birkaç yazı ve birkaç yazar var. Taksim'deki iki Rus generalinden ilk bahseden kişi Çetin Altan. Nebil Özgentürk ve Mustafa Armağan da bu konudaki yazılarına referans olarak Çetin Altan'ı göstermişler.

Nebil Özgentürk'ün araştırmasına göre adı geçen Rus generallerin anıtta konulması bizzat Mustafa Kemal'in isteğiyle olmuş. Burada iki soru sorulabilir. "Sovyet generallerinin Cumhuriyet Anıtı'nda yer almaları nasıl açıklanabilir?" Ve "Anıtta iki Rus generalinin de olduğu

niye açıklanmıyor?” Birinci sorunun cevabı olsa olsa kadirşinaslık ve o günkü konjonktürel durum olacaktır. Ancak ikinci soruya cevap bulmak güç. Taksim Anıtı, insanların yaşadıkları şehirlere karşı yabancılaşmalarına gösterilebilecek bir örnek sadece. Konuştuğumuz tarihçi ve araştırmacılar tarihi gerçeklerin “önemsiz” kabul edilse bile bilinmesinin zararı olmayacağı konusunda hemfikir. Üstelik tarihi gerçeklerin bir gün ortaya çıkma gibi bir huyu var.”⁷

7. <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-5810-34-anittaki-gizli-rus.html>

Valentina Julianovna Verjenskaya

Valentina Julianovna Verjenskaya, 1902 yılında Kafkasya'nın Grozni kasabasında varlıklı bir ailenin kızı olarak dünyaya geldi. Çocukluğu piyano resitalleri, şöenler ve duvarlarında kahkahaların çınladığı dev bir malikânedede geçti.

1910 yılında taşındıkları Kislovodsk, Narzan kaynak sularının fıskırıldığı Kuzey Kafkasya'da, dağların arasında, yeşil ormanların içinde harika bir yerdi. Küçük yaşlarda piyano derslerine başlayan Valentina, daha yedi yaşındayken piyanosuyla önemli bir viyolonseliste eşlik edebiliyordu. On altı yaşındayken Mozart'ın Re Minör Konçertosu'nu yorumlayarak ilk konserini vermişti.

Amcası, Çar Nikolay'ın protokolünde en önde yer alan ünlü General Petroviç Bogayevskiy'di.

1917'de başlayan kanlı ve acımasız devrim tüm Rusya'yı sarmıştı. Babasını da o yıl kaybeden Valentina, Bolşevik dalgasının hızla yayıldığı dönemde, Kislovodsk'un da saldırıya uğradığına tanık oluyordu. Şehirdeki tüm villaların Bolşeviklerin saldırısına maruz kaldığı bir gece, elli civarında general tutuklanıp işkenceyle öldürülmüştü. Vahşet ve barbarlığın egemen olduğu şehri, Valentina ve ailesi, nereye gittiklerini bilmeyen perişan haldeki kalabalığın peşine takılarak terk etti. Ölümün dötrnala geldiğini zannettiği bir anda, gelen atlıların Çar Nikolay'ın askerleri olduğunu anladığında ve Kislovodsk'un Bolşeviklerden kurtulduğunu öğrendiğinde hayatının en büyük sevinçlerinden birini yaşamıştı.

Kislovodsk'ta ailesiyle eski mutlu yaşantılarına dönmeye çalışırken, Valentina bir gün Barones Clodt von Jurgenzburg'un oğlu 22 yaşındaki Konstantin'le tanıştı. Çok yakışıklı bir delikanlı olan Konstantin'den gözlerini bir türlü ayıramadığını itiraf eden Valentina, kalbinin yerinden fırlayacakmış gibi çarptığı o

Valentina Julianovna Verjenskaya, İstanbul
Radyosu'nun kayıtlı ilk piyanisti.

dönemde henüz 17 yaşındaydı. İlk öpücük! Onca fırtınanın, çalkantının arasında Kislovodsk'ta yaşanan büyük aşk...

Çok sık görüştükleri bir dönemde, Konstantin'den evlenme teklifi alan Valentina, büyük bir sevinçle kabul etti bu teklifi. Düğün tarihi 7 Ocak 1920 idi.

Konstantin bir arazi satışı için aniden Odessa'ya gitmek zorunda kaldı. Kısa bir sürede dönmesi gerekirken, haftalar, aylar geçtiği halde Konstantin'den haber alınmadı. Düğüne birkaç hafta kalmasına rağmen hâlâ bir haber çıkmaması Valentina'yı perişan ediyordu. Bu arada, Bolşeviklerin şehre gittikçe yaklaştıkları ve uğradıkları her yeri yakıp yıktıkları haberleri yayılıyordu. Savaşın Kislovodsk'a çok yaklaştığı bir gece, bir trene bindirilen Valentina ve ailesi, yanlarında Valentina'nın çeyizini de alarak amcası Bogayevskiy'in treninin bulunduğu Yekaterinodar'a doğru yola çıktı.

Yekaterinodar'a vardıklarında eski kötü günlerin ve tüm korkularının geri geldiğini gören Valentina, nişanlısından bir haber alamamanın derin üzüntüsünü yaşadığı sırada, Konstantin'in

Kislovodsk'a dönmekte olduğu haberini aldı. Ne yapması gerektiğini bilmeksizin, Konstantin'in nasıl ve kimlerle yola çıktığını araştırmaya koyuldu, haberin kaynağı olan kadına ulaşarak bilgi almaya çalıştı. Metruk bir handa bulduğu kadın, neden Konstantin'i aradığını sorunca, "nişanlım" diye cevap verdiğinde bile, kapı tamamen açılmadı. Kuşkulandı Valentina. Baron Konstantin'i Bolşeviklerden korumaya çalışın kadınun çabaları uzun sürmedi. Kapı birdenbire ardına kadar açıldı ve Konstantin kapıda belirdi, ilan edilen seferberlik nedeniyle posta servisinin çalışmadığını belirterek, haber gönderemediğini söyledi. Kislovodsk'ta durumun tekrar normaleştiği haberinin gelmesiyle, hep birlikte şehre döndüler.

22 Ocak 1920 günü muhteşem bir törenle evlendiklerinde, Konstantin'in üzerinde tankçı üniforması vardı. Bir ay boyunca şereflerine verilen davetlere katılan Konstantin ve Valentina, yaşadıkları bu güzel rüyanın sona erdiğini çok geçmeden anladılar; Bolşeviklerin şehre sadece bir saat mesafede olduklarını duyunca apar topar trene bindiler. Valentina'nun annesi, babasıyla mutlu oldukları evi bırakmak istemedi ve orada kalmayı tercih etti. Bu sırada Konstantin Bolşeviklere karşı savaşa katılmıştı bile.

Günlerce süren bir yolculuktan sonra Novorosisk'e vardılar, amcası Bogayevskiy'in treni oradaydı. Amcasının bütün ailesini İstanbul'a gönderdiğini ve kendisinin de Kırım'da olduğunu öğrendi. Hem amcasını hem de kocası Yüzbaşı Baron Konstantin'i merak ederek geçirdiği acı ve sefalet dolu günlerin ardından, 1 Ekim 1920 günü cepheden gelen haberlere göre kocası Konstantin'in öldüğünü öğrendi. Önce yaralı ve esir olduğu, daha sonra da ölenlerin arasında yer aldığı haberi geldi Valentina'ya. Çok sevdiği kocası Konstantin'in ölüm haberiyle yıkıldı.

Nihayet, Rusya'yı hiç dönmemek üzere terk edeceği gün gelip çattı. Feodosi limanında yaklaşık iki bin kişi, Kornilov isimli bir yük gemisine doluştu. Ayrıldıklarından sadece iki gün sonra Kırım tamamen düşmüştü. General Bogayevskiy'in yeğeni ve barones olduğu için Valentina gemide büyük saygı gördü. Gemi hareket ettikten yirmi dört saat sonra Heybeliada açıklarında demirledi. Bu sırada İtilaf devletlerinin gemileri kimsenin karaya ayak basmasına izin vermeyerek, gemilerde casus arıyordu.

İlk kez 24 Kasım 1920'de İstanbul limanına ayak basan Barones Valentina, Rus Sefarethanesi'ne gitti. Orada, General Bogayevskiy'in de İstanbul'da olduğunu öğrenince çok sevindi. Hemen, Tarlaabaşı'ndaki 143 numaralı evde yaşayan amcasının

yanına gitti. Amcası, amcasının oğulları, teyzesi, büyükannesi ve amcasının yaverleriyle burada yaşamaya başlayan Barones Valentina, İstanbul'da kendi evini açmak için fırsat kolluyor, ama bunu nasıl ve ne zaman gerçekleştirebileceğini bilemiyordu.

Galata Köprüsü'nden ilk geçtiği gün, 5 kuruşluk helva ve 5 kuruşluk ekmek alarak karnını doyuran Barones Valentina, köprüden geçiş ücreti olarak da 1 kuruş ödemişti. Nikâh yüzüğünü 25 liraya sattığında bir şişe likör ve bir kilo lokum almıştı.

Amcasının yaverinin kendisine "Rose Noir" (Siyah Gül) kabaresinde bulunduğu piyanistlik işini gece işi olduğu için kabul etmeyen Barones Valentina, Sıraselviler'deki Amerikan Hastanesi'nde çalışmaya başladı. Hastalara yemek dağıtıyor, bulaşık yıkıyor ve koğuşların tozunu alıyordu. Nereden nereye... Barones Valentina Clodt von Jurgenzburg!..

Nöbetçi olmadığı geceler, ağabeyi ve kız kardeşiyle Taksim'den Tünel'e, oradan Tepebaşı'na, Galatasaray'a ve tekrar Taksim'e uzun yürüyüşler yapan baronesin, kendini müziğe adayacağı günler hiç de uzak değildi. Taksim Majik Sineması'nda Maestro Polatskin'le piyano çalarak müziğe dönen barones, gündüzleri de Rejans'ta balalayka orkestralarıyla çalmaya başlamıştı.

Bu sırada, Sen Petersburg Hukuk Akademisi'nden mezun, Çar II. Nikolay'ın vaftiz oğlu olan, geçmişte de çarın topraklarının denetçiliğini yapan Aleksandr Taskin'le Beyoğlu'ndaki müzisyenler kahvesinde tanıştı. O da bir piyanistti. Evlendiler. Tekrar mutlu olmaya çalıştığı sırada okuduğu bir haber, ışıltılı gece hayatı ve renkli Beyoğlu'yla dolu yaşantısının üzerine kara bir gölge gibi düştü. İstanbul gazeteleri, Rusya'da Bolşevikler tarafından öldürülen soyluların isimlerini yayımlamıştı. Konstantin'in adını o listede gören Valentina'nın, unutmakta olduğu üzücü geçmişi ve acıları depreşmişti.

1923 yılından 1934 yılına kadar İstanbul radyosunda piyano çalan barones, radyonun kayıtlı ilk piyanistidir. İstanbul radyosunun sinyal müziği olan açılış fanfanında onun piyanosu vardır.

1934 yılında, Paris'te yaşayan amcası General Bogayevskiy'in zehirlenerek öldürülmesi üzerine, Paris'e Nadya Teyzesini ziyarete gitti. Kendisine Paris'te kalması için telkin ve ısrar edilmesine rağmen İstanbul'a döndü. Çünkü, o artık tam bir İstanbulluydu.

Barones, anılarında, 1920 yılından beri görmediği annesi ile 1958'de Paris'te buluşması esnasında yaşadıklarını kâğıda dökmek mümkün olmadığını belirtmektedir.

Uzun yıllar Anadoluhisarı'ndaki Yalın Restoran'da çalıp söyleyen

barones, çok sevdiği Yalım'ın yanmasının ardından 1991'de hastalandı. Zorlanan ve yorgun düşen kalbi bunca acıya dayanmakta zorluk çekiyordu. Buna rağmen piyanosunu hiç bırakmadı. Doksan yaşındayken hatıra defterine nokta koyduğunu görüyoruz.⁸

Hatıra defterinde olup olmadığını bilmediğim bir konu benim için hep soru işareti olarak kalacak. Acaba barones, her gün önünden geçip gittiği Taksim Meydanı'ndaki anıtta Bolşevik General Frunze'nin heykelinin yer aldığını öğrenebilmiş miydi? Amcası Bogayevskiy'in ordusunu Kırım'da bozguna uğratan kızıl komutanın Frunze olduğunu biliyor muydu? Eğer bilseydi, kendisini İstanbullu yapan gelişmelerin sorumlularıyla, heykel de olsa aynı kentte buluşmuş olmasıyla ilgili ne düşünürdü acaba? Rusya'dan kaçmak zorunda kalanlarla, onları bu kaçışa mecbur edenlerin aynı kentte buluşması kaderin bir cilvesi mi, yoksa kadim Türk-Rus ilişkilerinin bir tezahürü müdür?

8. Jak Deleon, *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 83-109. Bu yazı, adı geçen kitabın 83-109 sayfalarında yer alan "Barones Valentine Taskin" başlıklı bölümün tarafımdan yapılan kısa bir özetidir. Yazar Jak Deleon'un vefatı nedeniyle kendisinden izin alma olanağım olmadı. Ancak, Remzi Kitabevi'nin editörü Sayın Öner Ciravoğlu'nun, kitabın telif hakkını elinde bulunduran ve halen yurtdışında yaşayan mirasçlarıyla temasa geçerek bana gerekli izni almış olmasından ötürü kendisine şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca, kitabın telif haklarının mirasçılara da bu izin için teşekkür ederek, saygılarımı sunuyorum.

Mavi Akım'ın vanası resmen açıldı

Mavi Akım doğalgaz boruhattının resmi açılış töreni 17 Kasım 2005 tarihinde medyada geniş bir şekilde yer aldı. Sekiz yıldır süren çalışmaların ardından, Rus doğalgazını Türkiye pazarına taşıyacak olan Mavi Akım Projesi'nin açılış törenine, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'la birlikte, Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Vladimiroviç Putin ve İtalya Başbakanı Silvio Berlusconi katıldı.

Törende konuşan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, İtalya ve Rusya liderlerine projeye katkılarından ötürü teşekkür etti. Erdoğan ayrıca, "karşılıklı bağımlılık" olarak ifade ettiği enerji ilişkilerinin güvenlik boyutuna da vurgu yaparak, "Türkiye'nin bir enerji koridoru olmasının ekonomik ve ticari ilişkileri de aşarak bölgesel dayanışmaya büyük katkılar sağlayacağını düşünüyorum" dedi. Erdoğan'ın bu sözleri beni hiç şaşırtmadı. Tespiti doğrudu. Ancak, konuşmasının devamında kullandığı cümleler, bana "Pes doğrusu" dedirtti. Duyduklarıma inanamadım. Mavi Akım boruhattının ilk adımının 1997'de atıldığını belirten Erdoğan, şöyle devam etti: "Mavi Akım doğalgaz boruhattı, fikir olarak ilk kez gündeme getirildiğinde kimi çevrelerce 'mavi düş' olarak adlandırılmıştı. Bazı işleri başarabilmek için düşleyebilecek cesarete sahip olmak gerekir. Hükümetimiz, işbaşına geldiği günden beri bu vizyon ve cesarete sahip olduğunu ortaya koymuştur." Mavi Akım'ın, birlikte çalışmanın ve güç birliğinin bir eseri olduğunu ifade eden başbakan, şunları ifade etti: "Projenin karşısına çıkan engelleme çabalarına rağmen üç ülke aynı hedef doğrultusunda azimle ilerlemişler ve nihayetinde bunun meyvelerini elde etmişlerdir."⁹

Töreni televizyondan izlerken, 1997-2000 yılları arasında Moskova büyükelçiliğimizde görev yapan ticaret müşaviri ve Mavi Akım Projesi'nin gerçekleştirilmesine hem gönül vermiş hem de okyanusta su damlası kadar da olsa katkıda bulunmuş biri olarak, bu projesi nedeniyle medyada linç edilen Mesut Yılmaz ve TBMM'de açılan Soruşturma Komisyonu'na ve Yüce Divan'a çıkartılan eski bakan Cumhur Ersümer'i hatırladım. Erdoğan'ın "karşılıklı bağımlılık" dediği olgu, Meclis Soruşturma Komisyonu'nda Ersümer'e karşı "enerjide Rusya'ya bağımlılık" yaratıldığı suçlamasıyla gündeme getiriliyordu.

Soruşturma Komisyonu'nda ve Yüce Divan'da tanıklık edenlerin bir bölümünün, Samsun'daki törende Berlusconi'nin neden yer aldığını dahi bilmediklerini düşünüyorum. Mavi Akım Projesi, Rus-İtalyan ortaklığıyla gerçekleştirilen bir proje. Dolayısıyla, Rusya'ya tek yönlü bağımlılık yaratıldığı suçlamasını yapanların bu kadar basit bir gerçekten bile bihaber olmaları, Mavi Akım Projesi'ne karşı çıkışın temelinde "başka" nedenler olduğunu ortaya koyuyor.

Lise yıllarını Samsun'da geçiren biri olarak, kuşkusuz bu tören beni daha da ilgilendiriyordu. Nihayet, Samsun, boruhattıyla da olsa "karşı kıyı"ya bağlanıyordu. Gençlik yıllarımda yaşadıklarını merak ettiğim "karşı kıyı" insanlarıyla büyük bir işbirliği gerçekleştiriliyordu. Putin gibi, Rusya açısından bir şans olarak değerlendirilen bir lider Samsun'da bu işbirliğinin perçinlenmesi için bulunuyordu. Ama, beni heyecanlandıran asıl konu, 83 yıl önce yine bir Kasım gününde, 30 Kasım'da, General Frunze'nin Samsun'da oluşuydu. Frunze Ankara'ya giderken 30 Kasım gününü Samsun'da geçirerek, çeşitli temaslarda bulunmuştu. Anılarındaki Samsun tasviri ile şimdi Putin'in bulunduğu Samsun arasındaki farkları öngörmüş olabilmesi tabii ki mümkün değildi. Anılarında şu bilgilere yer veriyor Frunze:

Limandan çok sayıda hayvan özellikle koyun ve bunun yanında buğday ihraç ediliyor. İstanbul ve İtalya ithalatta önemli bir yere sahip, özellikle yumurta, yün ve deri ihracatı yapılırken ithalat genellikle şeker, manifatura ve petrol üzerine yoğunlaşmış durumda. Bu halde ihracat Trabzon limanından fazlayken; ithalatta Samsun limanı, Trabzon'un gerisinde kalmış. Son zamanlarda petrol ithali üzerinde Amerika'nun etkili olmak için gösterdiği çaba açık olmasa da, halk tenekelerle getirilen Bakû petrolünü tercih ediyor. Bu tercihe rağmen Dış Ticaret Bakanlığımız petrol ticaretine devlet düzenini getiremediği

için petrolümüz bu limana sadece kaçak yollarla getirilebiliyor.

Geniş ve iyi planlanmış sokaklar, 500 kadar mağaza ve dükkân, 70 kadar fırın, 30'dan fazla büyük han ve birinde Rus uyruklu Rumların kaldığı çok güzel kaynak suları olan iki oteli görmek mümkün. Eğitim açısından ise durum mimaride olduğu gibi pek de iç açıcı sayılmaz. Kentte bir lise, birkaç ilkokul dışında başka kurum yok. Bu sayının 27 000 nüfuslu kent için yeterli olduğunu söylemek oldukça güç. Şehirde sadece bir gazete basılıyor. İstanbul'dan gelen *Vahit* ve *İleri* gazeteleri yaygın olarak okunanlar arasında.

Samsun'da ekonomik olarak etkisini gösteren başlıca ürün, tütün. Samsun tütününü Türk tütünlerinin tümünden daha iyi sayılıyor. Yaşanan emperyalist savaş ve Rum ayaklanması sonucunda halkın bu önemli geçim kaynağının büyük sekteye uğradığı kuşkusuz. Emperyalist savaş sonunda biriken tüm yedek tütün Amerikalılar tarafından satın alınıp götürülmüş. Yeni yetiştirilen ürüne kentteki tütün fabrikasına bile güçlükte yetiyor. Samsun Mutasarrıfı Faik Bey'le birlikte fabrikayı gezdim. Fabrikada şu anda 300 kadar işçi çalışıyor. Bunların çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşuyor. Çoğunluğunu Rum kadınların oluşturduğu işçilerin yaptığı filtresiz Türk sigaralarından günde yaklaşık 3 milyon adet üretilebiliyor. Bu fabrika Reji adındaki bir Fransız firması ortaklığında işliyor. Samsun, Ankara hükümetince Kilikya'nın geri alınışına kadar Anadolu için tütün endüstrisi merkezi konumundaymış. Fabrikanın eski bir yol mühendisi olan çok becerikli ve enerjik müdürünün de belirttiği üzere, son zamanlarda tütün ve sigara ihracı durmuş, üretim ülkenin gereksinimini bile zor karşılıyormuş. Tütünden farklı olarak sebze ve buğday tarımını da önemli ekonomik etkinlikler arasında.

Trabzon'da olduğu gibi yöneticilerle iletişimimiz ilk başlarda resmi ve ince olarak tanımlanabilirdi ama sohbetler arttıkça çok daha samimi davrandılar. Bana rehberlik eden Mutasarrıf Faik Bey ağırbaşı ve sakin biri olduğu kadar konuşkan da. Sovyet yönetimindeki ekonomik ve politik gelişmeleri yakından takip ediyor ve anlıyor. Mutasarrıf Bey'le birlikte belediye başkanını da ziyaret ettim. Belediye meclis üyeleri, yargıç ve müftünün de aralarında bulunduğu kentin önde gelenlerinden oluşan bir grupta toplantı yapma fırsatı buldum. Konu genellikle devletlerin dış ilişkileri ve bilgi alışverişi sorunları üzerinde dönüp durdu. Benim onlara anlattığım bilgileri gergin ve dikkatli bir şekilde dinlediler. Petrol, demir, çimento, kap kakak ve kumaş karşılığında hububat, yün, deri, kuruyemiş, tütün ticaretini öneriyorlar.

Akşam odamda İstanbul'daki *Vahit* gazetesi muhabirini kabul ettim.

İstanbul halk gazetesinde yayınlanan makaleler ve Rusya'ya

yönelen düşmanca tavırları konuştuk. Bunların nedeninin; İstanbul'da bulunan ve Ulusal Hareketi destekleyen Türk çevrelerinde son zamanlarda oluşan, Rusya'nın Türkiye'yle dostluk bağlarını koparmak istediğine ilişkin izlenim olduğunu düşünüyor. Bizimle yaptığı sohbet sonunda bu durumun böyle olmadığını bizzat gördüğünü ve gerekli yazıları yazarak bunu duyurmak istediğini söyledi.

Bize aktardığına göre, İstanbul'daki Beyaz Ordu mensuplarının o eski aktiflikten uzak olduğunu, hemen tüm askerlerin yurda dönme-yi düşündüklerini söyledi. Beyaz Rus göçmenlerin maddi durumu oldukça kötüymüş. Hafif vurgunlar, ticaret ve bazen de fiziki emeklerinin karşılığıyla geçinebiliyorlarmış. Ticaretin canlı olduğu büyük yerlerde çok sayıda pavyonlar açılmış. Böyle pavyonlarda, örneğin son Kuban hareketinin düzenleyicisi olarak bilinen, Vrangel'in adamlarından General Fostikov gibiler bulunuyormuş. Konuştuğumuz bu muhabirin öğrendiği Rusça cümleler; "Ah, ne kadar kibarsınız!", "Siz benim çok hoşuma gidiyorsunuz!" Sadece bu iki cümleye bakarak İstanbul'daki Rus kadınlarının nasıl bir durumda olduğunu anlamak mümkün.

Samsun'da kaldığımız otelin yemek salonu Beyaz Ordu mensuplarıyla dolu. Kurulumuzla çok ilgileniyor ve Rusya'dan haber almak için can atıyorlar. Aralarında Ruslar da var fakat çoğunluğu Çerkez, Osetin ve Kuzey Kafkasyalı subaylardan oluşuyor. Bize karşı davranışlarının düşmanca olduğunu söylemek doğru olmaz ama dostça davrandıklarını da söyleyemeyiz. Gergin bir merakla dolular.

Maddi durumları çok kötü. Bazıları öğretmenlik yaparken diğerleri kooperatif kurup lokanta açıyorlar. VTSIK'ın eski Beyaz Ordu taraftarları için af çıkardığından hiçbirinin haberi yok. Bunun yerel basında hemen yayımlanması ve duyurulması için girişimde bulundum.¹⁰

Bolşevikler Anadolu'da

Kurtuluş Savaşı'yla başlayan ve giderek zenginleşen Türk-Sovyet ilişkilerinin detayları aslında Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluş felsefesine yönelik tartışmalara da ışık tutabilecek niteliktedir. İşgal altındaki Anadolu'da verilen Ulusal Kurtuluş mücadelesi, sadece emperyalizme karşı verilen bir mücadele olmayıp, aynı zamanda bir imparatorluğu sona erdirerek, yeni bir cumhuriyetin doğmasını da beraberinde getirmiştir. Bu süreçte kaydedilen Türk-Sovyet ilişkileri, özellikle iktisadi boyutta yaşanan ilişkilerin derinliği, nedense yeterince gün ışığına çıkartılmamıştır. Oysa Cumhuriyet'in temelinde yer alan Sovyet harcı –bu ifade bazı okurlar açısından abartılı bulunabilir– 1960'larda, 1970'lerde, 1980'lerde, 1990'larda ve nihayet 2000'li yıllardaki uluslararası ekonomik ilişkilerimiz açısından hep ön planda olmuş, gündemimizde ve güncel tartışmalarda önemli bir yer işgal etmiştir.

Kronolojik olarak bu ilişkilerin detaylarını bilmek tarihsel süreçte siyasi açıdan yapılagelen tartışmalara da ışık tutacak mahiyettedir. Bu noktada akla takılan soru şudur: Bazı siyasetçilerimiz ve köşe yazarlarımız Türk-Sovyet ilişkilerinin detayına vâkıf olsalardı, iki ülke ilişkileri daha farklı bir temelde gerçeğeşebilir miydi ve değerlendirmeler farklı bir şekilde yapılabilir miydi?

TBMM hükümeti ile Sovyetler arasındaki siyasi ilişkiler 3 Haziran 1920 tarihinde başladı. 16 Mart 1921'de imzalanan "Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması"yla Sovyetler, Sevr'i tanımayacaklarını kabul ederken, Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya arasında imzalanmış bulunan tüm anlaşmaları da geçersiz saydı.

Çeşitli kaynaklardan derlenen bilgilere göre, Kurtuluş Savaşı

Первая советская миссия в Анкаре
Ankara'daki ilk Sovyet misyonu çalışanları. Sonbahar 1920.

sırasında, Sovyetler Birliği tarafından yapılan yardımların dökümü şu şekilde verilmektedir:¹¹

1) 1920 tarihli mutabakatın ve 16 Mart 1921 Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nın gereği olarak 1920-1922 yıllarında Rusya'nın Novorosisk, Tuapse ve Batum limanlarından Türkiye'ye 39 000 tüfek, 327 makineli tüfek, 54 top, 63 milyon fişek, 147 000 top mermisi ve benzeri malzeme gönderilmiştir.

2) Doğu sınırlarından ise eski Rus ordusunun bıraktığı askeri malzeme Türkiye'ye sevk edilmiştir.

3) 1921 yılında "Jivoy" ve "Jutkiy" adlı iki avcı botu Türkiye'ye hibe edilmiştir.

4) Rus Hükümeti Ankara'da iki barut fabrikasının kurulmasına destek vermiştir.

5) Moskova görüşmeleri sırasında Türk tarafına vaat edilen 200 kg. külçe altın TBMM temsilcilerine teslim edilmiştir.

6) M.V. Frunze, kimsesiz şehit ve gazi çocukları için bir yetimhanenin kurulması amacıyla Trabzon'da Türk makamlarına 100 000 altın ruble vermiştir.

7) S.İ. Aralov, Nisan 1922'de seyyar basımevi ve sinema teçhizatı alınması için Türk ordusuna 20 000 lira hibe etmiştir.

8) Çeşitli tarihlerde Türkiye'ye silah teslimatları sürdürülmüştür.

9) 3 Mayıs 1922'de Rusya'nın Ankara Temsilcisi S.İ. Aralov gene 1921 Moskova Antlaşması'nın imzalanması sırasında vaat edilen 10 milyon altın rubleyi Türk hükümetine teslim etmiştir.

Beyaz Ruslar¹² İstanbul'da

Rusya'da 1917 Ekim Devrimi'yle kurulan Bolşevik iktidarı sonrasında çıkan iç savaş, 1918 yazı başlarında, Samara'daki Beyaz Ordu birliklerinin Sibirsk, Kazan ve Ufa şehirlerini ele geçirerek, Trans-Sibirya Demiryolu'nu denetimlerine almalarıyla başladı. Bolşevik iktidara karşı mücadele veren Beyaz Ordu, Çarlık yönetiminin askeri ve bürokrat kesimleri, büyük-küçük toprak sahipleri ile Kazak ve Tatar gibi kimi ulusların askeri kuvvetlerinden oluşuyordu. "Beyaz Gönüllüler Ordusu" da denilen bu orduya, Güney Rusya'da General Denikin ve General Vrangel, Sibirya'da ise Amiral Kolçak kumanda etmekteydi. Müttefik devletlerin yardımıyla Sibirya'ya hâkim olan Amiral Kolçak, bu bölgede kısmi başarılar elde etmişse de 7 Ocak 1920'de Krasnoyarsk şehri ni kuşatan Kızıl Ordu birlikleri karşısında fazla dayanamayarak Irkuts şehrine çekilmiş, Bolşevikler tarafından yakalanmış ve 7 Şubat 1920'de öldürülmüştü. Kuzey Kafkasya, Karadeniz sahilleri ve Kuban'da faaliyette bulunan General Denikin ise Bolşevikler karşısında fazla tutunamamış, Ocak 1920'de Fransa'ya iltica etmek zorunda kalmıştı. Denikin'in ilticasından sonra, geri çekilen kuvvetler Kırım'da tutunmayı başardılar. Tecrübeli bir asker olan General Vrangel, Kırım'a çekilen bu kuvvetlerden, güçlü bir ordu kurmayı başardı. Amiral Kolçak ve Denikin ordularını yenen Bolşevikler, Polonya'yla yapılan mütarekenin ardından kuvvetlerini Vrangel Ordusu'na karşı güney cephesinde toplamaya başladılar. Vrangel kuvvetlerinin Çayma, Aleksandrovska, Oreha ve Berdiansk şehirlerini ele geçirmesi üzerine, 6 Ocak 1920'de savaş başladı. General Frunze komutasındaki Bolşevik kuvvetler, 26

12. Çar ordusuna verilen isim. Bolşevik Devrimi'nden sonra devrim ordusu, Kızıl Ordu adını almıştı.

Ekim 1920'de karşı saldırıya geçerek Vrangeli kuvvetlerini Kırım'a çekilmeye zorladı. Kırım'da basına açıklama yapan General Vrangeli, " ... kuvvetler arasındaki dengesizliğe binaen hezimetimize müncer olması muhtemel olan kati muharebata girişmek tasavvurunda değilim" diyerek Kırım'ı terk etme niyetinde olduğunu ifade etmişti.¹³

Vrangeli Ordusu'nun yenilgisinden sonra bu orduya bağlı asker ve siviller, 100'den fazla gemiyle 15-23 Kasım 1920 tarihleri arasında İstanbul'a hareket etmişlerdir. Bu dönemde İstanbul işgal altındaydı. Sığınmacıların tahliyesinde kullanılan gemilerin sayıca yetersizliği ve yolculuk için gerekli imkânlarla sahip bulunmamları, insanları oldukça zor şartlara mahkûm etmişti. Potemkin gemi komutanının sözleri durumu açıklar niteliktedir: "Araçlar, gemiler ve mavnalar aşırı doldurulmuştur. Bu kadar yükü olan gemilerin ve mavnaların kış şartlarında denize açılması tehlikelidir... Acil önlemler alınmalı, yoksa kurtardığımız insanların açlıktan ya da denizde boğularak ölmesine neden olacağız."¹⁴

General N.P. Kalinin, aynı konuda hatıratında şunları yazmaktadır:

Yolculuk sırasında şartlar kâbus gibiydi. Kerç filosu, küçük gemiler dahil 30 adetti. Daha önce diğer limanlardan ayrılanlar kadar şanslı değildik. Lodos esiyordu, kazalar başladı. Tahliyeyi, Kızıl Ordu'nun ele geçirdiği Feodosya'dan 20 *verst* uzaklıkta gerçekleştiriyorduk. Yanımıza aldığımız yiyecekler üç gün içinde bitti. Sonraki üç gün boyunca Kazaklar deniz suyu içti, Ringa balığı yedi. Bu yüzden herkeste mide hastalıkları başladı. Tuvaletlerin önünde uzun kuyruklar oluştu. Bütün ambarlar pislik içindeydi... Konstantinopolis'e yolculuğumuz bir hafta sürdü ve en son biz vardık.¹⁵

Rus mültecilerin durumunu tasvir eden Yakup Kadri *İkdam*'daki "Rus Hilesi" başlıklı yazısında, "Son günlerde Kırım'dan gelen muhacir yüklü vapurların manzarası, hayatta görülebilecek en müthiş, en feci, en sefil, en tüyler ürpertici şeylerden biridir. Bu vapurlardan birini Boğaziçi'nden geçerken pek yakından görmüş bir dostum anlatıyor: Bu vapurdaki korkunç izdihamı hiç unutmuyacağım. İçerisi ne halde idi bilmiyorum fakat dışarıdan insanlar birbirine girift salkımlar halinde, geminin direklerinden, demirin

13. Doç. DR. Eftal Ş. Batmaz, "Gelibolu'da Rus Sığınmacılar". Bu makale 17-19 Mart 2006'da İstanbul'da yapılan "Uluslararası Çanakkale Konferansı"nda sunulmuştur.

14. Doç. Dr. Eftal Ş. Batmaz, age.

15. Doç. Dr. Eftal Ş. Batmaz, a.g.e. Verst: Rus ölçü birimi. 1 verst= 1067 metre.

zincirine kadar üst üste asılmış görünüyordular. İki taraftaki küçücük sandalların içinde ellişer altmışar kişi vardı. Kimi ancak bir kolu ile bir urgana tutunmuş ve gövdesi denize sarkmış bir vaziyette durabiliyordu. Bütün bunlar insanlıktan çıkmış bir nevi pis eşya yığınları, paçavra kümeleri haline gelmiş idiler. Dünkü muazzam Rusya Çarlığı'nın son enkazı hatırımızda, işte bu vapurların taşıdığı isimsiz, şekilsiz, elim ve hazin yığınlar suretinde kalacaktır. ...Dört günden beri vapurların içinde üst üste tıklmış, vapurların üstüne direklere, zincirlere, iplere, salkım salkım asılmış bir halde ve aç susuz bekliyorlar. Neyi? Bunu kendileri de bilmiyorlar. Zira bunların hiçbirinde hatıra, emel, düşünce, korku ve ümit namına artık bir şey kalmamıştır" diyor.¹⁶

1924 yılına dek süren göç dalgasıyla Türk topraklarından geçen binlerce Beyaz Rus arkalarında derin izler bırakarak ayrıldılar yurdumuzdan. Bugün, günlük yaşamın bir parçası olarak kanıksadığımız, kültür ve sanat olaylarının doğal yansıması olarak düşündüğümüz pek çok olgunun sosyal hayatımıza ilk girişinin göçmen Ruslarla gerçekleştiğini biliyor muydunuz?

Türk-Rus Araştırmaları Merkezi'nde (RUTAM) bir dönem birlikte çalıştığımız Hülya Arslan, Rutam web sayfasında, Türkiye-Rusya Kardeşlik Anlaşması'nın 85. yıldönümü vesilesiyle kaleme aldığı "Beyaz Rusları Anarken" başlıklı yazısında şöyle yazıyor:

Çoğunlukla Avrupa yakasına yerleşen Ruslar, malvarlıklarıyla beraber, sosyal statülerini de ülkelerinde bıraktıkları için yaşantılarını sürdürebilmek amacıyla buldukları her işte çalışırken, diğer taraftan da, İstanbul'un sosyal yaşamını hızla değiştirdiler. Ruslar kendi alışkanlıklarını sürdürme gayreti içerisinde pek çok restoran, pastane açarak İstanbul'un kültür yaşamını da köklü bir değişikliğe uğrattılar. Pera Palas'ta, Tokathyan Oteli'nde canlı müzik eşliğinde eğlenceler, yemekler düzenlenmeye başlandı. Pera Palas gecelerinde, orkestranın şefi ve başkembancısı olan Zamulenko'nun yönetimindeki senfonik konserlerde, Ruslar arkalarında bıraktıkları sorunsuz yaşamın kalıntılarını soluklamaya çalışırken, Türkler de Çaykovski, Beethoven, Rimskiy-Korsakov gibi bestecilerin melodileriyle tanıştılar. "Göçle gelen güzellik"lerin gerçek sembolü ise baledir. Karşı kıydan yüzlerce, binlerce insan gelene kadar klasik bale

16. Yakup Kadri, "Rus Hilesi", *İkdam*, 19 Teşrin-i Sani 1336'dan aktaran: Tülay Alim Baran, "Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 64-65-66, Cilt: XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006. <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergilerik&icerikNo=1091>

sanatıyla tanışmamış olan İstanbul halkı, bir anda görsel bir şölenle karşı karşıya gelir. Olga Meçkovskaya, Rus balesinin İstanbul'daki ilham kaynağı olur. Bale eğitimini Varşova'da almış olan Meçkovskaya, İstanbul'dan ayrılırken arkasında stüdyosunda yetiştirdiği sayıları eliyi bulan dansçı bırakır.

Türkiye'de yaşadıkları sürece gösterileri büyük beğeni toplayan, yerli ve yabancı basın ilgisini çeken Rus sanatçıları için Amerika, Fransa gibi ülkelerden vize almak diğerlerine göre daha kolay olur ve yavaş yavaş Türkiye'den ayrılırlar. Terk ettikleri Türkler değildir aslında. İlk geldikleri yıllardaki işgal altındaki İstanbul'u, sonralarında yeni kurulmakta olan Cumhuriyet'in yaşama geçirilmesindeki sancılar başka başka arayışlara iter Rusları. Aslında, o dönemde, Türk halkının verdiği mücadeleden farkındadır pek çoğu. Belki de Türk halkının gösterdiği direnişte, kendi ülkelerinde sahip çıkamadıkları değerleri görürler.¹⁷

Rusya'da ünlü bir opera sanatçısıyken İstanbul sokaklarında "Beyaz Rus" olarak dolaşan Vladimir Smirnov da gelenlerden biridir. Pera gecelerinde Türkler rakı, Yunanlılar uzuku içerken, alkol ve anasonun verdiği lezzetten hoşlanmayan Smirnov, kendisiyle aynı fikirde olan Rusları da düşünerek "Smirnov" adı verilen votkayı İstanbul'da yeniden üretmeye başlar. Votka imal etmeye başlamasında aslında geçmişin izini yaşatmak arzusu da vardır.¹⁸

Jak Deleon'un *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar* isimli kitabında belirtildiği üzere, Petrograd pastanesinin açılışı önemli bir olaydır. Petrograd Kafe-Pastanesi güncel konuşma diline de girer. Eve geç gelen kişi, karısı tarafından "Burası Petrograd Pastanesi mi?" sitemiyle karşılanırdı. Petrograd Pastanesi'nin geç saatlere kadar açık olması herkesin dilindeydi.¹⁹ Bazı kaynaklar pastanenin 24 saat açık olduğuna işaret eder.

"Haraşo" iyi, hoş, güzel anlamına gelen Rusça bir sözcüktü. Rus lokantalarında, barlarında pavyonlarında, kabarelerinde, pastanelerinde çok sık duyulurdu "haraşo" sözcüğü. İstanbullular Rus göçmenlere (özellikle sarışın ve ak tenli olan kadınlara) "haraşolar" adını

17. Hülya Arslan, <http://tr.rutam.org/content/view/44/26/>.

18. Aslında Pyotr Smirnov ilk votka fabrikasını 1860'larda Moskova'da kurmuştur. P.A. Smirnoff adı altında üretilen votka 1886 yılında Moskova pazarının büyük bir bölümünü kontrolü altında bulunduruyordu. Çarın favori markası Smirnoff'un ürettiği fabrikaya Ekim Devrimi sırasında el konuldu. Vladimir Smirnov da Rusya'dan kaçmak zorunda kaldı. Dört yıl İstanbul'da üretim yapan Smirnov daha sonra fabrikasını yurtdışına taşıdı.

19. Jak Deleon, *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 11.

takmıştı. "Haraşo" edebiyatı gazete köşelerine, fıkralara ve karikatürlere kadar girmişti. Beyaz Rus kadınların İstanbul'a gelişiyle birlikte birçok ailede huzursuzluk başladığı söylenir. Nedeni de bu kadınların son derece rahat oluşu ve serbestçe hareket etmeleriydi. Kıskançlık yüzünden birçok Türk kadının eşini boşamaya kalktığı bilinir. Bu konu basında yayımlanan değişik karikatürlere de de yansımıştır. 1922 yılında *Aydede Mizah Mecmuası*'nda Beyaz Ruslarla ilgili (çoğu Rıfka ve İzzeddin imzalı) bir dizi karikatür yayımlanmıştır. Bu karikatürlerin en ünlüsü yine İzzeddin imzalı olup üç kareden oluşur. İlk karede Beyaz Rusların İstanbul'a perişan gelişleri, ikincisinde İstanbul'daki rahat ve eğlenceli yaşamları, üçüncüsünde de elleri bavullarla dolu, omuzları kürklü olarak İstanbul'dan ayrılışları resmedilmektedir. 1920'lerin 1930'lara dönüştüğü dönemlerde bir gazetede çıkan karikatürün alt yazısı şöyledir:

Kadın: "Herif, basma damarına, boşarım seni!"

Erkek: "Boşarsan boşa. Bir haraşo alırım, yan gelir keyfime bakarım!"

Kıskançlığın tatsız boyutlara ulaştığı, Beyaz Rus kadınların ender de olsa taşlandığı yazılır. Fiziksel güzellikleri, neşeli kahkahaları ve ehli keyif olmaları nedeniyle eğlence yerlerinin odak noktası haline gelmişti bu kadınlar.²⁰

Prof. Dr. Zafer Toprak, Rus kadınların doğurduğu sorunlara ilişkin şu açıklamalarda bulunuyor:

Beyaz Rus dilberler Galata ve Beyoğlu'ndaki kahvehanelerde tombalacılık yapıyorlar, hovarda erkeklerin böylece ceplerini boşaltıyorlardı. İstanbul Milli Türk Ticaret Derneği Başkanı Ahmet Hamdi (Başar), 1921 yılında Tombalacılarla Mücadele Derneği'ni kurmuş, kahvehanelerde konferanslar vermiş ve tombalacılığın ortadan kalkmasında etkili olmuştur. Türk erkeklerin Rus kadınlara yoğun ilgi göstermesinin sonucunda, Asri Kadınlar Cemiyeti gibi kuruluşlar 1922 yılında bir basın toplantısı düzenleyerek Beyaz Rus kadınların ("ahlaka mugayir" davranışları nedeniyle) sınır dışı edilmelerini istemişlerdir.²¹

İlk açılışı Beyaz Ruslarla olan ve günümüzde de aynı mekânda ve aynı isimle faaliyetini sürdüren restoran "Rejans" olur. Kimi kaynaklar, lokantanın ilk açılış tarihi olarak 1934 yılını verseler de mönülerin üstünde yazılı tarih 1930'dur. Açılış tarihiyle ilgili çelişkiler olsa da hemen herkesin birleştiği nokta, Rejans'ın Pera

20. Jak Deleon, age, s. 33.

21. Jak Deleon, age, s. 33.

akşamlarına getirdiği büyüğü soluktur. Hemen her gece insanların enternasyonal bir renk armonisi içinde bütünleşip adeta buldukları mekânlarla birlikte senfonik müziği oluşturan birbirinden bağımsız ama beraberken inanılmaz bir bütünlüğü yakalayan notalar gibi gelip geçtiği Beyoğlu'nda yolu Rejans'tan geçmemiş ne bir gazeteci, ne bir siyasetçi, ne de bir devlet adamı, edebiyatçı, sanatçı ya da lezzet düşkünü sıradan bir vatandaş bulmak mümkündür. Sadece Beyaz Ruslar üzerine yaptığı araştırmalarla değil, İstanbul araştırmalarıyla da haklı bir üne kavuşmuş olan Jak Deleon "Savaş öncesi İstanbul'u'nu aydınlatan bir romantik ışıktır, Rejans" diye anlatmaktadır bu yaşlı lokantayı. Geçmişin izini aramak, o büyüğü âlemde kaybolmak isteyenler için bugün bile en uygun yerlerden biri olan Rejans'ta belki Balalayka grubu çalmıyor, belki Valentina Taskin'in (Valentina Julianovna Verjenskaya) piyanosundan yükselen melodiler duyulmuyor ama votka aynı votka. Ve Kievski aynı lezzetinde.²²

İstanbul'da bulunan yetim Rus çocukların durumu da içler acıydı. Rus Şehirleri Birliği isimli bir kuruluş Beşiktaş'ta 150 çocuk barındıran bir yetimhane açmıştı. Ayrıca 110 çocuk barındıran "Rus Çocukların Amerikalı Dostları Yetimhanesi" adıyla başka bir yetimhane de bulunuyordu. Her iki yetimhanede de çocuklar için oyun salonları ve bahçeler mevcuttu.²³

Bu bölümü tamamlarken, yine Jak Deleon'dan bir alıntıyla Çiçek Pasajı'na da uzanalım:

İşgalci Fransız ve İngiliz askerleri Galatasaray'da çiçek satan Beyaz Rus kızları rahatsız edince, kızlar Hristaki Pasajı ya da Sait Paşa Geçidi olarak bilinen "Cité de Péra"ya sığınıyorlar, zamanla burada çiçekçi dükkânları açılıyor ve bir süre sonra bu yerin adı Çiçek Pasajı oluyor.

22. Bu bölümün hazırlanmasında, Hülya Arslan tarafından rutam.ru (<http://tr.rutam.org/content/view/44/26/>) isimli internet sitesinde yayımlanan Beyaz Ruslar hakkındaki yazılıbirlikte, Tülay Alim Baran tarafından kaleme alınan ve *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*'nin Mart-Temmuz-Kasım 2006 sayısında yayımlanan "Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı" başlıklı makaleden ve nihayet, Jak Deleon tarafından kaleme alınan ve Remzi Kitabevi tarafından 1996 yılında yayımlanan *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar* isimli kitaptan yararlanılmıştır.

23. Anna Welles Brown, *İstanbul'da Yetimhaneler*, İstanbul, 1920, Ed. Clarence Richard Johnson, M.A., s.199'dan aktaran: <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergiler&icerikNo=1091>

Kamarinskaya²⁴

Kurtuluş Savaşı yıllarında Mustafa Kemal ve arkadaşları tüm olumsuzluklara rağmen büyük bir inançla savaşı idare ederken, bir yandan da Ankara'da yeni cumhuriyetin sağlam temeller üzerinde yükselmesi için canla başla çalışıyorlardı. O yıllarda Ankara'da mevcut birkaç diplomatik temsilcilikten biri de Mustafa Kemal ve arkadaşlarının sürekli temas içinde olduğu Sovyet Büyükelçiliği'ydı. Büyükelçi Semiyon İvanoviç Aralov, Büyük Taarruz öncesi Mustafa Kemal'le cephede incelemelerde dahi bulunmuştu. Aralov, Mustafa Kemal'le birlikte Konya gezisi sırasında, Nalbantlık Okulu'nda ilk nalbantların mezuniyet törenine de katılmıştı.

Mezun olan öğrenci gösteri olarak önce bir at nallıyor, sonra diplomasını alıyordu. Aralov ve Azerbaycan Büyükelçisi Abilev de yeni nalbantlara diplomalarını veriyorlardı. Aralov ilk nalbanda şöyle dedi:

“Senin nalladığın at, soylu Türk ordusuyla birlikte İstanbul'a ilk giren at olsun!”

Bu dilek herkesin çok hoşuna gitti ve şiddetli alkışlarla karşılandı.²⁵

Görev süresince Mustafa Kemal'in en yakın çalışma arkadaşlarından birisi olan Aralov, Mustafa Kemal ve beraberindekiler için yoğun ve stresli günlerde elçilikte müzikli akşam yemekleri düzenlemeye kadar çok değişik ve renkli faaliyetler içinde de bulunmuştur. Aralov'un anularına dönelim:

Mustafa Kemal Sovyet Elçiliği'nde

Hatırlıyorum bir gün Mustafa Kemal'in sekreteri telefon ederek, “Paşa bugün çok çalıştı” dedi, “sizi ziyaret etmek, biraz dinlenmek

24. Geleneksel Rus halk dansı.

25. Turgut Özakman, *Şu Çılgın Türkler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005, s. 547.

Büyük Taaruz'dan önce Konya civarında yapılan teftiş gezisi sırasında Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Rusya Büyükelçisi S.Aralov, Askeri Ataşe K. Zvonarev ve Azerbaycan Büyükelçisi İ.Abilov, 23 Mart 1922.

istiyor, yanında müzisyenler de olacak. Biraz neşelenmek, dans etmek için kadınlı erkekli elçilik memurlarını toplamanızı rica ediyor”.

Gerçekten de akşama Mustafa Kemal geldi. Hem yalnız da değildi. Yaverlerini, yakın arkadaşlarını da getirmişti. Onunla birlikte, elçiliğin devamlı misafirlerinden, Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa da vardı. Kemal Paşa vaktini masa başında dost konuşmaları arasında geçirmeyi severdi. Her zaman Narzan ya da Kafkasya'nın başka madensularını isterdi. Pek tabii olarak masada şarap da bulunurdu.

Bu ziyaretinde Mustafa Kemal, Türk klasiklerinden, İran şairlerinden, özellikle Firdevsi'den birçok şiirler okudu. Türk şairi Necati'nin lirik şiirlerini severdi. Bunları okurken sesinde yeni birtakım notalar duyulurdu.

Mustafa Kemal milli şiiri çok iyi bilirdi. Yurdunu, onun tarihini, onun şarkılarını, ruhunun bütün derinliğiyle severdi. Özellikle Selçuk şiirlerinin güzelliği ve tınısı onu esir ederdi.

Üzgülün Türk melodilerinden sonra, Mustafa Kemal, eşimden ve elçilik sekreterlerinden, piyanonun eşliğinde Rus şarkıları söylemelerini rica etti. Mustafa Kemal, büyük bir memnunlukla onları dinledi, kendisi de şarkıya katıldı. Sonra “Kamarinskaya” adlı halk şarkısını çaldılar. Elçiliğin kadın memurları dansa kalktılar. Mustafa Kemal el çırpıyor, ayaklarıyla tempo tutuyordu. Vals ve başka danslar oynandı. Eğlence faslı bittikten sonra Mustafa Kemal beni ve Abilov'u (Azerbaycan büyükelçisi) ellerimizden tutarak bizimle bazı konuları konuşmak istediğini söyledi.

“Aziz dostlar, yoldaşlar, –Mustafa Kemal sık sık benimle Abilov'u yoldaş diye çağırırdı– cephedeki durum çok gergin: Yunanlılar,

Eskişehir doğrultusunda altı kümelik bir kuvvet yığılmış bulunuyorlar. Önümüzdeki hafta içinde onlardan bir saldırı bekliyoruz. Yakında toplanacak olan Cenevre Konferansı üzerinde bir etki yapmak istiyorlar. Taşıtımız, atımız, eşeğimiz yok. Biricik taşıtımız devedir. Develer bizde savaş kahramanıdır. Oysaki mermi götürmek zorundayız. Bize nakliye aracı ve at yardımında bulunmanızı rica ederim. Rusya da zengin değil, ama rica ediyorum, yardımcı olunuz. Top, tüfek, mermi ve para yardımından ötürü hükümetinize ve Lenin'e teşekkür ederim.”

Kısa bir süre sonra Mustafa Kemal, bir elçi olarak bana cepheden şöyle bir mektup gönderdi: “Ordu birliklerimizin, dostlarımızın memnurluğunu ve övgüsünü kazanacak bir durumda olduğunu bildirmekte acele ediyorum.”²⁶

Beyaz Ruslar Gelibolu'da²⁷

17 Kasım 1920 tarihinde İstanbul'a gelen Vrangel, tahliyesini gerçekleştirdiği ordusunu, beraberinde getirdiği sivillerden ayrıarak muhafaza etmek istiyordu. Çünkü, koşulların gelecekte değişeceği ve orduya yine ihtiyaç duyulacağı beklentisi içindeydi. Vrangel öncelikle sivil sığınmacılardan kurtulmayı, hasta ve yaralıları hastanelere yerleştirmeyi ve savaşabilecek askerleri ve subayları yeniden düzenlemeyi düşünmekteydi. Ancak müttefikler, özellikle de Fransızlar Vrangel'in bu düşüncesine karşıydılar. Fransızlar, Vrangel'in askerlerinden yararlanarak "Ecnebi Lejyonu"nu kuvvetlendirmeyi, geri kalanlara ise mülteci statüsü vermeyi planlıyorlardı. Bu bir ölçüde gerçekleşmişti. Çünkü Fransızlar, ilk günden itibaren gönüllüleri "Ecnebi Lejyonu"na kaydetmeye başlamışlardı. Bu sayede çok geçmeden Ruslardan birkaç lejyoner bölüğü oluşturulmuş ve Fransa için savaşmak üzere Tunus, Fas ve diğer bölgelere gönderilmişlerdi.

Beyaz Ordu'da görev yapan ünlü gazeteci ve tarihçi V.K. Abdans-Kossovskiy, Fransız ordusunun Ecnebi Lejyonları'nda görev yapan bu askerlerin akıbetiyle ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Binlerce Rus-Kazak subayı ve askeri, Fransız bayrağı altında uzun yıllar geçirdi... Fas ve Sahra çöllerinin kızgın kumlarında, Suriye ve Lübnan'ın kayalıklarında, Hind-i Çin'de Fransız bayrağının onuru için savaşmış, adı bilinmeyen binlerce Rus lejyonerin kemikleri bulunmaktadır."

İstanbul'dan ayrılan askeri birliklerin bir kısmının "Herson" ve

27. Doç. Dr. Eftal Ş. Batmaz'ın "Gelibolu'da Rus Sığınmacılar" isimli makalesinden kısaltılarak alınmıştır. Bu makale 17-19 Mart 2006'da İstanbul'da yapılan "Uluslararası Çanakkale Konferansı"nda sunulmuştur. Sayın Batmaz'a makalesini kullanma izni verdiği için teşekkürlerimi sunuyorum.

“Saratov” gemileriyle 22 Kasım 1920’de Gelibolu Limanı’na demir atmasıyla birlikte “Gelibolu’da yaşam” denilen olay da başlamış oldu. Ruslar geldiği sıralarda Gelibolu küçük bir kasaba görünümündeydi. Yöre iklim ve bitki örtüsü bakımından Kırım ve Karadeniz’in Kafkasya kıyılarını çağrıştırmakla birlikte, gemiden görülen deniz fenerinin arkasındaki küçük şehrin gri yıkıntıları, kurumuş seyrek yeşillikler ve küçük evlerin oluşturduğu iç karartıcı manzara birçoğu için can sıkıcıydı. Verimli topraklara sahip olmasına rağmen halkın çiftçilikle, hele hele bostancılık ve meyvecilikle uğraşmaması Rusları çok şaşırtmıştı. Şehrin nüfusu, Rum idaresinin verilerine göre, 3942 Rum, 2537 Türk, 908 Musevi ve 608 Ermeni’den oluşmaktaydı.

Gelibolu’daki birliklerin kumandanı General A.P. Kutepov, kordusunun üçte birinin bile yerleşemeyeceği şehri görünce endişelerini Fransızlara aktarmış, Fransızlar da ordunun geri kalanının yerleşebileceği yeni bir bölge göstermişlerdi. Süvari Albayı S.R. Yasnyanskiy hatıratında şunları yazıyor: “Kutepov ve ona eşlik eden Fransız subay, kamp yeri için bölgeye bakmaya gittiler. Yüksekçe bir tepe ‘güller ve ölüm’ vadisine açılıyordu. Vadideki nehrin kıyıları, sık gül çalılıklarıyla çevriliydi. Bu gül çalılıklarının içinde iki çeşit yılan vardı; biri zehirli, diğeri küçük bir boa yılanıydı. Arazi bir Türk albaya aitti. Kutepov gayri ihtiyari ‘Bu kadar mı?’ diye sordu. Evet, burası ‘böylesine bir bozkırdı’.”

Sığınmacılar, Gelibolu’yu ruh hallerini de yansıtan bir ifadeyle “goloe pole” (çıplak kır) olarak adlandırmışlardı. Bu adlandırma, içinde buldukları psikolojiye çok uygundu. Söz konusu bu yerin tek avantajı, ortasından bir nehrin geçiyor olmasıydı.

Kamp yerinin nehre inen yamaçta kurulması, yeterli çadır ve malzemenin olmaması nedeniyle sığınmacılar ilk günlerde oldukça zorluk çekmişlerdi. En büyük sıkıntıları yeterince yiyecekleri olmamasıydı. Ordunun beraberinde getirdiği yiyecekler de neredeyse tükenmişti. Bununla birlikte, yerleşimin başlamasıyla birlikte askerler ve siviller, yarı aç geçen uzun günlerden sonra ilk kez sıcak diyebilecekleri bir yemek, daha doğrusu ateşte ısıttıkları konserve yiyebilmişlerdi. Diğer taraftan, tüm ümitlerin bağlandığı Gelibolu’daki Fransız garnizonu, bu kadar insana gıda yardım yapacak durumda değildi. İstanbul’daki Fransız koloniyel ordusunun levazım birliklerinin zaman zaman gönderdiği gıda yardımları yeterli gelmiyordu. İ.L. Lukaş hatıratında Gelibolu’da yaşanan açlık hakkında şunları yazıyor: “Kamplarda açlık yüzünden iskorbüt hastalığı kol geziyordu. Rus kadınları ve çocukları

ayak bileklerine tlbentler sarılı halde yalınayak dolaşıyorlardı. Bronzlaşan sırtlarında, ellerinde, bacaklarında, ülser benzeri yaralar çıkmış, neredeyse derileri soyuluyordu. Neden?.. Potasyum nitrat yüzünden olduğu söyleniyordu. Konservelerde potasyum nitrat varmış ve bu yaralar o yüzden oluyormuş. Yani potasyum nitratla besleniyormuşuz...” Revirlere biraz daha iyi tayın dağıtılmaktaydı. Konserve yerine taze et, mercimek ve fasulyeyle birlikte pirinç, makarna, biraz da kahve ve süt veriliyordu.

İlkbahar ve yaz aylarında sebze yetiştirmeye başladılar. Bu işi üstlenen Drozdovskiy alayı 45 er ve 2 subayla toprağı işlemeye başladı. Lahana, domates, patates, biber, salatalık, kabak, havuç ve çeşitli yeşillikler yetiştirildi. Yetiştirilen rnler, alay revirine ve açlık yüzünden zayıf ve halsiz düşmüş olan ve çoğu verem, kansızlık gibi hastalıklara yakalanmış 2500 kişiye dağıtılıyordu. Hayat şartlarının ve parasızlığın getirdiğı sorunlara karşı yeni çözüm yolları bulmaya çalışıyorlardı. Bu amaçla, “ortak veznelere” kurulmuş, asker ve sivillerin sattıkları askeri malzemelerden, kıyafet ve değerli eşyalardan elde ettikleri paraları bu sandıklarda toplamışlardı. Toplanan paralar yağ, un, pirinç ve diğer gıdaların alımında kullanılmaktaydı.

Gelibolu’da susuzluk gibi bir sorun olmamakla birlikte, eskimiş su şebekesi yüzünden tktim sınırlıydı. Su şebekesi yeniden ele alındı. Mevcut 45 çeşmenin yalnızca on ikisinden su akıyordu. Paslanmış ve eskimiş borular yenileriyle değiştirildi, su depoları elden geçirildi. Bu çalışmalar sonucunda şehre gelen su yüzde 30 oranında arttı ve günde kişi başına bir kova su verecek duruma geldiler. Kampta, derenin kurumasını önlemek için, yatağı temizlendi ve kıyıları takviye edildi. Yakınlardaki birkaç küçük ırmak da yeni yapılan su depolarına yöneltildi. Elliden fazla kuyu açıldı. En kurak zamanlarda bile kampta kişi başına  kova su verecek duruma gelindi. Kampta aileler için ayrı çadırlar kuruldu. İleri adır beziyle bölünerek oluşturulan odalara birer aile yerleştirildi. Ancak aileler, bu koşullarda uzun süre kalamadıklarından kendi yaptıkları “zeminlik”lere taşınmayı tercih ettiler. Zeminlikler, toprağı kazılmış ukurlardı; kenarları ağı dallarıyla sağlamlaştırılıyor, tabanı taşla dşeniyor ve üzerine toprak daha sonra da kuru yapraklar ve otlar seriliyordu. Zeminliklere, yataklı vagonlara nazire olarak “kupe” diyorlardı. Seyyar kampta uzun süre kalacaklarını anlayınca yaşadıkları yerleri daha iyi duruma getirmeye çalıştılar. İleri söğüt dalları, yosun ve yapraklarla doldurulmuş yatak ve yastıklar yaptılar. adır yaşamının en

kötü yanı rutubetti. Yağmurda çadırlar su geçirdiğinden her yer su ve rutubet içinde kalıyordu. Yaptıkları basit sobalar, fazla duman çıkardığından nadiren kullanılıyordu. Kampta çadırları kurmayı bitirdiklerinde, hizmet birimleri için yerler belirlendi. Yollar yapıldı, yol kenarlarına çalılar ve ağaçlar dikildi.

Şehirdeki yaşam, kamptakinden daha iyi olmasına rağmen, yine de zordu. Sığınmaya uygun her yer ev amacıyla kullanılıyordu. İki duvarı sağlam kalmış ev yıkıntılarına bile taşınıyorlardı. Oturulabilen evlerin kirası 5-6 liraydı ve çok az kişi buralara taşınabiliyordu. Şehir halkının Ruslara gösterdiği samimiyete rağmen, bekâr erkeklere ev vermeye yanaşmamaları ayrı bir sorun oluşturmaktaydı. Limana gelen her gemiyle birlikte fiyatlar da arttı. Tuvaleti ve eşyası olmayan sıradan bir barınağın kirası bile ayda 15 liraya ulaştı. Askeri birlikler ise barınma yerlerinin durumuna göre değil, mevcutlarına göre yerleştirilmişti.

Kadınlar ve çocuklar için hayat daha da zordu. Kolordu kayıtlarına göre 1139 kadın sığınmacı vardı. 244 çocuk sığınmacıları getiren gemilerle, on-on iki yaşında doksan kadar öksüz çocuk da birliklerle birlikte gelmişti. Bu çocuklar daha sonra birliklerden alınıp yurtlara yerleştirildiler. Gelibolu'da altı ay içinde 49 evlilik gerçekleşmiş ve yüze yakın çocuk doğmuştu. Bu çocuklardan bir kısmı hayatta kalabildi. Tahliye sırasında başlayan ve yerleştikleri yerlerde de devam eden salgın hastalıklar yüzünden birçoğu ölmüştü.

Uzun deniz yolculuğu, yetersiz beslenme ve sağlıksız ortam yüzünden karaya çıkanlar arasında bulaşıcı hastalığa yakalanan iki yüz kadar hasta vardı. Bu hastalar, gemilerle tekrar İstanbul'a gönderildi. Gelibolu'da kalanlar, salgın hastalıklardan korunamadı. Şehirde, bir Kızılhaç hastanesi bir de Fransız Cizvitlerine ait manastır hastanesi bulunmaktaydı. Bu hastanelerin tüm odaları doluydu. Bulaşıcı hastalığı olanlar ile olmayanlar bir arada kalıyorlardı. Bir hastalıktan kurtulup bir yenisine yakalanıyorlardı. Bulaşıcı hastalıklar için Kızılhaç, 120 kişilik bir sağlık merkezi, Rus Kolordu Komutanlığı'nın çabalarıyla Beyazhaç'a ait bir hastane, bir de tümen reviri açıldı.

İ. Lukaş, sığınmacıların başına gelenler hakkında şunları yazmaktadır:

Beyazların kamplarında dizanteri dolaşıyordu. Buradaki yarı-kuru ve killi nehirden tifo yükseliyor ve Rus çadırlarında kol geziyordu. Tatarcık humması insanları bir anda yatağa düşürüyordu... İnsanlar yanıyor... Kapkara dudakları kurumuş insanların gözlerinden

ateşin koyu dumanları tütüyordu... Salgına yakalanmış insanlar tifodan iyileşemiyor, güçsüzlüklerinden dolayı dirençsizce yatıyorlardı. Kamplarda verem hastalığı kol geziyordu...

Gelibolu'ya yerleşen kolordunun kısa zamanda tam bir askeri kuvvet haline gelmesi ve görevini sürdürebilmesinde, disiplin ve düzeni sağlamak üzere alınan önlemlerin etkisi büyüktü. Disiplinsizliğin nelere yol açtığını General Kutepov ile kurmayları İstanbul örneğinden dolayı çok iyi biliyorlardı. İstanbul'daki askeri birlikler ve mülteciler arasında disiplinsizlik ve imkânsızlıklardan dolayı hırsızlık, haydutluk, tecavüz, askeri malzemelerin satışı ve fahişelik oldukça yaygınlaşmıştı.

Gelibolu'da yaşamın düzene girmesiyle birlikte bu durum değişti. Askeri birliklerde görevli ordu rahipleri, Gelibolu'daki Yunan Metropoliti Konstantin'in izniyle, Yunan kilisesinde ayin düzenlemeye başladılar. Bölüklerin kaldığı her bölgede bir çadır kiliseye dönüştürüldü. Gelibolu'da yedi tane ibadet yeri kuruldu. Yorganlardan ikonalar yaptılar. Ressamlar bu ikonaların üzerine keten bezlerine yaptıkları tasvirleri astılar. İlkel görüntülerine rağmen, bu derme çatma düzenekler sığınmacılara vatanlarını hatırlatıyordu.

Gelibolu'nun yerleşik halkı da sığınmacılara karşı tedirginlik duymaktaydı. Albay S. Ryasenskiy hatıralarında şöyle diyor: "Yerliler, gelen Rusları korkuyla karşılıyordu. Çünkü daha önce Gelibolu'ya gelen Alman, İngiliz ve Fransız ordu birlikleri yerlilere kötü muamele göstermişler, onları soymuşlar ve kadınlara saldırmışlardı. Ancak, çok geçmeden, burada kötü giyinen, hemen her şeye muhtaç Rusların kimseyi soymadığını, kimseye zarar vermediğini gördüler." General Kutepov'u ziyaret eden Yunan temsilci bu konuda: "Şuna bir bakın, Ruslar altı aydır evlerimizde yoksulluk içinde yaşıyorlar, yüzlerce tavuk ve kümes hayvanı bahçelerde rahatça geziyor. İnanın bana, herhangi başka bir ordu bunları çoktan yerdii!" derken şunu da vurgulamıştır: "Ruslar Gelibolu'da kaldıkları sürece, yerli kadınlara hiçbir zaman saygısızlık etmediler." Bu gözlemlere karşın, birtakım olaylar da meydana gelmişti. Örneğin, bir dış doktorunu öldüren Rus askerin hemen tutuklanması, yargılanması ve idam edilmesi, halkın Ruslara karşı olan önyargılarını olumlu etkilemişti.

Gelibolu'daki Türkler, birçok sığınmacıyı evlerinde barındırmış ve onlara iyi davranmışlar, birliklerin camilerde, okullarda ve kervansaraylarda yerleşmelerine yardımcı olmuşlardı.

Kornilovskoe askeri okulunun düzenlediği gecelere ve kutlamalara da sık sık katılmışlardı. Ermenilerle ilişkiler sınırlı ama hoşgörülüydü. Ermeniler bazen Rusları düğünlerine ve hatta aile kutlamalarına davet ediyorlardı. Dindaşları olan kolordu komutanlarını bayramlarda kilise ayinlerine çağırıyorlardı. Gelibolu'da yaşayan az sayıdaki Museviyle ilişkiler sınırlıydı. Ruslar bazı Musevi ailelerinin evlerinde kiracı olarak kalmışlar, Musevilerin içe dönük yaşantıları dolayısıyla aralarında ne dostluk ne düşmanlık oluşmamıştı. Yerel halkla ilişkiler genelde pazarlarda kurulmaktaydı. Şehir pazarında önceleri sığınmacıların beraberlerinde getirdikleri "Nikolayevskiy", "Dobrovolçeskiy" ve "Don" paraları kullanılıyordu. Bir milyon "Dobrovolçeskiy", 11 Türk lirasına denkti. Bu parayla ekmek, pirinç, helva, incir, lokum alınabiliyordu. Mücevherler yemek, odun ve gazyağı edinmek için elden çıkarılıyordu. Pazarda Rus paralarının ve mücevherlerinin dolaşmaya başlaması fiyatların hızla yükselmesine neden oldu. Rus kolordu idaresi, sığınmacıların yanlarında getirdikleri paraları kullanarak gereksinimlerini karşılamaları yerine, doğrudan ticaret ve pazarcılık yaparak ihtiyaçlarını gidermelerinin fiyat artışlarına bir önlem olacağı düşüncesiyle, ticaret ve pazarcılık yapmak isteyen sığınmacılara izin verme yoluna gitti. Çok geçmeden sığınmacılar tarafından dükkânlar, kafeler hatta restoranlar açıldı. Drozdovskiy tabur komutanı Albay Abamelik'in açtığı "Yar" restoranı bunlar arasında en rağbet göreni olmuştu.

Gelibolu'ya geldikleri andan itibaren ayrılmayı düşleyen sığınmacılar aylar geçtikçe, durumlarının açıklığa kavuşmaması ve kendilerini mülteci olarak kabul edecek ülke ya da ülkeler bulunamamasının hoşnutsuzluğu içindeydiler. Nihayet, Gelibolu'dan ilk gemi 4 Ağustos'ta Selanik'e doğru yola çıkmış, birkaç gün sonra da geri kalan süvari birliğini almak üzere geri dönmüştür. 28 Ağustos'ta alayın son birlikleri "Giresun" gemisiyle, piyade birlikleri de "Reşit Paşa" gemisiyle Gelibolu'dan ayrılmıştır.

Tahliye işlemleri, olumsuz hava koşulları nedeniyle uzun süre kesintiye uğramış, ancak ordunun ve sivillerin Gelibolu'ya gelişlerinin birinci yıldönümü olan Kasım 1921 sonlarında yapılan sevkıyatla birlikte ordunun neredeyse tamamı Bulgaristan'a taşınmıştır. 14 Aralık'ta "Akdeniz" gemisinin geride kalanları almasıyla birlikte Gelibolu'dan yapılan tahliyeler tamamlanmıştır.

Turgut Özakman'ın *Şu Çılgın Türkler*'i²⁸

Türk kaynaklarını incelediğimizde, Sovyetler'le ilişkilerin her zaman sorunsuz bir şekilde yürümediğini ve Sovyet yardımlarının Ankara'ya ulaşmasında zaman zaman kesintiler yaşandığını görüyoruz. Kurtuluş Savaşımızın destanını yazan Turgut Özakman'ın *Şu Çılgın Türkler* isimli kitabında iki ülke ilişkilerine ilişkin bazı bölümler şöyle veriliyor :

Aralov

Uzun bir yolculuktan sonra Ankara'ya gelen Sovyet Rusya Büyükelçisi Aralov, güven mektubunu Meclis Başkanı Gazi M. Kemal Paşa'ya sunmuş, törende Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey de bulunmuştu.

Tören sonunda M. Kemal Paşa, Aralov'a, "Kalın da, bir kahve içelim" dedi.

"Memnuniyetle."

Yusuf Kemal Bey de kaldı. Oturdular. M. Kemal Paşa, "Protokolü bir yana bırakarak dostça konuşmak istiyorum.." dedi, "Moskova Büyükelçimiz Ali Fuat Paşa, Fransa ile yaptığımız anlaşmanın Moskova'da kuşku yarattığını bildiriyor."

Aralov açık kalplilikle, "Evet" dedi.

"Fransa ile yaptığımız anlaşmayı saklamadık, bir suretini, sizden önceki sayın büyükelçiye verdik. Mösyö Franklin Bouillon'a da, Batı dünyasının gizli sandığı Moskova Antlaşması'nın bir suretini verdik. Bu kadar açığız. Gizli diplomasiden kesinlikle uzağız. Bugünlerde Dışişleri Bakanımızı barış aramak için Avrupa'ya göndereceğiz."

Aralov huzursuz baktı.

28. Sayın Özakman'a bu bölümleri kullanabilmem için vermiş olduğu izinden ötürü teşekkürlerimi sunuyorum.

“... Çünkü bir an önce silahı bırakıp işimize sarılmak, Doğu’yla da, Batı’yla da, barış içinde yaşamak istiyoruz. Uygarlığın nimetlerinden yararlanmak, artık mutlu olmak benim milletimin de hakkı. Siz de askersiniz, savaşın ne olduğunu bilirsiniz.”

“İyi bilirim.”

“Yakında Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Abilev Bey’e ve size, sessiz sedasız savaşa hazırlanan ordumuzu göstereceğim. Milletinin insanca yaşaması için ölmeye hazır iki yüz bin asker göreceksiniz. Savaşmak istemiyoruz. Ama büyük devletler, yalnız kuvvetin dilinden anlamakta ısrar ederlerse, bu orduyu harekete geçireceğim.”

Bir an durdu:

“İnanın, o kıyamet gününü düşündükçe Yunanlılara acıyorum. Yazık ki efendisi İngiltere acımiyor. Ümit ederim ki sorun, silahsız çözümlür.”

Bu kısa, açık konuşma Aralov’da büyük saygı uyandırdı.²⁹

Çiçerin

Moskova’da Çarlık zamanından kalma büyük binarın zengin döşeli, geniş odasının bir köşesinde, örtüsü halı desenli bir masanın başında çay içiyorlardı. Masanın üstünde fokurdayan, büyükçe bir Rus semaveri vardı. Ali Fuat Paşa konuşmasını sürdürdü:

“İşgal kuvvetleri silahlarımızın büyük kısmını İstanbul’da topladılar. El koydukları toplarımızın sayısı iki bine yakındır.”

Çiçerin uzun bir “Oooo!” çekti.

“Ayrıca birçok topumuzu da kamalarını alarak kullanılmaz hale getirdiler. Damat Ferit, İngilizlere yaranmak için doksan bin sandık cephaneyi Marmara Denizi’ne döktürdü.”

“Ne diyorsunuz?”

“Evet, örneğine az rastlanır türden bir haindi. İngiltere Türkiye’ye silah satılmasını yasakladı. Elimizde yalnız Doğu ve İç Anadolu’daki depolar var. Mesafeler uzak, yol yok, taşıt az, silahlar eski. Buna rağmen Sayın Komiser, zoru başardık, bugüne kadar bu sınırlı kaynaklarımıza dayanarak savaştık. Ama ne zamana kadar böyle sürdürebiliriz?”

Çiçerin alngan bir sesle, “Size hayli silah ve cephane yardımı yaptık” dedi.

“Teşekkür ederiz ama şunu söylememe izin veriniz: Biz emperyalizmin donattığı bir ordu ile savaşıyoruz. Bugüne kadar yaptığınız yardımlar bir tümeni bile donatmaya yetmez.”

“Yanlışınız var!”

"Sadece 8 top, 20 hafif makineli tüfek ve 4076 piyade tüfeği."

"Emin misiniz?"

"Kesinlikle. İşte liste."

Listeyi Çiçerin'in önüne bırakarak, "Ama sorun bu değil" dedi.

"Nedir?"

"İki ay kadar önce sizinle çıkarlarımızı dengeleyen bir antlaşma yaptık. Bu antlaşma ile siz, en hassas yeriniz olan güney sınırınızı güven altına aldınız. Boğazlar yeniden bizim olunca, Akdeniz yolunuz da açılmış olacak, dünya ile bağlantınızı sağlayacaksınız. Siz de buna karşılık bize silah ve para yardımında bulunmayı taahhüt etmişsiniz."

Dışişleri Komiseri sesini yükseltti:

"Biz taahhütlerimize sadığız."

"Öyleyse Anadolu'ya silah sevkiyatını niye durdurduğunuzu sorabilir miyim?"

Çiçerin hırçınca reddetti:

"Böyle bir olay yok!"

Ali Fuat Paşa'nın sesi de yükseldi:

"Var! Sorun da bu işte."

"Yardım devam ediyor!"

"Hayır! Durdurdunuz Sayın Komiser."

Çiçerin'in gözlerinin içine bakarak konuştu:

"Çünkü bize yardım ederek İngilizleri kızdırmaktan çekiniyorsunuz."

Çiçerin sertleşti:

"Biz mi İngilizlerden çekiniyoruz?"

"Evet siz! Çünkü siz de bizim gibi abluka altındasınız. Batıda İngiliz ve Fransız, doğuda Japon ablukası sürüyor. Nefes alamıyorsunuz. Bu çemberi kırabilmek için kısa bir süre önce İngilizlerle bir ticaret sözleşmesi imzaladınız. Ama daha bu sözleşmeyi çalışır hale getiremediniz. Gelin, açık konuşalım. Halden anlarız. Emperyalizmin ne olduğunu sizden daha biliyoruz. Çünkü onun kurbanıyız."

Ayağa kalktı.

"Bunun içindir ki savaşı sürdürüyoruz. Bunun içindir ki Bekir Sami Bey'in yaptığı anlaşmaları reddettik. Yoldaş Çiçerin! Eğer uzlaşmazsak emperyalizm ikimizi birden avlayacak."

Sesini düşürdü:

"İstiyorsanız, silah sevkiyatını İngilizlerden gizli yapalım."

Bu öneri Çiçerin'i derinden sarstı.

Galiba durumu yeniden değerlendirmek doğru olacaktı. Çiçerin başını kaldırdı, "Oturun dostum..." dedi. "Çayımız ve vaktimiz var. Konuşalım"³⁰

Ali Fuat Paşa

Sovyet Rusya gizli örgütü Çeka'dan³¹ gelen silahlı kişiler, bir akşam Türk Büyükelçiliği Ataşe Militerlik Dairesi'ni, diplomatik kurallara aykırı olarak kabaca basmuş, kol ve silah gücüyle her yeri aramış, casusluk kanıtı diye resmi yazıları ve mektupları alıp gitmişlerdi. Büyükelçi Ali Fuat Paşa olayı öğrenir öğrenmez o geceyarısı protesto ile belge ve mektupların geri verilmesini ve özür dilenmesini istedi. Ancak, Dışişleri Komiserliği cevap vermedi. Ertesi gün Ali Fuat Paşa sert bir nota ile olayı bir daha protesto etti, alınan belgeler geri verilmediği ve özür dilenmediği takdirde Moskova'yı terk ederek Ankara'a döneceğini bildirdi. Bu, dost bir ülkeye karşı gösterilebilecek en ağır tepkiydi.

Ali Fuat Paşa ve birlikte geri dönecek olan elçilik kadrosu 10 Mayıs günü topluca Moskova Garı'na geldiler, Büyükelçiliğe ayrılan vagona yerleştiler. Sovyet yönetimi olayın yakışsızlığını anlamıştı. Ali Fuat Paşa'yı gitmekten caydıracak tek çözüm vardı: Özür dilemek. Lenin hastaydı, Çiçerin yurtdışındaydı. Çiçerin'in yardımcısı Ermeni Karahan ise özür dilemeye yanaşmıyordu. Ali Fuat Paşa'nın gidişini engellemek için Çeka tarzı bir çözüm bulundu. Vagonu kattan ayıracaktı. Ama karşılarında çıtkırıldım bir diplomat değil, serdengeçti bir asker vardı. Ali Fuat Paşa, eli cebindeki tabancada, çok kararlı bir tavırla, vagonu kattan ayırmaya kalkışan görevlileri kovdu. Diretmeleri halinde büyük bir olayın patlak vereceğini anlayan görevliler çekildiler.

Tren hareket etti. 2 Haziran'da Ankara'da olacaktı.

Ali Fuat Paşa Ankara'ya döndükten sonra, Aralov Türk Elçiliği'ndeki olay sebebiyle Moskova'nın özür dilediğini bildirdi. Bu haber herkesi, özellikle de Ali Fuat Paşa'yı sevindirdi.³²

30. Turgut Özakman, age, s. 105-106.

31. Çeka'nın kurucuları arasında Aralov da bulunmaktadır. Tam ismi, "Bütün Rusya'nın Karşıdevrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu"dur. (Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем).

32. Turgut Özakman, age, s. 552, 560, 571.

Sovyetler'den petrol ithalatı yasaklanıyor

Başbakan (IV. İcra Vekilleri Heyeti Başkanı) Rauf Bey ile Aralov'un yıldızı bir türlü barışmaz. Rauf Bey, Anadolu'daki sosyalist hareketin güçlenmesine de yardım ettiği gerekçesiyle Aralov'a hep mesafeli yaklaşır. Rauf Bey, Türk-Sovyet iktisadi münasebetleri konusunda Aralov'la sürekli olarak ateşli tartışmalar yapmıştır. O dönem tartışmalı konulardan birisi de "dış ticaret" tekeli konusudur. İsmet Paşa'nın olumlu yaklaşımı sayesinde büyük bir sorun haline gelmeyen bu konu, İsmet Paşa'nın Lozan'a gitmesiyle birlikte farklı boyuta ulaşmıştır. Aralov, *Bir Rus Diplomatının Türkiye Hatıraları* isimli kitabında bu konuda şöyle yazar:

Rauf Bey, Sovyetler'den yapılan petrol ithalatını durdurdu. 5 Aralık 1922'de Rauf Bey, Amerikan firması Standart Oil ile petrol ticaretinin genişletileceğinden bahsetti. Rauf Bey ile yaptığım tartışmalarda, Rauf Bey, "... Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin yürürlükte bulunan ve her iki ülke için kutsal olan mevzuatının birbirine aykırılığı yüzünden" iki ülke arasında ticaret yapılamayacağını dahi belirtti ancak, daha sonra, Türk tüccarlarının enerjik olarak işe karışmalarıyla bu mesele kendiliğinden çözümlendi ve Rauf Bey tekrar petrol ithalatına izin vermek zorunda kaldı.³³

Milli Mücadele esnasında Aralov'un kişiliğinde simgeleşen ve onu da Taksim'deki Milli Mücadele Kahramanları Anıtı'na taşıyan Türk-Sovyet ilişkilerinin en yoğun döneminde bile, karşılıklı ilişkilerimizden rahatsız olan çevrelerin mevcudiyeti, tıpkı bugün

olduğu gibi, bazı kesimlerin Rusya'yla ilişkilerin geliştirilmesinden rahatsızlık duymalarının temelinde genetik bir sorunun olduğunu altını çiziyor.

Aralov'un anularında dile getirdiği, "Türk tüccarlarının enerjik olarak işe karışmalarıyla bu mesele kendiliğinden çözümlendi" ifadesi yıllar sonra, Mavi Akın'ın TBMM'deki soruşturulma sürecinde, Rusya'da büyük yatırımları olan işadamlarımızın iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi için sarf ettikleri çabalarının yadsınmasını hatırlatıyor.

Özellikle meclis Soruşturma Komisyonu üyelerinin, bugünün modern Moskovası'nun mimari dokusuna en büyük katkıyı sağlayan yabancı firmalardan birisinin ENKA ve dolayısıyla Şark Tara olduğunu dahi bilmedikleri anlaşıldı. Komisyon üyelerinin Rusya'yla ilgili bir konuda görev yaptıklarını hatırlatmakla yetinelim.

Aralov İzmir İktisat Kongresi'nde

17 Şubat 1923'te düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde M. Kemal ile Sovyet Büyükelçisi Aralov da bir konuşma yapar. Aralov, anılarında kongreye ilgili olarak şu ifadelere yer veriyor:

Memleket ekonomisini kalkandırma çarelerini araştırmak amacıyla İzmir'de bir iktisat kongresi toplanmasına karar verildi. Kongre delegeleri tamamıyla varlıklı sınıfların temsilcileri olacaktı. Kongreye katılacak delegeler kendi paralarıyla oraya gideceklerdi. Tabii bu durum, işçi ve köylü temsilcilerinin kongreye katılmalarına engel olmuştu. Kongreye daha çok batı ve kıyı illerinin temsilcileri gelebilmişti. Yerin uzaklığı yüzünden doğu illeri gerektiği gibi temsil edilememişlerdi. 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de İktisat Kongresi toplandı. Kongreyi Mustafa Kemal törenle açtı. Abilov yoldaşla ben de bu kongreye davet edilmiştik. Mustafa Kemal Paşa bizden orada birer konuşma yapmanızı rica etti. Mustafa Kemal, kongreyi açış konuşmasında padişahlık idaresinin bıraktığı ekonomik mirastan, sanayinin yokluğundan, köylünün ağır durumundan söz etti. Sözlerini, milli kaynakların belirtilmesinde ve ekonomik kalkınma programının hazırlanmasında kongreden yardım beklediğini söyleyerek bitirdi. Mustafa Kemal, "Pulluk! İşte yeni Türkiye'nin tarihini yazacak olan kalem!" diye bağırdı. "Kahrolsun karasaban! Pulluk, bizim tarlalarımızın da efendisi olmalıdır!"

Benim ve Abilov'un konuşması, Sovyet ülkesinden yana büyük tezahürata yol açtı. Biz, ağır ve kanlı savaşlardan sonra kültürün geliştirilmesi, halk ekonomisinin kurulması konusunda ülkemizde neler yapıldığını anlattık. İstilacıları kovmak, feodal düzeni ve emperyalizmi yenmek suretiyle savaşı başarı ile sona erdiren yeni Türkiye üzerine neler düşündüğümüzü söyledik. Abilov yoldaş, Türkçe olarak yaptığı

konusmasında, Azerbaycan'ın ekonomik durumunu ayrıntılı olarak anlattı.

İzmir İktisat Kongresi'nde küçük çiftçilere, esnafa, sanayicilere, tüccara küçük krediler sağlamak için kredi kurumları ağının genişletilmesi, Ziraat Bankası sermayesinin artırılması, tarım makinelerinin ithali, hammadde üretiminin artırılması, demiryolları yapılması gibi bir dizi konuda kararlar alındı. Özellikle tekstil ve gıda fabrikaları gibi büyük işyerlerinin kurulması, ayrıca milli sermayenin yabancı sermayeye karşı desteklenmesi gibi sorunlar da söz konusu oldu.

İzmir İktisat Kongresi, Mustafa Kemal'in düşüncesine göre daha 1920 yılında kabul edilen Milli Misak'ı tamamlayıcı nitelikte bir iktisadi misak kabul etti. Milli Misak halkı nasıl milli bağımsızlık savaşına kaldırıdıysa, iktisadi misak da halkı ekonomik bağımsızlık savaşına çağırırmaktaydı.

İzmir İktisat Kongresi, Anadolu burjuvazisinin çıkarlarını yansıtıyordu. Köylü ve işçi konusunda sadece vaatlerle ve "köylü efendimizdir" gibi sözlerle yetinildi. Kongrede halk yığınlarının maddi durumlarının iyileştirilmesi yönünde hiçbir somut karar alınmadı.³⁴

Lev Davidoviç Bronşteyn Türk vatandaşı mıydı?

Lev Davidoviç Bronşteyn 1879 yılında Güney Ukrayna'da Kerson'da Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Matematik ve hukuk alanında yükseköğrenim yaptı. Bronşteyn Rusça, Ukraynaca, İbranice, Almanca, İngilizce, Fransızca ve İspanyolca dillerini konuşabiliyordu. Öğrenciliği sırasında sosyal demokrat çevrelerle temasa geçti ve devrimci gruplara dahil oldu. Marksizmi benimsedi. 1897 yılında Nikolayev şehrine taşındı. Burada Güney Rusya İşçi Birliği adlı gizli bir örgütün kurucuları arasında yer aldı. Sosyalist fikirleri halk arasında yaymak için çeşitli broşür ve bildiriler hazırladı. 1898 yılında gizli örgüt üyeliğinden yakalanarak hapse atıldı. İki yıl cezaevinde kaldı.

Hapis hayatından sonra Sibirya'ya sürgüne yollandı. Sürgüneyken Marksist bir felsefe öğrencisi olan Aleksandra Sokolovskaya'yla ilk evliliğini gerçekleştirdi. "Troçki" takma ismini bu süreçte kullanmaya başladı. Bu ismi Odessa Cezaevi'ndeki bir gardiyandan almıştı. Yaklaşık iki yıl sürgün kaldıktan sonra 1902 yılında Sibirya'dan firar ederek önce Viyana'ya, sonra Londra'ya gitti. Lenin'in *Nisan Tezleri*'ni kaleme almasından sonra aralarında teorik bir fark da kalmadığından 1917'de Bolşeviklere katıldı. Lenin "son yazıları" dahil olmak üzere iki metninde Troçki için "Aramızdaki son Bolşevik olmasına karşın, kabul etmeliyiz ki en yetenekli Bolşevik odur" demiştir.

Başkomutan sıfatıyla Kızıl Ordu'yu kurdu. Savaş bakanlığı yaptı. Lenin'in 1924 yılındaki ölümünden sonra Stalin'le iktidar mücadelesine girişti. Bu mücadelede giderek güç kaybetti ve elinde bulunan yetkileri yitirdi. Önce savaş bakanlığı görevinden alındı. Daha sonra siyasi büro ve akabinde Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu

Lev Davidoviç Bronşteyn (Troçki).

Merkez Komitesi'nden alındı. Taraftarlarının Sen Petersburg'da sokak gösterilerine kalkışmalarından sonra parti üyeliğinden de çıkarıldı. Böylece 1927'de yapılan XV. Komünist Kongre'de parti üyeliğinden de atıldı ve sürgün hayatı Kazakistan'da Almatı yakınlarındaki Semyonov-Tıyaşanskiy bölgesinde başladı. Bu sürgün sırasında 9 Haziran 1928'de, 26 yaşındaki Nina adındaki kızını Moskova'da kaybetti. 18 Ocak 1929 tarihinde Sovyet Ceza Kanunu'nun 58/10 maddesine göre karşıdevrimcilik ve yasadışı Sovyet partisi kurmak suçlamasıyla yurtdışına çıkartılmasına karar verildi. Uzun süre, başta Almanya olmak üzere, Batılı devletlerle Troçki'yi kabul etmeleri için görüşmeler yapıldı. Troçki Almanya'ya gitmek istiyordu. Ancak, Almanya vize vermeyince İstanbul yolu gözüküdü.

Stalin'in Troçki'yi Türkiye'ye sürgüne göndermek istemesi üzerine, Mustafa Kemal, bu öneriyi reddetmeyerek bazı koşullar çerçevesinde Troçki'nin kabul edilebileceğini bildirdi. Türkiye'nin ileri sürdüğü koşulları dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Aras, Ömer Sami Coşar'a anlatıyor:

Troçki Türkiye sınırları içerisinde tam bir siyasi mülteci muamelesi görecektir. Bunun dışında Sovyet hükümetinin herhangi bir özel

muamele isteği mevzubahis olamaz.

Troçki Türkiye’de bulunduğu süre içinde, başka bir memleketten vize temin ettiği takdirde, derhal o memlekete gitmekte serbest olacaktır.

Troçki Türkiye sınırları içinde faaliyet gösteremeyecek, neşriyat yapamayacaktır. Fakat Türkiye’de istediğini yazabilir, bu yazılarını Türkiye dışına yollayabilir ve oralarda isterse bunları bastırabilir. Onun bu hürriyetini Türkiye Cumhuriyeti katiyen engellemez.

Troçki’yi Türkiye’de öldürmek için Sovyet idarecileri tarafından herhangi bir teşebbüs yapılmayacağına dair kati teminat verilecektir. Ayrıca Türkiye zabıtasının da gerekli emniyet tedbirlerini alacağı ve toprakları üzerinde yaşayan bir siyasi mülteciye böyle bir müdahaleyi şiddetle boğacağı da peşinen bilinmelidir.³⁵

Stalin’in Mustafa Kemal’in öne sürdüğü şartlardan memnun olduğu söylenemez. Ancak Stalin diğer muhalifleri gibi, Troçki’yi de kendi yöntemleriyle ortadan kaldıramayacağını anlamış olduğundan, çaresiz Mustafa Kemal’in önerilerini kabul eder.

Troçki sürgün için 22 Ocak günü, tam 22 gün sürecek olan yolculuğuna Alma-Ata’dan çıkartılır. “İlyiç” isimli gemiyle Karadeniz’e açılır ve nihayet 12 Şubat’ta Büyükdere açıklarına ulaşır. Gemiye çıkan bir görevliye, Mustafa Kemal’e ulaştırılmak üzere bir mektup verir. Mektup şöyledir:

Beyefendi,

İstanbul kapılarından size şunları bildirmekle şeref duyarım: Kendi arzulla Türk sınırına gelmiş değilim ve bu sınırı zor kullanulduğundan dolayı aşmaktayım.

Cumhurbaşkanı Beyefendi, hürmetlerimin kabulünü rica ederim.

L. Troçki, 12 Şubat 1929³⁶

Atatürk cevabı mesajında Türkiye’de istedikleri kadar kalabileceklerini, istedikleri an terk edebileceklerini ve bu süre içerisinde güvenliğinin sağlanacağını belirtiyor.

Tüm dünyanın reddettiği bu tehlikeli ihtilalcıyi Türkiye neden kabul etmiş olabilir? Bu sorunun cevabı sadece İstanbul’da değil, tüm dünyada aranıyordu. Paris’te yayımlanan *Journal des Debats* isimli gazete, bu soruyu şu şekilde cevaplıyordu:

Mustafa Kemal’in eski Sovyet Harbiye Komiseri Troçki’ye

35. Ömer Sami Coşar, *Troçki İstanbul’da*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Nisan 2010, s. 10.

36. Ömer Sami Coşar, age, s. 14.

karşı duymakta olduğu büyük hayranlık, bu ihtilalcinin Türkiye'de barınmasını mümkün kılmıştır. Troçki'nin yedi yıldan beri Türkiye Cumhuriyeti'nin fahri vatandaşı olduğu da şimdi öğrenilmektedir. O tarihlerde, Rusya'ya resmi bir ziyaret yapan Türk askeri misyonu tarafından bu fahri vatandaşlık unvanı verilmiştir.³⁷

Troçki'nin Almaata'dan İstanbul'a sürgün edilmesiyle ilgili olarak, Mustafa Kemal Atatürk'ün Troçki'yi bizzat davet ettiği iddialarını Ömer Sami Coşar kitabında doğrulamıyor. Coşar ayrıca, Fransız gazetesinin söz konusu iddasını, devrin dışişleri bakanı Tevfik Rüştü Bey'e de aktararak teyit etmeye çalışmıştır. Tevfik Bey, "Bu haberin aslı yoktur. İstiklal harbinde Türk ordusuna silah sevkiyatında Savaş Bakanı Troçki'nin Türkiye'ye yardımcı olduğu muhakkaktır. Kendisinin Türkiye'ye kabulünde ve korunmasında bu husus göz önünde bulundurulmuştur" şeklinde yanıt veriyor.

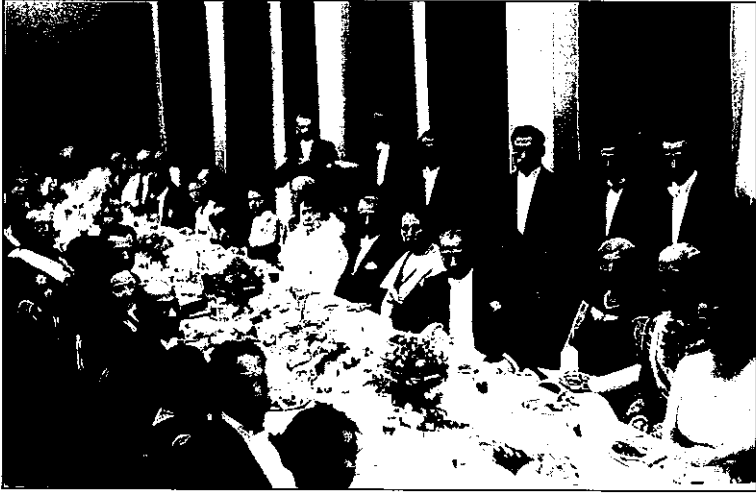
Troçki İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Meksika'da bulunduğu sırada 1940 yılında öldürüldü. Katili Frank Jackson'un (asıl adı Ramon Mercader) kimliği ve cinayeti hangi amaçla işlediğinin araştırılması yıllar sürdü. Yirmi yıl hapse mahkûm olan Jackson 1960 yılında cezası bittiğinde Çekoslovakya'ya gitti ve ortadan kayboldu. Jackson'un Rus mu, İspanyol mu olduğu dahi tartışıldı. Ancak bugün, Jackson'un Stalin tarafından bizzat seçilen ve tüm dünyada Troçki'yi takip ederek öldürmekle görevli bir Sovyet ajanı olduğu görüşü hâkim.

Anadolu'da Sovyet yatırımları

Mehmet Altan, 1986 yılında doktora tezi olarak yayımlanan *Süperler ve Türkiye/Türkiye'de Amerikan ve Sovyet Yatırımları* başlıklı kitabında, Sovyetler Birliği'yle ülkemiz arasındaki ekonomik ilişkileri ve yatırımları detaylı bir şekilde incelemiştir. Kitap, daha önce etraflı bir şekilde araştırılmayan bu döneme ilişkin ilk kitaplardan biridir. Altan, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da Sovyet Rusya'yla ticari ilişkilerin başarılı şekilde devam ettiğine işaret ederek, Nisan 1924'te, Ankara'da, Sovyet sanayi ürünlerinden oluşan bir sergi açıldığını, Mayıs 1924'te, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla, 400 000 Ruble sermayeyle Türk-Sovyet ortaklığında bir şirket kurulduğunu belirtiyor. Altan devamla, 1925 yılında Ruskonbank'ın Ankara'da faaliyete geçtiğini ve aynı yıl, Sovyet tarım uzmanlarının pamuk üretimini incelemek üzere Türkiye'ye bir ziyarette bulduklarını da ifade ediyor. Bu iyi ilişkilerin, Sovyet örneğinin Türk ekonomisindeki gelişmeleri etkilemesine olanak verdiğine de değinen Altan, 1930 yılından sonra Türkiye'deki devletçi uygulamaların bu etkileri içinde taşıdığına işaret ediyor.³⁸

Sovyet ziraat mühendisleri ve tarım uzmanlarının pamuk üretimi konusunda araştırmalar yapmak ve pamuk ekim alanlarının düzenlenmesine yardımcı olmak amacıyla Çukurova'da incelemelerde bulunmaları farklı kaynaklarda da yer almaktadır. O dönemde kefen bezi ihtiyacının bir bölümünü Hindistan'dan ithal etmek durumundaki ülkemizin, ileriki yıllarda bir tekstil ve hazır giyim devi haline gelmesindeki Sovyet katkısına ayrıca değinilecektir.

38. Mehmet Altan, *Süperler ve Türkiye/Türkiye'de Amerikan ve Sovyet Yatırımları*, Afa Yayınları, İstanbul, Mayıs 1986, s. 44.

Türkiye tarafından Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye Başbakanı İsmet İnönü, SSCB Tarafından SSCB'nin Türkiye'deki Büyükelçisi Y. Z. Surits'in katıldığı diplomatik bir resepsiyon, 7 Kasım 1927.

11 Mart 1927 tarihli "Ticaret ve Seyrisefain" anlaşmasıyla Ankara, Sovyet ticaret temsilciliklerine bazı diplomatik imtiyazlar tanımıştır. Sovyet Rusya da Türk tüccarlarına Batum Limanı'nı kullanmaları için kolaylıklar sağlamıştır. Bu anlaşma genç Türkiye Cumhuriyeti'nin eşitlik ve karşılıklı yarar temellerine dayalı olarak imzaladığı ilk ticaret anlaşmalarından biri olmuştur. Bu anlaşmayla Sovyetler pratikte pek uygulamadığı, ancak kâğıt üzerinde de olsa çok az ülke tüccarlarına tanıdığı Rusya'ya vizesiz serbest giriş hakkını Türk tüccarlarına tanımıştır.³⁹

1930'larda iktisadi alanda tesis edilen ilişkiler ve özellikle birinci kalkınma planımızın (1934-1938) hazırlanmasında ve mali kaynaklarının teminindeki Sovyet katkısı, Türkiye'yi, Sovyetler'in arkasından dünyada kalkınma planı girişiminde bulunan ikinci ülke konumuna getirmiştir. Bu dönemde Sovyet makine ve teknisyenleriyle Kayseri ve Nazilli tekstil fabrikaları kurulmuştur. Bilindiği gibi, bu tesisler bugün dünya pazarlarında haklı bir gurur kaynağımız olan Türk tekstil sanayisinin de temelini oluşturmaktadır. 1935 yılında SSCB'den gelen tekstil makineleri Kayseri Sümer Dokuma Fabrikası'nda 1972 yılına kadar kullanılmıştır. Fabrika ilk açıldığında sağlanan istihdam 4700'dür. 1600 kW'lık dört jeneratörü olan fabrika kendi elektriğini karşıladığı gibi, Kayseri'ye de enerji sağlamaktaydı.

39. Dr. Mensur Akgün ve Turan Aydın, *Türkiye-Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, TÜSIAD, İstanbul, Haziran 1999, s. 105.

Sovyet-Türk işbirliğinin gelişimi için uygun koşullar 1930'lu yıllarda sınıai tesislerin kurulması alanında oluşmuştur. 1929-1933 yılları arasındaki dünya ekonomik krizi ve özel sektörün yatırım gerçekleştirememesi gibi nedenlerle ülkenin hızlı bir şekilde sanayileşmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yeni iktidar dış pazarda bağıllığı azaltmanın, ülkedeki politik ve ekonomik iktidarı pekiştirmenin tek yolunun Türkiye koşullarında ancak güçlü bir devlet sektörü temelinde gerçekleştirilecek endüstrileşmeden geçtiğini kesin olarak anlamıştır. Devletçilik 1930'lu yıllarda devletin ekonomik politikasının ana prensibi olarak biçimlenmiştir ve o zaman iktidarda bulunan CHP'nin programına da alınmıştır.

Belirtilen yıllarda Türkiye'de ilk büyük devlet sınıai işletmelerinin kurulması SSCB'nin belirleyici katkısıyla gerçekleşmiştir. "Türkler dünya krizi ve büyük devletlerin koloniyel politikası koşullarında yeni Türkiye'nin kalkınma konseptini ararken, yalnızca Sovyet beş yıllık kalkınma planıyla ilgilenmemiş, aynı zamanda SSCB ve İtalya'da yeni rejimlerin doğuşu ve gelişimiyle de yakından ilgilenmiştir."⁴⁰ 1930 yılında Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Moskova'ya gitti, üstelik heyetinde etkili gazeteci yazar Falih Rıfka Atay da yer almaktaydı. Falih Rıfka, bu ziyaretin ardından 1931 yılında *Yeni Rusya* isimli kitabını yayımladı. Bu kitapta Sovyet sanayileşme tecrübesinin özümsemesi ve Türkiye'ye uyarlanması inceleniyordu. Kitapta yazarın görüşüne göre "Sovyet tecrübesi, geri kalmış bir halkın ve devletin, devrimci metotlarla Batı ülkeleri seviyesine getirilmesinin sentezidir" ifadesi kullanılıyordu.

Başbakan İsmet Paşa, 25 Nisan ile 10 Mayıs 1932 tarihlerinde Sovyetler'i ziyaret eder. Başbakanın yanında geziye dışişleri bakanı, CHP genel sekreteri, Sanayi Genel Müdürü A. Şerif Onay, İktisat Bakanlığı danışmalarından Kâmil İbrahim, Uşak Şeker Fabrikası Müdürü Remzi Bey ve Kumaş Fabrikası Müdürü Şevket Turgut katılmıştır. Bürokratların yanı sıra gazeteciler ve milletvekilleri de heyete dahil edilmiştir. Bu geziye Falih Rıfka Atay tekrar katılmıştır. Döner dönmez yeni bir kitabı yayımlanır. Atay kitabında "Moskova'da bizi büyük bir itibarla karşıladılar, karşılayıcılar arasında Molotov, Litvinov vardı. Resmi protokole tamamen uyulmuştu ve bize büyük bir saygı gösteriliyordu" diye yazmaktadır.⁴¹

Hükümet heyetlerinin görüşmeleri Stalin, Molotov, Litvinov'un

40. Prof. Nikolay Kiriyeve, "Türk-Sovyet İşbirliğinin İlk Etapları", Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, *Perspektif* dergisi, Moskova, İlbahar 2004, s. 28-31.

41. Prof. Nikolay Kiriyeve, age.

katılmıyyla Kremlin'de yürütülmüştür. Ana konular Türkiye'ye ekonomik yardım, ticari ilişkiler ve kredi konusuydu. İsmet İnönü yeni kurulan Moskova Otomobil Fabrikası'nın boyutları karşısında hayrete düşmüştür. Moskova, yeni Türkiye'yle iyi ilişkilere o kadar önem veriyordu ki, Sovyet tarafını pratikte Stalin temsil etmekteydi. "İlk ortak toplantıda 8 milyon doların borç olarak verilebileceği söylendi. Üstelik bu borç olağanüstü avantajlı koşullarda verilecekti. Stalin sürekli gelerek görüşmeleri izlemekte ve gerekli gördüğü yerde müdahale etmekteydi."⁴² Bu kredi için Sovyetler faiz talep etmedikleri gibi, geri ödeme süresi eşit paylarda 20 yılda ve malla yapılacaktı. Mal listeleri de hazırlanmıştı. Kredi anlaşmasındaki ödeme periyotlarına göre son ödeme 30 Haziran 1959 tarihinde yapılacaktı. Böylece, Birinci Beş Yıllık Planın gereksinimi olan "dış kaynak" bulunmuştu. Bu kaynak planın gereksinimi olan bütçenin yaklaşık üçte birine tekabül etmekteydi. Daha sonra sanayi bakanı olan Mehmet Turgut 1964 yılında yayımlanan kitabında, "Bu planın kabul edilmesiyle ülkede devletçiliğin temeli atılmıştır" diye yazmıştır.⁴³

İsmet Paşa'nın bu önemli ziyareti sırasında 1 Mayıs kutlamalarını Kremlin'de resmi erkânla birlikte izlemiş olması, bu dönemdeki ilişkilerin Soğuk Savaş döneminde oluşacak ilişkilerden farklı olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir. Teknik heyet, daha çok Sovyetler'deki kalkınma planıyla ilgilenmiştir. Hatta bir grup uzman, başvekiliden sonra da Sovyetler'de kalarak incelemelerine devam etmişlerdir. Yaklaşık 70 kadar kuruluşu ziyaret eden bu heyet, Sovyetler'in ağır sanayide olduğu kadar tekstil sanayiinde de "en son terakkiyata" uygun gelişmeler gösterdiklerini saptamışlardır.

İsmet Paşa'nın gezisinden hemen sonra, 12 Ağustos 1932 tarihinde Sovyet uzmanlar heyeti Türkiye'ye geldi. Sovyet heyeti ağırlıklı olarak tekstilcilerden oluşmaktaydı. Heyetin başkanı, "Gosproektstroy"un (Devlet Proje İnşaat) direktörü ve ekonomist Profesör Orlov'du. Heyet üyeleri arasında Prof. Kovalyovskî (Ekonomi Enstitüsü Direktörü ve Kızıl Profesörler Enstitüsü Profesörü), Mamirun (mühendis, pamuklu kumaş uzmanı), Gogolin (kumaş boyası uzmanı), Prof. Boris Volinskiy (mühendis-enerji uzmanı), Sergey Troyanskiy (hidrolog), Prof. Nikolayev (mimar), Prof. Andrey Samgin (su arıtma uzmanı) ve İmmanuel

42. Prof. Nikolay Kiriyeve, age.

43. Prof. Nikolay Kiriyeve, age.

Mark (inşaat mühendisi) yer almaktaydı. Heyet üyeleriyle görüşmeler esnasında Türk yöneticileri, Sovyet uzmanlarının Türk hükümetine “Türkiye’nin gelişimi için bir endüstrileşme programı hazırlama” hususunda yardımcı olmalarını talep ettiler.

Heyetin 14 Ağustos’ta başlayan yurt gezisi iki aydan fazla sürdü. Sovyet uzmanlar, Türk uzmanlar, fabrika müdürleri, pamuk üreten ve el üretimi dokuma yapan yörelerin sorumlu memurlarıyla birlikte gruplar halinde ülkeyi gezdiler. 25 Eylül’de heyet başkanları Ankara’ya dönerek raporlarını yazıp, 2 Ekim’de takdim ettiler. Heyetin bir kısmı tekrar Anadolu’ya gitti. Kimi incelemeler Ekim’de de devam etti. Heyet başkanı Orlov tarafından sunulan birleştirilmiş raporun tarihi 22 Eylül 1932’dir. Kayseri ve Nazilli pamuklu kumaş fabrikalarının yerleri de o zaman belirlenmiştir. Orlov, Moskova’ya dönmeden önce İstanbul Üniversitesi’ni ziyaret ederek ders vermiş ve burada “Memnuniyetle şunu gördüm ki, Türk mühendisleri, düşünce, kalifikasyon ve enerji açısından ne bizim ne de başka ülkelerin mühendislerinden farklı değiller. Onlar bize çok kıymetli yardımlarda bulundu, bu yüzden neden Avrupa’dan mühendis davet ettiğinizi anlayamıyorum” demiştir.⁴⁴

Sovyet heyeti Türkiye’ye geldiğinde iktisat vekili Mustafa Şeref Özkan’dır. Ancak bakanın radikal eğilimleri iş çevrelerini rahatsız eder. O nedenle Mustafa Şeref görevden alınır ve yerine İş Bankası Genel Müdürü Celal Bayar atanır. Sovyet heyetini yolcu etmek Celal Bayar’a kalır. Bayar bakan olduktan kısa bir süre sonra verdiği bir demeçte, iktisat ve maliye konularında yabancı uzmanlar getirileceğini açıklar. 1933 yılları başlarında da New York’taki bir firmayla Türkiye’nin iktisadi tetkikini yapmak için bir anlaşma imzalanır. Amerikalı uzmanlar Haziran 1933 tarihinde Türkiye’ye gelip, çalışmalarına başlarlar. Geniş kapsamlı raporlarını da ancak Mayıs 1934 tarihinde bitirirler. Bu nedenle, ABD’li uzmanların görüşleri, oluşturulmuş bulunan rapor plan taslağında etkili olmaz.

1933 yılı Mart ayında Hereke Fabrikası Müdürü Reşat, Feshane Müdürü Şevket Turgut ve Kâmil İbrahim’den oluşan bir Türk heyeti SSCB’ye giderek çeşitli Sovyet fabrikalarını ziyaret etmişlerdir. Heyet 9 Haziran’a kadar SSCB’de çalışmıştır. Yapılan görüş teatisi sonucu Moskova’da Zolotaryov’un direktörlüğünde Tyurkstroy (Türkinşaat) Tröstü kurulmuştur. Tröstün 160 personeli vardı. Tyurkstroy detaylı projeleri hazırlayıp Türklere

44. Prof. Nikolay Kiriyeve, age.

vermiş, daha sonra da Karl Marx Fabrikası'nda gerekli ekipman ve donanım imal edilmiştir. Heyetin dönüşünde elli kişilik ilk Türk stajyerleri Tyurkstroy'un emrine verilmiştir.

Türkiye'ye verilecek 8 milyon dolarlık Sovyet kredisinin nihai protokolünün imza töreni 21 Ocak 1934 tarihinde Ankara'da gerçekleştirildi. Bu protokole göre kredi iki tekstil fabrikasının inşası için gerekli makine ve donanım şeklinde verilecekti. Sovyet tarafı ayrıca projelendirme, inşaat ve montaj sırasında da yardım edecekti. Plan kesin halini, Türk ve Sovyet uzmanlarca hazırlanan iki ayrı raporun temel alındığı toplantılar sonunda alır. 8 Ocak 1934 tarihinde de Bakanlar Kurulu'nca kabul edilerek kesinlik kazanır.⁴⁵

9 Ocak 1934 tarihinde Ekonomi Bakanı Celal Bayar beş yıllık planın ana yönelimleri konusunda gazetecilere bir demeç vererek, "Barış ve savaş zamanında gerekli malların üretimini sağlayacak olanağı yaratmak bizim ekonomik gerekliliğimizdir... Bahsettiğim her şeyden önce ülkemizde üretimi için yeterli hammaddenin bulunduğu tekstil mamulleridir. Kayseri'de bir tekstil fabrikası kurma planımız hazırdır ve inşaat çok yakında başlayarak 1935 yılında bitecektir. İkinci fabrika Nazilli'de inşa edilmeye başlayacak ve 1936 yılında tamamlanacaktır" demiştir.

Bu bilgiyi yorumlayan *Akşam* gazetesi, 9 Ocak 1934 tarihli nüshasında, beş yıllık planın gerçekleştirilmesinin devlete kaldığını belirtmiştir. Gazete devamla, bunun nedeni olarak, özel sektörün planı çok yavaş gerçekleştirmesini, üstelik "ulusun yüksek menfaatlerini" değil, kendi şahsi çıkarlarını, kârını düşünmesi olarak göstermiştir. Son olarak da, "özel sektör sınırlı olanaklara sahip olduğu için kolay ve spekülatif işerin peşinden koşmaktadır" ifadelerini kullanmıştır.

1935'te Ekonomi Bakanı Bayar SSCB'ye gitmiştir. Bayar, 13 Haziran-18 Ağustos tarihleri arasında uzun süre SSCB'de kalarak Odessa, Moskova, Kiev, Leningrad'da kimi işletme ve radyo merkezlerini ziyaret etmiştir. Sovyet kaynaklarında bu ziyaretin yaklaşık iki ay sürdüğü bilgisi yer almaktadır. Türk kaynaklarında ise, ziyaretin 10 Temmuz'da başladığı bilgisi mevcuttur.

Türkiye'deki yatırımların gerçekleştirilmesinden sorumlu olacak Tyurkstroy adlı ilk modern pamuklu kumaş fabrikasının inşası (Kayseri) 1934-1936 yılları arasında, ikincisini ise (Nazilli) 1935-1937 yılları arasında tamamlanmıştır. 16 Eylül 1935

tarihinde Atatürk'ün, hükümet üyelerinin, Sovyet uzmanlarının ve on binlerce insanın katılımıyla Kayseri'deki fabrikanın açılış töreni düzenlendi. Celal Bayar, yaptığı konuşmada "... kısa bir süre önce yaşanan dünya krizinin, gücünü sadece tarım alanında yoğunlaştıran ülkelerin geleceğinin trajik olduğunu gösterdiğini" belirtmiş, "... istatistikler ülkeye ithal edilen malların içinde birinci sırayı kumaşların aldığını göstermektedir. Ülkemiz kumaşın hammaddesini çok ucuza satmakta, ondan elde edilen mamulü ise çok büyük bedeller ödeyerek satın almaktadır... Kayseri'deki fabrika yalnızca Türk-Sovyet dostluğunun anıtı olmakla kalmayacak aynı zamanda dünyayı şaşırtan büyük Sovyet endüstri tesisi örneği olacaktır. Sovyet uzmanları ve işçileri büyük bir başarı göstermişlerdir, onlara teşekkür ederiz" demiştir.⁴⁶

Falih Rıfık Atay 20 Eylül 1935 tarihli *Ulus*'ta şöyle yazıyordu: "Sovyet ülkesinde imal edilmiş tekstil tezgâhlarındaki 'orak ve çekiç', Rusya'nın dışında hiç kimseyi Türkiye'de olduğu kadar mutlu etmiyordu."

İnşaat döneminde SSCB'de 140'tan fazla Türk işçisi, ustası, teknisyeni eğitildi ve on beşten fazla mühendis staj gördü. Kayseri fabrikası bünyesinde yalnızca adı geçen fabrikalar için değil ülkenin diğer tekstil fabrikaları için de bir meslek okulu açıldı. İnşaatın tamamlanmasından sonra iki fabrika da devlet kuruluşu olan Sümerbank'a bağlandı. Kayseri ve Nazilli'deki üretim kapasitesi öyle büyüktü ki, kurulduklarından on yıl sonra bile, Sümerbank'ın elinde altı kumaş fabrikası varken bu iki fabrika 60 milyon metre, yani, Sümerbank'ın tüm kumaş işletmelerinin üretiminin yüzde yetmiş beşini imal ediyordu.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra tarafsızlık ve büyük devletlere eşit mesafede durma prensiplerine dayanan Kemalist dönüşümler yavaş yavaş geçmişe karıştı. İkinci Dünya Savaşı bu süreci hızlandırdı ve ondan sonra Türkiye Soğuk Savaş'ta Batı'nın yanında yer aldı. Atatürk'ün biyografılarından Şevket Süreyya Aydemir şöyle yazıyordu: "Atatürk ölümüne kadar her yıl Meclis'in açılış konuşmalarında bir geleneği korumuş ve Cumhurbaşkanı olarak yaptığı konuşmalarda dış politika bölümünde en başta Sovyetler'le dostluk ilişkilerini belirtmiştir. Atatürk bu geleneğe gerçekten bağlıydı."⁴⁷

Mehmet Altan bu dönemle ilgili olarak şöyle bir değerlendirme

46. Prof. Nikolay Kiriyeve, age.

47. Prof. Nikolay Kiriyeve, age.

yapmaktadır: “Sovyetler’in Türkiye’deki ilk plan çalışmalarında etkili olmaları ve plana kaynak sağlamalarına, bu ülkenin buharan yıllarındaki iktisadi başarılarına ve Türk devlet adamlarının ‘planlı, kısmen otarşik, devletin önemli bir rol oynayacağı bir iktisat politikasının imkânları ve başarı şansı üzerinde sempatiyle düşünmeleri’ yol açmıştır. Türk devletçiliği, sadece bir iktisat politikası olarak Sovyet plan deneyimiyle ilgilenmiştir, ancak bir sistem olarak sosyalizme özenme hiçbir zaman devletçiliğin en ileri noktalarında bile söz konusu değildir.”⁴⁸

Sovyet uzmanların hazırlamış oldukları “Türkiye’de Pamuk, Ketan, Kendir, Kimya, Demir Sanayii” başlıklı raporun detaylarını Mehmet Altan’ın kaleminden sunuyorum.

Raporun en ağırlıklı kısmını pamuk sanayi oluşturuyordu. 1930’lu yıllarda, pamuklu kumaş talebinin yüzde yetmişinden çoğu ithalat yoluyla karşılanıyordu. Sovyet uzmanlar, pamuklu kumaş tüketimindeki bu dışa bağımlılığı ortadan kaldırmak için, onar saatten iki vardiya çalışacak, toplam 170 000 iğli ve 4000 dokuma tezgâhlı iplik, dokuma ıslah şubelerinden oluşan 3 adet kombina kurulmasını öneriyorlardı. Tavsiyeler arasında, en son teknolojinin transferi de vardı.

Türkiye’de kullanılan kumaş cinslerini kısıtlayarak, standardizasyona gidilmesine yer veren raporda, ev ve küçük sanayinin ihtiyaçlarını karşılayacak santral fabrikalar yerine, büyük ölçekli standart tip mal üreten kombina fabrikalar kurulması gereği üzerinde ayrıntılı olarak durulmaktadır. Uzun dönemde ev ve küçük sanayinin yaşama şansının olmadığı ve olmamak gereği vurgulanmaktadır. Bu alanlarda serbest kalacak işgücünün bir bölümü ise, yeni mensucat fabrikalarının, işçi ihtiyacının karşılanmasında kullanılabilecektir.

Üç bölümden oluşan raporun ikinci bölümü, pamuk dışında kalan “nebatî elyaf” ürünlerine ve özellikle kenevir mamullerine ayrılmıştır. O dönemde, Türkiye’de nebatî elyaf işleyen, ufak bir-iki imalathane dışında bir fabrika yoktur. Bu eksiklik kısmen ithalatta, kısmen de yün ipliği, karışık çuval gibi daha değerli mamullerle karşılanmaktadır.

Sovyetler, talebin karşılanması için, 1000 ton halat, 1000 ton ip, 300 ton kalın bez, 5800 ton çuval, 1900 ton ambalaj dokuması üretecek tesislerin kurulmasını önerirler. Bu nedenle de, 3 tanesi İzmir, 3 tanesi de Kastamonu’da olmak üzere, toplam 6 adet ihzar fabrikası ile biri İzmir, diğeri Kastamonu’da 2 adet kendir mamulâtı fabrikası kurulması gereği vardır. Böylece “tecrübe evi mahiyetini haiz olan bu kombinatta gerek

ihzar ameliyeleri ve gerekse kendir mamulâtı istihsalı gibi Türkiye’de kendir sanayiine ait bilimüm hususiyetler öğretilenektir”.

Raporun son bölümünde ise, kimya ve demir sanayileri ve bunların Türkiye’de kurulabilme olanakları yer almaktadır. Rapor, bu iki sanayi kolundan kimyaya ait olanları “dünya sanayi içinde artan önemi, Türkiye’nin üretici güçlerinin geliştirilmesi ve sanayileşmesinde oynayacağı rol, milli savunmada gerekli gibi nedenlerle” mutlaka kurulmasını istemektedir.

Sovyet uzmanlara göre, mali olanakların sınırlılığı nedeniyle, plan taslağının ilk aşamasının gerçekleşmesi halinde bile “Türkiye iktisadi istiklaline doğru yeni bir adım daha atmış olacaktır... 1 700 000 liralık döviz kazanmış olacaktır ve harp vukuunda ise memleketin müdafaa-sı için elzem olan fabrikaların hepsine sahip olunabilecektir”.

Raporda, ilk aşama için ihtiyaç duyulan girdilerin çok büyük kesiminin ülkede mevcut olduğu ve fiyatlarının da dünya fiyatlarıyla rekabet edebilir düzeyde seyrettiği müjdelenmektedir. Raporun, kimya sanayi ile ilgili bir diğer önemli önerisini ise, sanayiye ait her türlü işletmenin ve yatırımın devlet tarafından yapılması teşkil etmektedir.

Zamanla memleketin en mühim ve en kudretlisi olmaya namzet bulunan kimya sanayinin yaratılması ve işletilmesi bizzat devlet tarafından yapılmalıdır. Bu işin hususi sermayeye bırakıldığı takdirde daha birçok seneler meydana gelmeyeceği şimdiden iddia olunabilir.

Ülkede kurulacak demir sanayi için ise, rapor belli başlı iki güçlükten söz etmektedir. Bunlardan biri, mevcudiyeti bilinen demir madenlerinin sınırlı oluşu, diğeri de kömür madenlerinden uzakta bulunmalarıdır. Bu zorluklara rağmen rapor demir sanayinin önemini ve gerekliliğini vurgulayıp, hemen girişimlerde bulunulmasını önermektedir.

Uzmanlara göre, demir sanayi için Türkiye’deki en uygun yer Zonguldak’tır. Eğer milli güvenlik açısından burası uygun görülmezse, ikinci sırada Tefen düşünülmelidir. Tefen de mahzurlu kabul olunursa, Karabük düşünülebilir. Ancak, Karabük belirtilen diğer iki yere nazaran daha az kârlı bir yatırım olacaktır.⁴⁹

Planda yer alan önerilerin büyük bir bölümü birinci ve daha sonraki plan dönemlerinde gerçekleşmiştir.

Mustafa Kemal, Albay Budeni'yle görüştü mü?

Kurtuluş Savaşı tarihimiz üzerine yazılan tüm kitaplarda, Türk-Sovyet yakınlaşmasıyla ilgili olarak farklı siyasi bakış açılarından kaynaklanan farklı yaklaşımlar sergilenir. Bazı kaynaklar, savaş esnasındaki Sovyet askeri malzeme ve para yardımı olmasaydı, Kurtuluş Savaşımızı zaferle sonuçlandırmanın mümkün olamayacağını ifade eder, hatta Kurtuluş Savaşı stratejisinde Sovyet askeri uzmanlarının katkılarını da dile getirir. Kimi yazarlarımız da, Sovyet yardımlarının abartıldığı kadar büyük boyutlarda olmadığını belirtir. Milli Mücadele döneminde Türk-Sovyet ilişkilerinin dışa yansıyan dostça tarafının arka planında iki devlet arasındaki çıkar çatışmalarının da bulunduğunu, ancak bu çatışmaların ilişkilerin kopmasına neden olmadığını vurgulayan bir yaklaşım sergileyerek bilimsel bir araştırmaya imza atan Yüceer de, çıkar çatışmalarına rağmen ilişkilerin kopmadığını vurguluyor.⁵⁰

Öte yandan, 1919 Haziran ayında Budeni isimli bir Rus albay ile Sivas Kongresi'ne gitmekte olan Mustafa Kemal arasında Havza'da bir görüşme yapıldığı da iddia ediliyor. Bu görüşmede, Türkiye'nin dostluğuna karşı Rusların emperyalistlere karşı savaşa girilmesinde yardım teklifinde buldukları ifade ediliyor.⁵¹ Ancak, S. Yerasimos, Havza'da gerçekleşen görüşmenin, bazı kaynaklarca, Mustafa Kemal ile Mustafa Suphi temsilcileri arasında cereyan ettiğinin de varsayıldığına işaret ederek, Havza'da bir görüşmenin gerçekleştiğine, ancak bunun resmi bir Sovyet

50. Saime Yüceer, *Milli Mücadele Yıllarında Ankara-Moskova İlişkileri*, Erkin Kitabevi, Bursa, 1997, s. 298.

51. Kemal Melek, *Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 1985, s. 42-43 ve Hüsamet'in Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, 1957.

heyetiyle olmayabileceğine de dikkat çekmektedir.⁵²

Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı'nın stratejisini Bolşeviklerin kurmakta olduğu sosyalist devlet ile Anadolu'yu işgal eden emperyalistler arasındaki temel çelişki üzerine kurduğu söylenebilir. Kurtuluş Savaşı'nın asıl amacının bağımsız bir Türk devleti kurulmasına yönelik olduğu düşünüldüğünde, Milli Mücadele'yi Sovyetler'le doğal müttefik haline getiren koşullara şaşırılmamak gerekmektedir. Ancak, Atatürk, Sovyet rejiminin "sosyal ve politik birliğe" zorlayıcı yönünü daima hesaba katmış ve bu konuda temkinli davranmıştır.⁵³ 22 Ocak 1921 günü mecliste, gizli oturumda Mustafa Kemal'in yapmış olduğu konuşma, bu görüşü doğrular niteliktedir. Bu konuşmadan kısa bir bölüm aşağıda verilmektedir.

Bir kısım milletvekillerinin komünizm propagandası yaptıklarıyla ilgili konuşmalar üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın açıklaması⁵⁴

"... Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümetinin bugüne kadar izlediği politika, tümüyle ulusal emellere uygundur. Bu politikanın ne olduğunu tekrara gerek görmem. Yalnız iki sözcük söyleyeceğim ki, o da ulusal sınır içinde milletin bağımsızlığıdır ve bu çok güçlü ve büyük bir anlam taşıyan temeldir. Bugüne kadar bu temelden ayrıldığımızı gösterecek en küçük bir işareti bile görmek olanaksızdır.

Efendiler, bu iki temel üzerinde yürüyen insanları, düşünen kafalar, doğal olarak komünizmin geniş ve bu kayıtlarını parçalayan prensipleri ile bağdaşmaz. O nedenle, Yüce Heyetinizin izlediği politika hiçbir zaman komünistlik temeline dayalı değildir. Bu böyledi, bunu tekrar ediyorum bir kez daha... Fakat yine biliyorsunuz ki ve dünyaca biliniyor ki bu ulusal prensiplere derin bağlarla sadık kalan Meclisimiz ve hükümetimiz bağımsız bir devlet olarak Rusya Bolşevik Cumhuriyeti denilen bir devlet ile siyasi ilişkilerinde, hiçbir zaman komünistlik ile Bolşeviklik esaslarından bir söz etmemiştir. Sanıyorum ki, Dışişleri Bakanımız çeşitli vesilelerle bunu anlatmıştır. O nedenle tekrar ediyorum ulusumuzun, devletimizin, yüksek heyetimizin Ruslarla olan ilişkilerinin doğrudan doğruya iki bağımsız devletin karşı karşıya olan ve her biri kendine özgü olan amaçlarını tümü ile saklı bulundurmak koşulu ile, bugüne

52. Stefanos Yerasimos, *Kurtuluş Savaşında Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923*, Boyut Kitapları, İstanbul, 2000, s. 104.

53. Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 1971, s. 33.

54. <http://gizlioturum.blogspot.com/2008/07/tarih-22-ocak-1921.html> (Tarih: 22 Ocak 1921, TBMM, c. 1, s. 326-337 Oturum: 131.)

kadar böyle olduğu, bugünden sonra da böyle süreceğine kuşku duymayınız.”⁵⁵

Objektif-bilimsel araştırmalara konu olması gereken Kurtuluş Savaşı Türk-Sovyet ilişkileri konusunda Mustafa Kemal’in şu çarpıcı sözlerinin de hatırdta tutulması gerekiyor:

“Eğer Rusya’nın desteği olmasaydı yeni Türkiye’nin istilacılar üzerindeki zafer kıyaslanmayacak kadar çok daha büyük kayıplarla kazanılabılırdi veya belki de hiç mümkün olmazdı. Rusya Türkiye’ye hem manevi, hem de maddi yardım göstermiştir ve milletimizin bu yardımı unutmaması suç olur.”⁵⁶

55. İbrahim Sadi Öztürk, *1. TBMM’nin Gizli Oturumlarında Atatürk’ün konuşmaları (24.04.1920-25.02.1922)* Fark Yayınları, Ankara, Ocak 2008, s. 223-224.

56. http://www.turkey.mid.ru/20-30gg_t.html

Suad Yurtkoru ve “Park Kültürü”

Moskova’da caddelerde dolaşırken bazen insanın içini tuhaf duygular kaplar. Özellikle biz Türklerin başına gelir bu, nedense... Gördüğünüz geleneksel güzel şeylerin dışında, heybetli bir bina, bulvarlar, sokak satıcılarından satın aldığınız bir dondurma veya bir park bilinçaltında bir şeyler çağrıştırır. Sanki o an yaşadığınız duyguyu daha önce de yaşamış olduğunuz hissine kapılırsınız. Hemen zihninizde o duygunun evveliyatını araştırırsınız ama çoğu kez bir şey bulamazsınız. Bulmaca gibidir, bir şeyler bulmak için emek ve zaman harcamak gerekir.

“*Park Kültürü*” de böyledir benim için.

Her gittiğimde yukarıda bahsettiğim bu duygu kapları içimi.

Suad Yurtkoru 1930’larda İzmir’de yaşayan renkli ve çalışkan bir kişidir. 1925 yılından beri *Yeni Asır* gazetesinde fahri surette spor muhabirliği yapmaktadır. 1926 yılından beri de, İzmir Futbol Heyeti Reisi görevini yine fahri olarak sürdürmektedir.

Yurtkoru, 1933 yılında zamanın Futbol Federasyonu Reisi Hamdi Emin Çap’tan iki talimat alır. Bunlardan birincisi, bir yabancı memlekete gidecek sporcu kafilesinde idareci olarak yer almasıdır. İkincisiyse, sporcu kafilesinin belirlenmesinde İzmir bölgesinden katılacakların seçimiyle ilgilidir. Yurtkoru, beş futbolcu seçerek kafilenin oluşturulmasına yardımcı da olur. Bu futbolcular Vahap, Fuat, Sait, İhsan ve Şükri’dir. Türk sporcu kafilesi oldukça geniştir. Hayette futbol takımının yanında, güreşçiler, atletler ve yüzme sporu ekipleri de bulunmaktadır.

Gidilecek ülke Sovyetler Birliği’dir. Kafilemizin ismiyle ilgili küçük bir sorun vardır. Küçük bir ayrıntı: O yıllarda, SSCB henüz uluslararası spor teşkilatına alınmadığından, spor takımlarımıza “Milli Takım” denilememektedir. Ancak, kafilenin “Halkevleri”

Uluslararası İzmir Fuarı, SSCB'den esinlenilerek kuruldu.

sporcuları takımı olarak adlandırılmasına kimsenin itirazı yoktur.

1933'te, başlarında Suad Yurtkoru'nun bulunduğu kafilemiz yola çıkar. İstanbul'dan bir gemiyle başlayan yolculukla, 46 gün boyunca ziyaret edilen tüm şehirlerde spor müsabakaları gerçekleştirilir. Odessa, Moskova, Kiev, Gorki, Harkov gibi kentlerde spor müsabakaları yapılarak, iki ülke halkı arasında dostluk münasebetlerinin geliştirilmesine gayret edilir.

Suad Yurtkoru bu seyahati ve spor yarışmalarıyla ilgili gözlemlerini, 46 gün süren seyahat süresince *Yeni Asır* gazetesine haber olarak yollar. Bu seyahat notları gazetenin 30 Temmuz-24 Ağustos 1933 tarihli nüshalarında izlenebilir. Hem spor karşılaşmalarını hem gördüğü yerleri hem de vatan hasretini dile getiren bu yazılar çok ilginçtir. Moskova'da programın devam ettiği günlerde, Yurtkoru'nun gezdiği "*Park Kültürü*" ilgisini çok çekmiştir. Yurtkoru bu parktan çok etkilenmiş ve büyük bir hayranlık duymuştur. "*Park Kültürü*" hakkında yazıları yurda döndükten sonra da devam etmiş ve bu yazılar sonucu benzeri bir parkın İzmir'de yapılması için kamuoyu oluşturulmasını başarmıştır.

Kaderin cilvesi, Yurtkoru bir yıl sonra İzmir belediye reis muavinliği görevine atanmıştır. Nihayet Başkan Behçet Uz'a sunacağı İzmir Kültürpark projesi hazırdır bile. Parkın yapımında, Sovyet desteğinin sağlanmış olması, parka, Rusça aslından hareketle aynen Kültürpark ismi verilmesi sonucunu doğurmuştur.

Bilindiği gibi, 1923 yılında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde, İzmir'de uluslararası nitelikte bir fuar kurulması düşüncesi de ortaya atılmıştı. Atatürk'ün de benimsediği bu düşünceye paralel olarak, Yerli Malları Koruma Derneği, 9 Eylül'lerde, Mithatpaşa Sanat Okulu salonlarında "yerli mallar sergisi" düzenlemeye başlamıştı. 1932 yılına değin bu isimle düzenlenen serginin adı, 1933 yılından itibaren 9 Eylül Panayırı olarak değiştirilmişti. 9 Eylül Panayırı ise, İzmir Enternasyonal Fuarı adı altında bugünkü Kültürpark'ta 1936 yılında faaliyete başladı. İlk yıl katılımcılar arasında SSCB de yer alıyordu. Diğer iki ülke, bazı kaynaklara göre İngiltere ve Yunanistan, bazılarına göre de Mısır ve Irak'tı.⁵⁷

57. Bu bölümün hazırlanmasında yararlanılan kaynaklar; *70 Yıllık Sevda "İzmir Fuarı"* (İzmir Büyükşehir Belediyesi yayınlarından) ve *Ana Britannica*, c. 12, İzmir Enternasyonal Fuarı.

Sıcak ve Soğuk Savaş yılları

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk-Sovyet ilişkilerinin duraklama dönemine girdiğini görüyoruz. Savaş sonrası dönemde ise, Sovyetler'in Boğazlar konusundaki hassasiyeti ve Türkiye'den toprak talebinde bulunması iddiaları ilişkilerin daha da gerginleşmesine neden olmuştur.

Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov ile Büyükelçimiz Sarper arasında gerçekleştirilen görüşmelerde, Sovyetler'in Türkiye'ye karşı savaş sonrası izleyeceği politikanın netleştiği görülmektedir. Molotov'un, 17 Aralık 1925'te imzalanan Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması'nın uzatılmayacağını belirtmesi, Boğazlar'da üs ve Türkiye'den toprak talebinde bulunması kamuoyunda geniş yankı uyandırmıştır.

Bu dönemde iki ülke arasındaki karşılıklı suçlamalar ve ikili ilişkilerin durma noktasına gelmesindeki nedenlerin başında hiç kuşkusuz yeni dünya düzeninin etkisi büyüktür. Bu dönem ilişkilerinin, bilimsel ve objektif araştırmalara yeterince konu olamadığını düşünüyorum. Bu döneme ilişkin olarak yapılan araştırmalarda, araştırmacıların ideolojik kimlikleri ön planda olduğu için, soru işaretlerinin tümünün giderilemediğine inanıyorum.

Kamuoyunda ortaya çıkan SSCB karşıtı yaklaşımın temelinde de, yine uluslararası konjonktürün rolünü yadsımamız gerekiyor. "O dönemde sol ve Sovyet yanlısı bir yayın politikası izleyen *Tan* gazetesi, tek parti dönemi iktidarı CHP'yi ağır biçimde eleştiriyor, sağcı basınla sık sık polemiğe giriyordu. Bazı CHP'liler ve sağ basın, *Tan* gazetesinin yazarları Zekeriya ve Sabiha Sertel'e karşı öğrencileri kışkırttı. Hüseyin Cahit Yalçın, 3 Aralık 1945 tarihli *Tanin* gazetesinde "Kalkın ey ehl-i vatan" başlıklı yazısında, *Tan*'a karşı bir vatan cephesi oluşturulmasını, gazetenin

susturulması görevinin gazetecilere ve hür vatandaşlara düştüğünü yazdı. 4 Aralık'ta İstanbul Üniversitesi bahçesinde toplanan öğrenciler, ellerinde bayraklar, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün resmiyle yürüyüşe geçerek gazetenin önüne geldi. Sıkıyönetimin uygulandığı kentte Tan Matbaası'nı basan öğrenciler baskı araçlarını kırdılar, bobinleri yırttılar.”⁵⁸

Gazeteci Fikret Bilâ, *Tan* gazetesi baskınına 9. Cumhurbaşkanımız Süleyman Demirel'in de katıldığını belirterek, Demirel'in, “Elebaşı değildik ama bu olaya katıldığımız doğrudur. Bir öğrenci hareketiydi. O zaman İstanbul'da zaten iki üniversite vardı. İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ). Biz, İTÜ'de talebeydik. 21-22 yaşlarında gençlerdik. Bizden büyükler de vardı. O zaman üniversite gençliğinin bir kişilik gösterme hevesi vardı. O zamanki havadan etkilenmemek mümkün değildi. Antikomünizm çok revaçtaydı. Bizim de hissiyatımız öyleydi” ifadeleriyle olayı doğruladığına yer veriyor. Demirel, olayı şöyle anlatıyor: “*Tan* gazetesinin idare binasına girdiler. Ben aşağıda sokaktakilerin arasındaydım. Gazete idarehanesine çıkarak biraz kırma dökme yaptılar. Pencerelerden aşağıya radyoları, daktiloları falan attılar. Ben kırma dökme işine karışmamıştım. Sadece *Tan* gazetesine değil, o gün, Sovyetler Birliği'nin İstanbul'daki sefaret binasının önüne de gittik, protesto için çelenk koyduk. Çünkü 1945 sonrası, Stalin, 'Boğazları isterim' diyor. 'Anlaşma tanımam' diyor. Biz buna karşı bu tepkiyi gösteriyoruz.” Demirel baskına Erbakan ve rahmetli Özal'ın da katıldığı iddialarına ise, “Hatırlamıyorum” yanıtını veriyor ve “Biz aynı sınıflarda değildik. Yanımda sınıf arkadaşlarım vardı. Ama Özal'ı, Erbakan'ı hatırlamıyorum.”⁵⁹

1950'lerin ilk yarısında Sovyetler'le siyasi ilişkilerimizde bir gelişme sağlanamadığı görülmektedir. Ekonomik ve ticari ilişkiler ise, eski seviyesinden çok uzakta olmakla birlikte devam etmektedir. 1937 yılında SSCB Türkiye'nin dış ticaretinde dördüncü sıradayken, 1946'da ihracatımızda otuz ikinci, ithalatımızda ise otuz beşinci sırada yer alıyordu. 1955 yılına gelindiğinde, Sovyetler'in ihracatımızda on ikinci, ithalatımızda ise, on dördüncü sıraya yükseldiğini görmekteyiz. Bu dönemde Sovyetler'in ikili ilişkileri yumuşatma gayretinde olduğu görülmektedir. 16 Mart 1956 tarihinde *Pravda* ve *İzvestiya* gazetelerinde Türkiye'ye yönelik dostluk çağrılarının yapıldığını görmekteyiz.⁶⁰ Sovyet ticaret bakanının iki ül-

58. Fikret Bilâ, *Milliyet*, 11 Eylül 2005.

59. Fikret Bilâ, *Milliyet*, 11 Eylül 2005.

60. Erel Tellal, *SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, s. 145.

ke arasında ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik demecinin de yönetim kademesinde yankı bulduğu söylenebilir.

Türkiye ile Sovyetler arasındaki yakınlaşmanın temel nedenlerinden biri, Türkiye'nin Batı dünyasıyla ilişkilerinde gözlemlenen zorluklardı. Bir başka neden de, Stalin'in ölümünden sonra SSCB'nin Türkiye'den talep ettiği sınır düzeltmeleri ve Boğazlar'daki isteklerinden vazgeçmesiydi. Sovyetler Birliği, Stalin'in ölümüyle Boğazlar'la ilgili olarak Montreux Antlaşması'nı resmen tanıdığını ve bütün taleplerden vazgeçtiğini Ankara'ya bildirmişti.

Ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesinde, SSCB'nin, 1954 yılından başlayarak İzmir Uluslararası Fuarı'na katılmaya başlamasının önemli etkisi oldu. SSCB, yıllar sonra ilk kez Ocak 1954'te İzmir Fuarı'na katılma isteğini dile getirdi. 1954'te kendisine karnarda, köşede kalmış bir pavyonun, hem de yüksek fiyatla tahsis edilmiş olmasına karşın, SSCB 1955'te de fuara katılacağını açıkladı.⁶¹ Nisan ayında İzmir Ticaret Odası başkanı ve İzmirli sanayiciler Moskova'ya davet edildi. Sovyetler'le ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik girişimlerin, komünizm ve Sovyet karşıtı politikalar izlendiği bir dönemde basına yansımamasına çalışılıyordu. Zira basın bu gelişmelerden hoşnut değildi. Türkiye, SSCB'yle ticareti artırma girişimlerini daha çok Batılı devletlere karşı bir koz olarak kullanmak istediği izlenimi veriyordu.

61. Erel Tellal, 1919-1980, SSCB'yle İlişkiler, Baskın Oran (ed.) *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, c. I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 517.

Efsane dönüyor

SSCB, Türkiye açılımlına yeni bir büyükelçi atamasıyla devam etti. Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişimine büyük katkı sağlayacak olan Büyükelçi Nikita S. Rijov Nisan 1957'de Ankara'da görevine başladı. 1930'larda genç Türkiye Cumhuriyeti'nin KİT'lerle başlayan sanayileşme atılımı sırasında Sovyetler Birliği'nden sağlanan desteklerle kurulan tekstil fabrikalarının işletmeye alınmasında önemli katkılar sağlayan Nikita S. Rijov yıllar sonra büyükelçi olarak Türkiye'ye dönüyordu.

1907'de doğan Rijov, bir terzi olarak başladığı iş yaşantısı sırasında yükseköğrenimini de tamamlayarak, hayatını tekstil mühendisi olarak sürdürmüştür. 1930'larda, Türkiye'deki yatırımları planlayan, makine ve teçhizat üretimini sağlayan ve montajı gerçekleştiren "Turkstroy" isimli kuruluşun bir dönem genel müdürlüğü görevini üstlenmiştir. Komünist Parti'de de ayrı bir kariyer yapan Rijov, 1937'de Türkiye'deki çalışmalarını tamamlayarak Moskova'ya döndükten sonra on dört yıl süreyle hafif sanayi- tekstil bakanlığı görevini üstlenmiştir. 1957-1966 yılları arasında Türkiye'de, 1966-1980 yılları arasında İtalya'da büyükelçilik yapan Rijov, 1980-1986 yılları arasında da SSCB dışişleri bakan yardımcısı görevini yürütmüştür.

Rijov ilk iş olarak Türkiye'ye ilişkileri 1920'lere döndürmeyi önerdi. Bu öneriyi yaparken, 1930'lardaki sanayileşme çabaları sırasında yakından tanımış olduğu Tevfik Rüştü Aras'ın İş Bankası Yönetim Kurulu başkanı olması ve yakından tanıdığı 1930'lardaki İktisat Bakanı Celal Bayar'ın da cumhurbaşkanı olarak görev yapıyor olması onu cesaretlendiriyordu. Demokrat Parti'nin kuruluş çalışmalarına destek veren Tevfik Rüştü Aras'ın damadı Fatin Rüştü Zorlu'nun da dışişleri bakanı olması Rijov'un şansını daha da artırıyordu.

Başbakan Adnan Menderes'le yaptığı görüşmede, "Batılı dostlarımızın kurmak istemedikleri tüm fabrikaları kurmaya razıyız" mesajını veren Rijov'un önerisi, Bakanlar Kurulu'nda tartışılıyor, herhangi bir kamu kuruluşuna Amerikalıların korkusuyla Ruslarla iş yaptırmaktan çekiniliyordu. Özel sektör ise zaten çekingen davranıyor, bunun üzerine hem kamu hem özel nitelikte olan İş Bankası ve Şişecam'a "siz bir şeyler yapın" deniyordu.⁶²

Temmuz 1957'de İş Bankası ile Sovyet kuruluşları teknoloji transferine imza atarak, Türkiye'de düz cam fabrikalarının kurulması konusunda işbirliği yapmayı kararlaştırdılar. Çayırova cam fabrikasının kuruluşunu gerçekleştiren bu anlaşma ile Türkiye'ye 3 400 000 Ruble tutarında, yüzde 2,5 faizle üç yıllık kredi verildi. Ayrıca, SSCB 3,5 yıl boyunca bu fabrikada üretilen camın ithal edilmesi garantisini verdi.⁶³ Aynı konu, Güneri Akalın tarafından kaleme alınan ve *SBF* dergisinde 1966 yılında yayımlanan "ABD ve SSCB Yardımlarının Karşılaştırılması" başlıklı makalede şu şekilde yer alıyor:

1950-60 arasında bu alandaki tek teşebbüs Çayırova Cam Fabrikası'nın Ruslarca kurulması oldu. Faiz haddi yüzde 2,5'tu. 1957'de Türkiye'de cam monopolünü elinde tutan Türkiye İş Bankası'yla imzalanmış özel bir sözleşme sonucu teknik personel Rusya ve Türkiye'de eğitilecek, ayrıca bir cam fabrikası projesi gerçekleştirilecekti. Böylesine ilişkilerin gergin olduğu bir dönemde projenin Ruslarca gerçekleştirilmesinin iki nedeni vardı:

- Batı cam tröstleri Türk pazarını yitirmemeyi istediklerinden cam fabrikası kurmaya yanaşmamışlardır.

- O zamanki İş Bankası Yönetim Kurulu başkanının 1920'lerden beri Sovyet Rusya'yı yakından tanımış olan Tevfik Rüştü Aras olmasıdır.⁶⁴

Protokol'ün imzalanmasından sonra Türk uzmanlar Sovyetler Birliği'nde 54 gün sürecek bir inceleme ziyaretine çıktılar. Şişecam'ın 46 kişiyi eğitim için Sovyetler'e göndermesi, fabrikanın kuruluşu esnasında da 60 kişilik Sovyet heyetinin Türkiye'ye gelmesi öngörülmekteydi. Soğuk Savaş'ın en heyheylili yıllarında altı ayığına Sovyetler Birliği'ne gidecek ekibin seçimini MİT denetlemişti.⁶⁵

62. <http://www.adanafikirplatformu.org/yazi.php?id=598>

63. Erel Tellal, *1919-1980 SSCB'yle İlişkiler*, Baskın Oran (ed.) *Türk Dış Politikası/Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, c. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 518.

64. Güneri Akalın, "ABD ve SSCB Yardımlarının Karşılaştırılması", *SBF Dergisi*.

65. <http://www.adanafikirplatformu.org/yazi.php?id=598>

Şahap Kocatopçu anlaşmayı imzalarırken.

Şahap Kocatopçu fabrikanın kuruluşunu şöyle anlatıyor:

Ben Paşabahçe'ye geldiğim zaman daha Şişecam pencere camı üretmiyordu. İş Bankası genel müdürü bir pencere fabrikası kuralım dedi. Hemen kolları sıvadım. İngiltere, Almanya ve Fransa'daki cam fabrikalarıyla konuştum. Hepsi de bu işin ne kadar zor olduğunu ve bizim bu işi yapamayacağımızı söylediler. Maksat Türk pazarını kaybetmemek.

1957 yılında çok enteresan bir şey oldu. Ruslar Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından ürktüler ve belli bir yakınlaşma politikası çerçevesinde Türkiye'ye Atatürk zamanında Rusların yardımıyla kurulan üç tekstil fabrikasının başmühendisi olan ve on dört sene Sanayi Bakanlığı yapan Rijov adında bir büyükelçi atadılar. Rijov, Türk hükümetine ilişkilerinin gelişmesini istediklerini ve istediğimiz sanayi dalının kurulması konusunda bize yardım etmek istediklerini söylemiş. İş Bankası'nun etkisiyle Rusya'ya gittim ve 2,5 ay kaldım. Bir araştırma sürecinden sonra Ruslarla birlikte cam fabrikasını kurduk. Hatta kör topal Amerika'ya bile ihracat yapıyorduk.⁶⁶

O yıllarda, işbirliği ve ortak yatırım önerimizi reddeden Batılı şirketlerden Glaverbel'i sonraki yıllarda Japon Asahi Glass, Pilkington'u yine bir başka Japon olan NSG firmaları satın aldı. Diğer Batılı firma DETAG ise, 1980'li yılları göremedi.⁶⁷ Bugün

66. "Şahap Kocatopçu'yla Söyleşi", *İşveren*, TİSK tarafından yayımlanan aylık dergi, Ocak, Şubat, Mart 2005.

67. <http://www.adanafikirplatformu.org/yazi.php?id=598>.

bu sektördeki kurulu kapasitemizin ulaşmış olduğu seviyenin, Türkiye'yi dünya liginde bir oyuncu konumuna getirdiğine dikkat çekmek istiyorum.

Ağustos 1957'de bir Sovyet ekonomi heyeti Türkiye'deki diğer projeleri görüşmeye geldi. Bunu eylülde Sovyet teknik danışmanlar heyeti izledi. Sovyetler'in dış borç vermeleri için yapılan görüşmelerinden sonuç alınmadı. Ancak, karşılıklı heyetlerin ziyaretleri ekonomik ilişkilerin gelişmesine büyük katkı sağladı.

Bu süreçte, basının bir bölümü SSCB'nin kalkınma stratejisinden övgüyle bahsederek, gelişmekte olan Türk-Sovyet ilişkilerini desteklerken, diğer bir bölümü de Batı'dan alınan yardımların önemini vurgulayarak, Doğu Bloku'yla ticaret yapmanın kârsız olacağını öne sürüyordu.

1958'de İş Bankası'nın ardından Sümerbank'ın da Sovyet "Techno Export" firmasıyla tekstil fabrikası anlaşması imzalaması, Sovyetler'le ilişkilerin geliştirilmesine karşı olan kesimlerin basındaki tartışmaları meclise de taşınmasına yol açtı.

İşbirliğinin geliştirilmesine karşı çıkanlar, SSCB'nin vermiş olduğu kredileri bir siyasal baskı aracı olarak kullanabileceğini öne sürdüler. Ayrıca, dış ticaretin Sovyet blokuna bağlanmasından çekinilmesi gerektiği de ileri sürüldü. İşbirliğinin geliştirilmesinin Türkiye'nin diplomatik alanda Sovyetler'e karşı tutarsız olacağına dair gelişmeleri de beraberinde getireceği vurgulandı. Benzer bir tepkiyi mecliste CHP Ankara Milletvekili rahmetli Bülent Ecevit gösterdi. Adnan Menderes'in 9 Şubat 1958'de Bursa'da yaptığı konuşmanın⁶⁸ ardından, TBMM Başkanlığı'na başbakan tarafından yanıtlanması istemiyle beş adet yazılı soru yöneltti. TBMM arşivinden temin edilen fotokopileri Ek-2'de yer alan bu soru önergelerinde Ecevit, "1957'de kredi anlaşmalarını görüşmek üzere Sovyetler Birliği'ne hangi Türk heyetlerinin gittiği, hangi koşul ve amaçlarla, ne miktarda kredi sağlandığı, şu an ve başka gidecek bir heyet olup olmadığı, Sovyet kredi ve teknik yardımıyla kaç fabrikanın,

68. Menderes'in konuşmasının şu bölümü *Zafer* gazetesine manşet olmuştur. "C.H.P. acaba bir tarafsızlık politikası mı istemektedir? Onun şartları başkadır. O politika bir milleti bir anda başka bir milletin kolları arasına atar. Açıkça söylesinler, Rusya'dan yardım gören memleketler mi arasına girmemizi istiyorlar? Buna imkân yoktur." (*Zafer*, 10.2.1958.) Ecevit, konuşmanın ertesindeki yazısında Menderes hükümetinin dış politikasını eleştiriyordu: "... bir yandan, günümüzdeki bazı devletlerin Sovyetler Birliği'nden kredi yardımları alması bölgemizde Sovyet nüfuz artışına delil olarak gösterilip bu gerekçeye dayandırılarak Amerika'dan daha çok yardım istenirken, öte yandan, Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye de kredi yardımı sağlayabilmek için teşebbüsler yapılması ise, Demokrat Parti iktidarının artık Sovyet tehlikesi hakkında bile belirli bir ölçü kullanamaz duruma geldiği şüphesini uyandırmaktadır." (Bülent Ecevit, "Dış Siyaset ve CHP", *Ulus*, 10 Şubat 1958.)

hangi koşullarda kurulacağı, bunun yerine Batı'dan kredi ve yardımın sağlanmasına çalışılıp çalışılmadığı, Bursa'da yapılan konuşmanın, yapılan anlaşmaların iptali ve görüşmelerin kesilmesi anlamına mı geldiği, kurulacak fabrikalar için kaç teknisyenin geldiği ve ne kadar kalacakları" sorularına yanıt istiyordu.

Bu sorular 12 Haziran'da Fatin Rüştü Zorlu tarafından yanıtlandı. Buna göre; imzalanan en son kredi anlaşması, Kayseri Mensucat Fabrikası ve Nazilli kombinaları için, 24 Ocak 1934'te imzalanan 8 milyon dolarlık protokoldü. Moskova'ya Türkiye'den heyet gitmediği gibi, oradan teknisyen gelmesi de söz konusu değildi. İş Bankası'nun yıllık 37 500 ton kapasiteli cam fabrikasının kurulması ve Sümerbank'ın yılda 1 018 525 dolarlık dokuma tezgâhı malzemesi satın alma anlaşmaları özel sözleşmelerdi. Hükümet bu tür özel sözleşmelere ancak dış ticaret politikaları çerçevesinde müdahale edebilirdi. Zorlu, bu açıklamasında, ekonomik ilişkilerin devletler arasında değil, ama firmalar arasında geliştiği yorumuyla soruları cevaplamıştı.⁶⁹

Ancak, gerek SSCB'de firmaların tümünün devlet denetiminde olması gerekse İş Bankası ve Sümerbank'ın hükümetin bilgisi dışında davranamayacakları gerçeği bu yorumun geçerli olmadığını gösteriyordu. Burada dikkat çekmek istediğim konu, Ecevit'in çıkışlarına ve eleştirilerine karşı, Zorlu'nun SSCB'yle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini savunmak durumunda kalmış olmasıdır.

Bu soru önergelerinin Ecevit gibi bir isim tarafından CHP adına verilmiş olması, sırf Demokrat Parti'ye muhalefet olsun amacını mı taşıyordu, yoksa, Ecevit'in, 1955 yılında ABD'nin Kuzey Carolina eyaletinin Winston-Salem kentinde, *The Journal and Sentinel*'de konuk gazeteci olarak çalışmasından, 1957'de Rockefeller Foundation Fellowship bursuyla yeniden ABD'ye giderek Harvard Üniversitesi'nde sekiz ay sosyal psikoloji ve Ortadoğu tarihi üzerine incelemeler yapmasından mı kaynaklanıyordu? Bunun yorumunu okura bırakmak gerekiyor. Bu dönemde, Ecevit'in sürekli "Hocam" diye bahsettiği Henry A. Kissinger'ın Harvard rektörü olması ve Harvard'da 1957'de verilen antikomünizm seminerlerine Ecevit'in, Olof Palme ve Bertrand Russell gibi kişilerle katılmış olması da ilginç bulduğum noktalardandır.⁷⁰ Ecevit, 27 Ekim 1957 seçimlerinde CHP'den milletvekili olarak siyasete girmiştir.

69. Erel Tellal, age, s. 518.

70. http://www.candundar.com.tr/_old/index.php?Did=2320 ve http://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%Bulent_Ecevit

Ekonomik ilişkilerin gelişmesinin çarpıcı özelliği, bunun siyasal ilişkilerin hiç de iyi olmadığı, bunalımların yaşandığı bir döneme rastlamasıdır. Türkiye'de komünizm düşmanlığı, Sovyet karşıtlığıyla atbaşı giderken, SSCB de güney sınırındaki nükleer varlıktan rahatsızlık duyuyordu.⁷¹ Bununla birlikte, ilişkiler yalnızca ekonomik düzeyde gelişmekle kalmadı. 1939'dan sonra ilk kez bir bakan 1959'da Moskova'ya gitti. Kültür, sanat ve spor alanlarında karşılıklı ziyaretlere başlandı.⁷² Bu alanlarda iki devletin birbirini yok saydıkları yaklaşık 20 yıllık bir dönem kapandı.

1 Kasım 1959'da TBMM'nin açış konuşmasını yapan Bayar, Türkiye ile Sovyetler sarasındaki yumuşamayı desteklediğini ifade etti. Aralık ayında Sağlık Bakanı Lütfi Kırdar başkanlığında bir heyet Moskova'yı ziyaret etti. Ziyaret öncesinde 26 Kasım 1959'da Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu Büyükelçi Rijov onuruna bir yemek verdi. Nezaket yemeği olduğu açıklanan buluşma, hem Eisenhower'ın ziyareti öncesine denk düşmesi, hem de daha önce böyle bir uygulama olmaması bakımından önemlidir.⁷³

1960'ta artık iki devlet arasında başbakan düzeyinde ziyaret gündeme gelmişti. Başbakan düzeyinde ziyaretin konuşulduğu bir dönemde, Dışişleri Bakanı Zorlu'nun, SSCB'ye karşı izlenen politikanın blokların yakınlaşmasının bir gereği olduğuna işaret ederek, "Türkiye bu cephe içerisinde ne ileride ne geridedir. Tam cephe halinde sulhun temininde kendisine düşen vazifeleri ifaya devam amade bulunmaktadır"⁷⁴ şeklindeki beyanı, Sovyetler'e karşı mesafeli durulacağına dair bir mesaj anlamına da gelmekteydi.

Menderes'in 15 Temmuz 1960'ta gerçekleşmesi beklenen Moskova ziyareti 11 Nisan'da açıklandı ve bir gün sonraki gazetelere yansıdı. Ziyareti, daha sonraki bir tarihte Kruşçev'in iade edeceği de bildirildi. Gezi, ikili ilişkilerde ve Türk dış politikasında dönüm noktası olabilecek önemdeydi. Zorlu, 18 Mart, 27 Mart ve 6 Nisan 1960 tarihlerinde Büyükelçi Rijov'u kabul

71. Erel Tellal, age, s. 519.

72. Diğerlerinin yanı sıra en çok bilinen ziyaretler, 1957'de David Oystrah'ın Bolşoy Balesi'nin 1957, 1958 ve 1960 yıllarında Türkiye'ye gelmeleri, Mart 1960'ta Leyla Gencer'in SSCB'ye gitmesidir. 1956'da Dinamo Moskova futbol takımı Fenerbahçe'nin davetiyle İstanbul'a gelmiştir. SSCB Türkiye yi 3-17 Ağustos 1959 tarihlerinde düzenlenen Moskova film festivaline davet etmiştir.

73. Davet Rijov'a bir gün önce iletilmişti. Rijov, daha önce kabul ettiği İtalyan büyükelçisinin davetini iptal etmek zorunda kaldı.

74. Erel Tellal, age, s. 520.

ederek gezinin ayrıntılarını konuştu. Türkiye'nin ulusal güvenlik, siyasal bağlaşımlar ve silahsızlanma gibi konularda NATO ve CENTO çerçevesinde politika izlemeyi sürdüreceğini, füzeler konusunun tartışılmayacağını ve CENTO üyesi devletleri ilgilendirecek hiçbir görüşmeye girilmeyeceğini SSCB tarafına kabul ettirdi.⁷⁵ Türkiye böylece hem Batılı bağlaşıklarına hem de özellikle Pakistan ve İran'a gezinin amaçlarının sınırlılığı konusunda güvence vermeye çalıştı. Dönemin aktif ve önemli diplomatlarının anılarına da yansıyan bu konuyu Mehmet Altan'ın *Süperler ve Türkiye* başlıklı kitabından aktaralım:

... Zorlu'nun Amerikalılarla yardım meselesinden arası açılmıştı. Yeni krediler için çare arıyordu. Bir sabah, odasında onu çok dalgın ve düşünceli buldum. O tarihte bloklar arası "yumuşama" başlamış ya, başta ABD, bütün NATO ülkeleri SSCB'yle yakın alışveriş ilişkilerine giriyorlar, "ayağını sürüyen" sadece Türkiye. Semih Günver ortaya bir fikir atıyor: Biz niçin bazı yatırım projelerini Moskova'ya finanse ettirmiyoruz? Böylece belki Amerikalıları da harekete geçirir, yardıma teşvik edebiliriz. (Zorlu'nun) galiba bu fikre aklı yattı. Başbakanla görüşmüş, meseleyi derinleştirmişler: 1960 Temmuzunda Moskova'ya gitmek, hem siyasi, hem iktisadi görüşmeler yapmak kararını almışlar...

O dönemin Tahran Büyükelçisi Mahmut Dikerdem, hatıralarında, Moskova ziyaretinin anlamını, Zorlu'nun, kendisine şöyle açıkladığını naklediyor: "Evet bu ziyaret, dış politikamızda bir dönüm noktası olabilir, çünkü 'Soğuk Savaş' döneminde, ABD'nin müttefiki olmanın gereği, SSCB ile ilişkilerimizi, açık düzeyde tutmaktı. Mademki ABD, Moskova ile diyalog kurmanın, kendileri için zamanı geldiğine inandılar; bizim de vakit yitirmeden, SSCB ile normal ve giderek dostça ilişkiye yönelmemiz zorunludur. Moskova ziyaretini Amerikalılara danışmadan düzenledik, çünkü danışırsak, engellemek isteyecekleri biliyorduk. Sovyetler önerimizi hemen kabul ettiği gibi..."

İşin arkasını, yine Semih Günver'den dinleyelim:

"... Ankara'daki ABD Elçiliği'ne niyetlerimiz hakkında gerekli

75. Görüşmelerin özü şudur: Ziyaret iki memleket arasındaki ilişkilerin normalleşmesi çerçevesinde olacak, Türkiye'nin NATO ve CENTO'ya karşı yüklenimleri saklı tutularak mümkün olan alanlarda işbirliği konuları görüşülecekti. Birinci konu iki memleket arasındaki güvenlik havasının yaratılması idi. Ekonomik işbirliği bu konunun arkasında yer aldı. (Bkz. Suat Bilge, *Güç Komşuluk*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1992, s. 345.) Ülman ve Sander gezinin durgunluğa giren Türkiye ekonomisine kaynak arayışı kaygısıyla planlandığını savunuyorlar. (Bkz. A. Haluk Ülman ve Oral Sander, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) II", *AÜ SBF Dergisi*, c. XXVII, No: 1, 1972, s. 22.)

bilgiler verildi. Görünüşte normal karşıladılar, (Oysa) CIA'in derhal harekete geçtiği, ziyareti önlemeye çalıştığı intibayı alındı. Washington, Moskova ziyaretinden hiç mi hiç hoşlanmamıştı. 1947'den beri ABD'nin dümen suyuna girmiş bir ülkenin hükümeti, ilk kez kendi başına harekete tevessül ediyordu. Amerikalılar, Rıza Şah Pehlevi'yi uyardılar. Türkiye nereye gidiyordu?..”

Lafı uzatmaya ne hacet, bildiğimiz gibi Menderes ve Zorlu'nun 15 Temmuz 1960 Moskova ziyareti gerçekleşmemiştir: Ankara, sadece öteki NATO müttefiklerinin yaptığını yapmak istemişti; oysa ABD'nin gözünde onun yeri, onun statüsü demek başkaydı: Başka ve aşağı!⁷⁶

Cumhuriyet döneminde iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerde yaşanan “altın” yıllar, Menderes döneminin son yıllarında yeniden hatırlandı. 1930'larda Sovyetler'in Türkiye'de gerçekleştirdiği dev tekstil yatırımlarından ve İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan siyasi gerginlikten sonra, Menderes döneminde gerçekleştirilen cam yatırımı, Türk-Sovyet ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcını teşkil ediyordu. Nitekim, iki ülke arasındaki ilişkileri daha da derinleştirmek isteyen Menderes, 15 Temmuz 1960'ta gerçekleştireceği Moskova ziyaretine büyük önem veriyordu. 27 Mayıs İhtilali nedeniyle gerçekleştirilemeyen bu ziyaret, kimi çevrelerce ihtilalin nedenlerinden biri olarak gösteriliyor. Ben de, Mülkiye'de uluslararası ilişkiler dersleri veren değerli dostum akademisyen Sovyetolog Erel Tellal gibi, bu ihtimali “komplo teorisi” çerçevesinde değerlendiriyorum. Ancak, bunun şimdilik bir tesadüf olduğunu düşünüyorum.

Daha sonraki yıllarda, başka tesadüfler de olacak mıydı acaba?

27 Mayıs

27 Mayıs hareketinden hemen sonra, 31 Mayıs'ta Büyükelçi Rijov Orgeneral Cemal Gürsel'i ziyaret ederek, SSCB'nin yeni hükümeti tanıdığını resmen bildirdi ve yeni yönetimin SSCB'yle ilişkileri iyileştirecek güçte olmasını diledi. Ardından, SSCB özellikle Rijov'un gayretleriyle ilişkileri geliştirmek için atağa kalktı. Rijov, önce başbakan düzeyinde yapılması planlanan ziyaretin ertelenmemesi konusunda ısrar etti. Ama, Cemal Gürsel 28 Mayıs 1960'ta yaptığı bir açıklamasında, "önemli materyal gelişme sağlamış bu büyük komşumuza" daha önce kararlaştırılmış geziyi yapamayacağını, ileriki bir tarihte yapmaktan memnun olacağını bildirdi.⁷⁷

SSCB'nin yeni yönetimle ilişkileri iyileştirme girişimleri devlet başkanı düzeyinde de sürdü. Kruşçev, 28 Haziran 1960'ta Cemal Gürsel'e bir mektup gönderdi. Türkiye'nin içinde bulunduğu duruma düşmesini ittifaklarıyla ilintilendirmekle ve Türkiye'nin daha bağımsız bir dış politika yürütmesini dilemekle birlikte, "... Türkiye'nin Amerika ile diğer Batı devletleriyle olan münasebetlerinin kötüye götürülmesini istemiyoruz. Böyle bir temayül bize aykırı gelir. Esasen biz de, Birleşik Amerika Devletleri dahil, bütün Batı devletleriyle iyi münasebetlerde bulunmaya çalışıyoruz..." diyerek, Türkiye'nin bağlaşımlarından kaynaklanan yükümlülüklerinin ilişkilerin geliştirilmesinde engel oluşturmayacağını vurguladı. Gürsel bu mektubu on gün sonra, 8 Temmuz'da yanıtladı. Bağlaşma politikasına bağlılığın altını çizdi. Askeri harcamaların azaltılmasının ancak silahsızlanmayla gerçekleşeceğini ekledi. İlişkilerin iyileşmesini SSCB'nin göstereceği iyi niyete bağladı.⁷⁸

Türkiye'nin dış politikasında kısa vadede bir değişiklik olmamıştı. Ama, orta vadede yaşanan gelişmeler iki devlet arasındaki ilişkilerin "normalleşmesine" yol açtı. Bu gelişmelerden biri, Moskova'ya 27 Mayıs hareketinin ardından yeni bir büyükelçi atanmasıydı. 27 Mayıs hareketinin ardından ilkönce yeni dışişleri bakanının Fahri Korutürk olduğu açıklanmış, daha sonra, Selim Sarper'in bakanlığı kabul etmesiyle karar değiştirilmişti. Milli Birlik Komitesi yönetimi Korutürk'ü Moskova'ya büyükelçi atayarak, ilişkilere verdiği önemi gösterdi. Korutürk 6 Ağustos 1960'ta itimatnamesini Brejnev'e sunarak göreve başladı.⁷⁹

Bu dönemde, SSCB'yle ilişki kurma isteği yeni pazarlar bulmak isteyen Türk işadamlarından da gelmekteydi. Ekim-Kasım 1960'ta Moskova'yı ziyaret eden bir ticaret heyeti ticari ilişkilerin artmasına katkıda bulundu. 1960 yılında bir Sovyet firması Sümerbank'ın Beykoz Kundura ve Deri Eşya Fabrikası'nın genişletilmesi ve modernizasyonu projesini yürüttü. 1957 yılında, kurulması büyük tartışmalara yol açan Çayırova Cam Fabrikası 23 Mayıs 1961'de açılarak üretime başladı.

27 Mayıs darbesiyle işbaşına gelen Milli Birlik Komitesi ve hükümetleri başlangıçta SSCB'nin kredi ve yatırım önerilerini geri çevirdiler. Ancak, 1963 yılında 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanmaya başlamasıyla birlikte, Batı'dan gelen kredi ve dış borçların yetersizliği karşısında SSCB'den de kredi alınması konusu tekrar gündeme geldi. Cemal Gürsel'in 14 Haziran 1962'de askeri öğrencilere yaptığı bir konuşmada SSCB'den yardım alınabileceğini söylemesine rağmen bir gelişme sağlanamadı.⁸⁰ 1963 yılında bir parlamento heyetinin ziyaretinde dile getirilen ekonomik yardım teklifi, Temmuz ayında Büyükelçi Rijov tarafından tekrarlandı. Ancak, bu konuda bir gelişme sağlanamadı.

1964 yılında Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Kıbrıs konusuna destek sağlamak amacıyla Sovyetler'i ziyaret etti.

1960'lı yıllarda ikili ilişkilerde kaydedilen gelişmelerin temelindeki nedenlerden biri Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik açmaz ve kalkınmayı sağlayacak finansman darlığıdır. İkinci neden ise Türk-Amerikan ilişkilerinde, Kıbrıs olayından sonra ortaya çıkan gerginliklerdir. Bu dönemde, Senato Başkanı Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki bir heyetin Sovyetler Birliği'ni

78. Erel Tellal, age, s. 773.

79. Erel Tellal, age, s. 774.

80. Erel Tellal, *SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, s. 222.

ziyaretinde (29 Mayıs-14 Haziran 1963), Sovyet yetkilileri Türk heyetine, Batı'dan çok daha avantajlı koşullarla ekonomik yardım yapabileceklerini belirtmişlerdir. Bu ziyareti, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in 30 Ekim-6 Kasım 1964 tarihleri arasında gerçekleşen gezisi izlemiştir. Kıbrıs olaylarını kapsayan görüşmelerde, Sovyetler, Türk tezine biraz daha yaklaşan bir tutum takınmışlardır. Ayrıca, iki ülke arasındaki kültür mübadelesini öngören bir anlaşma imzalanmıştır. Bu ziyaretleri takiben, Sovyet Prezidyumu Başkanı Podgorni, 4 Ocak 1965'te bir heyetle birlikte Türkiye'ye gelmiştir. Bu geziyi, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Gromiko'nun 17-22 Mayıs 1965'teki ziyareti takip etmiştir.

Suat Hayri Ürgüplü, bu defa başbakan sıfatıyla, 9-17 Ağustos 1965 tarihlerinde gerçekleştirdiği Moskova ziyaretinde Sovyet Başbakanı Kosigin'le işbirliği konularını görüşmüştür. Gezi sırasında Sovyetler'in Arpaçay üzerinde bir baraj, demir-çelik, votka, traktör, alüminyum fabrikaları ile İzmir'de büyük bir rafineri yapmaları prensip kararına bağlanır. Aynı yıl, 20-27 Aralık tarihlerinde, Sovyet başbakanı, Ürgüplü'nün ziyaretine karşılık Ankara'ya gelir.

1965 yılında iktidara gelen Demirel de, öncekiler gibi, başlangıçta Sovyetler'e karşı oldukça temkinli bir yaklaşımda bulunur. Ancak, Demirel, iktidarının ilk iki yılı içinde, Sovyetler'le özellikle iktisadi alanda maksimum işbirliğine yönelik köklü ilişkilere girilmesi konusunda radikal kararlara imza atan bir lider olarak tarihe geçer.

Kapitalistler Moskova'da

1967 yılına gelindiğinde Türk özel sektörünün de Sovyetler'e olan ilgisinin en üst düzeye çıktığına tanık oluyoruz. SSCB Ticaret Bakanı Potoliçev'in talimatına istinaden Moskova Ticaret Odası, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği temsilcilerinden oluşan bir heyeti Sovyetler'e davet etmişti.

Dışişleri Bakanlığımızın girişimleriyle TOBB heyeti, 22 Şubat-6 Mart 1967 tarihleri arasında Sovyetler Birliği'ni ziyaret eder. On beş kişinin yer aldığı heyette, Ankara, İstanbul, İzmir Ticaret ve Sanayi Odaları temsilcileri ile Sümerbank genel müdürü yer almıştır.

Heyet başkanlığını TOBB İdare Heyeti başkan vekili Sıtkı Çiftçi üstlenmiştir.

Ziyaretle ilgili olarak TOBB tarafından hazırlanan kitapta, ziyaretin maksatları şöyle açıklanmaktadır.

1. Karşılıklı ticaretin inkişafı için temaslar yapmak, ihraç imkânlarını artırmaya gayret sarf etmek ve ithal edilebilecek Sovyet malları hakkında fikir edinmek,
2. Sovyetler'in dış ticaret organizasyonlarıyla temas sağlamak, bünyelerini ve çalışma usullerini tanımak,
3. Sovyetler'in ticaret odalarıyla temas etmek ve çalışmalarını hakkında bilgi edinmek,
4. Sınai ve ticari müesseseleri ziyaret ederek görgüye müstenit bilgiler edinmek,
5. Genel olarak, SSCB hakkında bilgi almak ve izlenimler edinmek.⁸¹

Heyet, Sovyetler Birliği'nde Moskova, Leningrad ve Tiflis

81. "Türk Ticaret Heyeti'nin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğini Ziyaretine Dair Rapor", TOBB Yayınları, Ankara, 1967.

şehirlerinde çok sayıda sanayi tesisinde incelemelerde bulunmuştur.

Otomobil, tekstil ve ekmek fabrikalarındaki temaslarda, Türk heyetinin ilgisini en çok ziyaret edilen sanayi tesislerinde çoğunlukla bayanların istihdam ediliyor olmaları çekmiştir. Ziyaret raporunda yer alan gözlemlere göre, Leningrad'da ziyaret edilen ekmek fabrikasının, müdüründen, kamyon şoförüne, kreşteki öğretmenlerden, muhasebedeki görevlilere kadar tüm personelinin bayanlardan teşkil etmesine ayrı bir vurgu yapılmaktadır.

Bu arada, Türk heyetinin tamamının erkeklerden oluştuğunu da ifade etmekte yarar bulunmaktadır.

Bu ziyarete katılan işadamlarımızın mesleki tetkiklerinin yanında, SSCB'nin sosyal yaşantısına ilişkin anılarını paylaşmalarının, daha sonraki yıllarda Türk iş âleminin Sovyetler Birliği'ne yönelik ilgisinin oluşmasında çok etkili olduğunu düşünüyorum.

Sovyet modeli kalkınma stratejisi

25 Mart 1967 tarihinde iki ülke arasında imzalanan anlaşma özel bir anlam taşımaktadır. "TC ile SSCB Arasında Bazı Sınai Tesislerinin Kurulması İçin Sovyetler Birliği Tarafından Türkiye'ye Teslim Edilecek Teçhizat ve Malzeme İle Sağlanacak Teknik Hizmetlere ve Bunlarla İlgili Ödeme Şartlarına Dair Anlaşma"yla Sovyetler Birliği tarafından Türkiye'ye 200 milyon Amerikan doları tutarında proje kredisi verilmiştir.

Kredi anlaşmalarında dikkat çeken özellik, bu anlaşmalar çerçevesinde yapılan tesislerle ilgili olarak, açılmış olan kredilere ait yıllık taksit ve faizlerin geri ödemesinin Türk ihraç mallarıyla yapılmasıdır. Bu konudaki mal listeleri her yıl taraflar arasında yapılan müzakerelerle belirlenmiş ve ödemeler TC Merkez Bankası ile Sovyet Dış Ekonomik İşler Bankası arasındaki bankacılık düzenlemesi uyarınca her iki banka nezdinde açılmış olan "özel hesap" kanalıyla gerçekleştirilmiştir. 25 Mart 1967 tarihli anlaşma 12 maddeden ve bir ekten oluşmaktadır. Anlaşmaya göre, Sovyetler Birliği "Türkiye'de kurulacak tesisler için Türk teşekküllerine teçhizat, malzeme ve teknik hizmetler sağlayacaklardır". Kurulacak tesisler ise şunlardır:

1. Bir demir ve çelik fabrikası,
2. Bir alüminyum fabrikası ve fabrikanın elektrik enerjisi ihtiyacını karşılayacak olan bir baraj ve hidroelektrik enerjisi santrali,
3. Bir petrol rafinerisi,
4. Bir asit (gübre) fabrikası,
5. Bir lif yonga levha fabrikası,
6. Çayıröva cam fabrikasının yılda 18 000 ton telli ve emprime cam imal edecek bir üniteyle tevsi,
7. Alkol fabrikasında votka imal eden ünitenin tevsi (İstanbul'da

alkol fabrikasının votka imal eden ünitesinin yılda 2 000 000 litre Rus tipi votka imal edecek şekilde tevsi).

Daha sonra yapılan görüşmelerde, demir-çelik fabrikasının İskenderun'da, alüminyum fabrikasının Seydişehir'de, petrol rafinerisinin Aliağa'da, asit sülfürik fabrikasının Bandırma'da, lif-levha fabrikasının da Artvin'de yapılması kararlaştırılmıştır.

Son iki projeden vazgeçilmiştir.

Mehmet Altan, *Süperler ve Türkiye* isimli kitabında, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in, gerek imzalanan bu anlaşmayı gerek izlenen yeni dış politikayı daha sonraları şu şekilde değerlendirdiğine yer veriyor:

... Bu kadar sadıkane bağlı olduğu ABD'nin Kıbrıs gibi milli bir davadaki tavrı, Türkiye için şaşırtıcı, adeta şok tesirinde olmuştur. İşte o zaman Türkiye, yeniden ileri ufuklara bakmak ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştır. 1964'te biz, Sovyetler ile iyi ilişkilere girişince müttefiklerimiz başta ABD olmak üzere, hepsi bu ilişkiyi yadırgamışlardı. 1965 yılında iktidarda bulunan dördü koalisyon hükümetinde, başbakan yardımcısıyım... Türkiye'nin kalkınma hamlesine yeni bir hız vermeyi düşünmüştük. Kalkınmaya yeni bir hız verebilmek için, Türkiye'deki demir çelik sorununu bir ölçüde çözmek gerek... Alüminyum yok... Petrol ise esasen kıt olan döviz kaynakları üzerinde bir başka baskı. Ataç ve İpraş rafinerileri yabancı sermayeli, milli rafineri lazım... Bu tesislerin yapımı için ABD'den ve Batı'dan finansman aradık... Türkiye'ye yardım konsorsiyumu ve diğer Batılı kaynaklar, Türkiye'nin bu projeleriyle ilgilenmediklerini bildirdiler. Bu tesisler için 1 milyar dolar gerekliydi. ABD ve Batı vermedi... Bunun üzerine bu projelerle ilgilenip ilgilenmediklerini Sovyetlere sorduk. Sovyetler bu projelerle ilgisini bildirdi. Sonuçta Sovyet kredisiyle bu projeleri icra ettik.⁸²

Süleyman Demirel 1964 yılından sonraki dış politika değişikliğini ise şöyle değerlendirmektedir:

1965'te Türkiye'nin dış politikasına şu yeni unsurlar girmiştir:

1. Birincisi ve çok değerlisi İslam ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi;
2. Büyük komşusu Sovyetler'le ve diğer sosyalist ülkelerle ilişkilerini geliştirilmesi;
3. Bağlantısız ülkelerle olan ilişkilerine canlılık getirmesi;
4. Ekonomik kalkınması için Japonya dahil, her kaynaktan

82. Süleyman Demirel'in Cüneyt Arcayürek'le görüşmesi, *Hürriyet* gazetesi, 27 Mart 1978.

faydalanmayı başarmasıdır.⁸³

Anlaşmanın imzalandığı yılın eylül ayında, Başbakan Süleyman Demirel Sovyetler'e resmi bir gezi gerçekleştirir. Gezi öncesi muhalefetin Demirel'e yönelik eleştirilerine Demirel, 26 Eylül 1967 tarihli *Akşam* gazetesinin manşetinden cevap verir:

AKSAM 26 1967

Türkiye Sovyetlerle ilişkilerinin artması

Demirel Sovyet kalkınmasını övdü

Yeni kadın

60 milyonluk tapulu arazi parselenip satılmış

Ertem bu kez yılını "Reform yılı" ilan etti

İstanbul Hürriyet kurulu

lemercouri secildi

YENİ KİTAP DAHA

MESELE HUKUK VE NASIR

ÇOCUK EĞİTİMİ

Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in 8-12 Temmuz 1968 tarihlerindeki Moskova ziyaretinden sonra, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay 12-21 Kasım 1969 tarihlerinde dönemin son gezisi olarak SSCB'ye gider.

Başkan Oran bu gelişmeleri şöyle değerlendiriyor:

... 1964 yılına varıncaya kadar çok yavaş ve çekingen bir şekilde gelişen, hatta bazı uluslararası olayların zorlanmasıyla darboğazlara

83. Süleyman Demirel'in Cüneyt Arcayürek'le görüşmesi, *Hürriyet* gazetesi, 27 Mart 1978.

giren Türk-Sovyet ilişkileri bu tarihten sonra yoğunlaşmıştır. Bunun nedeni Kıbrıs fiyaskosu sonucu Türkiye'nin geçmişte yapmış olduğu yanlışlıkların birçoğunun farkına varmış olmasıdır. Gerçi Türk dış politikasında temel bir değişiklik olmamıştır. ... Türk dış politikasının bu dönüşümü tamamen pragmatiktir. Kıbrıs davası için Sovyet desteği aramakla işe başlanmış, alınan ekonomik yardım da bu politikanın primi olmuştur. Acaba Kıbrıs sorunu olmasaydı ekonomik yardım alma sorunu tıpkı 1960'ta Menderes'i zorladığı gibi Türk yöneticilerini de Sovyetler'e yaklaştıracak en önemli faktör olacak mıydı?⁸⁴

Jirinovski KGB ajanı mıydı?

Bugün Rusya'daki aşırı sağcı Liberal Demokrat Parti'nin lideri olarak ünlenen Vladimir Jirinovski'nin de 1960'ların sonlarında Bandırma'da kurulmakta olan tesiste tercümanlık yaptığı dönemde Anadolu'daki Sovyet mühendis ve uzmanlarının sayısı net olarak bilinmiyor.

Yıllar sonra yayımladığı anı kitabında, SSCB döneminde 1969 yılında Dış Ekonomik İlişkiler Komitesi aracılığıyla tercüman sıfatıyla Türkiye'de yaşadığını belirten Jirinovski, ilk önce Ankara ve İstanbul'u gezip dolaştığını ve daha sonra Bandırma'ya yerleşerek keyifli bir hayat sürdüğünü anlatıyor.

Jirinovski, anılarında, boş zamanlarında çocuk ve gençlerle irtibat kurduğunu ve üniversitede öğrendiği Türkçeyi pratikte geliştirmeye çalıştığını belirtiyor; "... gençlerle olan samimi dostluk ilişkilerim ve sık sık Amerikan askeri birliği yakınlarında bulunmam, Türk istihbaratçılarınca casusluk şeklinde algılanmış. Gözaltına alınarak komünist propagandası yapma suçundan yargılandım. Ellerindeki tek delil ise, gençlere Sovyet rozetleri dağıtmamdı. Bandırma emniyet müdürü zaten 30 yıllık görevi boyunca bir tek casus bile yakalamadan emekliye ayrılacağına üzüntüsünü yaşadığı bir dönemde beni yakaladıkları için duyduğu mutluluğu bana açıkça itiraf etmişti. Sovyetler Birliği Konsolosluluğu'nun müdahalesi sayesinde mahkeme yapılmasına rağmen 20 yıllık hapis cezasından kurtuldum"⁸⁵ diyen Jirinovski Bandırma'da gözaltında bulunduğu günlerde de sanki tatildeymiş gibi keyifli bir hayat yaşadığını, kahvaltı, öğle ve akşam yemeklerinin kendisi için restorandan getirildiğini anlatarak şöyle devam ediyor: "Benimle aynı koşu da adam öldürme, uyuşturucu

ticareti, hırsızlık ve trafik kurallarını ihlal suçlarından 4 tutuklu daha bulunuyordu. Bunları ilk günden itibaren kendi idarem altına alarak üst yataklara kovdum.”

Hayatındaki ilk darbeyi 17 günlük hapis cezası dolayısıyla Moskova'ya geri gönderilmekle yaşadığını belirten Jirinovski, Türkiye'de kaldığı 8 aylık dönemde kazandığı parayla Zaporozets marka bir Rus otomobili satın aldığını, Türkiye'deki görev süresinin 1-2 ay daha uzun sürmesi durumunda daha iyi bir araba alabileceğini, ancak bu şansını kullanamadığını da belirtiyor.

Kitapta toplam 12 sayfa yer tutan Türkiye anılarında, 1969 yılında İstanbul ve Ankara'daki gençlik hayatına da geniş yer ayıran Jirinovski, “Büyük kentlerde genç erkekler, kızlarla tanışmamamanın sıkıntısını yaşıyorlardı. Kırsal kesimlerde ise gençler, ebeveynlerinin önerdiği kızlarla evleniyordu. Hayatımda ilk kez İstanbul'da bir genelev gördüm. Tüm bunlar o dönemdeki Sovyet yaşamımıza aykırı şeylerdi” diyor.

Jirinovski geçtiğimiz yıllarda Moskova'da açtığı bir davayla Türkiye'de hapiste geçen 17 gün için tazminat talebinde bulunmuştu.

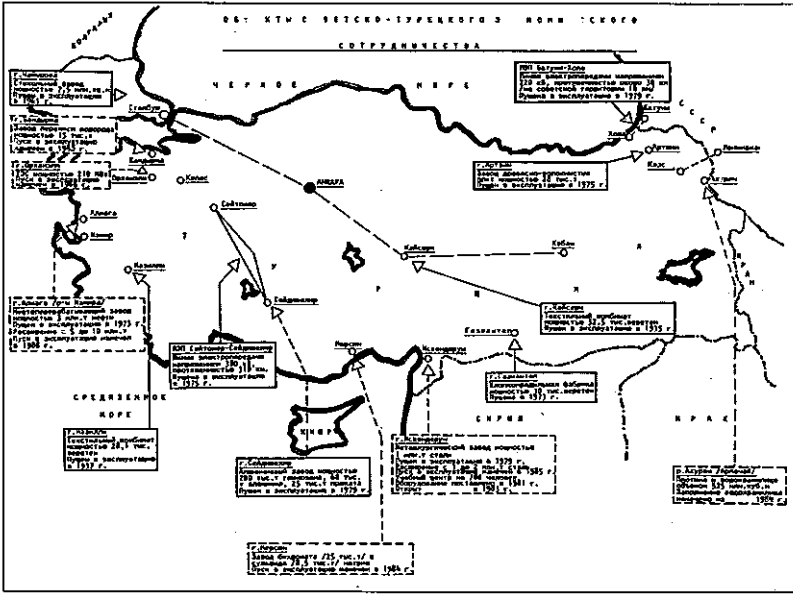
12 Mart muhtırası

Bir başka tesadüf sonucu Türk-Sovyet ilişkilerinin zirvede olduğu bir dönemde 12 Mart muhtırası geldi. 12 Mart 1971 günü Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un imzasıyla Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir muhtıra vererek hükümeti istifaya zorlamıştır. Bu hareket, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde meydana gelen dördüncü, başarılı olmuş ikinci ve emir-komuta zinciri içerisinde yapılmış ilk askeri darbe eylemidir.

Ülkede yaşanan anarşi ortamını, sağ-sol çatışmasını sona erdirmek amacıyla yapıldığı iddia edilen darbeden önce, Türkiye'nin Sovyet ajanları tarafından adeta istila edildiğine dair haberler geniş bir şekilde medyada yer almıştır.

Moskova'dan yayın yapan Moskova Radyosu'nun Türkiye'ye yönelik "yıkıcı!" yayınlarının hemen her gün medyada işlendiği bir dönemde, Demirel'in oluruyla imzalanan Teknik İşbirliği Anlaşması'nu neticelendirmek üzere, yüzlerce Sovyet mühendis ve teknisyeninin Anadolu'da bulunmakta olduğuna dair haber ve yorumlara hiç rastlanmamış olması hayli ilginçtir.

Türkiye'nin kapsamlı bir şekilde iktisadi alanda, adeta stratejik ortaklık olarak dahi tanımlanabilecek bir şekilde, Sovyetler'e yakınlaşıyor olmasının Batı'yı ve özellikle ABD'yi ürkütmekte olduğunu ifade etmek sanırım iddialı bir yaklaşım olmayacaktır. Kuşkusuz, 12 Mart Muhtırası'nın nedenlerinden biri olarak Türk-Sovyet yakınlaşmasını göstermek, iddiasız da olsa, öne sürülebilecek bir söylemdir. Ama ben buna da bir başka "tesadüf" diyorum. SSCB tarafından hazırlanan, Türkiye'deki Sovyet

yatırımlarını gösterir bir haritanın bu noktada daha açıklayıcı olabileceğini de düşünüyorum.

12 Mart muhtırasına rağmen, Türk-Sovyet iktisadi ilişkileri devam etti. Muhtırayı verenler Türkiye'nin Sovyet kartından başka bir kartı olmadığını kısa sürede anladılar. Sovyet tehdidinin azaldığına ilişkin anlayışın yerleştiği bir dönemde gelişen Türk-Sovyet ekonomik ilişkileri özellikle, Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtı sonrasında Batı dünyasından aradığı desteği bulamaması ve ambargo süreci sonucu giderek güçlenmiştir.

Nisan 1972'de SSCB Başbakanı Podgorni'nin Türkiye'ye yaptığı ziyaret sonrasında da 288 milyon dolarlık kredi ile İskenderun Demir-Çelik Fabrikası'nın kapasitesinin iki kat artırılması (2 milyon tona çıkmıştır) sağlanmıştır. Bu kredi paketi 24 Aralık 1972 tarihli anlaşmayla hukuki temel bulmuştur.⁸⁶ Bu tesisin çalıştırılabilmesi amacıyla, 399 kişi Sovyetler'de teknik ve sımai eğitim görmüştür.⁸⁷

9 Temmuz 1975'te SSCB Devlet Dış Ekonomik İlişkiler Komitesi Başkanı Semyon Skaşkov Türkiye'yi ziyaret etmiş ve ziyaret sonrasında imzalanan anlaşmayla Türk-Sovyet Ekonomik İşbirliği Ortak Komitesi (daha sonraları Karma Ekonomik

86. Dr. Mensur Akgün ve Turan Aydın, *Türkiye-Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, TÜSİAD, İstanbul, Haziran 1999, s. 109.

87. Mehmet Altan, age, s. 212.

Komisyon olarak isimlendirilecektir) kurulmuştur.⁸⁸

Seydişehir Alüminyum Tesisleri'nin üretim kapasitesini iki misline çıkarmasını öngören anlaşma 13 Ağustos 1976 yılında imzalanmıştır. Projeyle ilgili 203 Türk uzman Sovyetler Birliği'nde eğitim görmüşlerdir.⁸⁹

30 Nisan 1973 tarihinden beri faaliyet gösteren Aliğa Petrol Rafinerisi'nin kapasitesinin, Şubat 1979 tarihinde imzalanan bir anlaşmayla yılda 5 milyon tondan 10 milyon tona çıkarılması kararlaştırılmıştır. Proje kapsamında 33 Türk eleman Sovyetler Birliği'nde eğitim görmüştür.⁹⁰

Sovyet Başbakanı Kosigin'in ziyareti 9 Haziran 1975'te gerçekleşti.

İki ülke arasında artan ticaret hacminin yanı sıra, 1978'de Türkiye SSCB'nin az gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler arasında en fazla yardım ettiği ülke haline geldi.

21-25 Haziran 1978 tarihlerinde Ecevit Moskova'yı ziyaret etti. İki ülke ilişkilerinde maksimum işbirliğinin tesis edilmesine yönelik önemli bir girişim olan bu ziyaretle, Türkiye'de milli bir enerji stratejisinin oluşturulması yolunda önemli adımlar atılmıştı.

1970'li yılların ikinci yarısındaki Milliyetçi Cephe iktidarları ve Ecevit'in başında olduğu hükümetler, Sovyetler'le iktisadi ilişkilerin geliştirilmesinde ciddi bir rekabet içerisinde olmuşlardır.

88. TÜSİAD, age, s. 212.

89. Mehmet Altan, age, s. 213.

90. Mehmet Altan, age, s. 214.

“Diyarbakır Protokolü”⁹¹

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanmış ve yürürlüğe girmiş yüzlerce işbirliği anlaşması bulunmasına rağmen, bir tek “Diyarbakır Protokolü”nün yürürlüğe giremediğini görüyoruz. Oysa, “Construction of Heavy Electrical Complex” başlıklı protokol yıllarca süren çalışmalar sonucunda 10 Temmuz 1979 tarihinde imzalanmıştı. Zamanın enerji bakanının ismi Deniz Baykal’dı. Diyarbakır’da gerçekleştirilmesi planlanan 8 milyar dolarlık yatırımla, Türkiye’nin milli bir enerji stratejisine kavuşturulması hedefleniyordu.

Temelleri 1. MC iktidarı döneminde atılan bu anlaşmanın hazırlıkları 1976-79 döneminde tamamlanabilmişti. Bu işbirliği protokolünün neden yürürlüğe girmediği konusundaki araştırmalarıma rağmen, somut bilgilere ulaşamadım. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığımız ve Rusya Federasyonu Ankara Büyükelçisi nezdindeki girişimlerimizden de sonuç alamadım. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden hemen önce Sovyetler’le bölgesine büyük çaplı bir işbirliğine “sıcak” bakılmadığı şeklinde şifahi bilgiler elde edebildim.

O dönemde böyle bir tesise şiddetle ihtiyacımız olduğu ve bu işbirliğini Batılı bir ülkeyle gerçekleştiremediğimiz çok açık. Üç yıllık süreçte, MC iktidarları da, CHP yönetimi de Sovyetler’le bu tesisin gerçekleştirilmesi fikrine sıcak bakmasa, görüşmelere başlanmaz veya müzakereler sonuçlandırılmazdı. Bu tesis o tarihte gerçekleştirilseydi, Güneydoğu’da neler nasıl değişirdi; tahmin etmek güç değil.

Sonraki yıllarda da devam eden araştırmalarım sonucu,

91. Bu isimlendirme bana aittir. Bu bölümde bahsi geçen protokolün resmi ismi farklıdır ve yazıda yer almaktadır. (A.S.)

projenin sadece Diyarbakır'la sınırlı olmadığı, bölgesel bir kalkınma projesi niteliğindeki bu yatırımın Malatya ve Elazığ şehirlerinde de uzantıları olduğu da ortaya çıktı. Anlaşmayla Malatya ve Elazığ'da güç transformatörleri ve yüksek voltaj üniteleri fabrikalarının kurulması projelendirilmiş. İki ülke uzmanları kurulacak tesislerle ilgili olarak bölgenin yıllar itibariyle meteorolojik verilerini incelemekten, bölge sularının kimyasal analizlerine varıncaya kadar ciddi ve detay çalışmaları bile tamamlamışlar.

Bu anlaşmanın müzakerelerinde Türk tarafını temsil eden heyetimizin hayatta olan üyelerine ulaşmaya çalıştım. Aradan geçen 30 yıllık süre nedeniyle bu kolay olmadı. Heyet başkanı ve imza sahibi Oraltan Gökalp Bey'i maalesef kaybetmişiz. Heyet üyelerinden Sayın Paşa Sarıoğlu'na ulaşmak mümkün oldu. Kendisiyle bir telefon görüşmesi yaptım. İlk fırsatta bana eski notlarını inceledikten sonra görüşme için randevu vereceğini belirtti. Ancak bugüne kadar bu görüşmeyi gerçekleştirmek mümkün olamadı. Sayın Sarıoğlu telefon görüşmemizde bana şu bilgileri vermişti:

"... Bu proje, 1970'li yıllarda Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığını ortadan kaldıracak, Sovyet teknolojisiyle de olsa 'milli teknoloji'yi yaratmamıza da olanak sağlayacak bir büyük düşünceydi. Temel esprisi, milli kaynakları (linyit) kullanarak ihtiyacımız olan enerjiyi üretmek, ancak daha önemlisi bunu yaparken de, Sovyet 'know-how'ını kullanarak kendi milli enerji teknolojimizi yaratmaktı."

Bu protokol, Mavi Akım nedeniyle Rusya'ya bağımlılığımızı eleştirenler ve milli enerji kaynaklarına yönelmemizi savunanlar açısından da ilginç bulunur mu acaba? Bu konuyu daha somut olarak araştırmak isteyen çıkar mı bilemiyorum? Eğer çıkarırsa, yıllar sonra ulaştığım, ıslak imzalı orijinal Sovyet dokümanını (İngilizce)⁹² paylaşmaya hazırım.

Sonra yine bir "tesadüf" eseri, 12 Eylül askeri müdahalesi yaşadık.

1971 ve 1980 askeri darbeleriyle iktidardan düşen Süleyman Demirel, 1960 yılında Menderes'in Moskova ziyaretini, şu çarpıcı ifadeyle değerlendirmiştir:

"Amerika zaman zaman Türkiye'nin Sovyetler Birliği'yle yakınlaşmasından rahatsız olmuştur. Mesela, bilebildiğimiz kadarıyla, bunu bir dokümana dayanarak söylemiyorum. Rahmetli Menderes'in Moskova'yı ziyareti düşünmesinden rahatsız olmuştur."⁹³

92. SSCB'nin yıkılmasından sonra yağmalanan Sovyet arşivlerinden benim payıma düşen de işte bu protokolün orijinali oldu.

93. Yeni Asır gazetesi, 25 Ekim 1985.

Doğalgaz gündeme nasıl geldi?

Değerli dostum Suat Taşpınar Moskova'da yaşıyor. Bir yandan, "www.turkrus.com" isimli internet sitesiyle iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesine katkı sağlarken, diğer taraftan da Radikal gazetesindeki haftalık yazılarıyla, zaman zaman iki ülke ilişkilerinin derin tarihinde arkeolojik kazılar yapmaya devam ediyor. Suat Taşpınar'ın kaleminden bir doğalgaz yazısı...

İşte bütün hikâye böyle başladı...

Yıl 1982. Eylül ayı. Ankara'daki SSCB Büyükelçiliği'nde bir resepsiyon var. Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı Turgut Özal da resepsiyonda. Bir ara deneyimli bir Sovyet diplomat, Türkçe bilen genç yardımcısına dönüyor ve diyor ki: "Bay Özal orada tek başına kaldı. Gel biraz sohbet edelim."

Deneyimli diplomat, o dönem SSCB'nin Ankara Ticaret Temsilciliği'nin başındaki isim Aleksandr Kurmazenko. Yanındaki genç de Gagavuz kökenli Georgi Tufar. Hemen sıcak bir sohbet başlıyor. O yıllarda Türkiye ile SSCB arasında, "barter"dan ibaret, sınırlı bir ticaret var. SSCB, Libya'daki alacağına karşılık petrol alıp Türkiye'ye veriyor, Türkiye de temel tüketim malları yolluyor.

Kurmazenko, sözü ticari ilişkilerin yetersizliğine getiriyor, doğalgazın yararlarını sayıyor ve Özal'a soruyor: "Bütün Avrupa SSCB'den gaz alırken neden Türkiye almıyor? Bu ideolojik bir durum değil ki? Aslolan iki tarafın da kazançlı çıkacağı bir ticaret." Özal o neşeli haliyle, soruya soruyla karşılık veriyor: "Sahi, neden almıyoruz?"

Bir anda ayaküstü "işin olabirliği" tartışılmaya başlanıyor. Özal'ın aklı yatıyor. Kurmazenko çocuklar gibi şen. "Çok büyük bir iş başardık. Özal umduğumdan çok daha olumlu baktı. Buradan çok güzel bir sonuç çıkacak" diyor.

Dönemin SSCB Büyükelçisi Vladimir Lavrov, resepsiyonun sonunda tüm personeli topluyor, kimin kimle neler konuştuğunu soruyor. Sıra Aleksandr Kurmazenko'ya gelince kıyamet kopuyor. Anlatılanları sessizce dinleyen Büyükelçi Lavrov, Kurmazenko'nun sözünü kesip "firça" seansına başlıyor: "Siz ne yaptığınızı sanıyorsunuz? Size kim böyle bir görüşme yapma yetkisi verdi? Doğalgaz sadece ticari değil, stratejik bir üründür. Moskova ile görüşmeden, onların onayını almadan böyle bir teklifte bulunmaya nasıl cesaret edersiniz!"

Ama konu bir kez Özal'a açılmış ve ön onay alınmış olduğu için, bir formül aranıyor. Moskova'ya, "Türk tarafından böyle bir öneri geldi, görüşme tekliflerine ne cevap verelim?" diye yansıtılıyor. Cevap net: "Acilen görüşün. Neden olmasın?"

Ve işte o gece yola çıkılıp, 18 Eylül 1984'te ilk Türk-Sovyet Doğalgaz Anlaşması'nın imzası atılıyor. O tarih milat oluyor. Ticari ilişkiler hızla gelişiyor. 25 yıl sonra ticaret hacmi 40 milyar dolara dayanıyor, Türkiye ile Rusya artık "stratejik ortaklık" yolunda yürüyor. Kim merak eder, kim hatırlar bilmem ama, bu olayın Rus tarafındaki kahramanları bugün hayattalar, ayaktalar. En büyük pay sahibi Aleksandr Kurmazenko, sağlığı pek iyi olmasa da, 92 yaşını geçen hafta kutladı. Georgi Tufar da 60'ına bastı. İkisi de Moskova'da yaşıyor.

Hem Türk-Rus gaz ilişkilerinin nasıl ayaküstü, tesadüfi bir sohbetle başladığını anlatmak istedim size. Hem böylesi önemli bir yıldönümü es geçilsin istemedim. Hem de "vefa" eğer sadece İstanbul'da bir semtten ibaret değilse, ömrünün son deminde Kurmazenko'ya devletin tepesinden bir teşekkür telefonu eden çıkar umudunu koruduğum için...⁹⁴

94. Suat Taşpınar, *Radikal*, 13 Eylül 2009. <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalYazarYazisi&ArticleID=954186&Yazar=SUAT%20TA%20C5%9EPINAR&Date=13.09.2009&CategoryID=100>

Özal'lı yıllar

Anavatan Partisi'nin iktidara geldiği 1983 yılından itibaren izlenen Sovyetler Birliği politikası, komşularla sıfır sorun, maksimum işbirliği stratejisinin hayata geçirilmesine en somut örnek olarak gösterilebilir. Soğuk Savaş döneminde, en büyük coğrafi komşumuz Sovyetler Birliği'yle aynı siyasi ve askeri kamplarda yer almamıza rağmen, ortaya konulan muazzam vizyon, bugün hâlâ Türk dış politikasına olumlu sonuçlar üretmeye devam etmektedir.

1983 yılında SSCB'ne yönelik ihracatımız 88 milyon dolarken, 1989'da bu rakamın 705 milyon dolara, ithalatımızın ise, 1983'deki 237 milyon dolar seviyesinden, 1989'da 625 milyon dolara ulaştığını görüyoruz. Sovyetlere yönelik ihracatımızdaki artış oranı, 1980'lerdeki genel ihracat artış oranımızın çok üzerindedir (Sovyetlere ihracatımız tam 9 kat artmıştır).

Türkiye'nin doğalgazla tanışmasının öyküsünü Prof. Dr. Ekrem Pakdemirli *Petrogas* dergisinin Mart 2002 sayısında şöyle anlatıyor:

1983 yılının sonunda hazine ve dış ticaret müsteşarı oldum. Tam o günlerde Dünya Sağlık Teşkilatı'nın başkan yardımcısı bana geldi ve "Hazırladığımız bir rapora göre, ülkenizde 3-4 sene sonra hava kirliliğine dayalı kitlesel ölümler meydana gelecek" dedi. Bu bizi bir hayli şoke etti. O zaman ikazlar var ama işin bu kadar vahim olduğunu bilmiyoruz. O akşam Özal'la görüştük. "Sağlık Örgütü'nün başkan yardımcısı size uğradı mı?" dedim. "Evet, çok enteresan şeyler anlatıyor. Ne yapacağız?" diye sordu. Bunun çözümü ya Fransa'daki gibi mahalleleri ısıtan santraller kurmak, böylece soba yakılmasını önlemekti; ya da Almanya'da olduğu gibi doğalgaza geçmekti. Hatırladığım kadarıyla Fransa örneğini daha önce bu ülkede bulunan Mehmet

Keçeciler etüt etti. Şunu gördük; merkezi ısıtmada büyük miktarda yakuta ihtiyaç vardı. Büyük bir sistem kurmamız, kentlerde her tarafı delik deşik etmemiz gerekiyordu. Doğalgaz daha pratik ve ucuzdu, kazanları değiştirmek de gerekmiyordu. Çok süratli etüt çalışmaları yaptık ve Özal bana, "Bak bakalım, fiyatı uygunsa niye doğalgaz almayalım" dedi.

.... Rusya'dan gaz almayı kafamıza koyduk. Karma Ekonomik Komisyon (KEK) toplantılarında konuyu ele aldık. Karşımızda Başbakan Birinci Yardımcısı Voronin vardı. 1984 yılının Mart ayıydı. İkinci toplantıda Ruslardan gaz istedik. Onların da dövizde sıkıntıları vardı. Gazın, Romanya ve Bulgaristan üzerinden getirilmesini, ikinci bir yolla da Gürcistan üzerinden Doğu'ya gaz taşınmasını planladık. "İlgili kurumu geliştirelim" dedik. Petrol işleriyle uğraşan Botaş'ı görevlendirdik. Ucuz, fuel-oilden daha aşağı olan bir fiyattı. Görüşmelere başladık. Pazarlıklar sırasında, İtalya borsasında ağır kükürtlü fuel-oil'in fiyatının yüzde 20 eksikliğini istedim. Onlar, "Olmaz, ağır fuel-oil'le aynı fiyat olsun" dediler. Kavga, dövüş derken yüzde 12 eksikliğiyle işi bağladık. Çeşitli formüller oluşturduk. Fiyatta anlaştık. Özal'a gittim, "En ucuz fuel-oil'in yüzde 12 eksikliğine mutabık kaldık" deyince, "Aferin, iyi bağlanmışsın" dedi.⁹⁵

1984 yılında imzalanan Ekonomik, Ticari, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Programı'nun hemen arkasından imzalanan "Doğalgaz Alım Anlaşması" iki ülke ekonomik ilişkilerinin stratejik temelde yükseltilmesi sonucunu doğurmuştur. Doğalgaz anlaşmasıyla Sovyet tarafı 1987 yılından başlayarak 25 yıl süreyle Türkiye Cumhuriyeti'ne ticari şartlarla, yılda 8 milyar metreküp doğalgaz sevk etmeyi garanti ederken, Türk tarafı da bu süre zarfında doğalgaz ithal etmeyi taahhüt etmektedir.

Sovyetler Birliği'nden doğalgaz alımı konusunda ilk temasları yapan zamanın Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarı Sayın Prof. Dr. Ekrem Pakdemirli yıllar sonra Sovyetler'le gerçekleştirilen ilk temasın öyküsünü bana şöyle anlatmıştı. Pakdemirli, Karma Ekonomik Komisyon toplantıları için gittiği Moskova'da, Sovyet doğalgazına talip olduğumuzu ifade ettiğinde, "Sovyet müzakerelerin şaşkınlıklarını gizlememeksizin, ne cevap vereceklerini bilemez bir halde, bu talebinize ancak iki gün içerisinde yanıt verebiliriz. Siz isterseniz burada kalın, talebiniz doğrultusunda size uygun bir program hazırlayalım" cevabını verdiklerini

95. Fırat Gazel, *Mavi Akım Avrasya'da Çözumsuzlüğün Öyküsü*, Siyahbeyaz dizisi, Metis Güncel Yayınları, İstanbul, 2003, s. 14-15.

belirtiyor. Pakdemirli, bu fırsattan yararlanıp, muhataplarımdan, “Beni Tataristan’a götürmeleri talebinde buldum” diyor. Sovyetler’den doğalgaz konusunda “evet” cevabını aldıktan sonra Türkiye’ye dönüyor. Sayın Pakdemirli’yle yaptığımız görüşmede, Moskova’dan dönüşte, kendisini rahmetli Yusuf Bozkurt Özal’ın karşıladığını belirterek, “Beni doğruca ağabeyi Turgut Özal’ın yanına götürdü. Rahmetli Özal’ın odasına girdiğimde, iki Amerikalı diplomatın, Moskova temaslarım hakkında bilgi almak amacıyla orada bulduklarını öğrendim” diyor.

Doğalgaz Alımı Anlaşması’yla Türkiye’ye ihraç edilecek gaz bedelinin, genelde Türk mallarının alımında kullanılarak, Türk tarafının imkânları ve Sovyet dış ticaret kuruluşlarının ihtiyaçlarına göre pamuk, tahıl, et, nebati yağ, demir ve demirdışı metal, demirdışı cevher ve diğer sanayi mamulleriyle ödenmesi ve bu amaçla tarafların her yıl bir araya gelerek Sovyetler Birliği’ne ihraç edilecek Türk mallarının listesini müştereken tespit etmeleri öngörülmüştür. Kısaca anlaşmayla, doğalgaz bedellerinin Türkiye tarafından serbest döviz şeklinde ödenmesi, Rus tarafının ise, bu ödemeleri genelde Türk malları alımında kullanması amaçlanmıştır. Anlaşmanın imzalandığı dönemde, doğalgaz karşılığında mal ihracı uygulamasıyla geleneksel Türk ihraç ürünleri ihracatından ziyade, Türk sanayi ürünlerinin ihracatının artırılması için yeni bir imkân yaratılması hedeflenmiştir.

Doğalgaz anlaşmasının bizim açımızdan diğer önemli bir yönü doğalgaz bedellerinin bir kısmının Türk müteahhitlik firmalarının Rusya’da gerçekleştirmiş oldukları projelerin finansmanında kullanılmasıdır. 1986 yılında imzalanan 9. Dönem KEK Protokolü’nde bu konuda hükümlere yer verilmiştir.

SSCB’yle 1986 yılında imzalanan Turizm İşbirliği Anlaşması, yine 1986 yılında imzalanan Kıta Saharlığının Sınırlandırılması ve Münhasır Ekonomik Bölge Tespiti Anlaşması ki, bu anlaşma Güney Akım projesi bağlamında bugün büyük önem arz ediyor, 1988 yılında imzalanan Konsolosluk Sözleşmesi (bu sözleşmenin Sovyetler’le imzalanmasının önemi çok büyük, zira Sovyetler’de Türk işadamları ve işçilerinin faaliyetleri başlamış durumda), 1989 yılında imzalanan Karayolu Taşımacılığı Protokolü ve 1989’da imzalanan Sınır ve Kıyı Ticareti Anlaşması, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki hukuki çerçevenin neredeyse tamamlanması şeklinde yorumlanabilir. 1989 yılında Sarp Sınır Kapısı’nın açılması ise, adeta SSCB’nin dağılmasından sonra ortaya çıkacak büyük insan trafiğinin öngörülmüş olması

anlamına geliyordu. Türkiye Cumhuriyeti, SSCB'nin dağılmasından hemen öncesine rastlarsa da, nihayet SSCB'ye Eximbank kredisi açabilecek konuma gelmişti. İkili ticaretin geliştirilmesi amacıyla açılan 750 milyon ABD doları tutarındaki kredinin bu açıdan özel bir önemi vardır.

Bu süreci Sayın Davutoğlu'nun daha detaylı olarak incelemesi durumunda, "komşularla sıfır sorun, maksimum işbirliği" stratejisinin aslında nasıl olması gerektiği konusunda dersler çıkartılabileceğini düşünüyorum.

Yapılan anlaşmalar ve Türk işadamları için çizilen vizyon sonucu, Türkiye SSCB'ne artık işadamları ihraç edebilecek bir ülke konumuna gelmişti. Evet, SSCB'ye işadamları ihraç ediyorduk. Müteahhit ve ihracatçı işadamlarımız, SSCB'ye sadece mal ve hizmet değil, "know-how" ve işgücü de ihraç ediyorlardı. Sovyetler'in dağılması sırasında, 12 000'den fazla Türk işçisinin Moskova ve diğer şehirlerde faaliyet gösteren Türk firmalarında çalışıyor olması son derece önemli bir gelişmeydi.

Kapitalistler gerçekten Moskova'da

1980'lerin ikinci yarısından itibaren Moskova'ya gitmeye başlayan firmalarımızın öncüsü ENKA'ydı. Bu konuya sonra değinilecek olmakla birlikte, ENKA'nın Moskova'daki ilk yerleşik müdürü, Sayın Murat Gülmezoğlu'yla gerçekleştirdiğim söyleşiyle 1988'in Moskovası'na dönelim. Söyleşimize başlarken, uzun yıllar ABD'de, Avrupa'da ve Suudi Arabistan'da yaşamış olan Sayın Gülmezoğlu'na, Moskova'ya giderken neler hissettiğini sordum.

“Eylül 1988'de, yıllarca adını duyduğum fakat pek söyleyemediğim bir şehir olan Moskova'ya gidiyordum. Açık söylemek gerekirse, biraz korku, biraz da merak vardı. Gittiğimde Moskova değişim dönemindeydi. 'Perestroyka' yaşanıyordu. Herkes ümitli fakat yine de kuşkuluydu” diyerek söze başlayan Gülmezoğlu, Moskova'da çok güzel bir şehircilik anlayışıyla karşılaştığını belirterek, şehrin ortasından geçen nehrin önce iki kola ayrılıp sonra tekrar birleştiğini ve bu durumun Paris'e çok benzediğini, orada da Sein Nehri'nin ikiye ayrılıp tekrar birleştiğini anlattı. “Paris'te Notre-Dame Kilisesi ve köprüler, Moskova'da Kremlin, Kızıl Meydan, Sen Basil Kilisesi ve yüzlerce tarihi eser” diyerek şehircilik açısından çok etkilendiği Moskova'ya hayranlık duyduğunu gizlemeyen Gülmezoğlu, Moskova'yı anlatmaya devam etti.

Her şey çok güzel korunmuş... Merkezin etrafında bir çevre yolu var. (Bulvar çevre yolu.) Sonra bir ikinci çevre yolu geçiyor şehrin ortasına yakın. (Sadovaya çevre yolu.) Üçüncü çevre yolu şehrin sonunda. (Mkad çevre yolu.) Bu dış çevre yolundan dik olarak merkeze doğru gelen bulvarlar var. Her taraf o kadar yeşil ki kendinizi bir şehrin merkezinde değil bir ormanın kenarında sanırsınız. Uçakla Moskova'ya inerken zaten etrafın yemyeşil ormanlarla kaplı

olduğunu görürsünüz. Fakat, şehri gezerken bu yeşilin şehrin merkezine kadar indiğini görünce hayran olmamak elde değil. Şehrin kuzeydoğusunda kilometrelerce uzanan İsmailovsk Parkı. Güneybatısında Olimpik Köy ve güneyde tarihi Kolomenskaya Kompleksi sonsuz ormanlıklar içinde. Ne kadar da seversen sev kendi vatanını, kuskanmak mümkün değil Moskova'ya.

Gülmezoğlu, ulaşım sisteminin mükemmelliğine değiniyor:

Metro teşkilatıyla yer altından istediğiniz yere gidebiliyorsunuz. Metro istasyonları çok derinlerde, çok uzun eskalatörlerle inip çıkıyorsunuz. İstasyonlar müze gibi. Heykeller, avizeler, duvarda süsler.

Moskova'daki ilk sonbaharında, ağaçların neredeyse bütün renklere büründüğünü, yaprakların yeşilden sarı ve kırmızıya dönüştüğünü, en hafif bir rüzgârda yollara düştüğünü anlatan Gülmezoğlu, "Yürüyorum sık adımlarla, tabiatın şahane senfonisi her yanda..." diyor ve devam ediyor:

Moskova'da mimari olarak dikkati çeken yedi büyük kule bina var. Bunlara Stalin Binaları deniliyor. Ellili yıllarda inşaa edilmiş bu çok farklı binaları, Stalin'in Alman harp esirlerine yaptırdığı bile söylenir. Hepsinin çok muhteşem girişleri, cephelerinde motifler ve heykeller bulunur. Ortalarında süslü yüksek bir kule oturtulmuştur. Bu binalar Dışişleri Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Leningrad ve Ukrayna Otelleri, Moskova Üniversitesi ve iki iskân ünitesidir. Merkezdeki Moskova Oteli ve Parlamento Binası gibi daha birçok bina da Stalin devrinde yaptırılmıştır. Stalin mimariye meraklı birisi olmalı ki, bütün bu mimari eserler Stalin'in bizzat kontrolünde yaptırılmış. Kendisinin bizzat imzalamadığı hiçbir proje inşa edilememiştir.

Ekim 1988'de ilk Türk işçi kafilesinin gelecek olmasından büyük heyecan duyduğunu vurgulayan Gülmezoğlu, "Onları Kievskiy Vagzal'da karşıladım. Muhtelif ülkelerde çok yüksek artı derecelerde çalışan işçilerimiz, şimdi de çok eksi derecelerde çalışacaklardı. Başarılarından şüphem olmasa da, heyecanlanmıyorum desem yalan olur" diyerek sözlerine devam ediyor.

Kievskiy Garı'nda karşıladık işçilerimizi. Beni kalın bir palto ve başımda kalpakla görünce şaşırıldılar. "Hava soğuk..." dedim. Pek kabullenemedi Erzurumlu Rıza, "Pek değil" demekle yetindi. Yeni bir

devir başlıyordu bizim için, bu şehre yepyeni binalar yapacaktık işçilerimizle. Onlara güveniyordum. İşçilerimiz gelmeye başlamıştı, artık adımızı burada duyuracaktık güzel eserlerimizle. İlk işimiz olarak Moskova'nın merkezinde Petrovskiy Pasajı'nın restorasyonuna başladık.

Cephe tamamen örtüldü. Trafik pek fazla olmadığından rahatça çalışabiliyoruz. Pasajın yanında bir kemer, kemerden geçince ofisimiz, iki katlı bir bina, yanında ilaveten yaptığımız tuğla bina. Petrovskiy inşaatımızdan sola doğru yürürseniz iki dakika sonra şehrin merkezindedesiniz. Sağ tarafta Bolşoy Tiyatrosu, sol tarafta Mali Tiyatro, karşıda bir yabancı firmanın restore ettiği Metropol Otel, yanında Karl Marx'ın heykeli, ileride bir meydan ortasında bir heykel, Dirjinskiy; KGB'nin kurucusu. Arkasında KGB Binası, burası Ruslara göre dünyanın en yüksek binası, "bodrumundan bile Sibirya'yı görür..." diyorlar. Geriye doğru yürürseniz, resim satan bir galeri, sağda Gum mağazaları, solda aynı yolda kitapçılar, pulcular, hatıra eşyası satanlar. Petrovskiy'den çıkıp sağda ilk sokağa saptığımızda Budapeşte Oteli ve lokantasını görürsünüz. Bu lokanta bizim öğlen ve akşam yemeklerini işçilerle beraber yediğimiz yer. Şirket, bu yemekler için adam başına 3,5 ruble ödüyor ve az da olsa lokantada Ruslar da oluyor. Ekseri cuma akşamları düğünler oluyor. İster istemez katılmış oluyoruz bu mutlu anına yeni Rus dostlarımızın. Burada benim dikkatimi çeken Anadolu'nun köylerinden gelmiş işçilerimizin bu havaya kolayca adapte olmuş olmaları. Herkes akşam iş paydosunda tulumunu çıkarıp, kravat bağlıyor ve yemeğini etrafın dikkatini çekmeyecek derecede kibarca yiyor. Rusça öğrenme ve terbiye kurallarını tatbikte işçilerimiz çok başarılı. Uzaktan kulak misafiri olduğum bir konuşmada, Yozgatlı Hüseyin hemşerisine dikkatle anlatıyordu: "Bir kız arkadaşına giderken çiçek götürüreceksin... Çiçek sayısı tek olacak; üç, beş, yedi... Yemeğe giderken bir şişe şampanya da götür, üstüne bir kırmızı kurdela bağlamayı unutma..."

İşçilerin sosyal hayata hemen uyum sağlamalarının iş performanslarını olumsuz olarak etkileyip etkilemediğini sordum. "Bilakis" dedi, Gülmezoğlu:

"Arabistan'da yıllarca kalıp, tek kelime Arapça öğrenmeyen, cuma günleri namaza dahi gitmeyen işçilerimiz, burada işlerine dört elle sarıldıkları gibi, hanım arkadaşlarıyla operaya, baleye hatta, pazar günleri kiliseye dahi gitmeye başladılar. Hemen Rusça konuşuyor olmaları, yabancı dile karşı ne kadar kabiliyetli olduklarını gösteriyordu."

Sosyal ilişkilerde yaşanan bazı aşırılıklara da göz yummadıklarını belirten Gülmezoğlu, bu nedenle Türkiye'ye göndermek zorunda kaldıkları işçilerin yüzündeki hüznü hiç unutamadığını da vurguladı. Sayın Gülmezoğlu'yla yaptığım söyleşiyi burada noktalamak gerekiyor. Zira, Sovyetler'in son dönemine ve 90'lı yıllara ilişkin ortak anlarımız bizi, Sovyet ve Rus muhipliğine götürecektir kadar uç noktalara gidiyor.

Rusya Federasyonu doğuyor

25 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu ortaya çıkan Rusya Federasyonu kapitalizme giden yolda hızlı adımlar atmaya başladı. 1990'lı yıllar boyunca kapitalizmin "tüketim" ekonomisi yüzünü yakından tanıma fırsatı bulan Rus halkı, başta tekstil ve hazır giyim ürünleri olmak üzere, deri, gıda ve kişisel bakım ürünleriyle de "çılginca" bir tanışma sürecine girdi.

Sovyet imparatorluğunun yıkılmasında son darbeyi indiren adam olarak hatırlanan Boris Nikolayeviç Yeltsin,⁹⁶ yönetiminin ilk yıllarında Rusya'yı hızlı bir şekilde vahşi kapitalizmle tanıştırdı. Kapitalizmi sadece "tüketim toplumu" olmaktan ibaret sanarak yürüttüğü politikalar, Sovyet imparatorluğunun kaynaklarının yağmalanması ve sermayenin yurtdışına kaçırılması sonucunu doğurdu. Kupon özelleştirmeleri⁹⁷ olarak tanımlanan Rusya'ya özgü özelleştirme sürecinde, Batılıların "mafya", Rus

96. Mart 1989'da Moskova'da yüzde 89,6 oranında oy alarak SSCB Halk Temsilcileri Kongresi'ne seçildi. Siyasi ve ekonomik sahada çoğulculuğu savundu. Mayıs 1990'da Gorbaçov'un isteğine aykırı olarak Rusya Federasyonu Komünist Partisi başkanlığına getirildi. Haziran 1991'de Rusya Federasyonu başkanlığına seçildi. 19 Ağustos 1991'de SSCB Başkanı Gorbaçov'a karşı sertlik yanlıları tarafından düzenlenen darbeyi şiddetle protesto etti. Darbecilere karşı halkı direnişe çağırdı. Moskova'da Beyaz Saray denen Rusya parlamento binasına ulaşmayı başardı. Darbecileri suçlu ve hain ilan ederek, ordu ve KGB içinde darbeye karşı çıkanların da yardımıyla Beyaz Saray'ı direnişin merkezine dönüştürdü. Siyasi ustalığını göstererek Gorbaçov'un devlet başkanı olarak yeniden göreve dönmesini sağladı. Darbenin başarısızlığa uğratılmasında ve Gorbaçov'un yeniden göreve dönmesinde en önemli rolü oynadı. Darbecilere karşı gösterdiği kararlı tutumuyla büyük bir prestij kazandı. Gorbaçov'un bazı başarısızlıkları Yeltsin'i daha güçlü hale getirdi. Gorbaçov'un göreve dönmesinden sonra liderin kendisi olduğunu ortaya koydu. Anayasaya aykırı kararname çıkardı ve Gorbaçov'dan bağımsız uygulamalara girişti. Komünist Parti'yi yasakladı ve bütün parti mallarına el koydu. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Yeltsin>)

97. Ekonomik değeri olan hemen her şeyin çalışanlar arasında pay edilmesi.

halkının “oligark” dediği kesimlerle içli dışlı olan Yeltsin, başta enerji şirketleri olmak üzere, ekonomik değer taşıyan tüm yapıları, hatta TV kanallarını dahi kendisine yakın güç odakları arasında paylaştırdı. Rus halkının piyasa ekonomisi sarhoşluğu ile Yeltsin’in alkol sarhoşluğu, Rusya’yı 1997 yılına dek bulutların üzerinde dolaşan bir ülke haline getirdi.

Halka dağıtılan hisse senetlerinin işlem göreceği kurumsal bir altyapı bulunmadığı için bu kuponların karaborsada el değiştirdiğine tanık olundu. Halkın büyük bir bölümü ellerindeki kuponların gerçek değerinin saptanabilmesine olanak sağlayacak bir piyasa mekanizmasının da olmaması nedeniyle, kuponlarını bulabildiği en iyi fiyatla elden çıkartarak nakde geçmeye çalıştı. Yeni Rus ya da oligark veya daha yaygın ifadeyle “mafya” denilen grup, kuponları değerinin çok altında elde ederek, haksız özelleştirme kazançlarıyla ortaya çıkan yeni sınıftan başkası değildi.

Ellerindeki kuponları yok pahasına satıp, az da olsa nakit para sahibi olan Ruslar, SSCB dönemindeki bastırılmış merak duygularının da etkisiyle ve seyahat edebilme özgürlüğüyle diğer ülkeleri ziyaret etmeye başladılar. Bu dönemde Sovyet vatandaşlarına sınırda vize verme prosedürünü uygulamaya koyan Türkiye, coğrafi yakınlığından ötürü çok şanslı ülke konumundaydı. Önceleri daha çok alışveriş için İstanbul’a gelmeye başlayan çoğunluğu bayarlardan oluşan Ruslar, Laleli’de karşılaştıkları manzara karşısında, kapitalizmin ne kadar bolluk ve refah sağlayan bir sistem (!) olduğuna yakından tanık oldular.

Moskova'ya giden yol Laleli'den geçer

İstanbul'a gelen ilk Rus vatandaşlarından biri olan arkadaşım Evdokia, ilk ziyaretlerinde Laleli'de gördükleri manzarayı şöyle anlatıyor:

Caddeler, sokaklar hepsi mağazalarla dolu. Deri ceketler, kot pantolonlar, renk renk bayan giyim eşyaları, güzellik ürünleri, rujlar, parfümler, kremler.

Mağazalarla yan yana restoranlar; vitrinden bakıyorsunuz, çeşit çeşit yemekler, kebaplar. İsteddiğini al, istediğin kadar ye, istediğin zaman ye.

Böyle bir manzara olsa olsa ancak rüyalarda olur, ama bu bir gerçek. Lokantalarda ve mağazalarda çalışan Türk erkekleri, sizleri neredeyse yalvararak içeri buyur ediyor. Moskova'da bu kadar çok erkeği bir arada görmemiş bizler için, sadece bu manzara bile tarif edilmesi güç bir his uyandırıyor. İnsanların sırf bayan olduğumuz için gösterdikleri nezaket ve iltifat bugüne kadar hiç tatmadığımız bir duygu. Türk kadınları ne kadar şanslı!

Bavul ticareti⁹⁸ olarak gündemimize giren ticaret şekli İstanbul Laleli'de doğdu. Başlangıçta "bavul ticareti" ve "kar-

98. "Bavul ticareti" ya da "mekik ticareti" olarak adlandırılan bu yöntem hakkında şu bilgiler sunulabilir. Bavul ticareti, 1990'larda Rusya Federasyonu'nun içerisinde bulunduğu ekonomik şartların etkisiyle ortaya çıkmıştır. Bavul ticareti, basit tanımıyla, Rus vatandaşlarınca yurtdışında satın alınan tüketim mallarının, yolcu beraberinde gümrük vergisi ve KDV'den muaf olarak ülkeye getirilerek halk pazarlarında satılmasıdır. Devletin, başlangıçta bu ticaret şeklinin Rus bireylere kapitalizmi öğretebileceği gerekçesiyle teşvik ettiği ve gümrük mevzuatında düzenleme yaptığı bir uygulamadır. Bu mevzuat kapsamında, gerçek şahıslar Rusya Federasyonu'na, değeri 1000 Amerikan dolarını ve toplam ağırlığı 50 kg'ı aşmayan eşyayı gümrük vergilerini ve KDV'yi ödemededen getirebilmektedir.

go ticareti"yle⁹⁹ iştigal eden kişilerin favori ülkesi Türkiye'ydi. Laleli esnafı, kargo ticaretinin bugünkü boyuta ulaşmasında gerdeki olan "know-how", lojistik destek ve finansman açısından yaratıcı rol oynamıştır. Rus gümrüklerinde gümrük kaçakçılığının nasıl yapılabileceğine dair aktardığımız bilgi ve deneyim transferi çok özel bir konuma sahiptir. Finansman kaynaklarından birini de, Rus bayanlarla yaşanan sosyal ilişkiler oluşturmuştur. Bir bölümü bugün evlilikle devam eden ilişkiler yaşanmıştır.

Laleli'de kişisel ilişkiler, çoğu kez iltifatla birlikte ikram ve hediyeye başlayıp, arkadaşlığa hatta sevgili olmaya kadar gidebilmiştir. İlk yıllarda asıl olan, özellikle güzel müşterinin, aynı mağazaya yeniden ve yeniden gelmesidir. Müşteriler her zaman misafir muamelesi görmüştür. Ne de olsa, her fırsatta Türk konuk-severliğini göstermek bir vatandaşlık görevidir. Genellikle yapılan her alışveriş, mağazada konuklar için özel olarak bulundurulmuş içkiyle kutlanırdı. Kola, gazoz, votka ve konyak derken, müşterilerin isteyebileceği her türlü içecek hazır edilmiştir. Birlikte öğle ve akşam yemeği de olağan kutlama şekilleri arasındadır. Büyük çaplı alım yapan veya ilk andan itibaren güzelliğiyle esnafın başını döndürenlerin kutlamaları ise hafta sonunu da kapsayacak şekilde organize edilirdi.

Müşterilerle sağlanan yakın ilişkiler, Laleli esnafının Moskova veya diğer şehirlere yönelik iş gezisine çıkmaları durumunda, konaklama ve tercüme hizmetleri dahil her türlü ihtiyaçlarının karşılanabildiği bir altyapıyı da bereberinde getirmiştir. Hatta, esnafımızın Moskova ve diğer şehirlerde iş kurduğu zaman yerel ortaklarını özellikle Laleli'den tanıdıkları kişiler arasından seçtiklerine şahit olunmuştur. Bu nedenle, Laleli pratiği, birçok küçük firmamızın Moskova'ya açılımlarında stratejik açıdan önemli rol oynamıştır.

99. Bavalı ticaretinin ileri aşaması, "kargo" ticaretidir. Süreç içerisinde, yolcu beraberli eşya statüsü, Rusya'da ikamet eden "gerçek şahıslar"ın yurtdışına çıkmadıkları halde, adreslerine kargo yoluyla eşya göndermesi şekline dönüşmüştür. Ağırlığı 200 kg olan ve değeri 10 000 ABD dolarını aşmayan eşyanın, Rusya'da ikamet eden gerçek kişilerin adresine gönderilmesi uygulamasına kargo ticareti deniliyor. Söz konusu uygulama 1993 yılından başlayarak Ağustos 1998 ekonomik krizine kadar önemli bir ticaret şekli olmuştur. Ülkede özellikle alım gücü düşük olan halkın temel gereksinimleri bu yolla karşılanmıştır. Kargo ticareti de hukuki temeli olan bir ticaret şeklidir. Hükümet, 200 kg ağırlığındaki eşyanın normal gümrük vergilerinin yüzde 30'u ödenerek yurda getirilmesine müsaade etmiştir. Ancak, bu ticaret şekli öylesine abartılı "fiziki ağırlıklara" ve "parasal değerlere" ulaşmıştır ki, bazı ürünlerde kargo ticareti yoluyla getirilen eşyanın miktar ve değeri dahi aşılmıştır. İşte Rus hükümetlerinin öteden beri kaldırmaya çalıştıkları ticaret şekli bu "kargo" ticaretidir.

Aralarında duygusal ilişki olan iki kişi arasında bir kredi ilişkisi de olabilir mi? Her ne kadar insanlar bu konular hakkında konuşmak istemese de, duygusal ilişkiler ve vadeli satışlar arasında bir dereceye kadar bağlantı olduğunu iddia edebilirim. Mesela genç bir esnaf, Rus kız arkadaşına bazen az miktarda kredili satış yaptığını söyledi “ama birkaç yüz doları geçmez” diye altım çizdi. İstanbul’a yeni gelip de bu piyasada iş kurmaya çalışan, sonra da kadın müşterisinin cazibesine kapılıp büyük miktarda veresiye satış yaptıktan sonra iflas eden esnafalara dair hikâyeler Laleli’de sıkça işitilir.¹⁰⁰

Ülkemizin 1994 yılında yaşadığı ekonomik krizden çıkmasında bavul ticaretinin sağladığı katkı yadsınamaz.¹⁰¹ TC Merkez Bankası’nın verilerine göre, 90’lı yıllar boyunca bavul ticaretinden elde ettiğimiz kazanç 40-50 milyar dolar düzeyindedir. Sadece 1996 yılında “bavul ticareti” kapsamında gerçekleştirilen sevkiyat 8,5 milyar dolar düzeyindeydi.¹⁰² Aynı yıl, tüm dünyaya toplam resmi ihracatımız 25 milyar dolar seviyesindeydi.

100. H. Deniz Yükseler, *Laleli-Moskova Mekiği, Kayıt dışı Ticaret ve Cinsiyet İlişkileri*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.221.

101. Günlük traji 1 252 000 olan Rus *Trud* gazetesinde 1 Aralık 1998 tarihinde yer alan bir makalede, “Aslında batmakta olan Rus ekonomisinin, 1994 ve 1995 yıllarında Türkiye’nin ekonomik krizi aşmasına nasıl yardımcı olduğuna” dair uzun bir makale yayımlanmıştır.

102. T.C. Merkez Bankası web sayfası, <http://evds.tcmb.gov.tr/>

Rusya'da kapitalizmin ilk krizi

1998'de Rusya'da yaşanan krize ilişkin olarak Batılı finans kuruluşlarının yaptıkları değerlendirme ve tahminlerde, Rusya'daki geçiş süreci ekonomisinin temel niteliklerinin yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir. Bu değerlendirmelerde, Rusya'nun piyasa ekonomisinin işlevsel mekanizmalarını ve bu mekanizmaların yasal çerçevesini kuramadığı gerçeği göz ardı edilmektedir. Kriz, gelişmiş veya gelişme yolunda bir hayli yol almış kapitalist ülkelerdeki pazar ekonomisi kurallarına göre ele alınmış ve yorumlanmıştır. Bu nedenle, krize Batı kriterleri uygulandığında birçok soru cevapsız kalmıştır. Doğal olmayan yollardan ve süratle kapitalistleşme çabasında olan Rusya'yı, kısa vadede sıcak para akışıyla kâr maksimizasyonu güdüsüyle hareket eden Batılı bir finans kuruluşu mantığıyla değil, Türk ekonomisi için taşıdığı önem açısından değerlendiren yatırımcılarımız bu dönemde çok isabetli yatırım kararları vermişlerdir.

Sosyalist ekonomik sistemin sağlayabildiği yaşam düzeyi, halkın temel ihtiyaçlarının karşılanmasında (konut, eğitim, sağlık ve kültür) belli bir standarda ulaşırken, insan doğasının öteki bazı temel gereksinimlerinin tatmini konusunda yetersiz kalmıştır (seyahat özgürlüğü, seçerek ve beğenerek tüketebilme arzusu, taşınır-taşınmaz mülk edinme, dini ibadet vb). Daha iyi yaşam koşullarına sahip olabilmek umuduyla rejim değişikliğini ezici bir çoğunlukla destekleyen halk, geçiş sürecinin normal sayılabilecek sorunlarıyla yüz yüze geldiğinde büyük bir şaşkınlık yaşayarak hemen yeni sistemi de sorgulamaya başlamıştır.

Birey (tüketici) eski rejimde "kazanılmış hak" olduğuna inandığı şeylerin (istihdam olanağı, konut, sağlık, eğitim, kültür ve temel gıda vb), ticari anlayışın, dolayısıyla kâr güdüsünün konusu

olduğunu anlama noktasına geldiğinde, pazar ekonomisiyle de gerçek anlamda tanışmaya başlamıştır. Burada vurgulamak istediğim konu kişilerin yaşam standartlarının, sahip oldukları satın alma gücüne bağlı olarak değişik düzeylerde gerçekleşebileceği olgusunun anlaşılmasına başlanmış olmasıdır. Kapitalizme giden yolda, birbirine taban tabana zıt iki ekonomik sistemin birinden diğerine geçiş ve özellikle insan unsurunun bundan nasıl etkileneceği konusundaki soru işaretleri bugün bile karşımıza çıkmaktadır.

Yönetimin Batı dünyasında hızla kabul görme (örneğin G7 grubunun yeni üyesi olma), halkın da yeni sistemin olanaklarından derhal ve azami ölçüde yararlanma arayışı, pazar ekonomisi ve bu ekonominin gerektirdiği altyapının sistemli bir biçimde kurulmasına olanak tanımadan klasik piyasa ekonomisinden çok daha farklı bir ekonomik sistemin kolayca tesis edilmesi sonucunu doğurmuştur. Kayıt dışı sistem diyebileceğimiz bu modelle, reel ekonomiden daha büyük bir ekonomi yaratılmıştır. Gerçekte ekonomik sistem değişikliği açısından son derece kısa sayılabilecek geçiş süreci yıllarında ortaya çıkan ekonomik durum, yaratılmaya ve yaşılmaya çalışılan küçük veya orta ölçek işletme düzeyindeki girişimcinin üretim dürtüsünü köreltecek bir model haline gelmiştir. Üretim düşerken, tüketicideki yabancı ürün hayranlığı ve ithalat gittikçe artmıştır. Bu durumu, bazı Batılı araştırmacılar “tüketici profilinin ortaya çıkması” olgusuyla da açıklamışlardır.

Bugün bile Rusya’da yaşanan temel sorun, reformların gecikmesi, üretimin düşmesi veya vergi ve hukuki mevzuatının eksikliği gibi nedenlerden kaynaklanmamaktadır. Asıl sorun, insan unsurunda ve insanın transformasyonunda yatmaktadır. Vergi kültürü olmayan bir toplumda vergi toplanamaması nedeniyle bütçenin açık verdiğini ve bunun da krizin ortaya çıkışındaki temel nedenlerden biri olduğunu ifade etmek, konuya dar bir perspektiften bakmak anlamına gelir. 1998 yılında sahip olduğu sadece yedi yıllık deneyimle, Rusya’yı demokrasi ve pazar ekonomisi yolunda yargılamak ve bu yolda hızlı adımlar atmasını beklemek gerçekçilikle bağdaşmamıştır. 1998 Eylül ayında *International Herald Tribune*’de Max Jakobson şöyle yazmıştı.

... Batı’nın Rusya’ya yeniden değer biçen politikası başlıyor. Sovyetler’in çöküşünden bu yana, bu gerekli ideolojik bir projeydi. Hedef, Rusya’yı Batı tipi demokrasi ve pazar ekonomisine döndürmektir. Yeltsin yeni Rusya’nın cisimleşmiş bir hali olarak görüldü ve az ya da çok desteklendi. Yeltsin döneminin yüzü –üretimin düşüşü, suç ve

yolsuzluk, artan eşitsizlik, sosyal refahın ihmali, çevre sorunları- örtbas edildi. Bugün Rusya'nın Batı'ya adapte olacağı yarılsaması, hazır elbisenin sırta kolayca geçirilmesi düşüncesi geçerli değil. Rusya'yla işbirliği sürmelidir. Bu her zaman Batı politikasının önemli bir bölümü olacaktır. Rusya'yı yüz yüze olduğu felaketten kurtarmak için gerçekçi önlemler alarak desteklemek gerekli. Fakat, artık Rusya'yı kendi yolunda veya Batı modeli doğrultusunda ilerlemesi konusunda yargılayamayız. Rusya kendi yoluna gidecek, yüzyıllardır olduğu gibi.

Rus halkının 1998 yılında büyük ekonomik krizle tanışması Yeltsin'in de ayaklarının yere basmasına neden oldu. Komünizmin boyunduruğundan kurtularak kapitalist olduklarını zanneden Rus halkı, yeni sistemi de, Yeltsin'i de sorgulamaya başladı. Ancak, sadece yedi yıllık piyasa ekonomisi deneyimine sahip olan bu hızlı kapitalist ülkede, kapitalizmin ne demek olduğunu ilk anlayanlardan biri, yine Boris Nikolayeviç oldu. Yeltsin bu dönemde de, Rus halkı için neyin daha iyi olacağını düşünmeye başlamıştı. Koltuğa yapışıp kalmanın bir çözüm olamayacağını fark ederek, yeni süreci kimin daha iyi idare edebileceğinin araştırmasına girdi. Primakov da dahil olmak üzere, 2000 yılına gelinceye kadar tüm lider adaylarını denedi. Son olarak, Vladimir Vladimiroviç Putin'de karar kılan Yeltsin, 2000 yılına girilen gece sürpriz istifasıyla Putin'in önünü açarak, Rusya'ya en büyük hizmeti yapmış oldu. Kendi döneminde dağıtılan ve yağmalanan Rusya'nın, Putin'le birlikte yeniden toparlanmasını, güçlenmesini sağlamış oldu. Putin'in başarıları, Yeltsin'in çok isabetli bir karar vermiş olduğunu gösteriyor.

Boris Nikolayeviç Yeltsin, 23 Nisan 2007'de Moskova'da Türk Eximbank kredisıyla, bir Türk inşaat firmasının (URBAN) yapımını üstlendiği Merkezi Klinik Hastanesi'nde hayata veda etti. Fırtınalı yaşamı, sıradan Rus vatandaşları gibi vorkaya olan bağımlılığı, bulunduğu ortamın resmiyetine ya da ağırlığına önem vermeksizin sürekli olarak sarhoş dolaşabilmesi, onu sadece Rusya'da değil, tüm dünyada popüler bir politikacı haline getirmişti.

Türklerin Rusya'daki altın yılları: 90'lar

Türkiye, 1990'lı yıllarda sanki üzerine vazifeymiş gibi karapara konusunda birçok ülkeye örnek olabilecek düzeyde hassasiyet göstererek, ciddi bir mücadele sürecine girdi. O yıllarda, Rusya'dan ve diğer Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinden çıkan sermaye "konacak" uygun mekânlar ararken, biz bu parayı nasıl kovacağımızın hesaplarını yaptık. Oysa aynı süreçte Güney Kıbrıs, ABD ve bazı Avrupa ülkeleri Rus sermayesine konacak uygun zeminler hazırlamaktaydı. Biz, bu ülkelerde enerji gelirleriyle elde edilen sermaye birikimiyle "kapitalist" yaratılması sürecini anlayamadık. Üstelik, bu sürecin neden şeffaf olmadığını da sorguladık. Oysa, Rusya ve diğer BDT ülkeleri, kapitalizme giden yolda sadece 6-7 yıl geride bırakmışlardı. Bu ülkelerdeki sermaye sahibi herkesi zihnimizdeki "mafya" kurgusuyla algılama alışkanlığından vazgeçemedik. Bu ülkelerin gerçeğini anlamamakta direndik. Hâlâ da direndiğimiz söylenebilir. Ayrıca, Türkiye'de mi, yoksa bu ülkelerde mi daha "şeffaf bir iş iklimi"nin bulunduğunu tartışırken de insafılı olmadık.

1990'lı yıllar da 1980'lerin ikinci yarısında olduğu gibi, Türk girişimcilerin Rusya'ya başarılı açılımlarına şahit oldu. Rusya'da piyasa ekonomisi şartlarının oluşumunu bekleyen Batılı ülkelerin firmaları, arkalarında politik ve ekonomik risk desteği olmasına rağmen, Rusya'ya açılımda çekingen davrandı. Türk firmaları arkalarında devletin hiçbir desteği olmaksızın, hatta taahhüt sektöründe olduğu gibi "köstek" olacak devlet politikalarına rağmen Rusya'ya başarıyla açıldılar. Türklerin bu başarısında, Rusya'daki sosyal iklimin sağladığı imkânlar girişimcilerimiz açısından en büyük teşvik mekanizmasını oluşturuyordu. Sovyetler yıkılırken şehri terk eden yabancı ülkelerin diplomatlarına karşın, "Beyaz

Ev” tanklar tarafından bombalanırken, harç karıştırıp, türkü söylemeye devam eden işçilerimiz, içerisinde buldukları sosyal yaşantının etkisiyle, bırakın kendi can güvenliklerini düşünmeyi, Rus hanım arkadaşları için iç savaşı bile göze alabilecek düzeyde sosyal yaşantıya adapte olmuşlardı. Müteahhitlerimiz de farklı değildi. İşverenleri yok olduğu halde, inşaat faaliyetlerine devam ediyorlardı. Hatta, bir firmamızın merkezi ve işvereni Moskova’dayken, şantiyesinin Ukrayna’da kalması bile faaliyetleri durduramıyordu.

O dönemde Rusya’daki Türk mucizesine imza atanların, yıllar sonra TBMM’de Mavi Akım soruşturmalarında tanıklıklarına başvurulduğunda karşılaştıkları tavır sadece Türkiye’de yaşanabilecek bir olaydı. TBMM Soruşturma Komisyonu üyeleri, Şarik Tara ismini sanki ilk kez duyuyor gibi davranmışlardı. Sayın Şarik Tara’nın Mavi Akım Soruşturma Komisyonu’nda tanıklığına başvurulduğunda kendisine gösterilen tavır, Rusya protokolünde işgal ettiği yeri ve kendisine Rus üst düzey yöneticilerin gösterdiği saygıyı bilen ve buna şahit olan biri olarak, beni dahi rencide etmişti. Komisyon’da Sayın Tara’nın kendisine yöneltilen sorulara verdiği yanıtlar ve bazı komisyon üyeleriyle karşılıklı konuşmaları, tüm dünyada saygı görseniz de, Türkiye’de işadamı olmanın ne denli zor bir iş olduğunu gözler önüne sermektedir.

1990’lı yıllarda Moskova’da beş Türk bankasının faaliyet gösteriyor olması, Türk yatırımcı ve girişimciler için kuşkusuz önemli bir moral kaynağıydı. Daha 1992 yılında rahmetli Özal başta Rusya olmak üzere, Türk cumhuriyetlerinin tümünde Ziraat Bankası’nın ortaklıklar kurarak faaliyet göstermesini istemişti. Bu amaçla, 1992’de yapılan başvuru sonucu, 1993 yılında Ziraat Bankası, Rus ortağı Agroprom Bank ve diğer iki küçük ortağıyla Moskova’da bankacılık faaliyetlerine başladı. Bu girişim, bankanın faaliyetlerinden daha büyük bir anlam taşıyordu kuşkusuz.

Ramstore süpermarketler zinciri, Rusya’da parakendeciliğin gelişiminde önemli bir rol oynadı. 1998 yılı büyük ekonomik krizi yaklaşırken, Efes Pilsen’in Moskova’da içecek sektörüne yönelmesi yabancı yatırımcıların da dikkatini çekiyordu. Büyükelçilikte ziyaretime gelen Batılı ülkelerin ticaret müşavirleri, Rusya’da yatırım yaparken hangi nesnel verilere göre hareket ettiğimizi araştırıyorlardı. Kendilerine gerçeği söylememe rağmen, beni ihtiyatla dinlediklerini çok iyi biliyordum. Güney Koreli bir meslektaşım, “Moskova’daki tüm yeşil alanların, parkların ENKA’nın rezerv inşaat sahası” olduğunu söylediğinde, ne

kadar keyif aldığımı ifade edemeyeceğim. Bunu “Nasıl başardığımızı” sordu. Bu başarı aslında büyük ölçüde Şarık Tara’ya aitti ama ben yine de Özal’ın Sovyetler’e açılım vizyonunu anlattım. Tarihteki Türk-Sovyet ilişkilerinden bahsettim.

Aradan tam 41 yıl geçtikten sonra, 2002 yılında, bu defa Türkler Ninji Novgorad şehri yakınlarında cam “şişe” fabrikası yatırımı gerçekleştirdiler. Vladimir bölgesinin Gorohovts kasabasında Anadolu Cam Sanayi son teknoloji ürünü makinelerle donatılan bu fabrikada 700 kişiye istihdam yarattı. Bildiğiniz gibi, “şişe”nin Rusya’da özel bir konumu var. Çünkü, Ruslar “şişe”dekileri çok sever. Çok tüketir. Durum böyle olunca ülkede şişe kullanımı önemli bir yatırım alanıdır. Fabrikanın açıldığı günlerde yapılan bir söyleşide, Sayın Şahap Kocatopçu, bu fabrikayla, Türkiye’nin Rusya’ya vefa borcunu ödediğini ifade etmişti.¹⁰³

1990’lı yıllar aynı zamanda Türkiye için çok önemli fırsatların kaçırıldığı bir dönem de oldu. Laleli esnafının vizyonuyla Rusya’da iş ve yatırım yapılabileceğini zanneden kamu kesimi, Türk ihracatçısının temel ihtiyacı olan bir cazibe merkezini Moskova’da hayata geçiremedi. 2000’li yıllarda hobi olarak bakanlık yaptığını açıklayan bir siyasetçimiz,¹⁰⁴ 1990’ların sonundaki müsteşarlık görevini de bakanlığa uzanan yolda bir zorunlu görev olarak gördüğünden, ciddi projelere vakit ayıracak zaman bulamıyordu. Üstelik bu amaçla Eximbank kasasından milyonlarca dolar harcadığı halde. Bu noktada, TOBB-TİM girişimi olarak 2000’li yıllarda faaliyete geçirilen, daha sonra da büyük bir başarısızlık örneği olarak tarihe geçen “İş Merkezi”yle ilgili dosyanın zaman aşımına uğramadan açılmasını ümit ediyorum.

1990’lı yıllarda ülkemizden “sevki” edilen ürünlerin pazarda nihai tüketiciye ulaştırılmasında işadamlarımız çeşitli güçlüklerle karşılaşılıyordu. Başta güvenlik sorunu olmak üzere, lojistik ve gümrük işlemleri ile para transferlerinde yaşanan sıkıntılar, firmalarımızın bir çatı altında toplanması

103. “Şahap Bey Vefa Borcunu Anlattı” (<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=96077>). Şişecam’ın efsanevi genel müdürü Şahap Kocatopçu, vefa borcunun öyküsünü şöyle anlatıyor: “1957’de Şişecam genel müdürü olduktan sonra pencere camı fabrikası kurmak istedik. Ruslar bunu duymuşlar ve bize teklif getirdiler. Hükümet de bu işi bize verdi. Böylece Ruslar o dönemin son teknolojisini kullanmamızı ve 1961’de Türkiye’de pencere camı üretilmesini sağladı. Biz de 41 yıl sonra Rusya’da kurduğumuz bu tesisle vefa borcumuzu ödemiş olduk.”

104. Bu siyasetçimiz, profesyonel dalgıç olması nedeniyle, Rusların Karadeniz’e boru hattı döşeyemeyeceklerini de iddia etmekteydi. Sadece bakanlığı değil, müsteşarlık görevini de hobi olarak yaptığı bilinen bu siyasetçimiz, AKP iktidarı döneminde Rusya’yla ciddi bir proje geliştirilememesinin sorumlusu olarak tarihe geçecektir.

fikrinin ortaya çıkmasına neden oldu. Aslında bu fikrin babası da Moskova Belediye Başkanı Lujkov'du. Moskova Belediyesi'nin öncü bir girişimiyle, MKAD'ın (Moskova Çevre Yolu Halkası) içerisinde veya hemen dışında, otelden, bankaya, TIR servis istasyonundan, depolara, "show-room"lardan perakende alışveriş merkezi kompleksine kadar geniş bir yelpazeyi kapsayan bir merkezin kurulması amaçlanmıştı. Bu dönemde, TİM'in de Moskova'da daha çok lojistik desteğe yönelik olarak bir ticaret merkezi kurulması konusunda girişimleri oldu. Özellikle tekstil, konfeksiyon ve deri sektörünün öncülüğünde TİM'in girişimi büyük önem arz ediyordu. Ayrıca, yatırım için zamanlama da çok uygundu.

18 Aralık 1996'da Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Tansu Çiller ile Moskova Belediye Başkanı Lujkov arasında "Moskova'da Türk Ticaret Merkezi'nin Projelendirilmesi, İnşası ve İşletilmesi"ni içeren bir Mutabakat Zaptı imzalandı. Bu anlaşmaya istinaden adım atılacağı zannedilirken, TOBB-TİM girişimi, arkasında Eximbank'ın finansman desteğiyle bambaşka bir projeye ortaya çıktı. Daha sonra bakan da olan bir milletvekili, TOBB başkanı, TİM başkanı ve iki işadamlardan oluşan bir heyet aniden Moskova'ya gelerek, projelendirilen merkezden tamamen farklı bir konseptte bildiğimiz bir "iş merkezi" için temaslara başladı.

RamENKA, MosENKA veya MosALARKO'nun inşa ederek işlettiği alışveriş merkezleri ve iş merkezleri Moskova'da hemen her semtte yükselirken, TOBB ve TİM'in böylesine bir konseptle piyasaya girmesi enteresan bir gelişmeydi. Zamanın başbakanı Ecevit tarafından gecikmeli olarak temeli atılan proje, Başbakan Erdoğan tarafından hizmete açıldı. Temel atma ve açılış törenleri, Aziz Nesin'in "Kazan Töreni" hikâyesini gölgede bırakacak derecede görkemli olmuştu. Daha sonra, akıl hocalarının söz konusu iki işadamımız olduğu anlaşılan bu girişim, milyonlarca doların sokağa atılmasına neden oldu.

1990'lı yıllar, aynı zamanda Rusya'da düzenlenen ticari fuarlar açısından da altın yıllar oldu. Sovyet sisteminin çöküşünden sonra ortaya çıkan geçiş sürecinin kaymağını fuar organizatörleri ve fuarlara katılan işadamlarımız yedi. O yıllarda, tüm dünyada düzenlenen her beş uluslararası fuardan ikisi Rusya'da, Rusya'da düzenlenen her dört fuardan üçü de Moskova'da düzenleniyordu. Özellikle Moskova'daki fuarların biz Türkler açısından ayrı bir cazibesi vardı. Fuarlara yönelik devlet teşvikleri bu cazibeyi dayanılmaz kıliyordu. Fuara katılan firmalarımızın çoğu adı sanı duyulmamış, daha çok illegal ticaretle iştigal eden firmalardı;

ancak fuar organizatörünün katkısıyla bir şekilde kitabına uydu-
 rup maddi devlet teşviklerinden yararlanarak Moskova'daki fu-
 huş sektörüne en büyük maddi girdiyi sağlıyorlardı. Fuarların dü-
 zenlendiği günlerde, bu sektörde (fuhuş) çalışan sayısı (arz) hız-
 la artmasına rağmen fiyatlarda da aynı oranda artış gözleniyordu.
 Kapitalizmin en temel felsefesine aykırı olan bu durum ne yazık
 ki Rusya'da o yıllarda böyle geliyordu. Müşteriler aynı "ürünün"
 farklı modellerinden iki veya üç adet satın alarak yılların acısını
 çıkartıyorlardı. Zaman zaman Ticaret Müşavirliğimize telefon
 açan bazı Rus hanımlar, en yakın Türk fuarının tarihleri konusun-
 da bilgi talebinde bulunuyordu. Biz onları büyük çapta tekstil alı-
 mı yapmayı planlayan potansiyel alıcılar olarak değerlendiriyor-
 duk. Arayanların asıl amaçlarının çok daha farklı olduğunu tespit
 ettiğimizde çok geç kaldığımız ortaya çıkmıştı.

Fuarlara katılan firmalarımızın standlarını ziyaret ettiğimiz-
 de çoğu kez, yorgun argın uykulu işadamlarımızla Rusya'da tica-
 ret olanakları hakkında son derece sıkıcı konuşmalar yapardık.
 İşadamlarımızın çoğunun bunca yorgunluğa rağmen, gündüzleri
 de standlarının başında bulunmaları övgüye değer bir yaklaşımdı.
 Tabii bunların bazılarının da akşamki programı netleştirmek
 amacıyla fuarda bulduklarını ve bu yönde çaba sarf ettiklerini
 unutmamak gerekiyor.

Fuarlara katılımı ilgili fatura teyidi ve araştırma görevi Ticaret
 Müşavirliği'nin sorumluluğu altında olduğu için, zaman zaman
 önümüze gelen faturalarla ilgili soru sorma ihtiyacı hissediyor-
 duk. Bir firmamız, arkasında güçlü bir siyasi destek bulunduğunu
 çok yakından bilmeme rağmen, nedense düzmece faturalarla
 daha fazla "teşvik" almak için çaba sarf ediyordu. Tabii ne paha-
 sına olursa olsun, talepleri onaydan geçmedi. Konu 1990'ların so-
 nunda merkeze kadar intikal etti. Ama onlar, konuyu benden da-
 ha önce son derece milliyetçi bir bakana kadar taşıyıp, zamanın
 Dış Ticaret Müsteşarlığı üst yönetimiyle de koordineli olarak ge-
 rekli önlemi alıp, onay için üzerimde baskı kurmuşlardı. Ancak
 onay çıkmadı. O son derece milliyetçi bakan hâlâ TBMM'de bir
 güney ilimizin milletvekili. AKP'li değil. Zamanın müsteşarı şim-
 di AKP'li ve o da bir başka güney ilimizin milletvekili. Firmanın
 onaylatmaya çalıştığı sahte faturaları bir gün kendilerine mutlaka
 elden teslim edeceğim. Zamanın bakanının bir de danışmanı var-
 dı. Bir ara THY'de danışmanlık ya da yönetim kurulu üyeliği yap-
 mıştı. Bu işi takip amacıyla, devlet harcırahıyla Moskova'ya ka-
 dar gelmişti. Sahi, şimdi nerede, ne yapıyor acaba?

1990'larda Koç Grubu'nun da önemli bir yatırımı ıskaladığını söyleyebiliriz. 1993 yılında rahmetli Vehbi Koç ve beraberindeki heyet Moskova'da Migros alışveriş merkezi kurulması için temaslarda bulundu. Rus tarafı bu ziyarete büyük önem verdi. Vehbi Bey, bakanlar düzeyinde kabul edildi. Bugün Moskova'nun tam merkezinde yer alan GUM ve SUM binalarında ve Tverskaya üzerinde Moskova Belediyesi'ne yakın bir yerde Migros için uygun yer bakıldı. Ruslar Vehbi Bey'in istediği her yeri verebilecek noktadaydılar. Anlatılanlara göre, Sayın Koç yatırım ortamını riskli bulmuştu, beraberindeki heyet üyeleri de Sayın Koç'u ikna edememişler. Ancak dört yıl sonra, 1997 yılında gerçekleştirilen "Ramstore" yatırımı, Koç'un hatasını telafi ettiği gibi, birçok firmamızın Rusya stratejilerinin belirlenmesinde de referans oldu. İlk girişimden dört yıl sonra Ramstore'ların açılmasında, Koç Grubu'nu yatırıma ikna eden bir taahhüt firmamızın (ENKA) ve Sayın Şarık Tara'nın Rusya inancı önemli rol oynadı.

"MosENKA" Anonim Şirketi 1992 yılının Şubat ayında kuruldu. Bu şirketin kurucuları arasında Moskova Belediyesi İnşaat Bölümü, Mühendislik Teminat Bölümü, Moskova İnşaat Bankası, P.P.S.A. Sovinster ve Türk şirketi ENKA yer aldı. Anonim şirketin temel amacı, Moskova şehir merkezinin rekonstrüksiyon programını icra etmek ve rekonstrüksiyonu yapılan binaların işletmelerinden kâr sağlamaktır.¹⁰⁵

ENKA'nın Moskova'sı ya da Moskova'nın ENKA'sı

ENKA'sız Rusya anlatılamaz. Enka'yı ve büyük sempati duyduğum Sayın Şarkı Tara'yı yeterince objektif olamayacağımı düşündüğüm için ben anlatmayacağım. Size daha objektif bir gözlem sunmak istiyorum. İşte bu nedenle, *Forbes* dergisinden, Nilgün Balcı Çavdar ve Özer Turan'ın kalemlerine bırakıyorum. Sadece başlık bana ait.

Japon İmparatoru'ndan aldığı nişan... Hemen altında Hırvatistan'dan verilen bir başkası, Abdi İpekçi Barış Ödülü... Oldukça geniş ama sade ofisinin duvarları devlet başkanları tarafından verilmiş nişanlar, üniversitelerin verdiği fahri doktoralarla kaplı. Hiçbiri olmasa da, ofisinin penceresinden atacağı bir bakış, gurur hissini yaşaması için yeterli. Otomobiller, Boğaziçi Köprüsü'ne bağlanan Ortaköy Kavşağı'nın üzerinden durmaksızın akıp gidiyor. ENKA burayı inşa ederken sene 1973'tü. Kurduğu şirket bugün dünyanın her yerinde milyarlarca dolarlık projeler yürütüyor. Ama o sade biri. Sade ve babacan. Şarkı Tara yaptığı işlere paralel olarak egosu da büyüyenlerden biri değil. "Benim yanımda rahat olun çocuklar. Benim yanımda herkes rahattır" diyor. Karşısındakini kolayca etkileyen samimi biri. Ne yalan söyleyelim, üzmemeyi istemeyeceğiniz türden... Ve hakkındaki bu izlenimleri paylaşacak çok kişi var.

"Şarkı Ağabey öl dese, düşünmeden ölecek yüzlerce mühendis ve yönetici vardır." Bu sözlerin sahibi Rönesans İnşaat'ın patronu Erman Ilıcak, Şarkı Tara'nın "Bizim şirkette çalıştı. İyi bir çocuk. Çok memnun oluyorum başarılarından" dediği isim. Az buz bir başarı değil sözü edilen. ENKA Okulu'ndan yetişme Ilıcak bu yıl "Forbes'un En Zengin 100 Türk" listesinin milyarderlerinden biri. Ama boynuzun kulağı geçmesine daha çok var. Erman Ilıcak'ın "Hepimiz için ağabey gibidir" dediği ve ENKA çalışanlarının da böyle çağırdığı Şarkı Tara listenin tahtında oturan isimlerden. ENKA'nın 15 milyar dolarlık piyasa

değeri, onunla birlikte oğlu, ENKA Yönetim Kurulu Başkanı Sinan Tara'nın da listenin zirvelerinde yer bulmasına rahat rahat yetiyor.

Performansları sadece Rusya'da etkileyici değil. Nepal, Mali, Sierra Leone, Kamerun ve Cezayir'de ortağı Amerikalı Cadell'le Amerikan büyükelçilikleri inşa etti. Bosna Hersek, Sarajevo'da bedeli 100 milyon dolar olan yeni bir elçilik binası işi daha alındı. Hırvatistan'da otoyolu projesi tamamlandı ama Romanya ve Arnavutluk'ta otoyol inşaatları devam ediyor. Bunlar dışında sekiz ülkede daha devam eden projeler var. Cezayir, Kazakistan, Libya, Romanya, Rusya, Tacikistan, Ukrayna, Umman... Şirket bugüne kadar dünyanın 30 ülkesinde 26 milyar dolarlık 384 proje yürüttü. Tara da soruyor haklı olarak, "Bir emsal daha gösterebilir misiniz ülkemizden?"

Örneğin zamanın Rusya Dış İlişkiler Başkan Yardımcısı Oleg Davidoff, Türkiye'ye müteahhit firmaları tanımak üzere geldiğinde Tara'nın ona ENKA'yı anlatmasına gerek kalmamış. "Ben kendimizi anlatmaya başladım. ENKA'yı biliyorum, dedi. Çok şaşırdım. Meğer daha önce Libya'da bulunmuş. Bizim şantiyenin yakınlarında arabası bozulunca mühendislerimiz ilgilenmiş, ikramda bulunmuş. Bir araba tahsis etmişler." Davidoff'un Tara'nın sözünü ettiği ziyareti Rusya ile Türkiye arasındaki doğalgaz anlaşmasının ardından yapılmıştı. İki ülke arasında, 1987'de yürürlüğe girmek üzere 1984'te imzalanan anlaşmaya göre Türkiye 25 yıl boyunca Rusya'dan gaz satın alacak, buna karşılık verilen paranın yüzde 70'i Rusya tarafından Türk şirketlerinin mal ve hizmetlerine ödenecekti. ENKA, Türkiye ile Rusya arasındaki bu anlaşmadan en çok fayda sağlayan şirketlerden biri oldu.

Şirket, 1988 yılında adım attığı ülkede bugüne kadar yüzlerce projeyi tamamladı. Rusya'da halen inşası devam eden 27 projeleri daha bulunuyor. Sahalin Adası'nda petrokimya tesisi, Moskova ve Sen Petersburg'da alışveriş merkezleri, oteller, fabrikalar, 364 milyon dolar değerindeki Şeremetyevo Havaalanı'nın üçüncü terminali...

Doğal olarak Şarık Tara Rusya'yı avucunun içi gibi biliyor. Bu ülkede sanatçısından işadamına tanımadığı kimse de, açamayacağı kapı da pek yok. Yolda trafik polisinin çevirdiği mühendislerinin bile ENKA ismini vermeleri sadece bir uyarıyla yollarına devam etmelerini sağlıyor. Bu ülkede başka kimsenin kolay kolay elde edemeyeceği bir itibarı var Tara ve ENKA'nın. Rusya'daki dostlarını saymakla bitmez ama içlerinde en ünlüsü ve bilineni Moskova Belediye Başkanı Yuriy Lujkov. Lujkov, tam 15 yıldır görevini sürdürüyor ancak Tara'yla dostluğunun temelleri bundan da öncesine dayanıyor.

ENKA'nın Rusya'da yaptığı ilk proje Kızıl Meydan'ın tam karşısındaki tarihi Petrovski Pasajı'nın ve bin yataklı İkinci Dünya Savaşı Muharipleri

Hastanesi'nin restorasyonu işiydi. ENKA'nın Rusya serüvenindeki en kritik dönemeç de bu proje oldu. Bu soğuk coğrafyada yapılacak daha çok iş olduğuna inanan Tara ilk işinde kendini göstermesi gerektiğini biliyordu.

Projeyi zamanında teslim etmekle yetinmedi, daha iyisini yapmak, işi daha önce bitirmek istedi. Bu amaçla inşaat için gerekli malzemeleri sağlayan Moskova Belediyesi'nin kapısını çaldı. Çimento ve demir gibi malzemelerin belirlenen takvimden önce verilmesini talep etti. Dönemin belediye başkanı Valeri Saikin'den aldığı ilk yanıt "Hayır" oldu. Şansını denemiş ancak hedefine ulaşmamıştı. Tam kapıdan çıkmak üzereyken, o zaman belediye başkan yardımcısı olan Yuriy Lujkov'un "Emin misiniz 23 ayda bitirebileceğiniziz?" sorusunu duydu. "Emin olmasam böyle bir teklifte bulunmazdım" dediği anı anlatırken gözleri parlıyor. Sonrası ise ENKA için şaşırtıcı olmayan bir öykü. Proje 30 aylık sözleşme süresinden tam yedi ay önce bitirildi.

İnşaatın hızı ve kalitesi televizyon ve basında geniş yer buldu ve şöhret Rusya'daki işlerin gerisini de getirdi. Bugün Rusya Federasyonu'nun yönetildiği binalarda ENKA'nın imzası var. Rus Parlamentosu Duma ve Beyaz Saray'ın yenilenmesi projelerini de ENKA gerçekleştirdi. Rusya'nın kalbinden, Kızıl Meydan'dan başlayan yolculuk bugün dünyanın en ücra yerlerinden birine, Kamçatka ile Japonya arasında yer alan Sahalin'e kadar uzanıyor.

Tüm bunları bilenler ENKA'nın Rusya'da ihaleye girmeden iş almısına şaşırmasın belki. Rusya'da işler ENKA'ya teklif ediliyor. Ya da talep olduğu işi almakta zorlanmıyor. "Türkiye'de böyle bir şey olsa başımız ağrır" diyor Şarik Tara. Kendi ülkesinde ihalesiz iş teklif edilse "Kopartılacak yaygaraya değer mi?" diye düşünecek gibi konuşuyor.

ENKA'nın gelirlerinin önemli bir bölümünü gayrimenkul yatırımlardan elde etmesine rağmen Şarik Tara Türkiye'de gayrimenkul yatırımlarına da pek sıcak bakmadı bugüne kadar. Yaptıkları göz kamaştırıcı binaları masasındaki kalın mavi ciltli *ENKA'nın 50 Yılı* isimli kitaptan bulup gösteriyor. "Bu, Moskova'da yaptığımız Swisotel. Şehrin en yüksek binalarından biri. Yüzde 56'sı bize ait. Bakın Moskova Uluslararası Müziklevi. İçinde biri 1800 kişilik, üç büyük salon var." Hepsi gerçekten heybetli ve göz kamaştırıcı yapılar. Sayıları da çok fazla. ENKA, restore ettiği yapılar ve üstlendiği projeler bir yana, Rusya'da emlak milyarderi. Moskova'da ENKA'ya ait 320 000 metrekare kiralananabilir ofis alanı var. Buna ek olarak da kiralananabilir net alanı 220 000 metrekare olan, 460 000 metrekare brüt alana sahip alışveriş merkezleri...¹⁰⁶

106. "Büyük Ruh Şarik Tara", *Türkiye Forbes*, Şubat 2008. Dergide yer alan söyleşinin kısa bir özeti. Bu yazıyı özetleyerek kullanmama izin verdikleri için *Forbes* dergisine teşekkür ederim.

“Mavi Düş” doğuyor

1997 Eylül ayında Ankara'dan gelen üst düzey bir kamu görevlimizle, GAZPROM Başkanı Vhayirev'i makamında ziyaret ettik. Bu, benim çok kısa süre içinde Vhayirev'in ofisine yaptığım ikinci ziyaretti. Mavi Akım Anlaşması'nun imzalanması gündemdeydi. Kısa süren görüşmede, doğalgaz karşılığı mal ve hizmet ihracatı konusunu bir kez daha gündeme getirdik. Vhayirev, Türkiye'den gelen herkesin Rusya'dan “ısrarla” doğalgaz talep ettiğini ve hemen arkasından da mal ve hizmet ihracatı konusunu gündeme getirdiğini belirterek, kendilerinin de her defasında bu talebe hayır yanıtı verdiklerini ifade etti. Daha sonra bana dönerek, “Siz, Türkiye'den gelenleri bu konuda bilgilendirmiyor musunuz?” şeklinde bir soru yöneltti. Kendisine “evet” ya da “hayır” cevabı dahi veremedim. Vhayirev'in dediği gibi, biz her defasında ilave doğalgaz istiyorduk. Yıllardan beri bu talebimiz gündemdeydi.

Görüşmeden sonra büyükelçiliğe döndük. Bize tercümanlık yapan yardımcım bana “Görüşme sırasında Vhayirev ‘ısrar’ kelimesini değil de, Türkçedeki ‘yalvarmak’ kelimesine çok yakın bir ifade kullandı” dedi.

O gün, 1990'lı yıllarda yakından bildiğim, bir bölümüne de tanıklık ettiğim doğalgaz görüşmelerinin kronolojisini çıkartmaya karar verdim. Ankara'da, Dış Ticaret Müsteşarlığı Rusya Masası'nda görev yapan arkadaşım Atilla Pastırmacı'yla birlikte, ben Moskova'da, o Ankara'da anlaşmaları, protokolleri ve görüşme tutanaklarını taradık.

Bu kronolojiyi aşağıda aynen sunuyorum. Yalvaran taraf mı, talep eden taraf mı olduğumuza siz karar veriniz. Zira, bu kronoloji aynı zamanda talihsiz bir şekilde, sırf siyasi nedenlerle, Mesut Yılmaz, Cumhur Ersümer, Zeki Çakan ve BOTAŞ bürokratlarına

karşı gündeme getirilen Mavi Akım'a yönelik haksız suçlamalara da ışık tutabilecek mahiyettedir.

21 Kasım 1986 tarihinde imzalanan Türkiye-SSCB 9. Dönem Karma Ekonomik Komisyon (KEK) Toplantısı Protokolü'nde Türk tarafı, ülkemizin Doğu bölgelerinin ihtiyaçları için Sovyet Trans Kafkasyası üzerinden doğalgaz almına ilgi duyduğunu bildirmiş, ayrıca, ülkemizde doğalgaza dayalı enerji tesislerinin kurulması konusunda işbirliği imkânlarının araştırılması kararlaştırılmıştır.

23 Mart 1988 tarihinde imzalanan 10. Dönem KEK Protokolü'nde de yukarıdaki hususlara duyulan ilgi bir kez daha teyit edilmiştir.

24 Kasım 1988 tarihinde imzalanan 11. Dönem KEK Protokolü'nde taraflar, Trans Kafkasya üzerinden ülkemize doğalgaz sevk edilmesi konusuna olan ilgilerini bir kez daha teyit etmişlerdir.

4 Ağustos 1990 tarihinde yapılan Türk-Sovyet görüşmelerine ilişkin olarak imzalanan protokolde, taraflar, ülkemize doğu ve batıdan doğalgaz sevkiyatını artırmak konusunda işbirliği imkânlarını araştırmayı kararlaştırmışlardır.

14 Mayıs 1992 tarihinde, 1984 yılında imzalanmış olan Doğalgaz Anlaşması'nın geçerliliğini sürdürdüğüne dair mektup teatisi gerçekleştirilmiştir.

25-26 Mayıs 1992 tarihlerinde Başbakan Sayın Süleyman Demirel'in Rusya Federasyonu'na gerçekleştirdiği resmi ziyaret sonunda yapılan ortak basın açıklamasında, 1995 yılından itibaren ülkemize ilave 2 milyar metreküp daha doğalgaz sevk edilmesi hususu yer almıştır.

7 Ağustos 1992 günü Rusya Federasyonu Başbakan Yardımcısı Sayın Çernomirdin'in ülkemizi ziyareti sırasında da, 1996 yılından başlayarak ülkemize doğalgaz sevkiyatının 2 milyar metreküp artırılması hususunda mutabakat sağlanmıştır.

26 Ağustos 1992 tarihinde Rusya Federasyonu Başbakan Yardımcısı Sayın Çernomirdin ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşarı Sayın Mahir Barutçu arasında imzalanan protokol uyarınca, iki ülke arasında başbakan ziyaretleri sırasında varılan mutabakata göre, BOTAŞ ve GAZPROM tarafından ülkemize ilave 2 milyar metreküp doğalgaz sevk edilmesine ilişkin teknik çalışmaların başlatılması kararlaştırılmıştır.

6 Kasım 1992 tarihinde Türk-Rus I. Dönem KEK Protokolü'nde, ülkemize ilave 2 milyar metreküp ilave doğalgaz verilmesi için başlatılan çalışmaların hızlandırılması hususu yer almıştır.

14-18 Nisan 1993 tarihleri arasında Moskova'da gerçekleştirilen

BOTAŞ-GAZPROM görüşmelerinde, ülkemize ilave 2 milyar metreküp doğalgaz verilmesi konusundaki görüşmeler yeni bir taleple devam etmiştir. 2 milyar metreküpe ek olarak 2,5 milyar metreküp daha gaz verilmesi ve böylece ülkemize sevk edilecek ilave doğalgaz miktarının 4,5 milyar metreküpe çıkarılması konuları ele alınmıştır. Görüşmelerde ayrıca, 2000'li yıllarda mevcut 6 milyar metreküp doğalgaz sevkiyatına ek olarak ülkemize ilave 6 milyar metreküp daha doğalgaz verilmesi ve böylece doğalgaz miktarının 12 milyar metreküpe çıkarılması konusu da gündeme gelmiştir.

9 Eylül 1993'te iki ülke başbakanları (Tansu Çiller ve V. Çernomirdin) arasında imzalanan protokolde, 1996 yılından itibaren ülkemize ilave 2 milyar metreküp doğalgaz sevk edilmesi kararlaştırılmıştır.

4-8 Ekim 1993 tarihlerinde BOTAŞ ile GAZPROM arasında imzalanan protokol uyarınca, 1995 yılından itibaren kademeli olarak ülkemize ilave 4,5 milyar metreküp doğalgaz sevk edilmesi kararlaştırılmış, ancak Rus tarafı Türkiye'deki doğalgaz boruhatları, doğalgaz depolama tesisleri gibi konulara yönelik ilgisini de yinelemiştir.

10-13 Ocak 1994 tarihleri arasında gerçekleştirilen Enerji Çalışma Grubu I. Toplantısı 1996 yılından itibaren ülkemize verilecek 2 milyar metreküp doğalgaza ek olarak, Türk tarafı, 1998 yılından itibaren 2,5 milyar metreküp daha doğalgaz verilmesini talep etmiş ve bu konunun gaz fiyatına ilişkin görüşmelerle birlikte ele alınması kararlaştırılmıştır.

22-25 Mart 1994 tarihleri arasında gerçekleştirilen Enerji Çalışma Grubu 2. Toplantısı sonucunda fiyat artışı üzerinde mutabakata varılmıştır. Bu çerçevede, BOTAŞ 1.1.1994 tarihinden itibaren fiyat artışı yapmayı kabul etmiş, ayrıca, 1994 yılı Nisan ayından itibaren ülkemize ilave 2 milyar metreküp doğalgaz sevkiyatı kararlaştırılmıştır.

6 Nisan 1994 günü imzalanan Türk-Rus KEK II. Dönem Protokolü'nde, Türk tarafı, 2 milyar metreküpe ek olarak, ülkemize 2,5 milyar metreküp daha doğalgaz sevk edilmesi konusundaki talebini yinelemiştir.

10-15 Mayıs 1994 tarihleri arasında Moskova'da BOTAŞ ile GAZPROM arasında yapılan görüşmeler sonunda 14 Mayıs 1994 tarihinde bir protokol imzalanmıştır. Ülkemize ilave 2 milyar metreküp doğalgaz sevk edilmesi amacıyla fiyat ve teknik koşullara ilişkin görüşmelerin en kısa sürede başlatılması kararlaştırılmıştır. Ancak, Türk tarafı ülkemize ilave 2,5 milyar metreküp daha doğalgaz sevk edilmesi konusundaki talebini yinelemiştir. GAZPROM, ülkemizde doğalgaz boruhatlarına katılım ve yap-işlet-devret modeli kapsamında inşası düşünülen Tuz Gölü havzası doğalgaz deposu

inşaatına katılmaları halinde gaz verilebileceğini ve 1999 yılından itibaren 2,5 milyar metreküp doğalgazın satışının kendi kuracakları bir şirket aracılığıyla yapılması halinde mümkün olabileceğini bildirmiştir. Nitekim, bilahare, GAZPROM'un, Türk GAMA firmasıyla birlikte, GAMA-GAZPROM adında bir ortak şirket kurduğu anlaşılmıştır.

19 Temmuz 1994 tarihinde, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın ile Rusya Federasyonu Başbakan Birinci Yardımcısı O. Soskovets arasında imzalanan protokolde, ilave 2 milyar metreküp doğalgaz alınmasına ilişkin ticari sözleşmenin 1994 Kasım ayına kadar sonuçlandırılması ve doğalgaz sevkiyatının buna ilave olarak 2,5 milyar metreküp daha artırılması kararlaştırılmıştır.

31 Ekim-1 Kasım 1994 tarihlerinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Veysel Atasoy ile GAZPROM Başkanı Vhayirev arasındaki görüşmeler sonunda bir protokol imzalanmıştır. Görüşmeler sırasında Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye ilave doğalgaz sevkiyatı, Türkiye ve üçüncü ülkelerde doğalgaz sanayi tesislerinin finansmanı, inşası ve işletilmesi konularına ilişkin bir protokol imzalanmıştır. Söz konusu protokolde, mevcut 6 milyar metreküplük doğalgaz alımının 1995 yılından itibaren tedrici olarak artırılması ve 1998 yılında 10,5 milyar metreküp düzeyine ulaşması öngörülmektedir. Ayrıca, söz konusu protokol uyarınca ülkemize verilecek ilave doğalgazın teslimatı GAMA-GAZPROM tarafından gerçekleştirilecek, ilave doğalgazın teslim edilebilmesi için üçüncü ülkelerdeki yatırımlara BOTAS'ın katılması ve BOTAS, GAZPROM ve GAMA-GAZPROM arasında Türkiye ve üçüncü ülkelerde doğalgaz tesislerinin finansmanı, inşası ve işletilmesi amacıyla ortak bir şirket kurulmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir.

28 Temmuz 1995 tarihinde Devlet Bakanı Onur Kumbaracıbaşı ile Rusya Federasyonu Başbakan Birinci Yardımcısı O. Soskovets arasında yapılan görüşmelere ilişkin protokolde, Türk tarafı, Türkiye'ye doğalgaz sevkiyatının artırılmasına ilişkin olarak geniş kapsamlı ve 15-20 yıl süreli bir anlaşma hazırlanmasını önermiştir.

29 Aralık 1995 tarihinde Moskova'da Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Şinasi Altınar ile GAZPROM Başkanı Vhayirev arasında bir protokol imzalanmıştır. Söz konusu protokol uyarınca, ülkemize ilave 4,5 milyar metreküp daha doğalgaz sevk edilmesi, ayrıca, 10,5 milyar metreküpün üzerinde doğalgazın da Kafkasya üzerinden ülkemize verilmesi hususları ele alınmıştır. Ancak, protokolde dikkati çeken bir husus, ilave 8 milyar metreküplük miktarın 6 milyar metreküplük kısmının GAMA-GAZPROM arasında kurulan ortak firma aracılığıyla kullanılacak olmasıdır. Protokol uyarınca, ilave 6 milyar metreküp GAMA-GAZPROM doğalgazı BOTAS'ın uygun gördüğü alıcılara

satılacaktır. Söz konusu 6 milyar metreküpün 2,5 milyar metreküplük kısmı BOTAS'ın belirleyeceği müşterilere, 1,85 milyar metreküplük kısmı Ankara-Ambarlı Doğalgaz Çevrim Santralı'na, kalan 1,65 milyar metreküplük kısmı ise GAMA-GAZPROM'un belirleyeceği müşterilere satılacaktır.

6 Haziran 1996 tarihinde, BOTAS'ın yurtdışında şirket kurması veya kurulmuş şirketlere katılmasına ilişkin Bakanlar Kurulu kararı çıkmıştır. Bu çerçevede, BOTAS, GAMA-GAZPROM ortaklığı olan TURUSGAZ'a iştirak etmiştir.

21-23 Ağustos 1996 tarihlerinde BOTAS ile GAZPROM arasında Moskova'da yapılan görüşmeler sonunda imzalanan protokolle, Türkiye'deki tüketiciler için verilecek Rus doğalgazı miktarının 2010 yılında 30 milyar metreküp olması, bu miktarın halen yürürlükte bulunan kontrat miktarı 6 milyar metreküp de dahil olmak üzere, 14 milyar metreküplük bölümünün batı yönünden, 16 milyar metreküplük bölümünün ise doğu yönünden inşa edilecek bir hattan temin edilmesi ve batıdan gelecek ilave doğalgazın (8 milyar metreküp) Türkiye pazarında satışının, BOTAS ve GAMA-GAZPROM'un iştirakiyle oluşturulacak bir şirket tarafından gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.

2-7 Eylül 1996 tarihlerinde BOTAS-GAZPROM arasında doğu ve batı doğalgaz boruhatları konusunda görüşmeler yapılmış ve batı hattındaki ilave yatırımlar konusu ele alınmıştır.

26 Aralık 1996 tarihinde Mavi Akım Anlaşması gündeme gelmiştir (Mevcut batı hattının geçtiği ülkelerde yaşanan sorunlar ve doğu hattının geçmesi öngörülen ülkelerle karşılaşılabilecek sıkıntılar dikkate alınarak, Rus tarafının iki ülke arasında doğrudan bir boruhattı kurulması hususunu daha önce gündeme getirdiği, bu konuda bazı hazırlık çalışmaları yaptığı anlaşılmaktadır).

27 Nisan 1997 tarihinde BOTAS-GAZPROM arasında ülkemize sevk edilen doğalgaz miktarının 8 milyar metreküpe çıkarılmasına ilişkin bir alım-satım sözleşmesi imzalanmıştır.

27 Nisan 1997 tarihinde BOTAS ile GAZPROM arasında ilave doğalgaz için fiyat protokolü imzalanmıştır. Diğer taraftan, imzalanmış herhangi bir belgede yer almamasına rağmen,

28 Nisan 1997 günü İstanbul'da, GAZPROM Başkanı Vhayirev, cumhurbaşkanımızla görüşmesi sırasında, ülkemizde doğalgaz satışı konusundaki BOTAS tekelini gündeme getirerek, bu konuda kendilerine kolaylık gösterilmesini talep etmiştir.

29 Ağustos 1997 günü Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cumhur Ersümer ile GAZPROM Başkanı Vhayirev arasında Mavi Akım Projesi'ne ilişkin Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır.

15 Ekim 1997 tarihinde, yani henüz hükümetlerarası anlaşmanın resmen imzalanmadığı dönemde BOTAŞ, Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Denizcilik Müsteşarlığı, DPT ve diğer ilgili kurumlara bir yazı gönderdi. Bu yazıda, Mavi Akım'la ilgili ticari anlaşmanın imzalanacağı, bu çerçevede söz konusu kurumların proje konusunda ne düşündüğü soruldu. Daha da açıkcası BOTAŞ, "Bakın, projeyi yapıyorum, bir diyeceğiniz var mı?" diye soruyordu. 11 Aralık 1997 tarihinde genelkurmaydan 0050-301/1997 Sayılı Hizmete Özel kodlu cevap yazısı BOTAŞ'a gönderildi. Yazıda genelkurmayın proje konusundaki temel isteği olarak, boruhattını Rusların sigorta ettirmesi unsuru oldu.¹⁰⁷

7 Kasım 1997 tarihinde Ankara'da imzalanan Türk-Rus III. Dönem KEK Protokolü'nde Karadeniz altından ülkemize 16 milyar metreküp doğalgaz sevk edilmesine ilişkin hükümetlerarası anlaşmanın en kısa sürede imzalanması kararlaştırılmıştır.

Nihayet;

- 15 Aralık 1997 tarihinde Karadeniz'in Altından Doğalgaz Taşınmasına İlişkin Anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma uyarınca, Rusya Federasyonu ülkemize toplam 16 milyar metreküp doğalgaz vermek, ülkemiz ise bunu satın almakla yükümlüdür. Hattın inşası ve doğalgazın Samsun yakınlarında ülkemiz topraklarına teslim edilmesi tamamen Rus tarafının sorumluluğu altındadır. Mavi Akım,¹⁰⁸ 25 yıllık dönemde toplam 365 mil-

107. Fırat Gazel, age, s. 222.

108. Projenin teknik özellikleri: Mavi Akım Projesi'ni gerçekleştiren Rus GAZPROM şirketinin resmi internet sitesinde Mavi Akım'la ilgili bilgi verilirken bu projenin dünyada bir benzerinin bulunmadığı belirtilmektedir. Diğer yandan projenin ileri teknoloji ürünü olduğu, projenin gerçekleştirilmesi aşamasında binlerce Rus, İtalyan ve Türk uzmanın çalıştığı ve kullanılan malzemenin Rusya'nın yanı sıra İtalya, Almanya ve Japonya'da özel olarak imal edildiği belirtilmektedir. Karadeniz'in altından dünyanın en derin noktasına boru döşenerek (2150 m) gerçekleştirilen proje üç ayrı aşamada yapılmıştır. Toplam 1213 km uzunluğunda olan projenin ilk aşamasının inşaatı Şubat 2000'de başlamıştır. Rusya sınırları içerisinde İzobilnova (Stavropolski Kray RF) ile Djubgi (Krasnodarski Kray RF) arasında 373 km boruhattı döşenmiştir. İkinci aşama çalışmaları Ağustos 2001'de Karadeniz'in Rusya kıyısında başlamıştır. Eylül 2001 ile Kasım 2002 tarihleri arasında Karadeniz geçişi gerçekleştirilmiştir. Denizin 2100 metre altından, 396 km uzunluğunda her biri 24 inç çapında iki paralel boruhattı döşenmiştir. 30 Aralık 2002'de Samsun kıyısındaki Durusu terminalinde teslim protokolü imzalanarak Rusya tarafından üstlenilen inşaat çalışmaları tamamlanmıştır. Üçüncü aşama olan Türkiye sınırları içerisinde ise, 501 km uzunluğundaki Samsun-Ankara hattının inşası tamamlanmıştır. Samsun-Ankara Doğalgaz İletim Hattı, Samsun'dan başlayarak Amasya, Çorum ve Kırıkkale üzerinden Ankara'ya ulaşmaktadır. Projenin Samsun-Ankara kısmı Türk firmaları Hazinedaroğlu AŞ ve Öztaş AŞ, ile GAZPROM'un ana inşaat şirketi Stroytransgaz'ın ortaklığı olan OHS (Öztaş-Hazinedaroğlu-Stroytransgaz) konsorsiyumu tarafından yürütülmüştür. Hattın Rusya bölümü ve Karadeniz geçişinin yapım-iletim finansmanının sorumluluğu GAZPROM'un, Türkiye kısmı ise BOTAŞ'ın sorumluluğundadır (Sinan Oğan, *Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği*, Stradigma, Ağustos 2003).

yar metreküp doğalgazın Rusya'dan Türkiye'ye ithalatını sağlayacak bir boruhattı projesidir.

Enerji Alanında İşbirliği Anlaşması'nda iki ülke arasında doğalgaz depolama tesislerinin kurulması, doğalgaz hatlarının inşası gibi konularda işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır.

İmzalanan Uzun Vadeli Program'da, ülkemize doğalgaz sevkiyatının sırasıyla 14 milyar metreküp ve 30 milyar metreküpe yükseltilmesi ve bu amaçla gerekli yatırımların en kısa sürede tamamlanması gerektiği hususlarında mutabakat sağlanmıştır.

- 17-20 Şubat 1998 tarihlerinde, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Sayın Cumhur Ersümer'in Rusya Federasyonu'nu ziyareti sırasında ülkemize batı hattında sevk edilecek ilave 8 milyar metreküplük doğalgaza ilişkin kontratlar imzalanmıştır.

Mavi Düş imzası medyada

29 Ağustos 1997 günü Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Sayın Cumhur Ersümer ile GAZPROM Başkanı Vhayirev arasında Mavi Akım Projesi'ne ilişkin Çerçeve Anlaşması imzalanması medyada hak ettiği kadar geniş bir şekilde yer almadı. Ancak, *Milliyet* gazetesi köşe yazarı Yalçın Doğan, 30 Ağustos 1997 günü "Rusya İle Büyük Flört" başlıklı yazısıyla konuyu mercek altına almıştı. Şöyle yazıyor Yalçın Doğan:

Rusya'yla büyük flört

Dümanda Başbakan Mesut Yılmaz, takım olarak Devlet Bakanı Güneş Taner, Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Enerji Bakanı Cumhur Ersümer ve "bazı işadamları". Yani, tam "Özalvarı" bir işbölümü ve "dünyanın en büyük gaz anlaşması" imzalanıyor.

Hakkını teslim etmek gerek, düğmeye basanların başında ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Güneş Taner geliyor. Adım adım projenin hazırlanması, uygulanabilir noktaya getirilmesi, hatta zaman zaman Rusya'yla pazarlıklar "müthiş bir gizlilik içinde" Güneş Taner tarafından yürütülüyor. Hatta bir ara Taner'in gizlice bir günlüğüne Moskova'ya gitmesi planlanıyor, ancak Rus tarafı kendi içinde "son bir siyasal değerlendirme" yapmak üzere zaman kazanmak istiyor. Arada gidip gelen ünlü işadamları var.

Başbakanlık'ta dün Rusya'yla imzalanan doğalgaz anlaşması hem ekonomik, hem de siyasi olarak Rusya'yla son zamanların "en büyük flörtüne" temel hazırlıyor. Rusya'dan gelen doğalgaz boruhattı Karadeniz'in altından geçecek, Samsun'a ulaşacak. 380 kilometre uzunluğunda, zaman zaman 2100 metre derinliğe kadar incek olan doğalgaz hattı yaklaşık üç milyar üç yüz milyon dolarlık bir proje, denizin altından geçtikten sonra Samsun'a ulaşacak, boruhattı Ankara'ya kadar uzatılacak ve oradan doğalgaz sistemine bağlanacak. Böylelikle şu

anda Ukrayna-Romanya-Bulgaristan hattından gelen doğalgazla birlikte Karadeniz'den gelecek bu hat da sisteme dahil olacak.

2000 yılında sekiz milyar metreküp kapasiteyle başlayacak doğalgaz, 2003 yılından itibaren 16 milyar metreküpe yükselecek. Bu anlaşmayla Türkiye'de şu anda üretilen tüm elektriğin (yılda 100 milyar kilovat/saat) yüzde 20 fazlası üretilebilecek.

Dünkü anlaşma "çerçeve anlaşma" niteliğinde. 1 Kasım 1997'de anlaşmanın ticari yönü kâğıda dökülecek ve metreküp başına düşen fiyat eski fiyattan yüzde 12 daha ucuza alınacak. Rusya Türkiye'ye neden böyle bir yaklaşımda bulunuyor?

Siyasetten önce "özel ilişkilerin" geldiği kesin. Örneğin anlaşmayı Rusya adına imzalayan "GAZPROM" genel müdürü bu işte büyük katkı sağlayan Türk işadamlarının evinde kalıyor. Tipik "Özalvarı" bir yaklaşım. Ancak, elbette bu özel ilişkiler tek başına dünyanın en büyük gaz anlaşmasına atılan imzayı açıklamaya yetmiyor. İşte Güneş Taner ile İsmail Cem'in devreye girdiği yer burası. Son bir iki ay içinde Rusya ile çeşitli düzeylerde sayısız görüşme yapılıyor. Rusya "Türkiye'yle olan ilişkilerine siyasal anlamda yeni bir boyut kazandırmak" eğiliminde. Doğalgaz anlaşması bunun ilk adımı. Dün Başbakanlık'tan edindiğim izlenim, başka sürprizlerin de adım adım gündeme gelebileceği yönünde.

Anlaşmanın imzalanması sonrasında Başbakan Yılmaz GAZPROM genel müdürü aracılığıyla Rus Başbakanı Çernomirdin'e "bir davet mektubu" gönderiyor. Yılmaz Rus meslektaşını en kısa sürede Türkiye'ye beklediğini iletiyor. Akla takılan bir soru var: Rusya Kıbrıs Rum Kesimi'ne füze satarken, Türkiye'nin buna tepkisini bilirken, bambaşka bir açıdan doğalgazla Türkiye'ye nasıl yaklaşıyor?.. Rus yetkililere bunu soruyorum, "Biz ticaret yapıyoruz, silah ve doğalgaz satıyoruz" gibi yalın bir karşılık veriyorlar. Aynı soruyu bizim yetkililere soruyorum, çok ilginç, bizinkiler de aynı yanıtı vererek, "Onlar ticaret yapıyor" diyorlar.

Ruslar, Çeçenistan ve Dağıstan sorunu nedeniyle son derece rahatsız. "Türkiye'nin bu iki ülkeye silah sattığı" inancında. Ankara'ya bu olayların sona ermesini isteyen mesajlar gönderiyorlar. Türkiye de, Rusların Kıbrıs Rum kesimine silah satmasından rahatsız. Her ne kadar Rus ve Türk yetkililer doğalgaz anlaşmasına "ticari" diye bakıyorlarsa da bu anlaşmanın karşılıklı silah satışlarını yumuşatabileceği iyimserliği doğuyor. Ankara dün bu havadaydı. Ekonomik katkısı çok net ortada olan bu anlaşmanın asıl "siyasal niteliklerini" izlemek gerek. Çünkü Ankara-Moskova hattında başlayan flört, belli ki sadece doğalgaz hattından geçmeyecek.¹⁰⁹

15 Aralık 1997 tarihinde atılan imzayla daha ciddiyet kazanan Mavi Akım konusunda medyanın büyük çoğunluğu, bu anlaşmanın imzalanmasıyla iki ülke arasında çok önemli ve tarihi bir adımın daha atılmış olduğu konusunda hemfikir. Karşılıklı ilişkilerin ortak tarihimize yakışır bir şekilde daha da derinleşeceği vurgulanıyordu. Haber bazı gazetelerde manşetten veriliyordu.

Amerikan Servis veya Kriminol. Kazem'i veya Küllük veya Makas

Arzu'da Elinizle Amerikalı servisi veya kulluk makas veya küllük veya makas... 80.000 TL'ye 888 TL'ye... Bayraklılar almayı sizin arzunuzunuz

Herkes Bedava

Arkadaşlar Yaşamla

Milliyet

BASINDA GÜVEN

14 Aralık 1997 Salı 10.000 TL

Topal'ın serveti 1 milyar dolar

Mehmet Topal'ın serveti 1 milyar dolar... Topal'ın serveti 1 milyar dolar... Topal'ın serveti 1 milyar dolar...

Rusya'yla bahar

AB kapısı kapanırken, Kuzey hattı açıldı. Moskova'ya yakın işbirliğinin temeli atıldı

İk Beşbeşten
 Çarşamba İstanbul'den bir saat önce...
Doğalgazla İnce
 100 milyon dolar...
Yeni randevu
 1412...
Sonrular gelecek

Vizeler kalkıyor

Para-Piyasa **Hürriyet** **PAZARTESİ, 15 ARALIK 1997**

EKONOMİ

Böğazlar Tüzoğu değişimi

Petrol Süresi Ankara'da başlıyor

640 trilyon liralık proje ABD'ye rağmen başlıyor

640 trilyon liralık proje ABD'ye rağmen başlıyor

Türkiye'nin konumu güçlendi

NEKAAT BAŞLADI

Pire SALINMIŞTI

Herkesin zaten bildiği

NEKAAT

10 KURUŞ 100 LİRALIK 1987 YILI

Türkiye

10 yıl sonra III. defa...
1987 YILI 10 KURUŞ 100 LİRALIK

Büyük işbirliği

Rusya ile 23 milyar dolarlık 7 ayrı anlaşma imzalandı

Başbakanlar görüşte
15 yıl sonra ilk defa...

AB'den ithalata sınırlama
Açıkla...
Türkiye...
AB'den...

10 yıl sonra III. defa...
1987 YILI 10 KURUŞ 100 LİRALIK

1987 YILI 10 KURUŞ 100 LİRALIK

Türkiye gazetesi de haberi manşetten görmüştü:

Hürriyet birinci sayfadan "Asrın Anlaşması" başlığını uygun görmüştü:

Hürriyet

Haksızlığın belgesi

Türkiyeyi Avrupa'dan dışlayan Avrupa Birliği, daha 5 ay önce Türkiye'nin performansının diğer adaylardan daha iyi olduğunu kabul etmişti.

Türkiye-Rusya asrın anlaşması

AB'den ithalata sınırlama

Osmanlı Karadeniz

Ekonomik

Türkiye sözünü tutmalı

DİSK'ten son uyarı

Moskova-Ankara yakınlığı

Cumhuriyet

Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit

Ekonomik

'AB' için kavri görüşmeleri bitirdi'

Avrupa'ya Türkiye'ye

'Türkiye kavri görüşmeleri bitirdi'

Rusya Başbakanı Çernomyrdin'i özel ziyareti başlatıyor

Moskova-Ankara yakınlığı

Rektör öğlelerini ödenen erdi

Cumhuriyet klasik bir başlık kullanmıştı: "Moskova-Ankara Yakınlığı"

Mavi Akım'a onay

Toplam 9 maddeden oluşan Mavi Akım Anlaşması, 1 Nisan 1998'de TBMM'deki onay sürecinden sonra, 12 Mayıs 1998 tarih ve 23340 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Anlaşmanın;

1. maddesinde yıllık 16 milyar metreküp doğalgazın, 31 Aralık 2025 tarihine kadar serbest döviz esasına göre Türkiye'ye teslim edilmesi,

2. maddesinde söz konusu miktara ilişkin koşulların BOTAŞ ve VEP Gazexport RAO GAZPROM arasında imzalanan alım-satım kontratıyla belirlenmesi,

3. maddesinde doğalgaz hattının Rusya topraklarında ve Karadeniz'in altında RAO GAZPROM, Türkiye topraklarında ise, yine RAO GAZPROM'un ana inşaat şirketi ve Türk şirketleri arasında oluşturulan bir konsorsiyum tarafından inşa edilmesi,

4. maddesinde, tarafların karşılıklı mutabakatı olmaksızın üçüncü ülkelere ihraç edilemeyeceği,

5. maddesinde, Türkiye'ye sevk edilen gaz miktarının artırılması ve ortak çıkarlar doğrultusunda üçüncü ülkelere sevk edilmesi imkânlarının araştırılması,

6. maddesinde, bu anlaşmanın yükümlülüklerinin yerine getirilmesiyle ilgili olarak, Rus tarafının RAO GAZPROM'u görevlendirmesi,

7. maddesinde, ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların danuşmalar yoluyla çözümlenmesi,

8. maddesinde, anlaşmanın sona ermesi durumunda, daha önce yapılmış ancak yükümlülükleri yerine getirilmemiş sözleşmelerin uygulanmasının devam edeceği,

9. maddesinde ise, anlaşmanın yürürlüğe nasıl gireceğine dair

hususlar ve tarafların anlaşmanın sona erdirilmesi amacıyla, anlaşma süresinin bitim tarihinden 4 yıl önce bildirimde bulunmaması durumunda, anlaşmanın kendiliğinden beşer yıllık sürelerle yenilenmiş sayılacağı,

hususlarında mutabakat sağlanmıştır.

TBMM'de yapılan görüşmelerde şahsı ve grubu adına söz alan milletvekillerinin, Mavi Akım Anlaşması'nı bazı yönlerden eleştirmelerine rağmen, konuşmalarında anlaşmanın kabulü yönünde oy kullanacaklarını açıkça ifade ettikleri görülmüştür.

Şahsı adına konuşan eski BOTAŞ genel müdürlerinden Hayrettin Uzun, "Türkiye, enerji politikasında, geçmişteki hatalardan dolayı bugün enerji sıkıntısı içindedir ve bu nedenle, bir enerji politikası olarak doğalgazı seçmiştir; yani, Türkiye, doğalgazı, enerji kaynağı olarak kullanmaya karar vermiştir ve bu nedenle yapılan, Türkiye'ye doğalgaz temini doğru bir tercihtir. Türkiye'nin gelecekteki doğalgaz ihtiyacını temin etmek meselesi önemlidir" ifadeleriyle başladığı konuşmasında, Kafkaslar'da ve Orta Asya'da ortaya çıkan Türk cumhuriyetlerinin kaynaklarının dünya pazarlarına Türkiye üzerinden çıkarılması meselesine dikkat çekerek, Mavi Akım anlaşması'nun Türkiye'ye gaz temin edecek olmakla birlikte, Türkiye'nin enerji köprüsü olma konumundan büyük oranda vazgeçmiş gözüktüğüne değinmiştir. Bu anlaşmanın, Rusların talebi doğrultusunda hazırlandığını vurgulayan Uzun, bu projeyle, Türkiye'nin, bir partner değil, müşteri konumunda olduğunu vurgulayarak, anlaşmaya göre Türkiye'de yapılacak tüm inşaat işlerinin GAZPROM inşaat şirketine verilmesini de eleştirmiştir.

Şahsı adına konuşan Fazilet Partisi Erzurum Milletvekili Aslan Polat ise, Türkmenistan doğalgazının önemine vurgu yaparak, "Biz, getirilecek gazlara karşı değiliz; çünkü, Türkiye'nin enerji açığı vardır, bu enerji açığının doğalgaz gibi temiz ve ucuz bir alandan temin edilmesi doğrusudur" ifadeleriyle doğalgazın önemine değinerek, "Türkmenistan doğalgazını, İran üzerinden Erzurum'a ve oradan Ankara'ya, Avrupa'ya götürecektir hattın da bu arada ihmal edilmemesini bu yüce meclisten bekliyoruz" demiştir. Polat konuşmasını şu cümleyi tekrarlayarak tamamlamıştır: "Rusya üzerinden de doğalgaz getirilmesine karşı değiliz; ama tekrar söylüyorum, Doğu Anadolu üzerinden gelecek gazın da ihmal edilmemesi dileğimizdir."

Maddelerin okunması suretiyle gruplar adına yapılan konuşmalarla devam eden görüşmelerde, Fazilet Partisi adına konuşan

Konya Milletvekili T. Rıza Güneri, yapılan anlaşmanın milli menfaatlerimiz doğrultusunda çok isabetle yapılmış bir anlaşma olmadığını ifade etmiş ve "... Bilhassa Türkmenistan ve İran kaynaklarının Avrupa'ya aktarılması noktasında, maalesef, aksi tesirler zuhur etmiştir" vurgulamasını yaparak, 2007'de Türkiye'nin doğalgaz talebinin 50 milyar metreküp civarında olacağını, bu miktarın 30 milyar metreküpünde Rusya'ya bağımlı hale gelineceğini ifade ederek, aslında "Türkiye için, en avantajlı ülke –sayın bakanım da bunu doğrulayacaklardır– Irak doğalgazıdır. Bu projeksiyona baktığımızda, Irak'tan alınacak gazın yer kalmamıştır. Bunun, mutlaka, düzenlenmesi ve düşünülmesi Türkiye menfaatindedir ve Türkiye'nin –yine dış politikayla ilgili söylüyorum– konumunun iyi değerlendirilmesi menfaatindedir; bunun sayın hükümet tarafından dikkate alınmasını öncelikle rica ediyorum" diyerek konuşmasını sürdürmüştür.

Güneri ayrıca, 2100 metre derinliğe dönecek bir boruhattın dünya literatüründe henüz bulunmadığını belirterek, bu hattın 2100 metrede nasıl bir netice vereceğine dair henüz ispatlanmış bir durumun olmadığını, projelerin ve Karadeniz'in taban etütlerinin hazır olmamasının projenin 2000 yılında devreye sokulmasını mümkün kılmadığını ifade etmiştir.

Güneri konuşmasının son bölümünde, Türkiye'nin enerji açığının süratle giderilmesi gerektiğini, bu yapılırken mutlaka dengelemlerin kurulması ve kaynak çeşitlendirmesinin gerektiğini de belirterek, bu anlaşmanın, bunu bir parça bozduğunu iddia etmiştir. LNG kaynaklarını da ihmal etmemek gerektiğini vurgulayan konuşmacı "dünyanın bin bir türlü hali vardır" cümlesinin ardından, bu düşüncelerle, oylarının da müspet olacağını ifade etmiştir.

CHP Grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Algan Hacaloğlu, Türkiye'nin bir enerji darboğazına girmekte olduğunu değinerek, gerek yurtiçi gerekse yurtdışı kaynaklardan, ama kesinlikle güvenilir bir çerçevede, kesintisiz olarak enerji sağlanmasının Türkiye ekonomisinin geleceği için yaşamsal öneme haiz olduğuna vurgu yaparak, enerji kaynaklarının, orijinlerinin ve niteliklerinin çok yönlü, çok çeşitli bir yapıya oturtulması gerektiğine değinmiş; doğalgazın, gerek sıvılaştırılmış doğalgaz olarak olsun gerekse gaz niteliğinde olsun, yüksek kalorili ve kullanımı, diğer enerji kaynaklarına göre, karbon orijinli enerji kaynaklarına göre son derece kolay olan ve çabuk enerjiye dönüştürülebilen bir enerji türü olduğunu belirtmiştir.

Hacaloğlu ayrıca, doğalgazı ülkemizin bütün önemli kentsel

yerleşim merkezlerine ve sanayi merkezlerine taşımamızın, doğalgazdan elektrik üreten türbinlerin inşasına hız vermemizin ve bir denge içerisinde bunu yürütmemizin, hem ısıtma hem enerji sektörünün ihtiyaçları bakımından yaşamsal önemde olduğunu da ifade etmiştir. “Türkmenistan ve İran gazını, İran üzerinden Türkiye’ye taşımak, öncelikli hedeflerimiz arasında yer almalıdır” diyen konuşmacı, “Komşu Rusya’yla daha sağlıklı siyasal, ekonomik ve sosyal ilişkilerin kurulmasının adımlarının atıldığı bir ortamda, önümüze çıkan bu fırsatı ve bu çerçevede imzalanmış olan anlaşmayı, burada, Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak onaylamak, zannedirim ki, doğru olacak ve Türkiye’nin çıkarlarına yararlı bir katkı sağlayacaktır” demiştir. Hacıoğlu, OHS Konsorsiyumu’nun, anlaşmaya göre Samsun-Ankara hattını inşa edeceğini de belirterek, konuşmasını şöyle tamamlamıştır. “2007 yılında 16 milyar metreküp gazın Türkiye’ye intikali sağlanacaktır. Takip eden 16 yıllık süre için, bu alım, tedarik, sunuş ve gazın Türkiye’ye tevdi edilmesine ilişkin anlaşmanın çerçevesi, bugün onaylayacağımız anlaşmayla garanti altına alınmış olacaktır. Bu çerçevede, yapılmış olan anlaşmanın kabulünü, Cumhuriyet Halk Partisi olarak onaylıyoruz.”

Daha sonra şahsı adına söz alan Fazilet Partisi İstanbul Milletvekili Mustafa Baş da, Rus doğalgazının, Karadeniz altından, doğalgaz boruhattıyla geçmesine ilişkin iki ülke arasındaki anlaşmanın, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görüşülmesini müspet karşıladıklarını ve desteklediklerini belirterek başladığı konuşmasında, “Bu anlaşma, Türkmenistan-İran-Türkiye doğalgaz boruhattı çalışmalarının aksatılmasına vesile olur mu?” sorusuyla, endişelerinin bu noktada olduğunu vurgulamıştır.

Hükümet adına söz alan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cumhuriyet Ersümer, “Burada yapılan konuşmalardan görülmüştür ki, Türkiye’nin en önemli, en hassas, en hayati problemine, gerçekten de, meclisimiz, gruplarımız, milletvekillerimiz gereken ilgiyi göstermektedirler. Ancak, burada ileri sürülen bazı hususların, anladığım kadarıyla, yeteri kadar bilgilendirilmemekten veya eksik bilgi sahibi olmaktan kaynaklandığını zannediyorum” ifadeleriyle başladığı konuşmasında şu hususlara açıklık getirmiştir.

Bu anlaşma da FOB olarak yapılmış bir anlaşmadır; biz, Samsun’da gazı teslim alacağız, gelen gazı teslim alacağız. Tabii burada bazı endişeler ileri sürüldü; işte, bu gaz denizin altından gelir mi, gelmez mi? Hem bu gazı aldığımız için bazı suçlamalar ileri sürülüyor hem de bu

gaz gelmez diye iddialar var; bunları birbirine telif etmemiz lazım. Biz, gelen gazı alacağız. Bu gazın gelmeme ihtimalini ortadan kaldırmaya yönelik tedbirler de alınmıştır. Belli tarihler tespit edilmiştir, belli temrinler verilmiştir; şu tarihe kadar fizibilitenin getirilmesi, fizibilite geldikten sonra da, Türk tarafı olarak şu yükümlülüğün yerine getirilmesi, karadaki imalatın başlama tarihi ile denizdeki imalatın başlama tarihleri hepsi birlikte koordine edilmiştir.

55. Hükümet olarak, doğalgazın gerek kaynak olarak gerek ülke olarak çeşitlendirilmesi için önceki hükümetlerce yapılmış hiçbir anlaşmayı iptal etmediklerini belirten Ersümer, bütün bu anlaşmalarla ilgili çalışmalarını hızlı bir şekilde sürdürdüklerini kaydetmiştir.

“Beni, özellikle, Türkmenistan’dan getirilecek gaz konusundaki hassasiyetler veya yanlış bilgilerin eseri söylenen bazı sözler rahatsız etti” diyerek konuşmasına devam eden Ersümer, göreve geldiği günden beri, Türkmenistan’ı iki kez ziyaret ettiğini vurgulayarak şöyle devam etmiştir:

Sayın başbakan da bir kere ziyaret etti. Fazilet Partisi Grubu sözcüsü arkadaş 16 milyar metreküp dedi; ama, bizim, Türkmenistan’dan alacağımız doğalgaz 32 milyar metreküptür ve biz, Türkmenistan ziyaretimiz esnasında, bu doğalgazın, iki güzergâhtan Türkiye’ye getirilmesiyle ilgili bir anlaşma imzaladık. Bu anlaşmayı, göreve geldikten sonra imzaladık. Bu iki güzergâhtan biri Hazar geçişi-Gürcistan-Türkiye’dir; diğeri, İran geçişi-Türkiye’dir. İran geçişiyle ilgili, ülke bakanlarından biri olarak, altına ben imza attım; hem İran enerji bakanı hem Türkmenistan enerji bakanı hem Türkiye enerji bakanı olarak imzaladık. Bu güzergâhın fizibilitelerinin yapılması konusunda Shell Şirketi’ne görev verdik. Bu fizibilite, bize, dokuz aylık süre içerisinde, Haziran ayı itibarıyla teslim edilecek. Yine, 16 milyar metreküplük Hazar geçişiyle ilgili de, Hazar bölgesindeki, Hazar Denizi’ndeki statüde bazı problemlerin halledilmesi noktasında çalışmalarını sürdürüyoruz. Ümit ediyoruz, arzu ediyoruz, önümüzdeki günlerde bu problem de bitecek ve biz, yine, her iki ülke, Türkmenistan ve Türkiye, Hazar geçişiyle ilgili fizibilitelerin yapılması konusunda da bir firmaya görev vereceğiz.

Ersümer daha sonra bütün konuşmacılara ve anlaşmanın onaylanmasına dair kanun tasarısını desteklediklerini belirten gruplara teşekkür ederek sözlerini tamamlamıştır.

Son olarak Fazilet Partisi Grubu adına söz alan İçel Milletvekili Mehmet Emin Aydınbaş, “... Dünyada ilk defa uygulanacak olan ve 2000 metre derinlikten geçirilecek olan bu doğalgaz boruhattının nasıl problemler ortaya çıkarabileceği, çalışıp çalışmayacağı çok önemli bir sorudur ve buna da tatminkâr bir cevap verilmemiştir; verilen cevaplar, müstakbel müteahhit adayı olacak durumdaki firmaların verdiği güvencelerden ibarettir, sözlü teminatlardan ibarettir, seminerlerde söylediklerinden ibarettir; ancak, böyle önemli bir konuda bir anlaşma, bir sözleşme yapılıyorsa, bunlardan daha çoğunun, daha büyük güvencelerinin verilmiş ve teknik fizibilitelerinin de hazırlanmış olması gerekirdi” ifadeleriyle başladığı konuşmasında, bakanımızın ifade-sine atfen, “Biz, zaten, Samsun’da teslim alacağız, bu, onların sorununu” demesini eleştirerek, “2000 yılındaki enerji açığımızı karşılamak açısından zamanında yetiştirilemezse, meydana gelen o enerji açığımızın ortaya çıkardığı krizi ve boşluğu neyle tamamlayacağız?” sorusunu gündeme taşımıştır. Bu ifadeyle Fazilet Partisi’nin anlaşmanın zamanında tamamlanamaması durumuna dikkat çekmekte olduğunu söyleyerek, “diğer bir ifadeyle, Mavi Akım Anlaşması’yla enerji arzında fazlalık yaratılacağı suçlaması bir tarafa, gazın gelmemesi durumunda Türkiye’nin karşılaşacağı enerji açığını ön plana çıkarttığını görüyoruz. Bu saptamanın son derece anlamlı ve dikkat çeken boyutu olduğunu düşünüyorum” demıştır.

Aydınbaş ayrıca, tek tedarikçiye bağlı kalma riskine de değine-rek, Fazilet Partisi olarak, bu anlaşmaya “evet” oyu vereceklerini belirtmiştir.

Konuşmaların tamamlanmasında sonra yapılan açık oylamaya 281 milletvekili katılmış ve 258 kabul, 23 mükerrer oy çıkmıştır.

Mavi Akım onayı medyada

Anlaşmanın onay süreciyle birlikte, Türk medyasında proje karşıtı söylemlerin de gündeme düşmeye başladığını görüyoruz. Daha çok ABD destekli haber ve bilgilerle oluşturulmaya başlayan Mavi Akım karşıtı cephenin özellikle *Cumhuriyet* ve *Radikal* gazetelelerini kullanıyor olması oldukça dikkat çekiciydi. İsmi kitabın daha sonraki bölümlerinde sıkça geçen bir enerji uzmanımızın, “medyayı Mavi Akım’a karşı aydınlatma” sürecine başladığını görmekteyiz.

O dönemde, *Ortadoğu* gazetesinin de proje karşıtı bir yayın politikası izlemesini, gazetenin Türk cumhuriyetlerine yönelik hassasiyetiyle açıklamak mümkün olabilirdi, ancak *Cumhuriyet* ve *Radikal*’in yayın politikası, bana geçmişî hatırlatan bir çizginin devamını hatırlatıyordu.

O tarihte Moskova Büyükelçiliğimizde görev yapan bir kamu personeli olarak, Rus medyasına bu büyük projenin asrın projesi olacağını ve iki ülke ilişkilerinin daha da gelişeceğini anlatıyordum. Zira, o dönemde Rus medyasında da Mavi Akım’la ilgili tek tük de olsa olumsuz haberler yer almaya başlamıştı. 1998’de büyük ekonomik krizine yakalanmış Rusya’da, 3 milyar ABD dolarlık bir yatırımla boruhattının Rus tarafınca döşenecek olması dikkat çekiciydi. Kendisini liberal zanneden kimi Rus yazar, bu proje üzerinden, Rusya’da hâlâ Sovyet mantığının devam ettiğini dahi dile getirebiliyordu. Ben, 25 yıl boyunca ithal edeceğimiz 16 milyar metreküp gaz için ödeyeceğimiz toplam bedelin, o günün fiyatlarıyla yaklaşık 55-60 milyar dolar olacağını grafiklerle açıklıyor ve bunun Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihinde imzalanmış en büyük ticari anlaşma olduğunu belirtiyordum.

Bu dönemde birdenbire, Türk medyasına karşı da projeyi savunma noktasında buldum kendimi. Zaman zaman telefonla arayarak

bilgi almak isteyen basın mensuplarının, anlaşmayla ilgili olarak belirttiğim bazı hususları yazılarında “özellikle” kullanmadıklarını fark ettiğimde, işin renginin farklı olduğunu da anlamaya başlamıştım.

Türkiye’deki gazetelerde ve TV programlarında sözüme ona enerji uzmanları ve bir kısım köşe yazarı maddi bilgiden yoksun, Mavi Akım’ı sürekli eleştiriyordu. “Bağımlılık”, “pahalı fiyat”, “gereksiz gaz alımı”, “al ya da öde şartı” gibi kavramların yanında bir de Türkmen gazı esprisi vardı ki, ben o dönemde en çok bu konuya tepki gösteriyordum. Zira, Türkmen gazı projesinin “ütopik” bir proje olduğunu yakından biliyordum (Bu konudaki çeşitli bilgi ve belgeleri daha sonraki bölümlerde vereceğim). Bu nedenle, “Türkmen gazının önü kesildi” diye beyanat verenler beni çok sinirlendiriyordu. Yıllar yıllar sonra, 2010 yılında İstanbul Beykent Üniversitesi’nde katıldığım bir sempozyumda, eski Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Sayın Ziya Aktaş’ın kendi imzaladığı Türkmen gazı seçeneğinin “es” geçildiğini hâlâ inanarak ifade etmesi nedense beni hiç sinirlendirmedi. Zira, aradan geçen 12 yılda, kimlerin, hangi nedenlerle Mavi Akım’a karşı çıktığı konusunda geniş bir arşivim ve bizzat yaşadığım somut olaylar vardı.

Anlaşmanın onaylanarak yürürlüğe girdiği dönemde medyada yer alan bazı haber başlıkları ve yorumlar özetle şöyleydi.

- 5 Nisan 1998 *Cumhuriyet*: “Rus doğalgazı geliyor”
- 5 Nisan 1998 *Zaman*: “Rusya daha çok gaz satmak istiyor”
- 5 Nisan 1998 *Milliyet*: “Dünya rekoru kırdırarak proje”
- 6 Nisan 1998 *Cumhuriyet*: “Doğalgaza ABD çekincesi”
 Üst düzey bir ABD’li diplomatın söylediklerine dikkat çekiliyor: Rus doğalgaz anlaşmasının bağlayıcı olabilecek bazı hükümleri Türkiye’yi Mavi Akıntı projesine bağımlı kılıp Transkafkasya enerji kaynaklarından yararlanma olanağını sınırlayabilir. Türkiye’ye doğalgaz taşıma projesi konusunda Moskova’yla rekabet içinde değiliz. Ancak bizim bu konuda endişemiz var.
 Bu endişe de Türkiye’nin Rusya’yla “al ve öde” şeklindeki bu projeden geri dönemeyeceği bir anlaşma yapması. Böyle bir anlaşma, Türkiye’nin Türkmen gazı gibi diğer alternatif projeler için mali kaynaklarını kurutabilir. Nitekim bu konuda Türkiye’ye telkinlerimiz oldu ve ortak endişeleri paylaştık.

- 6 Nisan 1998 *Zaman*, Güntay Şimşek: "Mavi Akım'lı gaz gezisi"
- 17 Nisan 1998 *Sabah*, Sedat Sertoğlu: "Ne soygun ama"
 Birilerini görülmemiş derecede zengin etmesi bir yana, gelecekte kazanacakları on milyonlarca doları da garanti etmek için icat edilen Mavi Akıntı isimli projeyle ilgili, yeni, neler grendik neler... Moskova'da, Ankara'da, Washington'da holding sahiplerinin yaptıkları konuşmalar... Kimileri utanç verici...
 Türkiye'nin stratejik önceliklerine son derece büyük zarar verecek olan, Rus oyununun uzantısı, Türkiye'yi Kafkaslar'da tamamen geriletecek Primakov doktrininin örneği... Şu hale bakın; milyarlarca dolarlık proje, ihaleye bile çıkmadan bazı holdinglere veriliyor... Ortada fizibilite raporu bile olmayan bir projeyi bazı holdingler Türkiye'ye kakalamak istiyor.
 Siyasiler "evet" diyor... DıŐıŐleri karşı...
 Amerika ile dünya devi enerji Şirketleri "Böyle bir teknoloji dünyada yok. Siz bakmayın aksini söyleyenlere. Zaman kaybediyorsunuz..
 Rusya'nın gölgesi altında kalıyorsunuz. Kafkaslar'da zarar görüyorsunuz..
 Bağımsızlıklarını kazanmış bu bölgenin ülkeleri gözünde güvenilmez oluyorsunuz.. Kendi kuyunuzu kazıyorsunuz.. Türkiye'nin dünyanın en önemli enerji dağıtım merkezlerinden biri olma imkânını elinizle gmyorsunuz" diyor...
- 24 Nisan 1998 *Cumhuriyet*: "Mavi Akıntı için düğmeye basıldı"
 Rusya'nın Türkiye Büyükelçisi Vadim İgorevi Kuznetsov merkezi Ankara'da bulunan Diplomasi Muhabirleri Derneği'nin dn onuruna verdiği yemekte, Türk-Rus ilişkileri konusunda bazı soruları yanıtladı.
 ABD'nin karşı ıktığ, bazı teknik uzmanların yapılmasının olanaklı olmadığını savladıkları Mavi Akıntı projesinin gerçekleşmesi için girişimlerin baŐlatıldıđını belirten Kuznetsov, bazı uluslararası Şirketlerin teknik araştırmalara baŐladıklarını kaydetti.
- 30 Nisan 1998 *Radikal*: "Mavi Akıntı'da Rus tekeli"
 Uzmanlar doğalgaz alınmasa da ödeme zorunluluğu getiren "take or pay" (al ya da öde) koşulunun bulunması halinde Türkiye'nin bunun altından kalkamayacağını

cağına dikkat çekti. Türkiye'nin enerji ihaleleriyle yakından ilgilenen ABD'lilerin bütün ısrarlı sorularına rağmen, Enerji Bakanlığı'nun anlaşmanın içeriğini gizli tutması, "al ya da öde" koşulunun bulunmasından kaynaklandığı yorumlarına neden oldu. Anlaşmada bu koşulun bulunması halinde, ABD'nin enerjiye ilişkin dış yatırımlarda Türkiye'ye mali destek sağlamayacağı bildirildi. Merak konusu Türkiye'nin Rusya'yla imzaladığı hükümetlerarası anlaşmayla çerçevesi belirlenen Mavi Akıntı'nun (Blue Stream) ayrıntıları sır gibi saklanıyor.

15 Mayıs 1998

Sabah: "2 dev projede nefesler tutuldu"

Avrupa'nın en büyük gaz rezervlerinin bulunduğu Stavropol'den başlayıp, 373 kilometrelik bir hatla Tuapse Limanı'na gelip, oradan da Karadeniz'in 2100 metre altından geçerek Samsun'da çıkacak olan boru hattının maliyeti 3 milyar dolar olarak hesaplanıyor.

2 yılda tamamlanacak proje kapsamında, 396 km'lik bölümü Karadeniz'in altında, 444 km'lik bölümü de Samsun-Ankara arasında olmak üzere 1213 km'lik hat döşenecek.

Dünyada bugüne kadar deniz dibine yapılan en derin boru hattı 1600 metreden geçiyor. Hattı, Rusya Federasyonu topraklarında Rus şirketi "RAO GAZPROM", Türkiye topraklarında ise yine RAO GAZPROM'un ana inşaat şirketi ile Türk şirketlerinin oluşturduğu konsorsiyum inşa edecek.

8 Eylül 1998

Yeni Yüzyıl, Zeyno Baran: "Hazar gazı Türkiye'ye Hazar petrolünden önce mi gelecek?"

... Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacını ve şimdiye kadar yaptığı anlaşmaları dikkate alan şirketler ve ilgili hükümetlerin Türkiye'nin Hazar gazına ilgi ve ihtiyacı konusunda şüpheleri vardır. Rusya'dan Balkanlar üzerinden alınacak yaklaşık 14 milyar metreküp doğalgaza ek olarak Karadeniz'in altından geçecek bir boruhattıyla Rusya'dan 16 milyar metreküp daha gaz alınmasını öngören Mavi Akım projesi ve bu projeye ilaveten İran'la 10 milyar metreküplük gaz alım anlaşmasının, 2010 yılında 53 milyar metreküp gaz ihtiyacı olacağı tahmin edilen Türkiye pazarını Hazar gazına kapattığı düşünülmektedir.

Bu iki proje Türkiye için stratejik önemi olan Hazar altı boru projesini riske sokmaktadır. Mavi Akım projesinin gerçekleşmesi hem finansal hem de teknik açıdan son derece zordur. Türkmen gazının İran üzerinden alınması da Hazar'ın altından geçecek boruhattı projesinin gerekliliğini zayıflatmaktadır. Türk yetkililer her ne kadar Türkiye'nin enerji merkezi olacağını ve gaz hattının Avrupa'ya da devam etmesiyle Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine doğalgaz sevk edileceğini söyleseler de, özellikle İran'dan çekenin Türkmen hükümeti henüz Hazar altından geçecek boruhattı projesine tam desteğini vermemektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin bu güzergâhtan 30 milyar metreküplük doğalgaz alacağı garantisiz olmadan, içinde bulunduğu büyük ekonomik sıkıntıya rağmen Türkmenistan'ın Azerbaycan'ka da Hazar konusunda anlaşmaya yaklaşması beklenmemelidir

17 Şubat 1999

Mavi Akım ile ilgili çok sayıda habere imza atan gazeteci Çiğdem Toker, 17 Şubat 1999 günlü *Hürriyet*'te şöyle yazıyor.

"Mavi Akım projesini gerçekleştirmek üzere, Rus Gazprom ile İtalyan ENI'nin kurduğu büyük ortaklık, ABD yönetiminin rahatsızlığını arttırdı. ABD, projenin gerçekleşmemesine dönük olarak Türkiye ile İtalya üzerindeki diplomatik girişimlerini yoğunlaştırdı. ABD Başkanı Bill Clinton'un boru hattı projelerinden sorumlu özel temsilcisi Büyükelçi Richard Morningstar'ın Türkiye'ye yaptığı dört saatlik ziyaretin asıl amacının da 'Mavi Akım rahatsızlığı' olduğu ortaya çıktı. Morningstar'ın Başbakan Bülent Ecevit ile Enerji Bakanı Ziya Aktaş ile yaptığı görüşmelerde, ABD yönetiminin, Mavi Akım projesindeki gelişmelerden duyduğu rahatsızlığı ilettiği öğrenildi."

25 Şubat 1999

Zaman, Güntay Şimşek: "Apo'nun enerji katkısı"

En önemli pazarlık unsuru olan Abdullah Öcalan'ın önce Suriye'den çıkarılması, akabinde Rusya desteğinden mahrum bırakılması, Rusya-Türkiye ilişkilerinde mihenk taşı durumunda seyreden Mavi Akım Doğalgaz Boruhattı'na da canlılık getirecek.

Türkiye proje bazındaki boruhatlarıyla gelecek yıl-

larda en az petrol ve doğalgaza sahip olan ülkeler kadar bir pazarlık gücüne sahip olacak. Boruhatlarıyla uluslararası etkinlikle birlikte ekonomik anlamda da fayda sağlanacak. Anadolu'ya gelecek petrol ve doğalgaz sadece bu topraklarda tüketilmeyecek. Türkiye üzerinden başka ülkelere satılacak. Türkiye'nin Bulgaristan üzerinden temin ederek kullandığı Rus doğalgazının akış yönü bile değişebilir. Geçen yıl Moskova'da GAZPROM şirketinin merkezini ziyaret ettiğimizde üst düzey yetkililer, Türkiye'ye birkaç ülkeyi kat ederek gelen doğalgaz boruhatlarının verimli çalışmadığından şikâyet etmişlerdi.

Mavi Akım projesi iki ülkeyi; Amerika ve Türkmenistan'ı rahatsız etti. Türkmenistan hadiseye, "Rus doğalgazı Türkiye'ye ulaşırsa bize ihtiyaçları kalmaz" endişesine kapıldı. ABD ise, "Türkiye Mavi Akım projesine yönelteceği finansal kaynaklarla Türkmen doğalgazı projesini aksatabilir" varsayımıyla sıcak bakmadı. Konunun bir de İran boyutu var ki; Türkmen doğalgazının önüne engel çıkarmaya matuf görünüyor. Türkiye'nin Refahyol hükümeti döneminde İran'la imzaladığı anlaşma ABD'nin desteklediği Trans Hazar'a ters düşmektedir.

Türkmen doğalgazının Anadolu'ya gelmesinde somut bir adım atılmadan Mavi Akım projesi sebebiyle Rusya'yla yapılan anlaşma Türkiye-Türkmenistan ilişkilerini bir dönem son derece gergin hale getirdiği, ABD'nin de Mavi Akım için getirdiği eleştirilerle dost ve kardeş ülkeyle ilişkilerin kopma noktasına geldiğini unutmamak lazım. ABD'nin Mavi Akım projesine Türkiye'nin finansal kaynak ayırarak Türkmen doğalgazını ihmal edeceği yönündeki görüşü doğru değil. Çünkü, Rusya bu boruhatının Türkiye'ye ulaşmasını bütün boyutlarıyla üstlenmiş durumda. Türkmenistan'ın kaygıları da aynı ölçüde yanlış. Fakat haklı oldukları nokta Türkiye'nin kendilerine konuyu zamanında ve teferruatıyla izah etmemesi. Diğer yandan Rus doğalgazının Türkiye'ye gelmesiyle bir doyum olacağı söz konusu değil. Petrolde olduğu gibi, doğalgazda da Türkiye'nin hem kullanıcı hem pazarlamacı olacağı ortada. Gayrısı, "Su akar Türk bakar" mesabesinde...

1999 sonları: Köşe yazarları ve Mavi Akım'a sistemli saldırı

Mavi Akım'a karşı asıl sistematik saldırının 1999 yılı sonbaharında başlatılacağını kimse tahmin edemiyordu.

Özellikle, ANAP Genel Başkanı Sayın Mesut Yılmaz'ın Moskova'ya 18-20 Eylül 1999 tarihlerinde gerçekleştirdiği gayri resmi gezi ve bu geziden hemen sonra, Başbakan Sayın Bülent Ecevit'in 4 Kasım 1999'da başladığı resmi Moskova ziyareti sırasında, Mavi Akım'ın sıkça ve geniş bir şekilde medyada yer aldığına tanık olduk.

Mesut Yılmaz'ın Moskova'dan önce ABD'ye gerçekleştirdiği ziyaret de daha sonra medyada yoğun bir şekilde eleştirildi. Bu ziyaretiyle ilgili en çarpıcı bilgiyi, *New York Times* yazarı Douglas Frantz 8 Haziran 2001 tarihli gazetesinde veriyordu. Frantz, Eylül 1999'da Clinton yönetiminden yetkililerle Mesut Yılmaz'ın Washington'da bir araya geldiği bir akşam yemeğinde, Amerikalıların "Biz bu projeyi (Mavi Akım) gerçekten istemiyoruz" demeleri üzerine, Yılmaz'ın "Ben bu projeyi gerçekleştireceğim" dediğini belirtiyordu.¹¹⁰ Ecevit'in Moskova ziyaretinden hemen sonra, 16 Kasım 1999 tarihinde Rus-İtalyan ortak şirketinin (Blue Stream Pipeline B.V.) Hollanda'da kuru-larak faaliyete geçmiş olması, Rusların Mavi Akım'da süreci hızlandırdıkları anlamına gelmekteydi (GAZPROM, projenin gerçekleştirilmesi amacıyla uluslararası ortak arayışlarını sürdürmüş ve İtalyan firması ENİ'yle Şubat 1999'da ortaklık anlaşması imzalamıştı).

110. İngilizce metnin bu kısmı şöyle: "In September 1999, Mr. Yılmaz had dinner with several Clinton administration officials in Washington. He was out of government then, though he remained head of the Motherland Party. 'We really don't like this project' an American official told him, according to a dinner participant and an official who was briefed about the conversation. 'Let me be plain' Mr. Yılmaz was quoted as replying. 'I'm going to get it done.'" Yazının tamamına şu adresten ulaşılabilir: http://www.nytimes.com/2001/06/08/world/russia-s-new-reach-gas-pipeline-to-turkey.html?ref=douglas_frantz&pagewanted=print.

Mavi Akım Projesi'nin gerçekleştirilmesine yönelik önemli bir adımın daha atılmış olması, üstelik Ecevit üzerinden bu projenin önünün kesilebileceğini düşünenlerin beklentilerinin boşa çıkmasıyla birlikte medya üzerinden Mavi Akım'a karşı sistematik saldırılar başlatıldı ve Mavi Akım Projesi'nin aleyhine yapılan haber yorumlar giderek çoğaldı. Öyle ki, Eylül 1999-Aralık 1999 döneminde, 100'den fazla köşe yazısına konu oldu Mavi Akım.

Kimi köşe yazarı, enerji ve enerji ticareti konusunda yeterli bilgi sahibi olmamasına rağmen, projeyi siyasi açıdan değerlendirme yoluna giderken, kimileri de, birkaç enerji uzmanından sağladığı yanlış bilgilerden yola çıkarak, enerji analistleri gibi tavır takındı. Necdet Pamir Mavi Akım aleyhine yürütülen kampanyaların fikir babası olarak tarihe geçtiği gibi, enerji ticareti ve enerji diplomasisi konusunda sınırlı bilgi sahibi olan kimi medya mensubunu da adeta hızlandırılmış bir eğitim sürecine tabi tutarak, sonuçta medyayı şekillendirmeyi başardı. O, bu süreçte yalnız değildi. CHP Milletvekili Şükrü Elekdağ, ABD çıkarlarını savunma noktasında gerekli olan "kuramsal çerçeveyi" başarıyla çiziyordu.

Bu süreçte, Zülfü Livaneli gibi bir köşe yazarı da, hayatının en talihsiz iki yazısına imza attı. Zülfü Livaneli'nin de topa girerek, Mavi Akım konusunu kaleme alması, projenin geniş halk kitleleri tarafından bilinirliğini artırmış oldu. Nedendir bilinmez, Livaneli 3 ve 4 Aralık 1999 tarihlerinde iki yazı kaleme aldı. Livaneli'nin 3 Aralık 1999 tarihli yazısına daha sonra aynen yer vereceğim.

Önce diğer köşe yazarları:

Yağmur Atsız:

Milliyet'te "Mavi Cerahat" başlıklı yazısıyla, Mesut Yılmaz'ın Moskova temaslarına ve o meşhur fotoğrafa atfen, Yılmaz hakkında "Stajyer Başbakan Adayı"ımız, hiç değilse "ihale takipçiliği" alanında "başa güreşme hevesinde!" şeklinde ifadeler kullanarak, Türkmen gazının önünün kesilmesine dikkat çekerek, hayret ettiği şeyi belirtiyordu:

"Bir de neye hayret ediyorum, bilir misiniz? Haydi, Ecevit'in boş ve donuk nazarlarla etrafı seyretmesine artık alıştık. Ama yakasına 'Milliyetçi' ibaresini koymuş bir partinin genel başkanı ve başbakan yardımcısı bir Devlet Bahçeli var, o ne yapıyor?"¹¹¹

İsmet Berkan:

Radikal'de, "Yılmaz Neyin Peşinde?" başlıklı yazısında, Yılmaz'ın Moskova ziyaretine değinerek, "Yılmaz'ın yanındaki bir başka isim ise 'Mavi Akım'ın müteahhitliğini üstlenmiş gözükten ENKA'nın sahibi Şarık Tara'ydı. İlginç bir tesadüf. Yılmaz beraberinde Tara, kardeşi Turgut Yılmaz, Enerji Bakanı Ersümer ve Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Nabi Şensoy olduğu halde, halen Moskova Belediye Başkanı olan ve gelecekte Boris Yeltsin'in yerine devlet başkanı olacağı söylenen Lujkov'la da bir 'resmî' görüşme yaptı ... Bir not daha vereyim: Söylendiğine göre Başbakan Ecevit, Cumhur Ersümer'in Rusya gezisinde Mesut Yılmaz'a refakat etmesinden hayli rahatsız olmuştu" ifadelerine yer vererek, ABD'nin projeye karşı olmasını "dolaylı" yoldan şöyle anlatıyor:

Geçen hafta Amerikan yönetiminden üst düzey bir görevliyle sohbet ederken de bu konu gündeme geldi. Bu yetkili de Yılmaz'ın neyin peşinde olduğunu anlamadığını söylüyordu. Sohbetin bir yerinde boruhatlarıyla ilgili olarak bu yetkili, "Ben Amerikan hükümetinin bir görevlisi olarak Türkiye'nin çıkarlarını Türkiyeli bazı yöneticilere rağmen koruyor durumuna düştüm" dedi.

Berkan da, tıpkı diğerleri gibi, eğer kasten yazmadıysa, vahim bir hataya düşerek, Türkmenbaşı'nın gazetecilerin önünde Türkiyeli bir bakana açık açık çıktığına değinerek, "Neden çıktığını anlatabildim mi, bilmiyorum" ifadesini kullandı.¹¹²

Fikri Sağlar:

Milliyet'teki "Mavi Vurgun 1" ve "Mavi Vurgun 2" başlıklı yazılarında, eski Kocaeli Milletvekili Hayrettin Uzun'un, "ANAP, bir siyasi parti gibi davranacağı yerde, bir çıkar organizasyonu görüntüsünü veriyor" sözüne yer vererek, "... Uzmanlar, BOTAS'ın tahminlerinin, özellikle abartıldığını söylüyorlar. Bu miktar gazın getirilmesi, depolanması ve dağıtılması için yeni yatırımlar gerekmektedir. Yatırımların miktarı da, getirisi de büyüktür, üstelik aciliyeti nedeniyle 'her yol mübah!' hale gelecektir" vurgulamasını yapıyor. Asıl ilginç noktanın, "BOTAS ile GAZPROM'un yapmış oldukları gaz anlaşmasında, Samsun-Ankara boruhatını yapacak firmalarında belirlenmiş olmasıdır"

112. İsmet Berkan, "Yılmaz Neyin Peşinde?" *Radikal*, 8 Ekim 1999.

diyen Sağlar, bu firmaların "ANAP Çankaya İlçe Başkanı Vehbi Özkoç'un ÖZTAŞ'ı ile Hazinedaroğlu" olduğunu belirtiyordu.

Sağlar daha da ileri giderek, "Yeltsin'in Çernomirdin'i, bu anlaşmada dönen yolsuzluk iddiaları nedeniyle görevden aldığı söylenmektedir" ifadesine yer vererek, "Dünyada 2100 m derinden geçen boruhattı yok. Karadeniz'de teknik çalışmalar yapılmamış. Rusya, hem finans bulamadı, hem de teknik projeleri hazırlayamadı. 'Mavi Akıntı'nın gerçekleşmesi şüpheli. Bunlar bilinmesine rağmen BOTAS, ÖZTAŞ ve Hazinedaroğlu'na 52 milyon dolar avans veriyor. Bu nasıl iştir!.. Türkiye, doğalgazda Türkmenistan ve İran'ın partneri olmalıdır" şeklinde bir hüküm veriyor. Sağlar, ertesi günkü yazısında, BOTAS genel müdürünün kendisine gönderdiği cevabı, dile getirdiği konuların sanki teyit edilmekte olduğu yanlısına düşerek, köşesine taşıyor ve aynen şu cümlelere yer veriyordu. "... Bu bir yakalanıştır! Gerçekleşmesi şüpheli bir iş, ihalesiz firmalar belirleniyor, üstelik, imalat tarihi belli olmadan alelacele, milyonlarca dolar avans verilerek haksız kazanç yolu açılıyor. BOTAS da bu işten kuşkulu ki, verdiği avansı garantiye aldığını açıklamak zorunluluğunu duyuyor!.."113

Melih Aşık:

Milliyet'te "Mavi 'Rüya'lar" başlığını kullanan Aşık, Mavi Akım Projesi'nin akıl kârı olmadığını çok çeşitli ağızlardan seslendirildiğini belirterek başladığı yazısında, konuyu bir bilirkişinin ağzından değerlendiriyor:

... Uluslararası enerji çevrelerinde Mavi Akım'a, dalga geçmek amacıyla 'Blue Dream' adı takılmış... Yani: "Mavi Rüya"... Tartışmaya biraz daha ışık tutmak amacıyla... Konuyu en iyi değerlendirebilecek kişilerden birine... Fatih Birol'a başvuruyoruz.. Fatih Birol, OECD'ye bağlı Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) içinde bir Türk'ün yüксеlebileceği en üst noktaya ulaşmış, ülkenin yüz akı uzmanlarımızdan... IEA'nın ekonomi departmanı müdürü. Diyor ki:

– Bizim IEA'nın yeni bir kitabı hazırlanıyor. Adı: Karadeniz Ülkeleri ve Enerji. Karadeniz ülkelerinin enerji üretim ve trafiğini tartışan o kitap Mavi Akım'a çok kuşkuyla bakıyor...

– Neden?..

– Birincisi proje kolay uygulanabilir görünmüyor. Finansmanı nasıl sağlanacak, henüz aydınlanmış değil. İkincisi boruhattı bugüne

dek inilmemiş bir deniz derinliğinden (2200 metreden) geçecek. Bunu teknik açıdan çok cesur (!) bir atılım olarak görüyor, hiç beklenmedik sorunlar çıkabilir diye düşünüyorlar.

–Proje politik açıdan nasıl görünüyor?

–Çok sakıncalı... OECD'nin 1997 yılında yaptığı bir Türkiye incelemesi var. Bu incelemede Türkiye'nin gaz ithalatının yüzde 70'ini Rusya'dan yaptığı belirtiliyor ve bu orandaki bağımlılığın çok yüksek olduğu kaydediliyor.

... Peki Türkiye her yönden sakıncalı bir projeye neden imza atmış? Can alıcı soru işte bu? Üzerinde önümüzdeki günlerde duracağız.”¹¹⁴

Sedat Sertoğlu:

Sertoğlu, *Sabah*'taki “Yeni Ufuklar” adlı köşesinde şöyle diyordu:

Ankara'ya 24 saat süren bir gezi yaptık.. Dış politika kulvarının Türk ve yabancı önemli aktörleriyle konuştuk.. Mavi Akım'da, Karadeniz altında boruhattını yapacağını söyleyen ENI isimli İtalyan şirketi, ayrıca doğalgazın dağıtımından da pay istedi.. Bu çok acayip bir şey. İhalesiz doğalgaz dağıtım işi verilebilir mi? Burası Türkiye, verilmek istenebilir. Ama böyle bir şey, Ecevit ve Bahçeli'nin iki büyük ortağı olduğu bir hükümet döneminde yapılabilir mi, göreceğiz. Ankara'ya devam edeceğiz...¹¹⁵

Melih Aşık:

Milliyet'te “Mesut Gazı” gibi son derece yaratıcı bir başlıkla ve “Siyasetçilerimiz o kadar usta ki... Boruhatlarını daha inşası başlamadan birbirine dolaştırdılar... Rus gazı, Türkmen gazına karıştı... Bakû-Ceyhan hattı, Mavi Akım hattına dolaştı... Türkmenbaşı Muratov, Enerji Bakanı Cumhur Ersümer'e ‘Siz memleketinizi düşünmüyor musunuz?’ diye çıkışırken... Cumhurbaşkanı Demirel, Azerbaycan Devlet Başkanı Aliyev'i teskin etmek için Bakû'ye uçmak zorunda kaldı...” ifadeleriyle hayal dünyasının ne denli geniş olduğu konusunda ipuçları vererek, şöyle devam ediyor:

“1997 yılında, Mesut Yılmaz'ın başbakanlığı döneminde Mavi Akım projesini imzalıyor. Türkmen gazı ikinci plana düşüyor. Ruslar 2001

114. Melih Aşık, *Milliyet*, 17 Ekim 1999.

115. Sedat Sertoğlu, *Sabah*, 18 Ekim 1999.

yılında boruhattını Samsun'a ulaştıracaklarını söylüyorlar. Ama henüz ortada çakılmış tek çivi yok. Ruslar henüz parmaklarını bile oynatmamışken Türkiye kalkıyor, Samsun-Ankara hattı için şu parasız halinde 54 milyon dolarlık avans ödemesi yapıyor. Mesut Yılmaz'a yakın olduğu söylenen Hazinevaroğlu-ÖZTAŞ ortaklığı mali açıdan ferahlatılıyor. Ruslar boruhattını Samsun'a getirmemişken bizimkilerin bu kadar acele davranması Türk dünyasında kuşku yaratıyor... Çünkü Rus gazına yönelmek Türkiye'nin ve Batı'nın Asya politikasına aykırıdır. Türkiye'nin enerji güvenliğine de aykırıdır. Bu kadar aykırılığın sebebi nedir? Mesut Bey'in kimi hesapları... Bu hesaplar ülke hesabı mudur, aile hesabı mı? Tam bilinmiyor ama tahmin ediliyor... Siz de tahmin etmişsinizdir."¹¹⁶

Semih İdiz:

Star gazetesindeki köşesinde "Boruhattı Cephesinde Hareketlilik"¹¹⁷ başlıklı yazısında, ihtiyatı elden bırakmamaya özen gösteriyor ve şu ifadeleri kullanıyor:

... Türkiye'nin bu projeye büyük önem atfettiğini biliyoruz. Eylül ayı sonunda Moskova'yı ziyaret eden ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz ile beraberinde giden Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cumhur Ersümer'in açıklamaları bunu gösteriyor. Ankara'nın bu projeye ilgili olarak bu kadar hevesli görünmesinin, Türkiye'ye farklı bir yoldan doğalgaz satmayı uman Türkmenbaşı Saparmurat Niyazov'u çileden çıkardığını da biliyoruz. Fakat bu "Mavi Akım" projesi konusunda şu anda farklı duyumlar geliyor. Örneğin, merkezi Washington'da bulunan ve bu konulardaki en etkin danışma ve yatırım kuruluşlarından biri olan "Petroleum Finance Company" uzmanlarının açıklamaları. Bu uzmanlardan Julia Nanay, daha geçtiğimiz günlerde "Radio Free Europe"a verdiği bir demeçte, Moskova'nın Mavi Akım projesi konusunda hâlâ hevesli görünmesine rağmen, aslında bu projeyi yavaşlatmak peşinde olduğunu iddia etti. Nedenine gelince, Rus GAZPROM şirketi ve İtalyan ortağı ENI, Türkiye'nin Marmara depremi sonrasında bu kadar doğalgazı kullanabileceğine inanmıyorlarmış. ... Nanay'a göre Mavi Akım projesi, Türkiye'yi önceden saptanan miktarda doğalgazı almaya bağlıymış. Ancak GAZPROM da ve ENI de şimdi, Türkiye'nin depremle bağlantılı olarak "*force majeure*" yani "mücbir sebep" ilan edip, kontrat yükümlülüklerinden çıkmasından endişe duyuluyormuş.

116. Melih Aşık, *Milliyet*, 20 Ekim 1999.

117. Semih İdiz, *Star*, 21 Ekim 1999.

Diğer uzmanlara göre Moskova, Türkiye'yle siyasi çıkarlarını gözete- rek bu projeyi yavaşlatma niyetinde olduğunu şimdilik açığa vurmu- yormuş. Bu söylenenlerin gerçekten doğru olup olmadığını şu anda bil- memize olanak yok.

Melih Aşık:

Milliyet'te "Mavi Hikâye"¹¹⁸ başlıklı yazısıyla, Türkmen gazı konusunda fena halde takıldığını açığa vurarak, Türkmen gazının Rus gazından nasıl daha ucuz bir şekilde Türkiye'ye gelebileceğini ifade ediyor. Kendisi aslında pek emin değil, bu nedenle atıf yapıyor:

Yılmaz, Yağmur Atsız arkadaşımız da yazdı, Türkmen gazının 1000 metreküpü bize 70 dolara mal olacak. Oysa Rus gazının metreküpü 110 doların üzerinde gerçekleşecek... Rusya'nın bize Türkmenistan'dan 34 dolara aldığı gazı satacağı söyleniyor. Onlar iyi götürecek. Kazığı biz yiyeceğiz. Yetmemiş gibi... Rusya'ya enerji bağımlılığımızı yüzde 90'la- ra taşıyacağız... Türkmen ve Azeri gazını elimizin tersiyle ikinci plana iterken kendi dış politikamıza da kazık atıyor...

Aşık ayrıca, o meşhur Moskova fotoğrafına da atıfla şöyle diyor:

Mesut Yılmaz'ın çevresindeki birkaç işadamı ve avantacının üç- beş kuruş sebeplenmesi uğruna Mesut Bey bu işin gönüllü komisyon- culuğunu yapmakla suçlanıyor. Moskova belediye başkanı ile karde- şî Turgut Yılmaz, ENKA patronu Şarık Tara, Enerji Bakanı Cumhur Ersümer, Rusya Büyükelçimiz Nabi Şensoy'un da bulunduğu toplan- tıda ne konuştuklarını bir türlü açıklamıyor. Bir ülkenin dış politika- sı ve uzun vadeli stratejik çıkarları üç-beş fırsatçının alacağı avantaya kurban edilir mi? Ediliyor.. Hem de göz göre göre...

Güngör Uras:

Uras, *Milliyet*'teki "6 Milyon m³'e Ek Olarak 4+4 Milyon m³ Doğalgaz Geliyor"¹¹⁹ başlıklı yazısında, sanırım bilgi eksikliğinden ya da sırf bu konuda yazmış olmak için şöyle diyor:

Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri de bu projeye inanıyor. Son

118. Melih Aşık, *Milliyet*, 21 Ekim 1999.

119. Güngör Uras, *Milliyet*, 22 Ekim 1999.

günlerde ilginç bir gelişme oldu. GAZPROM firması yanına Türk ÖZTAŞ ve Hazinedaroğlu isimli 2 Türk firmasını alarak Karadeniz-Orta Anadolu boruhattını döşeme işine başlayacağını söyledi. BOTAŞ bu işi 350 milyon dolara bu üç firmanın oluşturduğu konsorsiyuma ihale etti. Ve ortada hiçbir şey yok iken, projenin ne zaman başlayacağı belli olmadan, Türkiye'deki boruhatlarının yapımı için üç firmaya BOTAŞ 54 milyon dolar nakit avans ödedi. Türkiye dolara kurşun atarken, dolar peşinde koşarken, 150 milyon dolara yapılabilecek bir işe soyunan ve şimdiye kadar bu konuda hiçbir tecrübesi olmayan firmalara yapılan bu ödeme hayret uyandırdı. İşin ilginç yanı borunun güzergâhının tespiti ve detay mühendislik çalışmaları henüz bitirilmiş midir, pek belli değil.

Melih Aşık:

Milliyet'te adeta dizi haline dönüştürdüğü yazılarına "Ortaklar Gezide..."¹²⁰ başlığıyla devam ediyor:

Milliyet'in dün 17'nci sayfasında yer alan Mesut Yılmaz fotoğrafının altındaki kimi satırları birlikte okuyalım: "ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, Rize Kalkandere'de futbol sahasını hizmete açtı. Bu arada Rusya'yla Türkiye arasında yatırımı planlanan Mavi Akım doğalgaz boruhattının Türkiye'deki iki yüklenicisinden biri olan Hazinedaroğlu'nun sahibi Turan Hazinedaroğlu'nun Yılmaz'ın Rize'deki programının ilk gününde yanında bulunması da dikkati çekti..." Yani... Oyun açık oynanıyor...

Aşık, medyadan öğrendiğim bilgilere göre CHP Bakırköy İlçe'de delege olan Turan Hazinedaroğlu'nun Yılmaz'ın yanında bulunmasından "derin" bir anlam çıkartıyor. Daha da ileri giderek söyleyeyim, bir kanıtı işaret ediyor.

Şükrü Elekdağ:

Milliyet'teki "Jeopolitik Körlük"¹²¹ başlıklı yazısına, engin diplomasi tecrübesini büyük bir özenle süzgeçten geçirerek başlıyor. Diyor ki:

Her Türk devlet adamının bilmesi gereken iki temel jeopolitik ilke var. Bunlardan birincisi, Hazar Denizi havzasındaki petrol ve

120. Melih Aşık, *Milliyet*, 22 Ekim 1999.

121. Şükrü Elekdağ, *Milliyet*, 25 Ekim 1999.

doğalgaz kaynaklarının ihraç güzergâhlarının, bu bölgedeki genç Türk devletlerinin kaderlerini belirleyecektir. Bu devletlerin sahip oldukları enerji kaynaklarını dünya pazarlarına taşıyan boruhatları Moskova'ya tekeli bir kontrol sağlayacak şekilde Rusya topraklarından geçilirse, bunun çok ciddi siyasal sonuçları olacaktır. Bu durumda, Kafkaslar ve Orta Asya'daki Türk devletleri ekonomik ve siyasal açıdan Rusya'ya tam anlamıyla bağımlı olmaya devam edecekler ve Moskova bölgenin yeni zenginliğinin nasıl bölüşüleceğinin tayininde birincil güç olacaktır. İkincisi de ülkemizin Batı dünyası ile Hazar havzası arasında bir "enerji koridoru" haline gelmesinin, Anadolu'nun stratejik değerine yeni ve önemli bir boyut kazandırmakla kalmayıp, Türkiye'nin Kafkasya'ya erişim (access) yolu olarak, ülkemizin Türk dünyasıyla bağlarını perçinleyecektir.

Elekdağ, yazdıklarını yanlış anlamayalım diye açıklama da yapıyor.

Bu ilkelerin, Türkiye ile Rusya'nın bu alanda işbirliğine imkân tanımayan bir rekabet içinde oldukları yolunda yorumlanması yanlış olur. Söylemek istediğimiz, Rusya'nın bölgenin jeopolitik alanına tek başına hâkim olmasına yol açacak ve jeopolitik çoğulculuğu ortadan kaldıracak girişimlerine, Türkiye'nin destek vermemesidir.

Elekdağ, nedense, Türkiye'nin içinde bulunduğu enerji darboğazına hiç değinmiyor. O da, talihsiz bir şekilde, Türkmenbaşı'nın beyanatını ciddiye alarak devam ediyor ve işi "ihanet" boyutuna kadar götürüyor:

... İşte bu anda, dev Rus firması GAZPROM, Türkmen gazının önünü kesmek için birden atağa kalkarak Ankara'ya sunduğu Mavi Akın projesiyle yöneticilerimizin aklını çeldi. Bu projeye Moskova, iki hedef güdüyor. Birincisi, Türkmenistan'dan bin metreküpünü 32 dolardan satın aldığı gazı "kendi gazım" diye Türkiye'ye 114 dolardan satarak fahiş bir kazanç elde etmek ve Türkmenistan üzerindeki hâkimiyetini sürdürmek. İkincisi ise, Türk doğalgaz pazarını tekel altında tutmak. Zira, Mavi Akın gerçekleştirilirse, Rus gazı Türk pazarında yüzde 62'lik bir payla tekel konumunu muhafaza edecek... Bu durumun da, Türkiye'yi, Moskova'nın her türlü nüfuz istismarına ve politik şantajına açık bir hale getireceği açık. Moskova'nın Mavi Akın'ı gerçekleştirmek için, ne parası, ne teknoloji, ne de gazı var. GAZPROM, ortağı İtalyan ENI firmasından yararlanarak maliyeti 3,4 milyar olan bu proje için finansman sağlamak sevdasında. Ancak, finansman paketi bir türlü oluşturulamıyor. Hattın denizin

2 km altından geçirilmesinin boru üzerinde yaratacağı çok yüksek basınç nedeniyle yeni teknoloji üretilmesi gerekiyor. GAZPROM bu konuda yabancı firmalardan teknoloji sağlamayı tasarlıyor. Ancak, ortada sağlıklı bir fizibilite yok. GAZPROM'un elinde Türkiye'ye tahsis edebileceği gaz da yok... Mavi Akım'a gazın Batı Sibirya'daki Zapoyamove'den getirilmesi öngörülüyor. Fakat, bu gazı Mavi Akım'ın başlangıç noktası olan İzobinoye kompresör istasyonuna kadar taşıyacak binlerce kilometrelik boruhattının projesi dahi mevcut değil.

Bu durumda, Moskova'nın Türkiye'ye satacağı gazın Türkmen gazı olacağı besbelli. Yani Mavi Akım'ı gerçekleştirirse Türkiye Rus kemendini kendi elleriyle Türkmenistan'ın boynuna geçirmiş olacak. Bütün bunlar bu projeye öncelik vermenin Türkiye'nin yüksek çıkarlarına ihanet olduğunu ortaya koymuyor mu?

Bu satırlardan anladığım şu oldu: Hayatını diplomasi mesleğine adayarak geçiren Elekdağ, almış olduğu talimatın dozajı doğrultusunda, insani vasıflarını da işin içine katarak hiç de diplomatik olmayan bir tarzla talimatı yerine getiriyordu.

Fikret Bilâ:

Milliyet'teki "Ankara-Moskova Terör Bildirisi"¹²² başlıklı yazısında, Başbakan Bülent Ecevit'in Moskova gezisine ilişkin olarak şunları yazıyor:

Gezinin ikinci önemli konusu, Mavi Akım projesiyle ilgili ek protokol. Ek protokol talebi Moskova'dan geliyor. Bu konuda İtalya'nın da talebi var. Nedeni, Rusya ile İtalya arasındaki anlaşma. İtalya tarafı bu anlaşmaya Türkiye'nin katılmasını istiyor. Rusya'nun finansman sorunuyla karşılaşması olasılığına karşılık Türkiye'nin bir çeşit garanti oluşturmasını istiyor. Ankara ise bu konuda İtalya'yı değil, Rusya'yı muhatap alıyor. Çünkü Mavi Akım projesinde Türkiye'nin muhatabı Rusya. Moskova'nın ek protokole bağlanmasını istediği konular, daha çok mali nitelikli. Özellikle çifte vergilendirilmenin önlenmesi, projeye ilgili vergi kolaylıklarının sağlanması. Ankara ek protokol taslağı üzerinde çalışıyor.

Sedat Sertoğlu:

Sabah'taki "Alıp da Kaçan mı?"¹²³ başlıklı yazı şöyle:

122. Fikret Bilâ, *Milliyet*, 1 Kasım 1999.

123. Sedat Sertoğlu, *Sabah*, 3 Kasım 1999.

Baylırım bu söze... Biz ne demiştik? Demiştik ki, BOTAŞ, olmayan Rus doğalgazı için, Mavi Akım projesi çerçevesinde bir Türk şirketi olan Hazinedaroğlu'na 52 milyon dolar ödedi. Bu yanlıştır... Firmanın sahibi Turan Hazinedaroğlu adına avukat Kemal Beyazıt bir açıklama gönderdi. Açıklamasında Mavi Akım konusunda şimdiye kadar yapıldığını iddia ettiği şeyleri anlattıktan sonra, 52 milyon doların kendilerine verilmediğini yazmış. Bize gönderilen bu yazıya göre, kime verilmiş bu 52 milyon dolar? Sıkı durun; bu para konsorsiyuma verilmiş.

Peki, konsorsiyum kimlerden oluşuyormuş?

Rus şirketi Stroytransgaz ile Hazinedaroğlu şirketi.

Bu durumda 52 milyon dolar kime verilmiş oluyor acaba sayın avukat? BOTAŞ yönetiminin, Fikri Sağlar'a bu konuda verdiği resmi cevap da ortada. Onun için bunun tevli tarafı yok. Şimdi gelelim bu açıklamanın son paragrafında kullanılan bir ifadeye. Avukat bey cümleye şöyle başlamış: "Bir gazeteci olarak yazılarınız bazı kişi ve kuruluşlara hizmet etmek amacının ötesinde gerçek bir ilgiden kaynaklanıyorsa..."

Bana bak avukat bey.

Bizi sadece ve sadece, Türkiye'nin çıkarları ilgilendiriyor.

Biz, sizin temsil ettiğiniz şirket gibi, 'Dolarların Türkiye'nin çıkarlarından önde geldiğine' inanmıyoruz.

Biz, sizin patronunuz gibi, Mesut Yılmaz ile birlikte, ve de ne alakası varsa, Rize'de futbol sahası da açmıyoruz.

Biz, Türkiye'nin enerji ihtiyacının çok önemli bir bölümünün Rusların tekeline bırakılmasına karşı çıkıyoruz. Hepsisi bu.

Siz ise, "Türkiye'yi adeta Rusya'ya mahkûm ediyorsunuz".

Şimdi ben size soruyorum:

1. Türkiye'nin geleceğini Rusya'ya mahkûm etme karşılığı, kaç yüz milyon dolar kazanacak Hazinedaroğlu şirketi?

2. ANAP Çankaya eski İlçe Başkanı Vehbi Özkoç isimli kişi, Mesut Yılmaz'la beraber, yanlarına enerji bakanı ve Şarık ağabeyi (Tara) alarak Moskova'ya gitti. Bu şahıs, ÖZTAŞ isimli bir şirketin sahibi... Sizin Hazinedaroğlu'nun, Mavi Akım projesinde, ÖZTAŞ'la ortaklığının oranı nedir?

3. Botaş ikiye bölünerek, doğalgazın getirilme maliyeti devlete yıkılacak, bu sayede cebinizden tek kuruş çıkmayacak.. Ama 18 milyar metreküp bu doğalgazın Türkiye içindeki dağıtımını, hiçbir ihaleye çıkılmadan, kapalı kapılar arkasında alınan kararlar, sizin de ortak olduğunuz Rus şirketi Stroytransgaz'a verilecek. Oh ne âlâ memleket.. Bu dağıtım işinden kaç milyar dolar kazanmayı hedefliyorsunuz? Türkiye'de âdettir, kendin gibi düşünmeyen insanları karalamak... En

azından izi kalır mantığı vardır. Bırakın bu ilkel kafayı. Bildiğiniz bir şey varsa erkekçe çıkın ve açıklayın.

Biz nasıl erkekçe, haklı olduğumuzu bildiğimiz için kimseden korkmadan, yazıyorsak, siz de öyle konuşun.

Bakın, bu projenin, Türkiye'nin geleceğini karartacağı, Türkiye'nin Azerbaycan ve Türkmenistan'la ilişkilerini bozacağı için gerçekleşmemesi gerekiyor. En çok dürüstlük timsali olan iki lidere şaşırıyorum. Biri Ecevit, diğeri Bahçeli.. Bütün bu kepezelikler önlerinde duruyor. Bundan 20 gün kadar önce bize, Ecevit'in Moskova gezisinde Mavi Akım'la ilgili ek protokolü imzalamayacağı resmi ağızlardan söylendi.

Bir de Dışişleri Bakanlığı'ndan bir mesaj geldi bize. Enerji Bakanlığı yapılan anlaşmalardaki ekleri bir türlü Dışişleri Bakanlığı'na göndermiyor. Rezalete bakın. Bu ne anlama geliyor acaba? Sayın Ecevit ve Bahçeli, eğer Mavi Akım'a hayır dersiniz ve bu tutumunuz isterse koalisyonun bozulmasına kadar gitsin, Türkiye'nin geleceğini kurtaracaksınız.

Ama susarsanız, size başyazarımız Güngör Mengi'nin şu sözünü hatırlatmak gerekecek: "Susmanın sorumluluğu, konuşmanın sorumluluğundan daha ağırdır..." Şimdi anladınız mı avukat bey, biz neden sağlam duruyoruz?

Hasan Cemal:

Milliyet'teki, "Türk, Rus..."¹²⁴ başlıklı yazısında, şu hususları dile getiriyor:

Türk-Rus dostluğu, yalnız kendilerini değil bütün bu coğrafyanın istikrar ve barışını yakından ilgilendirir. ... Başbakan Ecevit'in Moskova'ya yapacağı resmi ziyaret bugün başlıyor. Ziyaretin yumuşak karnı ne olabilir? Bu soruya Ankara'da Mavi Akım diyenler var.

Nedir bu proje?

Rus doğalgazının bir boruhattıyla Karadeniz'in altından Anadolu'ya getirilmesi... Bu konuda iki yıl önce Türk ve Rus başbakanları Yılmaz ile Çernomirdin arasında bir ön anlaşma imzalandı. Moskova o tarihten beri Mavi Akım projesine öncelik verilmesi için Ankara'ya bastırıyor. Bu amaçla da Ecevit'in ziyareti sırasında yeni bir protokolün imzalanmasından yana...

... Ankara'nın kafası mı karışık? Kafa karışıklığı yerine farklı görüşler denebilir. Şöyle:

(1) Doğalgazda önceliğin Rusya'yla Mavi Akım projesine

verilmesinden yana olanlar var. Sırası gelmişken bu konudaki protokolün geciktirilmeden imzalanması Türkiye'nin çıkarlarına daha uygun diyorlar.

(2) "Öncelik Türkmen doğalgazıdır!" diyenler de ikinci tarafı oluşturuyor. Bu görüşü savunanlar, "Mavi Akım olmasın!" demiyorlar. Ancak, Hazar Denizi'nin altından bir boruhattıyla Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üstünden Akdeniz'e ulaştırılması öngörülen Türkmen doğalgazına öncelik vermenin birçok bakımdan daha doğru olacağına inanıyorlar.

Değişik görüşler...

Her iki görüşü savunanlar da var. Mavi Akım için daha çok koalisyonun ANAP kanadının istekli olduğu anlaşılıyor. Dışişleri topluluğunda da bu görüşü savunanlar var. Biri geçen gün şöyle diyordu: "Mavi Akım projesi Ruslar için hayati. Yapmıyoruz dersek, Türk-Rus ilişkilerini bir daha toparlamamız uzun yıllar alır. Ayrıca bu konudaki anlaşma imzalanmış durumda. Eğer dendiği gibi bu proje uygulanabilir değilse, Ruslar bu hattı Karadeniz'in altından geçiremeyeceklerse, tamam... Başbakan Ecevit'in ziyaretinin kritik noktası burası..."

Aynı kaynak bir de şunu ekledi: "Türkiye gaza aç bir ülke. İhtiyacımız büyük. O yüzden Türkmen doğalgazını da, yeni çıkan Azeri doğalgazını da, Rus doğalgazını da alacağız. Ama şurası unutulmasın. Türkmen doğalgazı, o da Azerilerle anlaşmazlıklarını giderirlerse, ancak 2004'te gelebilecek. Buna karşılık Mavi Akım gerçekleşirse, 2001'de akmaya başlayacak..." Ama tabii Ankara'da bu görüşleri paylaşmayanlar da var. Ankara'da son günlere kadar ağır basan eğilim, Türkmen doğalgazına tanınacak önceliğe zarar verecek adımlardan kaçınılması, örneğin Ecevit'in ziyareti sırasında yeni bir protokolün imzalanmaması yönündeydi.

Niye öyle? Değişik nedenler var: Bir kere Türkmenistan ve Azerbaycan, Rusya'yla Mavi Akım projesine şiddetle karşı.

Biri daha muhalefet ediyor:

Washington...

... Rus mu Türkmen mi? Hangi doğalgaz? Doğru cevap, her ikisi de... Çünkü Türkiye'nin 2000'li yıllardaki hem enerji ihtiyacı, hem de stratejik değeri her ikisini de gerekli kılıyor.

Fikret Bilâ:

Milliyet'teki "PKK ve Çeçenistan"¹²⁵ başlıklı yazısında, Ecevit'in Moskova ziyaretine atıfla, Mavi Akım konusunun da

gündeme geleceğine vurgu yaparak şöyle diyor:

Başbakan Ecevit'le dün grup toplantısı sonrasında mecliste sohbet olanağı bulduk. (...) Üçüncü önemli konu Mavi Akım projesi. Projeye ilgili pürüzler giderilmiş durumda. Ankara'nın kararı, projeye devam edilmesi yönünde. Ecevit'in Moskova'ya vereceği bu mesaj da önemli. Çünkü, ABD'nin projeye çekinceyle yaklaştığı ve muhalefet ettiği biliniyor. Ancak, Ankara'nın görüşü Mavi Akım projesinin Bakû-Ceyhan'a alternatif olmadığı şeklinde. Türkiye'nin gaz gereksinmesi de projenin bir an önce yaşama geçirilmesini gerektiriyor.

Ecevit'in bu konudaki görüşü şöyle:

"Bizim Rus gazına da, Türkmen gazına da gereksinmemiz var. Türkmen gazı ancak 2002'den sonra verilebiliyor. Ruslar 2001'den itibaren verebilecekler. Her iki boruhattına da gereksinimiz var. Bize göre bu boru hatları alternatif hatlar değil."

Sami Kohen:

Milliyet'teki "Rusya İle Çıkar Ayarı"¹²⁶ başlıklı yazısında, Başbakan Bülent Ecevit'in o gün başlayacak olan Moskova ziyaretine atıfla şunları yazıyor:

Mavi Akım konusunda Moskova'daki görüşmelerde bir anlaşma sağlanması beklentisi var. Karadeniz'in altında kurulacak boruhattıyla Türkiye'ye Rus gazının aktarılmasına ilişkin mutabakat 1997'de imzalanmıştı. Şimdi finansmanı da içerecek bir ek protokolün imzalanması kalıyor. Türkmenistan ve Azerbaycan'ın kaygıları nedeniyle geçirilen tereddütlerin aşılması bir mutabakat sağlanması çok olası. Ruslardan alınacak gaz, Türkiye'nin ihtiyacının bir kısmını karşılayacak. Yani Türkiye Hazar gazını –o sistem de kurulunca– mutlaka alacaktır. Bu olayda 'alternatif' değil, 'ek' kaynaklar söz konusudur.

Yalçın Doğan:

Yalçın Doğan, *Milliyet*'teki "Uzak Komşu Artık Yakın"¹²⁷ başlıklı yazısında şu ifadelerle yer veriyor:

Bu projede hemen her gün irili ufaklı sorunlar yaşanıyor. Örneğin, Ruslar boruhatlarını Karadeniz'in altına döşemek istiyor. Bu kadar derinde teknik açıdan örneği yok. Ayrıca maliyeti çok yüksek.

126. Sami Kohen, *Milliyet*, 4 Kasım 1999.

127. Yalçın Doğan, *Milliyet*, 4 Kasım 1999.

Nereden geçeceği, Türkiye’de ne kadarının kullanılacağı, ne kadarının Türkiye ötesine taşınacağı gibi sorunlar yanı sıra, vergi takılmaları, bürokratların itirazları... Zaman zaman Ankara ile Moskova arasında gerilimler yaşansa da, bu pürüzler tek tek gideriliyor. İş Moskova’da imzaya kahyor. Ecevit’in iki günlük gezisi, somut dosyalarla ve bunların çözüm umutlarıyla dolu.

Muharrem Sarıkaya:

Sarıkaya, *Hürriyet*’teki “Mavi Akım Gerilimi”¹²⁸ başlıklı yazısında şöyle diyor:

Başbakan Moskova gezisinde Mavi Akım Ek Protokolü’nü imzalasın mı, imzalamasın mı?

Yani, Rus doğalgazını Karadeniz’i alttan boruhattıyla geçip Türkiye’ye taşıyacak olan ve Mavi Akım adını alan boruhattı anlaşmasının gümrük vergilerini düzenleyecek Ek Protokol’ün imzası gerçekleşsin mi? Aslında, başbakanın gezisi öncesinde hazırlanan taslak programda imza töreni yer alıyordu. Zaten ne olduysa bundan sonra oldu. Türkmenistan ve Azerbaycan devlet başkanları Mavi Akım’a karşı çıktı, Türkiye’ye ağır sitemde bulundular. Bu iki ülkenin kaygıları, “Mavi Akım”dan alacağımız doğalgaz miktarı 16 milyar metreküp. Türkiye’nin 2010 yılındaki ihtiyacı ise 51 milyar. Bu gaz bize yetmez, merak etmeyin sizden de alacağız” garantisıyla giderildi. Tam bu sırada ABD’den gelen şu mesaj her şeyi altüst etti: “Mavi Akım Projesi’ne ABD olarak karşıyız...” Önceki gün Ankara’ya gelen ABD Başkanı Clinton’un özel temsilcisi John Wolf de “Mavi Akım’ın finansmanı bulundu mu?”, “Hem Bakû-Ceyhan hem de Mavi Akım gibi iki büyük projeye uluslararası finansman bulmak zor, sizin önceliğiniz hangisi?” veya “ABD Eximbank’i bu projeye destek vermeyecek” sözleriyle mesajı teyit etti.

Mehmet Ali Birand:

Birand, *Posta* gazetesindeki “Ruslar Gaz Hattı, Türkiye PKK Peşinde”¹²⁹ başlıklı yazısıyla, Mavi Akım projesinin Rusya için ne kadar önemli olduğuna değinerek, Rusların Türkiye’nin gaz karşılığında ödeyeceği paranın peşinde panik içerisinde bulduklarını belirtiyor ve kavganın çok büyük olduğundan bahisle şöyle diyor:

128. Muharrem Sarıkaya, *Hürriyet*, 4 Kasım 1999.

129. Mehmet Ali Birand, *Posta*, 4 Kasım 1999.

Rusya-Azerbaycan ve Türkmenistan birbirlerine giriyorlar. Her biri, Türk pazarındaki payını güvenceye almaya çalışıyor. Moskova'daki görüşmelerin önemli bir bölümü, işte bu konuya ayrılacak. Türkiye, 1997 Aralık ayında Mesut Yılmaz ile Çernomirdin arasında imzalanan Mavi Akım projesinin üzerindeki spekülasyonları kaldıracak açıklamalar yapacak.

Sabahattin Önkibar:

Önkibar, *Türkiye* gazetesindeki "Moskova'da Hava Puslu"¹³⁰ başlıklı yazısında Enerji Bakanı Cumhur Ersümer'le yaptığı konuşmaya yer veriyor:

Mavi Akım Projesi'nin son imzasının Başbakan Ecevit tarafından bu gezide atılıp atılmayacağını soruyoruz. Ersümer: "Kesin bir şey söyleyemem. Ayrıca proje henüz Bakanlar Kurulumuzun imza sürecinde."

Peki, ya projenin imzalanmama ya da rafa kalkma ihtimali?

Ersümer'in bu sorumuza cevabı kısa ve net oluyor: "Türkiye'nin bu projeye ihtiyacı var." Bakan bu cevabının ardından ayrıntı veriyor. Buna göre Türkiye 2010 yılında 50-60 milyar metreküp gaza ihtiyaç duyacak.

Peki, ya ABD'nin Mavi Akım'ı istemediği spekülasyonları?

Bakan Ersümer buna itiraz ediyor: "Hayır ABD'nin kesin bir rezervi yok. Onlar sadece finansman zorluklarını işaret ediyorlar." Cumhur Bey'e yine aynı proje noktasında Dışişleri ve Enerji Bakanlığı'nun farklı bakıp bakmadığını soruyoruz. Ersümer:

"Farklılık söz konusu olamaz. Bu konu zaten Bakanlar Kurulu'nun mutabakatıyla realize sürecine girebilir. Mutabakat da var."

Bakan Ersümer bu arada Türkmen gazının daha ucuz olmadığını, Türkmenbaşı'nın fiyat açıklamasında nakliye unsurunun bulunmadığını, tersine Mavi Akım'la gelecek gazın daha ucuz olacağını ifade ediyor.

Ali Sirmen:

Sirmen, *Cumhuriyet*'teki "Rusya Görüşmeleri ve Mavi Akım"¹³¹ başlıklı yazısında şu görüşlere yer veriyor:

Başbakan Bülent Ecevit'in dün başlayan Rusya gezisi sırasında

130. Sabahattin Önkibar, *Türkiye*, 5 Kasım 1999.

131. Ali Sirmen, *Cumhuriyet*, 5 Kasım 1999.

görüşme gündeminin en önemli maddesi, 'Mavi Akım Projesi'. Mavi Akım Projesi'nin büyük teknik sakıncaları içerdiği, uzmanlar tarafından ısrarla vurgulanmakta. Her şeyden önce finansman sorunları var. 3,4 milyar dolarlık projenin finansmanı bulunmuş değil. İtalyan ENI firmasının gerçekleştireceği proje için İtalya finansman paketini oluşturmayı savsaklıyor ve Moskova'da yapılacak bu konudaki Türk-Rus görüşmelerine katılarak Türkiye'nin ekonomik katkısını sağlamak istiyor. Karadeniz'in 2 kilometre altından geçecek borunun büyük taziyeye maruz kalacağı da belirtilmekte. Ayrıca, projenin önkoşulu olan Sibiry'a'dan pompa hattına çekilecek olan binlerce kilometrelik boru hattının yapımına ise daha başlanmış bile değil. Bu durumda, eğer finansman bulunur, teknik zorluklar da aşılırsa 2001 yılında yaşama geçecek olan proje kapsamında Türkiye'ye pompalanacak doğalgaz, Sibiry'a kaynaklı Rus doğalgazı değil, Türkmenistan'dan alınacak ve üzerine üç misli fiyat bindirilecek olan gazdır. Zurnanın zırt dediği nokta da burası.

(...)

Olay yalnızca Türkiye'nin Türkmen doğalgazını Ruslardan pahalıya satın almasıyla sınırlı değil. Aynı zamanda, Kafkaslar'ın ve Türk Cumhuriyetleri'nin Moskova'dan bağımsızlıklarını ve bir anlamda BDT'nin geleceğini de ilgilendiriyor. Rusların söz konusu projede bu denli ısrarlı olmalarının nedeni de bu. Şimdi, Yılmaz'dan sonra, Bülent Ecevit de, Moskova'nın isteği doğrultusunda bir anlaşma imzalıyor.

Fikret Bilâ:

Milliyet'teki köşesinde "Ek Protokol Sorunu"¹³² başlıklı yazısıyla, bu konuyu işliyor:

Ek protokolde ne var? Rusların istediği Karadeniz'in altından döşenecek boru hattının Türk karasularına girdiği noktadan Samsun limanına kadar olan 12 millik bölümünün yapımı, bakımı, onarımıyla ilgili çalışma ve malzemelerin vergi dışında tutulması. Rusya'nın istediği vergi kolaylıklarının sağlanması, TBMM'den geçen çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşmasının Bakanlar Kurulu'nca yürürlüğe konulmasına bağlı.

Projenin esasına gelince. Başbakan Yardımcısı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cumhur Ersümer, uçakta yaptığımız sohbette Ankara'nın 3 ilkeyle hareket ettiğini söylüyor:

132. Fikret Bilâ, *Milliyet*, 5 Kasım 1999.

- “1. Türkiye'nin gaz ihtiyacı sabit verilir,
2. Türkiye bölgede tek gaz alıcısı ülke durumundadır,
3. Türkiye, menfaatlerini korumak zorundadır.

Bu 3 ilkeyle bakıldığından Türkiye'nin 2010 yılında 55 milyar metreküp çıkarılması beklenen gaz ihtiyacını karşılamak için Mavi Akım projesini de, Hazar geçişli Türkmen gazı projesini de gerçekleştirmesi gerektiğini vurguluyor. Bu nedenle, ABD'nin, Azerbaycan'ın ve Türkmenistan'ın tepkilerinin yersiz olduğunu” belirtiyor.

İsmet Berkan:

Radikal'deki “İki Büyük Muamma”¹³³ başlıklı yazısında şunları yazıyor:

Yalnız projenin önünde çeşitli engeller var. Başta gelen engel, hatın inşaatının finansmanı. Bankalar ve diğer uluslararası finans kuruluşları, hattı riskli buldukları, hat için kullanılacak inşaat tekniğini denememiş kabul ettikleri için para vermekten çekiniyorlar. Finans kuruluşlarının çekinmesine neden olan bir başka şey ise Türkiye'nin nihai anlaşmayı henüz imzalamamış olması. Gerçi Türkiye imzayı atsa bile para bulunacağına bir garantisi yok ya, neyse...

Güneri Civaoglu:

Milliyet'teki “İki Yatak”¹³⁴ başlıklı yazısında ilginç bir konuya değiniyor:

Rusya'dan bir mesaj: DX Birliği adını bir taşıyan bir kuruluş tarafından gönderilen bu mesajın tam çevirisi şöyle: “Sayın meslektaşlarımız. Bildiğiniz gibi şimdi Rusya yoğun bir finansal ve ekonomik krizde. Biz, aylardır maaşlarımızı alamıyoruz ve ailemiz emekli. Onlar da emekli maaşlarını alamıyorlar. Sonuç olarak çocuklarımız hep aç ve hasta oluyorlar. Bu yüzden size bir ricayla başvurmaya karar verdik. Ricamız, bize gerekli ihtiyaçlarımızı, çocuklarımızın yemeklerini alabilecek kadar az bir para yardımı yapmanız. Rus arkadaşlarımız.”

Hazin ve duygulandırıcı bir mesaj.

Ve Mavi Akım.

Bu insanlık dramını not ediniz. Sonra... Böyle bir durumda ki Rusya'nın Karadeniz'in altında 2200 metrelik boruhattı kuracağını ve yılda 16 milyar metreküp doğalgazı Samsun'a ulaştıracak projeyi finanse edeceğini düşününüz. Dünyada teknik olarak böyle bir

133. İsmet Berkan, *Radikal*, 5 Kasım 1999.

134. Güneri Civaoglu, *Milliyet*, 6 Kasım 1999.

projenin gerçekleşmiş olmaması bir yana, Rusya, hangi kaynakla bu mega projeyi hayata geçirecek? Maaş bile veremiyor.

(...)

Başbakan Ecevit, Moskova'da "Hiçbir şey Mavi Akım'ın gerçekleşmesini önleyemez" diye bir demeç de verdi. Galiba bu da siyaset geometrisi çarpık olmayan bir söylem. Çünkü... Mavi Akım, topal bir bacak da olsa, üstündeki gövde bir deve ait. Bülent Ecevit'in Rusya'da yaşamakta olduğu Mavi Akım sıkıntısı, İsmet Paşa'nın şu sözünü hatırlattı: "Büyük devletle yakın ilişki, ayıyla yatağa girmeye benzer. Okşarken bile pençeleriyle acıtır, kanatır." Ecevit'e Moskova'da çok sıcak ilgi gösteriliyor. Ama... Canunun yandığı da sezilmekte. Öyle anlaşılıyor ki, Mavi Akım sorununu şimdilik zamana yayıyor.

Diğer yatak üstelik... Bir diğer yatak daha var. Oradakinin pençeleri daha da güçlü. ABD'den söz ediyorum.

Bekir Coşkun:

Hürriyet'te "Giydirmek..."¹³⁵ başlıklı yazısıyla konuya "mizahi" yaklaşıyor:

İyi ki Rahşan Hanım, uçak Moskova'ya inerken Ecevit'in paltosunu basın huzurunda giydirdi... Yoksa Ecevit paltosunu uçakta unutup inecekti, o dondurucu soğukta Allah korusun...

Kim kime giydiriyor?.. Ankara'da anlatılanlara göre, çokuluslu enerji şirketleri sessiz sedasız aziz halkımıza yine giydirmekte... Bakan:

Bu "Mavi Akım" projesi nedir?.. Böyle ulusal bir proje için Türk halkına yeterince anlatılmadı, tartışılmadı? Anladığımız kadarıyla; Türkiye'ye iki yerden doğalgaz gelecek... Birisi Türkmen doğalgazı, Hazar Havzası'ndan, Türkiye üzerinden Akdeniz'e... Öbürü Rusya'dan Karadeniz'in altından Samsun'dan Ankara'ya, Mavi Akım... İyi de; Mesut Yılmaz Moskova yollarına düşüp, yanında Enerji Bakanı Cumhur Ersümer, için Rus doğalgazını illa istiyor?..

Ruslar; işin Samsun-Ankara bölümünü için iki ANAP'lı firmaya verdiler?.. Bu firmaların ortakları kimlerdir?.. Bu iş için için ihale açılmadı?.. Şu sırada Rusya'da olan Ecevit, ihalenin ek protokolünü imzalamayı ertelerken ve henüz kazma vurulmuşken için o iki Türk firmasına 52 milyon dolar avans verildi?.. Ne dolaplar dönüyor?.. Yine kim malı götürüyor?.. Bankalardan sonra sıra katrilyonluk enerji ihalelerine mi geldi?.. Başbakan Ecevit, işin farkında mı?.. Farkında değilse niye anlaşmayı imzalamadı... Farkındaysa

koalisyonun selameti için mi yine ses çıkartmıyor?..

Bilemeyiz?..

Rahşan Hanım, Ecevit'in paltosunu giydirdi mi?.. Giydirdi... Gerisi bizi ilgilendirmez...

Emin Çölaşan:

Hürriyet'teki "Bu Ne İştir!"¹³⁶ başlıklı yazısıyla diğer köşe yazarlarına adeta ders veriyor.

İşte size akıl ve mantığın almadığı olaylardan biri daha! Rusya ile, adına "mavi akım" denilen bir doğalgaz anlaşması imzalanması gündemde. Amerika "imzalamayın" diye bastırıyor, çünkü Rusya'nın para kazanmasını istemiyor. Türkmenistan cumhurbaşkanı, bizim başbakan yardımcısı ve Enerji Bakanı ANAP'lı Cumhur Ersümer'i birkaç hafta önce bu konuda herkesin içinde azarlıyor. Türk devletini temsil eden bir bakan orada fırça yiyor ve sesini çıkaramıyor... Çünkü Türkiye ile başka bir doğalgaz projesine Türkmenistan talip. Birileri ortaya çıkıyor ve "ANAP çetesinin" Rusya ile imzalanması öngörülen anlaşma nedeniyle büyük rüşvet yediğini, bunun içinde ANAP'ın çok üst düzey kişileri ile onların yakınlarının olduğunu iddia ediyor.

Fazilet Partisi bu projenin vatana ihanet olduğunu söylüyor. Öte yandan bu projenin iki yıllık geçmişi var. Anlaşma Meclis tarafından onaylanmış, Rusya bu proje için bugüne kadar 780 milyon dolar para harcayıp ülkesindeki boruhattının yapımına başlamış. Türkiye'nin hızla yeni bir enerji kaynağına, doğalgaza gereksinmesi var.

Peki, ülkemizin gerçek çıkarı nerede? Bizim üzerimizden birileri oyun oynuyor da, kim hangi oyunu oynuyor? Böyle büyük projeler her zaman büyük ülkelerin çıkarlarını da ilgilendiriyor. Acaba onların oyununa, dolduruşuna mı geliyoruz? Onların yanlış bilgilendirmesine ve kafa karıştırma planlarına mı kurban edilmek isteniyoruz? Yani ne oluyor? Şu olanları anlayan var mı içinizde?

Ortada iki doğalgaz projesi var. Biri Rusya'dan, biri Türkmenistan'dan gelecek boruhatlarıyla Türkiye'ye bağlanacak. Bizim yetkililer "Her ikisini de isteriz" gibi yuvarlak laflarla kıvırtıyor. İyi de, biz bugün itibarıyla ne yapıyoruz? Neyi düşünüyoruz? Ortada "ANAP çetesi vurgunu" var mı? Rusya projesi ne olacak? Her kafadan farklı bir ses çıkıyor, farklı bir iddia yükseliyor. Rusya doğalgazını almayalım diye Amerika bastırıyor, Türkmenistan cumhurbaşkanı posta koyuyor, Rusya bizim kıvırtmamızı hayret ve ibretle izliyor, dün Moskova'da Ecevit'in yüzüne karşı sert sözler söyleniyor.

Türkiye bunalmış, şaşkın durumda! Bir devlet yetkilisi ortaya çıkıp “Bizim çıkarımız şunu şunu gerektiriyor ve öyle yapacağız” diymiş. Kafamız karışıyor. Evcil olayında karışıyor, doğalgaz projelerinde karışıyor. Olup biteni şaşkınlıkla izlemeye devam ediyoruz.

Fatih Altaylı:

Hürriyet'teki “Orada Ne Yapıyordu?”¹³⁷ başlıklı yazısında şunları yazıyor:

Bu nasıl devlet ciddiyetidir anlayamıyorum. Koalisyon ortaklarından ANAP'ın genel başkanı, yanında koalisyonun bakanıyla gidip doğalgaz boruhattı için Rusya'da görüşmeler yapıyor. Öyle bir hava uyanıyor ki, sanki başbakan bu konuda görev vermiş, gidip Türkiye adına konuşuyor. Fakat başbakan Rusya'ya gidince işin öyle olmadığı ortaya çıkıyor.

Ruslar, “Ya bu boruhattı döşenir ve bizden gaz alırsınız, ya da biz başka bir çıkış yolu buluruz” diyorlar. İyi de, o zaman Mesut Yılmaz Rusya ziyaretinde ne konuştu? O gün Yılmaz ne söz verdi, ne söz aldı. Orada Yılmaz kimin adına masaya oturdu. O görüşmenin tutanakları var mı? Varsa bunlar devlete iletildi mi? Yoksa bugün yaşanan gerginliğin sebebi Yılmaz'ın zamansız yaptığı ziyaretler mi!

Bunun acilen ortaya çıkması gerekiyor. Yılmaz'ın Budapeşte'de yumruk yerken orada ne işi olduğunu sormadık. Bizi ilgilendirmiyordu. Ancak Türkiye Rusya'dan yumruk yerken Yılmaz'ın orada ne işi olduğunu bilmek hakkımız.

Yalçın Pekşen:

Akşam'daki köşesinde “Doğalgazlama...”¹³⁸ başlığıyla uluslararası enerji ticaretinde örneği görülmemiş yöntemleri icat ediyor:

Başbakan Yardımcısı ve Enerji Bakanı Cumhur Ersümer'in Türkmenistan cumhurbaşkanı tarafından TV kameraları önünde azarlanmasından sonra, Başbakanımız Bülent Ecevit herkesin içinde bir Rus bürokrati tarafından üstü kapalı tehdit edilmiş. Rusya devlet başkanı ise başbakanımıza verdiği randevuyu iptal etmiş. Doğalgaz mı alıyoruz, dayak mı yiyoruz belli değil. Birileri bize daha ucuza doğalgaz satmak isterken nazlanıyor, burun kıvrıyoruz. Daha pahalısını almak için “alay-i vala”yla anlaşma yapmak için Rusya'ya gidiyoruz ama oraya vardığımızda anlaşmayı İstanbul'da imzalamak istediğimizi söylüyoruz.

Yaptıklarımızı kimsenin aklı almamakla birlikte aslında çok basit

137. Fatih Altaylı, *Hürriyet*, 6 Kasım 1999.

138. Yalçın Pekşen, *Akşam*, 7 Kasım 1999.

nedenleri var. Büyük olasılıkla Necati Doğru arkadaşımız buna yakında "doğalgazlama" adını takacaktır.

Bize 2 kanaldan doğalgaz gelmesi olası:

Mavi Akım projesi ile Rusya'dan...

Bakû-Ceyhan boru hattıyla Kazakistan ve Türkmenistan'dan...

Garip gibi görünen durum ise şu: Bir yandan Hazar petrollerinin Türkiye üzerinden pazarlanmasını sağlayacak Bakû-Ceyhan projesinin altına imza atmaya hazırlanıyoruz. Öte yandan Rus doğalgazının Karadeniz altından geçirilecek boruyla ülkemize getirilmesini sağlayacak Mavi Akım projesine yeşil ışık yakıyoruz. Aslında iki projeyi de imzalamak ve her ikisinden de doğalgaz almak mümkün... Öyle ya, musluk yok mu bunların ucunda? Hangisinden istersek, isteğimiz kadar kullanır, parası neyse öderiz? Bundan sonrasını boruyu döşeyenler düşünsün. Elbette mantıklısı bu ama burası Türkiye abicim!..

Cüneyt Arcayürek:

Cumhuriyet'teki "Yolsuzluklar Demokrasisi"¹³⁹ başlıklı yazısında şöyle diyor:

Bir başka olay: Dışımızdaki dünyada Mavi Akım büyük gürültü yattı. Rusya, ABD ve Türk cumhuriyetleri bizi bir o yana bir bu yana çekiyor. Yakındır; ulusal yararlarımız bir yana atılacak, yolsuzluk kurdu yeni baştan görev alacak ve... birbirimizle uğraşır duruma geleceğiz. Zira, öyle gelişmeler var ki, şimdilik yanıtı yok. Bir FP'li, Veysel Candan, Başbakan'dan daha çok dışardan her şeye bakan Mesut Yılmaz'la Mavi Akım arasında "ciddi kuşkular" olduğunu açıklarken, mide bulandıran kimi savlar öne sürüyor. Hentüz Mavi Akım'ı yaşama geçirecek imzalar atılmamış, Rusya gaz nakledecek borunun üzerine düşen bölümüne kazma vurmamış... Fizibilite ortaya konulmadan Samsun-Ankara hattı ihalesiz, ANAP'a yakın Öztaşlar ve Hazinevaroğlu'na veriliyor ve de "329 milyon dolar ödentinin şimdiden 55 milyon doları avans olarak bu firmalara ödeniyor". MHP'li Devlet Bakanı Abdulhaluk Çay da, FP'li Veysel Candan'a katılıyor ve "55 milyon dolarlık avansı anlaşılabilir diye niteliyor" Ne dersiniz; demokraside yaşıyor muyuz?

Rauf Tamer:

Tamer, "Pazar Notları"¹⁴⁰ başlıklı yazısında en isabetli saptamayı yapıyor:

139. Cüneyt Arcayürek, *Cumhuriyet* 7 Kasım 1999.

140. Rauf Tamer, *Sabah*, 7 Kasım 1999.

Bir de şu Mavi Akım Projesi var. Ne olduğunu anlayamıyorum, ama tek bildiğim –eğer gerçekleşirse– Mesut Yılmaz’ın –gereksiz yere– başını çok ağrıtaçağıdır. Hem de pek çok... Türkiye’nin yararmayacağına bile Yılmaz’ın zararına olacağı, zaten ANAP’taki Yılmaz karşıtlarının tavrından belli... –Bırakın gerçekleşsin diyorlar... Sonra da kıs kıs güliyorlar. Onlar böyle yaparsa, bizim Sedat Sertoğlu neler yapmaz? Dedektif gibi çalışıyor. Yok mu Yılmaz’ın bir dostu, şu kritik aylarda (bari Mayıs’a kadar) bu tip tehlikeli bölgelerden onu uzak tutacak... Türkiye’de, çok şeyin vukuu’ndan zaten bıkmıştık. Şuyuu’ndan daha da bıktık... Yeter...

Oktay Ekşi:

Ekşi, “Mavi Akım Pis Koku”¹⁴¹ başlıklı yazısında enerji konusunda da birikişi gibi davranarak şunlara değiniyor:

Sizin burnunuza da aynı koku geliyor mu, bilmiyoruz. Ama biz bir süreden beri gazetelerimizde yer alan ama içyüzünü kimsenin pek de bilemediği ‘Mavi Akım’ konusundan huylanmaya başladık. (...) projenin karşıtları çok: Gerçi ABD’den siyasi itirazlar geliyor ama onu koyun bir kenara... Asıl teknik muhalifler var... Örneğin “boru döşenecek olan yörenin sismik aktivitesi olduğu, keza Karadeniz’in dibinin asidik bir ortam oluşturduğu” (8 Kasım 1999, *Cumhuriyet*) ileri sürülüyor.

Ekonomik muhalifleri var... Rusya’dan bizim metreküpüne 150 ABD doları ödeyerek alacağımız doğalgazı Türkmenistan’dan 70 dolara alabileceğimiz (6 Kasım 1999, *Daily News*) bildiriliyor. Aynı konuda Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov kendisiyle 7 Ekim 1999 günü Aşkabat’ta görüşen ANAP’lı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cumhur Ersümer’e 50 kadar gazetecinin huzurunda, “Türk siyasetinde anlamadığımız bir şey oluyor. Türk politikacılarının bir bölümü halkın çıkarlarını düşünmüyor. Rusya bizden 42 dolara doğalgazı alıp size 114 dolara satacak. Gelin Türk halkının doğalgaz ihtiyacını birlikte karşılayıp sevap işleyelim.”

Bir başka nokta daha: İngiltere’deki Wood Meckenzie Consultants şirketi Mavi Akım’la gelecek doğalgazla, Azerbaycan’dan veya Türkmenistan’dan gelecek doğalgazın Türkiye’ye neye mal olacağını hesaplamış: Azerbaycan’dan Erzurum’a gelecek doğalgazın maliyeti, Mavi Akım’la Samsun’a gelecek olanın yüzde 25’i imiş. Türkmenistan’dan Erzurum’a gelecek olan da Mavi Akım’ın yüzde 40’ına mal oluyormuş (8 Kasım 1999 *Cumhuriyet*). Biz bu tür teknik konularda kanaat ifade

etmekten kaçınıyoruz. Çünkü bunlar uzmanlık isteyen konulardır. Ama bu memlekette bunca yıl yaşayan biri sıfatıyla söyleyelim: Bu Mavi Akım projesinden pis birtakım kokular geliyor. Sanki birileri iyi bir tezgâh kurup Türkiye'yi soymak için her şeyi hazırlamış gibi bir duygu içindeyiz. O yüzden iyi ki Başbakan Ecevit son Rusya gezisinde bu Mavi Akım projesiyle ilgili ek protokolü imzalamamış diyoruz. Hiç değilse konu üzerinde nihai bir değerlendirme yapma fırsatını kaçırmadık.

Melih Aşık:

"Mavi Kuşklar"¹⁴² başlıklı iki yazısında, bir söyleşiye yer veriyor:

Rus gazını Karadeniz üzerinden Ankara'ya taşıyacak olan Mavi Akım projesiyle ilgili kuşklar sürerken... Konuyu bir de projenin içinde yer alan yetkili bir isimle konuştuk... Mavi Akım projesinin Samsun-Ankara bölümünü inşa edecek üçlü konsorsiyumun (ÖZTAŞ-Hazinedaroğlu-Stroytransgaz) üç patronundan biri Turan Hazinedaroğlu'na merak ettiğimiz soruları sorduk...

- Bu proje neden size verildi? ANAP'la bir yakınlık söz konusu mu?

- Biz 1993'ten bu yana Rusya'da inşaat yapıyoruz. Çeşitli yatırımlar yanında GAZPROM şirketine de üç fabrika inşa ettik. 1996'da Doğubeyazıt-Erzurum gaz boruhattına GAZPROM'la ortak girdik. İhaleyi alamadık.

- Mavi Akım'a gelirsek...

- GAZPROM şirketi projeyi Türkiye'ye sunarken Samsun-Ankara hattının inşasına da talip oldu. Daha önceki ilişkilerimiz nedeniyle ortak olarak bizi yani Hazinedaroğlu ve ÖZTAŞ'ı tercih etti.

- Projenin 2001 Nisan'ında bitirilmesi öngörülüyor. Ya biz Samsun-Ankara hattını bitirirsek de Ruslar boruyu Samsun'a getiremezse?..

- Yapılmış anlaşma var. Bu durumda tazminat öderler...

- Bu gazın Türkmen gazına göre çok pahalıya geleceği söyleniyor.

- Aksine daha ucuza gelecek. Yapılan anlaşmaya göre Rus gazının bin metreküpü 65 dolara gelecek. (Turan Bey bu arada anlaşmayı gösteriyor...) Samsun-Ankara nakil masrafı da iki kat uzunlukta olan Ankara-Doğu Beyazıt hattına göre ucuzdur.

- Karadeniz'in çok derin olduğu, teknik olarak boru döşemeye elverişli olmadığı söyleniyor.

- İtalyan Saipem firması bütün sondajları ve ön çalışmaları yaptı. Bir sorun yok. GAZPROM gibi dünyanın en büyük firmalarından biri böyle bir projeyi çürük ipliğe bağlar mı?

– Rusların 3 milyar dolar finansmanı bulamayacağı da bir başka söylenti?..

– En pahalı bölüm olan Karadeniz geçişi 2 milyar dolara mal olacak. Bu hattı Gazprom-ENI ortaklığı işletecek. Krediyi İtalyanlar verecek. Bunun anlaşması da imzalandı.

– Enerjide Rus gazına çok bağımlı olacağımız söyleniyor...

– Tam tersine onlar bize bağımlı olacak. Çünkü o hattan başkasına gaz verme imkânları yok.

– Bu projeden geri dönüş söz konusu mu?

– Proje anlaşması geçen yıl Nisan ayında TBMM’de görüşülerek kabul edildi. Bütün partiler projeye destek verdi. Çok gerekli ve rantabl bir proje. ABD rahatsız oluyor diye iptal edilir mi?

– Peki Moskova’da Ecevit önüne uzatılan anlaşmayı neden imzalamadı?

– Sanıyorum AGİT toplantısından sonraya bırakılmak istediler. O bir vergi muafiyeti anlaşmasıydı. Türk hazinesine topu topu 250 000 dolar kaybettirecek. Ancak vergi muafiyeti GAZPROM açısından çok önemli. Bu yüzden proje gecikebilir de...

– Ne gibi?

– Bu anlaşma imzalanıp Rus meclisi Duma’dan geçecek. Duma’nun bugünkü yapısı anlaşmayı onaylamaya uygun. Ne var ki Aralık’ta seçimler yapılıyor. Seçim sonrası işbaşına gelecek yeni meclis ayrı tutumda olmayabilir. Eğer ek anlaşma Aralık ayına kadar Duma’dan geçirilmezse proje 2001 yılı Nisan’ına yetişmez. Gecikir. Ve bu gecikme büyük zararlar doğurur...

Turan Hazinesaroglu’yla görüştüklerimizin ve dinlediklerimizin özeti böyle. Tabii ki bu kadarcık konuşma zihinlerdeki soru işaretlerini tamamen ortadan kaldırmıyor. Mavi Akım projesi çok yönlü... Pek çok yönden pertavsız altına alınması gerekiyor. Tartışmaların netleşmesi için “BOTAS’ın GAZPROM’la yaptığı anlaşma”nın tüm ayrıntılarıyla kamuoyuna açıklanması şart. Anlaşma açığa çıkarılmadıkça “bir şeylerin saklandığı” yolundaki kuşku sürecek.

Oya Berberoğlu:

Hürriyet’te “Turgut Yılmaz Gaz İşinin Neresinde?”¹⁴³ başlığıyla söyle yazıyor ve Turgut Yılmaz’la yaptığı söyleşiye yer veriyor.

Şu günlerin hükümet içinde tartışma konusu olan, BOTAS’ın üretim ve dağıtım olarak iki ayrı şirkete bölünmesi kararına gelelim.

Buna ilişkin kararnameyi DSP ve MHP'li bazı bakanlar imzalamadı. Gerekçeleri hem ekonomik hem siyasi. Bir süre beklenip, kararname-nin tekrar imzaya açılacağı duyumunu da not edelim.

(...) Ankara kulislerinde ciddi iddialar ortaya atılmaya başladı. Ne iddialar var? İddiaların işaret ettiği kişiye, ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'ın kardeşi, işadamı ve politikacı Turgut Yılmaz'a sordum.

- Turgut Bey, GAZPROM'un gayri resmi Türkiye temsilcisi olduğunuz konuşuluyor. Gazın dağıtım işini siz yapacaktınız?

- ABD'ye sağlık için gittim, Moskova'ya da Şarık Tara'nın davetlisi olarak. Rusya'da Sühan Özkan ve Yılmaz Karakoyunlu'yla turistik gezi yaptık. Ne ABD'de ne Rusya'da hiçbir temasın içinde olmadım. Arabama benzin, tekne mazot almanın dışında hayatımda hiçbir gün bunlarla alakam olmadı, olmaz. Bu iddialar deli saçması...

- Erdal Aksoy da işin içinde, ortak olacaklar diyorlar? Gaz işine girmeyecek misiniz?

- Dağıtıma ilişkin bahsettiğin o söylentiler gibi durumlara ne şahit oldum, ne de böyle bir işin içindeyim. Ne gaz ne dağıtım ne havagazi, hiçbirleriyle dolaylı veya direkt ne ilgim var ne de olacak. Erdal Aksoy'la da elektriğim hiç tutmaz. Onunla iş ortaklığı da yapmam.

- Mesut Bey'in bir siyasi parti lideri sıfatıyla, yanına bakanı alarak enerji görüşmeleri yapması doğru mu?

- O konuda fikrim açık. Herkesle, her yerde, her zaman sonuna kadar ürkmeden görüşmeli. Mesut Yılmaz, dürüstlüğü ispat etme mecburiyetinde olan bir adam değil...

- Anladım ihaleler konusunda da görüşünüz bu yönde. Yeri geldi size sorayım. Cumhurbaşkanlığı için milletvekili pazarının açıldığı, 250 000 dolar gibi paralar verildiği dedikoduları var. Bu paraları siz mi veriyorsunuz?

- Ben Jet-Pa Fadıl değilim. O işleri bilemem. Mesut Bey'in de parası yok.

- İleride ANAP genel başkanlığına aday olacak mısınız? Adaylık için isimleri geçen Lütfullah Kayalar, Cumhuriyet Ersümer, Işın Çelebi, Erkan Mumcu dışında kimler var?

- Meçhul üzerine, olasılıklar üzerine konuşmam. Herkes aday olabilir...

Mehmet Ali Birand:

Birand, "Türkiye Gaz Kazığı Yemiyor"¹⁴⁴ başlıklı yazısıyla Rusya "know-how"ını konuşturuyor:

"Haklı olarak hepimiz kuşkuluyuz. Açaba, Mavi Akım projesi ülkemizin uzun vadeli çıkarlarına aykırı mı? Acaba, Rus gazına fazla mı para veriyoruz? Acaba, Rusya'dan gaz alarak, Türkmenistan ve Azerbaycan'ın önünü mü kapatıyoruz? Ortalıkta öylesine spekülasyon var, piyasaya öylesine yalan yanlış bilgiler yayılıyor ki, herkesin burnuna kötü kokular geliyor. Kısa bir süre öncesine kadar adını dahi bilmediğimiz Amerikalı "uzmanlar" peydah oldu. Onlara inananlar da, olmadık yorumlar yapıyorlar. Bu yazıyı, Türk ve Rus enerji bakanlıkları, boru hatlarını yapacak özel şirket temsilcileriyle konuştuktan sonra yazıyorum. Her birinin verisini diğeriyle karşılaştırdım.

Özetle, aşağıdaki verileri "doğru" olarak nitelendirebilirsiniz.

1. Türkiye muhtaç: Ülkemizin büyük enerji açığı var. Özellikle gaz konusundaki açığımız çok daha büyük. 2000'den itibaren doğalgaz ihtiyacımız yıllık 50-80 milyar metreküp arasında değişecek. Doğalgaz son derece önemli. Zira petrol gibi gemilerle taşınmıyor, rafinerilerden geçmiyor. Bulduğunuz yere kadar çekilen bir borunun ucundaki musluktan alabiliyorsunuz. Doğalgaz bizi ısıtıyor, elektrik üretebiliyor, yani hem evlerimizde, hem de sanayide kullanabiliyoruz. Üstelik, ihtiyacımız şu anda var. En kısa sürede gaza ulaşmamız gerekiyor. Mavi Akım, Karadeniz altından geçip, 2002 yılında Samsun'a gelecek ve 16 milyar metreküp gaz taşıyacak. Rusya'dan halen almakta olduğumuz gaz artırılabilecek ve 14 milyar metreküpe çıkarılacak. Yani, Rusya'dan toplam 30 milyar metreküp gaz alabileceğiz. Geriye 20-60 milyar metreküplük açık kalacak. Türkmenler ve Azerilerden ayrı ayrı alsak dahi bu açığı kapatmamız zor olacaktır. Daha doğrusu, Türkiye hepsinden gaz almak zorundadır.

2. Türkiye'nin acelesi var: Diğer önemli nokta, Türkiye'nin acelesi var. Yıllarca bekleyecek durumda değil. 2002'den fazla dayanamaz. Enerji ihtiyacı artık her şeyi zorluyor. Rusya doğalgazını 2002 yılında Samsun'a getirme kapasitesine sahip. Üstelik, gereken tüm yatırımları da yaptı. Karadeniz'in altına döşenecek borunun siparişi verildiği gibi, bu operasyonu gerçekleştirecek olan gemi dahi kiralandı. Buna karşın, Türkmenistan'ın doğalgazını 5 yıldan önce Türkiye'ye getiremeyeceği anlaşılıyor. Ancak, Türkiye'nin Rusya'dan alacağı gazın 1000 metreküpünün 114 dolara mal olacağı söyleniyor. Oysa, Mavi Akım projesi anlaşması çok açık. 1000 metreküp için 65 dolar ödenecek. Türkmen gazının bu fiyata mal edilemeyeceği biliniyor. Üstelik bu fiyat (65 dolar) Rusya'yla 1987 yılında imzalanan ilk gaz anlaşmasının aynı.

Sonuç... Mavi Akım konusundaki verileri doğru bilirsek, tartışmalar çok daha sağlıklı olur. Kavgayı kimler mi kıskırtıyor...

- Amerikalılar. Zira ayrı hesapları var.

-Türkmenler. Zira Azerilerden nefret ediyorlar ve bu pazarı Ruslara ve Azerilere bırakmak istemiyorlar. Azeriler. Onlar da kendi gazları için Türk pazarını kapatmaya çalışıyorlar. İşte kargaşanın nedenleri..."

Melih Aşık:

"Gaza Gelmeyelim"¹⁴⁵ başlıklı yazısında Cumhurbaşkanlığı'na yapılan bir görüşmeye atfen, şu bilgilere yer veriyor:

Milliyet'in dünkü haber toplantısına katılan Enerji Bakanı Cumhurbaşkanlığı'na merak ettiğimiz konularda sorular sorduk. Birinci ağızdan yararlı bilgiler aldık. Yaklaşık bir buçuk saat süren sohbette söz tabii Mavi Akım'a da geldi. Sayın bakana Mavi Akım'la ilgili yanıtı en çok merak edilen sorulardan birini sorduk:

-Türkiye 340 milyon dolar harcayarak Mavi Akım boruhattının Samsun-Ankara bölümünü inşa edecek. Diyelim ki biz bu hattı inşa ettik. Ama Ruslar finansman bulamadıklarından ya da teknik olarak boruları Karadeniz altından geçiremediklerinden gazı Samsun'a getiremediler. Ne olacak?..

Cumhurbaşkanlığı'nın yanıtı hayli ilginçti:

-O zaman biz Ankara'dan Samsun'a gaz göndeririz... Yani... Türkiye o takdirde bu hattı Ankara'dan Samsun'a gaz taşımakta kullanacaktı...

Sohbetin tartışmalı noktalarından biri, DPT-Enerji Bakanlığı çekişmesiydi... DPT'nin tahminlerine göre 2020 yılında Türkiye'nin gaz ihtiyacı 40 milyar metreküp olacak. Bu takdirde hem Rus gazına hem Türkmen gazına ihtiyaç yok. İkisinden birini almak yeterli. Enerji Bakanlığı ise 2020'de 80 milyar metreküp gaz ihtiyacı duyacağımızı hesaplıyor. O yüzden hem Türkmen, hem Rus gazı için anlaşma yapıyor. Hatta Azeri ve İran gazına da açık kapı bırakıyor. DPT'nin tahminiyle Enerji Bakanlığı'nın tahmini arasında iki misli fark var. Bakan Cumhurbaşkanlığı'na DPT'nin tahminini geçersiz görüyor.

Biz yanışaka:

-Bu kadar yanlış tahminler yapıyorsa DPT'yi kapatmak lazım, deyincede hiç tereddüt etmeden "İyi olur" deyiveriyor. Aslında tüm tartışmaların en kritik noktası burası. Türkiye'nin 20 yıl sonraki gaz ihtiyacı nedir? Eğer DPT'nin tahmini doğruysa boşuna doğalgaz yatırımları yapılacak. O yüzden öncelikle yapılması gereken DPT ve Enerji Bakanlığı uzmanlarının (hatta diğer ilgili uzmanların) toplanıp bir

ortak noktada birleşmeleri. Yatırımların geleceğin ihtiyaçlarına göre yapılması. Hesabı iyi yapmazsak birkaç milyar doları "içinden gaz geçmeyen boru" olarak toprağın altına gömeceğiz.

Emin Çölaşan:

"Enerji"¹⁴⁶ başlığıyla yine sağduyu sahibi bir gazeteci olduğunu gösteriyor:

Türkiye'de sapla samanı birbirine karıştırıyoruz ve her konuyu çirkin siyasete alet etmeye kalkışıyoruz. Cumhurbaşkanı, kapımızda bekleyen enerji krizi konusunda uyarılar yapıyor. Ürettiğimiz enerji yetmiyor. Şimdi öğrendiğimize göre, barajlarımızda su seviyesi de yeterli değil. Bu durumda yeni seçenekler aramak zorundayız. Kendi kendimize yeterli olamadığımıza göre, hiç değilse kısa vadede dışa bağımlıyız. Rusya'yla Mavi Akım anlaşması yapmışız, doğrudan doğalgaz alacağız. Hemen fırtınalar kopuyor. Samsun'dan Ankara'ya gelecek boruhattı için belli firmalarla anlaşma yapıldığı, ancak bu anlaşmada ANAP takımının rüşvet yediği, hatta bu işin içinde Mesut Yılmaz'ın da bulunduğu iddia ediliyor.

Eğer böyle bir durum varsa, bu iddiada bulunanlar işi ciddi tutmak zorunda. Doğrudur, rüşvetin belgesi olmuyor. Ama en azından kamuoyunu bu konuda ikna etmek zorundalar. Etsinler ki, işin üzerine hep birlikte gidelim. Eğer böylesine bir projede bir partinin adamları, hele hele genel başkan rüşvet almışsa, ya da projeyi kendi yakınlarına verip birilerinin bu işten avanta almasına neden olmuşsa, korkunç bir hadisedir. O takdirde onları Türk siyasetinden silmek hepimizin görevidir.

Ama madalyonun öbür yüzüne de bakmak gerekir. Eğer bunlar iftira ise, eğer sırf Rusya'yı siyaseten sevmediğimiz için bu yaygarayı koparıyorsak, o zaman da bu iftirayı atanlardan hesap sormalıyız. Ortada bir gerçek var. Enerji açısından bıçak sırtındayız ve dışa bağımlıyız. Rusya'dan doğalgaz alıyoruz. Bu boruhattı Rusya'dan çıkıyor, Ukrayna, Moldavya, Romanya ve Bulgaristan üzerinden geçip Trakya'da sınırımıza giriyor. Bu aşamada doğalgazı çeken çekiyor, en uçta bulunan Türkiye'ye geldiğinde basınç düşüyor ve biz perişan oluyoruz. Gazı yol boyunca bütün ülkeler çekiyor, bize kırtısı kalıyor... Ve her kafadan bir ses çıkıyor. Hem de bilmeden. Siyasetçi hemen ucuz politika yapmaya kalkışıyor. Hiç kimse konuya akılcı yaklaşmayı, çözüm önermeyi düşünmüyor. Doğalgaz basıncı düşüyor, Türkiye karanlıkta kalıyor ve birileri konuşmaya başlıyor: "Mavi

Akım projesi gerçekleşsin diye, Rusya gazı kesip gözümüzü korkutuyor.” Diyelim ki bugün için böyledir. Peki, üç yıl, on yıl, yirmi yıl sonra ne yapacağız? Bunu düşünen, hesabını veren yok. Oysa bu aşamada yapacağımız şey belli. Adına doğalgaz denilen bu enerji kaynağını nereden bulursak almak zorundayız. Rusya’dan, Türkmenistan’dan, İran’dan... Ve kısa vadede tankerlerle ithal etmek zorundayız. Eğer para bulursak, kendi barajlarımızı bitirip en ucuzu olan su enerjisinden yararlanmak durumundayız. Enerji projelerini tamamlamak için ne gerekiyorsa yapmalıyız. Belli konular vardır ki, ucuz siyasete alet edilmesi yanlıştır. Biz önceki gün Ankara’da bunu bir kez daha yaşadık. Kaloriferler yanmadı, elektrik kesildi, su akmadı... Çünkü gaz yoktu. Milyonlarca insanı etkileyen böyle bir tabloda siyaset yapılır mı? Rusya’yı seversiniz, sevmezsiniz. Eğer bir an önce devreye sokmayı düşündüğünüz başka enerji planlarınız varsa, çıkarın ortaya ve onları tartışalım. Eğer Mavi Akım olayında yolsuzluk, rüşvet, üçkâğıt, kamu yararına aykırı bir durum varsa, Türkiye parasal açıdan kazık yiyecekse, sağlam verilerle çıkarın ortaya ve konuyu hep birlikte irdeleyelim. Birileri demeçler verip en pahalı gazı Rusya’dan alacağımızı iddia etti. Enerji Bakanı Cumhur Ersümer bunu yalanladı, birim fiyat üzerinden en ucuz gazın bu olduğunu söyledi. Karşı taraftan tık yok! Eğer söyledikleri doğruysa, niçin sustular? Böyle ciddiyetsiz siyaset olur mu? Eğer bir hesap sorulacaksa, bunu son 10 yıldan bu yana enerji projelerini, barajlarımızı ihmal eden, rafa kaldıran, ağırdan alan siyasal iktidarlara sorulmalı. O zaman partilerin ve genel başkanların hepsi okkanın altına gider. Bu işler öyle ucuz polemiklerle çözülmez.

Necati Doğru:

Doğru’nun başlığı çok enteresandı; “8 Ayda Bir Don Değiştirin!”¹⁴⁷

Enerji Bakanımız Cumhur Ersümer harika bir insan! Sanki enerji bakanı değil, kara gün dostu, zora düşmüş insan yoldaşı, ermiş bir bilge kişi. Bize şu yalan dünya için altın öğütler veriyor. Nefsimizi köreltme dersleri sunuyor.

Çamaşın gece yıkayın! Niçin? Eeee... Çamaşır makinaları gündüz çalışmamış olur. Böylece gündüz tasarruf edeceğimiz elektriği fabrikalarda, atölyelerde, tezgâhların dönmesinde, üretimde kullanırız. Enerji darboğazını daha az sıkıntıya girerek geçeriz. Bu arada Mavi Akım boru döşenmesi ihalesini yapar, 2002 yılında selamete çıkarız.

Ne baba fikir! Başka ne yapalım? Üç haftada bir yıkanalım. Gusül

abdestini gündüz alalım. 8 ayda bir don değiştirelim. Kentlerde sine- ma, tiyatro, Gülhane Şenlikleri günleri tertiplemeyi bırakalım, çama- şır günleri düzenleyelim ve ev kadınları kirli çamaşırlarını alıp derele- rin kenarına doluşsunlar, 50 yıl önceki köy kadınları gibi çamaşırları- nı dere suyunda tokaçlaya tokaçlaya yıkasınlar. Elektriği idareli kulla- nalım. Ayrıca TV'leri de kapatalım. Sadece enerji bakanımız konuşur- ken açalım. Bakanımız; "Mavi Akım Boruhattı Döşeme Projesi'nin ve Bakû-Ceyhan Boruhattı Döşeme Projesi'nin Türkiye'yi Ortadoğu'nun, Balkanlar'ın, Kafkaslar'ın, Avrasya'nun ve Avrupa'nun süperi haline ge- tireceğini..." söyledikten sonra TV'lerimizi hemen kapatalım. Biz sade- ce bakanımızı dinleyelim. Elektriğimiz boşa gitmesin...

Söylenti, spekülasyon şu: Panik yaratıyorlar. Enerji provokasyonu yapıyorlar. Türkiye'nin enerjisiz kalacağını, bu yüzden santral ihalele- rini, boruhatları anlaşmalarını hemen yapmasını dayatıyorlar. Ve bu ihalelerden rüşvetler çıkartılıyor.

Bu doğru mu? Doğruysa dehşet verici. Bu spekülasyonları ortadan kaldıracak sorular demetini Ege Cansen, köşesinde yazdı. Ben aynı soruları alıp Enerji Bakanlığı Müsteşarı Yurdakul Yiğitgüden'e yazılı olarak sordum. Üç gün geçti cevap vermediler. Soruları aşağıda tek- rarlıyorum. Türkiye için biraz daha ışık.

Soru: Bakû-Ceyhan Boruhattı kaçta çıkacaktır? Mavi Akım Boruhattı kaçta mal olacaktır? Bu iki boruhattın anahtar teslim fiya- tı, inşaat devresi faizlerini de eklersek ne olacaktır?

Soru: Bu iki boruhattı için Türkiye, toplam maliyetin ne kadarını ödeyecektir. Azerbaycan, Gürcistan'dan ya da başka ülkelerden geçec- ek bölümlerin maliyetleri nedir? Bu bölümlerin ödemesini kim yapac- ak veya geri ödeme garantisini kim verecektir?

(...)

Bu masum sorulara cevap vermeyen Enerji Bakanlığı, kalkıp "Gece yıkanın, gündüz durulanın" diye bizimle alay ediyor. Biz eşek miyiz?

Sapla samanın birbirine iyice karıştığı bu yazıyla, Sayın Doğru, Mavi Akım Projesi'ni haklı çıkartabilmek için kasıtlı elektrik kesintileri yapıldığını iddia ediyor. Oysa biraz araştırırsa, o dönemde, önceki iktidarların döneminde, Türkiye'nin zaten tekrar yurtdışından elektrik ithal ettiğini keşfedecek. Rus-Türk İşadamları Derneği (RTİB) temsilcileri olarak Sayın Doğru'ya bu proje kaç kez anlatıldı hatırlamıyorum. Ancak, yazarın düşünce sitematiği "irade" altına alınmışsa, söylenebilecek fazla bir söz kalmıyor. Sonraki günlerde de devam etti yazılarına Sayın Doğru...

Necati Doğru:

Doğru'nun 3 Aralık 1999 tarihli yazısının başlığı "Mavi Akıntı: Taa...Taa... Takıntı"ydı. Şöyle başlıyor:

Mavi Akıntı lafı da insanda Marmaris'in kumsalında çıplak ayakla yürüyen taze, diri vücutlu, ince beyaz bacaklı, sarışın uzun saçlı, hülyalı gülüştü, melek yüzlü bir kıza çağırıyor.

Ah şu kıza bir dokunsam!

Mavi Akıntı: Çok romantik. Duygusal bir başlık... Fakat Mavi Akıntı lafı çıktığından beri etrafında kaba, vahşi, kirli, ağzı salyalı, gözü dönmüş bir laf kalabalığı dolaşmakta: Rus mafyası... Bizim politikacılar... Bürokratlar... Müteahhitler... Bir araya geliyorlarmuş.

(...)

Mavi Akıntı: Baştan sona takıntı... Gazetecilikte öğretilen ilk altın kural şudur: Bir konuyu araştırıyorsan "önce ilk kaynağa gitmeyi dene..." derler. İlk kaynağı bulamazsan, ikinciye, ikinciye bulamazsan üçüncüye gidersin. Fakat dedikoduyu, söylentiyi "iddia edildi" diye yazamazsın. Kim bu kızın babası? Kim sokuyor bu kıza Ruslarla gerdeğe? Mavi Akıntı adlı projenin sahibi kimse ilk kaynak da odur. Projenin sahibi, doğalgazı Rusya'dan alan, onu içerde konutlara, elektrik üreten santrallara ve fabrikalara satan devlet şirketi BOTAŞ... İlk kaynak BOTAŞ... Onun Genel Müdürü Gökhan Yardım'la konuştum.

Dinleyin:

Soru: Mavi Akın Boruhattı anahtar teslimi kaç mal olacak?

Cevap: Hat iki bölüm....

Soru: Nasıl iki bölüm?

Cevap: Birincisi Sibiry'a'dan başlayıp, Karadeniz'in altından geçerek Samsun'a kadar uzanan bölüm. İkincisi Samsun'dan Ankara'ya gelecek.

Soru: İkisinin de parasını biz mi ödeyeceğiz?

Cevap: Hayır... Sibiry'a'dan Samsun'a kadar olan bölüm 800 milyon dolar civarında. Bunun parasını Ruslar ödeyecek. Samsun'dan Ankara'ya kadar olan bölüm 339 milyon 750 bin dolar. Bunu biz ödeyeceğiz. Özkaynağımızdan. Kredi almayacağız. Faiz ödemeyeceğiz.

Soru: Sahibi kim olacak?

Cevap: Sibiry'a'dan Samsun'a kadar olan bölümü Ruslar yaptırdığı için o bölüm Ruslar'ın olacak. Samsun'dan Ankara'ya kadar olanın sahibi biziz.

Soru: Samsun'dan Ankara'ya kadar olan bölümü biz yaptıracaksak, bu bölümün müteahhitliğini niçin Rus Stroytransgas şirketinin

başkanlığındaki bir konsorsiyuma veriyorsunuz?

Cevap: Çünkü meclisten yasası böyle çıktı. O sırada iktidarda Mesut Yılmaz-Bülent Ecevit hükümeti vardı. 4 Nisan 1998 tarihli resmi gazetede yayımlanan yasada diyor ki, Samsun-Ankara Hattı'nı da Rus şirketi yapsın. Türkiye'nin meclisi böyle uygun gördü.

Soru: Ne alakası var? Türkiye'nin bundan ne çıkarı var? Türkiye'nin kazancı yoksa kimin var?

Cevap: Türkiye'den başka kimsenin çıkarı yok. Bizim Türk şirketleri Rusya'da 9,5 milyar dolarlık iş almışlar. Rus şirketlerinin ise Türkiye'de yaptıkları iş 300 milyon dolar. Ruslar aradaki büyük açığı gerekçe gösterip, şu boruhattı yapıp işini de bize verin demişler. Anlaşma böyle yapılmış.

Soru: Fakat ihalesiz...

Cevap: Evet ihalesiz ama keyfi değil. 1997 yılında Refahyol iktidardayken, o dönemin Enerji Bakanı Recai Kutan'ın emriyle yapılmış bir fizibilite var. Bu fizibilitede Samsun-Ankara Bölümü'nün 403 milyar dolara yaptırılabilceği yazıyor. Biz 339 milyon dolara yaptırıyoruz. Daha ne olsun.

Soru: Elektirikler aniden neden kesilmeye başladı? Halka korku verip, Mavi Akım'a muhtaç olduğumuz izlenimi mi yaratıyorsunuz? Provokasyon bu...

Cevap: Tamamen yalan, yanlış. Ukrayna gazı kesti, basınç düştü. Bizzat ben emir verdim... Santrallara gazı durdurdum. Size saat saat gelişmenin belgelerini faksleyabilirim. İsteyene de gönderirim.

Soru: Bu proje Türkiye için kârlı mı?

Cevap: Kesinlikle... Boruhattına yatırdığımız parayı 5 yılda geri almış olacağız. Normali 7 yıldır.

Soru: Kaç dolardan alacağız gazı?

Cevap: Şu anda Trakya'daki boruhattından aldığımız gaza uygulanan fiyat formülünün aynısını Mavi Akım için de geçerli kıldık. Anlaşmaya koyduk. Bu da metreküpü ortalama 65-70 dolara gelir.

Soru: Ama Türkmenistan başkanı 42 dolara vereceğiz diyor.

Cevap: O, sınırda teslim fiyatını söylüyor. Türkmenistan boruhattını yapan şirketler bunun üstüne 40 dolar da kendi maliyet ve kârlarını koyuyorlar. Mavi Akım gazı daha ucuza geliyor. Kesinlikle ucuza...

Tanrı'ya şükürler olsun ki, bu söyleşiyi Sayın Doğru'yla ben yapmadım. Öküzün altında buzağı aramaktan başka bir iş yapmadığı halde, yazısında gazetecilik ilkelerinden bahsediyor. Sayın Doğru, siz 400 milyon dolarlık hattın ihaleli mi ihalesiz mi verildiği konusunda hassasiyet göstermeden önce, keşke Ruslara

sadece 1995 yılında gerçekleştirdiğimiz 8,5 milyar dolarlık illegal ticaretin hesabını verirken bizim yanımızda olsaydınız. Keşke, Türk firmaları Rusya'da milyarlarca dolarlık taahhüt işi alırken, Ruslar "karşılıklılık ilkesi" diyerek bastırdıklarında bizim yanımızda olsaydınız da cevap verebilseydiniz.

Zülfü Livaneli:

"Mavi Akım derken.."

Başlığın çağrıştırdığı söz için özür dilerim. Ama duruma uygun düşünüyorum.

"Mavi Akım" projesinde, Almanya'nın şehirleriyle anlatırsak Aachen derken Bochum demek üzere.

Kısaca özetleyelim:

Boronun döşeme işini GAZPROM'un belirleyeceği bir firma yapacak ve bu firma şimdiden belli. Mesut Yılmaz'la Moskova'ya giden ve bu konudaki görüşmelere doğrudan katılan Hazinedaroğlu firmasının, milyarlarca dolarlık yapım işini üstleneceği söyleniyor. Bu parayı devlet yani BOTAS, daha doğrusu biz ödeyeceğiz.

Daha sonra bu gaz, içlerinde ENKA'nın da bulunduğu şirketler tarafından dağıtılacak. Bu işte milyarlarca dolarlık rant var.

* * *

Yanışlık şurada: Dünya ülkeleri enerji kaynaklarını bir tek ülkeden karşılamak istemiyor. Çünkü o ülkeyle herhangi bir anlaşmazlık durumunda enerji sıkıntısı başgösterebilir.

Biz ise Mavi Akım projesiyle sakalı iyice Rusya'nın eline veriyoruz. Yeltsin ya da halefleri, istedikleri an vanayı kapatıp Türkiye'yi karanlık ve soğuğa gömebilirler.

Bu projeye Türkmen ve Azeri doğalgazına elveda diyoruz. Onlarla doğrudan ilişkimiz kesiliyor. Rusya, Türkmen ve Azeri gazını ucuza alacak ve daha yüksek fiyatla bize satacak. Mavi Akım devreye girdikten sonra Türkmenistan'ın da başka çaresi kalmıyor, Türkiye'nin de, Azerbeycan'ın da...

Türkmenbaşı bu yüzden Enerji Bakanı Cumhur Ersümer'e bağırıp çağırıyor ve "Mesut Yılmaz'la bakanının, Türk halkının çıkarını düşünmediği"ni haykırıyordu. "Hep birlikte Rusya'ya bağımlı olmayalım. Bizden aldığı gazı size daha pahalıya satacak. Siz halkınıza ucuz ve güvenli doğalgaz teminine karşı mısınız? Biz size doğrudan vereelim!" diye çırpınıyordu.

Bu işin içinde çok ama çok büyük menfaatler dönmekte. Bu yüzden sorular soruları kovalıyor. Acaba Mesut Yılmaz işi gücü bırakıp niçin Şarık Tara'nın uçağıyla Moskova'ya gidip geliyor? Niçin anlaşma, Türkiye'nin Moskova büyükelçisine imzalatılmaya çalışılıyor.

Eğer bu gerçekleşirse Türkiye, tarihinde ilk defa uluslararası bir anlaşmayı, Bakanlar Kurulu'nu by-pass ederek imzalamış olacak.

* * *

Menfaat çok büyük olduğu için, Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacı iki misli gösteriliyor. Devlet Planlama Teşkilatı'nın belirlemesine göre ihtiyacımız, bu beylerin hesap ettiği yarısı.

Amerikalılar da bize "Bu kadar gazı ne yapacaksınız? Önümüzdeki beş, on ve on beş yılda ihtiyacınız belli!" diye şaşkınlık ifade ediyorlar. Ama bu işteki büyük, çok çok büyük menfaat, herkesin gözünü karartmış durumda.

Sabırsızlanıyorlar. Bu işi bir an önce kotarıp, dünyanın sayılı zenginleri arasına girmek istiyorlar.

Başbakan Ecevit ise susuyor.

* * *

Kamuoyu olarak bu noktada çok hassas olmalıyız. İnternet ağına iyi kullanan arkadaşlar herkesi uyarsın. Yurttaş olarak başbakanlığa faks çekip, mektup yazarak sorular soralım. Uyarılarda bulunalım. Bu, milyarlarca dolarlık proje, kapalı kapılar ardında birtakım gizli hesaplarla yürütülemez."¹⁴⁸

Ertesi gün de aynı konuda yazan Livaneli, yazdıklarıyla ilgili ilk düzeltmeyi de bu yazısında yaptı:

Not 1: Dünkü "Mavi Akım derken..." yazımız üzerine Şarık Tara aradı ve Mavi Akım projesinin hiçbir aşamasıyla en ufak bir ilgisinin bulunmadığını söyledi. Kendisini bir masa çevresinde Lujkov, GAZPROM başkanı, Mesut Yılmaz, Turgut Yılmaz, Enerji Bakanı Cumhur Ersümer ve Moskova Büyükelçisi Nabi Şensoy'la toplantı yaparken gösteren fotoğrafı sorduğumda da, resimdeki kişinin GAZPROM başkanı değil bir ressam olduğunu açıkladı.¹⁴⁹

148. Zülfü Livaneli, *Sabah*, 3 Aralık 1999, <http://arsiv.sabah.com.tr/1999/12/03/y29.html>.

149. Zülfü Livaneli, *Sabah*, 4 Aralık 1999, <http://arsiv.sabah.com.tr/1999/12/04/y29.html>.

Bu yazılar kafamdaki Zülfü Livaneli efsanesinin bittiği anlamına geliyordu. Neredeyse her kelimesi maddi anlamda yanlış olan bu yazılardan ötürü değil, Türk-Rus dostluğuna büyük önem verdiğini her fırsatta dile getiren Livaneli gibi aydın bir insan nasıl bu kadar mesnetsiz ifadeyi bir arada kullanabildi, bu duruma çok üzülmüştüm. O dönemde, çok sık geldiği Moskova'da, ya Nâzım'ın mezarı başında, ya da işadamlarımızla birlikte yediğimiz akşam yemeklerinde bu konuyu sorabilirdi, araştırabilirdi. O dönem kendisine bir cevap yazmayı düşündüm. Ancak, kamu görevlisi olduğum için, izin almam gerekiyordu. Vazgeçtim.

Livaneli, Rusların istedikleri zaman vanayı kapatamayacaklarını bilemiyor, projenin bir Rus-İtalyan ortak projesi olduğunu da bilmiyor, Azeri ve Türkmen gazına veda ettiğimizi zannediyor ve tam iki yıl önce imzalanmış anlaşmanın, Moskova büyükelçimize yeniden imzalatılacağını iddia edebiliyor (ek protokolü kast ediyor galiba).

Livaneli efsanesini bitiren asıl cümleleri ise şunlar oldu: "Amerikalılar da bize 'Bu kadar gazı ne yapacaksınız? Önümüzdeki beş, on ve on beş yılda ihtiyacınız belli!' diye şaşkınlık ifade ediyorlar." Livaneli Amerikalıların ifadesini bir veri olarak alıyor. Bunu, ABD'nin bölgedeki çıkarlarını korumakla görevli bir stratejist gibi, ya da genetik Rus düşmanlığı yapanlar gibi kullanıyor. Bunu kendisine yakıştıramadım, nedense?

Livaneli'nin yazısında dile getirdiği o meşhur fotoğraf sonraki dönemde, Mavi Akım tartışmalarında bir referans olarak kullanıldı. 1999 yılı Eylül ayında beraberinde bir grup işadamı ve gazeteciyle birlikte Moskova'ya gayri resmi bir ziyaret yapan Sayın Mesut Yılmaz'ın temasları esnasında çektilen fotoğraf büyük tartışmalar yarattı. Fotoğrafın gerçek öyküsü ilerleyen sayfalarda yer alıyor.

Taha Kıvanç (Fehmi Kuru):

Taha Kıvanç, "İmza"¹⁵⁰ başlıklı yazısıyla son derece gizli (!) bilgileri ifşa ediyordu:

Başbakan Bülent Ecevit'le Moskova'ya gittiğimizde, gezinin neredeyse bütünü, "Mavi Akım" projesi etrafındaki tartışmalarla geçmişti. Ruslar, projeyi üstlenen İtalyanların arzu ettiği bir "ek protokol" peşindeydiler. Ecevit, MHP'li bakanları otele gönderip Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliği'ne gitmiş ve konu orada sonuca bağlanmıştı.

Ecevit tarafından imzalanmayan protokol, geçen hafta, Moskova'da, MHP'lilerin bir ara hedef seçtikleri Büyükelçi Nabi Şensoy tarafından imzalandı... Şu sıralarda bazı devlet memurları imza konusunda çok mütereddit, bazıları da olağanüstü geniş davranıyorlar. Mavi Akım konusundaki proje takibini BOTAS yapıyor; BOTAS'ın başında bulunan Nevzat Arseven Mayıs ayında sessiz sedasız görevini bıraktı. "Neden?" diye sorduğumda, "Nevzat Bey, enerji alanında meydana gelecek gelişmelerde 'sorumluluk' taşımak istemedi" cevabını almıştım. BOTAS genel müdürlüğünden aniden istifa eden Nevzat Arseven ANAP Meclis Grup Başkan Vekili Nejat Arseven'in kardeşi... Mavi Akım'la ilgili ek protokole Moskova'daki Büyükelçi Nabi Şensoy acaba gönül rahatlığıyla mı koydu imzasını? Bilemiyorum. Ortada henüz fol yok yumurta yokken Mavi Akım projesinin Türkiye bölümünü üstlenen OHS konsorsiyumuna ödeme yapan devlet memurları, bu konu ileride ciddi biçimde soruşturulur, ya da "yüce divanlık" olursa, kendi başlarına da iş açılacağı endişesini duymuşlar mıdır? Bu sorunun cevabını da şimdilik bilmiyorum.

Mesut Yılmaz başbakan iken Rusya'nın o zamanki başbakanı Çernomirdin'le imzaladığı protokolle başlayan projenin en garip tarafı, Türkiye içerisinde döşenecek ve 340 milyon dolara mal olacak boruları üstlenecek firmayı belirleyecek olan taraf: Rusya. Mesut Bey altına imza attığı protokolle en kritik işte son sözü Ruslara bırakmakta bir mahzur görmemiş... Eh, Ruslar da dağlı değiller ya, onlar da başkalarına da verebilecekleri Ankara-Samsun boru döşeme işini, ihale açmaksızın, Türklerin başını çektiği OHS'ye veriverdiler... Rusların seçtiği OHS konsorsiyumuna ilk elde çıkartılan 52 milyon dolarlık avansı da Türkiye ödedi. OHS ilginç bir konsorsiyum. Bir tarafında başında Vehbi Özkoç olan ÖZTAŞ firması var. Vehbi Bey, Mavi Akım projesine bir "milli dava" gibi sarılan ANAP'ın Çankaya örgütü yöneticilerinden... Konsorsiyumun ikinci ayağını da Hazinesaroglu firması teşkil ediyor; onun başında da "milli davacı" ANAP'lı bir önderin yakını var: Turan Hazinesaroglu. Turan Bey, geçen hükümetlerde bakanlık yapmış Burhan Kara'nın akrabası... Üçüncü ayak ise Stroy Transgaz firması... Bu üçlü içerisinde işi bilen de bu firma zaten... ANAP'a yakın iki ayak, üçüncü ortağa moral vermek üzere "fedakârlık" isteyen bu işe ilgi duymuş olabilir. Beni şaşkırtan bir gelişme de, Nabi Şensoy'un altına imza attığı protokolün, Rus parlamentosu Duma'da iki günde oylanıp kesinleşmesi.

(...) Ankara'da şu sıralarda anlatılan hikâyeler inanılacak gibi değil. Emin Çölaşan söylentilere önem verip "Mavi Akım anlaşmasıyla ANAP takımının rüşvet yediği, hatta bu işin içinde Mesut Yılmaz'ın

da bulunduğu iddia ediliyor; eğer böylesine bir projede bir parti- nin adamları, hele hele genel başkanı rüşvet almışsa, ya da proje- yi kendi yakınlarına verip birilerinin bu işten avanta almasına ne- den olmuşsa korkunç bir hadisedir” diye yazdı, yazısı sansürlendi. Ben ise, ANAP takımının, Mesut Yılmaz, kardeşi Turgut Yılmaz ve eşi Berna Yılmaz'ın bu işe bir “milli dava” olarak sarıldıklarına ina- nıyorum. Berna Yılmaz'ı, sanki şahsi işi imiş gibi, bürokratlardan bil- gi almak üzere enerji bakanlığına kadar başka hiçbir saik götüremez- di bence. Bir şey daha önemli. Bütün bu trafiğin tam ortasında bulu- nan Cumhur Ersümer, kendisinden önceki bakanlardan farklı olarak, mühendis değil, hukukçu. Eğer bu işin içerisinde bazılarının burun- larına geldiği türden pis kokular varsa bunu ilk fark eden bir hukuk- çu olacaktır. Cumhur Ersümer, kendi politik kariyerini sona erdire- cek, “Yüce Divan” yolunu tutturan bir süreci kendisi ve bürokratla- rı için zorlar mı? Hiç sanmıyorum. Konuyu sizin adımıza izlemeye de- vam edeceğim, meraklanmayın.

Taha Kıvanç Yüce Divan'da aklanan Cumhur Ersümer için birkaç satır yazdı mı acaba, merak ediyorum.

Taha Kıvanç iki gün sonra, “BOTAŞ'ın Cevabı” başlıklı bir yazı daha kaleme aldı. Yazısında güya düzeltmeler yaptı:

Yazımda, “Mesut Yılmaz'ı da içinde taşıyan Şarık Tara'nın uçağın- da...” diye bir cümlecik de vardı. BOTAŞ, Şarık Tara'nın Mavi Akım projesiyle hiç ilgisi olmadığını söylüyor. Şarık Bey ağırlıklı olarak Rusya'yla çalışan bir işadamı, onun Rusya ekseni hangi projeye ne tür bir ilişkisi olduğunu Ankara'daki bürokratların bu kesinlikte bile- bileceğini sanmıyorum.

Şu düzeltme ise önemli: “Sayın Cumhur Ersümer Rusya'ya Şarık Tara'nın uçağıyla gitmemiştir.” Kimin uçağıyla (tarifeli uçakla mı, özel bir uçakla mı) gittiğini yazsalar dı bari. Aynı yazıda, Berna Yılmaz'ın enerji bakanlığına gidip bürokratlarla toplantı yaptığını yaz- mıştım; ANAP Basın Müşaviri Ulusay “Bilgi doğru değil” diye bildirin- ce dün düzeltme yayınladım. BOTAŞ da, “Sayın Berna Yılmaz bakan- lığa hiç gitmemiştir” diye durumu teyit ediyor. Bu açıklama sayesinde Mavi Akım konusunda biraz daha bilgi sahibi oldum. İşin ne kadar aceleyle getirildiği, altyapısı Refahyol döneminde hazırlanan projenin sonradan ilmek ilmek örüldüğü anlaşılıyor. Türkiye'yi Rusya'nın insa- fına terk edecek bir imtiyaz anlaşması imzalanmış, projenin Türkiye bölümünü hangi şirketin yapacağını kararını Ruslara bırakılmış, proje Şubat 2001 tarihine kadar bitmezse, alınamayan gazın parasının

tazmin edileceği de hükme bağlanmış. Bu sisteme koydukları ad çok şirin: "Al ya da öde yükümlülüğü..." Sözün kısası, yapsan bir türlü yapmasan iki... Bu konu ilgililerin başını korkarım çok ağrıatacak...

Necati Doğru:

Doğru, Mavi Akım serisine "Mavi Akım, Bahçeli ve Ecevit!"¹⁵¹ başlıklı yazısıyla devam ediyor:

Mavi Akım Boruhattı'nın gerçekleşmesi için görülmedik bir ataklık, proje geliştirme hızı sergileyen ANAP Başkanı Mesut Yılmaz, Enerji Bakanı Cumhur Ersümer ve BOTAŞ yönetimi, aynı ataklığı, ihaleye çıkartılıp yapılması için start verilen boruhatları için göstermediler. İran'dan gelecek doğalgazı taşıyacak olan Doğubeyazıt-Erzurum Hattı'na 172 milyon dolar ödendi, yaptırıldı. Ancak bu hattı Erzurum'dan Kayseri sanayi bölgesine bağlayacak hatların ve kompresör istasyonunun yapımı 17 ay geciktiği için 172 milyon dolarlık çelik boru, toprak altına terk edilmiş leşe döndü. 172 milyon dolarlık boru... Toprak altında yatıyor.

Fakat Mavi Akım hızlandırılıyor. Neden? Niçin? Ne adına? BOTAŞ, 70 dolara aldığı doğalgazı halka 130 dolara satıyor fakat boruhatlarını ihaleye çıkartırken Hazine'yle görüş birliğine girmiyor.

Neden? Niçin? Ne adına? Yatırım ödeneğinde yer almamasına rağmen 50 milyon dolar avans da Mavi Akım Samsun-Ankara hattını yapan firmalara ödeniyor. DPT, Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacını 2010 yılı için 15 milyar metreküp olarak hesaplıyor, fakat Enerji Bakanlığı 30 milyar metreküp... Aradaki bu çelişkiyi de kimse anlaşılır bir şekilde izah edemiyor. Enerji Bakanlığı, TEAŞ, DSİ, BOTAŞ, HAZİNE, DPT, bir araya gelip 2000 yılından başlayarak 2010 yılına ya da 2020 yılına kadar Türkiye'nin ihtiyacı olan elektrik enerjisi nedir, bunun ne kadarını akarsulardaki barajlardan, ne kadarını doğalgazla çalışan santrallerden, ne kadarını kömürden, ne kadarını fuel-oilden, ne kadarını da nükleer santraldan elde etmeyi planladığını söylemiyor.

(...) Bu işin pis kokusunu Enerji Bakanı duymuyor. Mesut Yılmaz da duymuyor. Fakat Bahçeli ile Ecevit de mi duymuyor? Türkiye için biraz daha ışık... Her gün biraz daha... Söyledikleriniz doğru olsun. Sakladıklarınız az olsun... Hatta hiç olmasın...

Taha Kıvanç (Fehmi Kuru):

Enerji konusundaki derin ansiklopedik bilgisini, çeşitli ülkele-

rin istihbarat örgütlerinden sağladığı bilgilerle yoğurarak derin bir sentez yapan Fehmi Kuru, Mavi Akım hakkındaki yazı dizilerinde şu paragraflara yer vermekte sakınca görmedi:

Üçlü İttifak

Rus devlet başkanı Vladimir Putin, kendi ülkesinde, “Alman ekolünden” biliniyor... Bizde ANAP lideri Mesut Yılmaz için de kullanılan ilinti, tahmin edilebileceği gibi, kişinin kültür unsurlarına bakılarak kuruluyor. Yılmaz Alman diliyle aldı bütün eğitimini, Almanya’da master yaptı; Putin ise, kendi anlatımına göre, intisap ettiği KGB’deki amirleri tarafından “Alman ekolü” olmaya yönlendirildi.

İki ülke arasındaki yakınlaşmanın bizi ilgilendiren bölümü enerji alanındaki işbirliği. “Mavi Akım” projesi vesilesiyle adını ezberlediğimiz Rusların “GAZPROM” firması giderek bir Rus-Alman ortaklığına dönüşüyor. Essen merkezli Alman petrol firması Ruhrgaz bugüne kadar GAZPROM’a 1 milyar 700 milyon DM tutarında yatırım yaptı. Ruhrgaz yetkilileri GAZPROM’daki hisselerini kısa sürede artıracıklarını ilan ettiler. Mesut Yılmaz’ın üzerine titrediği “Mavi Akım” projesi, bir “Alman-Rus-Türk” ortaklığı aslında... Mesut Yılmaz’ın eli, Karadeniz’den uzanıp Vladimir Putin’le buluşuyor, sizin anlayacağınız...

Benim merakım, Almanya ile Rusya arasındaki bu samimi bağlara, Mesut Yılmaz’ın özel ihtimamıyla Türkiye’nin de dahil edilmesi noktasında yoğunlaşıyor. Bizler, “Rusya’yla enerji alanında işbirliği yapıyoruz” sanırken, GAZPROM üzerinden Almanya’yla buluşmamız ve üçlü bir işbirliğine girmemiz size de garip gelmiyor mu? Her üç ülke arasındaki enerji projelerinin hemen hemen aynı döneme (Aralık 1998) denk düşmesi de ilgi çekici bence.

İnce ince örülmüş bir işbirliğinin sonucu “Mavi Akım” tabii karşı çıkılması tehlikeli bir proje olur...¹⁵²

Taha Kıvanç, bu nefis yazısında, 1996’da gündeme gelen ve 1997’de imzalanan Mavi Akım anlaşması üzerinden Mesut Yılmaz ile 2000 yılında sahneye çıkan Putin arasında Alman ekolü bağlantısı kurması karşısında sadece şapka çıkartmak gerekiyor. Taha Kıvanç’ın akla ziyan mantığı sadece bu ifadelerle sınırlı değil.

Nazlı Ilıcak:

Ilıcak, sistemli bir şekilde konunun peşindeydi. 13 Nisan 2001’de köşesinde şöyle yazmıştı:

152. Taha Kıvanç, *Yeni Şafak*, 31 Ocak 2001, <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2001/ocak/31/tkivanc.html>.

Mavi Akım

Dün, ben de, Mavi Akım'la ilgili, Enerji Bakanı Cumhur Ersümer, BOTAŞ Yönetim Kurulu Başkanı Gökhan Yardım ve yönetim kurulu üyelerini kapsayan bir suç duyurusunda bulundum. Konu parça parça *Yeni Şafak* gazetesinde yayınlanmıştı.

Özetleyelim:

15.12.1997 tarihinde, Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerarası bir anlaşma imzaladı. Buna bağlı olarak, BOTAŞ (Türk tarafı) ile GAZPROM (Rus tarafı) arasında, Doğalgaz Alım Satım Anlaşması gerçekleşti. Doğalgaz Alım Satım Anlaşması'nın 18.1., 18.2., 18.3'üncü maddeleri çerçevesinde, Samsun-Ankara Boruhattı yapımı için avans ödemesinin şartları belirlenmişti: Mavi Akım projesinin, deniz geçişi bölümüyle ilgili finansmanın temin edildiğinin belgelendirilmesi; Rus tarafının, kompresör istasyonunun ve hat borularının temin kontratlarını veya kesin siparişlerinin yapılmış olduğunun vesikalarını ibraz etmesi ve satıcı firmalardan teyid alınması gerekiyordu. Kısacası, Karadeniz altından geçen borunun inşa edileceğine dair objektif kriterler ortaya çıktığı takdirde, Samsun-Ankara Boruhattı'nın yapımını üstlenen ÖZTAŞ-Hazinedaroğlu şirketine 52 milyon dolarlık avans ödenecekti. (Bu husus, 26 Kasım 1998 tarihli BOTAŞ Yönetim Kurulu'nda da karara bağlandı.)

Karar değiştiriliyor:

Ama ÖZTAŞ-Hazinedaroğlu firması sıkıştırıyordu. O tarihte BOTAŞ Yönetim Kurulu Başkanı Nevzat Arseven, Nisan 1999 seçimleri vesilesiyle görevden ayrıldı. Yerine bugünkü Genel Müdür ve Yönetim Kurulu Başkanı Gökhan Yardım geldi. BOTAŞ Yönetim Kurulu, Ankara-Samsun hattı yapımı gecikiyor bahanesiyle, mukavele şartlarına tamamen aykırı bir şekilde, 26 Kasım 1998 tarihli kararı da değiştirerek, yeni bir karar aldı. Önce bir heyeti Rusya'ya tetkik gezisine gönderdi. Tetkik gezisine giden heyet, "Rusya topraklarında boruhattı inşaatı devam ettiğine göre, Ruslar mutlaka Karadeniz altından geçidi de yapacaklardır" hükmüne vardı. Mukavele şartlarına ters düşen karar, işte tetkik heyetinin bu görüşüne dayandırıldı. 14 Temmuz 1999'da BOTAŞ Yönetim Kurulu 692 sayılı kararla, Genel Müdür Gökhan Yardım'ı, avans ödemesi için yetkili kıldı. Gerekçede, "15 Nisan 2001 tarihinde, Rusya'dan doğalgaz sevkiyatı başlayacaktır. Avans ödenmezse, inşaat gecikir, zamanında tamamlanamaz. Türkiye tazminat talebiyle karşı karşıya kalır" deniliyordu.

İşte, göz göre göre, paralar böyle gitti.

Nisan 2001'e geldik. Karadeniz altından inşaat başlamadı.

Gerekçenin doğru olmadığı da ortaya çıktı. Ama milyonlarca dolar uçtu gitti.

Yılmazlar'ın durumu

Nuh Mete Yüksel'den, BOTAŞ-GAZPROM temsilcilerinin Moskova'daki toplantısına, Mesut Yılmaz ve Turgut Yılmaz'ın hangi sıfatla katıldıklarını araştırmasını da rica ettim. O tarihte Yılmaz, kabine üyesi dahi değildi. Moskova'da GAZPROM temsilcileriyle neyin müzakeresi yapılmıştı? Ankara-Samsun Boruhattı'nın ihalesiz olarak Rus tarafının tespit edeceği bir Türk firmasına verilmesi, o gün mü kararlaştırılmıştı?

TÜMAŞ Genel Müdürü Çetin Atuk'un iddiaları da, suç duyurumunun bir bölümünü teşkil etti. Ankara-Samsun Boruhattı'nın fizibilite çalışması Tümaş'a verilmişti. Çetin Atuk, fiyatın pahalı olarak belirlenmesi için, BOTAŞ yönetiminden telkinler geldiğini iddia etti. Sheraton'da karşılaştığı BOTAŞ'ın iki yönetim kurulu üyesine "484 milyon dolar pahalı, ama BOTAŞ'tan gelen talep üzerine fiyatı yüzde 25 artırdık" diyordu.

BOTAŞ Yönetim Kurulu, bu iddiaların araştırılmasını istedi. Lakin, araştırma sonuçsuz kaldı.

Acaba neden BOTAŞ fiyatın yüzde 25 daha pahalı tespit edilmesini istemişti? Veyahut, niçin TÜMAŞ Genel Müdürü Çetin Atuk böyle konuşmuştu?

Ankara-Samsun Boruhattı, ihale yapılmadan ÖZTAŞ-Hazine-daroğlu'na verildi. Fiyat, fizibilite çalışmasının ortaya koyduğu rakam üzerinden, pazarlıkla tespit edilecekti. Pazarlığa ne kadar yukarıdan başlanırsa, fiyat o kadar yüksek olurdu; müteahhit firma kârlı çıkardı.

Cumhur Ersümer'in sanırsız "beyaz enerji"nin yanı sıra, bir de "mavi enerji" dosyası olacak.

Bakalım hükümet, haklarında yolsuzluk iddiaları bulunan bakanlara sahip çıkmaya devam edecek mi?"¹⁵³

Mesut Yılmaz'ın basın toplantısı

Enerji konusu medyada yoğun bir şekilde işlenirken, özellikle Mavi Akım'la ilgili soruşturma konusunun da gündeme düşmesi üzerine, ANAP Genel Başkanı Sayın Mesut Yılmaz, 30 Nisan 2001 günü bir basın toplantısı düzenledi. Sorulan bir soruya Yılmaz'ın yanıtı şöyle:

(...) Asılsız iddiaları ortaya atanlar müfteridir. (...) Olmayan bir

ihalede, yapılmayan bir ihalede Anavatan Partisi'ne 50 milyon dolar rüşvet ödendiği şeklinde ifade veren, bunu duyduğunu söyleyen, bu duyduğunu yazan gazeteciler hakkında, televizyonda bunu konuşan kişiler hakkında, bu iddiaları veren sanıklar hakkında parti olarak bir tazminat davasını bugün ilgili mahkeme nezdinde açtık. Dolayısıyla hukuken de bu süreci başlattık.

Şimdi açıkça söylüyorum Mavi Akım Projesi Türkiye için fevkalade önemli, stratejik olan bir projedir ve ben her zaman bu projeyi savunmaya devam edeceğim. Geçen gün Türkiye'yi ziyaret eden Türkmenistan Devlet Başkanı Sayın Türkmenbaşı bu konuyla ilgili daha önce de bildiğimiz bazı beyanlarda bulunmuş. Açıkça ifade ediyorum ki; Türkmenbaşı sepetteki elmalar ile ağaçtaki elmaları birbirine karıştırmıştır.

Anadolu'nun her tarafına doğalgazı götürecektir olan, evleri ısıtmasından, sanayinin çalışmasına kadar en önemli enerji kaynağını doğalgaz olarak gerçekleştiren bir büyük projeyi şu anda yürütüyoruz. Bu proje aşağı-yukarı yüzde 80 nispetinde tamamlanmış durumdadır. Ruslar bize bir teklifle geldiler. Mavi Akım denilen projeyi teklif ettiler. Tekliflerinin aslı şudur; Karadeniz'i geçmek için yatırımı biz yapacağız biz size gazı Samsun'da teslim edeceğiz. O yatırımın bütün maliyeti ve riski Ruslara aittir, 2 milyar dolarlık bir yatırım söz konusudur. Bana kendi kapımda Samsun'da, üstelik doğu sınırında değil, tüketim merkezlerine daha yakın olan Samsun'da gazı teklif eden Rusya'nın, bu teklifi benim için cazip bir tekliftir. Mavi Akım Projesi'ni başlatan ben değilim, anlaşmayı imzalayan benim ama, bu konuda daha önce anlaşmaya varan, mutabakatları yapan, benden önceldi Erbakan başkanlığındaki 54. Hükümet'tir. Benim yaptığım anlaşma mecliste oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Dolayısıyla şu anda bu anlaşma meclisin anlaşmasıdır, hükümetin anlaşması değildir. Bu anlaşmaya göre Türkiye bu seneden itibaren Ukrayna-Romanya-Bulgaristan üzerinden değil, doğrudan doğruya Rusya'dan gaz alabilecektir. En yüksek seviyeye geldiğinde 16 milyar metreküp alabilecektir. Şu anda aldığımız 10 küsur milyar metreküptür Bulgaristan üzerinden. Cezayir'den aldığımız 3-4 milyar metreküptür; İran'dan alacağımız 6 milyar metreküptür; hepsini toplasanız dahi benim 50 milyar metreküplük ihtiyacım karşılanmamaktadır. Benim hâlâ 15-20 milyar arasında açığım vardır. Bunu almak için en fazla arzulu olduğum yer Türkmenistan'dır. Ama maalesef Türkmenistan gazı projesinin gerçekleşmesinde bizim irademizin dışında güçlükler var. Hazar'ın geçilmesi için Rusya'nın ve İran'ın muvaffakatı lâzım. Azerbaycan ile Türkmenistan arasındaki ihtilafların çözümü lazım, ondan sonra bunun finansmanının bulunması lazım, bu finansman

sağlandıktan sonra da bu inşaatın yapılması 2-3 sene gerektirecek.

Biz bu iki projeyi birbirine rakip projeler olarak görmüyoruz. Biz Türkmenistan gazının Türkiye'nin ihtiyacını hem karşılayacak hem de transit ülke olarak Avrupa'ya da gaz ihraç etmesini sağlayacak şekilde gerçekleşmesini arzuluyoruz. Ama bu bizim arzumuzdur, bu bizim hedefimizdir. Bir de kapıda olan ihtiyacımız var. İki sene sonra bizim gaza ihtiyacımız var. Rusya'dan aldığımız gazın maliyeti Türkiye sınırında Samsun'da teslim olarak batıdan aldığımız gazın aynı fiyatıdır. Yani şu anda İstanbul'da kullandığımız doğalgaza kaç para ödüyorsak Bulgar sınırında, Samsun sınırında da aynı parayı ödeyeceğiz. Bütün riski de Ruslar karşılayacaklar. Karadeniz'in altındaki boruyu da onlar yapacaklar, Karadeniz sahiline kadar onlar getirecekler.

Proje bizim milli menfaatlerimize uygun olan bir projedir. Ama bizim milli menfaatlerimize uygun olan başka ülkelerin menfaatlerine uygun olmayabilir. Türkiye'nin gaz açığını, Türkiye'ye gemiyle taşınacak likit gazları Türkiye'deki tesislerde tekrar gaza dönüştürerek vermek isteyen firmalar vardır, bu firmaların etkili olduğu ülkeler vardır. Bunların beni, benim bakanımı, benim partimi, benim hükümetimi eleştirmesini çok iyi anlıyorum, kendi menfaatlerinin gereğini yapıyorlar. Ama bunların ağzından konuşan bizim yazarlarımızı anlamıyorum.

Yani elma örneğini vermiş Türkmenbaşı. Ağaçtaki elma ile sepetteki elma nasıl aynı değilse, oradaki kuyunun başındaki gazla Türkiye'de teslim edilen gazın fiyatı arasında iki misli fark vardır. Oradaki kuyudaki fiyatı bizim sınırda aldığımız gazın fiyatıyla karşılaştırırsanız o zaman Türkiye açısından zararlı iş yapmış gibi gözükürsünüz. Ama işi biraz inceleseniz, biraz bilerseniz, biraz bilenlere danışsanız göreceksiniz ki, Türkmen gazının Türkiye sınırındaki maliyeti veya Türkiye'nin tüketim merkezlerindeki asıl önemli merkezlerindeki taşıma maliyeti dahil maliyeti, Rusya'dan aldığımızla eşit gelmektedir. Buna rağmen bizim tercihimiz Türkmen gazını almaktır. Ama bizim arzumuz yetmez, bunun gerçekleşmesi lazım, bunu yapacak olan finansman kuruluşlarının oluşması lazım, sınır ihtilaflarının çözülmesi lazım. Meseleyi bir tek konuda tartışsak, yani meseleyi sadece Türkiye'nin çıkarları bağında tartışmak konusunda anlaşsak, aramızda hiçbir anlaşma kalmaz.¹⁵⁴

Mavi Akım'a soruşturma

3 Mayıs 2001 tarihli *Radikal* gazetesinde Kemal Göktaş imzalı bir yazıda, Ankara DGM Cumhuriyet Savcısı Nuh Mete Yüksel'in, Mavi Akım projesiyle ilgili soruşturma başlattığı haberi yer aldı.

Haberin devamı şöyleydi:

Fazilet Parti'li Nazlı Ilıcak'ın yaklaşık üç hafta önce yaptığı suç duyurusu üzerine Mavi Akım projesiyle ilgili yeni bir soruşturma başlatan Savcı Yüksel'in, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'ndan projeye ilgili bazı belgeleri istediği öğrenildi. Edinilen bilgiye göre Yüksel'in istediği belgeler arasında BOTAŞ ile Mavi Akım projesini üstlenen Rus GAZPROM şirketi arasında imzalanan anlaşma da var.¹⁵⁵

Mavi Akım'ın cezai soruşturmaya da konu olması proje aleyhinde estirilen rüzgâra bakıldığında sürpriz değildi. İlginç olan, Nazlı Ilıcak'ın bu projeye ilgili olarak yazdıklarıydı. Ilıcak'ın hem bir gazeteci hem de bir siyasetçi olarak bu projeyi, özellikle teknik konular başta olmak üzere eleştirmesi ve yolsuzluk iddiasıyla kamuoyuna taşınması normal karşılanabilirdi. Hatta, Mesut Yılmaz ve ANAP aleyhine yazdıkları da anlayışla karşılanabilirdi. Ancak, Mavi Akım projesi hakkında genel olarak yazdıklarını anlayabilmek mümkün değildi. Zira, bu projenin mensubu olduğu partinin bir projesi olarak gündeme getirildiğini ve ilk işaret fişeginin de Necmettin Erbakan ve Recai Kutan tarafından ateşlendiğini bilmiyor olması düşünülemezdi. Ayrıca, Mesut Yılmaz öncesi iktidardakilerin yapmış oldukları doğalgaz talep tahminlerini bilmiyor olması da düşünülemezdi. (Mesut Yılmaz'ın kardeşi Turgut Yılmaz'ın, "Moskova'da çekilen fotoğrafta GAZPROM şirketi yetkililerinin de bulunduğunu iddia ederek kişilik haklarına hakaret ettiği" gerekçesiyle manevi tazminat davası açtığı Ilıcak ile *Yeni Şafak* gazetesinden 750 milyon lira tazminat kazandığına dair haber de yer aldı medyada.)¹⁵⁶

155. *Radikal*, 3 Mayıs 2001.

156. "Ankara 31. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde görülen davanın bugünkü karar duruşmasına, davacı Yılmaz'ın avukatı Erden Arısoy ile davalılardan Ilıcak'ın avukatı Rasim Kuzeyli katıldı. Davete, bu resimde gözüken Turgut Yılmaz, Mesut Yılmaz, Cumhurbaşkanı Ersümer ve yanındaki kişiye ilaveten, karşı masada oturan Moskova belediye başkanı ve ilgili bürokratların katıldığını ifade eden Arısoy, 'Bu toplantıda GAZPROM Şirketi'nden hiçbir yetkili bulunmamıştır. Zaten bu yemekten sonra da bir bale gösterisine gidilmiştir. Fotoğraf resmi bir toplantıya ait değildir. Taktiri mahkemeye bırakıyorum' diye konuştu. Ilıcak'ın avukatı Kuzeyli ise davacı avukatının beyanlarına katılmadıklarını ifade ederek, fotoğraftaki Türk heyetinin karşısında oturan kişilerden birisinin GAZPROM yetkilisi olduğunu ve bu yönde basında haberler çıktığını kaydetti. Yargıç Arıkan, davanın kısmen kabulüne karar vererek, 750 milyon lira manevi tazminatın, davalılardan yasal faiziyle müştereken ve müteselsilen tahsil edilmesini kararlaştırdı. Davaya dilekçesinde, *Yeni Şafak* gazetesinin 20 Şubat 2001 tarihli sayısının 12. sayfasında Nazlı Ilıcak tarafından '... 28 Şubat ve Yolsuzluk...' başlığıyla bir haber verildiği belirtiliyordu. Haberde, '... Turgut Yılmaz 'Mavi Akım'ın tam göbeğinde, Moskova'daki müzakerelerin içinde GAZPROM temsilcisinin karşısında oturuyor... Sonra da jandarma fezlekesinde

Taha Kıvanç devam ediyor:

Üçüncü Adam

Hürriyet gazetesinin fotoğraf sanatıyla ilgisini bildiğim için, dün manşetine taşıdığı bilgiye de itibar ediyorum: Mesut Yılmaz ve partidâşları Moskova'ya gittiklerinde, orada "Mavi Akım" projesi üzerinde görüş alışverişinde bulunmamış, Moskova belediye başkanının "sanat danışmanı" Zurab Tsereteli'yle heykel ve resim sohbeti yapmışlardır... Zurab Bey, heyeti Arbat Sokağı'na götürmüş ve sokak ressamlarını sevindirmiş bile olabilir...

Önce fotoğrafla ilgili bilgi: ANAP lideri Mesut Yılmaz, "Beni önce aklayın, sonra hükümete gireyim" günlerinde kalabalık bir heyetle ABD ve Rusya'ya gitmişti.

Başbakan yardımcısı da olan Enerji Bakanı Cumhur Ersümer ile kardeşi Turgut Yılmaz heyetin ana gövdesini oluşturuyordu. O sıralarda petrol işine merak sarmış ANAP il başkanı Erdal Aksoy, "Rusya" denildiğinde akla gelen iki işadamından biri olan Şarık Tara... Bu ekip yanlarına Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Nabi Şensoy'u da almış ve Moskova Belediye Başkanı Lujkov'lu bir grupla fotoğraf çektiler. Fotoğraf 18 Eylül 1999 tarihini taşıyordu. Bugüne kadar "Türkiye'den giden devlet ve işadamları, Moskova'da boş oturmadılar, gönül bağıyla bağlı oldukları mavi akım projesi konusunda görüşmeler yaptılar" diye düşünmemize sebep olan fotoğraf... Çünkü Lujkov'un yanında oturanların Rus enerji bakanı ile GAZPROM başkanı oldukları biliniyordu.

Hürriyet'e göre gerçek farklı. Masanın Rusya tarafında oturan bir heykeltıraşmış. ANAP'ın enerji sever ekibi, Rusya'da, bir heykeltıraşla sanat üzerine söyleşi yapmış...

Dediğim gibi, *Hürriyet* fotoğraf konusunda derin tecrübeye sahiptir. Vaktiyle, "İşte PKK gerçeği" başlıklı bir fotoğraf yayımlamış ve terör örgütünün dağlarda hâlâ faal olduğunu gözlerimize sokmuştu. Sonradan o fotoğrafın beş yıl öncesine ait olduğu, tiplerin bazısının yıllar önce öldüğü ortaya çıkmıştı da, *Hürriyet* yönetmeni, "İstihbarat örgütleri böyledir, küçük kardeşe küçük büyük kardeşe büyük pay dağıtarken bazen büyüğü aldattıkları da olur" diye özür dilemişti...

İyi de, *Hürriyet*'in "Tartışılan fotoğraf" manşeti ve "Aylardır Mesut Yılmaz'ın mavi akım pazarlığı yaptığı GAZPROM başkanı diye konuşulan kişi heykeltıraş çıktı" alt yazısıyla yayımladığı fotoğrafta,

adı çıkınca 'benim enerji işleriyle yakından uzaktan ilgim yok' diyebiliyor..' denildiği ifade edilen dilekçenin sonunda ise 5 milyar lira manevi tazminatın uygulanacak yasal faiziyle davalılar lıca ve *Yeni Şafak* gazetesinden tahsil edilmesi isteniyordu." (<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/84813.asp>)

haberle çelişen bir gariplik hemen göze çarpıyor. Gazetenin adını Zurab Tsereteli olarak tespit ettiği kişi gerçekten bir sanatçı olabilir; çünkü adam “Ben burada ne arıyorum?” dercesine bir yerlere bakıyor. Yanında oturan Moskova Belediye Başkanı Lujkov da, sanki bir görev hissiyle oraya gelmiş, ilgisiz oturuyor... Masada bir üçüncü kişi daha bulunuyor ve bizim heyetin bütün üyelerinin dikkatlerinin önünde mikrofon bulunan o kişiye çevrili olduğunu görüyorsunuz... Lujkov ve Tsereteli masada konu mankeni gibiler; “esas oğlan” başının bir bölümü görünen o üçüncü kişi...

Heyetin tercümanı bayan o üçüncü kişinin ağzından çıkanı kaçır-mamaya çalışıyor. Nabi Şensoy, öğrendiği Rusçayla adamı kendi anlama dikkatinde. Cumhur Erstimer ve Mesut Yılmaz pür dikkat izliyor-lar adamı...

Acaba o üçüncü kişi kim?

“Fotoğrafa bakarak nasıl anladın?” demezseniz, sadece başının bir bölümü görünen “üçüncü kişi”nin “saçı boyalı” olduğu kanaatimi belirteceğim. Eğer bir göz yanılması değilse ve bu tespitim doğruysa, 1999 eylülünde AA tarafından servise konulduğu ve ilk kez *Hürriyet*'in kardeş gazetesi *Posta*'da yayımlandığı günden beri; “ANAP'lılar Rusya enerji yetkilileriyle birlikte” diye bilinen fotoğrafta GAZPROM şirketinin başkanı Rem Vyakhirev'in olduğunu iddia edeceğim. Umarım kulağına gitmez; Vyakhirev simsiyah boyalı saçlarıyla her yerde kendini belli eden biri çünkü...

Aslında, *Hürriyet*'in kafa karıştırıcı laf kalabalığını da, benim saatlerimi verip internette dolaştıktan sonra bir tutam saça takılıp kalma-nı da gereksiz kılacak bir çözüm yolu var: O geziyi heyetin bir üyesi gibi izleyen iki basın mensubunun gerçeği açıklaması... Günlerdir, o geziye iki gazetecinin katıldığı yazılıp çiziliyor, ama kimlikleri bir türlü açıklanmıyor. Sanki sırmış gibi... Oysa bu bir “sır” değil; çünkü, daha o günlerde yazdığım bir Kulis'te, Şank Tara'nın misafiri olarak geziye *Star* yönetmeni Fatih Çekirge'nin de katıldığını yazmıştım. Öteki “gazeteci” ise, Washington'a yerleşik ve Yılmaz'ın ABD temaslarını da sağlayan *Sabah*'la irtibatlı Zeyno Baran'dı.

Fatih Çekirge o geziyi hiç yazmadı; Mesut Yılmaz ve ekibini ellerinden tutup iki önemli başkentte gezdiren Zeyno Baran ise sanki ayıp bir şey yapmış gibi suskun...

Bir açıklama: 2 Mayıs 2001 tarihli Kulis'te, bir web sitesinde rastladığım, Azerbaycan Devlet Başkanı Aliyev'in, bir önemli siyasetçi için, “Rus nüfuz casusu” ithamını aktarmıştım. Aliyev'le o röportajı yapan BRT diplomasi muhabiri Bahadır Selim Dilek, Aliyev'in kendisine söylediklerini şöyle özetledi:

“Türkiye’yi, Bakû-Ceyhan’ın nihai anlaşmasının TBMM’deki onayını geciktirmesi nedeniyle eleştirdi, Rusya’nın bölgedeki ağırlığı üzerinde durdu, Türkiye’de bazı çevrelerin de bu ağırlıktan etkilenip, Bakû-Ceyhan’a soğuk baktığını söyledi. Ancak, Azerbaycan cumhurbaşkanı, bütün ısrarlı sorulara karşın, ‘hükümet içindeki bazı çevreler’ ifadesini kullanmayı tercih etti.” 27 dakika süren röportajın, bu sözlerin de için-de yer aldığı 12 dakikası BRT’de yayımlanmış. Bilginize sunarım.¹⁵⁷

Tuncay Özkan:

Tuncay Özkan’ın “Enerji Lobileri ve Savaşçıları”¹⁵⁸ başlıklı yazısı şöyleydi:

Bir “Mavi Akım” çarpışmasıdır sürüyor. Kanlı ve oldukça heyecanlı bir çarpışma. Rusya ile Türkiye arasında Karadeniz deniz altı geçişi de dahil olmak üzere inşa edilen ve Türkiye’ye doğalgaz getirecek bu boruhattıyla ilgili yaşananlar giderek ilginçleşiyor.

Amerikan enerji çevreleri “Rusya’dan doğalgaz alacağımıza bizden LPG alın veya bizde sıvılaştırılmış doğalgaz çok, çevrim santalleri kurun, biz kurarız isterseniz, gazı bizden alın” diyorlar. İyi de LPG pahalı, sanayici ağlıyor. Bu nedenle Türkiye’nin kaybı büyük. Sıvılaştırılmış doğalgazı almak ve onu çevirmek astarı yüzünden pahalı bir iş. Türkiye buna neden bulaşsın? Bütün Avrupa’nın yaptığı gibi Rusya’dan doğalgazı boruhattıyla getirip ülke genelinde de boruhattıyla dağıtmak varken niye bunca dertle boğuşsun? Ama Türkiye’nin enerji ihtiyacı, pazarı ellerinde tutanların iştahını kabartıyor. Başlıyor kavga...

Bu kavgaanın doğal bir uzantısı olarak Refahiyol döneminin en önemli açılımlarından biri olan İran doğalgazı konusunda İran ile yaptığımız anlaşmanın şartlarını Amerika istemiyor diye yerine getiremiyoruz. İran gazı Türkiye’ye gelemiyor. Oysa bu en az Rus gazı kadar önemli.

Şimdi neredeyse bitmiş durumda olan bir doğalgaz hattı, “Mavi Akım”dan gaz pompalanmasın diye inanılmaz bir savaş var. Başbakan Yardımcısı Mesut Yılmaz’a göre biri Türkiye’de diğeri Amerika’da olmak üzere iki kez Amerikalı yetkililer tarafından “Mavi Akım” projesiyle ilgili olarak uyarılmış. Hatta üstü kapalı gözdağı verilmek istenmiş kendisine.

“Mavi Akım” projesinin inşasını Rus GAZPROM ile Türk ortakları

157. Taha Kıvaç, *Yeni Şafak*, 6 Mayıs 2001, <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2001/mayis/06/tkivanc.html>.

158. Tuncay Özkan, *Milliyet*, 7 Mayıs 2001, <http://www.milliyet.com.tr/2001/05/07/yazar/ozkan.html>.

yapıyor. Rus tarafındaki bütün maliyet GAZPROM'a ait. Rus firma Türk ortağını da kendisi seçiyor. Anlaşma öyle. Üstelik bu hükümetlerarası anlaşma TBMM onayını da almış durumda. Türkiye kısmının inşa maliyeti ise 350 milyon dolar. Projeyle ilgili olarak ilk iddialar hep yolsuzluk üzerine oldu. Türk firmalardan birinin ortakları arasında ANAP'ın Turgut Özal'lı yıllarının Çankaya ilçe başkan yardımcısı var. Buna bağlı olarak işe başlanırken firmaya verilen 50 milyon dolarlık avansın usulsüz olduğu iddia edildi. Ben BOTAŞ'tan araştırdım. Bizde işe başlanırken yüzde 15 avans verilmesi usuldür. Bugüne kadar Yumurtalık-Kırıkkale, Irak-Türkiye, Rusya-Türkiye, LNG ithal terminali, Pazarcık-Karadeniz Ereğlisi, Bursa-Çan ve diğer boruhattı inşaatlarında da firmalara işin yüzde 15'i avans olarak verilmiş. Ama diğerleri için değil de bu işte kıyamet kopuyor. 1996 yılından bu yana bütün hükümetlerin el verdiği, destek olduğu proje bitim aşamasına gelince ortaklık karışıyor.

Neden mi? İşte nedeni. GAZPROM'un Türk ortağı Turan Hazinedaroğlu firmasının yönetim kurulu üyesi Tunca Hazinedaroğlu ile konuştum. İlginç şeyler anlatıyor: "Amerika'da Türk-Amerikan İş Konseyi'nin bu yılki toplantısında *Yeni Şafak* grubunun yazarları beni gösterip 'Mavi Akım mafyası' dediler. Cengiz Çandar, Fehmi Kuru ve Zeynep Göğüş nereye gitsem aleyhte propaganda yaptılar. Bu lobi büyük ve etkili bir şey. Lobi şirketi sahiplerinden Erhan Göksel bize dedi ki 'Arkadaş sakın sizinle şahsi bir mesele olarak almayın bu konuyu, ama ben size o gazı oradan getirtmem. Ben Amerika'nın bu konudaki çıkarlarını savunmak zorundayım. Çünkü bu benim işim. Siz o gazı pompalayamazsınız.' Biz böyle bir lobiyle karşı karşıyayız. Meclisin kabul ettiği bir anlaşmayla ilgili bugün konuşulanları anlamam mümkün değil. Türkiye ne kaybetmiş? Bir kişi bunu ispatlayamaz. Bugün bu konuda Amerikan lobisiyle kavga var. Lobiler savaşıyor. Bizim etimiz ne budumuz ne? Rus gazı değil sadece, Türkmen gazı da gelsin, İran gazı da gelsin. Türkiye'nin enerjiye ihtiyacı var. Kim yolsuzluk yaparsa o da hesabını versin. Ama bitmiş boruhattının kavgasını yapıyorlar, bunu anlamıyoruz."

Hazinedaroğlu'na bu proje ve ANAP'la ilgili dedikoduları aktardım. Turgut Yılmaz'ı tanıyıp tanımadığımı sordum. "Hayır tanımıyoruz" dedi. ANAP'a bir seçim döneminde veya başka bir zaman para yardımında bulunup bulunmadıklarını sordum. "Hayır bulunmadık. Babam CHP yöneticisiydi. Biz CHP'li bir aileyiz" dedi. Mesut Yılmaz'ın eşi Berna Yılmaz'la akraba olduğunuz söyleniyor dedim. "Biz Kahramanmaraşlıyız. Berna Hanım'la hiçbir akrabalık ve tanışıklık ilişkimiz yok" diye yanıt verdi.

Türkiye yolsuzluk bataklığını kurutmak isterken, bundan yararlanmak isteyen dış ve iç lobilerin ataklarına karşı da uyanık olmalı.

Yolsuzluk ve hırsızlıkların peşi bir an olsun bırakılmamalı. Fakat görüyorum ne kadar ihale ayarlayıcısı, rüşvetçi varsa onlar bağıyor. Hırsızlar, hırsızlıktan yakınıyor. Bunlara karşı polisiye önlemlere yönelmek sorunu çözmiyor. Parlamento şeffaf ve bilgi, beceriye dayalı bir devlet yönetiminin yasalarını çıkartmalı. Yoksa bu düzen benim işime geliyor anlayışı, iktidardan inince bu düzen beni yiyor bağırtısına dönüşüyor. Kısırdöngü devam ediyor.

Taha Kıvanç:

Taha Kıvanç'ın yazılarını okumaya devam edelim:

Mesut Yılmaz'ı töhmetten kurtaralım

ANAP lideri Mesut Yılmaz'ın "Gönül bağım var" dediği "Mavi Akım projesi"yle ilgisi tartışma konusu. *Yeni Şafak*'ta da yayımlanan Eylül 1999'da Moskova'da çekilmiş bir fotoğraf, Yılmaz'ın henüz bakan değilken Rusya'nın enerji yetkilileriyle görüştüğünün delili olarak kullanıldı. "Belge göstereyim, intihar edeyim" diyen Turgut Yılmaz'ın da bulunduğu bir toplantının fotoğrafıydı bu. Enerji Bakanı Cumhur Ersümer ve Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Nabi Şensoy da, başka ANAP'lılarla birlikte, o fotoğrafta yer alıyor...

Hürriyet gazetesi, önceki gün, o fotoğrafın "Gösterilmeye çalışıldığı gibi olmadığını" duyurdu. Mesut Yılmaz, gazetenin başyazarı Oktay Ekşi'ye gönderdiği açıklamada şu keskin ifadeleri kullanmış: "Rusya'ya Moskova Belediye Başkanı Sayın Lutckov'un davetlisi olarak 1999 Eylül ayında yaptığım özel ziyarette, hiçbir resmi toplantıya katılmadım. Ne yalnız, ne de Sayın Ersümer'le birlikte hiçbir resmi görüşmede bulunmadım. GAZPROM yetkilileriyle resmi ve özel hiçbir temasım olmadı." (*Hürriyet*, 5 Mayıs 2001.)

1999 eylülünde iki dış gezi yaptı Mesut Yılmaz; önce Amerika'ya gitti, ardından da Rusya'ya... Ö sırada sadece "ANAP genel başkanı" sıfatı bulunan Yılmaz'ın iki önemli başkente yaptığı geziler, hemen o günlerden başlayarak "enerji" ilgisine bağlandı. 1999 Eylülü'nden beri, o gezilerle ANAP'ın enerji merakı arasında irtibat kuran çok sayıda yorum çıktı gazetelerde; Mesut Yılmaz veya yanındaki kalabalık heyetten, o yorumları düzeltmeye yönelik hiçbir çaba görülmedi. Bu açıdan, Oktay Ekşi'ye gönderilen açıklama ve *Hürriyet*'in manşetinden yaptığı "düzeltme" bir ilk teşkil ediyor.

Ancak, konu, cümleler ne kadar keskin olursa olsun, bir tek açıklamayla geçirilemeyecek kadar önemli. 3 milyar dolara mal olacak ve Türkiye'nin, müteakip 30 yıl içerisinde, doğalgaz açısından, Türkmenistan devlet başkanının "Çok pahalı" dediği bir fiyatla

Rusya'ya bağımlılığını getirecek "Mavi Akım projesi", o iki gezide pekiştirilmiş olabilir. Başbakan Bülent Ecevit'in Moskova'ya yaptığı daha sonraki resmi ziyarette imzalanan ek anlaşmalarla, Türkiye, "Mavi Akım" konusunda "dönüşü olmayan yola" sokulmuş oldu. Belleğinizi zorlayın hatırlayacaksınız; Ecevit'in Moskova ziyareti sırasında, o ünlü fotoğrafta Yılmaz'ın yanında oturan Moskova Büyükelçisi Nabi Şensoy, "Mavi Akım"la ilgili büyükelçilikteki toplantıya, geziyi izleyen iki MHP'li bakanı davet etmemiştir.

Türkiye'nin geleneğinde, devlete ait projeleri bir partinin veya bir grup politikacının "özel ilgi" haline getirmesi yoktur. "Gönül bağı" iddiası, bu bakımdan, yeterince ikna edici değil.

Konu Mesut Yılmaz'ın açıklamasıyla biteceğe benzemiyor. Türkiye ve Orta Asya ile yakından ilgilenen bir grup akademisyen, *Yeni Şafak*'ta çıkan bir değerlendirmede (Taha Kıvanç, "Üçüncü Adam", 6 Mayıs 2001) verilen bilgilerden hareketle gerçeğin peşine düşmüş. ANAP liderinin Washington ve Moskova gezilerini izlediği bilinen Zeyno Baran, onlara, (muhtemelen daha önce CSIS için yazdığı) rapordan bir bölümü göndermiş. Orada, "Mesut Yılmaz, Washington'da, Amerikalı yetkililere, mavi akımın önemini aktarmaya çalıştı, bir hafta sonra da Moskova'ya gitti. Yılmaz, Ecevit'in sonradan iki başkente yapacağı ziyaretlerin çerçevesini belirleme çabasıydı" diyor Zeyno Baran...

"Turkistan Newsletter" adlı bültenin akademisyen yöneticilerinin vardıkları sonuç şu: "Mesut Yılmaz'ın heyetinde bulunan CSIS'ten Zeyno Baran'a göre, Yılmaz ve Ersümer Moskova'ya Mavi Akım tartışmalarının yolunu açmak için gittiler ve orada Rus yetkilileriyle konuyu bağladılar."

Yılmaz'ı iki başkentte izleyen bir gözlemcinin, ziyaretleri "Mavi Akım" ilgisine bağlaması, ANAP liderinin "Hiçbir resmi toplantıya katılmadım. Ne yalnız, ne de Sayın Ersümer'le birlikte hiçbir resmi görüşmede bulunmadım" keskinliğindeki açıklamasıyla tezat teşkil ediyor. Zeyno Baran'ın tespiti, ziyaretlerin "doğalgaz ve petrol" amaçlı olduğu yönünde çünkü...

Biri yalan söylüyor, ama kim?

NOT: Devlet geleneğimizde, büyükelçiler, bütün temasları merkeze rapor ederler. Bir bakanın da katıldığı o geziyle ilgili olarak Büyükelçi Nabi Şensoy'un Ankara'ya gönderdiği raporlar tartışmayı sona erdirebilir. Başbakan lütfetse, Dışişleri Bakanı İsmail Cem ilgilenirse de Mesut Yılmaz "yalan" töhmetinden kurtarılabilir.¹⁵⁹

Cengiz Çandar:

Cengiz Çandar, 23 Mayıs 2001 günü *Yeni Şafak*'taki köşesinde konuyu farklı bir boyutta ele alıyor:

"... Moskova seyahatinde Mesut Yılmaz'ın yanında bulunan Erdal Aksoy'un enerji konularıyla ilgili olduğu biliniyor. Rusya, son zamanlarda, Türkiye'ye Gürcistan üzerinden yılda 16 milyar metreküp doğalgaz vermek istiyor. Gürcistan üzerinden gelecek doğalgazı bir Rus şirketi olan İtera getirecek. İtera'nın ortağı da Erdal Aksoy'un sahibi olduğu TURCAS isimli şirket."

Çandar'ın "son zamanlarda" dediği, neredeyse 20 yıldan beri gündemde olan ve Türkiye tarafından gündeme getirilmiş bir konu. Ayrıca, Gürcistan seçeneği güvenlik gerekçeleriyle 1996 yılında yerini Mavi Akım'a terk etmiş durumda; yapılan tüm resmi görüşmelerden bu durum anlaşılıyor. Sırf yazmış olmak için ve farklı bir şey yazmış olmak için yazılınca, ortaya böyle garip iddialar da çıkartılabiliyor. Yazarın imzasının ağırlığı da bu şekilde hafifliyor. Çandar, Erdal Aksoy'un adını da vererek, kulağına gelen çok eski bir hikâyeyi yeni kullanıyor.

"Pentagon'u üzerimizden çekin"¹⁶⁰

ANAP liderinin çok boyutlu olarak nitelendirdiği Beyaz Enerji Operasyonu ekseninde çok önemli diyaloglar yaşandı. Ancak biri vardı ki, tam anlamıyla bomba özelliği taşıyordu. Yılmaz, Amerika'yı işaret etmekle kalmayarak tepkisini bizzat muhataplarına iletliyordu. ANAP'tan Amerika'ya giden mesajın zamanı Ocak ayındaki yüksek gerilimli günlerin yaklaşık dört ay sonrasına rastladı.

Yer: Ankara Amerikan Büyükelçiliği... Tarih: 23 Mayıs 2001...

Elçilikte Türk misafirlerin de aralarında bulunduğu bir grup hem yemek yiyor, hem de sohbet ediyorlardı. Beyaz Saray'ın Baş Hukuk Müşaviri Judke Nikva'da oradaydı. Tesadüf bu ya, yanında oturan da ANAP'lı eski bir bakandı. Sohbet Beyaz Enerji Operasyonu ve buna bağlı gelişmelere kaydı. Yılmaz'a çok yakın olmasıyla bilinen ANAP'lı milletvekili purosundan bir nefes çekti. İç çekerek partisine ve Yılmaz'a büyük haksızlık yapıldığını söyledi. Sonra, "Hazır yanımda hâkim bulmuşken bazı şikayetlerim var" diye devam etti. Amerikalının ağzını açmasına fırsat vermeden bombayı patlattı: "Artık Pentagon'u üzerimizden çekin."

Şaşırın baş hukuk müşaviri, "Onun için Türkiye'ye gelirken 'Mavi Akım bizim için çok önemli bir projedir' dediler" ifadesini kullandı.

Masadakiler bir anda bu sohbeta kulak kabarttılar. Büyükelçi Robert Pearson o sırada Amerika'da bulunduğu için milletvekilinin çarpıcı şikâyetini duymadı.

Program bittikten sonra konuklar uğurlandı. ANAP'lı milletvekilinin dedikleri kayda geçirildi.

Ertesi gün ABD Büyükelçiliği mesajı veren kişinin kendi adına mı yoksa partisi adına mı konuştuğunu öğrenmek üzere çalışmaya başlamıştı. ABD Büyükelçiliği'nden ANAP'lı eski bir bakan arandı. Bu eski bakan sigara düşmanı olmasıyla ünlü biriydi. Ona sordular:

"Bu sözler kişisel mi, yoksa parti görüşü mü?"

Yeşilaycı siyasetçi mesajdan haberdar değildi. Amerikalı muhatabına bilgisi olmadığını söyleyerek telefonu kapattı ve tekrar kaldırdı. Genel Başkanı Mesut Yılmaz'ı aradı. ABD'lilerin merakını aktardı ve olayı kavramaya çalıştı. Yılmaz, bu kurmayına ABD'lilerin merak ettiği konuyla ilgili kısa ve net bir yanıt verdi:

"O yanlış bir şey söylemez."

Mavi Akım anlaşmasının stratejik ağırlığı herkesin kabul ettiği bir gerçek olarak ortaya çıktı. Dünya politikasına yön veren enerji konusunda bazı ülkelerin nezaketi elden bıraktıkları da bilinen bir unsurdur. ... Bu anekdotlara bakıldığında Amerika'nın Mavi Akım'dan rahatsız olması gayet iyi anlaşılıyordu."

Nazlı Ilıcak:

Nazlı Ilıcak, 18 Aralık 2002 günü *Yeni Şafak* gazetesinde şunları yazıyor:

Doğalgaz ihtiyacı

Türkiye'nin 2010 yılı için ihtiyaç duyacağı doğalgaz miktarı hep tartışma konusu olmuştur. Enerji Bakanlığı, 1990'da yaptığı tahminlerde, 2010 yılı için 19 milyar metreküp doğalgaz ihtiyacı belirtirken, 1995'te, bu tahminini 31 milyar metreküpe çıkarmış, 1997'de ise, 2010 yılı için ihtiyaç duyulacak doğalgaz miktarının 55 milyar metreküp olduğunu söylemiştir. 1995 ve 1997 yılları arasında, doğalgaz ihtiyacı neden artırılmıştır? Devlet Planlama Teşkilatı ise 2010 yılı için ihtiyacı 30 milyar metreküp olarak açıklamaktadır.

DPT'nin 30 Haziran 1999 ve 20 Eylül 2000 tarihli Müsteşar Orhan Güvener ve Müsteşar Akın İzmirlioğlu imzalı raporlarında, ihtiyaç fazlası sözleşmelere imza atıldığı, Türkiye'nin, kullanmayacağı elektrik veya doğalgaz miktarıyla karşı karşıya kalıp, boş yere büyük miktarlarda para ödeyeceği belirtilmiştir.

Orhan Güvener: "Türkiye'yi kullanamayacağı elektriğin ve

doğalgazın parasını ödemeye mahkûm ediyorsunuz.”

Akın İzmiroğlu: “2005 yılı için, 10-15 milyar metreküp doğalgaz fazlalığının Hazine üzerindeki yükü, 1,5 milyar dolar mertebesine ulaşacaktır.”

Enerji Bakanlığı 1995'te yaptığı tahmini, 1997'de niçin değiştirdi? Neden 24 milyar metreküplük artı ihtiyaç gösterdi? Cumhurbaşkanı, doğalgaz alımlarını hızlandırmak amacıyla mı ihtiyaç tahminlerini yükseltti? Niçin DPT ile Enerji Bakanlığı'nun rakamları çelişiyor?¹⁶¹

ANAP'ın yönetimde olduğu dönemde talep tahminlerinin şişirildiğini iddia eden Nazlı Hanım, Ağustos 1996'da, BOTAŞ-GAZPROM görüşmelerinde, Rusya'dan 16 milyar metreküp ilave gazın ülkemize Doğu'dan getirilmesi konusu üzerinde durulduğunu ve ayrıca, 26 Aralık 1996'da Mavi Akım'ın ilk prensip sözleşmesinin imzalandığını bilmiyor muydu acaba? Böylesine temel konudaki bilgi noksanlığına rağmen, Nazlı Hanım TBMM Soruşturma Komisyonu'nda tanık olarak önemli bir rol alabilmiş ancak, Yüce Divan'da tanıklığına başvurulmasına nedense gerek görülmemiştir.

Hakan Aksay:

Uzun yıllar Moskova'da yaşayan Hakan Aksay'ın yazısının başlığı hayli ilginçti:

Putin ANAP'lı mı?

Belki biz farkında değiliz, ama son zamanlarda dünya enerji piyasalarının en önemli gelişmelerinden biri, Mavi Akım Doğalgaz Hattı'nın tamamlanmasıydı.

Tarihte ilk kez denizin iki kilometre derinine kurulan boruhattıyla, Rus doğalgazının arada başka ülke olmaksızın Türkiye'ye iletileceği dev bir proje hayata geçirildi. Böylece dünyanın en büyük gaz üreticilerinden birini Avrupa ve Ortadoğu'yla, belki zamanla Afrika'yla bağlayacak önemli bir enerji hattı daha kurulmuş oldu. 25 yıllık bir dönem kapsayan Mavi Akım Anlaşması kapsamında Rusya'nın Türkiye'ye toplam 365 milyar metreküp doğalgaz vermesi öngörülmüyor.

GAZPROM'a göre, projenin maliyeti 3,2 milyar dolar. Rusya bunun büyük bölümünü proje ortağı ENI aracılığıyla İtalyan bankalarından temin etti. Türk tarafı ise projenin kendi topraklarındaki bölümü için, çeşitli açıklamalara göre, en fazla 320 milyon dolar masraf yaptı.

Son zamanlarda Türkiye'nin girişimiyle başlatılan görüşme ve pazarlıklar sonucu 2003'te Rusya'dan alınacak gazın 4 milyar metreküpten 2 milyar metreküpe düşürüldüğü ve fiyatın 75 dolara indirildiği

161. Nazlı Ilıcak, <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2002/ARALIK/18/nilicak.html>.

söyleniyor. Gaz miktarının her yıl iki milyar artırılarak 2010'da 16 milyar metreküplük tam kapasiteye ulaşması hedefleniyor. O zaman şimdi Ukrayna-Bulgaristan yoluyla 14 milyar metreküp gaz alan Türkiye'nin Rusya'dan sağladığı gazın yıllık toplam miktarı 30 milyar metreküp olacak.

ABD lobisinin ve onun Türkiye'deki temsilcilerinin "teknik olarak imkânsız" bulunduğu, aynı zamanda Ankara'yı "Moskova'nın kucacağına iteceğini" öne sürdüğü "dünyanın en derin sualtı doğalgaz hattı projesi" başarılı. Mavi Akım (Blue Stream) projesini "Mavi Rüya" (Blue Dream) olarak alaya alanlar sus pus oldu.

Dünyada önemli bir aşama olarak değerlendirilen bu gelişmenin başta gelen iki aktöründen biri olmasına karşın Türkiye'nin takındığı tavır ilginç. 3,2 milyar dolarlık bir yatırımı önemsemeyebiliriz. Kimse Mavi Akım'ın içeriğinden söz etmek istemiyor. Bu yöntemle enerji ihtiyacımızın giderileceği veya geçmişte olduğu gibi başka ülkelerin "izinsiz gaz çekmesi" nedeniyle kışın sıkıntı yaşanması ihtimalinin kalmaması kimseyi ilgilendirmiyor gibi. Çünkü Mavi Akım bize göre mavi değil. "Beyaz enerji" yolsuzluk dosyalarının gölgesi gibi "kara" bir proje bu! Neredeyse başarılıdır bile üzüleceğiz. ANAP'ın projedeki rolü, Turusgaz şirketinin komisyonu, bazı Türk şirketleri ve politikacılarının sebezelenmesi gibi konular, bizce bu dev projenin kendisinden ve Türk-Rus ilişkilerinde oynayabileceği yapıcı rolden daha önemli.

Rusya Başkanı Putin'le projeye teknik ve mali katkıda bulunmuş olan İtalya'nın Başbakanı Berlusconi, Mavi Akım'ı dünya kamuoyuna tanıtmak için Şubat başında Moskova'da bir tören düzenleyecekler. Bu törene bizden kim katılacak? Bu törenin Türkiye'de yapılması, Putin ve Berlusconi'nin de Türkiye'ye davet edilmesi daha isabetli olmaz mıydı?

Ama biz bu işe "mesafeli" durmayı yeğliyoruz. Çünkü bu bizim iç piyasamızda lanetli bir projeydi. "Projenin babası" ANAP seçimlerde ağzının payını aldı. Şimdi ne olur ne olmaz, bu "mavi fonda" görünmek istemiyoruz. Kim bilir, uyanık Türk gazetecileri kafaya takarsa Mavi Akım'ı böylesine yürekten destekleyen Putin'in ve Berlusconi'nin da gizli birer ANAP sempatisini olduklarını ortaya çıkarabilir.¹⁶²

Cumhuriyet gazetesi, 29 Ocak 2003 nüshasında "Mavi Akım'da Kara Tablo" başlıklı bir yazıyla, Necdet Pamir'in ağzından projenin Türkiye açısından zararlarına yer vererek, okurunu aydınlatıyordu. Böylece, ülkemizde, milliyetçi kesimden sonra, sol kesimin de aydınlatılması süreci neredeyse tamamlanmıştı. Necdet

162. Hakan Aksay, *Akşam*, 21 Ocak 2003, <http://www.aksam.com.tr/2010/08/03/index.html>.

Pamir, 1998-1999 yıllarının aksine, bu dönemde artık kendi ismini kullanarak rahatlıkla medyada yer alabiliyordu.

31 Mayıs 2003'te köşesinde "Mavi Akım Açmazı" başlıklı yazısıyla devreye giren Zeynep Göğüş ise, benim de köşe yazarı olmaya karar verdiğim o nefis (!) yazısını kaleme almıştı. O nedenle, bu yazının bendeki anlamı çok büyüktür.

Enerji Bakanı Hilmi Güler, Mavi Akım Doğalgaz Anlaşması'yla ilgili olarak çok ilginç bir açıklama yaptı geçenlerde. "Elimizde anlaşmaların orijinaleri yok, aradık, bakanlıkta bulamadık" dedi. Mavi Akım şu anda Türkiye'nin enerji anlaşmaları içinde en tartışmalı olanı. Bu hattan gaz alımı Türkiye tarafından bir süredir durduruldu. Çünkü bizim bu gazı ihtiyacımız olmadığı anlaşıldı. Üstelik de fiyatı fahiş.

Peki ama biz bunun böyle olduğunu bilmiyor muyduk? Elbette biliyorduk. Üstelik her taraftan uyarılar yapıldı. Enerji uzmanları, basın pek çok kalemi bıkip usanmadan yazdık. Kimimiz bu yüzden işimizden gücümüzden bile olduk. İnsan haklı çıkınca sevinir, ama inanın bunun sevinilecek yanı yok. Keşke haksız çıksaydık da bu hoyrat anlaşma Türkiye'nin elini kolunu bağlamasaydı.

Suyun altından gelen hattın pahalı olduğu, bedelinin tüketiciden çıkacağı uyarısı defalarca yapılmıştı, ama o dönemde Mavi Akım etrafında horon tepen çıkar grupları daha güçlüydü. Şimdi bu yüzden Ruslarla kavga etmenin de anlamı yok. Çünkü burada asıl suçlanması gerekenler, kendi içimizdeki işbirlikçiler. Ruslar elbette kendi çıkarlarını düşünecek, kim olsa öyle yapar. Ama bizim içimizdeki iştahı dinmek bilmeyen çıkar çevrelerine ne demeli?

(...)

Öncelikle enerji bakanına bir önerimiz var: Sayın bakan pekâlâ anlaşmanın orijinallerini kim kendisine teslim etmediyse o görevliler hakkında suç duyurusunda bulunabilir.

(...)

Şu anda tek çare Ruslarla pazarlığa oturmak. Ruslar fiyat indirebilir, çünkü sonuçta Rus imajı da bu yüzden fazlasıyla zedeleniyor. Örneğin, Almanlara doğalgazı kaçta satıyorlar? Türkiye'ye sınırda teslim ettikleri bin metre küpü 133 dolarlık fiyat (bazı kaynaklara göre 2002 ortalaması) Almanlar için de geçerli mi? Ayrıca bizim santrallara teslim edildiğinde bu gazın fiyatı kaçta fırlıyor? Arada kimler ne kazanıyor? Ortada haksız bir fiyat olduğu kesin. Ancak sektörde şeffaflık olmadığı için bunu ispat etmek de neredeyse imkânsız. Anlaşmalar gizli tutulduğundan Uluslararası Enerji Ajansı rakamları çoğu kez yetersiz. Her durumda uluslararası ticaret hukuku açısından zor bir vakayla karşı karşıyayız.

(...)

Kuşbakışı bir değerlendirme en büyük sorunun “şeffaflık eksikliği” olduğunu gösteriyor.

Tüketemediğimiz kadar gaz alıyoruz. Pahalı alıyoruz. Durduk yerde Ruslarla aramızı bozuyoruz. Neden? Çünkü birileri kapalı kapıların arkasında ve tüm uyarılara rağmen sırf kendi cepleri dolsun diye Türkiye’yi stratejik ve ekonomik yük altına sokmuşlar.

Tekrar ediyorum: Ruslardan değil, kendi içimizdeki işbirlikçilerinden hesap soralım.¹⁶³

Anlaşmanın orijinalini bakanlıkta bulamadığımı itiraf eden bir TC bakanı ve ona sorumlular hakkında derhal suç duyurusunda bulunmasını öneren bir köşe yazarı... Böyle bir ikili, bulunsa bulunsa ancak Türkiye’de bulunabilir. Zira, en basit Karma Ekonomik Komisyon Protokolü’nün bile imzayı atan kuruluştaki değil de, Dışişleri Bakanlığımızın arşivinde saklandığını, ne yazık ki ne bakan ne de köşe yazarı biliyor. Bu yazıdan sonra, ben de Türkiye’de rahatlıkla köşe yazarlığı yapabileceğime inanmaya başladım. O nedenle, *Referans* gazetesinde iki yıl köşe yazarlığı yapmamda, Sayın Göğüş’ün dolaylı katkısını hiçbir zaman unutmuyorum.

TBMM’nin onayından geçerek *Resmi Gazete*’de yayımlanmış anlaşmayı Hilmi Güler neden arar acaba? *Resmi Gazete*’de yayımlanan anlaşmanın hükümleri dışında, başka maddeler olduğu konusunda duyum almış olsa bile, o hükümler Türkiye’yi bağlamaz ki. Bakan ve değerli gazeteci acaba, 1997’de imzalanan Mavi Akım anlaşmasını değil de, 27 Aralık 1999 tarihinde imzalanan Ek Protokol’ü kast ediyor olabilirler mi? Elbette olabilirler. O zaman ben yardımcı olayım. Ek Protokol de, rahmetli Ecevit imzasıyla, 18 Şubat 2000 tarihinde, Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü’nün B.02.0.KKG.0.10/1001-1315/943 sayılı yazısıyla TBMM’ye onay için gönderilmiştir. Bu yazı eki anlaşmayı esas almanız yeterli....

Eğer aranan söz konusu anlaşma, BOTAS’ın imzaladığı sözleşme ise, Enerji Bakanlığı’nda değil, BOTAS’ta aranması gerekiyordu. Daha da spesifik bir anlaşmayı, Turusgaz anlaşmasını arıyorsanız, o gizli kasada olmalı. Zira, sadece bir nüsha imzalanıyor. Nedeni malum, damga vergisi. Turusgaz bile noter onaylı tasdikli nüshayı kullanıyor... Kim bilir belki de imzalı tek nüsha yanlışlıkla Turusgaz’ın kasasında da kalmış olabilir.

O meşhur fotoğraf

En seçkin köşe yazarlarımızdan, yolsuzluklarla ilgili araştırma yapan savcılarımıza kadar hemen herkes bu fotoğrafta bulundu. Daha sonra Mesut Yılmaz ve beraberindekilerin, Belediye Başkanı Lujkov'un yanındaki GAZPROM yetkilisiyle "gizlice" görüşerek, Mavi Akım'daki yolsuzlukları koordine ettiği iddialarında bulundu. Fotoğraf'taki kişinin daha sonra bir heykeltıraş olduğu anlaşıldığında ise, Mesut Yılmaz'ın o dönemde GAZPROM yetkilileriyle başka bir yerde gizlice görüştüğü iddia edildi.

Medyadaki diğer tartışmaları da izlerken, yine bir kamu görevlisi olmam nedeniyle cevap verme şansım olmadı. Zira, fotoğrafta sol tarafta, en sonda yer alan kişi bendim, büyükelçilik görevlisi olarak o masadaydım. Zaten Büyükelçimiz Sayın Nabi Şensoy'a refakat ediyordum. Türkiye'deki deprem mağdurlarına, Rus çadırları temini ve çadırların en kısa sürede nasıl ulaştırılacağı konusu toplantının neredeyse yüzde 90'ını oluşturmuştu. O dönem, "acil" çadır taleplerimize Rus fabrikaları olumlu yanıt veremiyorlardı. Biz de fırsat bilip, Sayın Yılmaz aracılığıyla, Lujkov'un müdahalesini istemiştik.

Nedense medyadaki hiç kimse, “Heyette Başbakan Yardımcısı Cumhur Ersümer var; zaten Mavi Akım anlaşmasını o imzaladı. Takip etmek de onun görevi. GAZPROM’la temas yapılırsa ne olur, yapılmasa ne olur” demedi. Bir de, yolsuzluk yapılacak toplantıların, kamu görevlilerine ve medyaya açık bir yerde yapılabileceğinin zannedilmesi, medya açısından ciddi hayal kırıklığı yarattı bende. Böyle bir medyayla yolsuzlukların üzerine nasıl gidilebilirdi ki?

Ancak, kısa bir süre sonra, önemli istihbaratçı Mehmet Eymür’ün de bu fotoğrafı yorumlarken kullandığı ifadeler, medyaya yönelik hayal kırıklığının yanına, istihbarat örgütlerimize yönelik hayal kırıklığını da ekledi. Mehmet Eymür, kendisine ait web sitesinde şöyle yazıyordu:

Resimde de görüleceği üzere Mesut Yılmaz başbakan edasında ortaya oturmuş, bir yanına başbakan yardımcısını, diğer yanına da büyükelçiyi almış, toplantıyı yürütüyor. Acaba ne konuşuyorlar?

GAZPROM başkanının katıldığı bir toplantıda herhalde “terörle mücadelede işbirliği” gibi konular değil. Belli ki “Mavi Akım” görüşülüyor.

Zaten bu birader Turgut’un pozisyonundan da belli. O, “Elektrik düğmesinden başka elektrik işlerinden anlamadığı için” gerektiğinde düğmeyi açıp kapatmak üzere, düğmeye yakın oturmuş.¹⁶⁴

Deneyimli bir istihbaratçının bu ifadeleri, Türkiye’deki istihbarat faaliyetlerinin, daha o günlerde bile tamamen Allah’a emanet bir şekilde yürütüldüğünü gösteriyordu.

Rusya-Türkiye ilişkilerinin gelişmesini istemeyen odaklar var: ABD-Rusya pazarlığı¹⁶⁵

1998-2003 yılları arasında görev yapan Rusya'nın eski Ankara Büyükelçisi Aleksander Lebedev anılarında oldukça çarpıcı ifadelere yer veriyor. Lebedev, bu görevi esnasında iki ülke arasında çok sayıda siyasi sorun yaşandığına işaret ederek, PKK terör örgütü elebaşı Abdullah Öcalan'ın Rusya'daki ikametinden Mavi Akım'a ve Rus-İsrail ortak yapımı olan Erdoğan helikopteri ihalesine kadar çeşitli konuları tekrar gündeme taşıyor.

Öcalan'ın Rusya'da güçlü bir desteği olduğunu belirten Lebedev, Öcalan'ın bu destek sayesinde Rusya'dan siyasi sığınma hakkı alacağını düşündüğünü, Öcalan'ın güvendiği isimlerin başında Rusya Liberal Demokrat Parti lideri Vladimir Jirinovski'nin geldiğini ifade ederek, "Ben bu konuda çok sert tutum ortaya koydum. Ben Öcalan'a Rusya'dan yardım yapılmasına kesinlikle karşı çıktım. Burada başka bir konu var. Öcalan'ın iade edilmesi ki, bu anayasal bir konu. Ama en azından bu sorundan kurtulmak için bir şeyler yapmak gerekiyordu. Bana en çok bu konuda dönemin başbakanı Yevgeni Primakov yardımcı oldu. Tabii benim çabalarım da çok önemliydi" diyor.

Lebedev şöyle devam ediyor:

Öcalan'ın Rusya'ya nasıl geldiğini ve kimler tarafından davet edildiğini ben tam öğrenemedim. Bu Jirinovski ve bazı siyasi güçlerin himayesi altında gerçekleşti. Saklamıyorum: Bazı Rus özel birimleri de yardımcı olmuştur, çünkü eski Soğuk Savaş'ın etkileri devam ediyordu. Bu birimler PKK'ya destek sağlıyordu. Moskova çevresindeki Yaroslav semtinde PKK'ya bir kamp bile tahsis edilmişti. Eski

okul kampını onlara güya çocuk kampı diye vermişlerdi. Hangi çocuklar? Sanırım daha sonra bu kampı kapattılar. Rusya'da Öcalan'ı destekleyenler onun bir terör sembolü olduğunu unutuyordu. Apo Moskova'dayken tüm Türk makamları bana Öcalan'la ilgili baskı yapıyordu. Gerçi size şimdi dürüstçe itiraf etmek zorundayım: Yılmaz benimle şöyle bir pazarlığa da girdi. Yılmaz bana, "Eğer Rusya Öcalan'ı bize iade ederse, bu durumda Rus-Türk ilişkilerinde her şey mükemmel olacak" taahhüdünde bulundu. Yılmaz Mavi Akım, helikopter ve başka projelerde güzel işbirliğimizin olacağını iddia etti. Yani Rus-Türk ilişkilerine herkes gıpta edecek dedi. Fakat Öcalan Rusya'dan gönderildi. Mavi Akım projesinin dışında bizim elimize başka bir şey geçmedi ki, Mavi Akım da bitmek üzereydi. İşte Türk siyasetçiler bu durumlarda fırsatı kullanabiliyorlar. Bu tabii ki politika.

Öcalan Rusya'da saklandığı sıralarda Türkiye Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlığı'ndan PKK elebaşısının kaldığı evi ve sokağın fotoğraflarını gösteriyorlardı. Ben ise durumu Moskova'ya aktarıp bilgi istediğimde ilgili makamlar bana resmi şekilde "Öcalan burada değil. Burada olmadı ve olmayacak" dediler. Primakov'un dışında. Bana ise Ankara'da Türk yetkililer Öcalan'ın fotoğrafını gösteriyorlardı. Primakov ise o sıralarda yeni başbakan olmuştu. Ve ustaca bana tek cümleyle, "Öcalan burada olmayacaktır!" diyordu. Neyi kast ettiği de anlaşıyordu: "Öcalan buradadır, ama gidecektir!" Gerçekten de Primakov sözünü tuttu. Ama bazı Rus milletvekilleri ve bazı özel kurumlar çok direndiler. Öcalan Rusya'dan gönderildikten sonra inanım ben de çok rahatladım.

Erdoğan helikopteri projesi konusunda da ilginç noktalara değinen Lebedev, ABD elçi müsteşarının yaptığı pazarlığa da değiniyor:

Türkiye coğrafyaların kesiştiği bir noktada. Avrasya'nın dev ülkelerinden biri. Türkiye'yi sadece transit ülke diyerek geçmemek lazım. Türkiye ABD ve Rusya arasında bir rekabete dönüştü. Size örnek verebilirim: ABD Ankara Büyükelçiliği'nde bir elçi müsteşarıyla konuşurken, onu Mavi Akım ve Türkiye-Rusya-İsrail ortak yapımı helikopter konusunda ikna etmeye çalıştım. Helikopterin ismi "Erdoğan". Bu ismi de bizim bir mühendis koydu. Mühendis Sayın Erdoğan'ın kim olduğunu ve geleceğinin parlak olduğunu tahmin ediyordu. Erdoğan'ın şerefine projeye onun ismini verdi. Ben Amerikalı diplomatı bahsettiğim projelerle ilgili ikna ettim. O ise beni sabırla dinliyordu. Amerikalı diplomat beni ikna etmeye çalışıyordu. Baktık ki birbirimizi ikna edemiyoruz. Çünkü Amerikalılar günlük gelen

direktiflerle çalışıyorlar. Her zaman ABD diplomasisi böyle çalıştı ve halen de böyle çalışmaya devam ediyorlar. Tartışmanın sonunda ABD'li diplomat nihayet şu öneride bulundu: "Pekâlâ, Mavi Akım sizin, helikopter projesi de bizim." Sonunda biz tartışmayı orada noktaladık. Ben fikir olarak ise ayrılmadım. Helikopter konusunda kendi görüşümden vazgeçmedim. Çünkü Erdoğan helikopteri ABD'nin helikopterinden daha iyiydi ve Türk ordusuna uygundu. Erdoğan helikopterleri Türk savunma sanayiini canlandırabilirdi. Çünkü Türkiye'de hava sanayii var. Bu helikopter süper. Burada konu uzun yıllara dayalı ortak yapımla ilgili. Ama ne yazık ki gerçekleşemedi. Bu örnek Türkiye'nin ABD ve Rusya arasındaki rekabetle ilgili örneklerden biri. ABD Rusya'nın Türkiye'deki önemli alanlarına girmesine müsaade etmemeye çalışıyor.

Ben Nabucco'dan çok Mavi Akım-2 projesine ağırlık verilmesini öneriyorum. Şimdi Türkmen doğalgazının Hazar boruhatları üzerinden değil, İran toprakları üzerinden Türkiye'ye, oradan başka ülkelere Nabucco üzerinden aktarılması konuşuluyor. Uygulama süreci ne kadar gerçekçi, tartışmalı. Bu sadece ABD'nin değil, AB'nin de projesi. Amaç da Rusya'yı by-pass etmek. Ukrayna ve Rusya arasında patlak veren "doğalgazı savaşı" da Nabucco'yla ilgili tartışmaları hızlandırdı. Mavi Akım projesi Türkiye'nin tam işine yarayan bir hat oldu. Örneğin kış aylarında Türkiye, Rusya'dan daha fazla doğalgaz verilmesi isteğinde bulundu. Rusya buna yeşil ışık yaktı. İkinci Mavi Akım'ın da teorik olarak inşa edilebileceğine inanıyorum.

Rus medyasından örnekler

Rus basınında yer alan Mavi akım haberlerinde de, GAZPROM yönetimi ciddi eleştirilere maruz kalıyordu. *Rodnaya Gazeta*'nın 18 Haziran 2003 tarihli sayısında, "Asrın projesi Mavi Akım şap-kayla örtüldü, GAZPROM'un zararını Rus tüketiciler ödeyecek" başlıklı bir yazı yayımlandı. Yazının Türkçe çevirisi şöyle:

Rus doğalgazının 25 yıl süreyle Türkiye'ye sevkiyatını öngören "as-rın projesi", Türkiye tarafından fiilen başarısızlığa uğratıldı. Bu du-rum, GAZPROM'a ve ülkeye milyonlarca dolar zarar verecek olma-sı nedeniyle tehlikelidir. Bazı uzmanlar, "bomba"nın ta baştan anlaş-ma şartlarına konulduğunu ve Mavi Akım projesiyle ilgili temel risk-lerin Rusya'nın üzerinde bulunduğunu söylüyorlar. Ancak, durum ne olursa olsun, bu, doğalgaz tekelinin yeni yönetimi için büyük bir ye-nilgidir. Nedir bu? Yöneticilerin mi, yoksa projenin çok riskli şartları-na göz yummaya izin veren birilerinin hatası mı?

Rusya'nın en büyük yatırım projesinin karşılaştığı durum, dolandı-rıcılıkla büyük benzerlik göstermektedir. İstanbul'dan gelen haberler, Nametkina Caddesi'ndeki GAZPROM merkez ofisini (ofis Türkler ta-rafından inşa edilmiştir) şoke etti. Bu şok tüketicilere 180 milyon do-lara mal oldu. Mavi Akım projesinin tutarı 3,4 milyar dolardır. Bizim kıyımızdan Türk kıyısına kadar Karadeniz'in dibinden mükemmel bir boruhattı inşa edildi. Söz konusu boruhattından doğalgaz sevkiyatı-nın 2010 yılına kadar 16 milyar metreküpe çıkartılması gerekiyordu. Bugün ise tüm Türkiye, bu rakamdan sadece dört milyar metreküp daha fazla doğalgaz tüketiyor. Anlaşmanın "al ya da öde" şartına gö-re, Türk ortak BOTAS'ın, doğalgaz ücretini ödememe hakkı yok.

Ocak ayında doğalgazın Urengoy'dan (Batı Sibirya'da bir şehir) Türkiye'ye sevki başlamıştır. Geçen salı günü ise Ankara, "aniden"

sevkiyatı durdurdu. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler, İstanbul'da yaptığı açıklamada, ülkesinin anlaşma şartlarının uluslararası mahkemede tekrar ele alınmasını sağlamaya çalışacağını bildirdi. Daha önce doğalgazın fiyatı, Türk tarafınca yüzde 9 (yaklaşık 15 dolar) düşürülmüştü. Sevkiyat miktarı ise iki kat azaltılmıştı (2 milyar metreküp). Ancak Türklere, bu fiyat da uygun gelmiyor.

Alıcı, satıcıya, "GAZPROM fiyat formülünü hesaplarken hata yapmıştır" diyor. İşin aslı, basit bir cimrilik değil, Boğaz'da hazinenin zayıflamış olmasındadır. Ekonomik kriz Türkiye'yi sarsıyor. Türk lirası ucuzladı.

Ancak Mavi Akım projesi dondurulursa, (Rusya açısından) işler temelli kötüye gidecek. GAZPROM'un zararı 42 milyar dolar tutarında olacaktır. Bu, akıllara durgunluk veren zarar rakamını veren her kimse, tabii ki bu rakamı abartmıştır. Ancak, yüz milyonlarca dolarlık zarardan GAZPROM kaçınamaz.

Bu, şirketin yeni yöneticilerinin ilk büyük yenilgisidir. Peki, Türklerin mahcubiyeti ve "hainliği" bu kadar tahmin edilemez bir durum muydu? Herhalde daha Şubat ayında Türk bakan, açıkça, "Mavi Akım projesine ilişkin temel risklerin, Türkiye değil Rusya'nın omuzlarında olduğunu" tesadüfen açıklamamıştır.

Çalışmanın deniz kısmında devam ettiği en hararetli zamanda, Mavi Akım projesinden sorumlu GAZPROM'un baş yöneticilerinden birine, Türk ekonomisinin istikrarlı olmaması sebebiyle Türklerin işi savsaklayıp savsaklamayacakları konusunda bir soru sormuştum. Karşımdaki profesyonel yönetici, kariyerinin tüm aşamasını GAZPROM'da yapan ve sonuçta yönetim kurulu üyesi olabilen bu muhatap, tüm risklerin ölçüldüğünden şüphe duymuyordu. Proje tüm ekspertizlerden geçti. Ortaklar arasında İtalyan enerji şirketi ENI de bulunmaktadır. Batı bankaları kredi musluklarını açtılar. GAZPROM'un, denizin altından geçirdiği boruhattıyla Türk pazarına bu cüretkâr girişi, şirketin yeni yönetiminin bir simgesiydi. Projenin yeniliği ve mühendislik cesareti etkileyiciydi. Ama yine de bir şeyler gizli gizli kuşku uyandırıyordu.

Bir defasında, Yeni Arbat'ta (Moskova'da bir cadde) bulunan yüksek binadaki kaloriferlerin çok soğuk kış günlerinde sıcak olması, İstanbul'dan gelen bir işadamını şaşkınlığa uğratmış ve bana, "Bunun parasını kim ödüyor?" diye sormuştu. Bunun üzerine, İstanbul'da soğuk günlerde, evlerde ağaç kömürünün yakıldığı sobalarla ısındıklarını hatırladım. Daha o zaman, 1990'lı yıllarda doğalgaz, SSCB'nin enerji tüketiminin yarısını oluşturuyordu. İstanbullu işadamı, okumuş biri olarak bu konuda bilgi sahibiydi. Ancak, "kimsesiz" binada, sığağı

dışarıya vuran kalorifer görüntüsü ona tuhaf gelmişti.

Bize kıyasla Türkler, kendi altınlarının sayısını biliyorlar. Yalnız doğalgaz ödemelerinde Kuçma'dan (Ukrayna cumhurbaşkanı) ileri gidememişler. Türkiye, su hariç doğal kaynaklardan mahrum olan ve zengin olmayan bir ülke. Bu da bir sır değil. İhtimaldir ki, Türkiye'nin başını, 1980'li yılların ekonomik gürültüsü döndürdü. GAZPROM'un eski yöneticileri de her nedense daha uyanık davranmadı. Uzmanlar da Mavi Akım'ın en önemli yanının pahalılığı olduğunu söylüyorlar. Denizin iki kilometre derinliğine yerleştirilen ve yapımı çok zor olan bu boruhattının masraflarını düşünmeye çalışın. GAZPROM, Mavi Akım için kendi paraları hariç, İtalya'dan da 1,7 milyar dolar borç aldı. Bu konuda GAZPROM'a, ENI yardım etti.

Şimdi ise neler ortaya çıkıyor? Türk BOTAŞ şirketi, Sibiryaya doğalgazın ülke içi satışından, sevkıyatçıdan üç kat daha fazla kazanmaktadır. Fakat yine de Türkler (fiyatların düşürülmesi konusunda) isteklerinden vazgeçmiyorlar. Anlaşmada yer alan "al ya da öde" şartı, ağır görülüyor. Türklerin "al ya da öde" sorumluluğu, 1 Temmuz'dan itibaren yürürlüğe giriyor. Ancak, boruhattının ucunda -Ankara'nın açıkça anlatmaya çalıştığı gibi- sadece bir alıcı bulunmaktadır. Acil olarak Türkiye'ye gönderilen GAZPROM başkan yardımcısı eli boş döndü. Türkler, sevkıyatçının kolunu daha fazla bükmeye çalışıyor. Gazprom'a karşı Cenevre'deki uluslararası arbitraj mahkemesinde açılacak bir davanın neticelenmesiye uzun sürecektir.

Sonuçta, basit ekonomik coğrafyayı bile göz önüne almadılar. Bölgede olabilecek jeopolitik değişimler hiç dikkate alınmadı. Türkler için Irak, İran, Umman kaynaklı doğalgaz şüphesiz ki Sibiryaya doğalgazından daha kârlıdır. Bugün Bağdat'ta Amerikalılar bulunmaktadır. Ortadoğu kaynaklarının Türkiye'ye ulaşımı gerçek oluyor. Sibiryaya doğalgazının gündemde kalması için bu yeni gelişmeler hiç de olumlu değil.

1990'lı yılların en büyük projesi sorunlarla uğraşılıyor.

GAZPROM'un bu zararları karşılayacak mali rezervi yok. İhracattan gelen yıllık kâr, şimdiden borç miktarına eşit. Mavi Akım'ın maliyetini ödeyecek Rus tüketicisinden başka kimse yok. Bu yüzden, doğalgazın iç fiyatları daha da artacaktır.

Bir asrın bitip diğer asrın başladığı bu dönemde, Rusya'nın en büyük üç yatırım projesi (otoban, Mavi Akım ve Moskova City inşaatı) benzer kaderi paylaştı. Bütün bu projelerde baştan beri bir sorun hissediliyordu. Yatırımcılar ve siparişi verenler milyarlarla oynadıkları zaman, yakınlarında onları ikaz edecek akıllı ve disiplinli biri bulunmadı. Hiç olmazsa devlet yönetimi bunları ikaz edebilirdi.

“Türklerin Mavi Akım’a ihtiyacı yok...”

Rus *Expert* dergisinin 19 Mayıs 2003 tarihli sayısında Andrey Vinkov imzasıyla yayımlanan bir yazıda, “Türkler’in Mavi Akım’a İhtiyacı Yok” başlığı kullanıldı. Yazar, “Türkiye’de doğalgaz kullanımının tarihçesi çok yeni olmasına rağmen, Türkiye’nin giderek artan miktarda Rus gazı talep ettiğini” vurgulayarak, “2000 yılında Türkiye’deki muhalefetin iktidarı eleştirmesiyle birlikte, iddialar ciddiye alındı ve Mavi Akım etrafındaki yolsuzluk iddiaları soruşturulmaya başladı” diye yazıyor ve devam ediyor:

Türkiye’de tartışmalar ve soruşturmalar devam ederken, Türkler diğer taraftanda da Ruslara mal ve hizmet karşılığı ödeme teklif etmektedirler. GAZPROM Türkiye’den gaz karşılığında daha ciddi şeyler isteyebilir. Mesela, Mavi Akım Boruhattı’nın Türk tarafına ait kısmını veya Akdeniz sahil şeridinde arazi isteyebilir. Belki de Mavi Akım’ın İsrail’e kadar ulaşması ve hat boyunca arazinin Türkiye’nin borcu karşılığında Rus tekeline verilmesi gündeme gelebilir.

Mavi Akım tartışmalarında gündeme getirilen iddialar ve gerçekler

İddia 1: Mavi Akım projesi Anavatan Partisi iktidarı döneminde gündeme gelmiştir.

Doğrusu: Mavi Akım projesi Refahiyol iktidarı döneminde gündeme gelmiştir.

- 07 Kasım 1996 tarihinde, BOTAŞ ile RAO GAZPROM arasında BOTAŞ'ın talebine binaen Batı hattından (Bulgaristan üzerinden) ilave doğalgaz alımına ilişkin Ankara'da yapılan toplantıda, GAZPROM yetkilileri dönemin BOTAŞ genel müdürüne, Türkiye'ye doğalgazın doğrudan ve denizden nakline ilişkin önerilerini iletmişlerdir. Geçiş ülkelerine ücret ödenmeyeceğinden bahisle, böyle bir projenin hem Türkiye hem de Rusya'nın lehine olacağı belirtilmiştir. O dönemde Ukrayna'da yapılması gereken ilave yatırımlar, ilave doğalgaz miktarının tedarikindeki en önemli sorundu.
- 3-10 Aralık 1996 tarihleri arasında Ankara'da BOTAŞ, GAMA-GAZPROM ve GAZPROM'un mühendislik firması GİPROSPETGAZ yetkilileri arasında bu konuda toplantılar gerçekleştirilmiştir. Toplantılarda, daimi bir çalışma grubunun oluşturulması ve BOTAŞ'ın GİPROSPETGAZ'a gerekli teknik bilgileri sağlaması kararlaştırılmıştır.
- Projenin Samsun-Ankara bölümüyle ilgili olarak alınacak danışmanlık hizmeti için GİPROSPETGAZ'la 200 000 ABD doları karşılığında anlaşma yapılmıştır. İş programı GİPROSPETGAZ tarafından 9 Ocak 1997 tarihinde BOTAŞ'a iletilmiştir.
- 18 Ocak 1997 tarihinde ilk teknik toplantı Sen Petersburg'da gerçekleştirilmiştir. Söz konusu toplantıda Türk tarafı, Rus

tarafına 3-10 Aralık 1996'da Ankara'da yapılan toplantıda istenilen teknik bilgi ve belgeleri vermiş ve Samsun-Ankara boruhattının bu bilgilere dayanarak hazırlanacak fizibilitesinin detayları görüşülmüştür.

- GİPROSPETSGAZ ve BOTAS uzmanlarınca yürütülen fizibilite çalışmaları 16 Temmuz 1997 tarihinde tamamlanmıştır.

İddia 2: Mavi Akım anlaşmasında niçin “al ya da öde” (*take-or-pay*) maddesi yer almaktadır? Rusya'dan satın almayacağımız gaz için neden ödeme yapılacaktır? Niçin almadığımız gazın bedelini ödeyeceğiz?

Doğrusu: “Al ya da öde” kavramının sözleşmelerde teknik olarak ifadesi “asgari alım taahhüdü”dür (“*Minimum Annual Quantity-MAQ*”). Asgari alım taahhüdü sadece doğalgaz sözleşmelerinde değil, hemen her ticari işlemde, özellikle bayilik müesseselerinde görülen bir uygulamadır. Asgari alım taahhüdü herhangi bir ürün tedarikine yapılan yatırımın geri ödenmesinin düzenli şekilde gerçekleşmesini sağlar. Bazı sektörlerde bu konu “alım kotaları” olarak da nitelendirilebilir. Asgari alım taahhüdü, doğalgaz alım satım anlaşmalarında alıcıların almayı taahhüt ettikleri miktardır. Satıcı sözleşme miktarını teslim etmeyi taahhüt eder. Alıcı da sözleşme miktarının belli bir yüzdesi olan asgari alım miktarını almayı taahhüt eder. Doğalgazı yerin altından çıkartıp nihai tüketiciye sunmak için sermaye yoğun yatırım gerekir. Bu yatırımın geri dönüşü ve geri ödemesini sağlamak için düzgün bir nakit akışı olmalıdır. Nakit akışını sağlamak için gazın tüketildiği pazarda alım taahhütleri gerekir, bu nedenle anlaşmada bu yönde hüküm bulunur. Doğalgaz diğer emtialar gibi üretildikten sonra farklı pazar alternatiflerine sahip değildir. Kaynak ile pazar arasında sadece projeye münhasır yatırım yapmak gerekir. Bu açıdan “al ya da öde” hükümleriyle doğalgazın satışı gerçekleşir. “Al ya da öde” kapsamında, satın almadığı halde gazın bedelini ödemek zorunda kalan taraf, anlaşmanın süresi içerisinde alamadığı ama parasının yüzde 75'ini ödediği gazı, kalan yüzde 25'lik bölümünü ödemek kaydıyla her zaman satın almak hakkına sahiptir.

Rusya'yla yapılan doğalgaz alım satım sözleşmelerinde, asgari alım taahhüdü sistemi şöyle bir örnekle açıklanabilir. Örneğin, yıllık alım taahhüdümüz 100 metreküp olsun. Asgari alım taahhüdünün de, bu miktarın yüzde 80'i olarak sözleşmeye yansımış olduğunu düşünelim. Bir takvim yılında, hattın bakım ve onarımındaki işlemlerden ötürü 5 metreküp eksik gaz alındığını ya da teslim

edildiğini düşünelim. Yine, o yıl mecburi nedenlerden (*force majeure*) ötürü, 10 metreküp daha az alım yapıldığını ya da teslim edildiğini (satıcının da mücbir sebebi olabilir) düşünelim. Bu durumda asgari alım taahhüdü miktarı nasıl hesaplanacaktır?

Toplam alınması gereken miktar, 100 metreküp olduğu için, bu miktardan önce 5, sonra 10 metreküp çıkartılır. Kalan miktarın yüzde 80'ni hesaplanır (85 metrekübün yüzde 80'i yani 68 metreküp). Bu miktar alınması gereken miktardır. O yıl sadece 60 metreküp fiili alım yapılabildiğini varsaydığımızda, alınmayan miktarın, yani 8 metrekübün bedelinin yüzde 75'inin asgari alım taahhüdü olarak ödenmesi gerekir. Ancak, satın alınmadığı halde ödeme yapılan 8 metreküp gaz, bir sonraki yıl ya da sözleşme sonuna kadar, sadece yüzde 25 bedel ödeyerek satın alınabilir. Buna telafi miktarı denilir.

Bir doğalgaz alım sözleşmesinde "Minimum Yıllık Miktar" (MAQ) olarak ifade edilen, kamuoyunda ise "al ya da öde" şeklinde bilinen maddeye ilişkin bir kesit aşağıda sunulmaktadır.

8.3. During each Contract Year Buyer shall off-take at the Delivery Point and pay for according to Clause 8.4 if made available but not off-taken, not less than the following Minimum Annual Quantity (MAQ) of Natural Gas:

$$MAQ = 0.8 \times ACQ - D \text{ Cm}^3, \text{ where}$$

İddia 3: Rusya'dan doğalgaz alımlarında ilk fiyat revizyonu ve fiyat indirimi AKP iktidarında (Hilmi Güler'in enerji bakanlığı döneminde) gerçekleştirilmiştir.

Doğrusu: Doğalgaz alım anlaşmalarında fiyat revizyonu yapılabileceğine dair hükümler mevcuttur. Fiyat revizyonu gaz arzının/gaz alımının başladığı tarihten itibaren gerek alıcı gerekse satıcı tarafından şekil ve şartları olduğu anda istenilebilir. Her bir revizyon talebi arasında asgari 3 yıl olmalıdır. Ayrıca, revizyon talebi her on yılda en fazla iki kez talep edilebilir. Aksi taraflarca anlaşılmadıkça, fiyat revizyonu talep tarihinden itibaren geçerlidir. Taraflar revizyon talebinden itibaren 6 ay içerisinde bir uzlaşmaya varamazlarsa, tahkim süreciyle uyuşmazlık çözülebilir.

Nitekim Türkiye daha önce, Birinci Batı Hattı için fiyat revizyonu talebinde bulunarak, indirim sağlamıştır. 1987 yılında yapılan

bu revizyonla önemli ölçüde fiyat indirimi sağlanmıştır. 1991/92 yıllarında bu defa Rus tarafının talebi üzerine fiyat revizyonuna gidilerek fiyat artırılmıştır. AKP iktidarından önce de, 2000 yılında, fiyat revizyonu talebinde bulunulmuştur. Ancak, bu dönemde revizyon talebinin usulüne ilişkin olarak GAZPROM-Gazexport tarafından itiraz gelmiş ve fiyat revizyon tarihinin geçerli olacağı başlangıç tarihi konusunda sorun yaşanmıştır. 2000 yılından itibaren BOTAŞ'ın yapmış olduğu fiyat revizyon talebi müzakereleri sürerken, Rusların çok önem verdiği ve 2002 yılına kadar yatırım yapmış olduğu Mavi Akım Sözleşmesi'nde düşmüş oldukları bir temerrüt durumu da kullanılarak 26 Ağustos 2002 tarihinde, AKP iktidarından önce, hem batıdan ilk anlaşma kapsamında alınan gazda, hem de Turusgaz'da 2005 yılına kadar geçerli olmak üzere 3 dolar/1000 metreküp fiyat indirimi sağlanmıştır.

Hilmi Güler, konunun evveliyatına vakıf olmadığı için fiyat indirim müzakerelerinin ilk kez AKP iktidarında gündeme geldiğini zannetmektedir. AKP iktidarı döneminde 23 Şubat 2003 tarihinde Mavi Akım'dan doğalgaz arzı başlamıştır. Hilmi Güler, Refahyol döneminde aynı anda müzakeresi başlayan Turusgaz (Batı güzergâhu) ile Mavi Akım'ın fiyat formüllerinde yapılmış olan tapaj hatalarından fırsatçı biçimde siyasi ve ticari olarak yararlanma yoluna gitmiş ve bir taşla iki kuş vurmaya çalışmıştır. 1998 Şubat ayında gaz arzının başladığı dönemde farkına varılan tapaj hatasını düzelten Cumhurbaşkanlığı Yüce Divan'a gönderirken, diğer taraftan da Mavi Akım'daki aynı tapaj hatası için Ruslarla pazarlık masasına oturmuştur. Fakat bu fırsatçı yaklaşımı ülkemize bir yarar sağlamamıştır. Cumhurbaşkanlığı tapaj hatasının düzeltildiği ve taraflarının BOTAŞ ile Turusgaz olduğu özel hukuk hükümlerine tabi bir sözleşmeye sadece şahit olarak imza attığı için Yüce Divan'da yargılanıp beraat etmiştir. Ruslarla yapılan müzakerelerde ise tapaj hatalarından medet umar bir şekilde pazarlık masasına oturulmuş ve uzun vadeli bir kontratta tarafların birbirine güven unsuru tümüyle göz ardı edilerek pazarlık yapılmıştır. BOTAŞ buna rağmen, pazarlıklarda ülke yararına epey yol almasını bilmiştir. Ancak, kapalı kapılar ardında beş saat süren, bakan ile GAZPROM başkanı görüşmelerinde ve bazı işadamlarının da bulunduğu diğer ortamlarda doğrudan ve dolaylı yapılan görüşmelerde, BOTAŞ'ın belli bir seviyeye getirdiği fiyat pazarlığı tümüyle rafa kaldırılarak bizzat Hilmi Güler tarafından yeni bir fiyat formülü belirlenmiştir.

Bir doğalgaz alım sözleşmesinde fiyat revizyonunun ne şekilde düzenleneceğine dair maddeye ilişkin bir kesit aşağıda sunulmaktadır.

5.7. Contract Price Revision

If at any time either Party shows that circumstances on
1) the energy market of Western Europe beyond the control of

GİZLİ

İddia 4: Mavi Akım Anlaşması yapılırken doğalgaz karşılığında Rusya'ya mal ya da hizmet ihracatı konusunda ısrarcı olunmuştur. Oysa 1984'te yapılan ilk doğalgaz anlaşmasında bu yönde bir hüküm mevcuttu.

Doğrusu: Konu hakkında kulaktan dolma bilgi sahibi bazı çevreler, 1980'li yıllara atıfta bulunarak, "... eskiden, gaz karşılığı mal ve hizmet ihracatı yapılırdı, fakat daha sonra bu sistemde ısrar edilmemiş, şimdi biz (AKP) bu sistemin tekrar işletilmesi için Ruslarla müzakere yapıyoruz" şeklinde beyanlarda bulundular. Bilindiği gibi, Türkiye ve SSCB arasında 1982 yılında ticari ödemelerde serbest dövizle geçilmesine dair bir Protokol imzalanmıştı. Bu Protokol, 1 Ocak 1983 tarihinden itibaren, iki ülke arasında ticari mübadelelerden doğan tüm ödemelerin serbest dövizle yapılmasını öngörüyordu. Nitekim o tarihten bugüne kadar yapılan tüm mübadeleler serbest dövizle gerçekleştirildi.

O halde, 18 Eylül 1984 tarihli Doğalgaz Anlaşması'nın 3. maddesinde "Türkiye'ye ihraç edilecek doğalgaz bedelinin genelde Türk mallarının alınmasında kullanılması" hükmü pratikte nasıl realize edildi? Bu konudaki ilk tartışma "genelde" kelimesiyle ifade edilmeye çalışılan oranın ne olduğu konusunda yapıldı. Bu ifade, yoruma göre yüzde 51 ile yüzde 99 arasındaki bir büyüklüğe işaret edebilecek kadar geniş bir yelpazeyi tanımlayabiliyordu. Aylarca süren müzakerelerden sonra, Karma Ekonomik Komisyon Toplantıları tutanaklarında, bu tanımın yüzde 60-65 gibi bir rakamsal büyüklüğü ifade edeceği üzerinde anlaşıldı.

Aslında sistemin çalışması incelendiğinde, bu "oranın" da bir anlam ifade etmediği ortaya çıktı. Şöyle ki, yukarıda bahsettiğimiz "1982 tarihli serbest dövizle ödeme protokolü" uyarınca, ithal ettiğimiz doğalgazın bedeli "dolar" olarak ödeniyor, SSCB de bizden gaz bedeli olarak aldığı dolarlarla, bizden "genelde" mal satın alıyordu (daha sonra hizmet alımı da bu kapsamda değerlendirildi).

İlk yıllarda ilginç bir durum ortaya çıkmıştı. Örneğin, 1987

yılında, net olarak 38 milyon dolarlık doğalgaz ithal etmiştik. Oysa SSCB'nin aynı yıl bizden ithalatı 169 milyon dolar seviyesindeydi. 1988 yılında, 75 milyon dolarlık doğalgaz ithalatına karşılık, SSCB'nin ithalatı 271 milyon dolardı. 1989 ve 1990 yıllarındaki rakamlarsa (177-705) ve (251-531) şeklindeydi. Dolayısıyla, SSCB'nin Türkiye'den toplam ithalatı, doğalgaz ithalatımızın toplamından her zaman daha fazlaydı.

SSCB'nin, o dönemde yapılan "doğalgaz kapsamındaki mal listeleri" bağlamında yıllık bazda öngörülen ithalatı gerçekleştirme gerekiyordu (bekleniyordu). Yıllık olarak düzenlenen mal listelerinin tamamının realize edilememesi durumunda, yaptırım uygulamasını gerektirecek bir boyut bulunmamaktaydı. Çünkü doğalgaz anlaşmasında bu anlamda bir hüküm mevcut değildi.

Ayrıca, 1990 yılına dek gerçekleştirdiğimiz ihracat, ithal ettiğimiz doğalgazdan fazla olduğu için, sistemin sanki Türkiye lehine işlediği gibi bir yanılğı da oluştu. Türk tarafında oluşan yanılğının nedeni Eximbank ülke (ticari) kredilerinin devreye girmesiyle, ihracatımızda görülen artıştır. 1990'da ulaşılan 700 milyon dolarlık ihracat seviyesinin asıl nedeni, Eximbank kredisiydi.

Filten gaz almına başladığımız 1987 yılı ile gaz karşılığı mal ihracıyla ilgili listelerin son olarak düzenlendiği 1994 yılı arasında, yani yedi yıllık dönemde, aşağıdaki istatistikler incelendiğinde, sözü edilen "off-set" mekanizmasının ağırlığı daha iyi anlaşılmuş olacak.

1987-1994 dönemi:

Gerçekleşen toplam ithalatımız:	7 milyar dolar
Gerçekleşen toplam doğalgaz ithalatımız:	2 milyar dolar
Gerçekleşen toplam ihracatımız (bavul ticareti hariç):	4 milyar dolar
Doğalgaz kapsamında düzenlenen mal listeleri toplamı:	976 milyon dolar
Mal listeleri kapsamında kaydedilebilen ihracatımız:	271 milyon dolar
SSCB-Rusya'da gerçekleşen müteahhitlik hizmeti:	6 milyar dolar
Doğalgaz kapsamında gerçekleşen müteahhitlik hizmeti:	609 milyon dolar

(Kaynak: HDTM-DTM istatistikleri.)

O halde, bahsedilen sistemin, geçmiş dönemde de sanıldığı gibi etkin bir sistem olmadığı ortaya çıkıyor.

1. Gerçekleşen rakamlara bakıldığında aynı dönemdeki genel ticaret rakamlarının yanında doğalgaz kapsamındaki ihracatımızla ilgili rakamlar ciddi bir ağırlığa sahip değildir.

2. Belirtilen dönemde ihracatımızın arkasındaki itici güç Eximbank kredisi olmuştur.

3. Sistemin 1991 yılından itibaren çalışmamasının nedenlerinden biri, SSCB'nin yıkılarak, Rusya Federasyonu'nun ortaya çıkması ve GAZPROM üzerindeki devlet kontrolünün kaybedilmesidir. Rusya, liberal-kapitalist sisteme geçiş sürecindeki bir ülkede, ticaretin belli kurallara bağlı olmaması gerektiğini öne sürmüştür. 1995-1996 döneminde, bu sistemin ortadan kaldırılması için iki ülke heyetleri mutabakata varmıştır. Hatta bu yönde imza aşamasına kadar getirilmiş bir metin dahi bulunmaktadır.

4. Bir diğer nedense, Dış Ticaret Sermaye Şirketleri'nin SSCB ve Comecon ülkelerine yönelik ticaretteki "ayrıcalıklarına" 1990'da son verilmiş olmasıdır. Bilindiği gibi, sadece 15-16 firmanın ihracat yapabildiği bir pazarda, mal listesi düzenlenmesinde sıkıntılarla karşılaşmıyordu. Aynı dönemde pazardaki müteahhit firmamız sayısı da sınırlı olduğu için, SSCB devlet kuruluşlarıyla yapılan müzakerelerde az sayıda taraf bulunuyordu.

Yaklaşık üç bin firmanın ihracat yaptığı bir pazarda, ihracatımızın büyük bir bölümünün hâlâ bavul-kargo ticareti yoluyla yapıyor olduğunu düşünürsek, böyle bir sistemin ülkemiz açısından sevkiyatının tümünün kayıt altına alınması sonucu ortaya çıkabileceği gibi teknik olarak uygulanması da mümkün bulunmamaktadır.

Ancak, bu sistemin 1980'lerde SSCB'ye açılımdaki pozitif etkisini unutmamak gerekiyor. Bu sistem sayesinde adeta bir destek-teşvik politikasının bu pazardaki mevcudiyeti, firmalarımızın SSCB'ye açılımlarında asıl itici güç olmuştur. Türk firmaları bu sistemin mevcudiyetine güvenerek açıldıkları SSCB pazarında, kendi imkânları ve başarı öyküleriyle çok daha fazlasını gerçekleştirmişlerdir.

İddia 5: Samsun-Ankara doğalgaz boruhattı ihalesiz olarak GAZPROM'un yan kuruluşu Stroytransgaz ile ÖZTAŞ Hazinesarılı (OHS) Konsorsiyumu'na verilmiştir. Ayrıca, bu konsorsiyuma zamansız olarak 52 milyon ABD doları avans ödenmiştir.

Doğrusu: 1990'lı yıllarda Türk müteahhitlerince Rusya Federasyonu'nda alınan işlerin toplam tutarı 23 milyar ABD dolarının üzerinde bulunmaktaydı. Bu rakam, Moskova Büyükelçiliğimiz Ticaret Müşavirliği'nin düzenlediği "İş Alındı Belgeleri"ne dayanılarak elde edilen bir veridir. Ashnda bu veri Türk müteahhitlerinin üstlendikleri projelerin minimum miktarını temsil etmektedir. Zira gerçekleştirilen her proje kayıt altına alınmadığından, bu rakamın çok daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Rus makamları, yapılan her resmi görüşmede, Türkiye'deki projelere iştirak etmek arzusunda olduklarını ifade ederek, karşılıklılık ilkesinin bu

sektörde hâkim kılınmasını talep etmekteydiler. Ruslar daha çok altyapı yatırımlarına yönelmek istiyorlardı. Nitekim bazı Rus firmaları Türk firmalarıyla ortak projelere imza atmaktaydılar. Ancak bu projelerin sayısı sadece birkaç adetle sınırlıydı. Ruslara her zaman Türkiye'deki ihalelere girmeleri öneriliyordu. Ruslar da Türkiye'deki ihale sürecinin şeffaf olmadığından yakınarak, örneğin Haliç'in temizlenmesi projesine katılıp, ihaleyi kazandıkları halde, işin kendilerine verilmediğini, hatta düzenlenen ikinci ihaleyi de kazanmalarına rağmen işin kendilerine verilmediğini belirtiyorlardı. Mavi Akım Projesi gündeme geldiğinde, Ruslar Ankara'ya kadar hattın kendi inşaat şirketleri tarafından gerçekleştirilmesini gündeme getirdiler. Bu konuda o denli ısrarcı oldular ki, konuyu prestij meselesi haline getirdiler. Müzakereler sırasında yapılan basit bir hesapla, projenin kendisinin, o günkü doğalgaz fiyatlarıyla yaklaşık 60 milyar dolarlık bir proje olduğu, Rusların denizde yapacağı boruhattı yatırımının ise 3 milyar dolar düzeyinde olduğu anlaşılmıştı. Söz konusu Samsun-Ankara hattı ise 350 milyon dolar civarında bir yatırımla gerçekleştirilebilecekti. Türk tarafı olarak, Ruslara projede Türk taşeron kullanmaları konusu belirtildi. O dönem GAZPROM ve kardeş şirketleri tüm Rusya'da Türk firmalarıyla çalışıyorlardı. Bu nedenle, Rus tarafı, o sırada Rusya'da birlikte çalıştıkları ÖZTAŞ-Hazinedaroğlu firmalarını konsorsiyuma aldılar. Zaten, TBMM'den geçen anlaşmada bu yönde açıkça bir hüküm yer alıyordu. Anlaşmanın 3. maddesinde, inşaatın RAO GAZPROM'un ana inşaat şirketi ile Türk firmaları arasında oluşturulacak konsorsiyum tarafından gerçekleştirileceği belirtilmektedir. TBMM onay sürecinde, tüm siyasi partilerimiz bu hususu, o zamanki ilişkilerin rakamsal büyüklüğü çerçevesinde, isabetli bir tavırla ele almışlardır. Samsun-Ankara arasındaki boruhattının inşaatı Ağustos 1999'da avansın ödenmesiyle başlamış ve boruhattı Haziran 2001 tarihinde tamamlanarak geçici kabulü yapılmıştır. Samsun-Ankara hattı yapım fiyatları pahalı değildir. Fiyatı BOTAŞ teknisyenleri BOTAŞ'ın geçmiş ihalelerini kullanarak "fiyat analizi" yapmak suretiyle bulmuşlardır. Kanunla yetki almış bir konsorsiyuma karşı yapılan 18 aylık "fiyatı makul ve layık hale getirme" çalışmalarının başarılı olduğu BOTAŞ tarafından yapılan en son Bakû-Ceyhan Boruhattı'nın yapım ihaleleriyle de ortaya çıkmıştır.

Bilindiği gibi, avans ödemesi, müteahhidin avans teminat mektubu vermesinden sonra yapılır. BOTAŞ yönetimi sadece bu güvenceyle yetinmeyerek başka güvenceler de talep etmiştir. Önce, avans ödenmesi şartı GAZPROM'un deniz inşaatı için kredileri

temin etmesi şartına bağlanmıştır. GAZPROM gerekli güvenceyi şöyle vermiştir: “Eğer deniz geçişi yapılmazsa BOTAS batıdan aldığı gaz bedelinden avans miktarını düşecektir.” Bu garanti üzerine müteahhitle yapım sözleşmesi imzalanmıştır.

Ayrıca, avans teminat mektubuna GAZPROM güvencesinden başka bir madde daha konulmuştur. Eğer, GAZPROM deniz geçişi için 4 ay içerisinde kredi bulunmazsa, BOTAS yapım mukavelesini feshedecek ve OHS konsorsiyumu hiçbir hak iddia edemeyecektir. Kısaca, üç güvenceden sonra avans verilmiştir.

Avansın verildiği tarih Ağustos 1999’dur. Kasım 1999’da Başbakanımız Sayın Ecevit Rusya’ya gittiğinde, resmi heyetlerarası görüşmeler sonucu imzalanan metinde şöyle bir ifade de yer almıştır: “Taraflar iki ülkedeki kara inşaatlarıyla ilgili yükümlülüklerin yerine getirilmesiyle ilgili memnuniyetlerini belirtmişlerdir.” (İmza tarihi 5 Kasım 1999, yayım tarihi 10 Mayıs 2000 ve 24045 mükerrer sayılı *Resmî Gazete*.)

İddia 6: Turusgaz şirketi aracılığıyla doğalgaz alınarak, Türkiye büyük zararlara uğratılmıştır.

Doğrusu: Dünyanın en büyük doğalgaz satıcısı konumundaki Rus GAZPROM şirketi, 1990 yılından itibaren doğrudan yabancı şirketlere gaz teslimatı yerine, kendisinin de ortak olduğu şirketler kanalıyla gaz teslimatı yapmaya başlamıştır. Burada hedef “downstream” denilen pazarda doğalgaz satışı faaliyetlerine iştirak ederek, gaz satışı sonucu oluşan kâr marjına da sahip olmaktır. GAZPROM Avrupa’da giderek daha fazla uygulama alanı bulan gaz pazarlarının liberalleştirilmesi çalışmaları paralelinde, Avrupa’nın 12 ülkesinde kurduğu ortaklıklarla bu politikayı geliştirmiştir. GAZPROM’un Almanya’da BASF Grubu’yla birlikte kurduğu “VINGAZ”, İtalya’da ENI’yle birlikte kurduğu “PROMGAZ” ve Yunanistan’da Coupelouzos Grubu’yla kurduğu “PROMETHEUS GAZ” gibi şirketlerin de aralarında bulunduğu bu yeni yapılanma, ithalatçı ülkeye arz güvenliği sağlarken, GAZPROM’a ve yerel ortığna da yeni gaz sahalarının geliştirilmesi ve yeni gaz boruhatlarının yapımı için finansman temin etmektedir.

Bu nedenle, Rusya Federasyonu batıdan gelecek ilave doğalgazın da (2. hat) kurulacak bir Rus-Türk ortak şirketi kanalıyla Türkiye’ye sevk edilmesi konusunda ısrarlı olmuştur. GAZPROM bu çerçevede Türkiye’de de 6 Temmuz 1993 tarihinde GAMA Şirketi’yle birlikte GAMA-GAZPROM A.Ş.’yi kurmuştur. GAZPROM’un GAMA’yı seçmesinin nedeni, GAZPROM’un Moskova’daki merkezini inşa

eden şirketin GAMA olmasıdır. Ankara'daki Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı binasının bir benzeri olan bu yapıyı GAMA büyük bir başarıyla tamamlamıştır.

Diğer taraftan Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri arasında 1990 yılından itibaren imzalanan çeşitli protokollerde ve Karma Ekonomik Komisyon Toplantıları'nda Rusya Federasyonu, Türkiye ve üçüncü ülkelerde Türk ve Rus şirketlerinin ortaklık yapmaları hususu yer almıştır. Bu çerçevede; 4 Ağustos 1990 tarihinde Ankara'da, Maliye ve Gümrük Bakanı Adnan Kahveci ile SSCB Başbakan Yardımcısı L. Voronin arasında imzalanan protokollerde, taraflar, her iki ülkede ortaklıklar ve konsorsiyumlar kurmaya duydukları ilgiyi teyit etmişlerdir. 26 Ağustos 1992'de Ankara'da, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşarı Mahir Barutçu ile Rusya Federasyonu Başbakan Yardımcısı Çernomirdin arasında imzalanan protokolde, tarafların Türkiye, Rusya Federasyonu ve üçüncü ülkelerde ortaklık imkânlarını araştıracakları belirtilmiştir. 19 Temmuz 1994'te Ankara'da, Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın ile Rusya Federasyonu Başbakan Birinci Yardımcısı Oleg Soskovets arasında imzalanan protokolde; tarafların, BOTAŞ ve RAO GAZPROM'un Türkiye'de ve üçüncü ülkelerde çalışmak üzere ortak şirket kurmaları konusunda anlaştıkları belirtilmiştir. 1 Kasım 1994 tarihinde TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Veysel Atasoy ile RAO GAZPROM'un Yönetim Kurulu Başkanı Vyahirev arasında imzalanan protokolde RAO GAZPROM, BOTAŞ, GAMA-GAZPROM arasında ortak şirket kurulması ve Türkiye'ye sevk edilecek ilave doğalgazın kuru-lacak bu ortak şirket kanalıyla yapılması hususu yer almaktadır. RAO GAZPROM ile BOTAŞ arasında ortak şirket kurulmasına ilişkin ilk görüşmelere Ocak 1995'te başlanmıştır.

Hatalı formül konusu

Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye ilave doğalgaz sevkiyatına ilişkin olarak GAZPROM'un ticari şirketi Gazexport ile Turusgaz'ın¹⁶⁶ müstakbel ortakları arasında 10 Aralık 1996 tarihinde (Refahyol iktidarı dönemi) imzalanan anlaşmanın fiyat formülünde "FO/FO1"¹⁶⁷ mevcuttur

166. Turusgaz daha ileri bir tarihte kurulacak olup, müstakbel ortakları GAZPROM, BOTAŞ ve GAMA'dır.

167. Ağır fuel-oil'in (yüzde 3,5 kükürt ihtiva eden fuel-oil'in) güncel fiyatı/anlaşma tarihindeki fiyatı olması gerekirken, ağır fuel-oil'in güncel fiyatı, yüzde 1 kükürt ihtiva eden fuel-oil'in güncel fiyatı şeklinde yazılmıştır.

ARTICLE 8
CONTRACT PRICE

Price for Natural Gas subject to delivery from Russian Federation to the Republic of Turkey under this Contract is established franco gaspipeline at the Bulgarian-Turkish border.

The Contract Price "Pn" to be paid for Natural Gas under this Contract shall be determined as follows:

8.1. Price Formula

$$P_n = P_o \left(0,40 \frac{FO}{FO_1} + 0,45 \frac{FO_1}{FO_{10}} + 0,15 \frac{GO}{GO_0} \right) \frac{GCV}{9000}$$

(rounding to three decimal places)

where:

P_n - is the applicable Contract Price in US Dollars per 1000 Nm³

P_o - 91,50 US Dollars per 1000 Nm³ basic price at the basic gross calorific value of Natural Gas 9000 Kcal/Nm³.

8.2. Recalculation Dates

The applicable Contract Price "Pn" shall be recalculated as of 1st January, 1st April, 1st July and 1st October of each year.

8.3. Reference Period

The reference period for all prices used in the formula above shall be the six months immediately preceding each Price Recalculation Date. The average of the monthly figures shall be applied.

Contract 641/00137629/210285

Diğer bir ifadeyle, sözleşmedeki, "FO/FO1" in aslında, "FO / FO0" olması gerekiyordu.

"FO1" in yanlışlıkla yazılmış olduğu hususu zaten aynı sözleşmenin "Tanımlar" bölümünün incelenmesinden açıkça anlaşılıyor. Aşağıda da görüleceği üzere, o bölümde tanım aslında "FO0" için yapılıyor.

8.4. Definitions

FO - is the arithmetic average of the monthly prices in USD/ton of Heavy Fuel Oil quoted as 3,5% Sulphur content as European Bulk Average Prices lows and highs quotation CARGOES FOB Med . Basis Italy, published by "Platt's Oilgram Price Report" during the six months preceding the recalculation date. The average of the monthly figures shall be applied.

FO₀ - is the base value of FO calculated as the arithmetic average of the prices in USD/ton of Heavy Fuel Oil quoted as 3,5% Sulphur content, lows and highs quotation, Fob Med. Basis Italy, during the reference period (July - December 1992) - 81,2258 (eighty one point two thousand two hundred fifty eight)USD per metric ton.

10 Aralık 1996 tarihinde bu sözleşme imzalanırken, Turusgaz'ın oluşumuna ilişkin prensip anlaşması mevcut olduğundan, Türkiye'deki hukuki sürecin zaman alacak olmasından ötürü, imzalanan sözleşmenin, Turusgaz kurulduğunda tekrar imzalanacağı da karar altına alınmıştır. Bu husus aşağıda açıkça görülmektedir.

ARTICLE 20
JURIDICAL ADDRESSES OF THE PARTIES

The addresses of the Parties are as follows:

The Seller: Vnesheconombank "Gazexport", RAO
"Gazprom" (VEF "Gazexport")
Jd. Goluvinskij Per. H 10
109180 Moscow
Telephone: 095 230 95 06 and 095 230 24 40
Telefax: 095 230 24 10
Telex: 411 987 Sgaz SU
Cable Address: Sovgaz Moscow

The Buyer: "Turusgaz" Üsküp Cad. No.16/26 Kavaklıdere - Ankara
Telephone: 90 312 4286595
Telefax: 90 312 4283466

The Founders of the Company have caused this Contract on behalf of "Turusgaz".
Upon the completion of the formation of "Turusgaz" this Contract shall be resigned by "Turusgaz".
As between the Parties these addresses shall remain applicable hereunder until a Party has given written notice, to the other Party of any change of its address.

Moscow, *10.12.1996* 1996

VEF Gazexport *[Signature]* Turusgaz *[Signature]*
10.12.1996

Contract 643/00137039210288

10 Aralık 1996 tarihinde Turusgaz ile Gazexport arasında imzalanan anlaşmada kullanılan formüldeki tapaj hatası (FO/FO1), daha sonra fark edilmiş ve BOTAS'ın ilgili dairesinde çalışan teknik uzmanlar ve daire başkanı, yönetim kuruluna yazdığı müzakerede formülün olması gereken şekilde doğrusunu anlatmıştır. Yönetim kurulu onayında kararını doğru formülle (olması gerektiği gibi) vermiştir.

28 Nisan 1997 tarihinde Ortaklar Sözleşmesi, Turusgaz'ın Faaliyetlerine İlişkin Çerçeve Sözleşme, GAMA-GAZPROM'un tüzük tadil maddeleri ve doğalgaz alım fiyatına eklenecek Turusgaz'ın kâr marjına ilişkin protokol, BOTAS, RAO GAZPROM, GAMA yönetim kurulu başkanlarınca, TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Sayın Recai Kutan'ın şahitliğinde imzalanmıştır. GAMA-GAZPROM'un tüzüğü BOTAS'ın bu şirkete iştirakini sağlayacak şekilde tadil edilerek 15 Temmuz 1997 tarihinde Ticaret Sicil Gazetesi'nde yayımlanmıştır. (28 Nisan 1997 tarihinde, müstakbel ortaklar arasında, enerji ve tabii kaynaklar bakanının şahitliğinde, fiyat protokolü hazırlanıyor. Bu bakan Refahyol

iktidarının Enerji Bakanı Sayın Recai Kutan'dır.)

Şirket sermayesinin 80 milyar TL'ye çıkartılması kararı nedeniyle 5 Mayıs 1997 tarihinde BOTAS tarafından Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na müracaat edilerek Yüksek Planlama Kurulu Kararı alınması talep edilmiştir. 7 Ağustos 1997 tarihinde bakanlık tarafından Yüksek Planlama Kurulu'na müracaat edilmiştir. Yüksek Planlama Kurulu 8 Ekim 1997 tarihinde 97/T-50 Sayılı kararıyla BOTAS'ın GAMA-GAZPROM'a ortaklığını onaylamıştır. GAMA-GAZPROM Şirketi'nin unvanı 12 Ocak 1998 tarihinde Turusgaz olarak değiştirilmiştir.

Turusgaz'ın resmen kurulmuş olması nedeniyle, daha önce 10 Aralık 1996 tarihinde Turusgaz müstakbel ortakları tarafından imzalanan sözleşme, 18 Şubat 1998 tarihinde, hayata geçirilmiş tüzel kişilik olan Turusgaz tarafından tekrar imzalanmıştır. Ancak, imzalanan sözleşmeye, 10 Aralık 1996 tarihi atılmıştır.

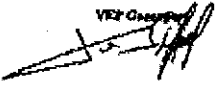
ARTICLE 39
JURIDICAL ADDRESSES OF THE PARTIES

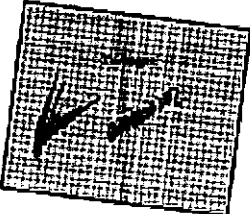
The addresses of the Parties are as follows:

The Seller: **Внешнеэкономическое Предприятие "Газпром", RAO "Газпром" (VEP "Газпром")**
3rd, Gorkunskiy Per. # 10
109180 Moscow
Telephones: 095 230 93 66 and 095 230 24 66
Telefax: 095 230 22 18
Telex: 411 907 Sguz RU
Cable Address: *Serviz Moscow*

The Buyer: **"Turusgaz" Ulush Qo'riq No.16/76 Kavaliyevsk. - Ashan**
Telephones: 90 512 424591
Telefax: 90 512 424566

Moscow, *12th Dec. 1998.*

VEP "Газпром"

Contract #199821/9220/9238

Daha sonra, ANAP'lı enerji bakanları döneminde "Recai Kutan'ın belirlediği ve değiştirilmesi dahi teklif edilemez" denilen (k) faktörü 10-12 dolardan 4 dolara düşürülmüştür.

1999 yılı Kasım ayında taraflar arasında doğalgaz alım-satım anlaşmaları ve zeyilnameleri imzalanmıştır. 16 Mart 2004'te ise GAZPROM-Gazexport ile Turusgaz arasındaki anlaşma feshedilerek Turusgaz ile BOTAŞ arasındaki anlaşmanın satıcı tarafı olan Turusgaz sözleşmeyi GAZPROM-Gazexport'a devretmiştir. Bu şekilde Turusgaz devreden çıkartılmıştır.

Kısaca Turusgaz konusu daha etraflı bir şekilde ele alınabilecek kapsamlı bir konudur. Bu konunun Mavi Akım'la organik bir ilişkisi yoktur. Turusgaz'daki hatalı formül Mavi Akım'a "kopyala-yapıştır" yöntemiyle taşınmıştır.

İddia 7: Eski bakan Cumhur Ersümer'in de parafı bulunun Ek Mektup'la ("Side Letter") Türkiye zarara uğratılmıştır.

Doğrusu: 29 Ağustos 1997 tarihinde imzalanan Mavi Akım Çerçeve Anlaşmasında, Mavi Akım'dan alınacak gazın, batı güzergâhından gelecek ilave gaz için kurulan Turusgaz fiyatından daha pahalı olamayacağı yönünde bir prensip kararı bulunmaktaydı. Referans alınan formül 10 Aralık 1996 tarihli sözleşmedeki hatalı formüldür (Sayın Recai Kutun dönemi).

15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan Mavi Akım Anlaşması'nda Madde 1'de, 10 Aralık 1996 tarihli kontrata açıkça atıfta bulunmaktadır. Bu nedenle, Mavi Akım gaz alım sözleşmesinde de bu hatalı formül aynen yer almaktadır.

10
GİZLİ

ARTICLE 8
CONTRACT PRICE

Price for Natural Gas subject to delivery from Russian Federation to the Republic of Turkey under this Contract at the franco gas pipeline on the Turkish coastline in the Samsun region is subject to

The Contract Price "Pn" to be paid for Natural Gas under this Contract shall be determined as follows:

8.1 Price Formula

$$P_n = P_o (0,40 \frac{FO_1}{FO_1} + 0,45 \frac{FO_1}{FO_{10}} + 0,15 \frac{GO_1}{GO_0}) \frac{GCV}{GD00}$$

(rounding to three decimal places)

Damga Vergisi Kanunu gereği, imzalanan akitlerin damga vergisi, sözleşmenin mali boyutunun belli bir yüzdesiyle hesaplanmaktadır. Ancak 1998 öncesinde damga vergisi miktarı için bir sınır bulunmamaktadır. O döneme kadar BOTAŞ'ın imzalamış bulunduğu Doğalgaz Alım Satım Sözleşmeleri'nde (Rus, Cezayir, Nijerya) damga vergisi ödenmemiştir. BOTAŞ'ın kamu kurumu olması nedeniyle ve sözleşmelerinin taraflarından birinin yabancı şirket ve/veya kurumlar olması ve sözleşmelerin de yurtdışında imzalanmış olması nedeniyle damga vergisi ödemeyen BOTAŞ'ın üzerine Maliye Bakanlığı gitmemiştir. Ancak, ilk defa bir Türk şirketi olan Turusgaz yurtdışında yabancı bir şirketten aldığı (yani GAZPROM-Gazexport) doğalgazı yine bir Doğalgaz Alım Satım Anlaşması marifetiyle Türk Ticaret Kanunu hükümlerine bağlı bir anonim şirket olan BOTAŞ'a satacaktır. 25 yıllık sözleşmenin damga vergisi üst sınırında olması nedeniyle 235 milyon doları geçmektedir. Halbuki 80 milyar TL sermayesi olan Turusgaz'ın bahse konu damga vergisini ödemesi halinde yüzde 35 ortak olan BOTAŞ'a da ciddi bir rakam düşmektedir. O dönemde BOTAŞ damga vergisine üst sınır getirilmesi konusunda Maliye Bakanlığı nezdinde çalışmalarda bulunmuştur. Şubat 1998'e gelindiğinde damga vergisine üst sınır getirileceği hususu BOTAŞ'a resmi olarak ifade edilmiştir. Ancak BOTAŞ'ın, kış döneminde acil ilave gaz ihtiyacı olması nedeniyle sözleşmenin bir an önce imzalanması gerekmekteydi. O dönemde palyatif bir çözüm bulunmuştur. Sözleşme 1 yıllık imzalanır. Sözleşmeye fiyata ilişkin bir husus konulmaz. Ancak, bu sözleşmenin damga vergisine üst sınır getirilmesinden sonra 25 yıla uzatılması ve fiyat formülü hususunun bir hüküm altına alınması gerekmektedir. Bu nedenle Ek Mektup (*Side Letter*) çözümü bulunur. Nitekim 18 Şubat 1998 tarihinde imzalanan 1 yıllık sözleşme ve bunun Ek Mektubu'ndan sonra gaz arzı 1 Mart 1998'de başlar. Damga vergisine üst sınır getirilmesi ise 10 Mart 1998 tarihinde Maliye Bakanlığı tarafından bir tebliğle belirlenir. Ek Mektup'un gereği olarak sözleşme daha sonra tadil edilerek 25 yıla çıkartılır ve fiyat formülü de sözleşmeye derc edilir. Aslında Turusgaz dolaylı olarak Türkiye'deki ticaretin önündeki en büyük engel olan damga vergisine üst sınır getirilmesine vesile olmuş ve ticaretin önündeki en büyük engellerden biri de ortadan kalkmıştır. Aslında Ek Mektup'un yegâne sebebi Turusgaz'a ve dolaylı yoldan ortaklarına (GAZPROM, GAMA, BOTAŞ) yansıtılacak olası damga vergisinin bertaraf edilmesidir. Özellikle GAZPROM böylesi büyük miktarda damga

vergisinin ödenmesi hususunda şiddetli reaksiyon göstermiştir. Ayrıca, böylesi yüksek bir damga vergisinin ödenebilmesi için Turusgaz'ın yeniden sermaye artırımına gitmesi ve yeniden YPK kararı gerekmektedir.

18 Şubat 1998 tarihinde imzalanan Ek Mektup (*Side Letter*) daha evvel BOTAS tarafından yönetim kurulu kararıyla düzeltilerek kullanılan formüldeki değişiklik de düzeltilmiş ve Cumhuriyet Ersümer tarafından parafe edilmiştir.

Öte yandan, 26 Ağustos 2002 tarihinde, 1 Ocak 2005'e kadar geçerli genel bir protokol imzalanmıştır.

Bu protokole:

- Fiyatta 3 USD/1000m³'lük indirim (hem ilk anlaşma hem de Turusgaz'da) sağlanmıştır.

- Turusgaz'ın (k) faktörü 10 USD/1000 m³'ten 4 USD/ 000 m³'e çekilmiştir.

Ayrıca,

- Yazlık alım taahhütlerinin ilk anlaşma için yüzde 40'tan yüzde 35'e indirilmesi, Turusgaz için yüzde 44'ten yüzde 35'e indirilmesi,

- Batı hattından farklı anlaşmalarla gelen gazın kalitesinin eşitlenmesi,

- Mavi Akım'ın başlangıç tarihi ve miktarlarının yeniden belirlenmesi,

- Mavi Akım'dan Kasım ve Aralık 2002 için günlük 12 milyon m³ gaz teslimatı hususunda Rus tarafının elinden gelen gayreti sarf etmesi hususları da yer almaktadır.

- 6 Mart 2003 günü ilk Mavi Akım faturası geldiğinde, "kopyala-yapıştır" yöntemiyle 10 Aralık 1996 tarihli kontrattan alınan formül tartışması tekrar gündeme gelmiş ve bu durum Ersümer aleyhine kullanılmıştır.

- Daha sonraki süreçte, Rusya'dan ithal edilen üç ayrı gaz sözleşmesinde kullanılan formüller bir formüle indirildiğinden bu konunun bir önemi kalmamıştır.

İddia 8: Mavi Akım projesi nedeniyle Türkmen gazının önü kesilmiştir. Türkmenistan'dan çok daha ucuza doğalgaz ithal etmek mümkünken, pahalı olan Rus gazı tercih edilmiştir. Ayrıca, Türkmen gazı sayesinde, Türkiye'nin Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri'yle daha sıkı işbirliği imkânları yaratılabilecekken, Rus gazının tercih edilmesiyle stratejik çıkarlarımıza zarar verilmiştir. Zaten Türkmenbaşı, Enerji Bakanı Cumhuriyet Ersümer'i

gazetecilerin önünde azarlayarak, Türkiye’de Mesut Yılmaz ve Cumhurbaşkanlığı’ndan başka hiç kimsenin Rus doğalgazı istemediğini belirtmiştir.

Doğrusu: Türkmen gazı hiçbir zaman Türkiye için kısa ve orta vadede ciddi bir seçenek olamamıştır. Oysa Türkiye’nin enerji tedarikinde son derece hızlı adım atması gerekmektedir. Hazar Denizi’nin geçiş sorunu Hazar’a kıyısı olan ülkeler arasında bir çözüme kavuşturulamadığı gibi, projeyi destekleyen ABD yönetimi ve ABD firmaları, Türkmenistan’dan gelecek gaz boruhattının finansmanının nasıl karşılanacağı konusunda net bir tavır sergileyememişlerdir. ABD’liler aynı hat üzerinden Azerbaycan gazının da taşınması konusunu gündeme getirdiklerinde, Türkmenbaşı’nın sert tepkisiyle karşılaşmışlardır. Ayrıca, Türkmenbaşı’nın ön finansman talebi karşılanmamıştır.

Öncelikle, Türkmenbaşı’nın Cumhurbaşkanlığı’na azarladığına ilişkin bilgiler medyada çarpıtılarak verilmiştir. 6 Ekim 1999 günü yapılan ve yöntemi Türkmenbaşı tarafından bizzat düzenlendiği anlaşılan söz konusu toplantıya ilişkin medyada yer alan en doğru bilgi, 7 Ekim 1999 tarihli *Hürriyet* gazetesinde yer almıştır.

Aslında manşetten verilmesi planlanan haber, Türkmenbaşı’na ve iki ülke ilişkilerine zarar verilmemesi için bizzat Cumhurbaşkanlığı’nın müdahalesiyle manşetten indirilmiştir.

***Hürriyet*’te çıkan yazı**

Küstah Türkmenbaşı

Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov, konuğu olan Enerji Bakanı Cumhurbaşkanlığı’na Aşkabat’ta bir tören sırasında gazetecilerin önünde azarladı. Cumhurbaşkanlığı’nın sözünü 17 kez kesen Niyazov, “Siz ve Mesut Yılmaz, Türkmen doğalgazına karşı çıkıyorsunuz” dedi. Cumhurbaşkanlığı de Niyazov’un ABD’li şirketlerden etkilendiğini söyledi.

Türkiye’nin doğalgaz ihtiyacını karşılamada Azerbaycan ve Rusya’ya yanaştığını iddia eden Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov, iki ülke ilişkilerinde görülmemiş bir tarzda, Başbakan Yardımcısı ve Enerji Bakanı Cumhurbaşkanlığı’na 50 kadar gazetecinin önünde azarladı.

Başkent Aşkabat’taki Devlet Köşkü’nde Cumhurbaşkanlığı ve beraberindekileri kabul eden Türkmenbaşı, “Türk politikacılar halkın çıkarlarını düşünmüyor. Doğalgazı Rusya ve Azerbaycan’dan alacağınızı söylüyorsunuz. Siz bilirsiniz. Ben sizin peşinizden 8 yıl koştum. Şimdi siz benim peşimden koşacaksınız” dedi. Cumhurbaşkanlığı bunun üzerine Türkiye’de

hiç kimsenin Türkmen doğalgazına karşı çıkmadığını söyledi.

Bakan Ersümer'in sözlerini tamamlamadan araya giren Türkmenbaşı Niyazov, "Sizden ve Mesut Yılmaz'dan başka Türkmen doğalgazına karşı çıkan yok. Cumhur kardeşim, sen bundan sonra Rusya'ya gitme" diye sert çıktı. Niyazov'un üslubu, Türk heyetinde buz gibi bir hava estirdi. Görüşmede Ersümer'in tam 17 kez sözünü kesen Niyazov, Türkmenistan'da daha önce meydana gelen depremlerde ölenleri anma törenine de Türk heyetinden ayrı geldi. Anıta önce çelenk koyan Niyazov, Ersümer'i beklemeden tören yerinden ayrıldı.

Şirketlerden etkilenmiş

Kabulde elektrik konusunu da gündeme getiren Niyazov, "Elektrik isterseniz yıl sonuna kadar İran üzerinden Türkiye'ye gelir. Şu anda Türk sınırına kadar çekilmiş hat var" dedi. Ersümer de, "Biz sizden 750 milyon kilovatsaat elektrik istiyoruz. Ancak İran, izole bir bölge oluşturup bize sadece 300 milyon kilovatsaat vermek istiyor. İran bu şartından vazgeçerse biz hemen, hatta 1 milyon kilovatsaat elektrik almaya bile hazırız" diye konuştu.

Görüşmeden sonra bir değerlendirme yapan Ersümer, Türkmen doğalgazının ikinci plana itildiğine dair Niyazov'da bir intiba oluştuğunu belirterek, şunları söyledi: "Sayın Niyazov'un şimdiye kadar ne bana ne de Türkiye'ye karşı bir sert tavır olmuştur. Ama olayın hassasiyeti herhalde bu tarzda bir konuşmaya itti kendilerini diye düşünüyorum. Sayın Niyazov ABD'li şirketlerin Azeri doğalgazını ön plana çıkarmasından şikâyetçi. Firmaların politikası Niyazov'u da etkilemiş."

Türkmen liderden fırça gibi konuşma

Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov ile Enerji Bakanı Cumhur Ersümer arasında geçen diyalog şöyle:

Niyazov: Türk siyasetinde anlamadığımız bir şey oluyor. Türk politikacılarının bir bölümü halkın çıkarlarını düşünmüyor. Rusya bizden 42 dolara doğalgazı alıp size 114 dolara satacak. Gelin Türk halkının doğalgaz ihtiyacını birlikte karşılayıp sevap işleyelim. Hazar geçişi hattı iki yıl içinde yapmalıyız. Doğalgazı Azerbaycan'dan ve Rusya'dan alacağınızı söylüyorsunuz. Siz bilirsiniz. Azeriler 5 yıl, Ruslar 6-7 yıl önceden gaz veremez.

Ersümer: Türkiye'nin en öncelikli projesi Türkmen doğalgazının ülkemize getirilmesidir. Biz üzerimize düşen her şeyi yerine getirdik. Biz hâlâ Türkmenistan'ın hat çekmesini bekliyoruz. Bize gelecek doğalgazın 14 milyar metreküpünü Avrupa'ya satacağız.

Niyazov: Avrupa'yı bırakın, siz önce halkınızın ihtiyaçlarını

karşılaysın. Doğalgaz ihtiyacınızı siyasete karıştırmayın. Rusya ve Azerbaycan'ı kaskanmıyoruz. Siz bilirsiniz, bizim işi uzatırsanız elimiz soğur. Zaten Demirel'le de yaptığımız anlaşmadan da bir sonuç alamadık. Biz ucuz da olsa Rusya ve İran'a gaz satar kendimizi kurtarız.

Ersümer: Sayın cumhurbaşkanı, Türkiye'de Türkmen doğalgazına karşı çıkan yok.

Niyazov: Sizden ve Mesut Yılmaz'dan başka yok.

Ersümer: Olur mu? Türkmen doğalgazı anlaşmasında benim ve Sayın Yılmaz'ın imzaları var.

Niyazov: Sen Demirel'den yetkiyi alarak geldin. O zaman gel gazetecilerin önünde sen, "Bizim önceliğimiz Hazar geçişli Türkmen doğalgazıdır" deyiver.

Ersümer: Ben zaten böyle diyorum. Ne ben, ne de Sayın Yılmaz, Türkmen doğalgazına karşı.

Niyazov: Kardeşim Cumhur, sen iyisi mi bundan sonra Rusya'ya gitme. Zaten Mavi Akım ile bizim proje arasında çelişki var. Bu çelişki giderilmeli. Ulusal çıkarlarımızı ABD ile Rusya arasındaki pazarlıklara kurban etmeyelim.

Ersümer: Sayın cumhurbaşkanı, Türkiye'ye herkes doğalgaz satmak istiyor. Doğalgaz konusunda kararı, alıcı ülke, yani Türkiye verir. Mavi Akım'da gazı kabul ediyoruz. Samsun'da doğalgazı bekliyoruz. Nereden gelecek, krediyi kim verecek bu bizim işimiz değil. Bu işi Ruslar halledecek. Ayrıca, Azerbaycan'la da gaz konusunda görüşme yapmadığımızı belirtmek isterim.¹⁶⁸

Söz konu toplantıya ait resmi görüşme notu Ek-3'te yer almaktadır. İki ülke adına toplantıya katılanların isim listeleri de notun ilk sayfasında mevcuttur.

Ayrıca, Dışişleri Bakanlığımızın bu görüşmeye ilişkin "Gizli" kayıtlı, 14.10.1999 tarih ve ESGY-I -1072-390 Sayılı Enerji Bakanlığı'na muhatap yazısında da, görüşmenin notta belirtildiği şekilde gerçekleştiği açıkça belirtilmektedir. Dışişleri Bakanlığımızın bu yazısı da Ek-4'te yer almaktadır.

Türkmen gazı konusundaki en önemli görüşme, Türkmen yetkililerle ABD'nin Hazar Özel Temsilcisi Wolf arasında 23-25 Şubat 2000 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeye, Dışişleri Bakanlığımız ve BOTAŞ yetkilileri de katılmıştır. Bu görüşmeler genel hatları itibariyle şöyle cereyan etmiştir: Türkmen tarafı, Azerbaycan'ın transit ülke olması gerektiği üzerinde ısrarla

durmuştur. Azerbaycan ve Türkmen gazının birlikte taşınmasının Türkmenistan'ın çıkarlarına uygun olmadığı açıkça dile getirilmiştir. Ön finansman talebi hatırlatılmıştır.

Özel temsilci Wolf ise özetle şunları belirtmiştir: "Ekonomik veriler hakikattir. Şu anda doğalgazın sadece Türkiye pazarı var. 16 bcm için ve TCP aracılığıyla 16 bcm alınması için sadece bu anlaşma var. Ama ekonomik veriler 16 bcm için boruhattını yapılabılır kılmıyor. Yeterli gelir elde edemiyorsunuz. Bu sebepten Azeri gazı da gelince projenin ekonomisi artıyor. Sizin geliriniz yükseliyor. TCP'yi bozabilirsiniz ama bu Türkmenistan'ın seçimi olur. 16 bcm anlaşma ile 30 bcm boruhattı inşa edemezsiniz. Azerbaycan'la işbirliği yapmadan bu boruhattı inşa edilemez."

Yıl 2000, aylardan Şubat, hâlâ Türkmen gazının nasıl ve hangi miktarda geleceği taraflar arasında tartışılıyordu. Bu görüşmenin tutanağını, Türkmenbaşı'nın Cumhurbaşker Ersümer'le yaptığı görüşmeyi çarpıtarak kullananlara Ek-5'te ithaf ediyorum. Ayrıca, Türkmenbaşı-Wolf görüşmesine ilişkin olarak *Neytralniy Türkmenistan* gazetesinde yayımlanan haberin Türkçe çevirisi de Ek-6'da yer almaktadır. Tarihleri tekrar hatırlatmakta büyük yarar var. Mavi Akım 15 Aralık 1997'de imzalanıp, Mayıs 1998'de TBMM'de kabul edilerek yürürlüğe giriyordu. 1999 yılın ortalarında boruhatları inşaatları başlatılıyordu. Türkmen gazı konusu ise, hâlâ ön finansman konusu başta olmak üzere 2000 yılında tartışılıyordu.

İddia 9: Doğalgaz ithal ederek elektrik üretmek pahalı bir yöntemdir. Mavi Akım Projesi sadece elektrik üretmek amacıyla gaz tedariki için gerçekleştirilmiştir.

Doğrusu: Bu yöntemin pahalı bir üretim yöntemi olup olmadığını tartışmadan önce, Türkiye'nin acil elektrik enerjisi ihtiyacının kısa dönemde nasıl karşılanabileceği üzerinde durmak gerekmektedir. Enerji sektöründe ne yazık ki şanslı bir ülke konumunda değiliz. Milli kaynakları harekete geçirebilmek arzusu tüm geçmiş iktidarların olduğu gibi, AKP'nin de gündemindeydi. Ancak, son 8 yılda bu konuda yeterli ve gerekli adımların atılmadığını görmekteyiz. O halde bunun nedenlerini araştırmak gerekiyor. Türkiye'de hükümetler enerji konusunda uzun vadeli çözümlerin, kendi iktidarları döneminde bir getirisinin olmayacağını görerek, kısa dönemdeki krizleri aşma gayretleri içerisinde oluyorlar. Mecburiyetin, yani enerji arzında yaşanan sıkıntılarının çözümünü için kısa vadeli seçenekler üzerinde duruyorlar. Bu noktada, temel enerji kaynaklarımızın güneş, rüzgâr ve hidroelektrik

santraller yoluyla karşılanması gündeme gelebiliyor. Ancak, bu kaynakların sürekliliği konusunda sorunlar çıkabiliyor. Örneğin bir yıl yağışlar kısıtlı olabiliyor. Bu nedenle bu kaynaklara öncelik verilerek, enerji güvenliği yaratılabilmesi oldukça güç oluyor. Tabii bu kaynaklardan mümkün olduğunca yararlanabilmesi ayrı bir konu. Bu mutlaka gerekli ve geliştirilmeli. Bu kaynaklar, enerji güvenliğini sağlamada, "güvenilir" kaynaklar olamıyor.

Sürdürülebilir enerji kaynaklarına ihtiyaç duyuluyor. Uzun vadeli perspektif bunu gerektiriyor. Bu kaynaklar; nükleer enerji, kömür kaynaklı enerji üretimi ve doğalgazdan ibarettir. Ülkemizdeki kömürün kalitesinin elektrik üretimi için uygun olmadığı biliniyor. Bu nedenle, yüksek kalorili kömür ithali gerekiyor. Bu noktada, yüksek kalorili olmadığı için Rus kömürünün dahi elektrik üretiminde kullanılması söz konusu olamıyor. Bu nedenle yüksek kalorili ABD Virginia veya Güney Afrika kömürü getirilmesi gerekiyor. Elektrik üretiminde fuel-oil kullanımı seçeneği ise son derece pahalı ve ekonomik bir çözüm değil.

Mavi Akım Projesi Türkiye'nin 2010-2020 dönemi düşünülerek geliştirilmiş bir projedir. Getirisini orta ve uzun vadeli düşünmek gerekmekteydi. Bugün, "Mavi Akım Projesi olmasaydı ne olurdu?" sorusuna hemen herkes aynı yanıtı vermektedir: "Felaket." Öte yandan, çevre dostu enerji kaynağı olduğu için, doğalgaz tüm dünyada elektrik üretiminde önemli bir seçenek haline gelmektedir. Ayrıca, Mavi Akım'dan sadece elektrik üretildiği gibi bir yaklaşım da doğru değildir.

Mavi Akım, Yüce Divan yolunda

AKP'nin iktidara gelmesiyle birlikte, Mavi Akım'a karşı yürütülen psikolojik harekât yerini TBMM'de önce araştırma sonra soruşturma komisyonlarının kurulmasına bıraktı. Özellikle ANAP'ın baraj altında kalmasını seçmenin Mavi Akım'a kestiği ceza şeklinde yorumlayan kimi köşe yazarları, oluşturulan Mavi Akım karşıtı cephenin de etkisiyle, AKP milletvekillerini harekete geçirerek, Türkiye'de "temiz eller!" operasyonuna giden yolda geçmiş siyasilerden hesap sorulması sürecini başlattılar.

Meclis Araştırma Komisyonu

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Ankara Milletvekili Salih Kapusuz ve 24 milletvekilinin yolsuzlukların sebeplerinin, sosyal ve ekonomik boyutlarının araştırılarak, alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla, bir meclis araştırması açılmasına ilişkin olarak, 18 Aralık 2002 tarihinde TBMM Başkanlığı'na verdikleri önerge, 19 Aralık 2002 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda okunmuş ve 7 Ocak 2003 tarihli birleşimde görüşülerek, Meclis Araştırma Komisyonu'nun kurulması kabul edilmiştir.

TBMM Genel Kurulu'nun 28 Ocak 2003 tarihli birleşiminde, komisyona üye seçimi yapılmış; komisyon üyeliklerine İstanbul Milletvekili Azmi Ateş, Amasya Milletvekili Hamza Albayrak, İstanbul Milletvekili Nimet Çubukçu, Bilecik Milletvekili Fahrettin Poyraz, Adana Milletvekili Ali Küçükaydın, Artvin Milletvekili Yüksel Çorbacıoğlu, Aydın Milletvekili Atilla Koç, İstanbul Milletvekili Halide İncekara, İstanbul Milletvekili Ahmet Gürüz Ketenci, İstanbul Milletvekili Kemal Kılıçdaroğlu, İzmir Milletvekili Fazıl Karaman ve Şanhurfa Milletvekili Mahmut

Yıldız seçilmişlerdir. 19 Şubat 2003 tarihli toplantıda, komisyon, başkanlığında İstanbul Milletvekili Azmi Ateş'i seçmiştir.

Komisyonun çalışmaları kapsamındaki başlıklardan bir tanesi olan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı uygulamalarına ilişkin bölümde özetlenen konular şöyledir:

1. 1998 yılında imzalanan "*Side Letter*" da; doğalgaz alım sözleşmelerinin fiyat formülünün değiştirilmesi nedeniyle, Mayıs 2003 sonu itibariyle, yaklaşık 388 milyon USD fazla ödenmesine sebebiyet verilmiş, anlaşmada 2 milyar metreküp olan alım taahhüdü 8 milyar metreküpe çıkarılmış, tarafların inisiyatifinde bulunan ve bir yıl olan alım taahhüdü "gayri kabili rücu" olarak 23 yıla uzatılmıştır.

Bu "*Side Letter*" da eski Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cumhur Ersümer'in "şahit" olarak imzası bulunmaktadır. Ancak, bu "*Side Letter*" imzalanırken, dayanak olan 1996 yılında imzalanan anlaşmanın hilafına olarak, eski anlaşma tarih ve sayısını taşıyan ve önceki anlaşmadaki formülü değiştirerek ("*Side Letter*"daki formüle havi) yeni bir metin imzalanmıştır. Yapılan bu işlemler ve mevcut bilgiler kapsamında olaylar değerlendirildiğinde, Enerji ve Tabii Kaynaklar Eski Bakanı M. Cumhur Ersümer hakkında TCK'nun 205. maddesi, Anayasanın 100., İçtüzüğü'nün 107. maddesi uyarınca Meclis Soruşturması Açılması kanaatine varılmıştır.

Ayrıca, doğalgaz alım anlaşmalarında;

- Alım garantisi anlamına gelen "al ya da öde" (*take or pay*) yönteminin uygulanması,

- Bu anlaşmalar kapsamında saptanan fiyat formülünün, daha sonra usulsüz olarak Türkiye aleyhine değiştirilmesi,

- Mavi Akım Hattı'nın ihalesiz olarak OHS konsorsiyumuna verilmesi,

- Benzer işlere göre, yaklaşık 75 milyon dolar daha pahalı yaptırılmasına sebebiyet verilmesi,

- Doğalgaz çevrim santrallerine gaz verilememesi halinde yüksek ceza ödenmesi öngörülmesine karşılık, Rusya'nın doğalgaz sağlayamaması halinde, bu cezaların Rus tarafına yansıtılmaması sonucu kamu zararına yol açılması,

Hususlarının da, açılacak Soruşturma Komisyonu'nca dikkate alınmasının uygun olacağı kanaati hâkimdir.

2. Doğalgaz sözleşmeleri kapsamında, batı hattından alınan doğalgazla ilgili olarak, yapılan ikinci fiyat revizyonu sonucu Türkiye aleyhine, önce yüzde 25, daha sonra da 3 USD/1000 m³ fiyat

artışına neden olunmuştur. Ayrıca, Rusya tarafının yükümlülüklerini yerine getirmemesi sonucu doğan yaklaşık 13,5 milyon USD alacağımızdan vazgeçilerek, ülkemiz menfaatleri korunmamıştır.

3. Sözleşme gereği yapılan üçüncü fiyat revizyonu hakkı kullanılırken, fiyat indiriminin müracaat tarihinden itibaren başlatılması gözetilmeyerek, geriye dönük olarak 166 milyon USD'nin Gazexport ve Turusgaz'dan talep edilip tahsiline gidilmemiştir. Dolayısıyla sözleşmede öngörülen asgari 3 yıllık taahhüt süresi dahi gözetilmeyip, fiyat indiriminin belli bir tarihe kadar olacağına işaret olunarak, fiyatın o tarihte tekrar eski seviyesine çıkmasını sağlayan anlaşmayı imzalayarak, bundan sonraki pazarlıkların bu fiyat üzerinden yapılmasına imkân sağlayan, eski BOTAŞ Genel Müdürü Gökhan O. Bildacı, BOTAŞ Genel Müdür Yardımcısı Fuat Celepçi, Doğalgaz Alım ve Kontrat Devirleri Daire Başkanı Nuran Şatana'nın sorumluluklarının Bakanlık Teftiş Kurulu'nca incelenmesinin gerektiği ve ilgililer hakkında yetkili Cumhuriyet Savcılığı'na suç duyurusunda bulunulmasına ve aktif konumda bulunan görevlilerin durumlarının Bakanlıkça değerlendirilmesinin uygun olacağı kanaatine varılmıştır.

4. Turusgaz'dan alınacak 8 milyar metreküp doğalgaz miktarını imzalanan zeyilnameyle 500 milyon metreküp düşüren ve aynı tarihte yapılan anlaşmayla tekrar 500 milyon metreküp alım anlaşması imzalayarak bu kapsamda alınacak doğalgaz fiyatının revizyon dışında tutulmasıyla her 1000 m³ gaz için yaklaşık 10 USD fazla ödeme yapılmasına sebebiyet veren, dönemin Genel Müdür Yardımcısı Uğur Başer ve Doğalgaz Ticaret ve Pazarlama Daire Başkanı Ayşe İnkaya haklarında soruşturma yapılmak üzere, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bildirilmesi ve ilgililer hakkında yetkili Cumhuriyet Savcılığı'na suç duyurusunda bulunulması gerektiği kanaatine varılmıştır.

5. Mavi Akım Projesi'nin Türk topraklarında bulunan kısmının inşa edilmesi; bu hattın yapımı sürecinde, usulsüz avans ödenmesi ve TÜMAŞ Firması'na Proje Etüdü yaptırılması konularında, yargılama sürecinin devam etmekte olduğu, Ancak, Mavi Akım Hattı'nın emsallerine göre, yaklaşık 75 milyon USD daha pahalı olması, sözleşmede öngörülen ölçüm istasyonunun da değiştirilerek, basınç düşürme ve ölçüm istasyonu olarak yapılması sonucunda, ortaya çıkan ilave ödemenin, BOTAŞ tarafından karşılanmasına karar veren, dönemin BOTAŞ Yönetim Kurulu üyelerinin sorumluluklarının tespitiyle ilgili inceleme yapılması için Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na

bildirilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır.¹⁶⁹

Komisyon Raporu, 4 Kasım 2003 tarihli TBMM Genel Kurulu'nda görüşülmüştür.

Şükrü Elekdağ'ın genel kurulda yaptığı konuşmadan bir bölüm aşağıda yer almaktadır. Oturumu yöneten başkan CHP adına konuştuğunu belirtmeseydi, Elekdağ'ın AKP milletvekili olduğu zannedilebilirdi.

Başkan: Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına, ikinci konuşmacı, İstanbul Milletvekili Sayın Şükrü Elekdağ; buyurun. (CHP sıralarından alkışlar.)

Değerli arkadaşlarım, raporun işlevsel bölümlerinin zaman içerisinde güncelliklerini yitirmeleri doğaldır; ancak, raporun "Yolsuzlukların Nedenleri, Etkileri ve Yolsuzlukla Mücadelede İzlenecek Yöntemler" bölümü güncelliğini yitirmeyecek bir nitelik arz ediyor. Zira, bu bölüm, yolsuzluk konusunda çalışma yapacak araştırmacılar için gayet değerli bir akademik kaynak oluşturduğu gibi, Türkiye'yi yöneten ve yönetecek iktidarlar için de ilham alınacak yöntem ve yaklaşımlar içeriyor. Tüm bu nedenlerle, ben, Komisyon Başkanı Sayın Azmi Ateş ile komisyon üyelerine tebriklerimi sunmayı bir borç biliyorum.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Sayın Hilmi Güler, kısa süre önce yaptığı bir açıklamada, enerji sektöründeki yolsuzluğun belirlenebildiği kadarıyla 25 000 000 000 ila 40 000 000 000 dolar olduğunu söylemişti. Sayın bakan daha sonra yaptığı bir açıklamada, bu rakamın buzdağının sadece ucunu temsil ettiğini, gerçek soygunun bunun 6 misli olduğunu gösteren emareler bulunduğunu da söyledi. Değerli arkadaşlarım, bunlar, dudak uçuklatan rakamlar. Asgari rakamlarla bir hesap yapsak, 25 000 000 000'ın 6 misli, 150 000 000 000 dolarlık bir soygun eder. Yani, enerjideki soygun, banka hortumlamalarının en azından 4 misli daha büyük. Değerli arkadaşlarım, ben, Sayın Güler'in değerlendirmelerinde hiç abartma olmadığı kanısındayım.

... Sonuç şudur değerli arkadaşlarım: Dönemin Enerji Bakanlığı, bilinçli şekilde, kamu yararını gözetmeyen, buna mukabil yatırımcı şirketlerin yararını kollayan kararlarla, Türkiye'ye, ülke ekonomisini tehdit eden boyutlara varan zararlar vermiş, enerji sektörünü, gayet verimsiz, ucube bir yapıya dönüştürerek, ülkemizin sanayileşme ve ihracatını artırma atılımını köstekleyen bir durum yaratmıştır.¹⁷⁰

169. http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=196.

170. <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil2/bas/b013m.htm>.

Meclis Soruşturma Komisyonu

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) İstanbul Milletvekili Hüseyin Besli ve 63 milletvekili, 13 Kasım 2003'te, eski enerji ve tabii kaynaklar bakanları Mustafa Cumhur Ersümer ve Zeki Çakan haklarında meclis soruşturması açılmasına ilişkin önerge verdiler.

Aynı yönde bir başka önerge de, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Samsun Milletvekili Haluk Koç ve 55 milletvekili tarafından 3 Aralık 2003 günü TBMM Başkanlığı'na verildi.

AKP milletvekillerinin önergesi 18 Kasım 2003'te, CHP milletvekillerinin önergesi ise 4 Aralık 2003'te TBMM Genel Kurulu'nda okundu. Önergeler, TBMM Genel Kurulu'nun 9 Aralık 2003 tarihli 25. Birleşimi'nde birleştirilerek görüşüldü. 11 ret oyuna karşılık 418 oyla Soruşturma Komisyonu kurulmasına karar verildi.

Komisyonun kuruluşu:

14 Ocak 2004 tarihinde üye seçimi yapılmıştır. Komisyonu oluşturan üyeler şunlardır:

Adalet ve Kalkınma Partisi'nden:

Musa Sıvacıoğlu, Kastamonu Milletvekili
 Mehmet Soydan, Hatay Milletvekili
 Mehmet Güner, Bolu Milletvekili
 Fatma Şahin, Gaziantep Milletvekili
 Ayhan Zeynep Tekin, Adana Milletvekili
 Ahmet Faruk Ünsal, Adıyaman Milletvekili
 Fatih Arıkan, Kahramanmaraş Milletvekili
 Murat Yılmaz, Kırıkkale Milletvekili
 Selami Uzun, Sivas Milletvekili

Cumhuriyet Halk Partisi'nden:

Sedat Pekel, Balıkesir Milletvekili
 Sedat Uzunbay, İzmir Milletvekili
 Nuri Çilingir, Manisa Milletvekili
 Kâzım Türkmen, Ordu Milletvekili
 Nadir Saraç, Zonguldak Milletvekili

Komisyon 20 Ocak 2004 tarihli ilk toplantısını en yaşlı üye sıfatıyla Ordu Milletvekili Kâzım Türkmen başkanlığında

yapmış, 13 üyenin katıldığı bu toplantıda yapılan gizli oylama sonucu komisyon başkanlığına Kastamonu Milletvekili Musa Sıvacıoğlu, kâtip üyeliğe Gaziantep Milletvekili Fatma Şahin seçilmişlerdir.

Çalışma takvimi içerisinde yapılan komisyon toplantıları ve dinlenen tanıklar

1. Toplantı: 20 Ocak 2004. Başkan ve kâtip üye seçimi yapıldı.
2. Toplantı: 10 Şubat 2004. Başkanvekili ve sözcü seçimi yapıldı. Komisyon çalışma stratejisi belirlendi ve bu konularla ilgili karar alındı.
3. Toplantı: 17 Şubat 2004. Görevlendirilen uzmanlar bilirkişi sıfatıyla yemin ederek çalışmalarına başladılar. Komisyon çalışmaları hakkında üyeler görüş bildirdiler. Komisyondaki belgeler üyelere dağıtıldı.
4. Toplantı: 26 Şubat 2004. Yeni görevlendirilen uzmanlar yemin ederek göreve başladılar. DSİ ve BOTAŞ uzmanlarının içtüzük gereği iade edilmesi kararlaştırıldı.
5. Toplantı: 3 Mart 2004. DPT uzmanı, Sayıştay uzmanı ve Adalet Bakanlığı uzmanı komisyona sunuş yaptılar.
6. Toplantı: 1 Nisan 2004. Komisyon haftalık olağan toplantısını yaptı.
7. Toplantı: 6 Nisan 2004. Altkomisyonların kurulmasına karar verilerek, altkomisyonlarda görev alacak milletvekili ve uzmanların isimleri belirlendi.
8. Toplantı: 13 Nisan 2004. Altkomisyonların çalışmaları hakkında komisyon üyelerine bilgi verildi.
9. Toplantı: 22 Nisan 2004. Altkomisyonların çalışmaları hakkında komisyon üyelerine bilgi verilmesine devam edildi ve ayrıca genel bir değerlendirme yapılarak komisyona davet edilecek kişilerin isimleri belirlendi. 24 Nisan'dan itibaren TBMM Başkanlığı'ndan 2 aylık ek süre alınmasına karar verilerek alınan karar imzalandı.

10. Toplantı: 27 Nisan 2004. Alt komisyonların çalışmaları hakkında komisyon üyelerine bilgi verilerek daha sonraki toplantılarda yapılacak işler belirlendi.

11. Toplantı: 3 Mayıs 2004. Alt komisyonların çalışmaları hakkında komisyon üyelerine bilgi verilerek daha sonraki toplantılarda yapılacak işler belirlendi.

12. Toplantı: 6 Mayıs 2004. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Sayın Hilmi Güler Komisyon'a davet edildi. (BOTAŞ, DSİ ve Enerji İşleri bürokratları Fuat Celepçi, Cevdet Malkoç, Selahattin Çimen ve Mehmet Güllü komisyona bilgi verdi.)

13. Toplantı: 11 Mayıs 2004. Davetliler komisyona bilgi verdiler.

1. Budak Dilli: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (Enerji İşleri Genel Müdürü).
2. Naci Ağbal: Maliye Bakanlığı (Gelirler Genel Müdürlüğü Daire Başkanı).
3. Fikret Demir: Maliye Bakanlığı (Teftiş Kurulu Başkanlığı Başmüfettişi).
4. Bahattin Kaymaz-Y. Selim Gayretli: BOTAŞ Genel Müdürlüğü (Başmüfettiş).

14. Toplantı: 12 Mayıs 2004. Davetliler komisyona bilgi verdiler.

5. Orhan Güvenen: Eski DPT Müsteşarı.
6. Gediz Lekesiz: Jandarma Genel Komutanlığı.
7. Talat Şalk: Eski DGM Başsavcısı.

15. Toplantı: 25 Mayıs 2004. Davetliler komisyona bilgi verdiler.

8. Şükrü Elekdağ: İstanbul Milletvekili.
9. Nazlı Ilıcak: Gazeteci.

16. Toplantı: 26 Mayıs 2004. Davetliler komisyona bilgi verdiler.

10. Necdet Pamir: TPAO Genel Müdür Danışmanı.
11. Sami Çakar: Süser Holding Yönetim Kurulu Başkanvekili.
12. Ali Akış: TEK Emekli Müşaviri.
13. Seçkin Ülgen: EPDK.
14. Rıza Güngör: EPDK Grup Başkanı.
15. Tarık Şara: ENKA Holding Yönetim Kurulu Başkanı.

17. Toplantı: 27 Mayıs 2004. Davetliler komisyona bilgi verdiler.

16. Erol Üçer: GAMA Yönetim Kurulu Başkanı.

17. Gökhan Yardım: Eski BOTAŞ Genel Müdürü.
 18. Ayşe İnkaya: Eski BOTAŞ Gaz Başkanı (Turusgaz Denetçisi).
 19. Reha Gülümser: Turusgaz Genel Müdür Yardımcısı.
 20. Prof. Dr. H. Doğan Altınbilek: Eski DSİ Genel Müdürü.
 21. Gökhan Bildacı: Eski BOTAŞ Genel Müdürü.
 22. Gülseren Kamçıcı: EPDK.
 23. Nuran Şatana: BOTAŞ.
18. Toplantı: 31 Mayıs 2004. Davetliler komisyona bilgi verdiler.
 24. Emin Erdoğan: Eski DSİ Genel Müdür Yardımcısı.
 25. Veysel Eroğlu: DSİ Genel Müdürü.
 26. Muhittin Kuzu: DSİ Proje İnşaat Daire Başkanı.
 27. Erol Çalıklı: DSİ Barajlar HES Daire Başkanı.
 28. Mümtaz Turfan: DSİ eski Genel Müdürü.
19. Toplantı: 1 Haziran 2004. Davetliler komisyona bilgi verdiler.
 29. Öner Gülyeşil: Siirt Milletvekili.
 30. Taner Yıldız: Kayseri Milletvekili.
 31. Önder Piyade: EÜAŞ Genel Müdürü.
 32. Kadir Ramazan Coşkun: TEDAŞ eski Genel Müdürü.
 33. Korkmaz Yiğit: Korkmaz İnşaat AŞ.
 34. Av. Saba Soytekin: TETAŞ'ın eski avukatı.
 35. Duran Belge: TEİAŞ Genel Müdürlük Müşaviri.
 36. Emine Aybar: Enerji Bakanlığı eski APK Kurul Başkanı.
20. Toplantı: 2 Haziran 2004. Davetliler komisyona bilgi verdiler.
 37. Muzaffer Selvi: Eski TEAŞ Genel Müdürü.
 38. Zeki Köseoğlu: Eski TEAŞ Genel Müdürü.
 39. Birsal Sönmez: Eski Devlet Bakanı.
 40. Ünal Peker: Mülga TEAŞ Yönetim Kurulu üyesi. (Yazılı soruldu.)
21. Toplantı: 3 Haziran 2004. Davetliler komisyona bilgi verdiler.
 41. Hüseyin Atkın: İşadamı, proje danışmanı. (Amerika'dan telekonferans.)
 42. Tuncay Derman: Eski Enerji İşleri Termik Santraller Daire Başkanı.
 43. H. Hüseyin Çoğalan: Eski Enerji İşleri HES ve RES Daire Başkanı.
 44. Yavuz Gürsoy: Eski Enerji İşleri Genel Müdür Yardımcısı.

45. Osman İlhan: Eski Enerji İşleri Genel Müdür Yardımcısı.
 46. Atif Darüşman: Eski Enerji Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı.
22. Toplantı: 7 Haziran 2004. Davetliler komisyona bilgi verdiler.
 47. Alb. Aziz Ergen: Jandarma Genel Komutanlığı Şırnak Gülyazı Alay Komutanı.
 48. Talat Ertürk: Eski Enerji Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı.
 40. Metin Başlı: EPDK kurul üyesi.
 50. Zeki Çakan: Eski Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı.
 51. Mustafa Mendilcioğlu: Eski Enerji Bak. Müsteşar Yardımcısı.
23. Toplantı: 8 Haziran 2004. Davetliler komisyona bilgi verdiler.
 52. Hülya Çerezci: Cumhur Ersümer'in eski Özel Kalem Müdürü.
 53. Yurdakul Yiğitgüden: Eski Enerji Bakanlığı Müsteşarı.
24. Toplantı: 10 Haziran 2004. Davetliler komisyona bilgi verdiler.
 54. Cumhur Ersümer: Eski Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı.
25. Toplantı: 17 Haziran 2004. Karar toplantısı yapıldı.

Soruşturma konusu iddialar

1) 1998 yılında imzalanan "*Side Letter*"da; doğalgaz alım sözleşmelerinin fiyat formülünün değiştirilmesi nedeniyle Mayıs 2003 sonu itibariyle, yaklaşık 388 milyon USD fazla ödenmesine sebebiyet verilmesi, anlaşmada 2 milyar metreküp olan alım taahhüdünün 8 milyar metreküpe çıkartılması, tarafların inisiyatifinde bulunan ve bir yıl olan alım taahhüdünün "gayri kabili rücu" olarak 23 yıla uzatılması, bu "*Side Letter*"da eski Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cumhur Ersümer'in "şahit" olarak imzasının bulunması,

2) Ayrıca, "*Side Letter*" imzalanırken, dayanak olan 1996 yılında imzalanan anlaşmanın hilafına olarak, eski anlaşma tarih ve sayısını taşıyan ve önceki anlaşmadaki formülü değiştirerek ("*Side Letter*"daki formülü havi) yeni bir metnin imzalanması,

3) Doğalgaz alım anlaşmalarında alım garantisi anlamına gelen "al ya da öde" (*take or pay*) yönteminin uygulanmasıyla, bu anlaşmalar kapsamında saptanan fiyat formülünün, daha sonra usulsüz olarak Türkiye aleyhine değiştirilmesi,

4) Mavi Akım hattının ihalesiz olarak OHS Konsorsiyumu'na

verilmesiyle, benzer işlere göre yaklaşık 75 milyon dolar daha pahalı yaptırılmasına sebebiyet verilmesi,

5) Doğalgaz çevrim santrallarına gaz verilmemesi halinde yüksek ceza ödenmesi öngörülmesine karşılık, Rusya'nın doğalgaz sağlayamaması halinde, bu cezaların Rus tarafına yansıtılmaması sonucu kamu zararına yol açılması,

İddialarına ek olarak;

6) Doğalgaz sözleşmeleri kapsamında, batı hattından alınan doğalgazla ilgili olarak, yapılan ikinci fiyat revizyonu sonucu Türkiye aleyhine, önce yüzde 25, daha sonra da 3 USD/1000 m³ fiyat artışına neden olduğu, ayrıca Rusya tarafının yükümlülüklerini yerine getirmemesi sonucu doğan yaklaşık 13,5 milyon USD alacağımızdan vazgeçilerek, ülkemizin menfaatlerinin korunmadığı, bu durumda Rusya tarafının bu revizyondan fevkalade avantajlı çıktığı, bu revizyonu imzalayan dönemin genel müdürünün ve doğalgaz daire başkanının, sözleşmede öngörülmüş olan BOTAS Yönetim Kurulu'ndan yetki alma şartına uymadan bu işlemleri yapmış oldukları,

7) Sözleşme gereği yapılan üçüncü fiyat revizyonu hakkı kulanılırken, fiyat indiriminin müracaat tarihinden itibaren başlatılması gözetilmeyerek, geriye dönük olarak 166 milyon USD'nin Gazexport ve Turusgaz'dan talep edilip tahsili cihetine gidilmediği, dolayısıyla sözleşmede öngörülen asgari 3 yıllık taahhüt süresinin dahi gözetilmeyip, fiyat indiriminin belli bir tarihe kadar olacağına işaret edilerek, fiyatın o tarihte tekrar eski seviyesine çıkmasını sağlayan anlaşmanın imzalandığı, böylece bundan sonraki pazarlıkların bu fiyat üzerinden yapılmasına imkân sağlandığı,

8) Turusgaz'dan alınacak 8 milyar metreküp doğalgaz miktarını imzalanan zeyilnameyle 500 milyon metreküp düşüren ve aynı tarihte yapılan anlaşmayla tekrar 500 milyon metreküp alım anlaşması imzalanarak, Turusgaz'ın ortaklığı bulunan Tranbalkan firmasının Rus boruhattı üzerinden yapacağı kompresör istasyonuna verilecek finansmana kefalet sağlanması için bu kapsamda alınacak doğalgaz fiyatının revizyon dışında tutulmasıyla her 1000 metreküp gaz için yaklaşık 10 USD fazla ödeme yapılmasına sebebiyet verildiği,

9) Doğu Anadolu Hattı'nın 40 inç'ten 48 inç'e çıkartıldığı, bununla beraber, anahtar teslimi olarak yaptırılan boruhattı ihalelerinde; müteahhitlere döşemedikleri boru ve işçilik parası olarak yaklaşık 29 milyon USD'nin mesnetsiz ödendiği ve sözleşmelerde

muğlak ifadelere yer verilerek müteahhitlerin tahkime gidip haksız kazanç elde ettikleri,

10) Mavi Akım Projesi'nin Türk topraklarında bulunan kısmının inşa edilmesinde bu hattın yapımı sürecinde, usulsüz avans ödendiği ve TÜMAŞ firmasına proje etüdü yaptırılması konularında yargılama süreci devam etmekle birlikte, Mavi Akım Hattı'nın emsallerine göre yaklaşık 75 milyon USD daha pahalı olduğu, sözleşmede öngörülen ölçüm istasyonunun da değiştirilerek, basınç düşürme ve ölçüm istasyonu olarak yapılması sonucunda, ortaya çıkan ilave ödemenin BOTAŞ tarafından karşılandığı.

Komisyon çalışmalarını tamamlıyor

10 Şubat 2004'te çalışmalarına başlayan Soruşturma Komisyonu, raporunu 25 Haziran 2004'te TBMM Başkanlığı'na sundu. Raporda, eski Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cumhur Ersümer'in, "Doğalgaz alım anlaşmalarında devlet alım satımına fesat karıştırdığı, yanlış ve usulsüz enerji politikalarıyla kamuyu zarara uğrattığı ve DSİ'deki usulsüz uygulamalara onay verdiği" gerekçesiyle oybirliğiyle Yüce Divan'a sevki istendi. Komisyon, eski Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Zeki Çakan'ın da "DSİ'deki usulsüz uygulamalara onay verme, bakanlığı sırasında yanlış ve usulsüz enerji politikalarıyla kamuyu zarara uğratma" suçunu işlediği gerekçesiyle oyçokluğuyla (5 çekimsere karşı 7 oy) Yüce Divan'a sevk edilmesi yönünde karar aldı.

Ersümer ve Çakan'ın Yüce Divan'da yargılanmalarını öngören Meclis Soruşturması Komisyonu Raporu, TBMM Genel Kurulu'nda 13 Temmuz 2004'te (22. Dönem 2. Yasama Yılı 114. Birleşim) görüşülmeye başladı ve son sözler, haklarında Yüce Divan isteminde bulunulan M. Cumhur Ersümer ve Zeki Çakan'a verildi.

Eski enerji ve tabii kaynaklar bakanlarının konuşmalarından bazı bölümler kısaca şöyle:

Cumhur Ersümer Soruşturma Komisyonu'nun faaliyetleri ve raporuna yönelik eleştirilerini gündeme getirerek konuşmasına başlıyor:

Soruşturma komisyonu, isnatla bağlılık kuralını çiğnemiş, doğru yargılanma hakkını ihlal etmiş, yaklaşık 500 sayfa olan raporunu sayın milletvekillerimizin takdirlerine sunmuştur. Çok kısa bir sürede, sayın milletvekillerimizin, haklı olarak, söz konusu raporu okuyup değerlendirmesinin mümkün olduğu kanaatinde değilim.

Soruşturma Komisyonu, raporunda, lehimdeki hiçbir kanıtı toplamamış ve toplanmasına fırsat vermemiş; en önemlisi, isnat konusu fiillerle ilgili kendisini de bağlayan kesin hükümü haiz kararları ve Danıştay kararlarının hiçbirini değerlendirme gereği bile duymamıştır. Böylece, komisyon, taraflı olarak ve çoğu yerde siyasi amaçlarla hareket etmiş, dolayısıyla, hakkımdaki isnatları tek taraflı ve maksatlı olarak oluşturmuştur.

Meclis Soruşturması'na konu her iki soruşturma önergesindeki bir kısım iddialara ait fiillerin tamamı, daha önce Meclis Soruşturması'na konu olmuştur. TBMM, 22 Mayıs 2001 tarihli kararıyla, söz konusu iddialarla ilgili soruşturma talebini reddetmiştir. TBMM'nin bu soruşturma önergesinin reddi kararı, soruşturma açılmasının kabul edilmediği kararı, siyasal nitelikte değildir. Bu karar, takipsizlik kararı niteliğinde, adli, yargısal bir karardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin takipsizlik kararı niteliğindeki bu kararı, kesin hüküm niteliği taşımaktadır. Kesin hüküm ilkesi, sayılan bu fiiller hakkında böyle bir soruşturmayı engeller.

Oysa, komisyon, çağırılmış olmak için usulen çağırıldığı toplantıda "kesin hüküm" itirazım üzerine, bu taleple ilgili karar vermek için toplantıya ara vermiştir; önergedeki, soruşturma önergesindeki fiillerin ne olduğunu, bu fiillerin yeniden ikinci kez soruşturma konusu yapılmış olduğunu tespit etme gereği duymamıştır. Bu durum, komisyonun tarafsız olmadığıın en açık kanıtıdır.

Komisyon, iddia konusu işlemin yedi yıl önce olduğunu... Sayın milletvekilleri, ben yedi yıl önce bakanlık yaptım. Bana isnat edilen eylemler, yedi yıl önceden başlayan eylemler. Ben, yedi yıl önceki bir iş ve belge nedeniyle, iş ve olay nedeniyle eğer komisyon tarafından bilgi sahibi edilmezsem, kendimi nasıl savunacağım?! Nitekim, komisyona, savunma sırasında bu konuda diğer soruşturma komisyonlarında uygulanmış olan yazılı sorularını kısa süre içerisinde cevaplayacağımı bildirmeme karşın... Bunu açıkça söyledik; başka komisyonlar bunu yaptı, bize yazılı olarak sorun; süre kazanmak, sizi oyalamak gibi bir ihtiyaç içerisinde değiliz; yazılı sorularınıza da, üzerinde çalışalım, yazılı cevap verelim dedik; ama, komisyon, diğer komisyonlarda uygulanmış olmasına rağmen, bunu, bu imkânı bize tanımadı. Yine, devamla "savunma imkânı verdik". demiş olmak için, çağırılmış olmak için çağırıldığımızı, oraya gittiğimizde daha net bir şekilde anladık ve yine, 136 sayfalık kamusal savunma sunduk; bu 136 sayfalık savunmamızın bir tek kelimesi bile tartışılmamış.

Komisyon, bu hukuka aykırı davranışıyla, eksik soruşturmayla, sadece aleyhime gösterilen ve toplanan kanıtlarla karar vermiştir.

Şimdi, ben, enerji politikalarıyla ilgili genel bir değerlendirmeye girmeden önce, göreve başladığım dönemi, göreve başladığım günleri, yani 1997 senesinin Haziran ayını, Türkiye'nin o günkü enerji durumunu sizlerle biraz paylaşmak istiyorum; yani, bugünü tam anlayabilmemiz için, dünü de iyi kötü bilmemiz lazım. Ben göreve geldiğim zaman, Türkiye böylesine enerji bolluğu içinde değildi; böylesine, elektrikte problemi olmayan, gazda problemi olmayan, bu gazı bir fazla yere nasıl götürürüz çabası içinde koşturmayan bir ülkeydi. O nedenle, kısa kısa, o günkü durumu anlatmaya çalışacağım. Ben, görevi, Sayın Recai Kutan'dan devraldım. Burada birçok rakam söylendi; tutarlı olması açısından, o anlatım tarzına uygun ifadelerde bulunmaya çalışacağım.

1996 yılında, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nda konuşan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Recai Kutan "ülkemiz elektrik enerjisi talebinin 2000 yılında 134 milyar kilovat/saat, 2010 yılında 290 milyar kilovat/saat, 2020 yılında ise 546 milyar kilovat/saat seviyesinde olması beklenmektedir" tarzında bir ifadeye bulunmuştur. Yani, benim göreve geldiğimde, benden önceki bakan arkadaşımın koyduğu hedefler, en son, 2020 yılı itibariyle 546 milyar kilovat/saat seviyesindedir. Gaza baksak; yine, 2000 yılında 27 milyar metreküpe, 2015 yılında ise 50 milyar metreküpe ulaşacağımı ifade etmiştir Sayın Recai Kutan.

...

1999 yılında Türkiye bir seçime gidiyordu. Bütün siyasi partiler seçim beyannameleri hazırladılar. Doğru Yol Partisi'nin seçim beyanamesinde "2010 yılına kadar tüketimi beş kat artacak olan doğal gaz için yeni arz kaynaklarının devreye sokulması, gerekli yatırımların özel sektör katılımıyla gerçekleştirilmesine imkân sağlayacak bir yapılanmaya gidilmesi..." belirtiliyor.

CHP'nin seçim beyanamesinden bir satır okumak istiyorum: "Türkiye'yi 2000'li yıllara taşıyacak altyapıyı gerçekleştireceğiz, tıkanma noktasına gelen enerji projelerinde uluslararası finansmanın önünü açmak için gerekli çabaları göstereceğiz, ülkeyi enerji darboğazı tehlikesinden kurtaracağız. Ulusal enerji konseyini kuracağız." CHP de aynı ihtiyacı tespit ediyor; vatandaşın önüne çıkarken enerji darboğazından kurtulmayla ilgili vaatlerde bulunuyor.

Fazilet Partisi'nin seçim beyanamesinde şöyle deniliyor: "Önümüzdeki yıllarda bir elektrik enerjisi darboğazı tehlikesi bizi beklemektedir –hani, ben tehlike uydurmuşum ya; enerji darboğazı varmış gibi bir komplo teorisi sergileniyor ya; onunla ilgili bunları dile getirmeye çalışıyorum– Fazilet Partisi, ilk aşamada, dünya ortalamasının üstüne çıkmak için 2010 yılına kadar yılda en az 5 milyar dolarlık yatırım yapılmasını hedeflemektedir. Bunun için, gerekli kaynak,

yap-işlet-devret, yap-işlet, üretim ve dağıtma işletme hakkı devri, kendi elektriğini kendin üret ve fazlasını sat gibi modellerle sağlanacaktır. Ayrıca, Karadeniz geçişli Mavi Akım boruhattı, Mısır doğalgaz ve Irak doğalgazı boruhattına önem verecektir." Yani, bu yap-işlet-devret modelleri, Mavi Akım gazı, bunların hepsinin bir numaralı müsebbibi Anavatan Partisi ve onun enerji bakanı gibi çizilen senaryonun bir parçasında diğer siyasi partilerimizin -yıl da çok önemlidir- 1999 yılındaki seçime girerken seçim beyannamelerindeki hedeflerini size arz etmeye çalışıyorum. Anavatan Partisi'ninkini zaten söylemeye gerek görmüyorum; biz, bu hedefleri gerçekleştirmek için görevimizin başındayız.

...

Nedir bu 27 Mayıs 2000 tarihli mutabakat belgesi; Sayın Başbakan Bülent Ecevit'in talimatı üzerine, Sayın Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan başkanlığında, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı müsteşarı, DPT müsteşarı ile Hazine müsteşarı toplanmışlar, elektrik arz ve talep durumunu değerlendirmişler ve 27 Mayıs 2000 tarihli mutabakat belgesini imzalamışlardır.

"27 Mayıs 2000 tarihli toplantı tutanağı" başlıklı mutabakat belgesine göre: "Enerji konusundaki gelişmeler ve sorunlar, Başbakan Yardımcısı Sayın Hüsamettin Özkan'ın başkanlığında, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve Hazine Müsteşarlığı'nın katılımıyla yapılmış ve toplantıda aşağıdaki hususlar gündeme gelmiş ve kararlar alınmıştır." Yani, biraz önce, burada, işte, Devlet Planlama Teşkilatı'nın yazısı şuydu, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın yazısı şuydu... Bu aradaki tartışmalar vardı, yok değil; ama, bu tartışmaları ortadan kaldırmak üzere, bu ihtiyacı giderebilmemiz için, Sayın Başbakan'ın talimatıyla üç müsteşar bir araya geldi, enerji sektörünü baştan sona değerlendirdi ve neticede bir karara vardılar. Şimdi, bu üç müsteşarın vardığı karardaki -Başbakan Yardımcımız Sayın Hüsamettin Özkan başkanlığındaki- bazı maddeleri okumaya çalışacağım.

"... Ülkemizin 2000-2002 döneminde enerji açığı yaşayacağı ve bu açığı azaltmak için gerekli tedbirlerin acilen alınması gerektiği..." Bunu kim söylüyor; devletin üç müsteşarı söylüyor; DPT müsteşarı, Hazine müsteşarı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı müsteşarı söylüyor. 2000-2002 döneminde enerji açığı yaşanacağını vurguluyorlar. 2003-2004 döneminde, yedekli sistem ihtiyacı üzerinde bir kapasite fazlalığının da, projelerin devreye giriş tarihlerinin ayarlamasını yapmak suretiyle giderilmesi gerektiğini vurguluyorlar. "Devreye girecek olan projelerin devreye girmesini ayarlayacaksınız" diyorlar.

...

"*Take or pay*" yöntemi, sadece Türkiye'de uygulanan bir yöntem değildir. Tüm dünyada, uzun dönemli gaz alım anlaşmaları "*take or pay*" maddeleriyle imzalanmıştır. Örneğin, İran anlaşmasında da aynı maddeler vardır. ... Türkiye'de bir kandırmaca yaşanıyor. "Al veya öde" parasının yanan bir para olduğu, verilince yok olacağı ve netice itibarıyla Türkiye'ye zarar verecek bir para olarak değerlendiriliyor. Aslında, alınmayan gaza ödenen bu para, ileride alınacak gaz paralarından mahsup edilen bir paradır; ortada, yok olan, devlete zarar veren bir paranın olması da söz konusu değildir. Bunu, maalesef, burada gelip konuşma yapan sayın komisyon başkanı da biliyor, sayın komisyon üyeleri de biliyor; ama, yüce meclisten böyle bir bilgiyi saklamayı, sadece ve sadece bizi suçlamak için gerekli görüyorlar. "Al ya da öde" yöntemi, bu tür anlaşmaların esaslı unsurlarındandır. 1999-2003 tarihleri arasında "*take or pay*" şeklinde ödeme yoktur; olmayan bir ödemeden, mevzuata göre, bir sorumluluğum söz konusu olmakla birlikte, bakan sorumlu da olmaz.

.....

Ben, netice itibarıyla, "*take or pay*" işinin, burada, doğalgaz alımıyla ilgili bir umacı olarak gösterildiğini, "*take or pay*"e Türkiye'nin girmesi halinde herhangi bir bedel ödemeyeceğini, ödediği paranın yanmayacağını, yok olmayacağını, ileride alınacak gaz beledilinden mahsup edileceğini, usulünün bu olduğunu belirtiyorum ve Rusya'dan alınacak olan, Mavi Akım'dan alınacak olan gazla ilgili de böyle bir hususun mevcut olmadığını açıkça ifade etmek istiyorum; çünkü, gerçekten, kim ne derse desin, şu anda, Türkiye'nin, kullanmakta olduğu her milimetre gaza ihtiyacı vardır ve takip ediyoruz, bundan haz da duyuyoruz. Biz, 2000 yılı Haziran ayında doğalgazın 57 ilimize dağıtılmasıyla ilgili bir programı koymuştuk masanın üzerine; ancak, zor oluyor tabii, üçlü bir koalisyon hükümetinde böyle bir işlemi gerçekleştirmemiz mümkün olmadı. Bu dağıtım işini, şimdi, hükümetimizin hızlı bir şekilde gerçekleştireceğine inanıyorum.

.....

Şimdi, Mavi Akım Projesi, efendim, bizim, sanki akşam evimizden koltuğumuzun altında getirdiğimiz bir projeymiş gibi değerlendirildi ve maalesef –tabii bu, siyasetin bir cilvesidir– bu projeye ilgili, hem şahsım hem partimiz hem hükümetimiz çok haksız ve yersiz suçlamalara hedef oldu. Şimdi, bir iki hususu hızlıca ifade edeceğim. Bu boruhattıyla ilgili Rus ve Türk yetkililer arasında ilk görüşmeler; yani, Karadeniz'in altından geçecek boruhattıyla ilgili iki ülke arasında ilk görüşmeler 1996 yılının son çeyreğinde başlamış.

Deniz boruhattının karaya göre pahalı olmasına rağmen,

kısa mesafeli olduğu için tercih edileceği belirtiliyor. ... Sayın Kutan "Rusya'dan doğalgaz alımını sağlamak üzere mevcut doğalgaz boru hattı dışında Karadeniz'in altına boru döşenmesine ilişkin fizibilite çalışmaları devam etmektedir, ayrıca, Türkiye'nin doğusuna da getirilmesi planlanmaktadır. Karadeniz geçişli boruhattı projesinin, yaklaşık olarak, 3,3 milyar ABD doları tutarında olması beklenmektedir" diyor. Bu, Sayın Kutan'ın *Türkiye* dergisindeki 25 Haziran 1997 tarihli bir değerlendirmesi.

Şimdi, Mavi Akım Projesi'nin 1996'da başlayıp, netice itibariyle bizim göreve geldiğimiz güne kadar sürdüğü, biz göreve geldikten sonra da, devlette devamlılık ilkesi ve doğru bir proje olması nedeniyle, biz de bunun gerçekleşmesi için çalışmalarımızı sürdürdük. İlk olarak, 29 Ağustos 1997'de GAZPROM Başkanı Vyahirev ile ben bir protokol imzaladım, müteakiben 15 Aralık 1997'de alım satım anlaşması imzalandı, 27 Kasım 1999'da hükümetlerarası yapılan bu anlaşmaya ek olarak Türk ve Rus karasularında inşaat ve işletme faaliyetlerinde uygulanacak vergi rejimini belirleyen bir protokol daha imzalandı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülerek, bu anlaşmalar ve protokoller kabul edildi. Hükümetler arasındaki anlaşma, 1 Nisan 1998 tarihinde millet meclisinde görüşülerek kabul edilmiş; 4 Nisan 1998 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlanarak, 4357 Sayılı Yasa olarak, yürürlüğe de girmiştir. Görüldüğü üzere, Mavi Akım Projesi, 15 Şubat 1997 tarihli anlaşma, bu anlaşmanın onay kanunu olan 4357 Sayılı Yasa'yla oluşan özel yasa mevzuatına bağlı olarak yaptırılacaktır. Özel yasa mevzuatı gereğince, Mavi Akım Projesi'nin yapımı işi, Rusya tarafına verilmiştir.

....

15 Aralık 1997 tarihli anlaşmayla, projenin Türkiye topraklarındaki kısmının hangi yöntemle inşa edileceği de belirtilmektedir. Anlaşmanın 3. maddesinde, Mavi Akım Projesi'nin Samsun-Ankara bölümünün GAZPROM'un ana şirketi ile Türk şirketlerinden oluşacak bir konsorsiyum tarafından inşa edileceği hükmü de yer almaktadır. Hükümetler arasında imzalanan anlaşma, Türkiye'nin, sadece projenin kendi topraklarındaki kısmının finansmanını gerçekleştireceği; ama, bir bütün olarak inşaat işlerinin GAZPROM'un belirlediği konsorsiyumla yapılacağı hükmünü içermektedir.

Anlaşma gereğince, ana şirket GAZPROM, konsorsiyumun Türk ortaklarını belirlemiştir. GAZPROM, bu anlaşma hükmüne göre, konsorsiyumda, kendi ana şirketi Stroytransgaz'ın Türk ortakları olarak Turan Hazinedaroğlu İnşaat ve Ticaret AŞ ve ÖZTAŞ İnşaat ve Ticaret AŞ'nin yer alacağını BOTAS'a bildirmiştir. Anlaşmanın 3. maddesi gereğince, GAZPROM, söz konusu konsorsiyumda görev alacak

ana şirketin Stroytransgaz olduğunu ve şirketin Türk ortaklarının yukarıda belirtilen iki şirket olduğunu 18 Aralık 1997 tarihli yazıyla BOTAS'a iletmıştır.

Görüleceği üzere, inşaat firmalarının seçimi tamamen Rusya'nın kendi tercihidir. Bu konuda Türkiye'nin herhangi bir inisiyatif kullanması ve dolayısıyla, herhangi bir kayırmanın olması da zaten mümkün değildir. Anlaşmayla, Mavi Akım Projesi'nin yapım işinin bir ihaleye bağlı olmaksızın doğrudan doğruya OHS Konsorsiyumu'na verilmesi, 4357 sayılı Yasa'yla onaylanmış ve anlaşmanın 9. maddesi gereğince yürürlüğe girmiştir.

Yine, bu tutanaklardan görüleceği gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Nisan 1998 tarihli birleşiminde yapılan görüşmeleri sırasında, inşaatın hangi firmalar tarafından yapılacağı da Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nun bilgisine sunulmuş ve yapılan görüşmeler sonucunda kanun kabul edilmiştir. Özellikle, CHP Grubu adına İstanbul Milletvekili Sayın Algan Hacaloğlu'nun konuşmasında, söz konusu inşaatın hangi firmalar tarafından yapılacağı adları belirtilmek suretiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde açıklanmıştır. CHP Grubu adına Algan Hacaloğlu'nun konuşmasında "Değerli arkadaşlarım, bu proje çerçevesinde, daha evvel kısmen ifade edildiği gibi, BOTAS ile Rus GAZPROM şirketleri arasında yapılan anlaşma gereğince, Rusya içerisinde 374 kilometrelik yeraltı boruhattı döşenecektir, sonra Samsun'a kadar Karadeniz altından boru döşenecek ve Samsun'dan Ankara'ya gazı iletecek yeraltı boru şebekesi inşa edilecektir. Bu amaçla BOTAS, GAZPROM ve Hazinedaroğlu İnşaat Şirketi ile ÖZTAŞ İnşaat Şirketi arasında imzalanmış olan konsorsiyum Rusya ve Türkiye'deki yer altı boru şebekesini inşa etmek üzere kendi içlerinde gerekli anlaşmaları tamamlamış, bu anlaşmanın onaylanmasından sonra fiilen inşaat aşamasına geçmek üzere beklemektedir". Yani, Meclis'in itilaiden saklanmış, bilgisi verilmemiş bir oluşum da söz konusu değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Nisan 1998 tarihli 74. Birleşim tutanaklarının 364. sayfasında bunları izlememiz mümkündür.

.....

Türkmenistan'la ilgili değerlendirmelere de kısaca değinerek gitmek istiyorum. Türkmenistan doğalgazı, karşı tarafın anlaşmaya konu hükümlerini yerine getirmemiş olması nedeniyle gerçekleşmemiştir. Türkmenistan gazının gerçekleşmemesiyle ilgili Türk tarafında, hükümette, enerji bakanında bir kusur söz konusu değildir. Bu nedenle, Türkmenistan doğalgazının Türkiye'ye gelmesinin engellendiği iddiası doğru değildir. Türkmenistan doğalgazı, karşı tarafın anlaşma hükümlerine uymaması ve anlaşma gereğince gazı sınırda teslim

edememesi nedeniyle gerçekleşmemiştir. Bir anlaşmanın, diğer tarafın yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeniyle gerçekleşmemesi durumunda anlaşmaya uymayan taraf, anlaşmanın gerçekleşmesini engelleyen karşı taraf olur. Belirtilen nedenle, Türkmenistan gazının anlaşma hükümlerine göre Türkiye'ye getirilmemesi değil, aksine, gelememesi söz konusudur. Bu nedenle, Mavi Akım Projesi'nin gerçekleşmesinin sağlanması amacıyla, Türkmenistan gazının getirilmesinin engellenmiş olduğu şeklindeki iddia, siyasi amaçlıdır ve gayri ciddidir. Tabii, komisyon üyelerimiz, bütün bu projeleri incelediler. Sanırım, gerek Dışişleri Bakanlığı'nun görüşme tutanaklarını gerekse Enerji Bakanlığı'nun görüşme tutanaklarını da inceleme imkânı buldular. Peki, bu projeyi değerlendirirken, acaba, niçin, burada, kürsüde, meclisimizi eksik bilgilendirdiler? Niçin Türkmenbaşı'nın -Türkmenistan tarafının- önfinans istediğini, önfinans olmazsa, bu işin yapılmasını sağlamadığını, burada belirtmediler?!

.....

Yine, kısmen basına yansıdığı için, burada ifade etmekte bir sakınca duymuyorum. Türkmen tarafı, Türkiye'ye, bu doğalgazın verilmesi halinde, komşuları İran ve Rusya'yla olacak olan birtakım siyasi gerginlikler noktasında ABD'den bir siyasi garanti istemiş; ancak, kendisine, bu garantinin verilemeyeceği de iletilmiştir. Açıkça ifade ediyorum: Bu gazın Türkiye'ye gelememesi konusunda, sınıra getirilememesi konusunda Türkiye'nin hiçbir kusuru yoktur; hele hele "Mavi Akım'ın yapılmasını sağlamak bakımından bu gaz engellendi" iddiası da tamamen hayali bir iddiadır, gerçekdışı bir iddiadır, hiçbir bilgiye, hiçbir belgeye, hiçbir delile dayanmayan bir iddiadır.

.....

Tabii, sizler beni dinlediniz, diğer arkadaşları dinlediniz, bir karar vereceksiniz. Bu kararınız da, hem sizin için hem ülkemiz için hem bizim için hayırlara vesile olsun diyorum. Çok zamanınızı aldım. Beni dinlediğiniz için, size, hepinize teşekkür ediyorum; gösterdiğiniz müsamahaya da teşekkür ediyorum. Sayın başkanın da bu âlicenaplığını hiçbir zaman unutmayacağımı belirtiyorum.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum. (Alkışlar.)

Zeki Çakan'ın konuşması

Başkan: Eski enerji ve tabii kaynaklar bakanlarından Sayın Zeki Çakan; buyurun efendim.

Zeki Çakan: Teşekkür ederim sayın başkan.

Soruşturma Komisyonu'nun sayın beş üyesi, yaptıkları

araştırmalar, toplanan deliller ve verdiğim bilgiler sonucunda, hakkımda dava açılması konusunda ikna olmadılar. Katılan yedi sayın üyenin oyuyla, komisyon raporu, Yüce Divan'a sevkim yönünde çıktı. Yüce meclise duyduğum saygı ve güvenin bir göstergesi olarak şu anda huzurlarınızdayım ve hakkımdaki isnatlarla ilgili cevap hakkımı kullanıyorum; ancak, hemen belirteyim ki, Soruşturma Komisyonu'nun hazırladığı rapor ve şahsıma yönelttiği isnatlar çelişkilerle doludur. Aleyhimde tek bir belge yoktur. Beni suçlayan, usulsüz talimat verdiğimi söyleyen tek bir bürokrat yoktur. Hal böyle iken, mesnetsiz isnatlarla doldurulmuş, hatta komisyon üyelerinin bile yanıtıldığı, açık söylüyorum, komisyon üyelerinin bile yanıtıldığı bu rapor, tam bir haksızlık örneğidir. Nitekim, Soruşturma Komisyonu'nun beş sayın üyesi milletvekili, suçluluğum konusunda ikna olmamışlar, Yüce Divan'a sevkim yolunda oy kullanmamışlardır. Bunu, yüce kurulunuzun dikkatlerine sunuyor ve kendilerine, huzurlarınızda teşekkür ediyorum.

.....

Soruşturma Komisyonu, bana, ülkeyi neden Rusya'dan alınan doğalgaza bağımlı kıldığımı sordular. Komisyonda da söyledim –komisyon başkanı ve değerli üyeleri burada– ben, bir tek doğalgaz anlaşması yapmadığım halde, bu soru, bana nasıl yöneltilebiliyor. Benim yaptığım, sadece, benden önceki dönemlerde imzalanmış ve yürürlükte bulunan anlaşmaların, ülkemizin en çok menfaatine olacak şekilde uygulanması için, BOTAŞ yetkililerinin arkasına siyasi destek vermektir. Bu siyasi destek sayesinde BOTAŞ'ta büyük başarılar sağlanmış, yürürlükteki anlaşmalar çerçevesinde, ülkemiz lehine çok önemli kazanımlar elde edilmiştir. Ayrıca, benim bakanlık yaptığım dönemde, Türkiye, kullanmadığı doğalgaz için, bir tek kuruş “al ya da öde” cezası ödememiştir. Şimdi, huzurlarınızda soruyorum, bakanlık yaptığım dönemde bir tek doğalgaz alım anlaşması imzalanmadı, biraz önce söyledim, bir tek enerji ihalesi yapılmadı; o zaman, elinizi vicdanınıza koyun değerli milletvekilleri, ben, enerji ihaleleriyle ilgili usulsüzlük ve yolsuzluktan nasıl suçlanıyorum?!

.....

İstanbul Milletvekili Sayın Emin Şirin, Sayın Bakan Hilmi Güler'e, özetle, Ruslarla 59. Hükümet döneminde yapılan anlaşmayla ilgili bakanlığın BOTAŞ üzerindeki yetkisinin ne olduğunu soruyor. İstanbul Milletvekili Sayın Emin Şirin'in sorduğu soruya, şu anki Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanımız Sayın Hilmi Güler'in, 11 Mart 2004 tarih ve 381,3730 Sayılı yazıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı aracılığıyla verdiği cevabı aynen okuyorum:

“Cevap 3: Sözleşmelerin tarafı BOTAŞ’tır ve BOTAŞ’ın, sözleşme, müzakere ve mevcut sözleşmelerde değişikliğe gitme hak ve yetkisi mevcuttur. Söz konusu sözleşme müzakereleri BOTAŞ yönetimi tarafından yapılmış ve sonuçlandırılmıştır. Bakanlık olarak yapılan iş ise, konunun yakından takibinden ibarettir.”

Şimdi, Sayın Emin Şirin, aynı konuda, Sayın Hilmi Güler’e bir soru daha soruyor, Sayın Bakan Hilmi Güler cevap veriyor:

“Cevap 5: Cevap 3’te verildiği, açıklandığı üzere, sözleşmelerin tarafı BOTAŞ’tır ve BOTAŞ’ın sözleşme, müzakere ve mevcut sözleşmelerde değişikliğe gitme hak ve yetkisi mevcuttur. Söz konusu sözleşme müzakereleri de BOTAŞ yönetimi tarafından yapılmış ve sonuçlandırılmıştır. Doğalgaz alım-satım anlaşmalarında fiyat revizyonları, tarafların rızasına dayanarak, belirli koşullar altında ve belirli aralıklarla yapılabilmektedir. Bu revizyonlar, fiyat formülünün tüm parametrelerinin değiştirilmesi manasındadır.”

Şimdi, vicdanlarınıza seslenerek soruyorum: Bu konularla ilgili yetki ve sorumluluğum olmadığını defalarca beyan ettim; haydi, bana inanmadınız diyelim, şu anda görev yapan, 59. Hükümet’in bir üyesi olan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Sayın Hilmi Güler’in verdiği cevapları dinlediniz, ona da mı inanmadınız? Şimdi tekrar soruyorum: Yetki ve sorumluluk bu kadar açıkken, benim, burada, bu konuyla ilgili ne işim var?! Bu isnatlar, bana niye yöneltiliyor?! Niçin araştırma ve soruşturma açılıyor?! Yüce Divan’a sevk edilmem neden isteniyor, bir türlü anlamış değilim. Elini vicdanına koyan hiç kimse nin de anlayacağımı zannetmiyorum.

.....

Mavi Akım’la ilgili suçlanıyoruz. Nedir; Mavi Akım niye feshedilmedi? Bakın, Mavi Akım Anlaşması’nı ben yapmadım. Mavi Akım Anlaşması’yla ilgili, hükümetlerarası bir anlaşma. Aynı zamanda, bu anlaşmayı teyit eden kanun var ve BOTAŞ ile Gazexport’un yaptığı sözleşme var. Hükümetlerarası anlaşma, meclisten kanunla çıkmış, arkadaşlar, ben, bu anlaşmayı nasıl feshederim? Bunu feshetmedim diye ben nasıl suçlanabilirim. Şimdi, biraz önce, konuşmacılar, Mavi Akım’ı niçin iptal etmediniz dediler; Mavi Akım’dan alınan bu gaz olmasaydı, nereden doğalgaz bulunacaktı arkadaşlar? Batı hattından gelen gaz... Türkmenistan’dan alınacak doğalgazın projesi yok, iptal edilmiş. Şu anda 18 000 000 000 metreküp gaz çekiliyor; kovayla mı Türkmenistan’dan getireceksiniz sayın milletvekilim?

Konuşmacı Milletvekili Sayın Mehmet Güner, benim ve Sayın Bakan Hilmi Güler tarafından miktar indirimi yapıldığını söyledi ve Mavi Akım feshedilmeliydi dedi. Biraz önce söyledim, Mavi Akım’dan

alınan gaz hatır için mi alındı sayın milletvekillerim? Tekrar ediyorum, Türkiye'nin ihtiyacı olan batı hattından gelen gaz tam kapasiteyle çalışıyor, İran'dan gelen gazın tamamı alınıyor ve Mavi Akım'dan 6 milyar yerine 18 milyar metreküp gaz alınıyor. O zaman, ben, sorarım sayın milletvekilime ve Yüce Türk Milleti huzurunda, sayın milletvekillerim sizlere, bu hükümet, bu bakan, şu anda görevde olan sayın bakan günde 18 000 000 000 metreküp doğalgaz alıp da Taksim Meydanı'nda, Kızılay Meydanı'nda yaktı mı? Boşa mı kullandı? Gözünüzü seveyim, boşa mı kullandı diyorum? Ve eğer, bu gaz, Mavi Akım feshedilseydi, Türkiye gamsız kalacaktı, ekonominin ağır bir bölümü çökecekti. Bu gazı, bu hükümet, Kızılay'da, Taksim'de yaktı mı? Mavi Akım'dan alınan doğalgazın ne kadar önemli olduğunu Türkiye şu anda çekiyor, görüyor.

Çok önemli bir hususu söyleyeceğim size; doğalgaz fiyatlarını veriyorum, belki vermemem gerekli; açık söylüyorum, doğalgaz fiyatlarını veriyorum, belki vermemem gerekli; ama, Yüce Türk Milleti huzurunda suçlandığım için vermek mecburiyetindeyim. 2002 yılı Nisan ayı Mavi Akım fiyatını, yani, Mavi Akım'la ilgili pazarlık yapıldığı andaki fiyatları veriyorum, en pahalıdan en ucuz. Bunlar, meclis zabıtlarına geçiyor. Bu fiyatlar şunlar: Nijerya'dan alınan gaz 131 dolar; Cezayir'den alınan gaz 115 dolar; İran'dan alınan gaz 109 dolar; Turusgaz'dan alınan gaz 109 dolar; 6 milyar metreküp Rus gazı, 98 dolar; Mavi Akım'la alınan gaz 90 dolar; tekrar ediyorum, Mavi Akım'la alınan gaz 90 dolar, Türkiye'nin aldığı en ucuz gaz. BOTAS, Türkiye'nin aldığı en ucuz gazı iptal edecek de, sen en ucuz gazı nasıl iptal edersin diye BOTAS'a sormayacaklar mı arkadaşlar? BOTAS'a sormayacaklar mı; bu sene, 2003 ve 2004'te 18 milyar metreküp gaz çeken BOTAS, şimdiki dönemde bunu nasıl iptal edecek? Bunu nasıl iptal etmediniz diye, bu soru nasıl yöneltiyor bana veya bürokratlara? Kaldı ki, Bakan Sayın Hilmi Güler'in dediği gibi, anlaşmada yetkili BOTAS'tır, bakanın sadece denetim yetkisi vardır. Bunu, ben söylemedim -bana inanmadınız- Bakan Sayın Hilmi Güler söyledi, resmi olarak da Emin Şirin'e, inzasıyla gönderdi. Alın, gösteriyorum; Mavi Akım anlaşmasıyla ilgili anlaşma... Anlaşmada, yıl yıl alınacak gaz yazılmış, yıl yıl. Arkasında, gösteriyorum, 4357 Sayılı Kanun... Anlaşma, kanuna bağlanmış. O zaman, ben, nasıl, neden suçlanıyorum; anlamak mümkün değil. (K) faktörüne gelince... Biraz önce arkadaşlarımız, sayın milletvekilleri (K) faktörüne değindiler, ben çok kısa değineceğim. Benim dönemimde, (K) faktörüyle ilgili "düşürülmesi dahi teklif edilemez" denilmiş; 10 dolardan 4 dolara düşürülmüş; yani, 10 doların 6 doları düşürülmüş, 4 dolar olmuş. Sayın komisyon başkanımız

ve üyeleri de burada; ilk defa “düşürülemez” denilen (K) faktörü, benim dönemimde, 6 dolar düşürülerek, 10 dolardan 4 dolara düşürülmüş. (K) faktörüyle ilgili olarak da –burada zamanınızı almak istemiyorum– yapılan bütün işlemlerle ilgili, komisyona, BOTAŞ genel müdürü bilgi verdi. O nedenle, çok detaylı anlatacaktım; ama, sizlere söz verdim, onunla ilgili olarak çok kısa değinip, olaylara geçiyorum. 2 Mayıs 2003 tarihinde Turusgaz’a ek mektupla verilmiş olan ve daha sonra BOTAŞ tarafından bir yıl uzatılan süre doluyor, 2 Mayıs 2003 tarihinde Turusgaz Sözleşmesi fesih hakkı doğuyor mu; evet doğuyor. Peki, 2 Mayıs 2003 tarihinde Turusgaz Sözleşmesi neden feshedilmedi? Ben cevap vereyim. Tekrar ediyorum, 2 Mayıs 2003 tarihinde, yani, şimdiki dönemde niye feshedilmedi; doğruyu yaptılar; çünkü, doğal-gaza ihtiyaç var. Buradaki anlaşmayı şimdiki bakan feshedemezdi.¹⁷¹

Zeki Çakan’ın da konuşmasını tamamlamasından sonra eski bakanlar hakkındaki oylama, verilen önergeler doğrultusunda ayrı ayrı yapıldı. Ersümer’le ilgili oylamaya 399 milletvekili katıldı. Yüce Divan’a sevk kararı, 14 ret oyuna karşılık 369 oyla alındı. 3 milletvekili çekimser kaldı, 12 oy boş çıktı, 1 oy geçersiz sayıldı. Çakan’la ilgili oylamaya ise 376 milletvekili katıldı. Yüce Divan’a sevk kararı, 57 ret oyuna karşılık 297 oyla alındı. 19 milletvekili çekimser kaldı, 3 oy geçersiz sayıldı.

Yüce Divan sürecinde kamuoyunu ve TBMM'yi yanıltan isimler

1998 yılından itibaren Mavi Akım projesi konusunda yaptıkları yorum ve açıklamalarla, öne sürdükleri iddialarla kamuoyunu hatta bir kısım köşe yazarını yanıltmayı başaran isimlerden Nazlı Ilıcak, Prof. Dr. Orhan Güvenen, Milletvekili Şükrü Elekdağ, Enerji Uzmanı Necdet Pamir ve Bakan Hilmi Güler'in ön plana çıktığına şahit oluyoruz.

Taha Kivanç veya Fehmi Kuru'nun da bu listeye girmesi mümkün olabilirdi ancak birisine haksızlık yapmamak adına her ikisini de listeye dahil etmeyi uygun görmedim.

TBMM Soruşturma Komisyonu'nun huzurunda dinlenen bu isimler, komisyon üyesi milletvekillerinin büyük ilgisine mazhar olmuşlardır. Bu şahsiyetlerin açıklamaları büyük merak uyandırmış, sadece komisyon üyelerinin konuyla ilgili arka plan bilgilerini oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda Komisyon Raporu'nun omurgasını oluşturarak, komisyonun aslında bir "siyasi" belgeyi nasıl ortaya koyduğunu da gözler önünde sermiştir. Bu kişilerin, TBMM Soruşturma Komisyonu'nda tanıklıktan ziyade, kişisel görüş ve yorumlarını beyan ederek yaptıkları konuşmalarının Yüce Divan sürecinde pek dikkate alınmadığını görmekteyiz.

Bu isimlerden sadece Nazlı Ilıcak gazeteci kökenli. Diğerlerinin tümünün ortak bir özelliği var. Hepsisi de bürokrasiden gelme veya bürokrasi deneyimi olan kişiler. Türkiye Cumhuriyeti devletinin yapısını en iyi bilebilecek kişiler.

İlerleyen bölümlerde bu şahısların Yüce Divan'daki tanıklıklarına da verilecektir. İfadelerinde ve özellikle sanık avukatlarıyla karşılıklı konuşmalarında, bu isimlerin savunma avukatlarıyla diyaloglarına şahit olacaksınız. Taraflardan hangisinin enerji uzmanı olmadığını da kolaylıkla anlayabileceksiniz.

Nazlı Ilıcak

Söz konusu beş şahsiyetten sadece Nazlı Ilıcak gazetecilik mesleğinden gelme eski bir siyasetçi. Mavi Akım karşıtlığı sürecinde her iki kimliğini de ön plana çıkardı. Bu kitabın hazırlığı safhasında gazeteci Nazlı Ilıcak'la görüşme talebinde bulundum. Kibarca reddedildim. Eğer görüşmeyi başarmış olsaydım, kendisine sadece bir konuda ne düşündüğünü soracaktım. O da şuydu: Eski AKP Milletvekili Emin Şirin'in, AKP döneminde Ruslarla yürütülen müzakere sonucu üzerinde anlaşmaya varılan tek fiyat formülünün Türkiye'yi milyarlarca dolarlık zarara uğrattığı gerekçesiyle, Başbakan Erdoğan ve eski Enerji Bakanı Güler'in Yüce Divan'da yargılanmaları gerektiği iddiası hakkında acaba ne düşünüyordu?

Nazlı Hanım gazeteci ve siyasetçi kimliğinin ötesinde, tıpkı bir detektif gibi Mavi Akım sürecinin aydınlatılması konusunda büyük uğraş verdi. Enerji Anlaşmaları ve Türk-Rus ilişkileri konusundaki temel bilgi noksanlığına rağmen, kulaktan dolma bilgilerle de olsa, süreci takip etmeye çalıştı. Oysa o dönemde, Rusya'daki iş iklimi ve Türk firmalarının Rusya'da nasıl iş yaptıkları konusunda bilgi sahibi olsaydı, belki de bu sürece daha farklı yaklaşabilirdi. Nazlı Hanım, o dönemde işittikleri yerine, en yakınındaki isimden, Mehmet Ali Ilıcak'tan bu konuda bilgi alabilirdi. Onun 1995'teki Rusya deneyimini ve "Kontı" öyküsünü dinleyebilirdi.

Nazlı hanım, aradan yıllar geçtiği halde, Mavi Akım'a karşı sergilediği duruştan asla taviz vermedi. Hatta, 15 Temmuz 2009 tarihinde, "Türkmen gazı ve Nabucco" başlıklı bir yazıyı kaleme alabilme cesaretini dahi gösterdi. Kendisi her ne kadar, Nabucco'nun arka planına ve Ruslarla imzalanan Nükleer Enerji Anlaşması'na, Mavi Akım'a karşı gösterdiği titizliğin yarısını bile

gösterememiş olsa da, 2009 yılında hâlâ "Türkmen gazı" takıntısından kurtulamadığını sergileyebiliyordu. O yazısında şunları kaleme almıştı Nazlı Hanım:

Türkmen gazı ve Nabucco

Nabucco projesi, Avrupa ülkeleri Sovyet doğalgazına bağımlı olmasınlar diye geliştirildi. Konunun detayına girmeden, sadece, eskiye dair bir hatırlatma yapmak isterim. Mesut Yılmaz'ın başbakanlığı döneminde, Türkmenbaşı Niyazov'un ısrarlarına rağmen, Türkiye, Rusya'ya iyice bağımlı olma pahasına, Türkmenistan'dan gelecek doğalgaz yerine Mavi Akım'ı tercih etmişti; kaynaklarını çeşitlendirmeyip, Rusya'ya bağımlılığını daha da artırmıştı. Şu anda, Türkiye'nin Rusya'ya doğalgazda bağımlılığı yüzde 63 oranında. Niyazov'un, Enerji Bakanı Cumhurbaşmer'e sitemleri, o tarihte gazetelerde yer almıştı:

Niyazov: Türk siyasetinde anlamadığımız bir şeyler oluyor. Türk politikacılarının bir bölümü halkın çıkarlarını düşünmüyor. Rusya bizden 42 dolara doğalgazı alıp size 114 dolara satacak. Hazar geçişi hattı, iki yıl içinde yapmalıyız.

Ersümer: Türkiye'nin öncelikli projesi, Türkmen doğalgazının ülkemize getirilmesidir. Türkiye'de Türkmen gazına karşı çıkan yok.

Niyazov: Sizden ve Mesut Yılmaz'dan başka yok.

Ersümer: Ne ben, ne de Mesut Yılmaz, Türkmen gazına karşıyız.

Niyazov: Kardeşim Cumhurbaşmer, sen iyisi mi bundan sonra Rusya'ya gitme. Zaten Mavi Akım ile bizim proje arasında çelişki var. Ulusal çıkarlarımızı kurban etmeyelim.

(...)

Ya bugün ne yapılıyor? Rusya, Karadeniz'den geçecek Güney Hattı projesini devreye sokmadan, Türkiye'nin de katkılarıyla, Nabucco Anlaşması imzalandı. Gerçi talep ettiklerimizi elde edemedik. Boruhatından geçen gazın yüzde 15'ini daha ucuza almayı arzu ettik ya da Avrupa Birliği'yle müzakerelerde enerji faslının bir an önce açılmasını istedik. İsteklerimiz karşılanmadı. Bu noksanlar, hatta boruhattı için "Acaba yeterli doğalgaz temin edilebilecek mi?" gibi sorular da Nabucco'nun önemini azaltamaz. Neden mi? Çünkü hem inşaat aşamasında ülkemize büyük bir yatırım yapılacak ve istihdam sağlanacak, hem de bunun ötesinde, Türkiye'nin istikrarını muhafaza etmesi artık Batı'nın da önemli bir meselesi haline gelecek.

Nabucco Projesi tartışılırken, Türkmen doğalgazının önemi bir kez daha anlaşıldı. Bir taraftan Çin, bir taraftan Rusya Federasyonu, bir taraftan da Nabucco Projesi içinde yer alan ülkeler bu gaze

talip. Acaba, Cumhur Ersümer, Niyazov'un daha ucuza teklif ettiği Türkmen doğalgazı yerine, o tarihte, Mavi Akım'ı niçin tercih etmişti dersiniz? Ben cevabını bulamıyorum...

Ya siz?¹⁷²

Nazlı Ilıcak TBMM Soruşturma Komisyonu'nda

Nazlı Ilıcak TBMM Soruşturma Komisyonu'nda zafer kazanmış bir komutan edasıyla konuştu. Özellikle AKP'li komisyon üyelerinin kendisini hayranlıkla dinlediklerine şahit oluyoruz. Hatta, konuşmasının ilerleyen bölümlerinde bir komisyon üyesi bu hayranlığını açıkça ifade dahi ediyor. Özetle şöyle Sayın Ilıcak'ın konuşması:

Ben, daha ziyade Cumhur Ersümer konusuyla ilgiliyim; çünkü, onunla, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ben de milletvekiliyken, çeşitli müzakerelerimiz karşı karşıya oldu ve bazı iddiaları ben dile getirmiştim. Şimdi, neden biz önce şüphelendik; bir kere, bu doğalgaz ihtiyacının, Sayın Cumhur Ersümer tarafından, fazla, yani, ihtiyaç o kadar olmamasına rağmen, birtakım bağlantılar ve ihaleler yapılabilmek için, bu ihtiyaç fazla gösterilmiştir ve Enerji Bakanlığı, bakan, 2010 yılı ihtiyaç tahmini 19 milyar metreküptü, 1990'da yapılan bir tahminde, yani, Cumhur Ersümer'den önce, 2010 yılında Türkiye'nin 19 milyar metreküp doğalgaza ihtiyacı var deniliyordu. Sonra, 1995 yılında, Enerji Bakanlığı, bu 2010 yılı perspektifini yeniden gözden geçirerek, 31 milyar metreküpe çıkarmıştı. 1997'de, Cumhur Ersümer Enerji bakanı olur olmaz, 2010 yılında Türkiye'nin 55 milyar metreküp doğalgaza ihtiyacı olduğunu söyledi. O zamanlar, hem Dünya Bankası kendisini uyardı hem Devlet Planlama Teşkilatı açıkça uyardı. İşte, Müsteşar Orhan Güvener...

Burada en önemli mesele, bu Samsun ve Ankara boruhattının ihalesiz olarak, sizin de tabii malumunuz, ÖZTAŞ-Hazinedaroğlu-Stroytransgaz Konsorsiyumu'na verilmesidir. Şimdi, burada, biliyorsunuz bu mavi gaz projesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden geçti. Bunu kanun biçiminde, yani, uluslararası bir anlaşma olarak onaylattılar. O zaman, bu mesele de onaylanmış mecliste. Bu, Dışişleri Komisyonu'na geliyor. Dışişleri Komisyonu, zaten uluslararası bir anlaşma diye, hiç içini tetkik etmeden, bunu bir uluslararası anlaşma mahiyetinde onaylıyor; fakat, bunun böyle olmadığını biliyor Enerji Bakanı. Niçin, mesela, diyor ki Ruslar buna, biz bu anlaşmayı

imzalayacağız; ama, sizin müteahhidinizi, boruhattını yapacak müteahhidi biz seçeceğiz diyor. Şimdi, bu, normal, makul bir şey mi; parasını Türkiye ödeyecek, müteahhidi Ruslar seçecek. Bunu da anlaşmaya koyuyorlar.

Bu Ankara-Samsun boruhattına ben kısaca dönmek istiyorum. Bunun fizibilitesinin yapılması, biliyorsunuz, TÜMAŞ'a verildi. TÜMAŞ bir fizibilite raporu hazırladı. Burada Ankara-Samsun boruhattı için ilk olarak 484 milyon dolarlık bir fizibilite çıkardı; bu çok yüksek bir fizibiliteydi. Burada da 10 Kasım 1998 tarihli BOTAŞ Yönetim Kurulu kararına geçen bir husus var. TÜMAŞ Genel Müdürü Çetin Atuk ile BOTAŞ Yönetim Kurulu üyeleri Kutluhan Çımbay ve Nadir Bıyıkoğlu, Sheraton Oteli'nde karşılaşıyor, Çetin Atuk, BOTAŞ Yönetim kurulu üyelerine "Biz, boruhattı için 484 milyon dolar değil, 394 milyon dolar bir fizibilite çıkarmıştık; ancak, BOTAŞ'tan gelen talep üzerine bu bedeli yüzde 25 artırdık" diyor. Bu da, BOTAŞ'ın şeyine geçiyor, bakın, 10 Kasım 1998 tarihli BOTAŞ Yönetim Kurulu kararında bu husus var; yani, Sheraton'da karşılaşılmış, burada Çetin Atuk, BOTAŞ yönetim kurulu üyelerine "Biz, esasen, 484 milyon dolar bir fizibilite çıkarmadık, daha düşüktü, yüzde 25 artırdık" demiştir. Şimdi, bütün bu mesele nedir; benim tahminim şu: Bunu yüksek gösteriyor; bu pazarlık usulü verilecek bir şey biliyorsunuz. Siz bedeli ne kadar yüksek tutarsanız, pazarlıkla normal seviyesine inmiş; fakat, pazarlık yapmış gibi olursunuz. Bakın, bu konunun araştırılması için, o tarihte BOTAŞ'ın Genel Müdürü Nevzat Arseven'e yetki verildi; çünkü, neden böyle yapıldı; fakat, bu, sonuçlandırılmamış; yani, bu, doğru dürüst araştırılmamış "Sen niçin önce fazla tut diye bir direktif geldi BOTAŞ'tan" bu bilinmiyor; yani, bunu ben de öğrenemedim. Onun için size hiçbir zaman doğru cevap vermezler.

Şimdi, efendim, BOTAŞ TÜMAŞ'a; TÜMAŞ fizibiliteyi yapan kurum. BOTAŞ ise, tabii, bu şeyi pazarlığı yapacak kurum. Bunu kendisi söylüyor, kim söylüyor; TÜMAŞ Genel Müdürü Çetin Atuk, kimle karşılaşıyor; BOTAŞ Yönetim Kurulu üyeleri Kutluhan Çımbay ve Nadir Bıyıkoğlu'yla Sheraton Oteli'nde karşılaşıyor. Ben bunu nereden öğreniyorum; 10 Kasım 1998 tarihli BOTAŞ Yönetim Kurulu kararında bu geçmiş. Deniliyor ki "Böyle bir karşılaşma oldu, bu araştırılsın" kime söylüyorlar; Genel Müdür Nevzat Arseven'e; fakat, sonra Nevzat Arseven gitti o genel müdürlükten, sonra gelenler de, zannediyorum, bu araştırmayı gerektiği gibi yapmadılar. Yani, ben, size, zaten, bunu, takdim edeceğim, hem şey olarak, siz bunu çoğaltabilirsiniz.

Bana soru sorun; yani, ben, kendi zihnimde ve yaşadığım olaylar, böyle bir toparlayarak bir sizin de dosyanızda bulunsun diye bunları

size arz ettim.

Zeynep Ayhan Tekin Börü (Adana): Şimdi, aslında, Nazlı Hanım'a teknik soru soracak durumda değiliz.

Ayşe Nazlı Ilıcak: Tabii, yani...

Zeynep Ayhan Tekin Börü (Adana): Bir gazeteci olarak ve duyarlı bir insan olarak, eski milletvekili olarak, milletvekili olduğu dönemlerde de, şahsen yakından izliyor, dinliyordum ve kendisini birkaç kez de telefonla tebrik etmiştim. Bana göre, bir gazeteci olarak vermesi gereken bilgileri verdi. Teknik sorular... Şimdi, ben Nazlı Hanım'a neden gerekçe raporu tutulmamış falan desem, herhalde, onun cevabını alamam.

Ayşe Nazlı Ilıcak: Hayır veremem.

Sonra, burada çok şeyler yapıldı. Artık, ben, o teferruatlara şundan girmedim: Şimdi, bu, normal olarak şey tartışılıyordu denizin altından borunun gelmesi, aşınır mı aşınmaz mı vesaire tartışılıyordu. Bu yüzden, bu normal olarak, bu Samsun-Ankara boruhattının başlaması için, bu boruların döşenmeye başlaması, en azından boruların alınması, bağlantılarının yapılması beklenmeliydi; fakat Hazinesaröğlü firması burada sürekli bastırıyordu "bana avansımı verin, bana avansımı verin" diye ve o beklenmeden, tekrar yönetim kurulu, mesela, bir karar değişikliğiyle buna avansımı verdi 50 milyon dolarlık Hazinesaröğlü-ÖZTAŞ firmasına; yani, aslında, ilk sözleşmeye uyulmadı. O sözleşmeyi biz sonra nasıl bulduk; gizlice; yani, o sözleşmeyi gizli tutuyorlardı bir kere. Yahu, bu sözleşmede nedir; mesela, o sözleşmede açıkça bu belirtiliyor. Bu, tamamen bağlantılar yapılmadan -boru bağlantıları- firmalarla anlaşma "avans ödenmez" diyor; çünkü, burada bir risk olabilir; fakat, bunlar, BOTAS'ta bunu değiştirdiler; yönetim kurulu kararlarını değiştirerek, bu avans ödenmesini mümkün hale getirdiler. Sonra da, tabii, adama bir kolaylık sağlanmış oldu. Yani, bu da niye, mesela, oldu...

Bakın, ben bir şey söyleyeyim: O Zeyno Baran konusunda Fehmi Kuru Bey bazı şeyler biliyor, bir de ben size Melih Aşık'ın ve Zülfü Livaneli'nin bu konuda yazdığı bazı gazetelerde çıkan yazılar var -değerlendirmeler- ben onları sizin şahsınıza vereceğim; yani, o Amerika seyahatini ve Rusya seyahatini; yani, burada bir...

Başkan: O dönemde gazetelerde yazılanların küçük pasajlar halinde bizde bir şeyi var.

Ayşe Nazlı Ilıcak: Ben de benimkileri yollayayım; belki aynı...

Başkan: Zülfü Livaneli'nin yazdığı; eğer şey olarak biraz daha genişi varsa?..

Ayşe Nazlı Ilıcak: Yok, yok. Yine, size... Onlar da, bence önemlidir.

O seyahatler... Ben, onun, çok güzel vurucu yerlerini çıkarmıştım, onları da ben sizin şahsınıza fakslarım. Orada Amerika seyahatinde bazı görüştüğü insanlar, Amerikan kanunlarına göre...

Başkan: Sözüünüzü kesmiş olmayayım; ama, o seyahat, Mesut Bey'in, bir ara, işte, ne bileyim "hakkında olan dosyalar bir sonuca bağlanmadıkça ben kabinde görev almıyorum" şeklinde bir beyanatları vardı hep basında...

Ayşe Nazlı Ilıcak: İşte o dönemde kendisi bir bakan değil, hiçbir siyasi; yani genel başkan olmasına rağmen, bu enerjiyle ilgili temas yapmak için, her nedense, önce bir Amerika'ya gitti, bazı Amerikan şirketleriyle görüştü, bu, Türk basınına yansıdı; sonra da, aynı şekilde, bilmem ne ANAP il başkanı, İstanbul il başkanı, Cumhur Ersümer, kendi kardeşi filan, bunlar, bir de arkasından Rusya'ya gittiler. Rusya'da, işte, o zaman, Mavi Akım görüşmeleri filan... Aslında, DSP; yani, Ecevit, biraz ağırdan alıyordu yani, bu işi; fakat, onu ikna ettiler; ne yaptılarsa... Ondan sonra da gitti bu mavi gaz bağlantısı; yani, hep konuşuluyordu bu mavi gaz; ama, hani tartışılıyordu filan, işte, orada, o bağlantı kuruldu, orada, işte, Çernomirdin'le de görüştü Mesut Yılmaz. O da soruldu denildi ki, yani, sen...

Başkan: Amerika seyahatinden sonra?..

Ayşe Nazlı Ilıcak: Sonra, işte Rusya'ya gittiğinde... Çernomirdin de o Gazexport'un şeysiydi, başındaki adamdı; yani, kendi de gitti, kardeşi de gitti, şey de, Cumhur Ersümer de gitti.

Zeynep Ayhan Tekin Börü (Adana): Çok ortada her şey.

Ayşe Nazlı Ilıcak: Şimdi, gitmesine gerek yok; kendisinin bir sorumluluğu yoktu, ondan sonra bir fotoğraf çıktı, onu da ben söyleyeyim; yani, bizim... Şimdi, masada bir fotoğraf resmi çıktı, bu fotoğrafta Mesut Yılmaz filan oturuyor; fakat, meğer, sonra karşısındaki insanın önce gazetelerde Çernomirdin diye çıktı bu, müthiş kıyameti kopardı, dedi ki "Bu Çernomirdin değil, ispat edin" dedi ve aslında, hakikaten, o, Çernomirdin değilmiş o resim de; çünkü, gazeteler soruyordu "Bu resimde Çernomirdin'le beraber Mesut Yılmaz'ın ne işi var" fakat, bu hiç önemli bir şey değil. Oralara dikkatleri teksif etti Mesut Bey; ama, biz, sonra, gazetemizde, Çernomirdin'le görüştüğünü kendi zaten beyan ediyor o tarihteki gazetelerde; Çernomirdin'le çekilmiş başka resmi var. Oradaki Gazexport binasına gitmiş; Çernomirdin o sırada, mesela, bunun yönetim kurulu başkanı Gazexport'un, hatta, biz, bunu, yazınca, bu, Ertuğrul Özkök'e bir açıklamada bulundu "O sırada ayrılmıştı Çernomirdin Gazexport'un başından" dedi. Ertuğrul Özkök bunu yazdı; fakat sonra ben tekrar bunu ispat ettim ki, o sırada Gazexport'un başındaydı, Ertuğrul Özkök de "Evet, bizi yanıltmış

Mesut Yılmaz" diye yayınladı; yani, Mesut Yılmaz da sonra dedi ki "E, ne var görüştüm Çernomirdin'le"; e, peki, niye kıyameti koparıyorsun "Ben Çernomirdin'le görüşmedim" diye, biz de "görüştin" diyoruz; yani, gittin, Çernomirdin'le görüştün, Gazexport'un başındaki adamla görüştünüz...

Başkan: Yani, başta, görüştüğünü gizledi, daha sonra dedi ki "görüştüm".

Ayşe Nazlı Ilıcak: Evet "orada, fotoğrafta o değildir" diye tutturdu; yani, o bir şey değil ki, o gün görüşmemişsin; ertesi gün görüşmüşsün. Sonra, biz, Ertuğrul Özkök'e de "Ben görüştüğümde, o, Gazexport'un başında değildi, istifa etmişti" dedi, halbuki, onu da şeyse, istifa etmediğini, Gazexport'un fiilen başındaki kişi olduğunu ispat ettik. Dolayısıyla, böyle de bir anekdot. Bu ne anlama gelebilir; ama, gazeteler, çünkü, onu tenkit ettiler "Senin siyasi bir şeyin yok, sen bir genel başkansın, doğalgaz bağlantısının yapıldığı yerde kardeşinle ne işin var" gibi, bir konu gündeme geldi; yani, ben, bunu da bilginize sunuyorum. Orada şey de vardı Cumhurbaşkanlığı da vardı.

Şimdi, yani, şu da çok dikkat çekicidir. İlk hükümet kuruldu Mesut Yılmaz tarafından Enerji Bakanlığı'na ısrarla Cumhurbaşkanlığı getirildi. Şimdi, çok enteresan, düşünün, ikinci kere hükümet kuruyor, herkes biliyor ki, yine, bu Cumhurbaşkanlığı olacak, muhakkak Cumhurbaşkanlığı olacak, bunu söylediler de, dediler ki "Yahu, siz niye bu kadar fazla bakanlık verdiniz ANAP'a? Bir tek Enerji Bakanlığını verseniz, o razı olacaktı" yani, bunlar, hep şuyuu ve tevattür halinde her zaman konuşulan olaylardı. Yani, ben bu bilgilerimi si-ze sunmak istedim.

Nazlı hanım Yüce Divan'da ifade vermeye davet edilmedi. Belki taraf olduğu için, belki bazı ANAP'lılarla mahkemelik olduğu için. Kimbilir belki de ifadelerinin hukuki bir anlamı olmadığı için.

Emekli Büyükelçi, Milletvekili Şükrü Elekdağ

Dişişleri Bakanlığımızın eski bir mensubu ve CHP milletvekili olmasından ziyade, bölgemizdeki ABD çıkarlarını korumakla görevli bir stratejist gibi hareket eden Elekdağ'ın da enerji konusundaki dosya bilgisinin oldukça zayıf olduğunu görüyoruz. Kendi kişisel görüşleri ve yorumlarıyla, Mavi Akım Projesi'ni eleştiren ve bu anlaşmanın Türkiye'nin çıkarlarına zarar verdiğini açıkça ifade eden Elekdağ da, Türkmen gazı projesinin resmi avukatlığına soyunuyor. Bu görev verilmiş kendisine. Ancak, bu görevi verenler Türkmen gazı projesinden vazgeçtiklerini bildirmeyi unuttukları için, Elekdağ, Yüce Divan'daki son kelimesine kadar bu ütopyik projeyi savunma başarısını göstermiştir.

Elekdağ'ın TBMM Soruşturma Komisyonu'ndaki konuşmasından bölümler

Mavi Akım Projesi'yle Türkiye'nin ihtiyacından çok daha fazla gaz alması ve bunun, Türkiye'deki yetkili makamların, uzman kuruluşların bu hareketin sakat olduğuna dikkat çekmelerine rağmen yapılması ve bunun arkasından da, bu gazı kullanmak için yine Türkiye'nin ihtiyacı olmadığı halde büyük bir elektrik üretim kapasitesi yaratılması meselesi var. Bu imzalanan Mavi Akım Projesi dolayısıyla Türkiye'nin stratejik ve siyasi çıkarlarına çok büyük zararlar verilmiştir; fakat, bunun dışında, aynı zamanda, bir de tabii, ekonomik açıdan da Türkiye büyük zararlara duçar edilmiştir.

Hazar Projesi diye Trans-Hazar denen veya Türkmen gazını Hazar Denizi altından geçirerek Türkiye'ye getirmek ve oradan da Avrupa'ya nakledilmesi konusunda bir proje var ve buna Trans-Hazar deniliyor. Bu büyük bir proje tabiatıyla ve aynı zamanda, Türkmenistan'ı

Avrupa'ya bağıyor, Türkiye'yi bir enerji koridoru haline getiriyor. Aynı zamanda, Türkmen gazı, tabiatıyla Rusya Federasyonu gazına nazaran daha ucuz. Devlet Planlama Teşkilatı ve Türkiye'deki diğer kuruluşlar, sürekli olarak, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nı, alacağınız gaz Türkiye'nin ihtiyacından fazladır, bunu almayın, bu gazı aldığımız takdirde, ya al ya öde şartıyla alacaksınız; yani, gazı kullanmasanız dahi siz Rusya'ya para ödeyeceksiniz diye ikaz etmiştir. Şart bu, böyle satıyor Rus. İkinci şart da reeksport edemezsiniz aldığımız gazı. Gazı alacaksınız, ne yapacaksınız; ya kullanamayacaksınız, o zaman malum, ya al ya öde şartı dolayısıyla havadan Rusya'ya para vereceksiniz yahut da bu gazı kullanmak için alelacele birtakım elektrik santralleri kuracaksınız, buna da Türkiye'nin ihtiyacı yok şu anda. Türkiye'nin yedi sekiz sene içinde böyle bir santrale ihtiyacı yok.

Ben, nacizane, bütün heyet üyelerinin çok uzun olmayan Hazine Müsteşarlığı Raporu'na bir göz atmalarını arz ediyorum. Bunun içinde, aynı zamanda çok çarpıcı notlar bulacaksınız. Yani, esas itibariyle, Sayın Cumhurbaşmer'in başkanlığı dönemindeki yanlış kararlar, usulsüzlük, yolsuzluk ve yatırımcı şirketlere "kasten" muazzam haksız kazançlar sağlamak suretiyle enerji sektöründe oluşan ve Türkiye ekonomisini tehdit eden boyutlara ulaşan zarar ve mali yük hakkında somut kanıt ve bulgular vardır bu raporda.

Başkan'ın müdahalesi üzerine Elekdağ, kullandığı "kasten" ifadesinin kendisine ait olduğunu belirtiyor ve devam ediyor:

"Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında 15 Aralık 1997'de imzalanan Mavi Akım Anlaşması bilahare Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden geçmiş. Biraz tartışma da olmuş bu konularda fakat zannediyorum ki, o zaman bu işin içine tam anlamıyla girilmemiş ve bütün bu anlatmış olduğum stratejik tablo, tam anlamıyla bilinmiyor tabiatıyla, o zaman öyle değerlendirilmiş. Fakat tabiatıyla bu herhangi bir şekilde bu anlaşmayı yapan kişilerden hesap sormayı da engellemiyor.

Elekdağ'ın Yüce Divan'daki tanıklığı

Başkan: Sayın Elekdağ, sanıklar Mustafa Cumhurbaşmer ve Zeki Çakan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı yaptıkları dönemlerde görevlerini suiistimal ettikleri, yetkilerini aşmış amaç dışı kullanmak suretiyle yasa ve yönetmelik hükümlerine aykırı davranışlar devletin alım ve satımına fesat karıştırarak kamu zararına yol açtıkları; ayrıca, Mustafa Cumhurbaşmer, ihaleye hile karıştırma eylemiyle görevini ihmal ettiği isnadıyla Yüce Divan'da yargılanmaktadırlar. Bu

eylemlere ilişkin bildiklerinizi, eylemlerle ilgili bildiklerinizi, biraz önce yaptığınız yemine de bağlı kalarak anlatın, sizi dinliyoruz.

Tanık Şükrü Elekdağ: Sayın başkan, Yüce Divan'ın değerli üyeleri, sayın başsavcı, sayın başsavcı yardımcısı; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Efendim, ben, değerlendirmeme önce Mavi Akım Projesi'nden başlayarak giriyorum. Rusya Federasyonu'yla 15 Aralık 1997'de imzalanan Mavi Akım anlaşması, Türkiye'nin stratejik, politik, güvenlik ve ekonomik çıkarlarına kanımca büyük zarar veren bir girişim olmuştur. Esasen, Rusya Federasyonu'nun Mavi Akım'ı oluşturup Türkiye'ye önermesi, Trans-Hazar Türkmen Gaz Projesi'nin önünü kesmek ve gerçekleştirilmesini önlemek amacına matuf.

Trans-Hazar Projesi, bilindiği gibi Türkmen gazını Hazar Denizi'nin altından boruyla geçirerek Gürcistan, Azerbaycan üzerinden Türk pazarına getirmeyi, sonra da Avrupa pazarına sürmeyi öngörüyordu. Bu projenin, Türkiye'nin stratejik çıkarlarına ve aynı zamanda ekonomik açıdan da Türkiye'ye sağlayacağı önemli avantajlar vardı. Bunları kısaca belirtiyorum:

Boruhattı Rus topraklarından geçmeyen bir ihraç yolu izliyordu. Bu şekilde Türkmenistan'ı Rusya'nın ekonomik ve siyasi baskısından uzaklaştırıcı bir nitelik taşıyordu. Uluslararası pazarlara gerçek değeriyle gaz ihraç imkânını Türkmenistan'a sağlıyordu. Türkmenistan'ın ekonomi açısından Avrupa'ya entegre olmasının yolunu açıyordu. Bu da, Türkmenistan'ın gerçek anlamda özgürlük yolunda çok ileri bir mesafe almasını sağlayacaktı.

Türkiye açısından, gaz ikmalinde kaynak çeşitliliği açısından Türkmenistan son derece isabetli ve güvenli bir kaynaktı; Rus gazına nazaran da daha ucuzdu.

Sayın Cumhurbaşkan'ın bu konuda yapmış olduğu açıklamalar vardır. Birim fiyatı itibariyle yüzde 60 daha ucuz olacağını söylemiştir.

Bakû-Ceyhan Petrol Boruhattı'na paralel bir güzergâh işleyecekti Azerbaycan'dan itibaren. O bakımdan, Trans-Hazar Projesi'nin Bakû-Ceyhan Petrol Boruhattı'na da önemli bir katkısı olacaktı. Bakû-Ceyhan Boruhattı'nun döşenmesinde yatırım masraflarını yüzde 30 ölçüsünde ucuzlatacak, hattın işletme masrafları da aynı oranda ucuzlayacaktı. Bu projenin gerçekleşmesi, Türkiye'nin Doğu ile Batı arasında gerçek bir enerji koridoru olma vasfını kazandıracaktı Türkiye'ye. Böyle bir durum böyle bir imkân Türkiye için halen potansiyel açıdan var. Türkiye, maalesef, hâlâ Doğu ile Batı arasında bir enerji koridoru olma vasfını kazanmış değil. Eğer bu proje gerçekleşseydi Orta Asya'ya yönelik Türkiye'nin politikası kuvvetlenecek, perçinleşecek,

Türkiye, çok daha stratejik açıdan ağırlık kazanacak ve aynı zamanda, hakikaten de stratejik açıdan daha değer kazanacaktı.

Trans-Hazar Projesi'nin gerçekleşeceği ortaya çıkınca, GAZPROM, ön alarak süratle Mavi Akım Projesi'ni oluşturmuş ve Trans-Hazar'ın rafa kaldırılmasını sağlamıştır. Rusya Federasyonu'nun Mavi Akım'la güttüğü stratejik amaçlar şunlardır:

Türk pazarında hâkimiyet tesis etmek, yüzde 60'ın üstünde bir payla tekelci konuma sahip olmak. Türkmen gazının arkasından da Azerbaycan gazının Avrupa pazarında Rus gazına rakip olmasını önlemek. Türkmen gazını ucuza alıp, pahalıya satma uygulamasını sürdürmek. Türkmenistan'ı ekonomik ve siyasi açıdan etkisi ve baskısı altında tutabilmek. Petrol ihraç yolları üzerindeki tekeli de daha pekiştirmek.

Mavi Akım anlaşmasını imzalayan Türk Hükümeti, Türkiye'nin hem bir enerji politikasından yoksun olduğunu, hem de genel stratejik bir görüşe sahip olmadığını ortaya koymuştur.

Çünkü, Türkiye, Rusya Federasyonu'yla imzalamış olduğu iki doğalgaz alım anlaşmasına ilaveten, Mavi Akım Projesi'ni de imzalayarak ve kendisini yüzde 60 oranında Rus doğalgazına bağımlı hale getirerek, Türkiye'nin enerji güvenliğini Rusya'nın insafına bırakmıştır. Rusya, bu yorumu bugüne kadar istismar etmemiştir. Fakat, Rusya'nın başka ülkeler üzerinde de böyle durumlarını istismar ettiği daima bilinmektedir. Bunun da ötesinde aynı zamanda bildiğiniz gibi, Avrupa Birliği ülkeleri, bu konuda son derece ihtiyatlı hareket etmektedirler. Mesela, Almanya'nın Rus doğalgazına bağımlılığı yüzde 35 ölçüsündü; Almanya, bunun yüzde 25'lere indirilmesi hususunda bir karar aldı ve bunu uygulamaya başladı.

Yani, konu, tabiatıyla Rusya, bizim son derece iyi ilişkiler içinde bulunduğumuz bir devlet; fakat, bu, durumu değiştirmiyor. Rusya'yla ilişkilerimizi ne kadar geliştirmek istesek, bu ilişkilerdeki ortak çıkar alanı ne kadar genişletmek arzu etsek de, yine bu konularda her halükârda diğer bütün ülkeler gibi Türkiye'nin de gayet hassas olması ve dikkatle hareket etmesi gerekiyor.

Rusya Mavi Akım'la Türkiye'nin enerji koridoru olma niteliğini engellemiş, böylece, büyük bir avantajı Türkiye'nin elinden almıştır; bunun altını önemle çizmek istiyorum. Türk hükümeti, bu stratejik tabloyu görmemiştir.

Rusya, Türkmenistan üzerindeki boyunduruğunu devam ettirmiştir. Mavi Akım aynı zamanda Şahdeniz, Azerbaycan Şahdeniz gazının erken üretilip, bundan Türkiye'nin de yararlanması önünü kesmiştir.

Efendim bu konuda bazı alıntıları Yüce Divan'a arz etmek istiyorum.

Başkan: Sayın Elekdağ, siz burada bilirkşi olarak dinlenmiyorsunuz,

tanık sıfatıyla dinleniyorsunuz. Tanıkların anlatımları, eylemle irtibat kurmak suretiyle, genel enerji politikasını sizin tercihlerinizi almak ya da eleştirilerinizi almak için değil, daha somut olarak “şu nedenle, şundan dolayı şöyle zarara sokuldu” biçiminde, mümkünse; yani, anlatımlarınızı gerekirse bilahare biz ayrıca tanık değil, bilirkişi olarak alırız.

Buyurun.

Tanık Şükrü Elekdağ: Anlıyorum efendim.

Sayın Başkan, tabiatıyla, bu uyarınıza dikkat edeceğim. Müsaade ederseniz, konunun anlaşılması açısından Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde Rusya-Ukrayna Araştırmalar Masası'nın uzmanlarından bir-iki pasaj okumak istiyorum.

Rusya'nın Mavi Akım Projesi'yle öngördüğü...

Avukat Bülent H. Acar: Sayın Başkan, söz isteyebilir miyim?

Efendim, makale, pasajlarını okuyacaksa sayın tanık, bakan, müdahale etmek istemiyoruz...

Başkan: Sayın Acar, lütfen, bir dakika...

Avukat Bülent H. Acar: Tanığa müdahale etmek istemiyoruz. Okuyamaz, yani, bizim rahatsız olacak bir tarafımız yok, bu kadar da... Tanık beş duyuyla ne biliyorsa söyler, bilmiyorsa, versin yazılı metni biz de inceleyelim!

Başkan: Sayın Acar, duruşmanın yönetimi bana aittir. Ben, gerekli ikazları yapıyorum, anlatımlarının değerlendirilmesi de heyete aittir. Sayın tanığı ikaz ettim, söyledim, şu şu konularda diye. Mümkün merteye o anlatımlarını bu istediğimiz ölçüde yapmaya çalışacaklar. Lütfen, saygılı olalım.

Buyurun efendim.

Tanık Şükrü Elekdağ: Evet, efendim makalede şu hususlar belirtiliyor. Tırnak içinde okuyorum bunu: “Rusya'nın 21. yüzyılda enerji süper gücü olma stratejisi içinde Mavi Akım Projesi son derece önemli bir yer tutmaktadır. RAO GAZPROM'un önceki Yönetim Kurulu Başkanı Vayhırev, Eylül 1999'da Rus Parlamentosu'nda yapılan Rusya'nın uluslararası yatırım projelerine katılma konusundaki toplantıda yaptığı konuşmada, Mavi Akım Projesi'nin Rusya doğalgazının ihracatının artırılmasındaki özel önemine dikkati çekmiş, bu projenin gerçekleşmesi durumunda Türk pazarına gaz ihracatını en az iki katına çıkaracaklarını ve bunun da, boruhatlarını çeşitlendirerek üçüncü ülke aracılığı olmaksızın doğrudan Türkiye'ye verme olanağını sağladığını belirtmiştir. Vayhırev, bu hususların yanı sıra, Amerika'nın desteklediği Trans-Hazar Boruhattı'yla rekabet tehlikesine dikkati çekmiştir. Vayhırev'e göre, bu iki projenin rekabetinde, ilk başlayan kazanacaktır. Nitekim, tarih, Vayhırev'i haklı çıkarmış ve kazanan taraf Rusya olmuştur.

Trans-Hazar Projesi'nin kazanması durumunda Türkmen gazının dışında diğer bölge ülkelerinin de doğalgazı için yol açılmaktadır. Bu durumda, 15-20 sene içerisinde Rusya'nın ihracat kaybı, değeri 60 milyar doların üzerinde olan 800 milyar metreküp hacminde doğalgaz olacaktır."

Vayhiev kendilerinin hangi amacı gerçekleştirmek istediklerini açıkça belirtmişse de, Duma Enerji Kaynakları Komisyonu başkanı, açıkça, Türkiye'de ekonomik olarak var olmanın Güney Avrupa pazarına girmede kendilerine geniş imkânlar sağladığını belirtmiştir. Bu bağlamda projenin savunucuları onun Rusya'ya getireceği ekonomik ve geniş kapsamlı jeopolitik yararlarına dikkati çekmektedirler.

Efendim, bir de Trans-Hazar Projesi'nin finansman güçlükleri nedeniyle gündemden düştü gibi bir iddia vardır, bu kesinlikle doğru değildir.

Gerçek, Sayın Cumhurbaşkan'ın Mavi Akım'a öncelik vermesi nedeniyle Türkmenistan ile projenin destekleyicileri üzerinde güven-sizlik yaratıldığıdır.

ASAM uzmanlarının yine iki Rus enerji uzmanıyla Nermin Guliyeva ve Baitzonava'yla birlikte hazırladıkları rapor bunu açıkça ortaya koymaktadır. Arzu edilirse bunlar yüce mahkemeye, Yüce Divan'a sunulur.

Mavi Akım Anlaşması'nın imzalanmasına gerekçe hazırlamak amacıyla, BOTAS gaz tüketim tahminleri kasten değiştirilmiş ve gaz tüketim tahminleri şişirilmiştir. BOTAS'ın 1996 tahmini; 2005 yılı ihtiyacı için 33 milyar metreküp; 2010 ihtiyacı olarak da 40 milyar metreküp göstermekteydi. Dünya Enerji Ajansı ve Dünya Bankası tahminleri de; Türkiye'nin 2010'da enerji ihtiyacının 40 milyar metreküp olacağını ortaya koyuyordu. Bu durum, BOTAS'ın tahminlerinin isabetli olduğunu gösteriyor. Fakat, Mavi Akım'ın gündeme gelmesi nedeniyle, BOTAS tahmin rakamları birdenbire değişmiştir, sonra da BOTAS 1999'da şişirilmiş tahmin rakamlarını açıklamıştır.

1999'da açıklanan bu rakamlar şöyledir: 2005'te ihtiyaç 45 milyar metreküp olacak, bunun 30 milyar metreküpü elektrik üretimi ihtiyacından kaynaklanacak. 2010 yılında da ihtiyaç 82 milyar metreküp pe yükselecektir.

Bilindiği gibi, Devlet Planlama Teşkilatı bu duruma kuvvetli bir tepki göstermiş, bunların aşırı abartılı doğalgaz tüketim tahminleri olduğunu belirtmiş ve bu durumun da ağır ekonomik zararlara yol açacağını vurgulamıştır.

2005'te elektrik sektörünün 30 milyar metreküp gaza ihtiyacı olacağı yolundaki BOTAS'ın tahmininin abartılı bir rakam olduğunu belirtmiş, DPT tarafından yapılan tahmin çalışmalarında, 2005'te

elektrik sektörünün 15 milyar metreküp gaz tüketileceği, gaz ihtiyacı olduğu belirtilmiştir.

DPT şunu söylemektedir: 15 milyar metreküp fazla gaz var; 2005 yılında bağlantılar yapılmış olması nedeniyle ithal edilecek bu 15 milyar metreküp nasıl kullanılacak; bu soruyu Devlet Planlama Teşkilatı şöyle cevaplandırıyor:

Ya bu gaz tüketilmeyecek "al veya öde" gazın bedeli ödenecek; gazın tüketilmesi halinde ise, gazın tüketilmesi için, gereksiz ve ilave elektrik üretim santralına gidilecek. Oysa, diyor, Devlet Planlama Teşkilatı: Yapmış olduğumuz incelemeler, 2007-2008 yılına kadar Türkiye'nin ilave elektrik üretim santralına ihtiyacı olmadığını ortaya koyuyor.

Görüldüğü gibi her iki şıkta da ekonomiye gayet ağır zararlar veriliyor.

Bu ikazlara rağmen Sayın Cumhurbaşkanının başında bulunduğu Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı hem ihtiyaç fazlası gaz bağlantılarını yapmıştır hem de bu gazı ihtiyaç duyulmayan elektrik santrallerini inşa ettirerek kullanma yoluna gitmiştir.

İhtiyaç fazlası doğalgaz alımıyla, yap-işlet ve yap-işlet-devret santrallerinin inşa ettirilmesi suretiyle sağlıksız, rekabet gücü olmayan, ucube bir elektrik sektörünün yaratılması bir madalyonun iki yüzü gibi birbirinden soyutlanmayan unsurlardır. Bunların ikisi bir arada ele alınmadığı takdirde tablonun tümünü görmeye imkân yoktur.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Sayın Cumhurbaşkanının başkanlık dönemindeki icraatları, doğalgaz alımları ve elektrik sektörü konusunda devletin en güvenilir kuruluşları tarafından hazırlanmış olan üç rapor vardır. Bunlardan bir tanesi, Hazine Müstevarlığı'nın 28 Nisan 2003 tarihli raporu. İkincisi, Devlet Denetleme Kurulu'nun 23 Temmuz 2003 tarihli raporu. Üçüncüsü de, Sayıştay'ın 26 Şubat 2004 tarihli raporudur. Raporların her üçünün de iki ortak noktası var.

Birincisi, elektrik sektöründeki çarpık yapı, yap-işlet ve yap-işlet-devret santrallerinin kurulmasındaki yolsuzluk ve usulsüzlükler, Mavi Akım anlaşmasıyla yaratılan ihtiyaç fazlası gaz alımına bağlıdır. Mavi Akım Projesi'nin yarattığı sorunlar, elektrik sektörünün sağlıksız yapısından soyutlanarak incelenemez.

İkincisi de, Sayın Cumhurbaşkanının başkanlığı döneminde alınan yanlış kararlar, usulsüzlükler, yolsuzluklar ve yatırımcı şirketlere sağlanan haksız kazançlar, enerji sektöründe Türk ekonomisi üstüne ağır bir ipotek koyan çarpıklık ve hazine zararları yaratmıştır. Raporlarda bu konularda somut kanıt ve bulgular vardır. Sayın başkan, sırf üstünde yorum yapmak amacıyla bu raporlarda bir-iki noktaya değinmek istiyorum müsaadenizle.

Hazine Müsteşarlığı raporu: Hazine Müsteşarlığı raporunun esas başlığı, enerji fiyatlarının dünya seviyesine indirilmesi ve kamu yükümlülüklerinin asgari düzeye düşürülmesi için temel stratejidir. Bu raporda, Hazine Müsteşarlığı şu hususları belirtiyor, bir-iki noktaya değineceğim. 9 adet yap-işlet...

Başkan: Sayın Elekdağ, lütfen, bir kez daha mecbur oluyorum; eleştiri ve değerlendirme yapmayınız. Siz, bu eylemlerle, biliyorsunuz, bu eylemlerle ilgili tanık sıfatıyla bildikleriniz varsa onları, çok da yazılı belgeye bağlı kalarak orada okuma biçiminde değil, bunu anlatın. O, anlatıklarınızın çoğu, genelde köşe yazarlarının yazdıkları, ya da başka türlü düşünce, yani, eleştiri ya da değerlendirme niteliğindedir. O değil sizi çağırmanın nedeni. O bakımdan, yorumlamayın, lütfen dediğim şekilde varsa anlatabilecekleriniz onları dinliyoruz..

Buyurun efendim.

Tanık Şükrü Elekdağ: Sayın başkanım, sizi temin ederim, bu uyarınıza dikkat ediyorum, o bakımdan herhangi bir şekilde metin okumaya mümkün olduğu kadar gayret ediyorum. Sadece okuduğum bir-iki husus, yorum yapmak içindi sayın başkan. Başka şekilde yapacağım, yorum ve bilgimi size intikal ettirme imkânım yok. O bakımdan, anlayışınızı istirham ediyorum.

Efendim, 9 adet yap-işlet ve yap-işlet-devret santrallerinin devletle akdettikleri sözleşmelerdeki tarife yapıları, yani garantili satış fiyatları, fahiş kâr etmeleri üzerine kurgulanmıştır. Yatırımların tutarı 5,650 milyar dolardır. Hesaplanan gelir, 22 milyar dolardır. Yatırım miktarının yüzde 291'i. Bütün incelemeler, fizibilite raporlarının çok şişirilmiş olduğunu ortaya koyuyor. Gerçek yatırımlar daima daha az. Bu durum dikkate alınrsa kâr oranları çok daha fahiş hale gelir. Mc Kinsey Global Enstitüsü bu konuda yaptığı değerlendirmede "kârlar dünya ölçülerine göre fazla değil, inanılmaz ölçüde fahiştir" demiştir.

2003-2019 döneminde, Hazine'nin fazladan ödeyeceği, yüksek fiyathı garantili elektrik alım sözleşmeleri dolayısıyla 19 milyar dolardır. Doğalgaza al ya da öde şartı dolayısıyla da 14 milyar dolardır. Fırsat maliyeti dolayısıyla kayıplar büyüktür. Elektrik Üretim Anonim Şirketi üretim kapasitesinin yüzde 40'ını atıl durumda bırakmaktadır. Garantili alımların sağlanması için. Enerjide arz fazlası devam edecektir. Hazine tarafından garanti verilmiş yeni yap-işlet santrallerinin tam kapasiteyle hizmete girmesiyle birlikte kamunun sözleşmeye bağlı alımları artacaktır. Bu durumda ucuza üretim yapan kamu santrallerinin üretimini kısılmaya devam edecektir. Bu durumda 2020 yılına kadar zarar 70 milyar dolardır, 70 milyar dolar... Raporda çözüm önerileri bulunuyor. Tabii, bunlara ben herhangi bir şekilde

atıfta bulunmayacağım; fakat, Devlet Denetleme Kurulu'nda da, yani, yorumumu yapabilmem için şuna da müsaade edin sayın başkan, Devlet Denetleme Kurulu raporundan da bir-iki cümle okuyacağım.

Başkan: Sayın Elekdağ bakan; kendiniz de ifade ediyorsunuz; yorum. Yorum yapmayınız; tanıkların görevi, yorum yapmak değil; bildikleri, tanıklık yapabilecekleri vakıyyla ilgili anlatımlarda bulunmak, lütfen.

Tanık Şükrü Elekdağ: Tamam sayın genel başkan, sayın başkan.

....

Başkan: Sayın Elekdağ, anlatımınız bir yerde ısrarla ve özenle Turusgaz'da BOTAS'a değil de, BOTAS'ın hissesinin düşürülerek, yüzde 4 kadar hissenin Ruslara verildiğini, bugüne kadar da bu konuda hiçbir inceleme araştırma yapılmadığını, bunların kim...

Tanık Şükrü Elekdağ: Yüzde 4,4 sayın başkan.

Başkan: Önemli değil, rakamı ben biliyorum. Siz, kimler olduğu konusunda, bu sözünü ettiğiniz hisse sahiplerinin, herhangi bilgiye sahip misiniz?

Tanık Şükrü Elekdağ: Sayın başkanım, ben, tabiatıyla bu konuda bir açıklama yapmak hakkına sahip değilim, imkâna da sahip değilim; fakat, önemli olan husus şudur: Turusgaz diye bir şirket ortaya çıkarılmıştır. Bu şirket ortaya çıkarıldıktan sonra, bunun hissedarları açıkça belirtilmiştir. Bunlar arasında yüzde 4,4'ün hissedarlarla, kim olduğu bilinmemektedir, bunların isimlerinden bahsedilmiştir. Bu konuda basında arka arkaya devamlı olarak yazılar çıkmıştır, birtakım spekülasyonlar ortaya atılmıştır. Her halükârda bunun araştırılması gerekirdi.

Bakınız efendim, müsaade buyurun.

Başkan: Sayın Elekdağ biliyorsanız raporlarda, onlar zaten bizde var.

Tanık Şükrü Elekdağ: Rapor değil sayın başkanım, bunu arz ediyorum.

Başkan: Buyurun, sizi dinliyoruz.

Tanık Şükrü Elekdağ: Arz ettiğim gibi, Turusgaz hisselerinin yüzde 4'ünün hamiline ait olması ve bunların kime ait olduklarının yıllar boyu kamuoyundan gizlenmesi, tabiatıyla kamuoyunda birtakım yasadışı ve kuşkulu işler çevirdiği izlenimini yaratmıştır.

Sabah gazetesinin 27 Temmuz 2003 tarihli nüshasında yayımlanan "Neden Turusgaz'a 6 Rus ortak edildi" başlıklı yazıyı okuyorum, bir tanesini sayın başkanım, yani benim okuyacağım. Bu konuda, elimde başka yazılar da var.

Şöyle deniyor: "Turusgaz'da yıllardır sır gibi saklanan yüzde 4,4'lük

hamiline hisse senedinin 6 Rus'a ait olduğunun ortaya çıkmasıyla gözler bu isimlere çevrildi. 1995 yılında Gama tarafından Kuznitsin Kırıl Yurievitch, Garyaniov Yuri Aeonasievich ve Lezinenkov Bilademir İvanoviç, Şerefenev Bagin Yunanstona, Dedikov Ergeno Valisyaviç ve Valedemir Buildamir kişilerin neden Turusgaz'ın yüzde 4'ü verildiği sorgulanıyor. İddiaya göre bu pay, bazı kişilere Türkiye'ye satılacak doğalgaz için verilen bir komisyon. 1998 yılının Şubat ayında Turusgaz ile yapılan anlaşmaya göre, Türkiye 22 yıl boyunca Turusgaz aracılığıyla yılda 8 milyar metreküp doğalgaz alacak" vesaire vesaire.

Başkan: Evet, gazeteye ...

Tanık Şükrü Elekdağ: "Ticari sır nedeniyle Türk kamuoyu Turusgaz'dan ne kadara doğalgaz alındığını bilmiyor." Vesaireyle gidiyor efendim. Yani, basınımız bu konuyu takip ediyor.

Başkan: Evet, basında yer alan haberlerden bahsediliyor. Buyurun efendim, şimdi siz yerinizde kalıyorsunuz, lütfen yerinize dönün. Tanık anlatımlarına karşı Sanık Mustafa Cumhur Ersümer ve vekilinden ... Dışarı çıkmıyorsunuz Sayın Elekdağ, dışarı çıkmayın, karşıya oturuyorsunuz.

Avukat Bülent H. Acar: Efendim, tanığa daha sorularımız var.

Başkan: Sayın Elekdağ, lütfen, sorular varmış, buraya gelerseniz, bazı konularda sorular var. Buyurun Sayın Acar.

Avukat Bülent H. Acar: Sayın başkan, birinci sorumuz; hükümetlerarası anlaşmaya göre Türkmenistan boruhattının yapımını ve gazın Gürcistan sınırında teslimini taahhüt etmiştir. Buna göre, projenin yapımını kim yerine getirecektir? Bu projeye ilgili hükümetlerarası deklarasyonu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden geçiren Türk tarafına projenin realize edilmemesinde bir kusur atfedilmesi mümkün müdür? Birinci sorumuz bu efendim.

Başkan: Evet, cevaplayabilirsiniz Sayın Elekdağ.

Tanık Şükrü Elekdağ: Efendim Trans-Hazar Projesi'yle ilgili olarak, ilk somut sözleşme diyeceğim buna, ki bu bir mutabakat zaptıdır, 31 Aralık 1991'de imzalanmıştır. Projenin somut nitelik kazanması da 1999 tarihinde Aşkaabat'ta Enerji Bakanı Sayın Ziya Aktaş'la alım satım anlaşmasının yapılmasıyla ortaya çıkmıştır.

Şimdi, Türkmenistan bu konuda bir ihale açmıştır. Bu ihaleyi Parklen Smuşun Grup "PSG" diye bir grup kazanmıştır. Bunlar, dünyanın en büyük şirketlerinden, böyle bir projeye destek verecek nitelikte, bunlar Bestede, General Elektricitir. Bunlara sonra Şenlik Firması da katılmıştır. Yani, projenin arkasında son derece kuvvetli bir grup var.

1999 Kasım ayında İstanbul'da AGİG toplantısı toplanmıştır. Bu

toplantı, hepimizin iftiharla göğsünün şişmesine yol açmıştır. Türkiye, burada çok güzel bir performans göstermiştir, Türkiye, bir dünya devleti olduğunu bütün dünyanın gözleri önüne sermiştir; önerileriyle, konferansı düzenlemesiyle, yaklaşımlarıyla.

Şimdi, bu konferans sırasında İstanbul'da, aynı zamanda çok ilgi çekici ve hakikaten etkileyici bir manzara ile karşılaştık. Türkiye'nin cumhurbaşkanı, Azerbaycan, Gürcistan, Türkmenistan cumhurbaşkanlarıyla birlikte basın önüne çıktı, yanlarında Bill Clinton da vardı. Bill Clinton'ın olmasının sebebi, bir nevi tanıklık yapıyor. Bu, dört cumhurbaşkanı, cumhurbaşkanımızın da bulunduğu bu dört cumhurbaşkanı ve beşincisi Amerika, bunlar dünyaya Trans-Hazar Projesi'nin gerçekleştirileceğini ilan ettiler. Yani, Türkiye bunun arkasına bir siyasi irade koydu; bunun arkasında aynı zamanda kuvvetli bir finansman da vardı.

Konunun, bu işin suya düşmesinin nedeni, o günkü o zamanki hükümetin, ön alması, bu işi Türkiye'de ihaleye çıkartması, takım yol ihaleleri yapması, onlar için avans vermesi şekliyle Trans-Hazar Projesi'nin arkasında olanların önünün kesmesiyle olmuştur. Benim değerlendirmem, benim görüşlerim bu yoldadır.

Yani, biraz önce okudum size, eski GAZPROM Başkanı Vayhirev'in söylediklerini. Diyor ki, "Bu iş bir yarışır, bu yarışa girdik, bu yarışta muhakkak ki, ön almamız lazım. Rusya'nun büyük stratejisi için biz bu yarışta ön alacağız" diyor ve önünü kesiyor. Türkiye, aynı siyasi azmi koyamıyor, sonuna kadar yürütemiyor. Yani, bunun esas nedeni, benim gördüğüm kadarıyla, o zamanki hükümetin icraatıdır.

Avukat Bülent H. Acar: Sayın başkan, herhalde ben sorumu ifade edemedim, bir daha tekrarlayayım.

Türkmen Gazı Projesi'nin yapımını Türkmenistan mı yapacaktır Türkiye mi yapacaktır? Bu şekilde somutlaştırayım. Bilmiyorsa, o ayrı konu tabii.

Başkan: Bu şekildeki bir soruya cevabınız ne olabilir? Kim yapacaktır bu işi?

Tanık Şükrü Elekdağ: Efendim, bu firma yoluyla, bu işler yürütülecektir tabiiyle. Yani, ortada bu işin finansörleri var. Bu finansörler, nasıl ki, bugün, Bakû-Ceyhan Gaz Boruhattı efendim yürütülüyor, o şekilde bir işi finanse edecekler.

Avukat Bülent H. Acar: Sayın Başkan, projenin yapımını Türkmenistan tarafı mı yapacak, Türkiye mi yapacak? Bu konuda bir bilgisi var mı yok mu? Yoksa, soru sormama gerek yok.

Başkan: Böyle cevaplıyor...

Avukat Bülent H. Acar: Hayır, bilgisi var mı yok mu?

Tanık Şükrü Elekdağ: Türkiye ortak olacak efendim, aynen şimdi söylüyorum...

Avukat Bülent H. Acar: Tamam, ben cevabımı aldım. İkinci sorum...

Tanık Şükrü Elekdağ: Şimdi söylüyorum, ortada bir model var, bu model var, bir model var ortada, bu model nedir; Bakû-Ceyhan Boruhattı, bu icra edecekti bu işi.

Başkan: Evet, ikinci soru?..

Avukat Bülent H. Acar: İkinci sorum; Türkmenistan boruhattının yapımını gerçekleştirmediğine göre Türkiye bu projenin yapımını üst-lenseydi;

Boruhattının Hazar'dan geçirilmesinde Hazar'a kıyası olan ülkeler bakımından bir problem var mıdır?

Boruhattının Azerbaycan ve Gürcistan topraklarından geçmesi nedeniyle ödenmesi gereken bir geçiş ücreti söz konusu mudur?

Başkan: Bu konuda bilginiz varsa, yoksa "yok" diyeceksiniz.

Tanık Şükrü Elekdağ: Var efendim. Rusya'nın bu konuda bazı itirazları vardı; fakat, bunlar üstesinden gelinmeyecek itirazlar değildi, bu konularda bir anlaşmaya varılabildi; yani, bunların üzerine gitmeye vakit olmadı. Bunlardan daha önce bu proje efendim gündemden düştü.

İkinci noktada bir geçiş hattı istiyordu Gürcistan, onlara bir geçiş hattı verilecekti; fakat, esas itibariyle bu konu da pazarlığa açık bir konuydu.

Başkan: Evet, ikinci sorunuz.

Avukat Bülent H. Acar: Boruhattının inşasıyla ilgili Türkmenistan tarafından görevlendirilen inşaat şirketinin çalışma yetkisi 19 Şubat 1996'da sona erdikten sonra Türkmenistan tarafında başka bir şirket görevlendirilmiş midir, bu konuda bir bilgisi var mıdır sayın başkan?

Başkan: Varsa, yoksa "yok" deyin.

Tanık Şükrü Elekdağ: Yok efendim.

Avukat Bülent H. Acar: Yeni bir soru efendim. Türkiye yapmış olsaydı, Türkmen Gazı Projesi'nin maliyeti ne olurdu, bir bilgisi var mı efendim?

Tanık Şükrü Elekdağ: Efendim, bu proje tabiatıyla daha başlangıçta bu finansal anlamıyla ortaya çıkmamıştı..

Başkan: Sayın Elekdağ, bu soruyu cevaplamayabilirsiniz; çünkü, bu tanıklık göreviniz dışındaki bir konudur, o bakımdan serbestsiniz cevap verip vermemekte. Cevaplamak istiyorsanız buyurun.

Tanık Şükrü Elekdağ: Sayın başkanım, bu konuda tabiatıyla, o safhada söylenecek bir şey yoktu; çünkü, çalışmalar bu noktaya gelmemişti tam anlamıyla. Grosanova, yani aşağı yukarı birtakım tahminler

vardı, fakat, iş kesin birtakım efendim hesaplar ortaya çıkaracak bir döneme gelmemiştir.

Avukat Bülent H. Acar: Yine bir soru; Türkiye'nin 1996-2001 yıllarında Türkmen Gazı Projesi'ni tek başına yapabilecek ekonomik gücü var mıdır? Yoksa bu konudaki dış krediyi nasıl ve kaçta mal edecektir? Bu, gazın maliyetine eklenmeyecek midir?

Başkan: Bir dakika. Sayın Acar, şikâyet ettiğiniz konuda sorular yöneltiyorsunuz.

Avukat Bülent H. Acar: Hayır efendim.

Başkan: Baştan itibaren "Tanıklık görevinin dışına çıktı, değerlendirme yapıyor" diyorsunuz, şimdi.

Avukat Bülent H. Acar: Tanığın ifadelerine göre biz de sorularımızı soruyoruz sayın başkan. Soruyu yöneltirken...

Başkan: Beni dinler misiniz... Şimdi, siz, aynı yola gidiyorsunuz. O bakımdan, sorularınıza dikkat edin. Tanıklıkla ilgili olsun, bilirkişi gibi değil.

Avukat Bülent H. Acar: Hayır, biz tanıkla, ilgili soruyoruz. Tanık beyanı altında dinlediniz...

Başkan: Bundan sonraki sorularınızı da özenle seçin, cevap almam haberiniz olsun.

Avukat Bülent H. Acar: Seçtik geldik, özenle seçtik, yazdık geldik efendim, hazır.

Başkan: Lütfen cevaplayın, ondan sonrakileri dikkatli seçin.

Tanık Şükrü Elekdağ: Sayın başkan, tabiatıyla ortada bir model var, bugün gördüğümüz model, bu model de Bakû-Ceyhan Boruhattı'dır. Türkiye, Bakû-Ceyhan Boruhattı'nı da tek başına gerçekleştirme imkânlarına sahip değildi. O bakımdan, tabiatıyla yine bu Trans-Hazar Projesi'nin de Türkiye'nin, masrafların maliyetinin bir kısmını yüklenmesi, diğer tarafın da, diğer mali geri kalan kısmının da diğer finansörler tarafından işlenmesi şeklinde olacaktı. Bu, böyle oluyor Türkiye için.

Yani, bu soruyu ben çok anlamsız buluyorum; çünkü, ortada esas itibarıyla bir model var Bakû-Ceyhan meselesi. Türkiye onu da inşa etmedi tek başına netice itibarıyla, onda da Türkiye'nin katkısı var, fakat, aynı zamanda diğer finansörlerin diğer ortakların da katkısı var, bu da böyle olacaktı.

Avukat Bülent H. Acar: Sayın başkan, bir hususu tanığa hatırlatır mısınız. Yani, bizim sorumluzun nasıl olup olmadığının takdiri kendisine ait değil, o takdir mahkemeye aittir, bir uyarırsanız kendisini, sevinirim.

Başkan: Size de dikkatli olmanızı rica ediyorum.

Avukat Bülent H. Acar: Hayır, ben size söylüyorum, sayın tanık söylediği için söylüyorum.

Başkan: Başka sorunuz varsa, lütfen, yoksa sorularınıza cevap alamayacağım.

Avukat Bülent H. Acar: Var efendim.

Başkan: Eğer sorularınız, tanıklık sınırının dışına çıkarsa cevaplandırmayacağım, haberiniz olsun.

Avukat Bülent H. Acar: Var efendim; tabii, takdir mahkemeye aittir ben sorumu sorarım, nasıl takdir ederseniz, bir şey diyemem tabii.

Başkan: Dikkatli olun.

Avukat Bülent H. Acar: Şahdeniz'deki Azeri gazı 1997-1999 da satıma hazır mıdır?

Başkan: Bu soruyu sormamış kabul ediyorum.

Avukat Bülent H. Acar: Bir bakan, kendi başına hükümetlerarası antlaşma yapabilir mi?

Tanık Şükrü Elekdağ: Kendi başına hükümetlerarası anlaşma yapamaz...

Başkan: Bir dakika efendim, Sayın Elekdağ. Bu sorunun cevaplandırılmasına gerek yok. Başka var mı?

Avukat Bülent H. Acar: Var efendim. Hükümetlerarası bir anlaşmayı Bakanlar Kurulu adına ve devletin diğer görevlendirmiş olduğu kamu görevlileriyle birlikte imzalayan bir bakandan veyahut kamu kurum ve yetkilisinden kim, hangi yetkiyle, nasıl ve ne şekilde hesap soracaktır, bu konuda bir bilgisi var mı?

Başkan: Hayır, bu konuda da herhangi bir cevap istemiyorum.

Avukat Bülent H. Acar: Peki, efendim. Türkmen Gazı Projesi'nin fiyatı hükümetlerarası anlaşmaya dayalı olarak Bakan Ziya Aktaş'ın şahitliğinde BOTAŞ ile Türkmen tarafının şirketi arasında yapılan kontratla saptanmıştır. Fiyat, 100 ABD doları civarındadır. Bu antlaşmanın Bakan Cumhur Ersümer'le ne gibi bir ilgisi vardır?

Başkan: Bunu cevaplayabilirsiniz. Buyurun Sayın Elekdağ. Varsa tabii tanık olarak bilginiz, anlatabilirsiniz.

Tanık Şükrü Elekdağ: Efendim, Sayın Aktaş bu konuda bir anlaşma imzalamış. Bu, bana göre iyi bir fiyata benziyor, dünya fiyatlarıyla mukayese ettiğimiz takdirde. O dönemde 133 dolardan bahsediliyor birim fiyatı olarak, tabiatıyla iyi görülüyordu, makul olarak esas itibarıyla. Fakat, yani konumuz bu değil. Konumuz, Trans-Hazar Projesi neden önlendi, ne şekilde önlendi, bunda o zamanki hükümetin sorumluluğu nedir. Bu sorumluluk vardır, önütü kesmişlerdir bunun.

Avukat Bülent H. Acar: Son bir soru efendim. Mavi Akım hükümetlerarası anlaşma ve onay kanununa bağlanmıştır. Bir bakanın Türkiye Büyük

Millet Meclisi'nden bir onay kanununa karşı ne gibi bir etkisi olabilir?

Başkan: Bir dakika. Bu da, tamamen kurulun yapacağı bir değerlendirmedir, tanığa yöneltecek bir soru değildir.

Avukat Bülent H. Acar: Tanığa daha başka sorumuz yok. Yalnız, tanığın beyanları hakkında kısa bir değerlendirme yapacağız efendim izninizle.

Başkan: Dinliyoruz, lütfen.

Avukat Bülent H. Acar: Ben, 29 yılı aşkın meslek yaşamı olan bir avukatım. Yaşamımda ilk defa bir tanığın burada yazılı olarak 35 dakika yazılı metin okuduğunu kayıtlara geçirilmesi açısından söylüyorum. Tanık, zaten kendisi ifade etti; tanık, tanıklık yapmamıştır, beş duyusuyla algıladığı hiçbir olay yoktur. Kendi iddialarını buraya taşımıştır. Yalnız, tabii, bu bizim açımızdan üzüntü vericidir. Burası bir mahkeme salonudur, siyasi bir alan değildir, tanık ayrıca yorum yapamaz. Tanığın bu konudaki hiçbir beyanını kabul etmiyoruz, yazılı olarak da ayrıca bildireceğiz efendim. Ayrıca, sayın müvekkilimin de değerlendirmeleri olacak.

Başkan: Buyurun Sayın Ersümer, bu konuda diyecekleriniz.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Sayın başkan, tanık, tabii, engin tecrübeli, uzun yıllar dışişlerinde görev yapmış şu anda da Cumhuriyet Halk Partisi'nden seçilmiş bir milletvekili olan tanık huzurunuzda bazı değerlendirmelerde bulundu.

Tanığın iddia konusu konularla ilgili ileri sürdüğü yeni bir değerlendirmeyi ben tespit edemedim. Bir de maalesef tanık, bazen yılları karıştırdı, bazen olayları karıştırdı, bazen kişileri karıştırdı. Tabii, ben bunu bilgi dolu olmasına bağlayarak ifade etmek istiyorum; herhangi bir kasta yönelik yaptığımı da zannetmek istemiyorum. Bazı şeyleri de hiç görmezliğe geldi.

Biraz önce gerçekten bizim için de Türkiye Cumhuriyeti'nin bir bakanı olarak büyük haz ve zevk duyduğum sayın devlet başkanlarının bulunduğu masada ben de vardım ve Türkiye Cumhuriyeti adına o masada o imzayı ben attım. Sayın Clinton da mevcuttu, sayın cumhurbaşkanımız o masada yoktu, çünkü, hükümet adına imza atma yetkisi de Enerji Bakanı olarak bana aitti; zevkle gururla o imzayı attım, belki hatırlamışlardır.

Şimdi efendim, Bakû-Ceyhan Projesi, Trans-Kafkas, Trans-Hazar diye nitelendirebildiğimiz Orta Asya petrolerinin ve doğalgazın Türkiye üzerinden batıya taşınması noktasında, 1990 yılından beri devam edip gelen çok önemli bir proje idi ve Allah, onu da yine bize nasip etti, o projeye ilgili imzayı da AGİG zirvesi esnasında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına ben imzaladım ve "hiçbir proje

gerçekleşmedi" diyerek tarüğın yaptığı değeriendirmeyi yine üzüle-
rek duymak zorunda kaldım; çünkü, Bakû-Ceyhan Projesi Türkiye
Cumhuriyeti'nin onur vesikası bir proje olarak inşallah bu yıl sonun-
da 50 milyon tonluk bir petrolün Ceyhan'da Akdeniz'e akmasıyla ger-
çekleşecek bir projedir.

Biz hükümet olarak açıkça ifade ediyoruz, bu projelerin gündeme
getirilmesi, realize edilmesi noktasında baştan sona kadar ısrarlı ol-
duk, inatçı davrandık ve bunun sonucunda da Türkiye Cumhuriyeti
olarak, hem hükümetlerarası anlaşmanın imzalanması, yine ayrıca,
29 Ekim 1998 yılında hükümetlerarası deklarasyon yayınlanması nok-
tasında da ısrarlı çalışmalarda bulunduk.

Bu projenin gerçekleşmemesinin ana sebebi, Türkmenistan hükü-
metidir. Türkiye, bu projeye ilgili bütün mükellefiyetleri yerine getir-
miş, dışişleri zabıtları, dışişleri cerideleri, Cumhurbaşkanlığı konu-
maları, bakanlararası toplantıların gizli kriptolarını da bunların hep-
sini görebilmemiz mümkündür. Bu proje 3 milyar dolarlık bir projey-
di. 3 milyar dolarlık bir projenin realize edilmesi için temin edilme-
si gereken kredinin bu projede 1 metreküp gazın üzerine ekleyece-
ği maliyet 50 doların üzerindedir. 40 dolarlık bahsedilen Türkmen ga-
zı, kuyu başındaki bir gaz fiyatıdır, bu boruhattı Türkmenistan'ı geçe-
cek, Hazar'ı, Azerbaycan'ı, Gürcistan'ı geçip Türkiye gelecektir. Sayın
Ziya Aktaş tarafından bir alım satım kontratı imzalanmıştır. Bu alım
satım kontratında bir fiyat ve yükümlülükler meydana gelmiştir. Bu
alım satım kontratındaki fiyat, biraz önce ifade ettik, 100 dolarlar ci-
varındadır. Öyle, 40 dolarlık 45 dolarlık bir fiyat söz konusu değildir.

Yine aynı şekilde, bu konsorsiyumda Türkiye'nin hiçbir görevi yok-
tur. Türkiye, bu konsorsiyumun kuruluşunda, bu konsorsiyumun ça-
lışmalarının sürdürülmesinde, hiçbir mükellefiyet üstlenmemiş olma-
sına rağmen, Türkmenistan'la konsorsiyum arasında çıkan ciddi mese-
lelerde arabuluculuk görevini üstlenmiştir. Defalarca Türkmenistan'a
gitmişimdir, bu şirketle Türkmenbaşı arasındaki problemin halliyle il-
gili ısrarlı olmuşuzdur, ama, maalesef, Şubat 1999'da Türkmenbaşı'nın
bu şirkete vermiş olduğu görev sona ermiştir ve tekrar bu şirket görev-
lendirilmemiştir. Aynı kapsamda, bu aşamada biz yine Hazar'daki ga-
zı, Kafkas'taki gazı Türkiye'ye taşıma noktasında 2001 yılı Mart ayın-
da Sayın Cumhurbaşkanımız Necdet Sezer'in de tanıklığında 6 milyar
metreküplük bir Azeri gazının Türkiye'ye getirilmesiyle ilgili anlaşmayı
da imzalamış bulunuyoruz, 2006 yılında gelecektir.

Yani, şimdi burada gerçek dışı adeta ve halisünasyon tarzında
olayların anlatılarak yaşanmış olayların görmezliğe gelinerek ileri sü-
rülen iddialar üzücüdür.

Sayın tanığın bu beyanına aynen katılıyorum. Belki soruşturma önergemizde olmayabilir, Yüce Divan kendini yetkili saymayabilir; ama, ben özellikle istiyorum. Bu yüzde 4 hamiline hisse kimmiş, neymiş, kimlere aitmiş, bu ortaya çıksın, açıklansın, birçok insan da böyle birtakım gizli, esrarengiz cümleler edilerek töhmet altında bırakılmaktan kurtulsun diye düşünüyorum.

Efendim, şimdilik bu beyanlarda bulunuyorum. Tanığın beyanlarının soruşturma önergelerinden alınmış pasajlar, gazete köşelerinden alınmış birtakım iddiaların ve yine komisyon önergesine ek olarak ileri sürülmüş ve aşamalarda toplanacak delillerle aksi ispat edilecek iddialar olduğunu belirterek teşekkür ediyorum.

Başkan: Sanık Zeki Çakan, sizinle bir ilgisi yoktu zaten ,ama yine de soruyorum.

Sanık Zeki Çakan: Yok efendim.

Başkan: Müdahil vekillerinin herhangi bir söyleyecekleri var. mı?

Müdahil Avukat Zeynep Tuncer: Efendim, bir değerlendirme durumunda olduğumuz için şu anda beyanda bulunamıyoruz, ileride yazılı olarak beyanda bulunacağız.

Başkan: Cumhuriyet Başsavcı Vekili Abdurrahman Yalçinkaya.

Cumhuriyet Başsavcı Vekili Abdurrahman Yalçinkaya: Kamu adına tanığa bir sorumuz bulunmamaktadır. Teşekkürler.

Başkan: Sayın Elekdağ siz yerinize geçebilirsiniz.

Tanık Şükrü Elekdağ: Bir-iki cümle söyleyebilir miyim sayın başkan.

Başkan: Buyurun, dinliyoruz. Sonra, yerinize geçeceksiniz ve şu nu birlikte söyleyeyim ondan sonra; duruşma bitinceye kadar, öğleden sonra devam edeceğiz, bir ara vereceğim. Gerekebilir, sizi, tekrar bir şeyler sormak için gerekebilirsiniz, orada oturacaksınız, öğle-yin ara verdikten sonra lütfen duruşma bitinceye kadar orada kalın. Buyurun sizi dinliyorum.

Tanık Şükrü Elekdağ: Efendim, Sayın Mustafa Cumhur Ersümer herhalde benim söylediğim bazı soruyu yanlış anladılar. Ben, Bakû-Ceyhan projesini, övüneceğimiz bir proje olarak niteledim ve hakikaten övüneceğimiz bir projedir, bir başarıdır Türkiye için; fakat, yani, bu proje, Türkiye'nin enerji koridoru olma vasfını daha tam anlamıyla ortaya çıkaramamıştır. Eğer Trans-Hazar Projesi olsaydı ve Türkiye üzerinden geçen gaz Avrupa'ya geçmiş olsaydı, o zaman, Türkiye, bu enerji koridorluğu vasfını kazanacaktı. Onun dışında, Sayın Ersümer'in söyledikleri, benim görüşlerimin her halükârda değiştirilmesine yol açacak nitelik taşıyor; ben görüşlerimi muhafaza ediyorum. Saygılarımı sunarım.

Başkan: Buyurun. Teşekkür ediyorum Sayın Elekdağ.

Orhan Güvenen ve Türkiye optimali

Ertuğrul Özkök 16 Temmuz 1997'de *Hürriyet*'teki köşesinde şunları yazıyor:

Türkiye'nin OECD Daimi Temsilcisi Orhan Güvenen, bugün Başbakan Mesut Yılmaz'la görüşüyor. Yılmaz, OECD Temsilcisi'ni Devlet Planlama Teşkilatı Başkanlığı görevine getirmek istiyor. Orhan Güvenen bu görevinden önce Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı görevini yapıyordu. Özal döneminin en parlak bürokratlarından birisiydi.

Çiller'le çatışma

Daha sonra Demirel ve İnönü'yle de çok yakın çalışma içinde oldu. Her iki devlet adamının da takdirini kazanmış bir bürokrattı. Ancak Çiller başbakan olunca işler tersine döndü. Güvenen'le Çiller'in yıldızları daha baştan barışmadı. Eski Devlet İstatistik Kurumu başkanı, Çiller'in ekonomik rakamları kendi çıkarına tahrif etme girişimine izin vermedi. Bu arada Çiller'in bürokrasi konusundaki ilk gafları da bu dönemde ortaya çıktı.

DYP genel başkanı, devlet bakanlığı sırasında parayla ilgili bazı bilgiler için Güvenen'e telefon edince o da, "Herhalde beni Merkez Bankası başkanıyla karıştırdınız" diyerek nazik bir cevap vermişti. Yılmaz bu konuları Güvenen'le son Paris gezisi sırasında konuştu. Her ikisi de DPT'ye yeni bir şekil ve misyon verilmesi görüşünde birleştiler. Güvenen, DPT Başkanlığı görevini kabul ederse, bu kuruluşun 40 yıllık tarihinde radikal bazı değişiklikler yapmak istiyor.

Radikal değişim

Mesela, 700'ü bulan personel sayısını 300-350 kişiye indirmeyi düşünüyorlar. Bütün uygulamacı birimleri bu kuruluşun bünyesinden

almayı planlıyorlar. Yani teşvik vs ile ilgili daireler artık bu kuruluşun kapsamında kalmayacak. DPT bunun yerine Türkiye'nin 2000 yılı ötesine yönelik gelişme konseptlerini çıkaracak. Türkiye'nin gelişme perspektiflerini belirleyecek. Buraya özel statüyle personel alınacak. Parlak beyinlerin DPT'de görev almasına çalışılacak. Kısaca DPT, tarihinde ilk defa, "sosyalist makyajlı" bir yönlendirme kuruluşu olmaktan çıkarılacak.

Ankara'da Güvenen'in yeniden Devlet İstatistik Enstitüsü'ne mi dönmesi, yoksa DPT'nin başına mı geçmesi gerektiği konusu tartışılıyor. DİE onun döneminde çok büyük gelişmeler göstererek, dünyanın en önemli istatistik kurumlarından birisi haline geldi. Ne yazık ki onun ayrılmasından sonra bu gelişme sürdürülemedi. Oysa Türkiye'nin sağlıklı istatistiklere ihtiyacı var. İşte bu gerekçeyi öne sürenler, onun yeniden DİE'nin başına getirilmesi gerektiği tezini savunuyorlar.

Hayal ufkı

Başbakan Yılmaz ise aksi görüşte. O, Türkiye'nin önünün açılması ve 2000 yılının ötesine hazırlanması için fikir üretilmesi gerektiğine inanıyor. Onun için DPT'yi bir tür "büyük Türkiye'nin gelecek tasarımcısı" olarak görüyor. Ama bu tasarım, 1960'lı yıllardan itibaren bu kuruma hâkim olan sosyalizm kokulu, iğneden ipliğe üretim planlaması yapan bir zihniyete dayanmıyor. Bunun yerine, bir anlamda Türkiye için, "hayal üretecek" bir merkez oluşturma fikrine dayanıyor. Tabii hayal deyince bazılarının aklına hemen "gerçekleşmeyecek şeyler" geliyor. Oysa bir ülkenin gelişebilmesi için, bugün hayal kabul edilebilecek hedefler koymak ve bu hedeflere yönelmek gerekiyor. Rahmetli Özal'ın 1980'li yılların sonunda ilk defa Diyarbakır'da söylediği şu söz hâlâ kulaklarımda: "Onlar bizim hayallerimize bile yetişemezler."

Bugün Türkiye'de normal kabul ettiğimiz birçok şey, çok değil bundan 10 yıl önce hayallerimize bile giremiyordu.

Roma 2000

Orhan Güvenen böyle bir misyon için ideal isim. O, bugün Avrupa'nın gelişmesine şekil veren Roma 2000 kulübünün tek Türk üyesi. Yunus Emre hayranı, aynı zamanda rakamların dilini en iyi okuyan insanlardan birisi. Yani, Türk'ün hayal ufkunu genişletebilecek en iyi isimlerden birisi. O nedenle umarım bugünkü görüşme iyi geçer.¹⁷³

Ertuğrul Özkök'ün ümidi boşa çıkmadı. Güvenen DPT'ye müsteşar oldu. Ancak, Özkök'ün altını çizdiği hayal ufku ne yazık ki kısa kaldı. Güvenen, olmayan bir kilovat elektrik enerjisinin maliyetini hesaplayabilmekte yetersiz kaldı. Yapmış olduğu tahminlere rağmen, Türkiye önce iki büyük depreme sonra da büyük ekonomik krize rağmen, 2008 yılında 38 milyar metreküp doğal gaz ithal etti...

Orhan Güvenen'in TBMM Soruşturma Komisyonu'ndaki ifadelerinden bazı bölümler

... Bir de, arz-talep olgusuyla ilgili olarak, enerji konusunda arz ve talebin belirlenmesi çok ciddi ve hassas bir konudur efendim. Ben, 1980'li yıllarda Paris Üniversitesi'nde öğretim üyesiyken ve aynı zamanda OECD Bilgisayar Dairesi'nde çalışırken, modelci olduğum için, o zaman, uluslararası uygulamalı sistem analizi –özür dileyerek, müsaadenizle, bir yanlış anlama olmaması için asıl adıyla söyleyeyim– “*International Institute of Applied System and Analysis*” ilk olarak Doğu ve Batı bilim adamlarını bir arada çalıştırıyordu ve bu arada, yapılan çalışmalardan biri, dünya enerji modeli saptamasının yapılmasıydı. Ben, bu kapsamda OECD'yi temsil ediyordum.

Orada, kısa sürede şunu gördük; bilim adamları çok ciddi, düzeyli bilim adamları olmasına rağmen, biz, olayın talep kısmında büyük yanlışlıklar yapmıştık, çıkan bir arz modeliydi, talep yeterince kalle alınmamıştı. Burada da, yapı farklı da olsa benzeri bir sorun olduğunu gördüm. Arz ile talep birbirini tutmuyor, talebi tespit etmede ve dolaylı olarak arzı tespit etmede teorik olarak da zorlanıyorduk, uygulamada da zorlanıyorduk.

Efendim, neden dersenez, gelen bilgiler birbirini tam tutmuyordu. Hoşgörünüze sığınarak arz etmeye çalışayım; genel olarak, ülkemizde, kamuda, on ilki yıl, değişik süreçlerde –İstatistik Enstitüsü'nde yedi yıl, büyükelçi olarak üç yıl– daha önce çalıştığım için, kamu işleyişi konusunda, her ne kadar hoca da olsam, mütevazı bir deneyimim var; birlikte çalışmanın çok kolay olmadığını benden daha iyi takdir edersiniz. Bilgi akışının çok güçlü olmadığını, yine, eminim, benden daha iyi takdir edersiniz. Bizlerin de dolaylı olarak özel bir konumuz yoktu. Her ne kadar yasa gereği, Türkiye'nin teknik koordinasyonundan Devlet Planlama Teşkilatı sorumludur ve yetkisindedir olgusu olmakla beraber, bazı yetki alanları vardı, tabii, fiyat olgusu gibi, kontratların imzalanması ve ihaleler gibi ve bu kapsamda gözlemleyebildiğim genel bir olgudur bu, yalnız Enerji Bakanlığı'yla veya

BOTAŞ'la olmamıştır efendim, diğer kurumlarla da benzeri olguları yaşadık.

Onun için, bunu, bilim dürüstlüğü adına, namus adına söylemek konumundayım; bilgi akışı ülkemizde genel olarak zor olur, bu kapsamda da benzer olayı yaşadık. Bilgi akışı yeterince olmuyordu. Yeterince bilgi alamadığımız için, biz mi yanılıyor, onlar mı yanılıyor, tam olarak saptayabilme konumunda değildik. Ben, arkadaşlarımı defalarca dinledim, gece yarları saat 1'lerden, 2'lerden sonra ve dediğim gibi, bir hoca olduğum için, bir de konunun ciddiyetinden ötürü, ayrıca, yapım gereği de, daima sistemi etkiler olabileceğini şu veya bu şekilde bildiğim için, değişik kesimlerden uzmanları dinledim, sorumlu arkadaşlarımı dinledim.

Ben, bunu, vicdanen söylemek konumundayım. Bir keresinde, Sayın Ersümer'in, bana, Türkiye'de enerji arzında gelecek yıllarda zorluk yaratacaksınız demesini de, samimiyetle söylediği kanaatindeyim. Kanaati, Türkiye'nin, gelecek yıllarda, enerji konusunda darboğaza gireceğiydi. Bu da ciddi bir konu.

Sayın başkan, yeterince enerji olmayacağı, yeterince elektrik olmayacağı ve dolaylı olarak, bizim, bu konudaki davranışımızın, bir anlamda, gelecekte enerji arzını, önümüzdeki yıllarda engelleyeceği kanaati vardı sayın bakanda. Eminim ki bu konuda samimiydi, bu onun kanaatiydi ve nihayet, o da bir bakandı, teknisyenlerinden aldığı bilgi buydu. Bizim kanaatimiz farklıydı. Biz de yanılabiliriz. Bizim kanaatimiz buydu; ama, bunu, vicdanen, dediğim gibi söylemek konumundayım, görebildiğimiz buydu. Görebildiğimiz bilgi, veri ve alabildiğimiz bilgiden, veriden, bir enerji fazlası olacağı ve özellikle de yapılan anlaşmaların bir yerde ödemeyi gerektirdiği, almak zorunluluğunu getirdiği için çok hassas bir olgu olduğunu, o bakımdan da arzın çok ciddiyetle ele alınması gerektiği ve dolaylı olarak, bir de, bütün bu enerji üretimi dağılımının Türkiye coğrafyasındaki olguları konusunda bazı farklı görüşlerimiz vardı. Bu kapsamda, tekrar arz ediyorum, bütün vicdanımla, biz de yanılıyor olabiliriz. Ben, o zaman ki bir müsteşar ve hoca olarak, vatanıma olan sorumluluğumla böyle düşünüyordum; ama, yanılma payım da...

...

Genellikle kurumların bir tekelci yaklaşımı var, bilgiyi tutma ve karar sistemiyle bire bir olma konusunda bir şey. Hoşgörünüze sığınarak, ben, çalıştığım kurumlarda, çok fazla bir araya gelerek Türkiye optimalinin arandığı kanaatine varamadım. Hoşgörünüze sığınarak, bu benim şahsi düşüncem, yanılıyor olabiliriz. Bir kalite maksimizasyonu yaklaşımı olduğu kanaatine de varamadım, risk minimizasyonu

olgusunu gördüm; yani, hiçbir şey yapmazsanız hiçbir şey olmuyor, hatta, çok da yükseklere gelebiliyorsunuz; ama, bir şey yapmanın ciddi maliyetleri var, sorumlulukları olabiliyor. Bu bilgi eksikliği, işbirliği, matematik dilde, çok özür dileyerek söyleyeyim; yani, matematiğin önemli bir teoremi vardır; altkümelerin, yani parçaların tek tek optimalini, yani en iyi çözümü alır toplarsanız, kümenin optimalı çıkmaz. Başka bir deyimle, Türkiye için bazı konuları parça parça alır, en iyilerini yaparsanız; fakat, bunu toplarsanız, Türkiye optimalı çıkmaz. Önce Türkiye optimalı, Türkiye'nin bütünü için en doğru olanın ne olduğunu çıkarmak gerekir. Yine özür dileyerek, başka bir şekilde arz etmem gerekirse, bir otomobil 10 000 küsür parçadır. 10 000 küsür parçanın, siz tek tek çok harika karbüratör yapabilirsiniz, distribütör, jant yapabilirsiniz; fakat, bu 10 000 küsür parçayı bir etkin otomobil kavramı içinde, önceden tasarlayıp, bu parçaların birbirleriyle uyumlu olarak çalışmasının üretimini yönlendirip ve bunları bir araya getirip, sonunda anahtarı çevirdiğiniz zaman, o dört tekerleğin birkaç yüz bin kilometre asgari hatayla çalışmasını sağlamanız gerekir, optimal budur, daha iyi bildiğiniz gibi.

Güvenen, TBMM Soruşturma Komisyonu'nda ilginç bir Türkiye değerlendirmesine de imza atıyor:

“Değerli kurulunuzu rahatsız etmek istemem, değerli vakitlerinizi almak istemem; fakat, ülkemizin 2004'te, bugünkü konumlarda olusunun, benim naçizane algılayışına göre, belki nedenlerinden biri de sosyal sermaye birikiminin eksik kalışıdır. Ben bir işadamının evladıyım. 1950'li yıllarda rahmetli babam elimden tutar, o dönem Doğu Anadolu'da temsilcisi olduğu önemli firmalara götürdü. Saygıyla söylüyorum, yanlış arz etmiş olmayayım, bu firmalardan hiçbirinin ne sahibi ne üst yöneticisi şey değildi, hepsi ya Fransız, İtalyan, Musevi vatandaşlarımız, bunu saygıyla arz ediyorum; fakat, neden; çünkü, iş dünyasında bir sosyal sermaye oluşmuştu efendim. Benim ülkem, imparatorluk incelenirse, bu pek incelenmiş bir konu değildir efendim, sosyal sermaye konusunda çok eksikleri olmuş, bunu ancak yakın tarihlerde kademe kademe kapatabilmiş bir ülkedir, iş dünyasında da böyledir, birçok konuda da böyledir. Dolaylı olarak, zannediyorum, biz hâlâ onun zorluklarını çekiyoruz. Kamuda da bazı konular eskiden daha olumluydu, sonradan tahribat gördü. Bağışlayın, konuyu değiştirmek istemiyorum, saygıyla arz ediyorum; ama, benim anlayış nedenimde, bu geçiş birikiminin ister istemez bugüne yansımalarının etkileri var.

Bir de çok saygıyla arz ediyorum, bunu lütfen bir sade vatandaş görüşü olarak kabul buyurun. Tabii, çok değerli insanlarımız geldi; fakat, siyaset ile kamu arasındaki etkileşim her zaman Türkiye optimalini pek çıkaran yaklaşımı olmadı. Burada bir kusurlu aramıyorum efendim; fakat, böyle bir olgu. Bu da, konuştuğumuz konuda, zannediyorum bunun örneklerinden biri efendim. Ben size başka konularda da çok somut örneklerle arz edebilirim. Çok matematik olarak, Türkiye'nin bugün 10 000 doları geçen bir ülke, Kıbrıs diye bir sorunu olmayan bir ülke, Güneydoğu diye bir sorunu olmayan bir ülke olabileceğini matematik olarak ispatlayabilirim, zamanında belirli kararlar alınmış olsaydı.

Başkan: Sayın Hocam, bu bilgiler, gerçekten çok kıymetli bilgiler. Türkiye'nin problemleri, güzel de yaklaşımlar oluyor. Biz sizi dinlemekten gerçekten büyük bir zevk duyuyoruz. Yalnız, konuyu biraz somutlaştırmanız lazım. Genel mahiyetteki şeyler, tabii, bizim önümüzdeki soruşturma konusu olan Cumhur Ersümer ve Zeki Çakan.

Orhan Güvenen: Müsaadenizle hemen cevap arz etmeye çalışayım. Değerli milletvekilim, takdir buyuracağımız gibi, konuştuğumuz konular enerji dahi olsa sosyoekonomik olaylardır, çünkü, sistem sosyoekonomik sistem, matematik dilde sonsuz sayıda değişkenin hareket ettiği, matematik anlamda kompleks, yani karmaşıklığın olduğu, kaosun olduğu, kırılmaların olduğu ve büyük belirsizliğin olduğu sistemlerdir. Biz fizik sistemden bahsetmiyoruz. Dolaylı olarak burada hata payı yüz binde bir, milyonda bir değildir, burada hata payı yüzde 10, yüzde 20, bazen yön farklılığı olabilir. Dolaylı olarak o sistemin içindediniz. Nihayet sosyoekonomik olayları toplumda, enerjiyle ilgili, elinizdeki veri konularında, bilgi konularında, geliş olgularında bütün bunlar önünde sonunda her ne kadar bir enerji meselesi gibi görünse dahi, sonunda bir sosyoekonomik sistem içinde hareket ediyor. Onun için, ben kimseyi savunmak veya şey değil...

Fatma Şahin (Gaziantep): Çok yuvarlak bir yorum yapıyorsunuz, bizim çok daha pozitif bir şekilde yorumunuza ihtiyacımız var.

Orhan Güvenen: Efendim, beni bağışlayın, yuvarlak yorum yapmıyorum. Ben bir bilim insanıyım, bilim adına da söylenebilecek budur. Sosyoekonomik olaylardan bahsediyorum, fizik konuşmuyorum, fizik konuşsam fizik konuşurdum. Burada sosyoekonomik olaylara matematik yaklaşım ayrı bir olgudur; çünkü, elinizdeki veri zaten şeydir. Türkiye'nin istatistikleri bile –yedi yıl sorumluluğunu taşımış bir insanım– yüzde 40'lar düzeyinde hatalar taşır bazı konularda. Bu, o insanların dürüst olmadığından değil, bilgi akışı. İnsan size diyor ki, bu firmada 75 kişi çalışıyor, aslında 75 kişi çalışmıyor, 197 kişi çalışıyor. Peki

niye bunu söylüyor dersenez; çünkü, diğer kalanlarının sosyal ödemele-
rini yapmadığı için. Siz burada kalkıp, bunu, efendim durum budur di-
ye ona göre istatistik yapamazsınız, elinize gelen bilgi, belgeli bilgiyle
ancak istatistik olur. O dediğiniz tahmin olur, araştırma olur.

Benim arz etmeye çalıştığım, bize gelen bilgi kapsamında, bizim
kanaatimiz buydu, yaptığımız da, zannediyorum çok dürüst bir hare-
kettir, bilim adına da, vatandaşlık adına da, sorumluluk adına da.

Fatma Şahin (Gaziantep): Öbür tarafta uyuşmuyorsa, burada bir
kötü niyet vardır diyebilmek gerekir. Ben burada samimiyet değil...

Ayhan Zeynep Tekin Börü (Adana): Sayın müsteşar değil, biz diye-
ceğiz Fatma Hanım.

Fatma Şahin (Gaziantep): Hayır ama, samimi olduğunu söylediği
zaman örtüşmüyor. Ben onu anlayamıyorum.

Ayhan Zeynep Tekin Börü (Adana): Kendisine göre...

Orhan Güvenen: Sayın milletvekilim, bizim söylediğimiz, zannedi-
yorum, cesaret bakımından da, bilim bakımından da o tarihte yapıla-
bilecek en dürüst ve en cesur hareketlerden biridir.

Ayhan Zeynep Tekin Börü (Adana): Bence de... Biz teşekkür edi-
yoruz.

Orhan Güvenen: Dolaylı olarak da, yapabileceğimizin en dürüstü-
nü ve en sorumluluğunu yaptık; ama, vicdan denilen bir şey var. Ben,
bir yerde hata payı olan bir sistem içinde bilgi akışının...

Orhan Güvenen Yüce Divan'da tanık:

Tanık Orhan Güvenen: ... Sayın Başkan, bu konuda, biz,
Devlet Planlama Teşkilatı olarak ayrıntıyla, elbette ki ülkemizin,
Türkiyemizin optimali kapsamında, mevcut bilgiler kapsamında ne
yapılması gerekiyorsa onu yapmaya çaba gösterdik. Takdir buyura-
cağınız gibi, bu gibi konularda temel olan bilgi ve bilginin asgari ha-
tada olması çok önemlidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de arz
etmiş olduğum gibi, benim, mütevazı kamuda edinmiş olduğum de-
neyim, kamudaki kurumlar arasında genelde bilgi akışı pek yeter-
li değildir sayın başkanım. Aynı olguyu yaşadık; fakat, bu, tama-
men yapısal ve ülkemizde kamu kurumları arasında genelde her za-
man değilse bile çoğu kez olan bir olguydu. Bizdeki bilgilerle, Enerji
Bakanlığı'nın ve BOTAŞ'ın bilgileri, verileri aynı olguda, düzeyde de-
ğildi. Tabii, biz, bilgiyi, temelde, takdir buyuracağınız gibi, Enerji
Bakanlığı'ndan ve BOTAŞ'tan almak durumundaydık. Elimizdeki ol-
gular kapsamında yaptığımız yoğun çalışmalar, değerlendirmeler,
bu konuda, zamanında, bir hoca olarak da, kendim çok yıllar önce

matematik kapsamda çalışmış biri olarak konuyu değerlendirmeye çalıştık. Tekrar arz ediyorum, bilgi eksiklikleri içinde; fakat, bu bilgi eksiklikleri Türkiyemizin geneli ve genel olarak kamuda mevcut olan bir husustur, hoşgörünüze, müsaadenize sığınarak tekrar arz edeyim. Bu kapsamda bizim görüşümüz, taleple ilgili bir olguydu. Enerji konusunda Enerji Bakanlığımızın ve BOTAŞ'ın belirttikleri, düşündükleri talebin yüksek olabileceği kanaatimiz vardı. Tekrar arz ediyorum, bunu, mevcut bilgiler ve hata payı olan bilgiler kapsamında mümkün olan çabayla değerlendirmeye çalışıp, bu kanaate vardık. Fakat, benim algılayabildiğim, muhtelif yaptığımız toplantılar kapsamında Planlama'da arkadaşlarımla edindiğim olgu, Enerji Bakanlığı'ndaki teknisyen arkadaşlarımız bu görüşte değildi. Sayın başkan, zannediyorum o dönemlerde kullanılan bir deyim vardı; Türkiye'yi karanlıkta bırakmak. Takdir buyuracağınız gibi, bizim, Devlet Planlama Teşkilatı olarak çok ciddi bir sorumluluğumuz vardı. Yani, Türkiye'yi karanlıkta bırakmaya bir yerde sebebiyet veren durumda olmak çok ciddi bir olgu. Bunun da çok ciddi tahlillerini yaparak düşünmeye çalıştık.

Sonuçta vardığımız olgu, talebin, Türkiye'nin gelecek yıllardaki ihtiyacı kapsamında yüksek olduğu kanaat idi; ama, tekrar arz ediyorum müsaadenizle sayın başkanım, bu, elimizdeki sınırlı ve hata payı yüksek eksik bilgilerle gücümüzce yapabildiğimiz bir değerlendirmeydi. Vicdanıyla arz edeyim ki, biz de yanlılabıldik. O dönemdeki kanaatim, arkadaşlarımla çok uzun toplantılar yaptım, o arkadaşlarım hâlâ görevdedirler ve konularının da çok değerli uzmanlarıdır, varmış olduğumuz sonuç bu yaklaşımdaydı, talebin nispi olarak yüksek olduğu kanaatindeydi ve bunu da yazılı olarak ben Enerji Bakanlığı'na arz etmeyi o dönemde bir görev bildim. Sayın başkan, benim arz edeceklerim temelde bunlardır efendim.

...

Başkan: Bir başka konu, 3096 Sayılı Yasa gereğince Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, yapılması öngörülen projeleri Devlet Planlama Teşkilatı onayına sunarken, projelere ilişkin verileri göndermek zordur. Devlet Planlama Teşkilatı onay mercii olduğundan, bu verilerde eksiklik görüldüğünde, karar vermeden önce, bakanlıktan, eksik görülen hususlara ilişkin bilgi ve belgeler de istenebilir. Bu durumda, Meclis Soruşturma Komisyonu'nda verdiğiniz ifadede, alıntı olarak söylüyorum, "DPT'nin elindeki bilgi ve belgelere göre kanaat oluştuğunu; ancak, bilgi ve belgelerin yetersiz olduğunu" söylemektesiniz. 3096 Sayılı Yasa'nın Devlet Planlama Teşkilatı'na vermiş olduğu yetki de göz önünde bulundurularak, bu bir çelişki olmaz mı? Devlet Planlama Teşkilatı, bu projeler hakkında, sizin döneminizde,

yetersiz verilere dayanarak mı olumsuz cevaplar vermiştir; buyurun? Bunu anlattınız; ama, bir kez daha daha da netleştirmenizi istiyorum.

Tanık Orhan Güvener: Başım üstüne, arz edeyim efendim. Elbette ki, efendim, müteaddit kereler bu konudaki uzman arkadaşlarım, gerek Enerji Bakanlığı'nın gerek BOTAS'ın yetkili uzman arkadaşlarıyla görüşerek, tabii bilgim dahilinde, mümkün olduğu kadar bu bilgi akışını sağlamaya çalıştılar; yani, bu mutlaka verilmez veya verilmedi diye bir husus yok sayın başkanım. Burada, müsaadenizle, arz etmem gereken bir husus var: Daha önce arz etmiş olduğum gibi, genel olarak, biz de, kamuda, kurumlar arasında etkileşim pek Türkiye optimali kapsamında her zaman olmaz. Bu, kötü niyetten değil efendim, kurumlaşmanın yeterli olmayışından kaynaklanır, genel bir husustur bu, yalnız bu iki kuruma ait değil.

İkinci husus sayın başkan, Türkiyemizde, daha önce, 7 yıl Türkiye istatistiklerinin sorumluluğunu taşımış biri olarak ve uluslararası kapsamda da bu konuda çalışmış biri olarak arz etmem gerekir ki, zaten, istatistik altyapıları değişik sektörler için farklı boyutlardadır. Dolaylı olarak bilgi akışından öte, bir de, bu tür bir istatistik altyapı ve veri akışından gelen bir hata payları vardır. Ben, size arzımda, bu hususları da ekleyerek, naçizane, mütevazı bir bilim insanı olarak konuyu değerlendirdim. Bilgi eksikliği bu iki hususu da kapsamaktadır efendim.

...

Başsavcı Abdurrahman Yalçınkaya: Başkanım, sorularımız olacak. Soruşturma Komisyonu'ndaki ifadenizde "ortalama olarak bakıldığında zaman elektriğin kilovat/saatinin 3 sent civarında tedavül gördüğünü, bu fiyatın çok üzerine çıkmanın Türkiye'nin geleceğe yönelik rekabetini zorlayacağını" belirtip, daha sonra, bir teknisyen olarak gözlemlediği hususların;

1. Enerji çeşitliliği bakımından; yani, petrol, doğalgaz, rüzgâr gibi, Türkiye'nin enerji stratejisinde bir yanlışlık olduğunu saptadıklarını,

2. Ülkelerin çeşitlendirilmesi olgusunda hatalı davranıldığını, bunun bir risk getirdiğini, Rusya Federasyonu "gazı kesiyorum" derse problem yaşanacağını, fiyat farkına rağmen riskin minimize edilmesi gerektiğini,

3. Bu fiyatlarla Türkiye'nin geleceğinin kapatıldığını, 8 sentlik fiyatlarla rekabet edilemeyeceğini, teknolojinin onlarda olduğunu, bizde ise, ucuz emek olduğunu, sadece bunun açığının kapatılamayacağını belirtmektesiniz.

Bununla birlikte, devamı, arz ve talep hususundaki yanılmayı da normal karşılayamayacağınızı, bu kadar önemli bir yanılmanın Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nda olmaması gerektiğini belirtiyorsunuz. Bu konulardaki düşüncelerinizi neye dayanarak bildirdiniz? Bir teknisyen olarak bunları gözlemeleme şeklinizi açıklayabilir misiniz?

Tanık Orhan Güvenen: Baş üstüne, arz ederim efendim. O hususta, efendim, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde arz etmiş olduğum 3 sent fiyat, dünyadaki belirli gelişmiş ekonomilerde olan ortalama fiyatlardır efendim. Bunun üstünde olanlar da vardır, hatta, altına düşebilen ülkeler de vardır. Takdir buyuracağınız gibi, Türkiyemiz gibi, özellikle o dönemlerde yüksek enflasyonla yaşayan, kaynak bulmakta zorlanan bir ülkenin, takdir buyuracağınız gibi, bu maliyetlere varması, bu fiyatlara varması, zaten, yapısal olarak çok zordur, bunu teslim etmek lazım. Benim arz etmiş olduğum 3 sent dünya olgusudur. Mademki dünyayla yarışıyoruz, dolaylı olarak, hedefimiz, mümkün olduğu kadar bu 3 sente yaklaşmak olmalı; ama, takdir buyuracağınız gibi, ülkemizin yıllardan gelen yapısal sorunlarıyla beraber, bu rakamlara yaklaşmanın matematik olarak da pek kolay olmayacağı bilinen bir olgu; birincisi, bu kapsamdadır yorumum. Dünya rekabeti içinde, dünyanın gelişmiş ekonomilerinin nerede olduğu olgusu, hususudur efendim. Bizim yapımızdan gelen olgu da, maliyet olgumuzun, Türkiye'ye kaynak çekme olgumuzun çok sınırlı ve zor, özellikle o yıllarda...

Ayrıca, benim yapmış olduğum yorum son birkaç yılla ilgili bir olgu değildir efendim. Benim yaptığım yorum, bir yerde, 1950'lerden bu yana gelen olgunun genel ortalamalarını tahlil eder. Enerji stratejimizin ve konuya yaklaşımımızın bir yerde Türkiye optimali kapsamını pek sağlayamadığı kanaatindeyim; ama, bu benim kendi kanaatim. Dediğim, arz etmiş olduğum gibi, bir hoca olarak; ama, yapmış olduğum tahlil, son bir veya iki yılla ilgili değil, genel olarak 1950'lerden bu yana gelen stratejinin bugün bizi vardığı konuyla ilgili yapılmış olan bir tahlildir efendim. Bilmiyorum eksik bıraktığım soru oldu mu efendim.

...

Başsavcı Abdurrahman Yalçınkaya: Bu iddia konusu elektrik enerjisinde arz fazlalığı oluşumunda bu yap-işletlerin kurulması Türkiye'yi bir enerji darboğazına soktu mu? Suç tarihi itibarıyla bu konuda bilginiz varsa, yoksa da, "yok" diyebilirsiniz.

Tanık Orhan Güvenen: Bildiğim kadarı, efendim, enerji darboğazına girmedi Türkiye.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Sayın başkanım, buradaki tanığın

anlatımlarını değerlendireceğiz; ancak, ondan önce, izniniz olursa, tarığa bir iki soru yöneltmek istiyorum.

Başkan: Siz söyleyeceksiniz, ben o sorunun sorulup, sorulmamasını takdir edeceğim; yeni yasa onu öngörüyor, buyurun.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Tabii efendim, o şekilde arz edeceğim. Haziran 1999 tarihli bir belge var, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na gönderilmiş bir belge. Bu belge, komisyonda değerlendirilirken, bu belgenin içermediği, bu belgede yer almıyor, bu belgenin kastetmediği birçok suçlama tarafıma yöneltilmiştir. Yine, ayrıca bu belgede, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı muhatap alınmış, yine, bu yazının içeriğinde enerji sektörü bir bütün olarak değerlendirilmiş, enerji sektöründe görev yapan bütün kurum ve kuruluşlar bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur; ama bu belgeyle ilgili, komisyon tarafından yine şahsıma yönelik ciddi isnatlarda bulunulmuştur. Bu nedenle, bu belgeyle ilgili ve sektördeki bu değerlendirmelerin, gerçeğin anlaşılabilmesi bakımından, tarığa birkaç soru yöneltmek istiyorum.

Arz ediyorum efendim.

Öncelikle, enerji politikası ülkenin genel ekonomi politikaları içerisinde yer alan bir politika mıdır? Devam edeyim mi efendim?

Başkan: Tek tek cevaplarsa daha net olur, hem unutmaz; buyurun.

Tanık Orhan Güvenen: Elbette ki, sayın başkanım, bir ülkenin herhangi bir politikasını, yalnız, enerji gibi çok kilit bir politikasını değil, herhangi bir politikasını Türkiye bütünüünün politika, strateji ve dünyada var oluş politikalarından ve Türkiye optimalinden ayırmak mümkün değildir efendim. Zaten, sorumluluk odur, Türkiye optimalinde de o demek olur.

Başkan: Evet, devam edin.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Yine, sadece belli bir dönemi, sadece belli bir olayı ve ortamı kastederek bu soruyu yöneltmiyorum, bir genelleme yaparak bu soruyu yöneltme çabası içinde oluyorum. Enerjinin çeşitlendirilmesiyle ilgili olarak Devlet Planlama Teşkilatı'nın bir proje çalışması yapılmış mıdır? Bu konuyla ilgili bir resmi rapor verilmiş midir? Üst makamlara bu enerji çeşitlendirmeyle ilgili talepler bir belge, bir yazılı belge olarak nakledilmiş midir?

Başkan: Buyurun, cevaplayabilirsiniz.

Tanık Orhan Güvenen: Sayın başkanım, şu anda hafızamda olan, size somut olarak söyleyebileceğim böyle bir belge zihnimde yok; ama eminim ki, planlamanın çalışmalarında veya değişik olgularında bu konuya atıfta bulunulmuş olması lazım; ama mazur görün, aradan 6 yıldan fazla geçti, hafızamda net olarak şu belge vardır diyebilmek durumunda değilim; ama bu kadar ciddi bir hususa, zannediyorum,

şu veya bu şekilde atıfta... Kaldı ki, belirtilen husus enerji çeşitlendirmesi, takdir buyurulacağı gibi, zaten, teknik olarak da çok uzun vadeyi kapsayan, biraz önce arz ettiğim gibi, benim yorumlarım ta 1950 sonrasını kapsayan genel bir stratejinin ortalamalarıdır efendim, dolaylı olarak da, bu çeşitlendirme olgusu son birkaç yılla ilgili veya o dönemle ilgili salt değil, genel olarak bir Türkiye... Nasıl ki, özür dileyerek, yeri değil; ama, Türkiye ulaşım stratejilerinde çok ciddi yanlışların 1950'den beri yapıldığını matematik olarak anlatabilmek durumunda olduğum gibi.

Başkan: Evet, devam edin.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Devlet Planlama Teşkilatı'nın onay veya uygun görüş vermemesi halinde, bir yap-işlet-devret santralını veya yap-işlet santralının veya kamunun bir santral yapabilmesi mümkün müdür?

Başkan: Sizin onayınız olmadan böyle bir şey yapılabilir mi, yani, DPT'nin?

Tanık Orhan Güvenen: Yasal olarak, elbette ki, siz de biraz önce belirttiniz, dolaylı olarak, elbette ki, planlamanın onayı gereklidir ve biz de, hangi koşullarda ve hangi sorumluluklar altında olur verdiğimizizi arz etmeye çalıştım efendim.

Başkan: Devam edin.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Hemen akabinde şunu arz etmek çabası içinde olacağım: Enerji Bakanlığı'ndaki mevcut proje sayısının azlığının veya çokluğunun, Devlet Planlama Teşkilatı'nın yetki ve görevindeki enerji planlamasını olumsuz etkilemesi nasıl söz konusu olabilir? Yani, bunlar, tanığın yazmış olduğu yazıya dayanılarak yapılan tarafıma yöneltilen suçlamalar olduğu için, bilhassa bu kapsamda tanığa sorulmasını arz ediyorum efendim.

Başkan: Buyurun, cevaplayabilirsiniz.

Tanık Orhan Güvenen: Çok özür dilerim sayın başkanım, lütfederlerse, tekrar eder misiniz, sorunun başındaki olayı...

Başkan: Projenin azlığı ya da çokluğu dediniz, buyurun.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Şimdi, efendim, şöyle bir suçlama var komisyon raporunda: Enerji Bakanlığı'nda çok proje alınmıştı, çok proje bulunmaktadır. Bu proje çokluğu nedeniyle Devlet Planlama Teşkilatı görevini gereği gibi yapmamıştır, yapamamıştır diye şahsıma yöneltilen bir suçlama var. Gerçekten, Enerji Bakanlığı'ndaki mevcut proje sayısının çokluğunun, Devlet Planlama Teşkilatı'nın görev ve yetkilerini etkilemesi söz konusu mudur?

Tanık Orhan Güvenen: Arz edeyim efendim. Estağfurullah, böyle bir suçlama meselesi zannetmiyorum, en azından bizim tarafımızdan;

fakat, olay bir teknik olay, teknisyen olarak olaya baktığımız zaman, o zamanki zihnimde kalan düşünce ve kanaatimiz, bir yerde, bu projelerde belirli bir seçim yapılması ve dolaylı olarak o Türkiye optimali kapsamında ve arz etmiş olduğumuz, tabii bu sorunları bir veya iki yılda yalnız sayın bakanın döneminde çözmek mümkün değildir, ona yönelen bir hedef için de bir belirli ayıklama ve hangi projelerin öncelikle olması gibi bir teknik olguyu zannediyorum arz etmiş olabiliriz; ama, bunun bir matematik tutarlılığı vardır.

Başkan: Buyurun, devam edin.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Efendim, 24 adet yap-işlet-devret projesi mevcut şu anda ve bu projelerden de Türkiye Cumhuriyeti Devleti elektrik satın alıyor. Bu projelerin 4 adedi benim dönemimde yapılmış, imzalanmış projeler. Ülke enerji ihtiyacının karşılanması açısından bu projelerin gereksiz olduğunu ifade etmemiz mümkün müdür; yani, Devlet Planlama Teşkilatı bunlarla ilgili olumlu görüş vermiş, neticede bu santraller faaliyete geçmiş, şu anda elektrik üretiliyorlar. Bu projelerin ülke ekonomisi bakımından gereksiz olduğunu ifade edebilir miyiz?

Başkan: Sayın Ersümer, bu sorunun, aslında, cevaplandırılmasında ben bir yarar görmüyorum, bu, bizim değerlendirmemiz gereken bir konu.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Gayet tabii efendim. Bir başka soruya geçebilir miyim efendim, kısa, iki sorum kaldı, onu arz edeyim. 1 kilovat/saat enerji açığının ekonomiye maliyeti ile 1 kilovat/saat enerji fazlasının ekonomiye maliyeti konusunda, bu engin tecrübeniz kapsamında bize bir değerlendirme yapabilir misiniz?

Başkan: Biraz bilirkişiyi belki gerektirir, teknik; ama, eğer siz cevaplayabilerseniz buyurun, yoksa, yok.

Tanık Orhan Güvenen: Bu çok anlamlı bir sorudur, doğru efendim, elbette ki, olay, ne belirli bir... Yani, mühim olan, Türkiye'nin ihtiyacına olan enerjiyi sağlamaktır efendim, hepimize düşen görev bu. Sayın bakanın belirtmiş olduğu husus kesinlikle doğrudur, fazlası da bir maliyet yaratır. Dolaylı olarak, bizim de altını çizmeye çalıştığımız, o fazla; ama, tekrar arz ediyorum, bu konuda bizim yaptığımız hesap ve tahminlerde bütün vicdanımla söylüyorum, o konuda, biz, burada, çok uzun saatler o tarihlerde toplantılar yaptık, düşündük, vicdanen dediğim gibi kanaatimiz buydu ve onu söyledik; ama, hata payı olabileceğini de tekrar arz ediyorum, bütün vicdanımla, o zaman da böyle düşünüyorduk efendim.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Sayın başkanım, sayın tanık sorumu herhalde yanlış anladılar. Tabii ki, o konudaki beyanları zaten

mevcut sayın tanığın. Ben, enerji azlığının getireceği sonuçlar itibarıyla sayın tanığın bir beyanını alma arzusunda oldum.

Başkan: Buyurun.

Tanık Orhan Güvenen: Elbette, soru çok doğrudur: Enerji arzının azlığının Türkiye’de etki yapacağı, etkisi, elbette ki çok olumsuz olur ve üstelik üstel bir fonksiyonla etkisi olur sayın başkanım. Çünkü, yalnız, işte, belirli bir miktar enerjiyi verememek değil, onun, genel ekonomiye ve giderek beklentilere, ekonomideki ve siyasetteki beklentilere olumsuz yansımaları olur. O bakımdan da, bu tahlil kesinlikle doğrudur ve katılıyorum ve zaten biz de bunu düşünerek vicdanımızda böyle bir hususa sebebiyet vermemeye çalıştık.

Sanık Cumhur Ersümer: Sayın başkanım, aynı kapsamda, yine, izinle çok kısa bir değerlendirme yapmak istiyorum bu açıklamalar akabinde. Sayın tanığın altına imza attığı 1999 Haziran ayından sonra günümüze kadar beş yıl bir süre geçmiştir. Bu beş yıllık süre içinde dosyamıza celp edilen yazılardan anladığımız kadarıyla, ülke, almadığı, kullanmadığı bir metreküp gazın parasını ödememiştir. Yine aynı şekilde, yap-işlet-devret, yap-işlet santrallerinden almadığı bir kilovat/saat elektriğe de bir para ödememiştir. Yine, Türkiye, bu parayı iki deprem, iki de ekonomik kriz geçirmiş olmasına rağmen ödememiştir ve yine, bu yıllarda, Türkiye enerji talebinin, uzun yıllar ortalamasının çok çok altında, hatta, eksilere düşmüş olmasına rağmen ödememiştir. Yani, iki deprem, iki kriz olmasaydı, Türkiye’de uzun yıllar ortalamasına uygun olarak elektrik artışı da devam etmiş olsaydı, sanırım, bir enerji darboğazı yaşanacaktı.

Sanık Avukatı Bülent H. Acar: Efendim, tanığa benim de sormak istediğim bazı sorular olacak izinle.

Başkan: Buyurun Sayın Acar.

Sanık Avukatı Bülent H. Acar: 540 Kanun Hükmünde Kararname’ye göre ülkenin doğal, beşeri ve iktisadi her türlü kaynak ve imkânlarını tespit ederek, takip edilecek iktisadi, sosyal ve kültürel politika ve hedeflerin belirlenmesinde hükümete müşavirlik yapmakla görevli olan DPT, ülkenin eksik görülen veya düzeltilmesi gereken konularla veya yeni ihtiyaçların karşılanmasıyla veya eskiyen, terk edilmesi gereken uygulamalarla ilgili olarak enerji, elektrik, doğalgaz sektörleri için resen, görevi gereği kendiliğinden Yüksek Planlama Kurulu aracılığıyla Bakanlar Kurulu’na proje teklif etme görevini yerine getirmiş midir? Getirmiş ise, hangi projeleri teklif etmiştir?

Başkan: Hatırlıyorsanız Sayın Güvenen, cevap verebileceksiniz buyurun.

Tanık Orhan Güvenen: Şimdi, sayın başkanım, bu konuda somut

olarak biz şu öneride bulunduk... Elbette ki, önerilerimiz olmuştur; ama, tek başına, takdir buyuracağınız gibi, Planlama Teşkilatı'nın görevi yasal olarak koordinasyon görevidir. Türkiye'deki bütün teknik koordinasyondan sorumludur, bu bir koordinasyon görevidir ve dolaylı olarak, elbette ki, bakanlıkların ve kurulların tek tek yaptıkları görevleri izleriz. Nihayet projeler onlardan gelir ve o konuda da fikirlerimizi söyleriz, yorumlarımızı yaparız, bizim de yapmış olduğumuz budur efendim.

Sanık Avukatı Bülent H. Acar: Kalkınma planı ve yıllık yatırım programı yapmak görevi DPT'ye mi aittir, kamu kurum ve kuruluşları kalkınma planı ve yıllık yatırım programını uygulamakla mı görevlidir?

Tanık Orhan Güvenen: Kalkınma programı ve yatırımlar, efendim, takdir buyurulacağı gibi, nihayet bu bir devlettir, Türkiye Cumhuriyeti'dir, 73 milyonun sahip olduğu bir olgudur ve biz de koordinasyondan sorumlu kurumlar olarak bütün bu kurumlarla istişare halinde yaparız; ama, yasa gereği, zaten teknik koordinasyon bizde olduğu için, son olarak konuyu bağlayan kurum Devlet Planlama Teşkilatı'dır; ama, bu, elbette ki, Devlet Planlama Teşkilatı yetkili ve uzmanlarının odalarına kapanıp yaparak yaptığı bir iş değildir, bütün kurumlarla etkileşim halinde yaptığı bir iştir ve buradaki hedefimiz de, mümkün olduğu kadar Türkiye optimali ve bu kapsamda yapılmıştır. En azından benim sorumlu olduğum dönemde.

Başkan: Buyurun.

Sanık Avukatı Bülent H. Acar: 540 Kanun Hükmünde Kararname'ye göre, yıllık programlarla birlikte orta vadeli tahminler de sunulur ve yıllık programlarda yer alan makro politikaların uyum içerisinde yürütülmesini sağlamak amacıyla Bakanlar Kurulu'na değerlendirme raporları sunulur. Bu yasal hükümde sözü edilen yıllık programlarla birlikte sunulduğu belirtilen orta vadeli tahminlerin ne olduğunu ve DPT tarafından bu orta vadeli tahminlerin nasıl hazırlandığını açıklar mısınız? Enerjiyle ilgili olarak Bakanlar Kurulu'na sunulmuş olan değerlendirme raporları var mıdır?

Tanık Orhan Güvenen: Şimdi, efendim, Devlet Planlama Teşkilatı, sürekli olarak, zaten, gerek yıllık programlarıyla gerek beş yıllık programlarıyla ve hatta, benim, özellikle altını çizerek yapmaya çalıştığım ve sonunda maalesef gerçekleşmemiş olan uzun dönem stratejik planlama –ki, şimdi yeni geçiliyor– kapsamında –ki, ben buna rağmen bu konuda çaba göstermiş, zannediyorum mütevazı sorumluyum– dolaylı olarak, zaten, bunları, o kapsamda yapıyorduk ve iletmiyorduk gerek Yüksek Planlama Kurulu'ndaki görüşlerimizde gerek bire bir olan görüşmelerde ve diğer yapmış olduğumuz çalışmalar

incelenirse tek tek, uzman tezlerine varıncaya kadar, bunlar mündemiçtir o konularda efendim.

Sarı Avukatı Bülent H. Acar: Hükümetlerarası anlaşmalar ve bu anlaşmaların onay kanunları ile enerji arzının ve dolayısıyla talebinin kanunen belirlenmiş olduğu durumlarda ithal edilecek enerji kaynaklarına konu enerji miktarının kesin bir şekilde belli olması karşısında, DPT belirli bu enerji miktarını arz talep projeksiyonlarına nasıl almaktadır?

Başkan: Bulduğunuz görev itibariyle eğer cevaplayabilecekseniz buyurun.

Tanık Orhan Güvenen: Başım üstüne de, sorunun tekrarını özür dileyerek bir daha alabilir miyim?

Başkan: Tekrar eder misiniz?

Sarı Avukatı Bülent H. Acar: Hükümetlerarası anlaşmalar ve bu anlaşmaların onay kanunları ile enerji arzının ve dolayısıyla talebinin kanunen belirlenmiş olduğu durumlarda ithal edilecek enerji kaynaklarına konu enerji miktarının kesin bir şekilde belli olması karşısında, DPT belirli bu enerji miktarını arz talep projeksiyonlarına nasıl almaktadır?

Tanık Orhan Güvenen: Takdir buyurulacağı gibi, zaten, Türkiye Cumhuriyeti'nin imza attığı bir anlaşma anlaşmadır sayın başkan, dolaylı olarak, veri olarak kabul edilir. Bizim, Devlet Planlama Teşkilatı olarak yapacağımız tek şey, bu yapıdan sonra, geleceğe dönük olarak, Türkiye optimali kapsamında ne yapılması, ne düzeltmeler yapılması veya ne ek işlemlerin yapılması, gerekse o konuda yaklaşımda bulunmak ve strateji üretmektir. Elbette ki, sorulan soru yasa ise yasadır, kabul edilmiştir efendim, burada Planlama Teşkilatı'nın yapacağı bir husus yoktur, sadece saygı duymak konumundadır.

Sarı Avukatı Bülent H. Acar: DPT'nin kanun gereği yapmış olduğu planlama işlemlerinin niteliği nedir? Bunlar birer tahmini işlem midir? Tahminde şüphe veya hata var mıdır?

Başkan: Bunlar, böyle, bizim araştırıp, böyle bildiğimiz, yasaların öngördüğü düzenlemeler, o bakımdan bu soruya gerek yok, bu sorunun cevaplandırılmasını lüzumsuz görüyorum. Buyurun, devam edin.

Sarı Avukatı Bülent H. Acar: Kamuda üretilen elektriğin maliyeti paçal olarak mı hesaplanır? Türkiye'de kamu santralleri ile özel sektör santrallerinin maliyetinde esas alınan unsurlar aynı mıdır? Varsa farklar nelerdir?

Başkan: Sayın Güvenen, bunlar, tabii, oldukça teknik konular.

Tanık Orhan Güvenen: Özür dileyerek, soruyu tekrar alabilir miyim sayın başkan.

Başkan:Buyurun.

Sanık Avukatı Bülent H. Acar: Kamuda üretilen elektriğin maliyeti paçal olarak mı hesaplanır? Türkiye'de kamu santralleri ile özel sektör santrallerinin maliyetinde esas alınan unsurlar aynı mıdır? Varsa farklar nelerdir?

Tanık Orhan Güvenen: Şu anda, böylesine yüce bir huzurda yanlış bir bilgi arz etmek istemem. Zihnimde ayrıntılı olarak bu konu teknik olarak, niye, hangi şekilde tam yapıldığını, size yanlış bilgi arz etmek konumunda zannediyorum bu Devlet Planlama Teşkilatı'na doğrudan doğruya yazılı; çünkü, bunun usulü vardır, sorumluluğu vardır ve dolaylı olarak bir şekilde yaptığı Devlet Planlama Teşkilatı'nın...

Başkan: Sayın Güvenen, biz gerekirse bunu öğreniriz dedim. Buyurun devam ederseniz, tanık olarak verebileceği bilgi ve görgüsü...

Avukat Bülent H. Acar: DPT, hükümetlerarası anlaşmalar ve bu anlaşmaların onay kanunlarıyla enerji arzının ve dolayısıyla talebinin kanunen belirlenmiş olduğu Mavi Akım Projesi'yle ilgili olarak enerji arz planlamasında bir değişiklik yaptı mı, yaptıysa nasıl ve ne şekilde yapmıştır? Enerji arzıyla ilgili projeler üretmiş midir? Doğalgazın yer altında depolanmasıyla ilgili veya doğalgazın konutlarda veya sanayide kullanılması gibi konularda projeler veya raporlar hazırlamış mıdır? Böyle proje ve raporları YPK'ya veya Başbakanlık makamına sunmuş mudur ?

Tanık Orhan Güvenen: Sayın başkanım, daha önce de arz ettim. Devlet Planlama Teşkilatı'nın görevi Türkiye Cumhuriyeti'nin teknik anlamda koordinasyonunu yapmaktır. Bu tür çalışmalar bakanlıklar tarafından gelir ve biz de gerekli yorumu ve gerekli makamlara iletir, yazılı, şifahi Yüksek Planlama Kurulu'nda dolaylı olarak belirtilmiş olan hususlarda da Devlet Planlama Teşkilatı gerekli tahlilleri yapmıştır, dolaylı olarak; ancak efendim, takdir buyurulacağı gibi, Devlet Planlama Teşkilatı aynı zamanda Enerji Bakanlığı aynı zamanda Ulaştırma Bakanlığı aynı zamanda Devlet Su İşleri değildir efendim; buranın çok değerli uzmanları vardır, yetkilileri vardır, yaparlar. Devlet Planlama Teşkilatı koordinasyonu yapar. Bu arada da gerekli yorumlarını yapar elbette ki; ama, koordinasyon kuruludur; yasa da bunu söyler, bu konuyu karıştırmamak gerekir efendim.

Avukat Bülent H. Acar: Şimdi somut olarak tüm sorularımı tekrar bir soru halinde özetliyorum. Şimdi, arz-talep projeksiyonu tahmini bir çalışmadır, burada sayılar var, tahmin üzerine verilen sayılar var. Hükümetlerarası anlaşmalar veya DSI'de olduğu gibi ikili birliği anlaşmalarla belirli enerji miktarının alınacağı belirlidir, yani, belirli sayıdır. A miktarı.

Şimdi bizim sorduğumuz şey şu: Bu tahmini sayılar, arz planlama projeksiyonundaki bu tahmini sayıların üzerine gelmesi kesin olarak belli olan bir sayı karşısında arz-talep projeksiyonlarında bu tahmine dayalı olarak arz-talep projeksiyonlarında, bir değişiklik yapılmış mıdır, yapılmamış mıdır? Bunu soruyorum tekrar efendim; son sorum da bu efendim.

Başkan: Cevaplayabilirsiniz soruyu buyurun.

Tanık Orhan Güvenen: Tabii efendim. Yasalar, Türkiye Cumhuriyeti'nin en üst yetkilileri yasayla bir konuyu başka ülkelerle imzalamış ve kabul etmişlerse, takdir buyuracağınız gibi bu bir veridir, biz de bu veriyi almak durumundayız. Fakat, bu demek değildir ki, bunlar mutlaka yüzde 100 Türkiye optimali kapsamında olan olgulardır. Hepimiz yanılabiliriz. Belirli dönemlerden gelen o dönemle ilgili ben arzu ettim, tahminlerim benim 1950 sonrasında genelde kapsar, dolaylı olarak bu birikimin o zamana kadar ulaşmış olgularıdır. Dolaylı olarak biz onu veri olarak alıp Türkiye'nin geleceği bakımından kısa, orta, uzun dönemde ne yapılması gerekiyorsa o kapsamda düşünceyi üretmeye çalıştık. Davranışımızın da felsefemizin de metodumuzun da yaklaşımı budur sayın başkan.

Avukat Bülent H. Acar: Sayın Başkan, Tanığa sorumuz yok yalnız bir cümle hakkında kısa bir değerlendirme yapmak istiyorum. Şimdi, DPT Müsteşarlığı 30 Nisan 2001 tarih ve 103 sayılı yazısından bir cümle okuyacağım: "1 kilovatlık enerji açığının ekonomiye maliyeti 1 kilovatlık enerji fazlasının TEAŞ'a maliyetinin yaklaşık 5 katı büyüklüğündedir." Teşekkür ederim.

Tanık Orhan Güvenen: Cevap vereyim mi sayın başkan?

Başkan: Hayır, hayır soru değil, bir değerlendirmeydi, o bir değerlendirme, kendi kanaatini söyledi, size yöneltilmiş bir soru yok.

Başkan: Tanık anlatımına karşı sanık Zeki Çakan sizin döneminizde yok.

Avukat Birgül Feyzioğlu: Efendim bizim dönemimize ait olmadığı için sorumuz da yok.

Başkan: Tamam, tutanaklara geçmesi lazım. Evet, Sayın Ersümer, buyurun.

Sanık Mustafa Cumhuri Ersümer: Sayın başkan, bir yanlış anlaşılmayı önlemek bakımından bir kısa bilgi arz etmek istiyorum izniniz olursa. Savcılık makamı, tanığa yönelttiği sorunun birinde, yap-işlet projelerinde Devlet Planlama Teşkilatı'nın görüşü olmayan 5 yap-işlet projesi tarzında bir değerlendirme yaptı.

Şimdi ben bu konuda hem yüce heyeti bilgilendirmek, eğer hatırlayabilirse tanığın da bilgilerini tazelemek bakımından bir kısa bilgi

arz edeceğim. Şimdi efendim, yap-işletlerle ilgili yasa, 53. Hükümet döneminde çıkartılan ve kararnameyle yapılmaya çalışılan projelerin Danıştay tarafından siz bu işi kararnameyle yapamazsınız deyip, kanun çıkartmanız gerekir tarzında bir karar sonucu, yap-işletle ilgili kararnamenin iptalinden sonra 54. Hükümet döneminde hazırlanan bir yasayla gerçekleştirilmişti ve bu yasa benim göreve geldiğim, yani, 55. Hükümet'in göreve geldiği ilk günlerde çıkan bir yasadır. Sanırım tarihi itibariyle de sayın müsteşarımızın da görevinden önceki bir tarih olur.

Şimdi bu yasa, yani, Danıştay ilk çıkartılan Bakanlar Kurulu kararını iptal ettiğinde, iptal kararı verilene kadar, 53. Hükümet döneminde firmalardan teklifler almıştır, bu tekliflerin değerlendirilmesiyle ilgili bir komisyon kurulmuştur, bu komisyon değerlendirmeyi yaparken Danıştay tarafından kararname iptal edilmiş ve yasa hazırlanmıştır, o yasa çıkmadan, daha Bütçe Plan Komisyonu'nda görüşüldüğü gün hatta, 54. Hükümet istifa etmiştir ve o yasayı da 55. Hükümet olarak, hiçbir maddesine dokunmadan, hiçbir şeklini değiştirmeden meclisten oybirliğiyle geçirmek de 55. Hükümet'e, benim başkanlığım dönemine nasip olmuştur.

Şimdi, bu yasada özel bir hüküm vardır. Bu yasa şunu kapsamaktadır; bu yasa çıkana kadar yapılan bütün iş ve işlemler geçerli kabul edilecektir denmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı'nun temsilcileri bu yasanın, gerek Plan ve Bütçe Komisyonu'ndaki görüşmelerde gerekse Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Komisyonu'ndaki görüşmelerde hazır bulunmuşlardır ve yasa, bu hüküm nedeniyle de Devlet Planlama Teşkilatı'nın özel bir görüşüne havi çıkmamıştır. Ama, kanundaki bu hüküm nedeniyle Devlet Planlama Teşkilatı'nın sayın savcımızın belirttiği tarzda bir görüşü yoktur; ama esasında yasa gereği böyle bir görüş sorulmamıştır.

Ha, yasanın ilgili maddesinde de, meclisten geçen yasanın ilgili maddesinde de, Devlet Planlama Teşkilatı'nın görüşünün alınacağı zaten hüküm altına alınmıştır. Ama, ondan sonra da hiçbir yap-işlet projesi zaten yapılmamıştır.

O nedenle, bu yap-işlet projesiyle ilgili yasada özel bir hüküm vardır ve bu hüküm gereği Devlet Planlama Teşkilatı'nın görüşü alınmamış gibi gözükmektedir. Aslında, Devlet Planlama Teşkilatı'nın bu kapsamda görüşü de mevcuttur.

Necdet Pamir gerçeği

Enerji stratejisti olarak sadece bu ülkede para kazanabilecek bazı uzmanların Mavi Akım'la ilgili derin, taraflı ve önyargılı analizleri, bırakın Mavi Akım tartışmalarını, Türk-Rus dostluğunu da hedef alan oldukça iddialı ancak mesnetsiz çıkışlar sergilemelerini de beraberinde getirmiştir.

Medyada, enerji analisti sıkıntısının yaşandığı bir dönemde, sergilenen karşı çıkış önemli sayıda müşteri bulmuş ve Necdet Pamir, Deniz Baykal ile Hilmi Güler gibi politikacıları, hemen her TV istasyonunda izleyicileri, gazetelerde okurları, hatta başta silahlı kuvvetler olmak üzere çeşitli kamu kuruluşlarındaki asker ve sivil bürokratları ve nihayet başta Mülkiye olmak üzere, üniversite öğrencilerini etkileyerek, Mavi Akım üzerinden Türk-Rus dostluğuna darbe indirme çabası içerisinde olmuştur.

Kendisinin, ASAM'da uzman, CHP'de enerji komisyonu danışmanı/üyesi, Enerji Bakanı Hilmi Güler'in danışmanı, CHP Aksaray milletvekili aday ve nihayet ASAM'da koordinatör olarak üstlendiği görevler ve sahip olduğu tahmin edilen dünya görüşü, onu Rus düşmanlığının simgesi bir kişilik yapmaktan alıkoyamamıştır.

AKP ve CHP tarafından, TBMM'de Mavi Akım aleyhine verilen önergelerin içerisinde Pamir patentini bulmak güç değildir. Hem, Meclis Soruşturma Komisyonu'nda, hem de Yüce Divan'daki tanıklılığıyla daha da önemli bir figür haline gelen Pamir'in, Mavi Akım anlaşmasının kimi maddelerini görmezden gelerek yapmış olduğu çarpıtmalar dikkatlerden kaçmamıştır.

TBMM Soruşturma Komisyonu'nda konu hakkında hiçbir dahli olmamasına rağmen gerek Mavi Akım, gerek Turusgaz, gerekse BOTAŞ ve diğer konularda gelip ifade veren ve isnatsız suçlamalarda bulunan Pamir, aynı komisyonda Türkiye'nin çok pahalı

doğalgaz kullandığını vurgulaması üzerine, kendisine sorulan “hiç fiyat formülü gördünüz mü” şeklindeki soruya, “formüllerin gizli olduğu ve kendisinin bilmediği” şeklinde cevap vermekte sakinca görmemiştir.

Bakın, *HaberTürk* Ekonomi Koordinatörü Güntay Şimşek, 15 Ağustos 2008 Cuma günü Pamir için neler yazıyor:

Enerji uzmanlarına dikkat!

Gürcistan-Rusya gerginliği, İran cumhurbaşkanının kritik Türkiye ziyareti, Amerika'nın Irak'a yerleşmesinden sonra diğer bölge ülkele-riyle olan gerginlik ve hepsinin orta noktasında yer alan enerji tartışmalarına yönelik fikir üreten enerji uzmanı sayısında ciddi enflasyon yaşanıyor. Mesela enerjinin petrole bakan tarafı hakkında bilgisi olan ama bunu Türkiye adına kullanmayan birisinin sözlerine televizyon kanalları ve gazeteler, sıklıkla yer veriyor. Uzun bir dönemdir enerji sektörünün içinde gazeteci kimliğiyle yer alan birey olarak bu durumdan rahatsız oluyorum.

Bahsettiğim bu kişi, Bakû-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boruhattı'nın karşısına Bakû-Supsa'yı çıkararak gecikmesine sebep oldu. Amerikalıların tarafında yer alarak Mavi Akım Doğalgaz Petrol Boruhattı'na Türkiye'nin menfaatlerine ters düşecek şekilde karşı çıktı. BTC'ye karşı çık, Mavi Akım aleyhine kampanyalar aç, sonra bu iki proje hayata geçtiğinde çık enerji uzmanı olarak bu hatları Türkiye nasıl kullanılmalı, neler yapmalı şeklinde yorum yap. Var mı bu işin mantığı? Türkiye'ye değer katacak projelere karşı çıkıp başkaları adına lobi yapanlara karşı daha dikkatli olunması gerekir.

Evet, yukarda özelliklerini saydığım kişi Tansu Çiller'in BTC'yi rafa kaldıran petrol uzmanıydı. Deniz Baykal'ın enerji danışmanıydı. Hilmi Güler'in müşaviriydi. Ancak, önemli kişilerle tanışmasına ve çalışmasına rağmen önemli bir yere gelemedi. Neden? Evet bu kişi şu an özel bir şirkette çalışan Necdet Pamir'den başkası değil. Lütfen sayıları giderek artan benzer uzmanlar için dikkatli olalım... (Bu konuyla ilgili *Takvim* gazetesinde 29 Haziran 2006 tarihinde yazdığım yazıyı aşağıda okuyabilirsiniz).

Enerji Bakanı'nun yanışı (*Takvim*, 29 Haziran 2006)

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler, Türkiye'nin enerji politikalarına ciddi anlamda zarar veren, özellikle de Bakû-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boruhattı'nın karşısına Bakû-Supsa'yı çıkararak gecikmesine sebep olan Necdet Pamir'i danışman yapma çabası içinde. Hatta bu yönde ciddi bir adım atılmış durumda. Peki

siyasi çizgisi karmakarışık olan ve en son CHP'de Enerji Danışmanlığı görevini üstlenen bir ismin, AK Parti hükümetinin enerji ve tabii kaynaklar bakanına danışman olarak düşünülmesi ne derece ahlaki?

Necdet Pamir'i, AK Parti hükümeti ya da Enerji Bakanlığı CHP'ye karşı kullanmış olabilir mi? Pamir, CHP danışmanıyken CHP'nin ne yapacağını AK Parti'ye taşımış ve taktik vermiş olabilir mi? Mükâfat olarak da Enerji Bakanlığı danışmanlığı görevine getirilme sözü verilmiş olabilir mi?

Bitmedi. Elektrik tahkimlerinde taraflar kendi bilirkişisini tayin ediyor. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler'in belirleyip sır gibi sakladığı 4 bilirkişi arasında elektrikten anlamayan Necdet Pamir'in de yer aldığı ve karşılığında ciddi bir kazanç elde edeceği bilgisi doğru mudur?

Madem bakan bey Pamir'i bu kadar seviyor, her yerde kullanmayı düşünüyor ve bilgisine bu kadar güveniyor, o zaman neden 12 aydır genel müdür atanamayan BOTAS'ın başına getirmiyor?

Amerikalıların tarafında yer alarak Mavi Akım Doğalgaz Petrol Boruhattı'na Türkiye'nin menfaatlerine ters düşecek şekilde karşı çıkan Necdet Pamir, bu hatta ciddi gelişmelerin olduğu şu günlerde neden sessiz?

Mavi Akım'da ikinci boru hattının yapımı için çalışmalar yapan AK Parti hükümetinin enerji bakanı, bence doğru yolda. Ancak, doğalgaz formülasyonunu değiştirerek yanlış yola girip girmediklerini enerji uzmanı Pamir kadar bilmiyorum. Acaba formülasyon değişimine Pamir'in sessiz kalmasının arka cephesinde ne olabilir?

Pamir ve ait olduğu takım, zamanında BTC'ye de karşı çıktı, Mavi Akım aleyhine kampanyalar açtı. Ama iki proje de sonuçta Türkiye'ye değer katacak şekilde hayata geçti. Fakat bu beyler halen ayak altında değil bakan odalarında, parti binalarında, lobici ağabeylerin yanlarında kabul görüyor.

Muhakkak surette bu işte bir terslik var ki, Bakan Hilmi Güler ve müsteşarı Sami Demirbilek, denize düşmüş gibi sarılacak adam arıyor.

Tansu Çiller'in BTC'yi rafa kaldıran petrol uzmanı, Deniz Baykal'ın enerji danışmanı, Hilmi Güler'in de müşaviri olan Pamir, aynı zamanda Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin (ASAM) genel koordinatörü (herhalde iyi de maaş alıyordur)... Diğer taraftan da TPAO'nun bir çalışanı yani devlet memuru. Böyle bir şey olabilir mi? Olabilir.

Ama bence "Burası Türkiye ise her şey olur!" yaklaşımı doğru değil.¹⁷⁴

Necdet Pamir ve makalesi

Mavi Akım sürecinde müstesna bir yere sahip olan uluslararası enerji politikaları uzmanı Necdet Pamir, medyada taşeron olarak kullandığı yazarlarla, bu projenin ülkemiz çıkarları açısından ne kadar zararlı olduğunu anlattı. Pamir, 2003 yılında, TBMM Araştırma Komisyonu henüz görev yaparken, yazmış olduğu “bilimsel” makalesiyle, sadece medyaya değil, AKP ve CHP milletvekillerine de, Mavi Akım’ın karanlık noktalarını gösteriyordu. Her ne kadar kullanmış olduğu çoğu kavramı maddi yanlışlarla açıklıyor olsa da, yine de, birçok milletvekili açısından önemli ve bilimsel bir veri olarak kabul edilen o makalesinin kısa bir özetini sunuyorum.

“Mavi Akım Projesi nedir, ne değildir?”¹⁷⁵

Pamir, makalesine “Mavi Akım teknik ve ekonomik olduğu kadar, stratejik açıdan da ‘oldukça ihtirash’ olarak niteleyebileceğimiz bir projedir” ifadesiyle başlıyor. Uluslararası enerji politikaları uzmanı sıfatını taşıyan birisi için oldukça talihsiz bir giriş cümlesi olarak değerlendirebileceğim bu yaklaşım, Pamir’in sözlüğünde “vizyon” kelimesinin bulunmadığını gösteriyor.

Makalenin daha başında, BOTAŞ web sayfasında yer alan Türkiye’nin doğalgaz alım anlaşmaları listesine atıfta bulunan Pamir, Azerbaycan ve özellikle Türkmen gazı sanki 2005’ten itibaren gelecekmış gibi gösterilerek, toplam gaz ithalatında Rusya’dan yapılan alımın yüzdesini, önümüzdeki yıllarda düşük gösterme çabası içinde olduğunu vurguluyor. Diğer bir ifadeyle, diyor ki, Mavi Akım’la önü kesilen Türkmen ve Azeri gazlarına ilişkin alım anlaşmalarının rakamlarına tabloda yer verilerek, Rus gazının payının düşük gösterilmesine çalışılıyor. Pamir’in bu hesap hassasiyetini ne yazık ki, kendisinin özellikle Rusya’dan ithal edilecek doğalgazın miktarının “toplamında” göstermediğini görüyoruz. Zira, Pamir Rusya’yla imzalanmış doğalgaz alım anlaşmalarını alt alta koyup toplayarak büyük bir hataya imza atıyor. Birinci batı hattı için 6 milyar metreküp, ikinci batı hattı için 8 milyar metreküp ve Mavi Akım için 16 milyar metreküp, toplam 30 milyar metreküp rakamına ulaşıyor. Oysa,

175. A. Necdet Pamir, “Mavi Akım Projesi Nedir, Ne Değildir?”, Avrasya Kültürel ve Toplumsal Gelişim Derneği, Temmuz 2003, http://www.avrasyatr.org/e-analiz_TR/e-analiz_1.html.

birinci batı hattından alınan 6 milyar metreküp gaz alımı 2011 yılında sona erecek, daha doğrusu Mavi Akım plato değeri olan 16 milyar metreküpe ulaştığında sonra erecek. Bu nedenle, ne yazık ki, $6+8+16=30$ değil de, sadece 24 milyar metreküpe ulaşıyor. Bu “çok anlamlı” tartışmayı bir tarafa bırakarak, makaleye dönelim.

Pamir diyor ki, “Mavi Akım ile gaz nakli başlamadan önceki durumda bile, Türkiye'nin Rus gazına bağımlılık oranı yüzde 67'dir. Bu oran, gerek ekonomik ve gerekse stratejik açıdan, uygun oranların çok üzerinde bir değerdir. Bir fikir vermesi bakımından, Avrupa Komisyonu, AB üyesi olmayan bir ülkeden yapılacak enerji kaynağı ithalatında, bağımlılık oranının yüzde 30'la sınırlanmasını politika olarak benimsemektedir. Yukarıda yaptığımız değerlendirmeler doğrultusunda, 2003-2005 yılları arasında Rus gazına bağımlılığımız yüzde 62'nin altına düşmeyecektir.” Bu ifadeye büyük ölçüde katıldığımı belirteyim. Ancak, ne AB öngördüğü yüzde 30 oranını koruyabilmiş, ne de, Türkiye o tarih itibarıyla Mavi Akım'dan başka uygun alternatif bulabilmiştir. Pamir, eğer Türkmen gazı seçeneğinin gerçekten olası olduğuna inanıyorsa, o başka. Zira, Türkmen gazı projesinin ne denli ütöpik bir proje olduğu bugün daha net anlaşılmıştır. Hâlâ Hazar'ın statüsü konusu gündemdedir ve Azerbaycan'ın Hazar geçişine yaklaşımı bellidir.

Pamir, “projeye ve işin verilmiş biçimine karşı çıkanlara göre” şeklinde bir ifade kullanıyor. Yani, iddiaları kişiselleştirmeyerek, “böyle diyorlar” diyor. Ama, ne hikmetse “bu yaklaşımları, bilimsel olarak ve ayrıntılı olarak değerlendireceğiz” vurgusunu yaparak, bilimsel olarak “böyle diyenlerin” haklılığını ortaya çıkartıyor.

1. Türkiye'nin, elektrik üretiminde bu kadar fazla oranda (yüzde 50) gaza bağlanması, ulusal çıkarlara ve kamu yararına aykırı olduğundan sakıncalıdır.

2. Tek bir kaynağa (Rusya) büyük oranda bağımlılık yaratacaktır.

3. Kaynak çeşitliliğiyle elde edilebilecek ekonomik ve stratejik yararları engellemektedir.

4. Samsun-Ankara hattının bir konsorsiyuma ihalesiz verilmesi nedeniyle, ülke kaynaklarının kaybına neden olmuştur.

5. Türkiye'nin savunduğu “Doğu-Batı Koridoru” stratejisi kapsamındaki, Azerbaycan ve Türkmen gaz hatları ile Bakû-Ceyhan Petrol Boruhattı'nın gerçekleşmesine olumsuz etki etmektedir.

6. Usulsüzlük boyutuyla, ülkenin sosyal ve siyasal yapısına büyük zarar vermiştir.

Pamir, ayrıca, projeyi çeşitli yönlerden de mercek altına alıyor. Başlıklar şöyle:

- Teknik yönden Mavi Akım: Her iki ülke tarafında, deniz dibine inen yamaçlar ve deniz dibi, jeolojik yapı bakımından "tehlikeli" olarak tanımlanmaktadır. 2150 metre derinlikteki çok yüksek basınç, olası dönme ve kırılma gibi kuvvetlerle birleşince, boru kırılma riski çok artmaktadır.

- Mavi Akım ile gelecek olan gaz gerçekten ucuz mu? Bu fiyat ne kadardır?

- Stratejik boyut: Türkiye, dünyanın çağdaş hiçbir ülkesinde görülmemiş yüksek bir oranda, elektrik üretiminde doğalgaz kullanmaktadır. Bir ülkenin, elektrik üretimini yüzde 50 oranında ve tamamı ithal edilen doğalgaza bağlaması, başlı başına stratejik bir hatadır. Konu yalnızca bir enerji güvenliği sorunu değil, buna bağlı olarak ekonomik güvenlik ve ulusal güvenlik sorunudur. Ancak, tüm bunlar da yetmezmiş gibi, tamamı ithal edilen gazda, tek bir ülkeye (Rusya) bağımlılık yüzde 68'e ulaşmışken, buna bir de Mavi Akım Projesi ile 16 milyar metreküp daha eklemenin, stratejik yaklaşımdan yoksun ve enerji güvenliği/ulusal güvenlik ilişkisinden habersiz, ya da bu konuda umursamaz olmakla eşdeğer olduğunu belirtmemiz gerekmektedir.

- Usulsüzlük/yolsuzluk iddiaları ve Mavi Akım:

- Samsun-Ankara Hattı'nın maliyeti uygun mudur?

- Rus tarafı, Türk tarafına kıyaslandığında, gerçekten de çok daha fazla risk mi almaktadır?

Pamir çalışmasının son bölümünde sonuç ve önerilere de yer veriyor. Bu bölümde kullandığı kesin hükümleri de kısaltarak dikkatinize sunuyorum. Ancak, makalenin genelinde görülen sürekli tekrarlar bu bölümde yine göze çarpıyor:

Sonuç:

Bu proje, ülkemizin ulusal çıkarlarına yararlı olmayan ve kamu yararı taşımayan bir projedir.

- Türkiye'nin, elektrik üretiminde bu kadar yüksek oranda (halen yüzde 50, hedeflenen daha yüksek) tek bir kaynağa (doğalgaza) bağlanması, son derece sakıncalıdır.

- Türkiye, önemli hidrolik ve linyit kaynakları olan bir ülkedir. Bu kaynakların henüz üçte ikisi ve bazı değerlendirmelere göre hidrolikte dörtte üçü devreye konulmamıştır.

- Türkiye'nin, tamamını ithal etmek durumunda kaldığı doğalgazın

yüzde 67'sini tek bir ülkeden (Rusya) satın alması, stratejik açıdan olduğu kadar, ekonomik yönden de son derece sakıncalı olmuştur. Fiyatın bu denli yüksek olmasında, kaynak çeşitliliği ilkesine tamamen ters düşen ve rekabet unsurunun yaratabileceği fiyat indirimi olanağını kendi eliyle yok eden, bu "tek kaynak tercihi" etkin olmuştur.

- İnşaat işinin ihalesiz verilmesi, iş bedelinin fahiş olmasına neden olmuştur. Ayrıca, bu sorumsuz yaklaşım, etik açıdan da son derece sakıncalı bir uygulama ve örnek oluşturmıştır.

- Avansın ödenme biçimi ve ödeme tarihi, çok ciddi kuşkulara neden olmaktadır. BOTAS Yönetim Kurulu'nda, bu ödemeye yönelik art arda alınan kararlar, en basit deyişle, kamu yararının yerine müteahhit firma çıkarlarının gözetildiği izlenimini yaratmaktadır.

- Proje, 3 milyar dolardan fazla bir bedele mal olmuştur. Bu bir "hibe" değildir. Kredinin bir geri ödeme yöntemi vardır ve krediyi veren taraflara, anapara ödemesinin üzerine "makul bir kâr" sağlayacak biçimde geri dönecektir. Bu da, hiç tartışmasız, ister sanayici ister konuttaki vatandaş olsun, Türk tüketicisi tarafından ödenecektir.

- Mavi Akım'ı gerçekleştirebilmek için "şişirilen" gaz talep tahminleri nedeniyle Türkiye, çok sayıda "al ya da öde" anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmaların gereği olarak, gaz tüketilmese de bedelinin karşı tarafa ödenmesi zorunluluğu vardır.

- Doğalgaz talep tahminleri, önümüzdeki 8 yıl boyunca, Türkiye ekonomisinin her yıl ortalama yüzde 8 büyüyeceği, enerji tüketiminin de en az bu kadar büyüyeceği varsayımıyla ve abartılı hesaplanmıştır. Depreme ve 2001'de ekonomide yaşanan küçülmeye karşın bu hesaplar revize edilmemiş ve çok sayıda "al ya da öde" anlaşması, ülkemizi darboğaza sokmuştur.

- Ülkemizde son yıllarda, son derece yanlış bir enerji politikası ve bunun yansımadaki çok sakıncalı bir yatırım anlayışı egemen olmuştur. "Türkiye'nin enerji alanında her yıl 4-5 milyar dolar yatırım yapması gerektiği, bunu yapmadığı takdirde karanlığa gömüleceği" söylemi, enerji alanına çok meraklı medyamızın da katkılarıyla, sokaktaki insanın belleğine kazınan bir slogan haline getirildi. Buna paralel olarak da, kamunun bu yatırımları sürdüreceği gücünün olmadığı, bu nedenle de özel sektörün de bu alanda yatırıma girilmesi gerektiği fikri öne sürüldü ve yaşama geçirildi. Ne var ki bu alana el atan "özel sektörümüz", yalnızca doğalgazla çalışan santral yapımına yöneldi. Zira, doğalgaz santralleri, örneğin kömürle çalışan santrallara ya da hidroelektrik santrallara göre, çok daha kısa sürede tamamlanabiliyordu. Bunun özel sektör açısından anlamı, yapacağı yatırımın masrafını bir an önce çıkarıp, hızla kâra geçmesiyle

özdeşti. Böylece, dünyanın hiçbir ülkesinde görülmemiş bir “hür ve risksiz teşebbüs” örneği, ülkemizde yaşam olanağı buldu. Bugün yaşanan enerji sorununun, pahalı gaz ve elektriğin temel nedeni bu “iş bitirici” politikadır. Ve Mavi Akım Projesi de, bu tür “hür teşebbüs” santrallerinin can damarıdır. Sorunun temel boyutlarından biri de budur.

Ne yapılmalı?

- Tüm eleştirilere ve teknik, ekonomik ve stratejik yönlerden çok açık sakıncalarına karşın bu projeyi gerçekleştirmek için adeta inatla çabalayan ve bu süreçte usulsüzlük yapanların “mutlaka hesap vermeleri sağlanmalı”dır.

- Doğalgaza dayalı santralleri, bu yanlış politika “sayesinde” kurarak, Avrupa’da ya da ABD’deki fiyatların çok üzerinde elektrik fiyatıyla tüketiciye intikal ettiren kesimlere de, bu bedelin ödenmemesinin yasal yolları mutlaka bulunmalıdır.

- Avrupa Birliği’nin, gaz pazarını liberalize etme sürecinde, Rusya’yla mevcut gaz anlaşmalarını gözden geçirdiği bilinmektedir. Bu gözden geçirmelerde, “al ya da öde” maddeleri ile, Rusya’dan alınan gazın üçüncü taraflara satılabilme pazarlıklarının da yapıldığı görülmektedir.

- Rus GAZPROM’un Fiyatlandırma Bölümü Başkanı Yelena Karpel’in, Rus gazının kendi sınırlarındaki maliyetinin (2000 yılı için) yaklaşık 6-7 dolar/1000 metreküp olduğuna dair açıklaması, *Moscow Times* dahil, birçok yayında ve internette (2001 yılında) yer almıştır. Buna karşın, Türkiye sınırında, örneğin 2001 yılında bize ortalama satış fiyatları, 133 dolar/1000 metreküptür. Gerçi maliyet ve satış fiyatı kavramları farklı olgulardır ve Rusya’dan Türkiye’ye nakil bedeli de dikkate alınmalıdır. Ancak, GAZPROM Başkan Yardımcısı Kamarov’un Temmuz 2003’teki açıklamaları dikkate alındığında, bu taşıma maliyetinin, gaz maliyetinin 5 katı (yüzde beş yüz) olduğu anlaşılmaktadır. Rus gazının kendi sınırındaki maliyeti olarak gene kendi yetkilileri olan Yelena Karpel’in verdiği fiyat olan 7 dolar alınsa ve buna beş katı taşıma maliyeti (35 dolar/1000 metreküp) eklense, Türkiye sınırındaki maliyet 42 dolar/1000 metreküp civarına gelmektedir. 42 dolar ile 133 dolar arasında, gerçekten çok fahiş bir fark vardır. Rus tarafı, bu anlaşmayı ve fiyat formüllerini kabul eden zamanın iktidarlarını kastederek “alan razı, satan razı” diyebilirler, ancak uluslararası tahkimde bu fahiş fark, belgeleriyle ortaya konularak, Türkiye lehine bir açılım sağlanabilir.

- “Al ya da öde” anlaşmasındaki zorunlu alım miktarı olabildiğince azaltılmalı, alım miktarları zamana yayılmaya çalışılmalıdır.

Necdet Pamir'in TBMM Soruşturma Komisyonu'ndaki bazı ifadeleri:

Ben, Türkiye Petrolleri'nde İnceleme Geliştirme Kurulu başkanındım. Tabii, bu, benim Türkiye Petrolleri'ndeki görevimle ilgili değil; ben, yirmi dört yıldır kamu görevlisiyim. Ben, kendimi, parti görevlisi, şirket görevlisi gibi görmüyorum. Zorladığımı düşünebilirsiniz; ama, duygusal olmamak adına şunu söylüyorum; yani bunları bilerseniz, duygusalsın, değılsın, ayrı konu. Ben, bana haksızlık yapmış bir takım insanlara, elime fırsat geçtiğinde onların aleyhinde konuşmak bana yakışmaz; ama, bunları da, kayda girmesi açısından söylemek zorundayım. 17 Ağustos 2000 tarihinde, Cumhurbaşker zamanında, ilk, Mavi Akım'ın, Türkiye'nin stratejik çıkarlarına uygun olmadığını, kendime göre bilimsel; çünkü, mahalle dedikodusu yapmam. Sizinle özel olarak konuşabilirim, arzu ederseniz; yani, şahit olduğum öyle olaylar var ki, bunları kanıtlayamayabilirim; ama, vicdani kanaat hasıl olması açısından bunları sizlerle paylaşabilirim, bir önemi varsa. Yok, o bizim konumuz değil, burada konuşmayalım; ama, bir gün oturur, sohbet ederiz dersiniz, onları da sizinle paylaşırım.

Başkan: Burayı aynı zamanda "sohbet yeri kabul" edeceksiniz. Arkadaşlarımızın hepsi de uzman ve milletvekili arkadaşlarımız. Hepsisi de yemin etmiş, gizlilik içerisinde, o bakımdan rahat olunuz.

Necdet Pamir: Bakan, iki ay önce, Enerji Bakanlığı'nun yeni yaptığı analizlere bakın, kestirimlere, projeksiyonlara bakın; örneğın, daha önceki dönemin 2010 yılında 55 milyar metreküp olarak öngördükleri, şimdi 40 milyar metreküpe düştü. Şimdi, ülkemizin birkaç sene önceki toplam tüketimi kadar hata yapılmaz; yani, hata yapılır; ama, 15 milyar metreküp, mühendislik hesabı içinde, 2010 yılı için olanını söylüyorum. 2020 yılına bakın, daha önceki kestirim 82-83 milyar metreküptür, şimdi revize edilene bakın, 50 milyar metreküp civarında. Mümkün değil.

Bu açıklamadan sonra, doğalgazın kullanıldığı sektörleri sıralayan Pamir, şunları söylüyor:

Birisi elektrik üretiminde santrallarda, ki ülkemizde aldığımız gazın yüzde 67'si buraya gidiyor ya da elektrik tüketiminde gaz kullanım oranı yüzde 50'lere yaklaşıyor, ki bunlar rasyonel olmayan rakamlardır, hele hele tamamını ithal ettiğiniz bir kaynaksa, bu kadar doğalgaza dayalı bir elektrik üretim politikası yapılmaz; yani, tamamını ithal ettiğiniz gazın yüzde 67'sini elektrik sektöründe kullanıyorsanız, yanlış. Bir burada kullanılıyor. İki, konutlarda, üç sanayide, dört gübre sanayinde.

Tek ülkeye bağımlılığın yanlış olduğunun altını çizen Pamir, enerji politikalarının en temel ilkeleri arasında kaynak çeşitliliği geldiğini belirtiyor. Pamir devamla, ülkemizin doğalgazla çalışan bu kadar santrale ihtiyacı olmadığını ilave ederek, konuşmasını sürdürüyor:

Bir kere hidroelektrik potansiyelimiz var. Bunu kullanmıyorsunuz. Sonra, iki gün sonrasına yetişecek bir şeyiniz yok. Uzun erimli planmanızda, hidroelektrik santralleri gayet rahat yetiştirebilecekken, bu yapılmayıp, hızla, temiz enerji vesaire, başlangıçta doğru bir nedenle başlamış, mutlaka olmalı, konutlarda kullanılmalı.

Pamir, Türkiye'nin enerji politikaları konusunda etkili ve yetkin bir otorite edasıyla konuşmasına devam ediyor:

Ben, bu konuyu, ilkönce, 1999 yılında, Türk-Amerikan Derneği'nde, Rus büyükelçisiyle bir açıkloturumda tartıştım. Oturumu Hasan Köni yönetti, Lebedev ve ben tartıştık. Ben, orada, çok net olarak argümanlarımı söyledim. Daha Mavi Akım yapılmamıştı. Stratejik olarak yanlıştır; çünkü, en başta Bakû-Ceyhan'a olumsuz tesir eder, Şahdeniz gazını alamayız, bizim Kafkaslar politikamıza zarar verir, vesaire, bütün bunları anlattım ve tek bir ülkeye bağımlı olmak, bize fiyat pazarlığı yaparken de sıkıntı yaratır; yani, siz, kaynaklarınızı ne kadar çok çeşitli yerden alırsanız, fiyat pazarlığını yaparken, ülkenizin 1 sent için bile avantajı nadir; ama, siz, kalkıp... İşte Rusya'nın yaptığını görüyorsunuz. Önce, gidiyorsunuz, 6 milyar metreküp, batıdan gelen boruhattını bağlıyorsunuz. Arkadan diyorsunuz ki, benim gazı tekrar ihtiyacım var. Bu sefer, Ruslar ne yapıyor; tamam kardeşim, verelim; ama, Turusgaz üzerinden alacaksınız. Eğer sizin başka bir seçeneğiniz yoksa, onun 1000 metreküpte 12 dolar daha fazla dayatmasına peki diyorsunuz. Bütün bunlar bizim elimizi kolumuzu bağlayan şeyler. Bir, bu yanlıştır. İki, ekonomik olarak yanlıştır. Niye yanlıştır? Bir kere, efendim, yapılır mı, yapılamaz mı, 2150 metreden geçer mi, geçmez mi? Ben, onun yapılır mı, yapılamaz mı tartışmasından ziyade, yapılır; ama, bunun bize getireceği ek maliyet nedir noktasında eleştirilerimi, 1999 yılında öne sürdüm. O da şudur: Suyun 2150 metre derinliğinden geçerken, siz, o basınca, o H2S ortamına dayanabilmek için çok daha masraflı, üç kere kaplama yapacaksınız, H2S'e karşı, iç korozyona karşı birtakım tedbirler alacaksınız, özel boru kullanacaksınız vesaire. Bütün bunlar maliyettir.

Üçüncüsü, bu döşenebilir; ama, işletme sürecinde sıkıntıya girebilir ve taahhüt ettiğiniz o santrallara, nasılsa ödemek zorunda

olduğunuz için bunun getireceği bir maliyet unsuru vardır. Buna karşı çıktık. Dolayısıyla, benim söyleyeceğim bir şey kanıtlamaz; ama, ben, vicdanen şunu söylüyorum; burada, bir iyi niyet, bir kaza, yanlış olduğuna inanmıyorum; ama, bu, hiçbir şeyi de ispat etmez. Bu, tamamen benim şahsıma ait görüştür.

Bir komisyon üyesininin “Arz-talep dengesi, o dönemde, talimatla mı yapıldı? Talimat verildiyse, bunu kim yaptı? Bütün püf nokta burada” şeklindeki sorusuna Pamir şöyle cevap veriyor: “Biliyorum, sizin de sıkıntınızı anlıyorum. Nasıl söyleyeyim size; benim de işime gelir; çünkü, haksız olduğuna inandığım insanları mahkûm etmek. (...) Ben BOTAŞ'ta görevli olsam, söyleyeyim efendim. Yani, şöyle söyleyeyim; bana birisi talimat verse...”

Pamir'in bu konuda yeterince açık konuşmadığını gören komisyon üyesi Ayhan Zeynep Tekin söz alarak şunları söylüyor:

“Ben, izninizle, Necdet Bey'e şu rahatlığı vermek istiyorum. Başından beri, birkaç kere tekrarlamak zorunda hissettiniz kendinizi; yani, ben, sizi dinlerken, otuz yıllık bir bürokratım ben de. Birçok mağduriyetlerim de oldu siyasi nedenlerle veya sizin düşündüğünüz anlamda veya yaşadığınız anlamda, bazı ihalelere, müteahhitlere karşı çıktığım için. Lütfen, rahat olun. Biz sizi, ülkesini seven bir insan olarak dinliyoruz. Sizin probleminizi dışarıda bırakalım; yani, güzel konuşun ve sayın başkanımın demin dediği gibi, siz, bizim için veya sizin bize söyleyeceğiniz bu olayda çok önemli. Rahat olun. Defalarca aynı açıklamayı yapmaktan vazgeçin ve bize doğruları söyleyin.

Bu açıklamaya rağmen Pamir, “Üzgünüm; şunun için üzgünüm; yani, benim de çok istediğim bir şey” diyerek yanıt veriyor.

...

Başkan: Turusgaz'la ilgili biraz, belki de bu Gazexport, Turusgaz, onlarla o şeyleri biraz biliyor musunuz? Sanki, bana, yani, biraz daha perde arkası olan şeyleri bildiğiniz gibi geliyor bana...

Necdet Pamir: İnanın, bildiğim herhangi bir şeyi kesinlikle sizinle paylaşmamam diye bir şey söz konusu değil; çünkü, işin çözülebilmemesi, birileri de ceza alacaksa, en azından ibret olması için elimden gelen her şeyi yapacağımı bilmenizi isterim; yani, hiçbir zaman da çekinmem. Benim sıkıntım, somut kanıtlayamayacağım bir şeyle ne sizi oyalamak istiyorum ne karşı tarafa koz vermek istiyorum; çünkü, o kadar yanlış yapmışlar ki, şimdi, bir şey söyleyeceksiniz, öyle değildi

dediklerinde sanki haklı pozisyonuna düşüyorlar. Ben çok mücadele ettiğim için söylüyorum, 24 yılım bunlarla geçti. Onun için, bildiğim şeyler var; ama, inkâr ettiği zaman söyleyebileceğim bir şey yok; yani, örneğin, Mavi Akım'la ilgili anlaşmanın ENKA'nın patronu bir koltukta otururken Sayın Mesut Yılmaz ayakta imzalandığını söyleyen insanlar var; ama, heyetinizin önüne gelip bunu konuşurlar mı?! İnkâr ederler... Yahut, Moskova'ya giden bir uçak var. O uçaktaki iki gazeteci, birisi gazeteci, birisi hangi sıfatla olduğu belli olmayan bir düşünce kuruluşundan bir bayan. Bu, basında hepinizin kayıtlarında vardır Zeyno Baran. İfade verdi mi, verir mi?.. Ama, Moskova'da ne oldu, Sayın Mesut Yılmaz başbakan değilken, siyasi bir sıfatı yokken... Hepsine şahittir. Şahit olduğunu ben biliyorum; ama, benim anlattıklarım bir şeyi ispat etmez. Bunu, Amerikalı birçok yetkili de biliyor; ama...

Başkan: Peki, Cumhur Ersümer'le olan yönünü biliyor musunuz; yani, o gazetecinin...

- Necdet Pamir: Şimdi o heyette beyefendi de var, sayın bakan da var; dolayısıyla, yani, bunların onların bilgisi...

Ayhan Zeynep Tekin Börü (Adana): Turgut Yılmaz da var mı?..

Necdet Pamir: Turgut Yılmaz da var; tabii, fotoğrafı da sunumlarının içinde vardır...

Başkan: Peki, bu konuyla ilgili sizin bildikleriniz?..

Necdet Pamir: Efendim, Moskova'ya gidildiğinde, yani, detay olarak şeyini bilmiyorum; ama, Moskova'ya gidildiğinde, yani, bu yine neyi ispat eder; fazla içki içildiği zaman, bırakın Amerika'yı, bırakın Avrupa Birliği'ni –bana yansıtılanlar– efendim, bizim asıl stratejik ortağımız Rusya'dır diye karşılıklı kadeh... Bu, Cumhur Ersümer'in şeyiyle ilgili değil, soruşturmasıyla ilgili değil; ama, ben, bütün bunları birleştirdiğim zaman, oyuncuların da çoğunu tanıdığım için, benim vicdanımda en ufak bir şüphe yok; ama, bunlar hiç kimseyi de bir yere götürmüyor. Yani, onun için üzgünüm. Ne olur, şeyi yanlış anlamayın. Ben, çok çırpınıyorum bir şeyler söyleyebilmek için...

Murat Yılmaz (Kırıkkale): Başka hangileri var ismini zikrettiklerinin dışında...

Necdet Pamir: Hazinedaroğlu'yla ilgili kısmı, bildiğimi anlatayım; ama, bir şeye kanıt değil onu söyleyeyim, istiyorsanız anlatabilirim.

Ayhan Zeynep Tekin Börü (Adana): Bu ÖZTAŞ Firması'nın diğer ismi Hazinedaroğlu mu?..

Necdet Pamir: Hayır efendim. ÖZTAŞ, patronu...

...

Selami Uzun (Sivas): Türkmenbaşı'nın Cumhur Ersümer'e siz ha-insiniz dediğini falan da o konuyla ilgili...

Necdet Pamir: Evet. Yani, gazetecilerin önünde.

Selami Uzun (Sivas): Herkesin önünde.

Murat Yılmaz (Kırıkkale): Yani burada Amerika'da Senato'da bunlar konuşulduğuna göre Hazar'ın statüsünü de oradaki problemi de aşabilecekleri kanaati vardı sizde, eğer üzerine gidilseydi Türkmen gazının.

Necdet Pamir: Ben çok uzun yıllardır bu işin jeopolitik boyutuyla da uğraşıyorum. Çok fazla felsefesine girmek ne kadar doğru bilemiyorum; ama, Amerika ile Rusya arasında müthiş bir mücadele var. Hazar'ın statüsü konusunda şu an gelinen noktada bakıyorsunuz, Rusya, Azerbaycan, Kazakistan bir tarafta, Türkmenler ile İran bir tarafta. Şu an gördüğüm, hâlâ, özellikle Amerika'nın Türkmenistan'ı şu ya da bu nedenle bırakmış olduğu. En kötüsü o. Çünkü, asıl oyun gazda. Yani, Rusya için önemli olan gazdır. Onun da en büyük rakibi Türkmenistan. Belki de ondan sonra Özbekistan'dır ve İran'dır kendine alternatif olabilecek ve maalesef, Türkmen gazını bazı rakamlara göre 60, bazı rakamlara göre 80 milyar metreküp önümüzdeki on beş yıl için 39-40 dolara afişe fiyatı 1000 metreküpünü kapatmış durumda. Dolayısıyla acaba Amerika bastırıyorsa nasıl olurdu diye düşünüyorum; ama, eğer Türkmen gazına öncelik verselerdi, bu iş daha önce olurdu. Amerika'nın bu konuda ben çok fazla bastıracağına inanmıyorum. 11 Eylül olayları onlara kaynak çeşitliliğini biraz daha hissettirdiği için hatta Bakû-Ceyhan bile ondan sonra biraz daha ivme kazandı. Bastırıyorlardı; ama, daha çok söylem düzeyindeydi. Şahdeniz'in şansını da nispeten artıran şey 11 Eylül olaylarıdır. Amerikan politikalarını da biz çok eleştirdik bu anlamda; yani, söyledikleri ile yaptıklarının bir olmadığı konusunda.

Selami Uzun (Sivas): Bu fiyat formülü konusunda söyleyecekleriniz...

Necdet Pamir: Ben fiyat formülünü, BOTAS'ın iç bilgisi olduğu için ancak ona da üzülüyorum tabii, Nazlı Ilıcak'a sızıp basında gördükten sonra bu -deyimi hoş görün- üçkâğıdın farkına vardım; ama, o zamana kadar benim bilgim dahilinde değildi. Ondandan sonra konuyu tümünü kovaladığım için formülün ayrıntısı nedir ne değildir. Daha önceden benim bilgim dahilinde değildi. Ayıptır diyeceğim; ama elimizde değildi; BOTAS'ta değilim ben. O formül şeyini bilemiyorum. Ancak şu an ki çözümün de son noktada üçünün tek paket halinde halledilmiş olmasının da son tahlilde tam anlamıyla da bizim yararımıza olduğuna inanmıyorum birinde kazanırken, ötekinde kaybettik, uzun dönemde baktığımızda benim hissettiğim, biraz da Hazine'nin raporlarındaki fiyat rakamlarına baktığımızda sanki yirmi yıllık süreçte Rusya daha kârlı gibi geliyor. İyi oldu ama, daha iyi olmalıydı.

Selami Uzun (Sivas): Bu Zeki Çakan'ın veya Cumhur Ersümer'in gazetede beyanatları var mı onlar mevcut mu sizde?

Necdet Pamir: Benim raporumda ben atfediyorum, şu tarih, şu sayfa. Yani, şu benim ana raporumdur bunu size takdim edeceğim. Mesela Türkmen gazı en ucuz gaz derken onun bütün dokümanları, BOTAS'ın o dergisinin fotokopileri şu an yanımda onları bırakacağım. Arzu ediyorsanız bilgisayarınıza yükleyebilirim. Petrolde de aynı şey yapıldı. Yani, bu Mavi Akım'la da alakalı değil ama, petrolde de talep tahminleri TÜPRAŞ'inkini bırakacağım eskisi ile yenisi arasındaki 53,7 ile 39,4 milyon ton; yani, 2010 yılı için 14-15 milyon ton, hep talep tahminleri abartılmıştır. Arzu ederseniz bunların tamamını... Burada gazın tüketiciye teslim noktasında Mavi Akım gazı fiyatı 100 birim kabul edildiğinde Türkmen gazı fiyatı 93 birim olmaktadır Zeki Çakan...

Selami Uzun (Sivas): Daha ucuz olduğunu söylüyor Türkmen gazının.

Necdet Pamir: Ama daha önce Cumhur Ersümer daha pahalı diyor teslim noktasında.

...

Pamir' in son cümleleri ;

Başkan: Arkadaşlar, Necdet Bey'e sorularınız varsa onları değerlendirelim. Başka arkadaşlar da bekliyor. Ben, Necdet Bey'e çok teşekkür ediyorum, buralara geldiniz; eğer tekrar bilginize ihtiyacımız olursa, tekrar çağırırız.

Necdet Pamir: Ben son olarak, bir şeyi bir kez daha söylemek istiyorum. O anlamda hiç rahatsız olmadım. Özel olarak aktardığım şeyler, benim vicdanımda bir yeri olduğu için, sizlerle paylaşmazsam, ben bugün Hazine raporlarına göre eğer 2019'a kadar 34 milyar dolar "stranded risk" dediğimiz bir şeyin altındaysak, "al ya da öde" anlaşmaları, gaz ve pahalı elektrik alımları nedeniyle, bu benim görevim; ama deyimi hoş görün, ben mahalle dedikodusu yapıyor bazda bir şey de aktarmak istemem; ama, kelimesi kelimesine, Sayın Hazinesaraoğlu'yla ilgili yaşadığım şeyler doğrudur. Vicdani kanaat açısından paylaşmasam, akşam rahat uyuyamazdım.

Pamir Yüce Divan'da tanık

Pamir Yüce Divan'da tanıklık yapıyor. Bazı bölümler şöyle:

Başkan: Sanıklar Mustafa Cumhur Ersümer ve Zeki Çakan, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı dönemlerinde görevlerini sui-istimal ettikleri, yetkilerini aşır amaç dışı kullanma suretiyle yasa

ve yönetmelik hükümlerine aykırı davranıp, devlet alım ve satımına fesat karıştırarak kamu zararlarına yol açtıkları; ayrıca, Mustafa Cumhur Ersümer'in, ihaleye hile karıştırma eylemiyle görevini ihmal ettiği isnadiyla Yüce Divan'da yargılanmaktadırlar. Bu eylemlere ilişkin bildiklerinizi, yaptığımız yemine de bağlı kalarak, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nda hangi tarihler arasında ve hangi görevlerde bulunduğunuzu da söylemek suretiyle anlatınız. Sizi dinliyoruz.

Tanık Necdet Pamir: 1980 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Petrol ve Doğalgaz Mühendisliği Bölümü'nü bitirdikten sonra Türkiye Petrolleri'ne Üretim Grubu Başkanlığı emrine girdim. Her kademesinde çalışıp, 1995 yılında genel müdür muavini oldum. Bugün dahil, Türkiye Petrolleri'nde görev yapıyorum. Türkiye Petrolleri ilgili kuruluştur mevcut durumda Enerji Bakanlığı'nın, halen genel müdür danışmanı sıfatıyla çalışıyorum. Yani, 25 yıldır hemen her kademesinde bu kurumumuzun çalıştım.

Bunun yanı sıra, yine Türkiye Petrolleri'nin görevlendirmesiyle Azerbaycan başta olmak üzere Hazar Bölgesi'ndeki projelerimizin özellikle taşıma ve pazarlamasına yönelik faaliyetlerde zaman zaman TPAO temsilcisi olarak yurtdışına gittim. Dolayısıyla, boruhatlarıyla, Bakû-Ceyhan gibi projelerle ilintim de o dönemdedir. Bunun yanı sıra, uzun yıllar, yani bu konulara karşı yaptığım yorumların, çıkışların bir dayanağı var. Sadece Türkiye Petrolleri'ndeki görevim nedeniyle değil; çünkü, o, ilintili bir görev sayılabilir. Ben, özellikle Mavi Akım projesinin, Türkiye'nin stratejik, teknik, ekonomik çıkarlarına uygun olmadığı yönünde birtakım görüşler beyan ettim. Bu, 1999'lu yıllardan bu tarafa sürüyor, yeni bir şey değil. Bu, özellikle 15 sene aralıksız Türk Mimar Mühendis Odaları Birliği Genel Yönetim Kurulu üyesi oldum. Yine, 15 sene müddetle Petrol Mühendisleri Odası'nın yönetim kademelerinde çeşitli görevlerde bulundum. 90-95 yılları arasında da Petrol Mühendisleri Odası başkanlığı yaptım. Çeşitli kurum ve kuruluşlarda da katkıları var, kamu kuruluşlarına, Dışişleri Bakanlığı başta olmak üzere, çeşitli yerlerde enerji politikası dersleri veriyorum. Dolayısıyla, sadece Türkiye Petrolleri'ndeki görevim nedeniyle değil, bu projelerle 25 yıllık meslek yaşantımın değişik kademelerinde yaptığım görevler nedeniyle ilintim oldu efendim.

Eğer, doğrudan sorunuz olursa, yani, Meclis Soruşturma Komisyonu'na ifade verdim, oraya gereken yazılı beyanlarda da bulundum; ama, eğer, uygun görürseniz, ben, devam edeyim. Yani, Mavi Akım Projesi'yle ilgili benim eleştirilerim neydi ya da siz beni yönlendirin.

Başkan: Sayın Pamir, Meclis Soruşturma Komisyonu'nda size yöneltilen sorulara verdiğiniz ifadelerin çerçevesi içerisinde

kalabilirsiniz. Bildiklerinizi, o isnat edilen eylemlerle ilgili siz anlatın.

Tanık Necdet Pamir: Tabii. Yine, başta şunu vurgulamak istiyorum: Benim, prensip itibariyle kanıtlamayacağım, belgeye dayanmadığım birtakım suçlamalarda kimseye böyle bir suçlama yöneltmek gibi bir tarzım hiç olmadı. O nedenle, ne Meclis Soruşturma Komisyonu'nda ne de bundan önceki çeşitli beyanlarımda ne sayın bakanların adını zikrederek ne de birtakım görevlilerle ilgili kişisel yorumlara girmemeye özen gösterdim, mümkün olduğu kadar bu projelerin stratejik, teknik, ekonomik boyutlarına ve varsa eğer elimde belge, örneğin Mavi Akım Projesi'nde, kanıma göre, BOTAŞ Yönetim Kurulu kararlarını da dayanak göstererek ve çeşitli beyanları, avansın örneğin, bence usulsüz ödendiğine ya da süresinden önce avansın koşulları yerine gelmeden önce ödendiğine yönelik belli görüşlerim oldu. Şimdi, izin verirseniz, bu bağlamda, ben neden bu projeye karşı çıktım ve genelde de Türkiye'nin enerji politikalarında yapılan yanlışları sadece buradaki konularla sınırlı değil, hep dile getirdim dilim döndüğünce.

...

Bunun yanı sıra, tabii yüzde 100'ünü ithal ettiğiniz bir kaynak, bu, Türkiye'de gaz yoktur demek değil. Uzun süredir Türkiye'de çeşitli nedenlerle, özellikle ulusal kuruluşumuzun dikey entegre yapısını kaybetmesi nedeniyle aramalarında ciddi boyutta aksaklık var. Kömür aramalarında keza öyle; ama ben, bir fiili durumdan bahsediyorum. Yani Türkiye'de gaz yoktur, petrol yoktur anlayışına katılan bir insan değilim. Dolayısıyla, Türkiye'nin, hem aramalarını sürdürmesini hem de özellikle linyit ve hidroelektrik gibi var olan kaynaklarını daha fazla kullanması gerektiğini her zaman savunan bir insanım.

Şimdi, bu bağlamda baktığımız zaman, Türkiye, yüzde 100'ünü ithal ediyor tükettiği gazın ve siz, bu ithal ettiğiniz gazın bir kere yüzde 65 gibi bir kısmını elektrik üretiminde kullanıyorsunuz; bu rasyonel bir tercih değil. Bunu şöyle söyleyebilirim; örneğin, Amerika Birleşik Devletleri, her ülkenin kendi çıkarlarına göre planlamaları var tabii; Amerika Birleşik Devletleri kendi tükettiği gazın yüzde 85'ini kendi topraklarında üretmesine karşın, elektrik üretiminde doğalgazın payı yaklaşık yüzde 20'dir. Avrupa Birliği'ne baktığımızda bu yüzde 30'lardadır. Çin, neredeyse çok ciddi kömür rezervleri olduğu için yüzde 2 kullanır. Onun için, her ülkenin kendi ulusal gerçekleri, potansiyeline göre bu kaynakları çeşitlendirmesi gerekir, birinci eleştirim benim, sadece bu dönemle sınırlı değil, genel olarak hep bu olmuştur.

İkincisi, en önemli sakıncalardan bir tanesi, bu Mavi Akım Projesi gündeme gelmeden önce bile tek bir kaynağa, Rusya Federasyonu'na

Türkiye'nin yüzde 65 oranında bağımlı olduğu bir noktada yeniden Mavi Akım'a öncelik verilmesi, Türkiye'nin tek bir kaynağa, bu Rusya da olsa, Amerika da olsa, Azerbaycan da olsa bağımlı olması noktasında rasyonel, akılcı bir politika değildir. Nitekim, Avrupa Birliği örneğini vereyim, Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği'ne, birlik üyesi olmayan bir ülkeden yapılacak kaynak ithalatında yüzde 30'luk bir sınırlama getirmeye çalışıyor. Bunlar, her ülkenin, her bölgenin kendi çıkarları doğrultusunda akılcı politikalar gündeme getirmesidir.

Şimdi, fiyatları üzerinde de kontrolünüz olmayan bir kaynağın bu kadar fazla Türkiye'nin enerji tüketiminde kullanılması, bunun, elektrige çok fazla hasredilmesi, yani, aldığınızın yüzde 65'ini elektrige yönlendirmeniz, bunlar, bence, kanımca doğru planlama unsurları değil. Şimdi, tek bir kaynak olan Rusya'ya bu kadar fazla bağımlılık noktasında karşı çıktık, stratejik olarak bağımlılığımız, bizim, her ne kadar bazıları alakası yok dediyse de, Türkiye'nin uzun yıllardır savunduğu doğu-batı koridoru esprisi içinde neredeyse artık ulusal projemiz haline gelmiş olan Bakû-Ceyhan'a da olumsuz katkı getireceğinden, her ne kadar biri petrol boruhattı, öbürü Mavi Akım gaz hattı denebilirse de, Mavi Akım'a vereceğiniz bir öncelik, Türkiye'nin gaz pazarı da istediği kadar abartılı talep tahminleri ortaya konmuş olsun, mahduttur, sınırlıdır. Dolayısıyla, birine öncelik verirseniz ötekileri ya sınırlayacaksınız ya belki uzun yıllar unutacaksınız. Nitekim, başka faktörlere bağlı olmakla beraber, bugün BOTAS'ın web sitesine girdiğinizde, eskiden Ziya Aktaş'ın bakanlığı döneminde çok öncelikli bir proje gibi gösterilen Türkmen gazını bugün 20 yıllık senaryoların içinde 1 milyar metreküp bile göremezsiniz. Yani, bunun tek nedeni Mavi Akım değildir, Hazar'ın statüsü vardır, Azerbaycan sorunları vardır; ama, ben, stratejik anlamda da Türkiye'nin doğu-batı koridoru esprisi içinde zarara uğrayacağımı bu nedenle düşündüm. Nedeni de şudur; Şahdeniz'i, yani Azerbaycan'ın gazını Bakû-Ceyhan boruhattına paralel, biri petrol biri doğalgaz, döşediğiniz zaman, bunun yatırım maliyetlerinde, işletme maliyetlerinde de bize avantaj sağlayacağından hem Bakû-Ceyhan'ı daha olumlu bir hale getirecek hem de Azerbaycan gazı bir çeşitlilik sağlayacak. Nitekim, bu gazın bir başka özelliği var, gazın demeyeyim de anlaşmanın, Azerbaycan gazının, üçüncü taraflara satış hakkı var. Yani, siz kendi ülkenizde bu kadar fazla gaza boğulduğunuz zaman, bunu eğer bir başka tarafa satma seçeneğiniz varsa, bir çıkış yolu bulabilirsiniz. Türkiye'nin sıkıntısı şuydu, benim karşı çıkış argümanlarımdan biri de bu; ne Rus gazını ne İran gazını üçüncü tarafa satma hakkı yoktu, bir başka tarafa satış hakkı yoktu; ama, Azerbaycan gazının var. O nedenle, öncelikli

olarak bu projenin öne getirilmesi, eğer Mavi Akım hız kazanırsa, bu projelerin geriye kalacağını düşünerek buna da karşı çıktım.

...

Başkan: Sayın Pamir, şimdi burada bir tanık sıfatıyla dinlendiğinizi; görevinizin, enerji politikasının doğru ya da yanlış olduğu şeklinde değil, öyle, o türlü eleştiri değil, o, bir uzmanlık, bilirkişi işidir, gerekirse öyle bir başvurulursa o zaman anlatırsınız. İsnat edilen eylemlere ilişkin varsa bildiğiniz bir şeyler söyleyin, yoksa, yok. Bildiğinizi söyleyin, bununla sınırlı olsun lütfen.

Tanık Necdet Pamir: Sayın başkanım, zaten onu dile getirmeye çalışıyorum. Benim bugüne kadar dile getirdiklerim, bütün bu hususlardır. Şimdi, yüce heyetiniz çağırdığı için, aynı şekilde Meclis Soruşturma Komisyonu da benim talebim olmaksızın çağırdığından, ben bildiklerimi anlattım. Benim, sayın bakanlarla ilgili bugüne kadar, işte sayın bakan şunu yapmıştır, öbürü bunu yapmıştır tarzında bir beyanım olmadı. Talep tahminleriyle ilgili çeşitli görüşlerim var. Eğer, uygun görürseniz, tamam efendim.

Başkan: Onlara girmeyiniz lütfen.

Tanık Necdet Pamir: Benim bu konuda söyleyeceklerim bunlar.

Başkan: Evet, üyelerden sorusu olan var mı?.. Yok. Sank vekillerinin?

Avukat Bülent H. Acar: Var efendim.

Başkan: Buyurun.

Avukat Bülent H. Acar: Efendim, Komisyon Raporu sayfa 8'de sayın tanık şöyle bir beyanda bulunuyor, "17 Ağustos 2000 tarihinde Cumhur Ersümer zamanında ilk Mavi Akım'ın Türkiye'nin stratejik çıkarlarına uygun olmadığını, kendime göre bilimsel; çünkü, mahalle dedikodusu yapmam, sizinle özel olarak konuşabilirim arzu edersemiz. Yani şahit olduğum öyle olaylar var ki, bunları kanıtlayamayabilirim; ama, vicdani kanaat hasıl olması açısından bunları sizinle paylaşabilirim bir önemi varsa. Yok, o bizim konumuz değil, burada konuşmayalım; ama, bir gün oturur sohbet ederiz dersiniz, onları sizinle paylaşırım" diyor. Şimdi, bu beyanı karşısında önce şeyi sorayım bir kere. Bu beyanı kendisine mi aittir efendim, bu beyanını kabul ediyor mu? Tutanaklardan okuyorum, tutanağın 8. sayfasında, bu beyanını kabul ediyor mu Tanık?

Başkan: Cevap verin.

Tanık Necdet Pamir: Sayın başkanım, Meclis Soruşturma Komisyonu'nda bana yöneltilen sorular arasında "Sayın Pamir, siz bugüne kadar çeşitli konularda açıklamalar yaptınız, biz, sizin bundan çok daha fazlasını bildiğinizi düşünüyoruz, lütfen bunu söyleyin, yüce

meclisin çatısı altındasınız” denildi. Şimdi, ben, kendilerine, benim bugüne kadar yaptığım bütün çalışmaların bilimsel bazda olduğunu, bugüne kadar yaptığım tüm açıklamaların bunun dışına çıkmadığını, şahıslarla bir ilintisi olmadığını söyledim. Kendileri bana bu konuda ısrar edince, sanki bir şey gizliyormuşsunuz gibi, burada ettiğimiz yemin biçiminde, bunun, hiçbir şekilde kimseyi bağlamayacağını, ispat edilemeyeceğini; ama başımdan geçen birtakım hadiselerin, banda eğer almazsanız, kayda almayın, bu gizlemek anlamında değil; çünkü, bunların hiçbir kanıt değeri yok, ben hukukçu değilim. Gerekirse bunları sizinle paylaşırım; ama, bunların hiçbir tanesi kanıtlanacak şey değil, başımdan geçen bazı olaylar var, bunları sizinle paylaşabilirim dedim, benim ifadem bu biçimdedir.

Avukat Bülent H. Acar: Evet, tamam. Ben, buna bağlı olarak birbirine paralel üç soru soracağım. Şimdi, şahit olduğunuzu beyan ediyor tanık, şahit olduğunuz, yani beş duyuyula algıladığınız olaylar kamu görevinizle mi ilgilidir? Yani, görevi gereği yapılan işler sırasında mı bu olaylara şahit oldunuz? Sizin, bu şahit olduğunuz olaylarla ilgili herhangi bir işleminiz ve eyleminiz olmuş mudur? Bu olaylara nasıl ve ne şekilde ve hangi sıfatla şahit oldunuz? Eğer, şahit olduğunuz bu olayları somut olarak burada açıklamanız mümkünse bunu açıklayınız ve yine, şahit olduğunuz, yani beş duyuyula algıladığınız olaylar bir suç oluşturuyorsa, neden bunu yetkili ve görevli makamlara bildirmediniz? Birinci grup sorum bu efendim.

Tanık Necdet Pamir: Bunu, herhalde genel anlamda soruyor sayın vekil. Efendim, ben, kamu görevim nedeniyle şahit olduğum herhangi bir şey olduysa, bunu, kim yetkiliyse zamanında ona bildirmişimdir. Yani, burada tartışılan bir konu değil. Başka konular olmuştur, bildirmişimdir; ama bugüne kadar sayın bakanlarla ilgili herhangi bir yerde bir şikâyet dilekçem, başta arz ettiğim konunun dışında ya da herhangi bir belge bildirmem söz konusu olmamıştır. Bu avans konusuyla ilgili elimdeki belgeyi, sorulmuştur, meclis komisyonuna vermişimdir. Zaten var olduğunu düşünüyorum. Daha evvel de, Beyaz Enerji davasında Sayın Talat Şalk beni çağırdığında kendisine elimdeki bu belgeyi verdim. Bunun dışında verebileceğim, yani beş duyuyula şahit olduğum görevimle ilgili bu tür bir şey yaşamadım, yani öyle bir şey söyleyemem.

Avukat Bülent H. Acar: Efendim, sanıklara şimdi beyan etti, zaten ben de soracaktım; komisyon raporunun 17. sayfasında “Ben, bunu Sayın Şalk zamanında, benimle temas kurduğunda, elimdeki bu belgeleri kendisine aktardım” beyanı karşısında, Sayın Talat Şalk’la bu teması resmi bir şekilde, yani Sayın Talat Şalk’ın resmi bir yazısıyla

mu yapmıştır, nasıl, ne şekilde ve nerede temas yapılmıştır ve hangi belgeler verilmiştir? Bu belgeler elinde midir? Mahkemeye bu konuda vermeyi düşünüyor mu?

Tanuk Necdet Pamir: Arz ettiğim gibi, avansla ilgili BOTAS'ın yönetim kurulu kararlarıydı bunlar. Bunların tamamını, Sayın Şalk'ın benden talep etmesi üzerine, resmi bir yazıyla değil, kendisine verdim. Bir yerde karşılaştığımızda, elimde böyle belgeler var, evet; ama size verebilirim dedim ve verdim. Resmi bir taleple olmadı.

Başkan: Sizin bir sorunuz var mı?

Avukat Turgut Kazan: Biz o dilekçeyi, sabahleyin okuduğunuz dilekçeyi, bu kaygıları düşündüğümüz için sunmuştuk. Ama, bir kere, cezadan bahsedildi, girişte daha. Disiplin cezasını bakan vermez. Bir ceza doğrudur; ama, bakana duyduğu husumeti göstermesi bakımından, bu tutanağın 18. sayfasını bir cümle olarak okuyorum. Başkan diyor ki, "Siz çok önemli bir tanüksünüz, anlatın, çok önemli bizim için." Cevap: "Birileri ceza alacaksa." Birileri iki kişi işte, başka kimse yok soruşturma komisyonunda, "elinden gelen her şeyi yapacağını bilmenizi istiyorum". Böyle bir öfkeyle yola çıkan bir tanuktur, daha doğrusu tanuk değildir. O yüzden ne başka soru sormaya ne başka değerlendirme yapmaya gerek var.

Tanuk Necdet Pamir: Sayın başkan, yanıtlayabilir miyim?

Başkan: Kısaca söyleyiniz ama.

Avukat Turgut Kazan: Ben soru sormadım. Bu, benim hakkımdır.

Başkan: Hayır. Sizin ifadenize karşı o da söyleyecek; ama bu karşılıklı münakaşa şekli olmasın.

Avukat Turgut Kazan: Tanığın böyle bir hakkı yok sayın başkan.

Başkan: Sayın Kazan, bir dakika. Bütün bunları, tabii biz, kurul olarak değerlendireceğiz, takdir edeceğiz. O bakımdan dikkat ederseniz, konuşmalarında da ikaz ettim sonunda. O bakımdan, lütfen karşılıklı sürtüşme şeklinde olmasın.

Tanuk Necdet Pamir: Sayın başkanım, asla olmaz. Çok kısa bir tek cümle okundu, onun devamı öyle değildir. Tabii bu, bir giriş cümlesidir, sadece böyle cımbızladığımız zaman, tam tersine birileri ceza alacak diye, benim rahatsız olduğum konular olsa bile, ben bilmediğim şeyleri burada, yani bilemeyeceğim, yaşamadığım şeyleri, bu insanlara kızgın da olsam, kırgın da olsam, ben söylemem dedim. Yani mutlaka, eğer, ben görmedim o tutanakları; ama benim ifadem aynen böyle olmuştur. Bunu bir meziyet olarak söylemiyorum. Ben, bana kötülük de yapsalar, kimseye hak etmeden, belgeleyemeden bir şeyi isnat edemem, özellikle ben buna dikkat ettim, yani kesinlikle bu kadar bırakırsanız yanlış anlaşılır. Onu arz etmek istedim.

Başkan: Sayın Pamir, tutanakların tamamı bizde var. Hepsini okuyoruz altını çizerek, onları biz değerlendiririz. Yargıtay başsavcısının?..

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Nuri Ok: Yok.

Başkan: Tanuk Necdet Pamir açıklamalarını yaptı, dinlendi açıklamaları; soru yöneltten Acar'ın sorularına verdiği cevap da alındı, tutanıklara geçirildi.

Sürekli tebessüm hali: Hilmi Güler

Yüzünden hiç eksik olmayan o meşhur müstehzi ifadesiyle, yazılı ve görsel medyada, Mavi Akım'la ilgili gerçekleri ifşa ederek, Türkiye'yi bu bataktan nasıl kurtarmakta olduğunu anlatıp durdu.

AKP iktidarının Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler görevine çok hızlı başladı. Kendi ifadesine göre, "daha çok öğrenme dönemi" olarak nitelediği 7 yıllık bakanlık dönemine, enerjide milli kaynakların harekete geçirilmesi hedefiyle başlayan Güler, Mavi Akım Projesi'nin üzerine de kararlılıkla gidileceğinin sinyallerini verdi. İkinci Mavi Akım Projesi 2005 yılında Erdoğan ve Putin'in Soçi'deki baş başa görüşmesinden¹⁷⁶ sonra gündeme düştüğünde, o hâlâ birinci Mavi Akım Projesi'yle kaybetmek üzere olduğu ciddi bir savaş halindeydi.

AKP'li milletvekillerinin önemli bir bölümünün İran doğalgazı macerasında pay sahibi oldukları ve ayrıca partinin önde gelen isimlerinin Rusya'dan doğalgaz alımı konusuna da sıcak bakmadıkları biliniyordu. Güler, bakan olduktan sonra, bakanlık kadrolarında bir değişim süreci başlattı. Daha sonraki yıllarda kendi ağzından açıkladığı üzere, herhangi bir kadro tahsis etmemesine rağmen, Necdet Pamir'den de yararlanarak, enerji konusunda hızlandırılmış bir eğitim süreci içerisinde buldu kendisini.

Güler, esas itibariyle, Türkiye'nin bir enerji stratejisinin bulunmadığından bahisle, bu alandaki politikaların tamamen yanlış bir şekilde kurgulandığını keşfederek, siyasette bir gelenek haline gelen uygulamayla, kendisinden önceki tüm bakanları suçladı. Doğalgaza bağlı elektrik üretimi sistemini de eleştiren Güler,

176. Bu görüşmede tarafların hangi dili kullandıkları konusunu hâlâ çok merak ediyorum. Zira, tanıdığım ve tanıştığım Putin Türkçe bilmiyor.

Rusya'dan pahalı gaz alındığını iddia ederken, özellikle, "bir ülkeden, üç ayrı anlaşma ve üç ayrı fiyatla doğalgaz alınıyor" ifadesini kullanırken yüzüne kondurduğu tebessümle yolsuzluklara dikkat çeker bir tavır alıyordu. CNNTürk'te Taha Akyol'la gerçekleştirdiği bir programda da bu şekilde bir ifade kullandı. Telefonla programa bağlanma olanağı bulamadım. İyi ki de bağlanamamışım, benim açımdan çok iyi oldu. O gece, uzun süre uyku tutmadı beni. Enerjiden ve özellikle doğalgazdan bahsederken, bilgi sahibi olmamasına rağmen, büyük harflerle konuşarak dikkat çekmesi, benim gibi başkalarının dikkatinden de kaçmamıştı. Değerli dostum, gazeteci-yazar Fırat Gazel, *Mavi Akım Avrasya'da Çözumsuzluğun Öyküsü* başlıklı kitabında aynı konuya işaret ediyordu. "Hilmi Güler'in ve hükümetin söylemi, enerji sektöründe köklü bir dönüşüm beklentisi yaratırken, doğalgaz politikasında geniş çaplı değişikliklerin olacağı sinyali verdi. Ancak dikkati çeken bir nokta daha vardı. Güler'in ekibi özellikle doğalgaz konusunda fazla tecrübeli görünmüyordu. Hükümetten ve bürokrasiden gelen çeşitli açıklamalar birbirleriyle çelişiyor, açıklamalarla icraat arasında bire bir ilişki olacağı intibahı uyandırmıyordu."¹⁷⁷

Bu arada şunu unutmadan bir kez daha vurgulamakta büyük yarar var. Güler'in etrafındaki en etkili ve bilgili kişi, o dönemde hâlâ doğalgaz formülü görmemiş olan Necdet Pamir'den başkası değildi.

Bakanlık dosyalarından ya da kendisinden önce görev yapmış siyasetçilerden bilgi alarak konunun doğrusunu öğrenmek yerine, medyadan ve daha çok Nazlı Hanım ve Fehmi Bey'den etkilenecek Mavi Akım karşıtı koroya dahil olan Güler, dünyanın her tarafındaki hemen her doğalgaz anlaşmasının olmazsa olmazı olan "al ya da öde" maddesini yerden yere vuran ilk enerji bakanı olarak tarihe geçti. Üstelik mühendisti ve ODTÜ mezunuydu... Gerçi, söz konusu yazarların yazıları, sadece Güler'i değil, okuyan herkesi baştan çıkartacak kadar etkiliydi, bunu da teslim etmek gerekiyor.

Ruslarla doğalgaz alım miktarını azaltmak ve doğalgaz fiyatını aşağı çekmek için pazarlık başlattığını zannederek, kamuoyunda büyük bir sükse yapan Güler, "fiyat revizyonu" ve "al ya da öde" hükümlerinin, Türk-Rus doğalgaz anlaşmalarının parçası olarak, zaten her zaman gündemde olduğunu da bilmiyordu. Örneğin, en

son 2000 yılında BOTAŞ ve GAZPROM'un her iki konuda da görüşerek anlaşmaya vardıklarını da bilmiyordu.

Güler'in girişimleri sonucu, Mavi Akım anlaşmasının Türkiye lehine değişmekte olduğunu zanneden kamuoyunun bu beklentisi maalesef gerçekleşmediği gibi, Güler'in üç ayrı formüllü tek bir formülle birleştirmesi girişimi sonucu ülkemizin büyük maddi kayıplara uğratılması dahi söz konusu oldu. Bu konuda Yüce Divan'da bir dava sürecinin başlayacağını şimdiden söyleyebiliriz. Üstelik, bu yeni anlaşma ve formülle, Türkiye'ye ilave maddi yükün nasıl getirildiği, bu defa bilimsel olarak kanıtlanabilecek. Sanırım Nazlı Hanım'ın eski eşi beyefendi de "aleyhte" tanık olacak. CHP'nin Bakan Hilmi Güler hakkında verdiği Mavi Akım önergesinden sonra, kimin, kimi, ne zaman ve nasıl suçlayacağını belli olmadığı bir döneme doğru girmiş bulunuyoruz. ANAP'ın bakanları Yüce Divan sıralarını savdıklarına göre, Mavi Akım rüzgârı kim bilir kimleri daha Yüce Divan'a götürecektir?

Kamuoyunda Rusların Türkiye'yi kazıkladıkları yönünde bir görüşün hâkim olduğu sırada, Ruslar beklenmedik bir iddiayla hükümetin kapısını çaldılar. Bundan sonrasını Fırat Gazel'den aktaralım:

Yıllardır Ruslarla iş yapan, son olarak da Bosphorus Gaz şirketini kurarak, Rus GAZPROM'la birlikte Türkiye'de doğalgaz dağıtım işine girmek istediğini belirten işadamı Ali Şen, GAZPROM'un Başkan Yardımcısı Yuri Kamarov'la birlikte hükümetin kapısını çaldı. Rus tarafı, Mavi Akım anlaşmasında yer alan fiyat formülünün kendileri tarafından hatalı yazıldığını, bu formül sebebiyle Rusya'nın önemli ölçüde kayıpla karşı karşıya bulunduğunu öne sürüyor ve sorunun çözülmesini istiyordu. Konu, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a kadar intikal ediyor, fiyat formülündeki karışıklık bir anda Türkiye'nin en önemli gündem maddesi haline geliyordu. Doğalgaz ve Mavi Akım, bir kez daha Türkiye'nin en fazla tartışılan konusu olurken, geçmiş defterler tekrar açılıyor ve çok ilginç iddialar ortaya atılıyordu. Türkiye, doğalgaz fiyatlarında düşüş beklerken, Rus tarafı fiyat artışı isteğiyle ortaya çıkıyordu.¹⁷⁸

Bu sırada, Dışişleri Bakanlığı Enerji ve Çevre Dairesi Genel Müdür Yardımcısı Büyükelçi Hakkı Akıl, biri 2 Temmuz 2003, diğeri ise 7 Temmuz 2003'te olmak üzere iki önemli uyarı yazısını BOTAŞ'a

gönderiyor, Türkiye-Rusya krizi konusunda uyarıda bulunuyordu.

Hakkı Akil'in 2 Temmuz 2003 tarihli yazısında, işadamı Ali Şen'le yaptığı bir telefon konuşmasında, Ali Şen'in söylediklerini yorum-suz olarak BOTAS'ya aktarıyordu. Akil'in anlattığına göre: "Şen hem havuç, hem de sopa göstermiş, Türkiye'nin Rusya'yı üzmeye devam etmesi durumunda ortaya çıkabilecek sonuçları sıralamıştı. Başlangıçta GAZPROM'un Türkiye'ye yüklü miktarda kredi vererek doğalgaz yatırımlarını kolaylaştırmayı, 'al ya da öde' oranını düşürmeyi düşündüğünü aktaran Şen, uzlaşmazlığın devam etmesi durumunda ortaya çıkabilecek sonuçları ise, 'Rusya 1 Kasım'dan itibaren Türkiye'den gıda ithalatına yüzde 35 vergi koymayı, müteahhitlere sorun çıkartmayı düşünüyor' şeklinde sıralıyordu."

Akil bu yazısından sadece birkaç gün sonra, 7 Temmuz'da BOTAS'a ikinci bir yazı gönderiyor; bu yazısında ise Rus kamuoyunda Türkiye aleyhine oluşan havayı aktarıyordu. Akil'in yazısında Rus medyasını Türkiye aleyhine GAZPROM'un yönlendirdiği, Rus hükümetinin henüz resmi tepkisini ortaya koymadığı, Rus tarafının Türkiye'yi anlaşmalara uymamakla eleştirdiği ve Türkiye'nin daha önce de İran anlaşmasına aykırı davrandığı yönünde Rus gazetelerinde haberler yayımlandığı ifadelerine yer veriliyordu.¹⁷⁹

AKP hükümetinin meselenin çözümü konusundaki stratejisi bilinmiyor, kamuoyunda Rusya karşıtı hava da güçleniyordu.

Yapılan uzun görüşmeler ve tahkim sürecinin de gündeme gelmesinden sonra her iki taraf da nihayet çözüme ulaşıldığını açıkladılar. Detayları verilmese de, Türkiye Mavi Akım fiyatının artmasını kabul etmiş, buna karşılık Rusya da Türkiye üzerindeki "al ya da öde" baskısını azaltmıştı. Üç ayrı gaz formülü de tek bir formüle indirilmişti. BOTAS'ın da yüzde 35 oranında ortak olduğu Turusgaz da artık tarih olmuştu.

Bakan Güler, 2005 yılında TBMM Genel Kurulu'nda AK Parti Samsun Milletvekili Suat Kılıç'ın sözlü soru önergesini yanıtlarken, Rusya Federasyonu'ndan alınan doğalgazla ilgili anlaşmanın tarihçesi hakkında kısa bilgi verdi. Türkiye'nin sadece Rusya'ya bağımlı kalmamak için Cezayir ve Nijerya'dan da doğalgaz aldığını hatırlattı. Mavi Akım hattından gelen doğalgazın, bu ülkeden diğer projelerle gelen doğalgazdan 1,5 dolar daha pahalı olduğunu açıkladı. Diğer ülkelerle mukayese edildiğinde Rusya'dan alınan doğalgazın daha pahalıya mal olduğunu anlatan Güler, bu konuda Rusya'yla görüşmelerin

sürdüğünü ve Rusya'dan doğalgaz fiyatının indirilmesi için "mütevazı ama anlamlı bir indirim" sözü aldıklarını söyledi.¹⁸⁰

Güler, Cezayir ve Nijerya'dan LNG alım anlaşmalarında ne zaman ve hangi iktidar döneminde indirim alındığını belirtmeyerek, Mavi Akım'dan hangi formüle göre ve ne zaman bu 1,5 dolar daha pahalı gazı aldığımızı da açıklamadı. Suat Kılıç da bu nedenle konu hakkında yanlış bilgilendirilmiş oldu.

Yeni Turusgaz!

GAZPROM'un alt şirketi Gazexport'un BOTAS'a gönderdiği bir yazı 8 Ağustos tarihliydi ve Ruslar, baklayı ağızlarından çıkartıyorlardı: "Ali Şen'in Bosphorus Gaz şirketine gaz ithalatı lisansı verin. Biz bu şirketle birlikte Türkiye'ye gaz satacağız. Hatta şirkete ortak olmayı bile düşünüyoruz." Yani yeni Turusgaz hazırlanıyordu. Kontratlarını özel sektöre satmak istemeyen GAZPROM'un yılların kadim ve güçlü dostları aracılığıyla sarı lacivert boruhatları ile Türkiye pazarında gaz pazarlayabileceği açık hale geliyordu.¹⁸¹

Emin Şirin'in Mavi Akım'da taraf değiştirmesi ya da Güler'i ve Erdoğan'ı suçlayıcı basın toplantıları düzenlemesi Nazlı Hanım'dan ayrıldıktan sonraki döneme rastlıyor. Bu maddi bilgiyi sadece paylaşmak amacıyla veriyorum, herhangi bir başka nedeni olmadığını ifade etmeliyim.

5 Ocak 2006 günü bir basın toplantısı düzenleyen Emin Şirin, Erdoğan ve Güler'i istifaya çağırırdı.

İHA'nın haber metnini kısaltarak sunuyorum.

Ankara (İHA)-Anavatan Partisi İstanbul Milletvekili Emin Şirin, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler'i istifaya çağırırdı. Parlamentoda bugün yazılı bir açıklama yapan Şirin, "En pahalı doğalgazı, Bulgaristan'dan sonra Türkiye 260 dolara alıyor. Gazprom'un bu açıklamasıyla Hilmi Güler ve Tayyip Erdoğan'ın yalanları ortaya çıkmıştır. Mevcut anlaşmadaki fiyat formülü, hukuki hiçbir sebep yokken Türkiye'nin aleyhine değiştirerek, milyarlarca dolar zarara uğratan bu ikili derhal istifa etmeli ve

180. Cumhuriyet gazetesi, 22 Aralık 2005.

181. Fırat Gazetesi, sayı 276.

adalet önünde hesap vermelidirler” dedi. “Daha da önemlisi bu konuda Tayyip Erdoğan’a bizzat mektup yazarak durumu anlattım. Bana cevap vermedi, ama koşa koşa Ruslara gidip, yanında Hilmi Güler’le beraber hatasını düzeltmeye çalıştı. Beceremedi. İlk yapılan Mavi Akım anlaşması ve Mavi Akım’ın ilk formülü, Türkiye’nin aldığı en ucuz doğalgazdı. Sonradan değişen fiyatlarla ve en sonunda Tayyip Erdoğan’ın Hilmi Güler’i yönlendirmesiyle, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük skandallarından biriyle karşılaştık. Tayyip Erdoğan’a ve Hilmi Güler’e sesleniyorum. İçinizde biraz utanma duygusu ve haysiyet kaldıysa, bugün görevlerinizden ve en önemlisi partinize aldığınız Cemal Kaya’nın örneğini takip edip milletvekilliğinden de istifa edecek misiniz? İkinci olarak EPDK’ya sesleniyorum. Gazprom’un bu açıklamasından sonra, tamamen Gazprom’un kontrolünde bulunan gaz dağıtım ihalelerini onaylayamazsınız. Üçüncü olarak da BOTAŞ İdare Heyeti’ne sesleniyorum. İstifa edecek ve Hilmi Güler’in size verdiği talimatları açıklayacak haysiyetiniz kaldı mı? Hâlâ bugün AK Parti’den neden ayrıldığımı merak edenler varsa, herhalde merakları giderilmiştir” ifadelerini kullandı.

Şirin, yazılı açıklamasında, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı’na BOTAŞ’ta Türkiye’nin aleyhine olan fiyat formülünü kabul eden yönetim kurulu hakkında suç duyurusunda bulunduğunu, ancak Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Güler’in soruşturma izni vermediğine ilişkin belgeyi de ekledi.¹⁸²

3 Ocak 2006 tarihli *Hürriyet*’te Yalçın Doğan “Mavi Akım’daki İsbet” başlıklı yazısıyla Yüce Divan’da ANAP’lı bakanlar yargılanırken, böyle bir başlık atarak, yargıya sanıklar lehine olsa da “baskı” yapmaktan geri kalmıyordu. Sayın Yalçın Doğan, bununla da yetinmiyor, 7 Ocak’taki köşe yazısında, “Mavi Akım’da AKP’nin itirafı” altbaşlığıyla şunları yazıyordu:

Enerji Bakanlığı Aralık 2005 tarihli, yani birkaç hafta önce, bir kitapçık yayınlıyor. “Mavi Akım ile İlgili Gerçekler” başlığını taşıyan bu kitapçığın 14. sayfasında bir cümle aynen şöyle: “19 Kasım 2003 öncesinde Mavi Akım Sözleşmesi’nde yer alan fiyat, hiçbir zaman uygulanmamıştır.” Bu cümleye göre, AKP Mavi Akım’dan alınan doğalgaz için yeni bir fiyat uyguluyor. Rusya’yla yeni bir fiyatta anlaşılıyor. Kasım 2002’de iktidara geldiğine göre, hepimizin ödediği doğalgaz fiyatı, AKP’nin belirlediği fiyat. GAZPROM’un açıklamasına göre, bu fiyat 260 dolar. Avrupa’daki en yüksek fiyat. Dolayısıyla, Enerji Bakanlığı *Mavi Akım İle İlgili*

182. <http://haber.mynet.com/detay/politika/sirin-erdogan-ve-guleri-istifaya-cagirdi/203759>

Gerçekler kitapçığında gerçeği, hepimize atılan kazığı itiraf ediyor.¹⁸³

Enerji Bakanı Güler'in talimatıyla acele bir şekilde hazırlanan bu kitap değişik bir açıdan da medyaya konu olmuştu. TBMM Genel Kurulu'nda 2006 bütçesi görüşmeleri sırasında Bakan Hilmi Güler'in argo üslubuyla, "Bunları on kez anlattım; şimdi de, yarın, kitap halinde, hepinizin, milletvekillerinin kutularına koyacağız" ifadesine gösterilen tepkiler üzerine "isterseniz elinize verelim; arzu ederseniz elinize veririm" biçiminde tansiyon yükselten konuşması sonucu kamuoyu bilgilenmişti.

Melih Aşık ise, 6 Ocak 2006 tarihli *Milliyet* gazetesindeki "Açık Pencere"sinde "Aleni Gaz'ık" başlığı altında enerji yönetimi irdeliyor:

Enerji Bakanı Hilmi Güler, 20 Şubat 2004 tarihinde Müteahhitler Birliği toplantısında konuşuyor: "Avrupa'nın en pahalı gazını alırken Rusya'yla yapılan görüşmelerin ardından Avrupa'nın en ucuz gazını alır hale geldik..." Enerji Bakanı Hilmi Güler, AKP iktidarının ilk altı ayı içinde Başbakan Erdoğan'ın talimatıyla Ruslarla masaya oturmuş ve yeni bir fiyat esası üzerinde anlaşmıştır. Yaptığı konuşmalarda bunun en ucuz fiyat olduğunu söylemektedir. Bu fiyatı açıkla talebi geldiğinde ise yanıtı hep şu olmaktadır: "Rakamı açıklarsam, sözleşmeye göre büyük tazminat ödemek zorunda kalırız..." Nihayet Rusya-Ukrayna doğalgaz kavgası sırasında bu fiyat açıklandı... Ermenistan'a 110 dolar, AB ülkelerine ortalama 240 dolardan verilen bin metreküp gaz, Türkiye'ye bu yıl 260 dolardan verilecektir. Türkiye doğalgaza Romanya'dan sonra en yüksek fiyatı vermektedir. Emin Şirin, dün telefonda dedi ki: "2003 yılı sonunda en ucuz gazı aldığımızı söyleyen Hilmi Güler'e bir mektup yazarak yalan söylediğini bildirdim. Bana yanıt vermedi. Yolsuzlukları Araştırma Komisyonu'ndan bu konunun araştırılmasını istedim. Kabul edilmedi. BOTAŞ Yönetim Kurulu hakkında savcılığa suç duyurusunda bulundum. Hilmi Güler soruşturma izni vermedi. 4 Ocak 2005'te başbakana mektup yazdım, ilgilenmedi. Tayyip Erdoğan ile Hilmi Güler'in yaptığı formül değişikliği olmasaydı aynı doğalgazı bugün 260 değil, 180 dolardan alıyor olacaktık." Erdoğan-Güler ikilisi bu kazığı bilerek mi yediler, bilmeden mi? Tamamen bilerek yediler. Nitekim Hilmi Güler 4 saat süren fiyatla ilgili toplantıya BOTAŞ'tan kimseyi almanmıştır... Türkiye'yi kimler yönetiyor? Ne pahasına yönetiyor? Buyurunuz görünüz...¹⁸⁴

183. Yalçın Doğan, *Hürriyet*, 3-7 Ocak 2006.

184. Melih Aşık, *Milliyet*, 6 Ocak 2006.

260 dolarlık gaz fiyatının medyadaki etkisi bombadan da beter oldu. Arkasından da, günümüz enerji yönetimi, dolayısıyla siyasal iktidarı tarafından, özellikle Rusya'yla yapılan doğalgaz anlaşmaları revizyonundan yayılan kötü kokular bir kez daha gündemi oluşturdu. *Hürriyet* gazetesi, 7 Ocak 2006 tarihli sayısında, Enerji Bakanı Hilmi Güler'in "260 dolara yalan demem, ispat edin gereğini yaparım, Anayasa değişir, bu sözleşmeler değişmez" restini haber yaptı.

Medyadaki diğer başlıklar

Cumhuriyet (17 Ocak 2006) "Doğalgazda 20 yıllık zarar. CHP, 5,4 milyar dolarlık ek faturanın peşini bırakmayacak" haberini verirken, haberin ayrıntısında "Sadece Mavi Akım'dan 2025'e dek alınacak gaz 290 milyar metreküpken, diğer hatlardan alınacak toplam gaz 164 milyar metreküpte kalıyor. Eşitlenen fiyat petrole bağlandığı için, Türkiye'nin bundan doğacak zararı 5,4 milyar doları bulacak" saptaması yapılıyordu.

Yine *Cumhuriyet* gazetesi, 18 Ocak 2006 günkü sayısında yine birinci sayfa manşetten, "Zararda Bir Güler 21 Ersümer Ediyor" başlığı altında "Mavi Akım formül değişikliğinin ayrıntılarını" vermekte gecikmedi ve "Cumhur Ersümer, Mavi Akım'da kamuoyunu 257,9 milyon dolar zarara soktu" diye Yüce Divan'da yargılanırken, AKP hükümeti ve onun Enerji Bakanlığı, formül değişikliğiyle Türkiye'ye bunun 21 katı olan 5,4 milyar dolar ek maliyet çıkardı. CHP, AKP'nin sağladığını ileri sürdüğü, 'al ya da öde'yle ilgili indirim haklarından yararlanılamamasının da gündemde olduğunu, bu indirim haklarından yararlanılmaması durumunda kamu zararının katlanacağına işaret etti" haberini işledi.

Milliyet, 27 Ocak 2006:

Sanayinin gazı kesildi.

Cumhuriyet, 27 Ocak 2006:

Enerji alarmı. Başta İstanbul, Ankara ve Bursa olmak üzere sekiz ilde birçok fabrikanın gazı kesildi.

Cumhuriyet, 27 Ocak 2006:

Sanayide Doğalgaz Alarmı. Hükümetin enerjide bir sıkıntı olmadığını açıklamasına karşın dün kesintiler yaşandı. "Bakan Güler'e Suçlama." Enerji Bakanı Güler, kesintinin Cezayir'den gelen sıvılaştırılmış doğalgaz gemisinin fırtına nedeniyle Çanakkale Boğazı'nı

geçememesinden ve depolama şanslarının olmamasından kaynaklandığını ileri sürdü. Sektör temsilcileri ise "ihmal"le suçladıklarını Güler'in doğru söylemediğini belirterek, "gemi gelemiyor" diyorlar, "bu gemi nereye boşaltacaktı? Trakya'da BOTAS'ın ciddi kapasiteli deposu var" dediler. Eski Enerji Bakanı Ersümer aynı nedenlerle "devleti zarara uğratmak"tan Yüce Divan'da yargılanıyor.

Milliyet, 27 Ocak 2006, Fikret Bilâ'nın "Yön" köşesi:

"Güler: Doğalgaz sözleşmeleri kötü yapılmış." Bu köşeyi okuduğumda, aradan geçen üç yıla rağmen Hilmi Güler'in hâlâ doğalgaz işini öğrenemediğine tanık oldum. Köşenin sahibi Fikret Bilâ olmasa, bu yazıya itibar etmem söz konusu olmayacaktı. Şöyle yazıyor Sayın Bilâ:

Havaların soğumasıyla birlikte başlayan doğalgaz sıkıntısı endişe yarattı. Rusya'dan ve İran'dan gelen miktarın azalmasıyla baş gösteren doğalgaz sıkıntısının krize dönüşmesi, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nun aldığı acil önlemlerle şimdilik önlenebildi.

Politik değil

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler, dün İran'ın Ankara Büyükelçisi'ni makamına davet ederek, İran hattındaki kısıntının nedenleri hakkında bilgi aldı. Güler'le, büyükelçiyle yaptığı görüşme sonrasında konuştuk. Güler, İran'dan kaynaklanan sıkıntının politik bir yönü olmadığını, basında yer aldığı gibi İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecad'ın, Çankaya'dan randevu talebine Ankara'nın soğuk baktığı, bu nedenle gazın kısıldığı yönündeki haber ve yorumların gerçeği yansıtmadığını belirtti. İran büyükelçisiyle görüşmesinde böyle bir bilgi ve izlenim edinmediğini vurguladı.

Güler, İran'dan gelen gazın azalmasının asıl nedeninin aşırı soğuklar olduğunu, zaman zaman arızaya da düşüldüğünü, büyükelçinin bu yönde bilgi verdiğini kaydetti. İran'da havaların ısınmaya başladığını, gaz akışının kısa sürede normale dönmesini beklediklerini de belirtti.

Güler, Rusya-Ukrayna hattındaki sorunun da esas itibarıyla havaların çok soğuk olmasından kaynaklandığını söyledi. Rusya'da ve Ukrayna'da hava sıcaklığının eksi 35-38 derecede seyrettiğini, bunun da bu ülkelerde iç tüketimi artırdığını, doğalgaz akışındaki sıkıntının bu nedenle yaşandığının altını çizdi.

Üç büyük hata

Güler, geçmişte doğalgaz anlaşmalarında üç büyük hata yapıldığını

belirterek şu bilgileri verdi:

1. Sözleşmeler “al ya da öde” yöntemiyle yapılmış. Yani biz gaz alsak da almasak da belli bir miktarın parasını ödemek zorundayız. Oysa, bize eksik gaz gönderilirse bunun telafisini isteme hakkımız yok. Çünkü sözleşmelerde böyle bir hüküm yok. Bu birinci büyük hata.

2. Rusya’dan aldığımız gazın bedelini daha önce fındık, fıstık gibi ihracat ürünleriyle ödeyebiliyorduk. Bu da değiştirilmiş, nakit paraya dönüştürülmüş. Alabilirsek de almasak da belli bir miktarın bedelini nakit para olarak ödüyoruz.

3. Doğalgaz depolamasıyla ilgili çalışmalar yarım bırakılmış, Tuz Gölü’nün altına yapılması planlanan depoya ilgili çalışmalar durdurulmuş. 2001’den 2004’e kadar bir şey yapılmamış. Şimdi biz bu çalışmayı başlattık, ihaleye çıkıyoruz. Tuz Gölü’nün altına depo yapılacak. Ayrıca Silivri’deki depoya da gaz basılacak.

Önce evler

Güler, gaz sıkıntısının yönetiminde öncelikle halkın tüketiminde aksama olmamasına özen gösterdiklerini belirterek, şu değerlendirmeyi yaptı:

“Önceliğimiz evlerde kullanılan gaz akışında bir sıkıntı olmaması. Sanayide de gaz kesintisi yapılmadı. Sözleşmelerinde kesinti hükmü olan ve gazdan elektrik üreten firmaların sözleşme hükümleri uyarınca gazlarında kısıntı oldu. Bu zaten başından bilinen bir olaydı. Ancak biz aldığımız ek önlemlerle bu yolla elde edilen elektriği kömür ve su santrallerimizdeki üretimi artırarak kapattık. Bir elektrik açığı söz konusu olmadı.”¹⁸⁵

Yıl 2006 ama, Güler aynen yeni bakan olduğu günlerdeki gibi konuşuyor. Bir eski bakan için yalan söylüyor ifadesini kullanmak istemediğim için sadece “çarptıyor” ifadesini kullanıyorum. Dile getirdiği üç maddeyi de çarpıtıyor. Ne zaman fındık fıstıkla gaz parası ödemişiz? Hâlâ “al ya da öde”, hani düzeltmişsiniz? Hâlâ Tuz Gölü espriyi, bugün 2011’de bu konuda hangi aşamadaysınız biliyor musunuz Sayın Güler?

Cumhuriyet, 28 Ocak 2006:

Şimdi sıra elektrik kesintisinde. Dışa bağımlılık tehlikesini bir kez daha gördük diyen uzmanlara göre, doğalgaz krizi öncü deprem.

Milliyet, 29 Ocak 2006, ekonomi sayfası:

Gazda ceza tartışması. Hükümet, anlaşmalara madde konulmadığı için gazı azaltan ülkelere yaptırım uygulanmadığını savunuyor. En önemli anlaşmalara imza atan eski Enerji Bakanı Ersümer yaptırım olduğunu savunuyor. Ersümer: "Yaptırım var." Doğalgaz anlaşmalarını da kapsayan bazı iddialarla Yüce Divan'da bir yılı aşan süredir yargılaması süren eski Enerji Bakanı Cumhur Ersümer, özellikle Rusya'yla yapılmış olan anlaşmalarda, tedarikçilerin eksik gaz vermesine karşı yaptırım uygulanmasını sağlayan maddeler bulunduğunu belirtti.

Hilmi Güler TBMM Soruşturma Komisyonu'nda

1949 Ordu doğumluyum. ODTÜ'yü bitirdim. Daha sonra bir süre asistanlığım oldu. Sonra yine Gazi Üniversitesi'nde asistan, peşinden Uçak Sanayii'ni kurduk. Oradan sonra TÜBİTAK'a geçtim. TÜBİTAK'ta başkan yardımcısı ve bilim kurulu üyeliğine kadar çıktım. Bu arada doktoramı yaptım, doktoramda kompos malzemeler üzerine, roket üzerine çalışmalar yaptık. Bu arada, Ereğli Demir-Çelik'in beş yıl yönetiminde bulundum, yatırımlarını yaptık. Türkiye'nin o zaman ikinci büyük yatırımı idi. Sonra, MKE genel müdürlüğü yaptım. Peşinden bir ara özel sektörde çalıştım, yatırımlar yaptık, sonra kendi şirketimizi kurduk. Peşinden İstanbul'da doğalgazın başında bulundum, İGDAŞ'ın Murahhas Azası olarak görev yaptım, hava kirliliği çok ileri boyutlarda idi, hava kirliliğini önledik. Peşinden, Ankara'ya döndüm, Etibank'ın genel müdürlüğünü yaptım. Sonra, tekrar özel çalıştım. Ondan sonra siyaset söz konusu oldu, teklif edildi, Ordu'dan seçildim. Hiçbir işe talip olmadım, hep tekliflerle şu ana kadar geldik. Şimdi de, bildiğiniz gibi, enerji ve tabii kaynaklar bakanı olarak görev yapıyorum.

Bir şey sormak istiyorum Sayın Sıvacioğlu, iki konu ile ilgili, yani şeyi anlamak istiyorum, komisyonun görevini?

Başkan: Anlama bakımından şöyle bir izahta bulunayım. Biz üç alt bölüme ayırdık; enerjiyle ilgili olanlar, doğalgazla ilgili olanlar, bir de keşif artışları DSI'nin görev alanına girmek üzere üç altbaşlığa ayırdık. Üç tane de bizim altkomisyonumuz var; bu altkomisyonlar bu konular üzerine çalışıyorlar. Zaten bu 6 sayfalık bir soruşturma önergesinde de, fazla da umarım vakit almıyacak. Bir de, Araştırma Komisyonu'ndaki o 45 sayfalık falan sizin izahları ben okudum. Orada hayli detaylara da girilmiş. Biz öyle fazla detaylarda şey yapılmadan burada isnat edilen olaylarla ilgili açıklamalarınızı isteyeceğiz.

Mehmet Hilmi Güler (Ordu): Ben şunu anlamak istiyorum: Suçlanan kişilerle ilgili bir ana başlangıç noktasını anlamak istiyorum; bu mu? Yoksa, olayların izahını mı benden istiyorsunuz?

Şimdi tabii, hassas bir konu bu ve bir yerde de o dönemde olmadığım için, rakamlar ve tarihler noktasında sizin okuduğunuzdan akımda kaldığı kadarıyla olan kısmına cevap vereceğim. Aslında, keşke mümkün olsa da, şu konuyu biz etüt ederek size versek; çünkü burada söyleyeceğim veya seçeceğim herhangi bir kelime hatalı da olabilir; çünkü, hakikaten hassas bir konu. Bir de şunu ifade etmek istiyorum: Geçen sefer o konuşmaları yaptıktan sonra, hepsi basında çıktı; yani, bu noktada, sizleri tenzih ederek söylüyorum, bu konuşacağımız şeylerin mahremiyeti de var. Bu bakımdan, ne kadar bu noktada eminiz, bu çok önemli. Bu, yarın gazetelerde herhangi bir şekilde belli amaçlarla yapılabilir. Bunu özellikle hatırlatmak istiyorum, bir milletvekili olarak, en azından onu söyleyeyim.

Bakıyorsunuz bu, bir şekliyle gidiyor ve enerji konusu da, diğer konulardan biraz daha farklı. Herhangi bir ihalede, bir inşaat ihalesinde herhangi bir yanlışlık veya ihaledeki bir usulsüzlük, eğer etkilerini düşünmezseniz, sadece bir defaya mahsustur; ama, enerjide yirmi senelik, otuz senelik anlaşmalar var ve bu anlaşmaların etkisi devam ediyor, temadi özelliği var. Bu bakımdan, söylenecek konularda da çok fazla sayıda lobi var, taraf var. Bunlar olayı hangi sözü söylerseniz eksisi ve artışı olan konular. Bunları değişik şekilde yorumlamaları mümkün; yani bu hassasiyetin altını çizmek istiyorum. Aşağı yukarı bir buçuk yıldır bu görevdeyim, gördüğüm şey, bu işin çok sistematik yapıldığı şeklinde. Çok sistematik olduğu için, bizim de çok sistematik çalışmamız lazım; yani bir tasarım var gibi gözüküyor. Böyle bir tasarımda, bizim de soruşturmayı da çok tasarımlı götürmemiz lazım, her şeyiyle. Bunu sadece size bu bilgileri sunmak isteyen mesul bir kişi olarak değil, aynı zamanda da bunu söylemem de lazım size, stratejik açıdan. Bunu göz önüne almanızda yarar var ve bu çalışmaların etkisi halen devam ediyor ve burada konuşacağımız sözlere göre de şekil alacak. Bunu özellikle altını çizerek size sunmak istiyorum; yani bunu bir daha düşünerek söyleyelim; çünkü, mesela doğalgazda yapılacak anlaşmalar zaman zaman tekrar ediyor, fiyat revizyonu oluyor, belli sürelerle oturulup konuşuluyor. Buradaki her sözümüz, bundan sonraki pazarlıklarda veya milli taktiklerimiz açısından, stratejimiz açısından karşı tarafa bir ipucu vermek şeklinde oluyor. Mesela, bizim Ruslarla yaptığımız en son anlaşmada, bizim tabii ki, kendimize göre bir stratejimiz vardı ve hatta taktiklerimiz vardı. Şimdi, burada bunun tartışılması, bundan sonrakilere için de karşı tarafa farklı şeyler

verecektir, ipuçları verecektir, o nokta çok önemli.

Başkan: Sayın bakanım, belki de sözünüzü kesmiş olacağım ama...

Mehmet Hilmi Güler (Ordu): Yani, bu bir defalık bir yolsuzluk veya bir usulsüzlük olsa, olmuştur, bitmiştir, bunun değerlendirmesini yaparsınız. Tıpkı, biten bir maçın sonucunun salı günü, çarşamba günü televizyonda yorumlanması gibi, bir daha göster, geri al falan diye yapabilirsiniz; ama, bu iş devam eden bir maç. Bunun özellikle altını çizmek istiyorum.

Hilmi Güler tanık sıfatıyla Yüce Divan'da

Başkan: Sayın Güler, yukarıda, sanıklar hakkındaki isnatlara ilişkin size birkaç soru sormak istiyorum. Bunlarla ilgili bildiklerinizi, lütfen anlatın. 6 Mayıs 2004 tarihinde Meclis Soruşturma Komisyonu'nda vermiş olduğunuz ifadenizde aynen okuyorum: "Bakıyorsunuz, bu bir şekliyle gidiyor ve enerji konusu da diğer konulardan biraz daha farklı. Herhangi bir ihalede; bir inşaat ihalesinde, herhangi bir yanlışlık veya ihaledeki bir usulsüzlük, eğer etkilerini düşünmezseniz sadece bir defaya mahsustur; ama enerjide yirmi senelik, otuz senelik anlaşmalar ve bu anlaşmaların etkisi devam ediyor; temadi özelliği var. Bu bakımdan, söylenecek konularda da çok fazla sayıda lobi var, taraf var. Bunlar olayı hangi sözü söylerseniz eksisi ve artısı olan konular. Bunları değişik şekilde yorumlamaları mümkün; yani bu hassasiyetin altını çizmek istiyorum. Aşağı yukarı bir buçuk yıldır bu görevdeyim, gördüğüm şey bu işin çok sistematik yapıldığı şeklinde, çok sistematik olduğu için, bizim de çok sistematik çalışmamız lazım; yani bir tasarım var gibi gözüküyor" şeklinde beyanınız olmuş. Bu beyanınızda geçen "işin çok sistematik yapıldığı, bir tasarım var gibi gözüküyor" biçimindeki sözlerinizden ne kastediyorsunuz; bu konuda açıklama istiyoruz. Herhangi bir siyasi değerlendirmeye veya polemige meydan vermeden bildiklerinizi anlatırsanız. Buyurun.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Ben de sizi ve sayın mahkemenizin üyelerini saygıyla selamlıyorum. Burada, siyasi bir kişilikle değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir bakanı olarak, bir tanık sıfatıyla konuşacağım. Oradaki kastettiğim, o gün itibariyle, yaptığımız gözlemler neticesinde gördüğümüz şey, özellikle enerji politikasına ilişkindir. Yani bilhassa doğalgaz kontratları ve aşırı tahminlerin sonucu karşılaşılan durumdur; onu ifade etmek istemiştım. Ondan sonra da çalışmalarımız belli bir süreçte devam etti. Gördüğümüz şey şu: Gerçekten aşırı tahminler olmuş, bazı kurumların görüşlerine, tavsiyelerine rağmen olmuş ve bunun neticesi olarak da bilhassa yerli kaynakların ihmal

edildiğini; kömür ve suyun ihmal edildiğini gördük ve bunun karşılığı olarak da bir çeşit ürüne ve dar kaynaklara mecbur kaldığımız izlenimini ve kanaatini edindik. Bunun neticesi olarak da, bilhassa doğalgazda elektrik üretimi başta olmak üzere, hem maliyetleri hem şartları, ağır şartlarla karşılaştığımızı gördük ve bu anlaşmaları da düzeltmeye gayret ettik ve bunun sonucu olarak da bir parça sistemi düzelttik ve yerli kaynaklara daha fazla önem veren bir yola döndük.

Oradaki kastettiğim bilhassa doğalgaz anlaşmaları idi ve bu doğalgaz anlaşmalarının günümüze ve ileriye dönük yansımalarıydı; bunlar önemlidir. Genellikle bu gibi konuların, gerçekten çok yönü var, çok parametresi var, çok girift bir süreci ve ilişkileri var. Bunu derken, sadece objektif bir gözlemimi ifade etmek istiyorum; yani suçlama amacıyla söylemiyorum.

Başkan: Sayın Güler, bu "aşırı tahminler" şeklinde bir ifade kullanıyorsunuz. Bu "aşırı tahminlerin" yapılma şekliyle ilgili bir düşünceniz var mı yani?..

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Evet. Şöyle efendim, şimdi, gördüğümüz kadarıyla bir 6 milyar metreköplük ilk anlaşma var. Ondan sonra ikinci bir, gene, batıdan gelen, Bulgaristan üzerinden gelen bir Turusgaz anlaşması var. Bu Turusgaz anlaşması girift bir konu; yani bunu çok iyi etüt etmek gerekiyor. Ondan sonra da bir Mavi Akın anlaşması var. Bunların birbirleriyle ilişkileri var, birbirlerine referans vererek atıfta bulunulan formül ilişkileri var ve alınan miktarla birlikte bazı "side-letter" dediğimiz ek mektuplarla konulan ve değiştirilen durumlar var. Bu noktada olayı çok iyi etüt etmek gerektiğini gördük ve bunun üzerine de çalışmalarımızı sürdürdük.

Başkan: Peki sayın bakan, bu yine, verdiğiniz açıklamalarda Soruşturma Komisyonu'na bir kurgudan bahsediyorsunuz ve ayrıca lobilerin olduğundan bahsediyorsunuz. Bu lobiler kimlerden oluşmaktadır; yani neyi kastettiniz bu lobiden ve kurgulardan? Burayı biraz açar mısınız?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Şimdi, efendim, enerji sektörü çok büyük bir sektör ve etkileyici; dış politikamızdan iç yönetimize kadar çok şeyi etkileyen bir konu; yani Türkiye'de bugün itibarıyla enerjiye baktığımız zaman 70 milyar dolarlık bir portföyü bu; yani büyüklük bakımından ve burada, tabii ki "kömürcüler" diye tabir edeceğim bir grup var, hidrolikçiler var, doğalgazcılar var, doğalgazın boruyla getirilenleri ayrı, LNG dediğimiz sıvılaştırılanı ayrı... Bunların elektrik üretimi var, elektrik üretiminin tercihleri var. "Kömürden üretilim" dediğiniz zaman bir başka grup tepkisini gösteriyor, su dediğiniz zaman doğalgaz ve diğerleri devreye giriyor; yani hepsinin ilgili, destekleyici

grupları var. Bunu alenen görüyoruz. Petrolcüler var. LPG'ciler var. Bunlar, dolayısıyla hepsi farklı farklı gruplar ve hepsinin paylaştığı bir piyasa var ve bu piyasada gayet tabii ki, ileriye dönük de hepsinin beklentileri; yatırım beklentilerinden tutun; yani hepsini de menfi anlamda almıyor; yani hepsinin ileriye dönük hesapları var, fizibiliteleri var, beklentileri var; yatırımlarının etkilediği gruplar var. Dolayısıyla, bu nokta da; yani ben pejoratif bir anlam da yüklemeyen söylüyorum, hepsini bir bütün olarak ele aldığımız zaman bunların etkilerini çok iyi analiz etmek gerekiyor ve bilhassa uzun vadeli oldukları için de geleceği çok iyi tahmin etmek gerekiyor, bilimsel ve teknik usulleri kullanmak gerekiyor ve bunun, hem sanayimize hem ülkemizin bekasına hem maliyet unsurunu, yaşam kalitemizi, her şeyimizi etkileyen bir konu olduğu için de, gerçekten çok parametrelili bir görüntü arz ediyor.

Başkan: Bu lobilerle ya da bu kurguyu yapanlarla diyelim, sanıklardan Mustafa Cumhur Ersümer veya Zeki Çakan'ın herhangi bir ilişkisinin olduğu konusunda bir bilginiz var mı sayın bakan?

Tanuk Mehmet Hilmi Güler: Hayır, yani net olarak yok; ama yansımalarını gördüğümüz zaman ağır bir yükü karşılaştığımızı görüyoruz.

Başkan: Nasıl bir yük bu?

Tanuk Mehmet Hilmi Güler: Yani neticede doğalgaza bağımlılık ve bilhassa elektrik üretimindeki tercihlerimiz...

Başkan: Konusunda?..

Tanuk Mehmet Hilmi Güler: Konusu tabii.

Başkan: Yine Meclis Soruşturma Komisyonu'ndaki ifadenizde, doğalgaz talebiyle ilgili olarak, yine aynen okuyorum: "Türkiye, hava kirliliği bakımından bazı büyükşehirlerde başta Ankara, İstanbul olmak üzere sıkıntılar vardı. Ondan sonra yapılan anlaşmalarda biz çok istekli olduk; ama ondan sonra bir ara ipin ucu kaçmış görünüyor. O zamanki kısmı anlayışla karşılıyorum; ama ondan sonra enerji üretimindeki şeye bakarsanız bir eğri geliyor, birden zıplıyor ve tekrar devam ediyor. İşte, o zıplamayı bir türlü izah etmek mümkün değil. Orada film kopmuş gözüküyor ve o arada da enerji dengesi Türkiye'nin hidroliklerle olan, kömür santralleriyle olan enerji dengesinde birden doğalgaz lehine geliyor.

Yıl olarak belli -yine, atlayarak okuyorum- 1996 yılı; ama olayın olduğu tarihe bakmayın bir de hazırlanış süresi var, süreci var. Yani bir de olayların kuluçka dönemi var; bir yıl filan, daha erkene geliyor; yani olduğu anda değildi, onun bir hazırlık safhası var, oraya kadar giden bir süre" şeklinde bir beyanda bulunmuşsunuz.

Bu beyanınıza göre, 1996 yılından itibaren ihtiyacın üzerinde bir

doğalgaz talebi olmuş mudur? Birincisi bu. İkincisi de, doğalgaz anlaşmalarında yer alan “al ya da öde” hükmü gereğince uygulamada yükümlülüğe girilmiş midir, herhangi bir yükümlülüğe girilmiş midir? Böyle bir yükümlülüğe girilmemesi için faaliyeti durdurulan kamu santrali var mıdır? Bu konuda bildiklerinizi anlatır mısınız?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Hay hay efendim. Şimdi, normal olarak herhangi bir arz talep eğrisine bakarsanız, normal olarak belli bir artış hızıyla giderken, birden yükseliyor ve ondan sonra aynı trendi devam ettiriyor. Normal olarak şöyle gitmesi lazım; artan bir hızla gitmesi lazım; ama gelirken, normal hızıyla geliyor, zıplıyor ve ondan sonra normal trendiyle gidiyor. Arasını birleştirdiğiniz zaman orada büyük bir artış var. Bu artış, tabii bize büyük ölçüde al ya da öde diye –“take or pay” İngilizcesi– böyle bir yükümlülük getiriyor. Bu yükümlülük, kullanmasanız da o gazın parasını veriyorsunuz. Kullanmasanız da vereceğiniz, ödeyeceğiniz para, ödeyeceğiniz döviz dolayısıyla, bu sefer, elinizdeki mevcut kaynakları kullanmıyorsunuz –yani, kömür santrallerini ve barajları, hatta rüzgâr vesaireyi de katabilirsiniz– çünkü, kullanmasanız da ödeyeceğiniz bir para yükümlülüğü sizi onu kullanmaya zorluyor. Bu, önemli bir yükümlülük. Tabii buna bağlı fiyatlar var, buna bağlı geriye yansıma olarak enerji politikanız tamamen değişik bir raya oturmuş oluyor. Bu raydan gidince de, tabii yön tespit edilmiş oluyor, uzun vadeli olarak da oraya doğru yöneliyorsunuz; bu var; ama bunu söylerken, ben doğalgazın karşısında olan biri de değilim. Yani doğalgaz, aslında temiz bir yakıttır ve şehir hava kirliliği konusunda bir zamanlar kömürde çekilen –kötü yakılmasından dolayı; kömür de iyi aslında– kömürü iyi yakamamamızdan dolayı hava kirliliğine sebep olmuştu, başka şeyler lastikler vesaire yakıldığı için doğalgaz bunun için bir çözüm olmuştur.

Benim oradaki tespitim, normal olarak artması gereken bir doğalgazın birden aşırı bir taleple yükselip, ondan sonra devam etmesi. İşte, bu yükü kaldırmakta Türkiye zorluk çekti ve bu zorlukla karşı karşıya kaldık. Bu, çünkü elektrik üretimini de etkiledi, tercihlerimizi yönlendirdi ve bundan dolayı da elektrik zamlarından tutun da diğer şeylere kadar etkiledi. Aynı zamanda mevcut santrallerimizi kullanmada o ikinci plana, kurulmuşlar ikinci plana atıldı.

Yenilerinin de yatırımlarını etkilediler. Yani böyle bir doğalgaza tercihimizi gösterince, biz suyun ve kömürün belli bir, üçte bir kadar kısmını kullanır olduk; yani mevcut rezervlerimize de yatırım yapma durumuyla karşı karşıya kaldık. Bunlar hep onun yansıması. Yani burada ve aynı zamanda kamu; yani KİT dengesini de etkileyen bir yapı oldu; çünkü pahalı olan bir yakıtı elinizde olan mevcut yakıtlarla

ondan faydalanamadığınız için istihdam dahil olmak üzere, hepsini etkileyen bir politika oldu; bu nokta önemli.

Başkan: Bunu siyasi bir tercih olarak mı niteliyorsunuz Sayın Güler?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Bunu söylemek hemen çok kolay değil; yani bu, bir yerde anlaşmaların yansımaları; yani bu, bir politika tercihi de olabilir; bu şekilde ifade etmem daha uygun; yani şu anda, tam analiz edecek durumda değilim şeyini.

Başkan: Sayın üyelerimizden Serruh Kaleli size herhalde soru yöneltecek. Buyurun Sayın Kaleli.

Üye Serruh Kaleli: Sayın tanık, biraz önce, ifadenizde, "Türkiye bir yükün altına girmiş, bu yükü kaldırmakta zorluk çekti" diyorsunuz. Tabii ki, tanıklığınız sanıkların hukuki durumunun tespitine yönelik olduğu için, siz sanıkların görevleri sırasında yapmış olduğu bizatihi tespit ettiğiniz bir yanlışlık var mı? Yani, şu politika saptanırken şöyle yanlış davranmışlar, dolayısıyla Türkiye bu yükün altına girmiştir diyebileceğiniz objektif bir bilginiz var mı?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Şimdi bununla ilgili, bilhassa Turusgaz sürecini iyi incelemekte yarar görüyorum. Çünkü bu oluşumun kararlaştırıldığı tarihten gazın alındığı döneme kadar olan kısımda, açıklanmasında hâlâ tam netlik olmayan durumlar var...

Üye Serruh Kaleli: Nedir efendim, onları net olarak anlatmaya çalışınız.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Yani, onları şöyle ifade edeyim: Görebildiğim kadarıyla orada mesela (k) faktörü diye bir faktör var; yani, 10 ile 12 dolar; 1000 metre küpü 10 ile 12 dolar fark eden bir ilave var; yani bu önemli bir miktar. Aynı gazı aynı borudan alıyorsunuz, farklı bir anlaşma ve bir düzeltme yapıyor 10 ile 12 dolar bir ilave ekleniyor, bu nokta önemli.

Üye Serruh Kaleli: Bu (k) faktörü ne ödemesidir bilginiz var mı?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: (k) faktörü, şeye, anlaşmaya eklenen bir düzeltmenin, düzeltmeye rastlayan ve bu arada da bir (k) faktörünün eklenmesi şeklinde; fiyata bir (k) faktörü ekleniyor.

Üye Serruh Kaleli: Tamam efendim, bu sizin döneminizde de bir (k) faktörlü anlaşma imzaladınız mı?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Hayır imzalamadık, biz bunu kaldırdık.

Üye Serruh Kaleli: Peki, bunun niçin ödendiği konusundaki bilgini zi soruyorum.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Biz bunu kaldırdık ve o anlaşmayı da iptal ettik. Yani onu ortadan kaldırdık.

Üye Serruh Kaleli: Turusgazla olan mı?..

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Turusgaz'la olan şeyi; sadece o kısmen bir yatırım var, o yatırımın devam ettiği için –ufak bir miktar– o; hukuken anlaşmanın gereği olan o sadece devam ediyor; ama bütün 8 milyar metreküplük anlaşmanın biz 7,3'ünü kaldırdık sadece 700 milyonluk bir ufak kısmı, 0,7'lik kısmı devam ediyor.

Üye Serruh Kaleli: Böyle bir metin var mı elinizde? Yani (k) faktörünün kaldırılıp ödemelerin yapıldığının devamı konusunda?..

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Tabii, tabii... Zaten biz şöyle yaptık; yani bütün üç ayrı doğalgaz anlaşmasını tek bir anlaşma haline getirdik ve 40 milyar metreküplük "al ya da öde" yükünü kaldırdık, fiyatı tek fiyat yaptık, aşağıya çektik ve bu (k) faktörü de dahil olmak üzere, o anlaşmayı da ortadan kaldırdık.

Üye Serruh Kaleli: Peki, bu durumda siz kamu zararını olduğu noktasında bir bilgi ya da bir beyanda bulunabilir misiniz?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Bunun tabii, bir yansıması olarak biraz önceki bahsettiğim KİT dengesinden tutun, yatırımlarımıza, kömür santrallerinden barajlara kadarki olan durumları, hatta en azından bir Türkiye Kömür İşletmesi'nin geleceği vesairesi dahil olmak üzere, hepsini etkileyen bir şeydir bu, portföydür. Dolayısıyla, bunları ele aldığınız zaman aradaki farkı zaten görüyorsunuz; yani fiyatı, yüksek olan fiyatı aşağı çekiyorsunuz, 40 milyar metreküplük toplam yükü üzerinizden atıyorsunuz ve aynı zamanda da yerli kaynaklara dönüş oluyor, dışa bağımlılığınızı biraz daha azaltıyorsunuz, kaynak çeşitliliğine gidiyorsunuz, bunların hepsinin artıları bir yanda; eğer yapmasaydınız da eksileri bir tarafta...

Üye Serruh Kaleli: Peki, sayın tanık, bir başka sorum: Türkiye'de enerji politikaları belirlenirken, Enerji Bakanlığı'nın bu konudaki rolü nedir, müstakilen sorumlu mudur?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Gayet tabii; yani Enerji Bakanlığı'nın görev tanımına baktığınız zaman enerji politikası baş başına Enerji Bakanlığı'nın görevidir.

Üye Serruh Kaleli: Devlet Planlama Teşkilatı'nın, BOTAŞ'ın bu konudaki öneri ya da uygulamaları sizin için rehber olmaz mı?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Hayır, onlar bu konuda, yardımcı destek kuruluşları; herkes kendi yönünden olaya ışık tutuyor; yani bu sadece; yani benzetmek gerekirse, Enerji Bakanlığı'nın elinde bir cep feneri veya bir far yok; onlar da aynı zamanda ışık tutuyorlar. DPT projeksiyonunu yapıyor, Hazine yatırımlar açısından kamu dengesini ele alıyor. Maliye aynı zamanda gelir-gider dengesiyle uygulamanın içinde. Aslında biz bunların hepsini bir bütün olarak ele alıyoruz. Şimdi Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu var. Bu da çok

önemli bir kurum her yönüyle. Düzenleyici, "regulatory" bir görevi var. Dolayısıyla, hepsine beraber baktığımız zaman... Hatta Dışişleri Bakanlığı bile bu işin içinde anlaşmalarımız açısından, enerji politikamız açısından son derece önemli. Yani bir bütün olarak baktığımız zaman, gayet tabii ki hepsinin ayrı rolü var ama Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, adından da anlaşıldığı gibi hem enerji hem de tabii kaynaklar bakımından bu rolün ana yüklenicisi.

Üye Serruh Kaleli: Müstakilen sorumludur diyorsunuz yani.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Evet. Kanunda da izahı var. Enerji politikasından sorumludur, denetiminden, yürütülmesinden sorumludur diye de zaten kanununda açık bir şekilde ifade ediliyor.

Üye Serruh Kaleli: Peki sayın tanık, 2005 yılı için Devlet Planlama Teşkilatı'nın öngördüğü doğalgaz tüketim miktarı 15 milyar metreküp. Biz 2005 yılında ne kadar doğalgaz tükettik? Bir bilginiz var mı?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Tabii. Biz, mesela bu yıl 31, 30 küsur metreküp...

Üye Serruh Kaleli: 2005...

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Şu anda, 2006'da...

Üye Serruh Kaleli: Ben 2005'i soruyorum efendim. 2005'te tükettiğiniz yakıt tutarı nedir?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Zannediyorum 4 milyar metreküp kadar daha düşük zannediyorum.

Üye Serruh Kaleli: Yani 11 mi?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Hayır hayır, 26...

Üye Serruh Kaleli: Yani, Devlet Planlama Teşkilatı'nın öngördüğü 15 milyar metreküpün yanlış olduğunu söyleyebilir misiniz?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Gayet tabii söylerim.

Üye Serruh Kaleli: Teşekkür ederim.

Başkan: Sayın Özgüldür, buyurun. Sayın üyelerimizden Serdar Özgüldür size soru yöneltecek.

Üye Serdar Özgüldür: Sayın Güler, Türkiye'nin uzun vadeli hükümetlerüstü bir enerji politikası var mıdır? Yoksa, her siyasi iktidar kendi programına göre enerji politikası mı belirler?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Türkiye Cumhuriyeti'nin bir enerji politikası var. En azından biz hükümet olarak bunu uyguluyoruz. Mümkün olduğu kadar hani siyasi şey kullanmamaya çalışıyorum ama, bugün itibarıyla bunu uyguluyoruz ve eskiden de aslında vardı, yani ancak şu var: Eğer buradan kastımız, enerji politikasından kastımız elektrik ağırlıklı bir şeyse, petrolse, kömürse, tabii kaynaklar açısından, su açısından bakarsanız, hepsini bir bütün olarak şu anda ele almaya çalışıyoruz, bunu yürütüyoruz. Tabii bunu yaparken, mevcut eski

anlaşmalar bizi çok zorluyor. Çok iyi takdir edersiniz ki, bir şeyin düzeltilmesi yenisini yapmaktan daha zor. Dolayısıyla, bu anlaşmalar uluslararası hüviyeti olması bakımından da çok şeyi değiştirdiyseniz dahi bazılarını değiştiremiyorsunuz. Meclisten geçmiş, uluslararası hüviyeti var. Böyle olunca, siz düz bir sahaya bina yapmıyorsunuz, daha evvelden bir sürü direklerin vesairesinin olduğu bir yere bina yapıyorsunuz. Dolayısıyla, onların konumunu da düşünmek durumundasınız. İstedığımız gibi politikayı düzenleyerek uygulayamıyorsunuz. Hepsini göz önüne alarak, referans olarak alarak gidiyorsunuz. İkili anlaşmalar var, uzun vadeli kontratlar var, mevcut yükümlülükleriniz var.

Mesela bu eski anlaşmaların bize yüklediği en önemli yüklerden bir tanesi de tahkimlerdir. Biz 200 milyon dolarlık davayı kaybettik, 700 milyon dolarlık da devam ediyor. Yani bunlar daha evvelki anlaşmaların uygulanıp uygulanmamasıyla ilgili ilave yükler. Biraz önceki saydığımıza ilaveten söylüyorum.

Bunun dışında hâlâ devam eden diğer davalar var. Mesela bir ÇEAŞ Kepez meselesi var. Şu anda onun süren davası 10,1 milyar dolarlık bir tahkim konusu var. Yani, bu şu andaki konuyu ilgilendiriyor, siz soruyu bana enerji politikamız diye genel sorduğunuz için ben bunu, yani belki bu celsenin şeyi değil ama, konusu değil ama, bütün bunları da enerji politikasının birer girdisi olarak göz önüne almamız gerekiyor.

O bakımdan, düzeltilmesi gerekenlerle yapılması gerekenler arasında genellikle bir fark oluyor. Biz işte bu ikisini birbirine yaklaştırmaya çalışıyoruz şu anda ve bunu yaparken de özellikle Yenilenebilir Enerji Yasası'nı da çıkararak buna ağırlık veren, yerli kaynaklara ağırlık veren bir yönle enerji politikamızı yönlendiriyoruz.

Üye Serdar Özgüldür: Teşekkür ederim.

Başkan: Katılan vekillerinin tanık anlatımlarına karşı bir diyeceği var mı?

Müdahil Avukat Zeynep Tuncer: Sayın başkanım, tanık anlatımına şimdilik bir diyeceğimiz yok, daha sonra yazılı olarak beyanda bulunacağız. Sorumuz yok, teşekkür ediyorum efendim.

Başkan: Peki. Diğer katılan vekillerin...

Müdahil Avukat Dilek Özbaki: Herhangi bir sorumuz bulunmuyor efendim BOTAŞ olarak.

Müdahil Avukat Veysel Kazan: Bizim de bulunmuyor efendim.

Başkan: Peki. Sayın başsavcı vekilinin bu konuda...

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı Vekili Abdurrahman Yalçınkaya: Teşekkürler sayın başkanım. Biraz sorumuz olacak.

Başkan: Buyurun.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı Vekili Abdurrahman Yalçınkaya: Biraz evvel sayın başkanımız da sordu, bu anlaşmaların yapıldığı sırada bazı lobilerin oluşturulduğunu belirttiniz kısmen. Bu lobilerin oluşturulması sırasında veya sonrasında sizin düşüncenize göre veya o günkü ortama göre bu anlaşmaların yapılmaması gereken anlaşmalar mı olduğunu düşünüyordunuz da bu lobilerin bulunduğu ifade-sini kullandınız?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Evet.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı Vekili Abdurrahman Yalçınkaya: Bu nedenle... Bunu biraz açar mısınız, neden yapılmaması gereken anlaşmalardı?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Ben tersinden giderek söyleyeyim efendim. Bunu düzeltmeye kalktığımız zamandan itibaren çok büyük tepkiyle karşılaştık. Bunu sizler de basından takip etmişsinizdir ve çok yoğun, hatta tam tersine bizim zarara soktuğumuz şekilde çok ağır ithamlarla karşılaştık ve halen de bu iddialar değişik şekillerde devam ediyor ve bunları biz rakamlarla ortaya koyduk. En basiti uygulamada zaten bu yük üzerimizden kalktığı için epey bir rahatlama oldu. Yani normal olarak, birer vatandaş olarak da olayı incelediğimiz zaman da işte kömüre, suya ve diğerlerine verilen önemle bir önceki dönemin mukayesesini çok rahatlıkla yapmak mümkün. Orada birtakım yanlışlıkları biz düzelttik. Bu düzeltmeden dolayı da başta ağır "al ya da öde" hükümleri olmak üzere, üzerimizden onu kaldırdık. İlave avantajlar da geldi -detayına girmek istemiyorum- ve biz bütün o üç anlaşmayı yeniden bu vesileyle, bu bahaneyle yeniden taddil ettik. Tek bir anlaşma haline getirdik ve bundan dolayı da önemli avantajlarımız oldu.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı Vekili Abdurrahman Yalçınkaya: Diğer bir sorumuz, elektrik enerjisi üretiminde doğalgaz ya da hidrolik veya kömür santrallerinin tercih edilmesi ya da karma bir sistemin kabul edilmesi sosyoekonomik bir tercih midir? Diğer bir ifadeyle yapılacak tercihi belirlemede uluslararası kabul gören bir standart var mıdır? Yoksa, her ülke bunu kendi tercihlerine göre mi belirlemektedir?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Tabii ki her ülke kendi kaynaklarını ve kendi şartlarını göz önüne alarak onu ele alır; ama bir de genel kabul görmüş yaklaşımlar vardır. Tabiri caizse bütün yumurtaları bir sepete koymama şeklinde. Yani riskli bir şeyin, sepetin oluşmaması lazım. Çünkü, herhangi bir arıza... Hep kötü niyet beklemeyelim, herhangi bir teknik arıza olabilir, tabiat şartları olabilir, ağır kış şartları olur -geçen sene bunu yaşadık biz- benzer durumlarda paranız olsa dahi

alamamayla karşı karşıya kalabiliyorsunuz ve son zamanlarda maalesef enerji konusu dış politikanın öğeleri arasına girdi. Bunu da açma herhalde gerek yok.

Böyle olunca, gayet tabii ki çok dengeli bir politikayı sürdürmek lazım. Sosyoekonomik faktörler de bunun içindeki en önemli noktalardan bir tanesi. Çünkü, sanayinizi, kalkınmanızı, geleceğinizi, normal vatandaşın tüketimini, her şeyini ilgilendiren bir yapı. Sosyoekonomik tercihler, ülkenin tabii koşulları, dışa bağımlılığınızın, en azından dışa bağımlılığın karşılıklı olmasını gerektiren bir yapının olması lazım. Bunların hepsini düşündüğünüz zaman, bu, enerji politikanızın mimarisini oluşturuyor. Şimdi biz bunu yapmaya çalışıyoruz.

Buradaki, affedersiniz bir en önemli nokta da zaman eksenini. Biz hep bulunduğumuz anlarla olayı ele almışız daha çok, günün kurtarılması şeklinde; mutlaka bunun bir zaman ekseninde belli bir periyodu çok rahatlıkla karşılanması lazım. İşte sorunuzun belki en önemli noktası uzun vadeli olaya bakabilme. Çoğu ülke bunu yapıyor. Buradaki normal süre 25-30 yıldır, bazı ileri ülkelerde bu 50 yıllık planlarla oluşturuluyor.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vekili Abdurrahman Yalçınkaya: Diğer bir sorumuz, BOTAS'ın imzaladığı batı hattından ek gaz alımı ve Mavi Akım anlaşmaları nedeniyle önümüzdeki dönemlerde yeneden "al ya da öde" yükümlülüğü oluşacak mıdır? Ve bunun yanında, diğer ülkeler bazında da yapılan anlaşmalarda bu yükümlülük genelde var mıdır?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Şimdi, normal olarak bu "al ya da öde" maddeleri anlaşmalara konabiliyor ama herkes de kendi şartlarını buna göre ayarlıyor. Biz bunu yapmamaya çalışıyoruz. Bunun için de bazarlara ve kömür santrallarına, yenilenebilir kaynaklara ağırlık verdik.

Şimdi doğalgazı sadece doğalgaz olarak görmemek lazım. Onun önemli bir kısmı elektriğe gidiyor, bir kısmı ısınmada kullanılıyor, bir kısmı da kimyasal üretimde, petrokimya gibi veya kimya fabrikalarında girdi olarak kullanılabilir, gübre gibi. Dolayısıyla, doğalgazın birkaç fonksiyonu var. Burada önemli olan şey elektrik ağırlıklı olan kısmıdır, bir de ısınmayla ilgili olan kısmıdır. Bizim tercihimiz elektrik üretmekte bunu mümkün olduğu kadar altlarda tutmak, diğer kaynaklarla elektrik üretimini desteklemek, onun dışında da ayrıca diğer kaynaklara, aramalara, doğalgaz, petrol araması gibi aramalara içeride ve dışarıda ağırlık vermek. Enerji politikası açısından bu.

Bütün bunları göz önüne aldığınız zaman, bir nokta var, yeraltı depoları meselesi, eğer bunu da Türkiye oturtabilirse, yaparsa,

gerçekleştirirse dengeli bir yapıya girecektir.

Ayrıca kaynak çeşitliliğine gidiyoruz. Bizim en büyük girdileri oluşturan Rusya'dır, sonra İran, peşinden Nijerya ve Cezayir geliyor. Biz buna Azerbaycan'ı bu sene dahil edeceğiz inşallah. Ayrıca Mısır gazıyla görüşmelerimiz var. Bir de tabii dediğim gibi uzun vadede de bu Türkmen gazı, Kazakistan kaynakları üzerinde de çalışmalarımız var ve Türkiye'ye LNG'yle de girişi sağlayarak elektrik tercihimizde doğalgazı mümkün olduğu kadar fazla artırmadan elimizdeki kontratları da şehir ısıtmalarına, hava kirliliğiyle mücadele etmek için şehir ısıtmalarına ağırlık vererek gidiyoruz. Mesela göreve geldiğimizde 9 ilde varken, şimdi 36 ilde var ve 75'e bunu çıkaracağız ki kontratlı... Aslında, bu anlaşmaları ilk baştan yapsaydık belki de bu kadar yük yüklenmeyecektik, belki şehir ısıtmalarında da elektrik veya başka şeylere ağırlık verecektik. Elimizde mecburen bu kontratlar olduğu için elektrikte kullanılmaktan ziyade oraya doğru kaydırmayı bir politika olarak yükümlendik.

Başkan: Peki, Sayın Güler, teşekkür ederim. Var mı başka sorunuz Sayın...

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vekili Abdurrahman Yalçinkaya: Var sayın başkanım, izninizle.

Başkan: Buyurun.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vekili Abdurrahman Yalçinkaya: Diğer bir sorumuz, BOTAS'ın Turusgaz'la imzaladığı batı hattından 8 milyar metreküp ek gaz alımına dair 10.12.1996 tarihli ilk anlaşmada paydasında FOI'li parametre olarak yer alan formül daha sonra 18.2.1998 tarihinde imzalanan "side letter"la paydasında FO0 yer alan formülle değiştirilmiş midir? Diğer bir ifadeyle gerçekte olması gereken parametre FOI'li mi yoksa FO0'lı mıdır parametre olarak?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Değiştirilmiştir, düzeltilmiştir; yapılan şey doğrudur, o dönemde yapılan şey doğrudur. Ancak, Turusgaz'la olan kısmında aynı zamanda bir de (k) faktörü eklenmiştir. O eklenmeseydi yapılan şey bir düzeltme olarak kalacaktı.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vekili Abdurrahman Yalçinkaya: Bu Soruşturma Komisyonu'ndaki ifadenizde bu ek anlaşmalar ve aynı tarihli, aynı sayılı anlaşmalar var demişsiniz ve bunun aslını bilmiyorum demişsiniz. Daha sonradan bu asıllarını gördünüz mü?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Hayır, hâlâ göremedim.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vekili Abdurrahman Yalçinkaya: Göremediniz mi?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Göremedim. Aynı tarihli, aynı sayılı iki farklı anlaşmayla karşılaştık. Bunun asıllarını göremedim.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vekili Abdurrahman Yalçinkaya:

Göremediniz. Diğer bir sorumuz, Soruşturma Komisyonu'ndaki beyanınızda üçüncü fiyat revizyon görüşmelerinde Türkiye'nin zarara uğratalıp uğratılmadığı hususunda bir soruşturma yaptığımızı, henüz sonuçlanmadığını ifade etmişsiniz. Bu soruşturma sonuçlandıysa varılan sonucu açıklar mısınız?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Affedersiniz, bir daha soruyu tekrar eder misiniz?

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vekili Abdurrahman Yalçinkaya: Bir daha tekrar ediyorum.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Baş kısmını özellikle...

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vekili Abdurrahman Yalçinkaya: Soruşturma Komisyonu'ndaki beyanınızda üçüncü fiyat revizyon görüşmelerinde Türkiye'nin zarara uğratalıp uğratılmadığı hususunda bir soruşturma yaptığımızı, henüz de sonuçlanmadığını belirtmişsiniz. Acaba sonuçlandı mı o? Sonuçlandıysa bir bilginiz var mı?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Evet, sonuçlandı. Maalesef bu farktan dolayı bir zarar söz konusu ve biz zaten onu anlaşmayla kaldırdık. Yani üçünü düzelttik. Yani bunu bir fırsat kabul ettik, oradaki ihtilafı ve bunu sürdürdük bilinçli bir şekilde ve o günkü şartlardaki avantajlarımızı kullanarak, bunun içinde Mavi Akım vesaire de var, hatta onu bir süre kestik, yani orada çok değişik bir enerji diplomasisi sürdürdük, sürdürmeye gayret ettik ve onun hepsini tek bir fiyata düşürdük. Bunun tabii bundan sonra da belli periyotlarla görüşmeleri devam edeceği için, bu anlaşmalar artık nihai değil, yani bunlar belli aralıklarla fiyat revizyonu adı altında görüşmeler yapıyor, onun için çok detaya özellikle girmiyorum ki aynı tarzdaki görüşmelerimiz bundan sonra da devam edeceği için ve o hepsini tek bir anlaşma haline getirdik. Aynı gazı üç ayrı fiyattan alıyorduk ve değişik şartlarda alıyorduk, hepsini tek bir anlaşma haline getirdik, tadil ettik, "al ya da öde" miktarını düşürdük ve fiyatı da aşağı çektik.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vekili Abdurrahman Yalçinkaya: Bu sorumuzun devamı olarak bu üçüncü fiyat revizyon görüşmeleri sonuçta Türkiye'mizin zararına oluşmuştur, zararını mı oluşturmuştur? Bu konuda bir tespitiniz var mı?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Üçüncü fiyat revizyonundan kastınızı hâlâ tam anlayamadığım için detayı lütfeder misiniz?

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vekili Abdurrahman Yalçinkaya: Onu okuyalım evet.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Bizim yaptığımız mı yoksa bizden önce yapılan revizyon mu?

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vekili Abdurrahman Yalçinkaya:

Daha önce, dava konusu edilen.

Yargıtay Cumhuriyet Savcısı Zafer Ediş: Okuyayım mı?

Başkan: Tanığın beyanları mı okuyacağız?

Yargıtay Cumhuriyet Savcısı Zafer Ediş: Hayır efendim, üçüncü revizyon görüşmelerini sorduk...

Başkan: Ha, buyurun.

Yargıtay Cumhuriyet Savcısı Zafer Ediş: Üçüncü fiyat revizyon görüşmeleri... İzin verirseniz şuradan...

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Yani tarih olarak da söylerseniz, böyle bir şey yeterli. Yani bizim dönemde yapılan, bizim yaptığımız mı?..

Yargıtay Cumhuriyet Savcısı Zafer Ediş: Tabii sizin döneminizde, Sayın Sanık Zeki Çakan'ın bakanlığı döneminde yapılan fiyat revizyon görüşmeleri, üçüncü fiyat revizyon görüşmeleri...

Başkan: Başka sorunuz var mı sayın başsavcım?

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı Vekili Abdurrahman Yalçınkaya: Var sayın başkanım.

Başkan: Ona geçin, arkadaşımız hazırlığını yapsın, bilahare onu da sorarsınız.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı Vekili Abdurrahman Yalçınkaya: Oldu başkanım.

Başkan: Buyurun.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı Vekili Abdurrahman Yalçınkaya: Uluslararası ikili işbirliği anlaşmalarıyla yapılan enerji projelerinin milli bütçeyle gerçekleştirilmiş projelere göre yüzde 26 daha ucuz olduğunu Soruşturma Komisyonu'ndaki beyanınızda açıklamışsınız. Bu bağlamda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından yapılan anlaşmalar doğrultusunda İsrail'le 24.3.1998 tarihinde yapılan protokol çerçevesinde Yaylak Ovası Sulama Projesi'nde, İspanya'yla 13.1.1998 tarihinde yapılan protokol çerçevesinde Bozova Pompaj Sulaması 1. Kısım İnşaatı'nda, Avusturya'yla 10.10.1997 tarihinde imzalanan protokol çerçevesinde yapılan Ermenek HES İnşaatı'nda yine kamu aleyhine oluşmuş ya da oluşacak bir zarar söz konusu mu? Bu konuda bir soruşturmanız var mı? Varsa, sonuçları...

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Bu konuda arkadaşlarımız zaten bütün anlaşmaları ismen değil de, bütün anlaşmaları biz tekrar gözden geçirdik. Onlar için de yeniden pazarlıklar yapıldı, fiyatlar aşağı çekildi ve yeniden yapımcılarla konuşuldu hem süresi hem miktarı konusunda. Hatta proje değişikliği de dahil olmak üzere, ilaveten söylüyorum, hepsinde değil, onlar da yapıldı. Dolayısıyla, daha uygun hale getirildi projeler, daha çekilebilir, daha taşınabilir hale geldi.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı Vekili Abdurrahman Yalçınkaya: Sayın

başkanım, diğer bir sorumuz, 27 Mayıs 2000 tarihinde dönemin başbakan yardımcısı başkanlığında yapılan toplantıda imzalanan mutabakat zaptında 2003-2004 yıllarında Türkiye’de elektrik enerjisi fazlalığı oluşacağı, bu dönemde devreye girecek olan yap-işlet santrallerinin devreye giriş tarihlerinin buna göre ayarlanması gerektiği karar altına alınmıştır. Yüce Divan’ın ara kararı doğrultusunda gönderilen Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nun 11.4.2005 tarih ve 1251 sayılı yazısında da değişen sistem koşullarının sonucu olarak elektrik santrallerinin üretimlerinden önceden yapılan üretim programlarında sapmalar olmakta, programlanandan az ya da fazla üretim yapma durumu ortaya çıkmaktadır. Belirtilen dönemlere ilişkin sapmalar yazı ekindeki TEİAŞ tablosunda gösterilmiştir. 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle elektrik enerjisi tüketiminde yüzde 1,1 oranında azalma olmuş, daha sonraki yıllarda yüzde 4, 5, 6 seviyelerinde değişen oranlarda tüketim artışı meydana gelmiştir. Belirtilen dönemlerden önce yüksek talep artışı göz önüne alınarak planlanan üretim santrallerinin devreye girmesiyle birlikte 2002 yılı ortalarından itibaren üretim kapasitesinde kısmen bir rahatlama olmuş, 2003, 2004, 2005 yıllarında da üretim kapasitesindeki TEİAŞ’ın yazısında belirtildiği üzere yap-işlet santrallerinin devreye girmesiyle fazlalık oluşmuştur ifadelerine yer verilmiştir.

Yap-işlet santralleriyle ilgili sözleşmelerin 5.3 maddesinde geçici kabul tutanağının imzalanmasıyla bu santrallerin faaliyete geçeceği ve tutanağın da bakan onayına sunulacağı belirtilmektedir, madde olarak. Yap-işlet santrallerinden İzmir Doğalgaz Santrali 28.3.2003, Ankara Doğalgaz Santrali 4.2.2004 ve İskenderun İthal Kömür Santrali ise 22.11.2003 tarihlerinde, yani sizin olduğunuz tarihlerde devreye girmiştir. Yukarıda belirttiğimiz 27 Mayıs 2000 tarihli mutabakat tutanağındaki öngörüye rağmen, bu yap-işlet santrallerinin belirtilen tarihlerde ticari işletmeye geçmelerine izin verilmesinin sebebini açıklayabilir misiniz?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Bunlar tabii ikili anlaşmalar ve tahkimle birleştirilmiş mukaveleler, dolayısıyla bu eğer uygulanmasaydı herhalde tahkime gidecekti muhataplarımız. Dolayısıyla bir mukavele olduğu için ve tahkimle de birlikte yapıldığı için bunun devam etmesi normaldir. Ancak, onun daha evvelinden almak, yani bütün doğalgaza dayalı oldukları için olayın belki değerlendirilmesi daha isabetli olur diye düşünüyorum. Yani, imzalandıktan sonra bir mukaveledir bu. Uymazsanız, tahkime giderler ve uluslararası yükümlülükleri olan konulardır. Dolayısıyla, böyle bir şeyi, imzayı attınız mı, eğer karşılıklı mutabakat olmadığı sürece devam etmek durumundasınız. Zaten bundan dolayı biz tahkimlerle uğraşyoruz şu anda. Ama, ondan önceki

tercihleri esas değerlendirmek lazım doğalgaza bağlı olduğu için ve bu tercihten dolayı da maalesef barajlar ve kömür santrallerinin, özellikle barajlara karşı bir durumu olmuştur. Yani, tercihleri buradan biraz geriye alıp değerlendirmek daha doğru olur diye düşünüyorum.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vekili Abdurrahman Yalçınkaya: Diğer bir sorumuz, bilindiği üzere, geçtiğimiz günlerde, 1-2 Temmuz 2006 gecesinde Ege Bölgesi'nde 13 ilde çok uzun süreli elektrik kesintisi meydana gelmiş ve bunun otoprodüktör santrallerinin sisteme elektrik arz etmemesinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Mevcut elektrik arz sisteminin Türkiye'nin elektrik ihtiyacını karşılamada yetersizliği mi söz konusudur ki, sistem otoprodüktör santrallerinden dahi elektrik alma ihtiyacı duymaktadır? Eğer bu soruya yanıtınız evet olacaksa, bu ihtiyacın ilerleyen tarihlerde artarak devam etmesi söz konusu olacak mıdır?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Bu soruya cevabım, hayır. Otoprodüktörlere aslında bu derece bağımlı değiliz. Bizim hâlâ yedek kapasitemiz var. Orada, bir arızayla tetiklenen, Bursa'daki bir arızayla tetiklenen ve ana unsur olarak da Oymapınar Barajı'nın, ki düzenleyici bir barajdır, otoprodüktör olarak devreye girip saat 22'den sonra, üç dilim vardır, üç enerji tarife dilimi vardır, 22'den sonra ucuz tarife giriyor Türkiye, oradan çıkma dendiği halde devreden çıkmıştır ve bizim ucuz elektriği alıp satmıştır. Bu, tamamen idari bir soruşturma konusudur. Şu anda teftiş mekanizmamız bunu değerlendiriyor ve aynı zamanda da EPDK'ya, Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu'na da bununla ilgili girişimde bulunulmuştur. Yani, burada bir enerji darboğazı söz konusu değildir, orada otoprodüktörlerin tamamen ucuzluk pahalılık meselesinde sorumluluklarıyla yükümlülükleri arasındaki dengenin biraz çıkarlarını düşünmesinden meydana gelmiştir.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vekili Abdurrahman Yalçınkaya: Son sorumuz, bu da firmaların kârlılıkla çalışıyor iddiasıyla ilgili, yap-işlet-devret projelerinde firmaların fizibilite raporlarında gösterdikleri yatırım tutarlarıyla gerçekleşen yatırım tutarları arasında fark bulunup bulunmadığının tespiti hususunda bakanlık olarak bir çalışmanız bulunmakta mıdır? Örneğin, Bores, Çal, Dinar II, HES, Çayırhan'da da bu hususta suçlama vardır, bu husus firmaların kârlılığını ne şekilde etkilemektedir. Diğer bir ifadeyle, firma, fizibilite raporunda taahhüt ettiği özkaynağı getirmez, daha çok krediyle yatırımı gerçekleştirilmeye çalışırsa, bu husus firmanın kârlılığını ne ölçüde etkileyecektir.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Şimdi, önce yap-işlet-devretlerin bir genel tablosuna baktığımız zaman, bunlar içinde özellikle büyük olanları, ki dört tanedir, hatta dört artı birdir, fizibiliteleleri ile kontratları

birbirinden kopartılmıştır. Bu önemli bir tespittir ve aynı zamanda da ceza davalarında görüşülmesinde zaman aşımına uğramıştır. Ve fizibilite-leri kontratlarından kopartılmış olduğu için de orada hem Sayıştay'ın hem Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme'nin, hem Başbakanlık, hem bizim yaptığımız çalışmalarda rakamlar birbirini tutmamaktadır. Bunu biz Maliye Bakanlığı Muhakemat Genel Müdürlüğü'ne gönderdik. Bu sorunuzun içindeki büyük yekûn tutan miktarı. Bahsettiğiniz diğerle-riyle ilgili olan da, tespitlerimiz vardır, üzerinde arkadaşlarımız çalış-ıyor hâlâ. Çünkü, bunların bir kısmıyla biz geçici olarak muamelemizi sürdürüyoruz. Geçici kaydıyla. Bir ödeme de yapıyorsak geçici. Çünkü komisyonlar üzerinde çalışıyorlar.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı Vekili Abdurrahman Yalçınkaya: Teşekkürler. Diğer sorumuz, bu üçüncü fiyat revizyon görüşmeleri 26.8.2002 tarihinde yapılan bir protokol ile...

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Tamam...

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı Vekili Abdurrahman Yalçınkaya: ... üçüncü fiyat revizyon görüşmeleri sonuçlandırılmıştır. Sonuçlarını da ister misiniz?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Hayır, biliyorum.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı Vekili Abdurrahman Yalçınkaya: Peki.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Konuya bilebildiğim kadarıyla cevap vereyim. Yani sorunuzda zarar...

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı Vekili Abdurrahman Yalçınkaya: Zarar konusu vardır...

Tanık Mehmet Hilmi Güler: O bir parça dikkat ederseniz tarihe se-çim öncesinde yapılan bir düzenlemedir. Bildiğim kadarıyla "al ya da öde" miktarında düşme olmuştur. Fiyat da bir miktar aşağı çekilmiş-tir. Ama 2004'ün sonunda tekrar uygulamak üzere. Kayıt o şekildedir bildiğim kadarıyla. Dolayısıyla, o kısım kısa süreli bir düzenlemedir. Ama tekrar eski fiyata ve eski "al ya da öde" miktarına çıkmak üzere, geçici bir dönemdir. Yani o kısmın sebebini de tam anlayabilmiş deği-liz. Ama seçim öncesi yapılan bir şeydir. Ondan sonra da eski haline gelecek şekilde bir düzenlemedir. Biz onu da aşağıya çektik. Yani, o 2004'ün sonundaki tekrar eski haline dönme şartını da düzelterek tek bir fiyata, tek bir "al ya da öde" miktarına çektik onu biz.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı Vekili Abdurrahman Yalçınkaya: Bu, sizin o çekmeden evvelki tespitinize göre bir kamu zararı oluşmuş muydu? Bu hususta bir rapor var mı?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Hayır. Kamu zararı oluşmamıştır ora-da, bildiğim kadarıyla.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vekili Abdurrahman Yalçinkaya: Oldu, teşekkürler.

Avukat Bülent H. Acar: Önce sorularımız olacak sayın başkan, eğer izniniz olursa.

Başkan: Buyurun.

Avukat Bülent H. Acar: İlk sorum, komisyonda, 2006'da Yunanistan'a doğalgaz satımından söz etmektesiniz. Yunanistan'la doğalgaz satım anlaşması yapıldı mı? Yapıldıysa, anlaşma süresi nedir? Hangi tarihte ne miktar gaz satımı yapılacaktır?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: 2006'da Yunanistan'a, özellikle Şahdeniz veya Azeri gazını vermek üzere bir anlaşma yapılmıştır. Miktar önce 250'yle başlayacak, sonra 750 olacak, peşinden 3'e çıkacak. Peşinden, Yunanistan'dan geçen bu hat İtalya'ya bağlanacak. Oraya da, zannediyorum, 8 veya 9 milyar metreküp verilecek. Toplam 13 milyar metreküplük –rakamlarında bir iki ufak farklılık olabilir– miktar üzerinde anlaşma yapılmıştır. Fiyat üzerinde henüz bağlantı yapmadık; ama görüşmelerimiz var. Bilebildiğim bu.

Avukat Bülent H. Acar: İkinci sorum sayın bakan: BOTAS tarafından 2002'den sonra Türkmen gazının ülkeye getirilmesi konusunda ne gibi çalışmalar yapılmıştır ve sonuç ne olmuştur?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Bununla ilgili çok yoğun çalışmalarımız var. Ama bu aynı zamanda dış politikamızı da ilgilendirdiği için ve diğer ülkeleri de ilgilendirdiği için... Bilmiyorum, sizin bu sorunuzun bu davayla ilgisi ne kadar ama...

Avukat Bülent H. Acar: Talep miktarı yönünden ilgili sayın bakanım.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Bu noktada çok yoğun çalışmalarımız var.

Avukat Bülent H. Acar: Yani, sonuçta gelen bir gaz var mıdır efendim? Sonuçlanmış mıdır?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Şimdi tercih öbür tarafa yönlendirildiği için, şu anda zaten ihtiyacımızın üstünde gazımız olduğu için, bu noktadaki mevcut kanun da bunu sınırladığı için burada bir zorlukla karşı karşıyayız. Ama görüşmelerimiz çok ciddi devam ediyor. Ve tamamen daha evvelki formatın dışında görüşmelerimiz var.

Avukat Bülent H. Acar: Yine bir soru sayın bakan: Mavi Akım Projesi olmaksızın elektrik talebinin karşılanması mümkün müdür?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Hayır.

Avukat Bülent H. Acar: Yine bir soru sayın bakanım: 2006 Ocak enerji krizi esnasında Mavi Akım'dan günlük azami alın miktarından 4 000 000 metreküp daha fazla gaz çekilerek krizin aşıldığına dair basında haberler yer almıştır. Bu haberler doğru mudur?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Doğru; ama sorunuz evet-hayır şekline

dönüşürse ayrı, bir dipnot şeklinde izahat vermem farklı sonuçlar doğurabilir. Şimdi buradaki konu Mavi Akım'ın gerekliliği ise, belli bir kabulden sonra, artık Mavi Akım bir realitedir, gerçektir ve Mavi Akım tabii ki şu anda bir boşluğu doldurmaktadır. Ancak, tercihleri baştan düşündüğümüz zaman, Türkmen gazı-Mavi Akım değerlendirilmesini yaptığımız zaman veya diğer kaynakları göz önüne aldığımız zaman, o zaman sorunuzun veya maksadınızın yönüyle, bu farklılık arz edebilir. Ama şu anda Mavi Akım artık bir gerçektir, realitedir ve bir ihtiyaçtır. Buna göre de biz dengelerimizi kuruyoruz tabii ki.

Avukat Bülent H. Acar: Sayın bakan, yeni bir soru: 4646 Sayılı Kanun'a göre, Kasım 2003'ten başlayarak her yıl BOTAS'ın elindeki doğalgaz kontratlarının asgari yüzde 10'unu özel sektöre devretmesi kanununun amir hükmüdür. 2003, 2004, 2005, 2006 yılları itibariyle devredilen kaç milyar metreküptür?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Şu anda biz devretmedik; ama, süreç devam ediyor.

Avukat Bülent H. Acar: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2006 yılı bütçe görüşmeleri sırasında, Aralık 2005 tarihli "Mavi Akım İle İlgili Gerçekler" adlı resmi beyanı yazılı olarak milletvekillerine dağıtmış ve siz sayın bakan TBMM Genel Kurulu'nda bu belgedeki bilgileri açıklamış bulunmaktasınız. Bu belgeye göre, özü itibariyle FO'lı formülün doğru olduğu, pay ve paydanın iki değişkene bağlı olduğu, FO'lı formülün geçerli olmadığı, yapılan düzeltmenin yerinde olduğu belirtilmiştir. Aslında biraz önce de bir soruyu da kısmen yanıtladınız. Bakanlığın bu resmi belgesiyle ilgili başkaca belirtmek istediğiniz bir husus var mıdır?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Onu biraz önce soru-cevap kısmında arz ettim.

Avukat Bülent H. Acar: Ama ben burada belge bazında soruyorum sayın bakan.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Şöyle söyleyeyim: Aslında bahsedilen formül düzeltmesi, Turusgaz anlaşması Mavi Akım'a da referans teşkil ettiği için, bu atıfta bulunduğu için yazılı olarak da, zaten bizden önce o düzeltme yapıldı. Yani, bahse konu olan o düzeltme, Turusgaz anlaşmasına refere edildiği için Mavi Akım anlaşmasında, Mavi Akım'ın anlaşması, Turusgas düzeltilince o da düzeltilmiş oldu. Bizden önce düzeltildi. Aslında biz düzeltmedik, düzeltildi o. Biz onu bir fırsat kabul ettik ve aynı tarihli, aynı sayılı iki farklı anlaşmayı da görünce -burada onun detaylarına eğer çok arzu ederseniz girelim ama- belli bir tarzda yönettik o durumu ve onu ülkemizin lehine çevirdik ve bununla birlikte eski anlaşmaları da düzelttik ve avantaj

sağladık. Üzerimizdeki büyük bir yükü attık. Ve bunun neticesinde, mesela TKİ belki de zarar edecek bir kuruluştu, şimdi gayet iyi gidiyor, üretimini yapıyor; barajları devreye sokuyoruz, Yenilenebilir Enerji Yasası'nı çıkarttık, rüzgârı vesaireydi, bunlar devreye girmeye başladı. Yani bu, politikanın bir sonucudur. O formülü aynı zamanda daha önceden de değiştirildi. Hatta onunla ilgili olarak BOTAS'ın yöneticilerinin beyanları var. Yani yapılan şey düzeltilmiştir orada, düzeltme yapılmıştır. Ama farkımız şu: Biz onu avantajımıza çevirecek ve bütün eski anlaşmaları da tadil edecek bir hale getirdik. Çünkü, fiyat revizyon anlaşmalarında sadece fiyat konuşulur. Mukavelelerdeki bizim hakkımız, fiyat revizyon maddesinde sadece fiyatı konuşmaktı. Biz "al ya da öde"yi de orada tartıştık. Miktarları düşürdük. Aynı zamanda, süreçteki diğer birtakım masrafları da sildirdik ve ondan dolayı epey bir kârımız oldu. En ötesi de, politikamız farklı, doğru olması gereken noktaya doğru gitti.

Avukat Bülent H. Acar: Sayın bakanım, yeni bir soru: Devlet Planlama Teşkilatı'nın Enerji Bakanlığı'na yazdığı 1 Kasım 2005 tarih, 5198 sayılı yazısından size bazı kısımlar okuyacağım. Diyor ki yazıda: "2007 yılından başlayarak enerji açığı riskinin bulunduğu son iki yıldır dillendirilmekte ve devam eden hidrolik enerji yatırımlarının istikrarlı şekilde sürdürülmesi, linyit santrallerinin 2008 tarihinden önce rehabilite edilmesi, Afşin-Elbistan B Termik Santrali'ne linyit temini için gerekli maden işletme projelerinin tamamlanması gereği, bedelsiz elektrik kullanımının engellenmesinin ve kayıp kaçakların azaltılmasının arz-talep dengesinde yapacağı katkı gibi çok sayıda tedbir ve önerilerimiz kayıtlara girmiş bulunmaktadır. Bu arada, özel üretici şirketlerin yeni üretim projelerine girebilmesine ve kredilendirilebilmesine destek olmak üzere tarafımızdan önerilen yatırım sigorta sistemi modeli, çeşitli gerekçeler gösterilerek tartışmaya açılmamıştır."

Yazının sonunda bir yerinde "Bu bakışla elektrik açığının 2009-2011 döneminde değil, 2008-2009 döneminde ortaya çıkması kaçınılmaz görünmektedir" denilmekte ve şu şekilde bitmektedir. Diyor ki: "Bu kötümser gelişmelere karşılık, kamu kurumlarınca da arz açığını kapatacak tedbirlerin gerekli düzeyde hayata geçirilemediği izlenmektedir. EÜAŞ, açık riski gerekçesiyle yeni yatırım önermekte; ancak, işletmedeki santrallerini dahi tam kapasite çalıştıramamaktadır. Linyit santrallerinin önemli bir bölümü randıman vermekten uzaktır. Bu konuda gerekli rehabilitasyon, yatırım ihtiyaçları kuruluş tarafından değil, Müsteşarlığımız tarafından gündeme getirilmiştir. Programa alınan rehabilitasyon çalışmalarının da etkin bir şekilde başlatıldığı ve yürütüldüğünü görmek mümkün olmamaktadır" denilmektedir.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Tarih?..

Avukat Bülent H. Acar: 1 Kasım 2005. 5198... Bakanlıkça, bu yazıda belirtilen konularla ilgili ne gibi çalışmalar yapılmaktadır?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Dikkat ederseniz, 2005 tarihli bir yazı. Biz 2003'te geldik. Dolayısıyla, olayı bu şekilde ele alacak olursak... Şu anda mesela, Afşin-Elbistan C ve D'den bahsediyor yazıda. Şu an ihale aşamasındayız ve yeni geliştirdiğimiz bir Türk tipi yatırım modeliy-le rezervlere santral yapmak üzere ihaleye çıktık ve çok da yoğun bir ilgi var. Çöllolar yatağıyla ilgili de aynı şekilde. Afşin-Elbistan B'yi destekleyecek. A'nın da rehabilitasyonuna girdik. A'yı da ikiye katlıyoruz şu anda. Aynı zamanda, B'nin ihalesi normal olarak 1 950 000 000 dolar-dı. Geldiğimizde yüzde 25'i bitmişti. Biz bunu bitirdik; yani yaklaşık 1,5 milyar dolar para harcadık, devreye aldık. A da şimdi bu rehabilitas-yonla ikiye katlanacak. Ve bu paket –tek bir paket olarak bakarsanız– Cumhuriyet tarihinin en büyük kömür yatırımdır. Daha evvelden hiç düşünülmemeyen bir yatırımdır bu ve bunu inşallah gerçekleştireceğiz.

Onun dışında, tamamen terk edilmiş kömür sahaları vardı. Zarar ediyor diye bizden önce kapatılmış bunlar. Metruktü bunlar, terk edil-miştir. Bunların hepsini devreye aldık ve şu anda 14 000 kişiye ilave istihdam sağladık burada. Hatta o kömürün bir kısmı da 3 senedir dar gelirli vatandaşlarımıza, kırılıp ykanyor, paketleniyor, dağıtılıyor. Bu da, bizim tabii kaynaklar kısmıyla ilgili. Ve terk edilen bütün sahalar devreye alındı. İstihdam sorunu da önleniyor.

Barajlar konusunda –eğer bugünkü gazetelere bakarsanız– 5 tane-si bugün... 800 projeyi ateşledik biz şu anda. Hepsi veriliyor şu anda özel sektöre, bunları daha süratli yapacağına inandığımız için. Devlet Su İşleri'nin 5 tane büyük barajının ihalesini yaptık. Ayrıca, gene kö-mürde, o bahsettiğim Afşin-Elbistan'ın dışında bir grubun da –8 tane-dir– elektrik üretmek amacıyla ihalesini yaptık. Aldılar bitti. Şu anda yatırımları yapılmak üzere.

Bunun dışında, jeotermal enerji, hiç konuşulmayan bir enerji tü-rüydü. Bunların ihalesini yapıyoruz, elektrik üretmek ve bu kaynakla-rımızı kullanmak üzere.

Rüzgârla ilgili yatırımlar başladı. Yani şu anda biz bu yatırımla-rı süratlendirdik. Bunun dışında nükleeri filan saymıyorum. Ayrıca, Yusufeli Barajı'nın önümüzdeki ay temelini atacağız. İhsu'nunki atıldı. Boyabat Barajı devreye girecek. Bunların her biri sorun çözüle-rek yapıldı.

Avukat Bülent H. Acar: Tamam sayın bakan, sorumun cevabı, yani DPT'nin yazısı çerçevesinde alındı.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Yapılıyor ve DPT de bunun içinde.

Yalnız burada bir konu var. Madem bu kadar geniş bir soru sordunuz, bunu atlamadan...

Avukat Bülent H. Acar: Geniş değil, ben DPT'nin yazısını size sordum.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Ama, onun içinde şu var. İki tane yasanın mevcut durumu aslında kamuya bu yatırımlar için izin vermezken, biz bunu izin verir hale soktuk. Bu çok önemli bir noktadır. Yani elektrik üretimi özel sektör tarafından yapılacak. "Gerektiğinde" lafı var. O "gerektiğinde" çok lastikli bir kelime, her tarafa çekilebilir. Biz o "gerektiğinde" kelimesini de yeni yasalarla düzenleyerek yapılabılır hale getirdik ve şu anda, özel sektörden beklediğimiz yatırımları da onlara yönlendirerek bunu yapmaya çalışıyoruz. Kamu ayrıca rehabilitasyon yapıyor. Bütün kömür santralleri, baca gazları, filtreleri filan ihmal edilmişti. Hepsi mahkemelikti ve kilitlenmiş durumdaydı. Çalıştırılmamaya karşı karşıyaydı. Bunu hallettik. Yap-işlette ENKA santrali yazın durabilirdi. Biraz önce sayın başsavcımın bahsettiği, tam "block-out" olacaktı, tam karanlığa gömülecekti Ege Bölgesi. Kanun çıkararak yap-işletleri çözdük ve dolayısıyla, biz aynı zamanda sorun çözen bir yapıdayız.

Avukat Bülent H. Acar: Yalnız, şimdi o biraz tabii artık siyasi bir...

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Siz o şekilde sorduğunuz için size aynı şekilde cevap veriyorum.

Avukat Bülent H. Acar: Ben sormadım efendim, DPT'nin yazısını size okudum, siz de o kapsamda cevap verdiniz.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Evet.

Avukat Bülent H. Acar: Yeni bir sorumuz: Yatırım programında yer almamasına rağmen gerçekleşen bir proje tespitiniz oldu mu?

Başkan: Önceki dönemler için mi soruyorsunuz Sayın Acar?

Avukat Bülent H. Acar: Hayır, bakanlık döneminde efendim. Efendim, onu bunun için soruyoruz. Deniliyor ya savunma olarak "DPT'nin onayı olmadan herhangi bir projenin yapılması mümkün değildir" diye. O kapsamda savunmamızı. Kendi bakanlık dönemlerinde de böyle bir şey olup olmadığını soruyorum. Yani, fiili vakıa soruyorum, kanaatini sormuyorum.

Başkan: O çerçevede, tamam. Buyurun.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Ben burada tanık olduğum için, ben de ayıklamaya çalışıyorum. Yani, beni sanık durumunda mı alıyorsunuz...

Avukat Bülent H. Acar: Hayır... Hayır...

Tanık Mehmet Hilmi Güler: ... yoksa tanık durumunda mı?.. Onun için, ayıklamaya çalışıyorum tabii.

Avukat Bülent H. Acar: Ama sayın bakan, o zaman şunu söyleyeyim: Şimdi ben biraz sonra beyanda bulunacağım. Burada size

sorulan soruların hepsinin “tanık” denilen kısım la hiçbir ilgisi yok.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Anladım.

Avukat Bülent H. Acar: Çünkü, tanığa kanaati sorulmaz, tanığa fiili vakia sorulur. Bakın, benim sorularımın hepsi fiili vakiyla ilgilidir. Yunanistan’la anlaşma yaptınız mı diyorum. Bir belge. Onu arz-taleple ilgili soruyorum.

Başkan: Sayın Acar, bu değerlendirmeleri kurul yapacaktır. Lütfen sorunuzu sorar mısınız.

Avukat Bülent H. Acar: Devam ediyorum. Sayın bakan bilgilensin. Bizim kendisine karşı herhangi bir tavrımız olamaz. Onu açıklama için söylüyorum.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Hayır, ben de o kanaatte değilim zaten.

Başkan: Sorunuzu buyurun.

Avukat Bülent H. Acar: Yap-işlet santrallerinde, alınmadığı halde ödenen elektrik parası olmuş mudur?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Şu anda tam çıkaramadım.

Avukat Bülent H. Acar: Yap-işlet-devret santrallerinde, alınmadığı halde ödenen elektrik parası olmuş mudur? Önce yap-işletlerle ilgili sordum, arkasından da yap-işlet-devretlerle ilgili sordum.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Zannetmiyorum; yani, şu anda tam hatırlamıyorum. Çünkü bunlar aynı zamanda hep AŞ, şirket bunlar. Dolayısıyla, bu şirketlerin ayrı yönetimleri var, ayrı yönetim kurulları var. Onlar bu sorunun muhatabı olmalı diye düşünüyorum.

Avukat Bülent H. Acar: Teşekkür ederim. TEİAŞ’ın 28.7.2005 tarih, 16587 sayılı yazısında, demin sözünü ettiğimiz İzmir doğalgazının gerekleri, bu yap-işlet santralına ilişkin gerekçeler anlatılıyor. Ben sonucu itibariyle şöyle okuyorum: “Bölgedeki linyit santralleri çok düşük kapasiteyle çalışmaktadır. Barajlı hidroelektrik santralleri ise tarımsal sulama amacına hizmet etmekte, sadece yaz aylarında tarımsal sulama mevsiminde enerji üretmektedirler. Oymapınar HES enerji üretimi için çalışmakta; ancak 2005 yılının, su geliri yönünden yetersiz bir yıl olması nedeniyle bu santralın üretimi yüzde 50 oranında düşmüş bulunmaktadır. Ekte bir sureti gönderilen tablodan da görüleceği üzere, mevcut termik santrallerle Batı Anadolu bölge sisteminin işletilmesi mümkün görünmemektedir. İzmir doğalgaz kombinasyonu santralının çalışmaması halinde 08.00 ila 22.00 saatlerinde 1400 megavat, 22.00 ila 24.00 saatleri arasında 1000 megavat, 24.00 ila 08.00 saatleri arasında 800 megavat kesinti yapılması gerekecektir” denilmektedir. Nitekim, Bakanlar Kurulu’nun İzmir Doğalgaz Kombine Çevrim Santralı’nın üretim faaliyetlerinin devamına ilişkin 22.8.2005 tarih, P.2005/1 sayılı Bakanlar Kurulu prensip kararında da

bu gerekçeye yer verilmiştir. Bu Bakanlar Kurulu kararına ve TEİAŞ yazısına ekleyeceğimiz bir şey var mıdır?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Var tabii. Çok farklı şeyler onlar. Elektrik konusu, sadece bir üretim konusu değil, aynı zamanda iletim konusu ve dağıtım konusu. Buralara yaklaşık 20 senedir doğru dürüst yatırım yapılmamış. Üretseniz dahi iletimde sorunlar vardı. Biz onları da şimdi gidermeye çalışıyoruz yatırımlarla ve büyük ölçüde bunlar tamamlandı. Birincisi bu. İkinci noktada, oradaki ENKA'yla ilgili yazılan yazıda, ENKA anlaşması... Biraz önce doğalgazla ilgili açıklamayı yaparken... Şimdi ENKA olsun, o santraller olsun, aynı zamanda Ankara'dakiler olsun, Mavi Akım olsun, bunlar artık sisteme girmiş. Şimdi bunu tartışmıyoruz, şimdi bunun gereğini yapıyoruz. Fakat kurulma öncesinde, bu yatırımların yapılma öncesindeki tercihler önemli. Kurulduktan sonra artık tesistir bu, artık malımızdır bizim. Anlaşmalarla da netleşmiştir durumu. Ve biz o ENKA santralını... ENKA diye bahsedeceğim. Sadece ENKA değil. Orada ayrıca Ankara'daki de dahil olmak üzere, Integren dahil olmak üzere, eğer biz o kararı çıkartmasaydık... Anlaşma öyle yapılmış ki sayın avukatımız, kullanmasak da bu doğalgazın parasını ödeyecektik. Bu anlaşmada eğer biz müdahale etmeseydik, o elektriği üretmemiş gibi parasını alacaktı yatırımcı. Evinde oturacaktı, tıkr tıkr o elektriğin parasını alacaktı. Biz de, doğalgaz dengemizde, ona doğalgaz vereceğiz diye anlaşmaya koyduğumuz için onu vermek zorundaydık, onun da parasını ödeyecektik. Ayrıca da, tahkime gidecekti. Bir de mahkemede oturup uluslararası tahkimde bunu hesaplaşacaktık. Sonucun ne olacağını kimse baştan bilemez. Ayrıca da, dengeden çıktığı için gayet tabii ki elektrik kesintisi de söz konusu olabilecekti. Biz orada yasa değişikliği yaparak, çok da büyük tartışmalara sebep olan bir durumla, olayı olduğu gibi kabul etmedik. Hatta, bazıları "bırakalım, herkes bir görsün" dediler. Ama, bizim gönlümüz razı olmadı buna. Düzelttik onu.

Avukat Bülent H. Acar: Tamam sayın bakan. Yeni bir sorumuz: 2004, 2005, 2006 yıllarında EÜAŞ'a ve yap-işlet-devret elektrik santrallerine doğalgaz arzında yaşanan sıkıntılar nedeniyle alternatif yakıt kullanılmış mıdır?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Evet, kullanılmıştır. Daha evvelden de kullanılmıştır. Arada bir fark var yalnız. O kısmı sormadığınız için söyleyeyim. Daha evvelkilerde eskiye dönük olarak çıkarılan yönetmelik kullanılmıştır. Biz ise mevcut yönetmeliği kullandık.

Avukat Bülent H. Acar: Enerji Bakanlığının 18 Ocak 2006/127 sayılı yazısı ve bu yazıya sayın bakan tarafından verilen 18.1.2006 tarihli

olurda aynen şöyle denilmektedir. Deniliyor ki: "Ülkemizde elektrik ve doğalgaz arz-talep dengesinin sağlanması, tüketime doğalgaz tedarik kaynaklarından temin edilecek gazın yeterli ve sürekli olmasına, barajlardaki su miktarına, termik santrallerin emre amadeliliğine ve bu santrallara yeterli yakıt teminine bağlıdır. Kış koşulları yukarıda sayılan faktörleri etkileyebilmektedir. Normal olarak aralık, ocak ve şubat ayları elektrik ve gaz tüketiminin arttığı dönemdir. İçinde bulunduğumuz dönemde mevsimsel koşullar nedeniyle zaman zaman gaz arzında sıkıntılar yaşanmaktadır. Meteorolojiden alınan bilgiler önümüzdeki günlerde ağır kış koşulları yaşanacağını göstermekte olup, söz konusu koşullar özellikle gaz tedarikinde normal kış koşullarında yaşanmakta olan sıkıntıları daha da artırabilecektir. Bu durum gaz ve elektrik talebinin karşılanmasında kriz oluşturmakta olup, oluşan günlük koşullara göre acil tedbirler alınmasını gerektirmektedir. Bu tedbirlerin bakanlığımız koordinasyonunda BOTAŞ Genel Müdürlüğü, elektrik sistem işletmecisi TEİAŞ Genel Müdürlüğü, EÜAŞ Genel Müdürlüğü ve elektrik sektöründe mevcut sözleşmeler nedeniyle TETAŞ Genel Müdürlüğü'yle müştereken kararlaştırılması gerekmektedir. Yukarıdaki gerekçelerle, Müsteşar Yardımcısı Sayın Bekir Aksoy başkanlığında ekli listede yer alan üyelere oluşan bir kriz komisyonunun oluşturulması hususunu olurlarınıza arz ederim."

Uygun görüşle sayın müsteşar tarafından arz edilmiş ve sayın bakan tarafından da olur verilmiştir. Bakanlığınızın bu oluruna ve olura konu resmi yazıya ekleyeceğimiz başka bir şey var mıdır?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Çok var. Yani, olayın önce temelini çok iyi bilmek gerekiyor. Çünkü, enerji bir bütündür. İçinde doğalgazı, elektriği, suyu, kömürü, iletim hatları, dağıtım hatları, hepsi bir bütündür. Yeraltı depolarıyla da bir bütündür, anlaşmalarıyla bir bütündür, tahkimleri bir bütündür. O bahsettiğiniz noktada söyleyeceğim en önemli şey şudur: Doğalgazın gelmesi bir yana, oradaki bahsedilen kriz, herhangi bir sistemin iyi çalıştırılmaması veya herhangi bir beceriksizliğin -daha net söyleyeyim- sebep olduğu bir nokta değil, burada dış koşullar dahildir. Mesela, bize batıdan gelen 6 artı 8 milyar metreküplük kontratın geldiği gaz Ukrayna'dan geçmektedir. Beni çok daha detaya çekiyorsunuz, ama şöyle söyleyeyim. Oradaki siyasi durum bizim dışımızda da herhangi bir risk oluşturabilir. Veya oluşturabilirdi. Çünkü, devamlı takip ediyoruz onları. Dolayısıyla, biz dış politikayla da çok yakın takip ediyoruz, büyükelçilerimizle beraber.

Aynı şekilde İran. İkinci gaz aldığımız yer İran'dır bizim. Ve İran'da da hem siyasi durum hem uluslararası platformdaki gelişmeler ve aynı zamanda soğuk kış koşulları... Gaz olduğu halde onlarda da

kesintiler oldu. Kendi gazını üreten ülkede, 25 Ocak gününü hiç unutamıyorum, o gün hem Rusya'da hem İran'da kesintiler oldu. Biz, onların hem bakanlarıyla hem en üst seviyede çok sıkı devreye girdik Sayın başbakan da dahil olmak üzere. Burada enerji arz güvenliği lafı için de çok farklı parametreler var ve Türkiye, maalesef bizden önce, 17 yıl içinde doğalgaz depolarını planlamamış, gerçekleştirmemiş. Her ülkenin doğalgaz deposu var, yeraltı deposu var. Ve şimdi görev geldiğimizde, bilhassa Silivri'deki depoyu... Mukavelesi çok tartışmalıdır. Hatta durmuştu ve 2004 yılına kadar da el sürülmemesi kararı alınmıştı. Biz onu dinlemedik, gördük ve risk aldık, şu anda bunu kışa yetiştirmeye çalışıyoruz. Birincisi bu. İkincisi, Tuz Gölü'nün altındaki yeraltı depoları. O da gene durmuştu. Gene bir anlaşmazlıkla, mukaveledeki bir tartışmalı durumdan dolayı durmuştu. Onu da şu anda yürütmeye başladık. Mühendislik ihaleleri yapıldı. Sonuçta şuraya gelmek istiyorum. Yani eğer buradaki elektriği düşünüyorsanız, hepsi işte biraz önce bahsettiğim, yanlışlığı tartıştığımız doğalgaz anlaşmalarından dolayı bunlar oluyor ve biz bunu önümüzde buluyoruz. Gayet tabii ki, yürütme durumunda olduğumuz için, görevimiz olduğu için de, şikâyet etmeden bunları risk olarak da yürütmeye çalışıyoruz. Oradaki bütün bahsettiklerinizin cevabı budur.

Avukat Bülent H. Acar: Yeni bir soru sayın bakan: Türkiye'de keşif artışı yapılmadan biten baraj var mıdır?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Hayır, bildiğim kadarıyla yok. Çünkü, hesaplar ile realiteler birbirini her zaman tutmaz.

Avukat Bülent H. Acar: Tamam sayın bakan. Ruslarla 2003 Kasımı'nda yapılan doğalgaz anlaşması...

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Yalnız, o sorunuzun bir kısmını da söyleyeyim. Bundan keşif artışlarını eğer murat ediyorsanız, keşif artışlarının durumunu ayrı bir kategoride incelemeniz lazım.

Avukat Bülent H. Acar: Hayır, ben, sadece, keşif artışı yapılmadan biten baraj var mı diye sordum.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Var. Ama, o zaman bir cümle de ben fazla söyleyeyim.

Avukat Bülent H. Acar: Söyleyin canım.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: O dönem kaç tane anlaşma imzalanmış ve hangi dönemde ve hangi aylara daha çok kaymış, ona bakmanızı tavsiye ederim.

Avukat Bülent H. Acar: Yani, biz tanıklardan pek tavsiye almayız. Yani, pek böyle bir alışkanlığımız yok. Sizin de böyle bir yetkiniz yok.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: O zaman, tavsiye değil de, görüş olarak söylüyorum.

Başkan: Polemiğe girmeyelim Sayın Acar, lütfen. Sayın bakan, sorulara tam olarak cevap verirsiniz...

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Tabii, hay hay.

Avukat Bülent H. Acar: Sondan bir önceki sorumuz sayın bakan. Ruslarla 2003 Kasımı'nda yapılan doğalgaz anlaşmasında, Rusların mücbir sebepler dışında gaz verememesi durumunda cezai şart veya parasal bir yaptırım uygulanması koşuluna yer verilmiş midir?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Hangi anlaşmada?

Avukat Bülent H. Acar: Sizin döneminizde yapılan, o üç anlaşmayı teke indiren anlaşmada... Tekrar okuyayım isterseniz.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Hayır, yapılmamıştır.

Avukat Bülent H. Acar: Bir beyanınızda şöyle bir şey söylediniz: "Tahkime gidip 200 000 dolar galiba ödendi, arkadan da bazı devam edenler var" dediniz. Bu biten dava, yani ödendiğini beyan ettiğiniz dava hangi projeye ilgili hangi davadır? Devam etmekte olan davalar hangi davalardır?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: BOTAŞ'çılara sorun o soruyu.

Avukat Bülent H. Acar: Sayın başkan, sayın bakana teşekkür ederim. Bizim sorularımız bu kadar. Yalnız, tabii ki, sorular ve beyanlar hakkında da taraf olarak beyanımız olacak. Bunu şimdi mi yapacağız, diğer tarafın soruları bittikten sonra mı yapacağız?

Başkan: Bittikten sonra size söz vereceğim. Sorularınız bittiyse siz buyurun Sayın Acar.

Avukat Bülent H. Acar: Benim sorularım bitti efendim. Sayın bakan da soru soracak.

Başkan: Vereceğim. Sayın Cumhurbaşkanım, buyurun.

Sarı Mustafa Cumhurbaşkanım: Sayın başkanım, teşekkür ediyorum. Tabii, sayın bakan, konuşmalarında, önünde bulunduğu şartlar itibarıyla bu hükümetin sergilediklerinden bahsettiler. Ben arzu ederdim ki, sayın bakanın yapmış olduğu değerlendirmelerin, bizim de göreve geldiğimiz dönemde önümüzde bulduğumuz şartlara göre olmasını arzu ederdim. Tabii, sayın bakan, doğal olarak iddiada bulunmak görevinde olduğu için beyanlarını zaten buna göre sıralıyor. Yani bakıyorsunuz... Çok basit basit ifade etmek istiyorum, yani ikinci yakıt kullanılmış mıdır döneminizde diyoruz. Evet-hayır!.. "Kullanılmıştır; ama biz eski tarihli yönetmeliğe göre kullanmadık" tarzında ifadesiyle, tanıktan ziyade, iddiada bulunan ve daha önce bulunduğu iddiaları da, sürdüren tavrıyla konuşmalara devam etmiştir. Biraz önce keşif artışlarıyla ilgili aynı şeyi yaşadık. Gayet net soruyor sayın vekilim, keşif artışları yapılmayan proje var mıdır; yoktur; ama siz bunu, efendim, işte bu davayla ilgili keşif artışlarına göre soruyorsanız falan

tarzında. Yani bizim, sayın tanığın dinlenmesiyle ilgili dinlenmemesi konusundaki çekincelerimizi teyit eden beyanlarda bulunmuştur. Bunu söylemeden geçemeyeceğim.

Tabii, bazı bu beyanlar da, bu suçlama arzusu içinde eksik kalmaktadır. Yani şimdi, sayın savcım soruyor, diyorlar ki; –bir soru gelecek efendim de, onun için bu şekilde ifade etmek zorunda kalıyorum– diyorlar ki, İskenderun Yap-İşlet Kömür Santrali, işte Ankara Yap-İşlet Doğalgaz Santrali, İzmir Yap-İşlet Doğalgaz Santrali, döneminizdeki zabıtlarla işletmeye alınmıştır, bunları siz işletmeye aldınız; cevap geliyor, deniliyor ki, mecburdum bunları işletmeye almaya; çünkü anlaşmalar yapılmıştı, eğer bunları işletmeye almasaydık, almadığımız elektriğin parasını ödeyecektik falan. Peki, bunlarda üretilecek elektriğe Türkiye'nin ihtiyacı var mıydı, yok muydu sayın bakan?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Var, vardı tabii.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Yine, aynı şekilde devam ediyoruz. Efendim, işte, Bakanlar Kurulu kararı çıkartılıyor İzmir Yap-İşlet Santrali'nun çalışmalarına devam ettirilmesiyle ilgili. Sayın vekilim kısaca okudu, ben daha uzun okumak da istemiyorum, çok net ifade ediliyor, eğer bu santralin faaliyeti durursa Türkiye'de enerji sektörü çöker deniliyor. Bakanlar Kurulu kararına mesnet teşkil eden bu gerekçede de çok net gözüküyor.

Şimdi, bir başka husus da, tabii yani biraz soru sorarken, bir yerde de, kendi açımdan haklı olarak sayın bakanın bazı konuşmalarını da değerlendirme çabası içinde oluyorum. Yani bir (k) faktöründen bahsedildi; doğrudur, Turusgaz'da bir (k) faktörü vardır. Peki, Turusgaz'daki bu (k) faktörünü getiren "side letter"ın altında kimin imzası vardır sayın bakan?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Benim hatırladığım kadarıyla sizin de var, başkasının var mı bilmiyorum. Yani, orayı tam incelemedim; ama bildiğim kadarıyla, o tarihli "side letter"ın şu anda rakamını hatırlamıyorum; ama olayın.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Ben kısaca hatırlatayım efendim size; kastettiğim "side letter", 28.4.1997 tarihli "side letter"dır ve ilk defa (k) faktörü bu "side letter"la Turusgaz anlaşmasına eklenmiştir. Yani sizin, bir suçlama gibi getirdiğiniz, işte aynı borudan iki farklı fiyatla gaz alınıyordu tezinize dayanak teşkil eden "side letter"ın imzalanması tarihi, biraz önce arz etmeye çalıştığım tarihtir. O tarihte görevde bulunan bakanı biliyor musunuz?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: O dönemdeki bakanı hatırlamıyorum; ama herhalde bir bakan olduğuna göre, hangi hükümet olduğunu şu anda hatırlamıyorum. Yani şu anda hatırlamıyorum; ama bildiğim

kadarıyla bir “side letter”ı gördüm ben; ama o “side letter”daki imzalar farklı kişilere aitti.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Peki sayın bakanım, 4 yılı aşkın bir süredir görevde bulunuyorsunuz, incelediğiniz doğalgaz anlaşmaları içinde, LNG anlaşmaları da dahil olmak üzere, “al ya da öde” şartı olmayan bir anlaşmaya rastladınız mı, var mı öyle bir şey?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Hayır, o zaten genellikle uygulamalar içinde olur “al ya da öde”; ama miktarı tabii tartışılır.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Sizin imzaladığınız anlaşmalar içinde “al ya da öde” şartı olmayan bir anlaşma var mıdır?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Benim imzaladığımda “al ya da öde”nin miktarını düşürdük biz, var tabii.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Efendim, ben miktarı sormuyorum.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Var da...

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: İzin verirseniz...

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Sıfırlayamadığımız sürece olacaktır.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Yani bir başka tabirle, “al ya da öde” anlaşmalarında belirlenen fiyat, gaz alınmadan bu bedel ödendiğinde bu para yanyor mu, yok mu oluyor? Bu bir tazminat mıdır, bir ceza mıdır?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Şimdi bu, iki türlü de buna cevap verilebilir. Bir tanesinde, kullanmazsanız, sonunda bir süre vardır, kullanmazsanız parası yanar. Öbür türlü de, böyle bir yükümlülük sizin diğer tercihlere gitmemenizi sağlar. Yani böyle bir yükümlülük olduğu sürece siz, diğer santralleri çalıştıramazsınız veya daha düşük kapasiteyle çalıştırırsınız, o “al ya da öde”nin verdiği müsaade nispetinde.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Tabii siz, yine suçlamaya yönelik arzuza hâkim olmadığımız için devam ediyorsunuz.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Hayır ama, siz bana...

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Yani bütün anlaşmalarda, anlaşmaların sonunda bir süre vardır; eğer o anlaşma süresi boyunca “al ya da öde”ye girilerek bir bedel ödendiye, alınmayan gazın bedeli ödendiye, o anlaşmanın sonunda bulunan süre içinde, bu beş yıl da olabilir, üç yıl da olabilir, on yıl da olabilir, bu süre içinde bu alınmayıp da ödenen gazın parasına karşılık olan gaz eski fiyattan, o günkü fiyattan alınma imkânı vardır, bunu mu ifade etmek istiyorsunuz?

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Tabii, evet onun bir süresi var, o süre içinde hesaplaşırsınız; ama kullanmazsanız ödersiniz ve bir de, o kullanma zorunluluğundan dolayı diğer tercihlerinizi etkiler.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Efendim, ben daha fazla sorularımı sürdürmek istemiyorum. Tabii ki tanığın beyanlarını, duruşma içinde

veya daha sonra değerlendireceğiz. Tanık açık bir tavır içindedir, açıkça tanıklık yapmamıştır. Tanık, bakanlığın, zaten kendi de belirttiler, ben bakan olarak buradayım dedi, Enerji Bakanı olarak ve bakan olmasını sağlayan partinin bir mensubu gibi, aynı Soruşturma Komisyonu'ndaki iddiaları buraya taşımıştır. Teşekkür ederim efendim.

Başkan: Sayın sanık, sorularda ve cevaplarda kastı aşan birtakım taşmalar olabilir, olmuştur da, hem bütün tarafların sorduğu sorularda da olmuştur, alınan cevaplarda da olmuştur; bunu kurulumuz değerlendirecektir. Lütfen, itham edici davranışlar içerisine girmeyelim.

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Hiç öyle bir niyetim yoktu sayın başkanı, ben size de cevap vermek arzusunda değilim, katiyen öyle bir sizinle de polemığe girmek istemiyorum; ama yani...

Başkan: Sorularınız bitti mi sayın bakan?

Sanık Mustafa Cumhur Ersümer: Ben dört sene bakanlık yapıp, beş senedir de yaptığım bakanlıkla ilgili on yıldır bu enerji sektöründe çabalayan bir insan olarak artık bir noktaya geliyorsunuz efendim, bazı şeyleri başka türlü söyleyemiyorsunuz.

Başkan: Peki buyurun. Sayın Zeki Çakan vekillerinin bir sorusu?

Avukat Birgül Feyzioğlu: Bizim sorumuz yok efendim, daha sonra yazılı beyanda bulunacağız.

Başkan: Peki. Sayın tanık, teşekkür ediyoruz; yerinize geçebilirsiniz, buyurun.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Müsaade alabilir miyim, başka randevularım olduğu için müsaade eder misiniz eğer ihtiyaç yoksa.

Başkan: Peki sayın bakan, gidebilirsiniz, buyurun.

Tanık Mehmet Hilmi Güler: Sağ olun, teşekkür ederim.

Son söz Yüce Divan'da

Yüce Divan Kararı

(Türk Milleti adına)

Esas Sayısı: 2004/3 (Yüce Divan)

Karar Sayısı: 2007/1

Karar Günü: 27.7.2007

Başkanvekili: Haşim Kılıç

Üye: Sacit Adalı

Üye: Fulya Kantarcıoğlu

Üye: Ahmet Akyağın

Üye: Mehmet Erten

Üye: Mustafa Yıldırım

Üye: A. Necmi Özler

Üye: Serdar Özgüldür

Üye: Şevket Apalak

Üye: Serruh Kaleli

Üye: Osman Alifeyyaz Paksüt

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı: Abdurrahman Yalçınkaya

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı Vekili: Kublay Özkan

Yargıtay Cumhuriyet Savcısı: Zafer Ediş

Anayasa Mahkemesi Raportörleri: Mehmet Mahir Kara,
Nurdan Okur, Mehmet Oğuz Kaya

Davacı: Kamu Hakları

Katılanlar:

1. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
2. BOTAŞ Genel Müdürlüğü
3. EÜAŞ Genel Müdürlüğü

Katılan Vekilleri:

Av. Zeynep Tuncer

Av. Canan Sibel Özkan

Av. Adnan Dönderalp

Av. Özlem Düdükçü

Av. Veysel Kazan

Sanık: Mustafa Cumhur Ersümer: Adem ve Şerife Şükran oğlu, 29.10.1952 doğumlu, Çanakkale, Merkez Kemalpaşa Mahallesi nüfusuna kayıtlı, Angoraevleri, Kediseven Caddesi, 19181 parsel/12, Ankara adresinde oturur, evli, sabıkasız, ehliyetli, eski enerji ve tabii kaynaklar bakanı.

Müdafiileri: Av. Bülent Hayri Acar, Av. Savaş Karahisar

Suçlar:

1. İhaleye fesat karıştırma (765 s. TCK m. 205, 366, 80)
2. Görevi kötüye kullanma (765 s. TCK m. 240)
3. Görevi ihmal (765 s. TCK m. 230)

Sanık: Zeki Çakan: Ali ve Cemile oğlu, 14.6.1950 doğumlu, Zonguldak, Merkez, Terakki Mahallesi nüfusuna kayıtlı, Ankara, Reşat Nuri Sokak, No: 90/10, Yukarı Ayrancı adresinde oturur, evli, ehliyetli, sabıkasız, eski enerji ve tabii kaynaklar bakanı.

Müdafiileri:

Av. Turgut Kazan

Av. Birgül Feyzioğlu

Av. Halil Sevinç

Suçlar:

1. İhaleye fesat karıştırma (765 s. TCK m. 205)
2. Görevi kötüye kullanma (765 s. TCK m. 240)

Suç tarihi:

Mustafa Cumhur Ersümer için: 30.6.1997 ila 11.1.1999 ve 28.05.1999 ila 27.4.2001.

Zeki Çakan için: 8.5.2001 ila 18.11.2002.

VIII- HÜKÜM

A-Sanıklardan Mustafa Cumhur Ersümer'in;

1) 765 sayılı TCK'nın 230, 240 ve 366. maddelerinden açılan davalar ile nitelik değişikliğine uğrayarak TCK 240. maddesine dönüşen eylemlere ilişkin kamu davalarında dava zaman aşımı süresinin dolmadığına, üyeler Fulya Kantarcıoğlu, Mehmet Erten, A. Necmi Özler ve Şevket Apalak'ın karşıoyları ve oyçokluğuyla,

2) a- Fiili ve hukuki engeller bulunmasına rağmen Kırklareli doğalgaz santralının yapımında ısrar ederek, görev ve yetkisini kötüye kullanmak suretiyle 765 Sayılı TCK'nun 240. maddesini ihlal etmek,

b- İhtiyaç yokken yüksek tarife ile bağtlanan sözleşmeleri gerçekleştirerek, elektrik santralleri için "al ya da öde" şartlı gaz alım bağlantıları yapmak ve planlama ile ilgili Anayasal kurumların bilimsel verilerle ortaya koydukları önerileri dikkate alınarak, devlet alım, satım ve yapımına fesat karıştırmak suretiyle 765 Sayılı TCK'nun 205. maddesini ihlal etmek,

c- 10.12.1996 tarihli doğalgaz anlaşmasındaki fiyat formülünün 18.02.1998 tarihli Ek Mektup (*Side Letter*) ile değiştirilip kamu zararına sebebiyet vererek, devlet alım, satım ve yapımına fesat karıştırmak suretiyle 765 Sayılı TCK'nun 205. maddesini ihlal etmek,

d- Damga vergisinden kaçınmak amacıyla bir yıl için imzalanan gaz alım anlaşması süresini Ek Mektup (*Side Letter*) ile 23 yıla çıkarıp Turusgaz şirketine menfaat sağlayarak devlet alım, satım ve yapımına fesat karıştırmak suretiyle 765 Sayılı TCK'nun 205. maddesini ihlal etmek,

e- Bakanlar Kurulu'ndan alınmış bir yetkiyle hareket etmesine rağmen, 18.2.1998 tarihinde imzalanmış olan anlaşmalar ile Ek Mektup'u (*Side Letter*) 244 Sayılı Yasa hükümlerine aykırı olarak *Resmi Gazete*'de yayımlanmamak ve TBMM'nin bilgisine sunmamak suretiyle görevini ihmal ederek 765 Sayılı TCK'nun 230. maddesini ihlal etmek,

f- YİD santrallerine aylık program miktarlarından fazla üretim yaptırılması sonucunda elektrik enerjisi fonundan yakıt farkı ödenmesine sebebiyet vererek, devlet alım, satım ve yapımına fesat karıştırmak suretiyle 765 Sayılı TCK'nun 205. maddesini ihlal etmek,

g- Samsun-Ankara Doğalgaz Boruhattı inşaatında görev şirketi OHS Konsorsiyumu'na yüksek ödeme yaparak ve koşulları oluşmadan avans vererek görev ve yetkisini kötüye kullanmak suretiyle 765 Sayılı TCK'nun 240. maddesini ihlal etmek,

h- Dinar-II HES ihalesinde mevzuata aykırı usulsüz işlemler yaparak devlet alım, satım ve yapımına fesat karıştırmak suretiyle 765 Sayılı TCK'nun 205. maddesini ihlal etmek,

ı- Çal HES ihalesinde mevzuata aykırı usulsüz işlemler yaparak devlet alım, satım ve yapımına fesat karıştırmak suretiyle 765 Sayılı TCK'nun 205. maddesini ihlal etmek,

i- Üretilen elektriğin satılacağı kuruma ilişkin bakan oluru ile enerji projelerindeki eskalasyon uygulamalarında görev

ve yetkisini kötüye kullanmak suretiyle 765 Sayılı TCK'nun 240. maddesini ihlal etmek,

j- Atasu Barajı ve HES inşaatı ile ilgili 8.5.2000 tarihinde mevzuata aykırı keşif artışı oluru vererek görev ve yetkisini kötüye kullanmak suretiyle 765 Sayılı TCK'nun 240. maddesini ihlal etmek,

k- Bakırçay Projesi Kıvık Sol Sahil Sulaması İnşaatı ile ilgili 13.6.2000 tarihinde mevzuata aykırı keşif artışı oluru vererek görev ve yetkisini kötüye kullanmak suretiyle 765 Sayılı TCK'nun 240. maddesini ihlal etmek,

l- Erzurum İçme Suyu Tüneli İnşaatı ile ilgili 16.8.2000 tarihinde mevzuata aykırı keşif artışı oluru vererek görev ve yetkisini kötüye kullanmak suretiyle 765 Sayılı TCK'nun 240. maddesini ihlal etmek,

m- Hükümetlerarası ikili işbirliği protokolleri ve uygulamalarında görev ve yetkisini kötüye kullanmak suretiyle 765 Sayılı TCK'nun 240. maddesini ihlal etmek,

fiilleriyle ilgili olarak yüklenen suçların yasal unsurları oluşmadığından

beraatine oybirliğiyle,

3) a- Çayırhan Termik Santral işletme hakkı devri işlemlerinde mevzuata aykırı davranarak ve usulsüzlük yaparak devlet alım ve satımlarına fesat karıştırmak fiili ile ilgili olarak, yüklenen suçun yasal unsurları oluşmadığından beraatine, Başkanvekili Haşim Kılıç ve üye Şevket Apalak'ın eylemin görevi kötüye kullanma suçunu oluşturduğu yolundaki karşıoyları ve oyçokluğuyla,

b- Bozcaada Rüzgâr Enerji Santral ihalesinde usulsüz işlemler tesis etmek suretiyle devlet alım ve satımlarına fesat karıştırmak fiili ile ilgili olarak yüklenen suçun yasal unsurları oluşmadığından beraatine, Başkanvekili Haşim Kılıç, üyeler A. Necmi Özler ve Şevket Apalak'ın eylemin görevi kötüye kullanma suçunu oluşturduğu yolundaki karşıoyları ve oyçokluğuyla,

c- Alaçatı Rüzgâr Enerji Santral ihalesinde takdir yetkisini amaç dışı kullanarak devlet alım ve satımlarına fesat karıştırmak fiili ile ilgili olarak yüklenen suçun yasal unsurları oluşmadığından beraatine, Başkanvekili Haşim Kılıç, üyeler Ahmet Akyalçın, Mustafa Yıldırım, Serdar Özgüldür ve Serruh Kaleli'nin eylemin görevi kötüye kullanma suçunu oluşturduğu yolundaki karşıoyları ve oyçokluğuyla,

d- TEDAŞ İşletme Hakkı Devri ihalelerinde usulsüz işlemler yaparak devlet alım ve satımlarına fesat karıştırmak fiili ile ilgili olarak yüklenen suçun yasal unsurları oluşmadığından beraatine, üyeler Sacit Adalı ve Osman Alifeyyaz Paksüt'ün eylemin görevi ihmal, üye Şevket Apalak'ın ise görevi kötüye kullanma suçlarını oluşturduğu yolundaki karşıoyları ve oyçokluğuyla,

4) a- Beş adet Yap-İşlet santral ihale sürecinde ihale usul ve esaslarına aykırı işlemlerle devlet alım, satım ve yapımına fesat karıştırmak firmalar lehine haksız kazanç sağlamak fiiliyle ilgili açılan kamu davasında; dosyadaki delillerin değerlendirilmesi sonucu sanığın eyleminin, 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 240. maddesine uyması, ancak 23 Nisan 1999 tarihinden önce gerçekleştirilmiş olması ve görevi kötüye kullanma suçununun 21.12.2000 günlü, 4616 Sayılı Yasa'nın 1. maddesinin 5. bendinde sayılan kapsam dışı suçlar arasında yer almaması nedeniyle, 4616 Sayılı Yasa'nın 1. maddesine 4758 Sayılı Yasa ile eklenen 4. bent uyarınca, davanın kesin hükme bağlanmasının ertelenmesine, oybirliğiyle, suçla ilgili dosya ve delillerin, dava zamanaşımı süresi sonuna kadar muhafaza edilmesine,

b- Yamula Barajı ve Hidroelektrik Santral ihale sürecinde ihale usul ve esaslarına aykırı işlemlerle devlet alım, satım ve yapımına fesat karıştırmak firma lehine haksız kazanç sağlamak fiiliyle ilgili açılan kamu davasında; dosyadaki delillerin değerlendirilmesi sonucu sanığın eyleminin, 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 240. maddesine uyması, ancak 23 Nisan 1999 tarihinden önce gerçekleştirilmiş olması ve görevi kötüye kullanma suçununun 21.12.2000 günlü, 4616 Sayılı Yasa'nın 1. maddesinin 5. bendinde sayılan kapsam dışı suçlar arasında yer almaması nedeniyle, 4616 Sayılı Yasa'nın 1. maddesine 4758 Sayılı Yasa ile eklenen 4. bent uyarınca, davanın kesin hükme bağlanmasının ertelenmesine, üyeler Sacit Adalı, Fulya Kantarcıoğlu, Serruh Kaleli ve Osman Alifeyyaz Paksüt'ün sanığın beraati gerektiği yolundaki karşıoyları ve oyçokluğuyla, suçla ilgili dosya ve delillerin, dava zamanaşımı süresi sonuna kadar muhafaza edilmesine,

5)a- aa- Sanığın mobil santral ihalelerinden Esenboğa mobil santral ihalesinde, ihalenin istediği firmaya verilmesini sağlamak amacıyla baskı kurarak ihaleye doğrudan müdahil olmak eylemine uyan 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 240/1 maddesi gereğince, suçun işleniş şekli, olayın özellikleri gözetilerek takdir edilen iki yıl hapis ve 91 YTL adli para ve iki yıl süreyle memuriyetten yoksun kılınma cezalarıyla cezalandırılmasına,

bb- Sanığın duruşmalarda gözlemlenen olumlu hali dikkate alınarak cezasından 765 Sayılı TCK'nun 59. maddesinin ikinci fıkrası gereğince taktiren 1/6 oranında indirim yapılarak sonuç olarak 1 yıl 8 ay hapis ve 75 YTL adli para ve 1 yıl 8 ay süreyle memuriyetten yoksun kılınma cezalarıyla cezalandırılmasına,

cc- 647 Sayılı Yasa'nın 6. maddesi gereğince sanığın geçmişteki hali, suç işleme eğilimine göre cezasının ertelenmesi halinde ileride bir daha suç işlemeyeceği kanısına varıldığından cezasının ertelenmesine,

dd- 765 Sayılı TCK'nun 94. maddesi gereğince ihtar yapılmasına (gerekli ihtar yapıldı), üyeler Fulya Kantarcıoğlu, Mehmet Erten ve A. Necmi Özler'in sanığın beraati gerektiği yolundaki karşıoıları ve oyçokluğuyla,

ee- Mahkûmiyet kararı verilen suçtan dolayı yapılan 49 YTL yargılama giderlerinin sanıktan Hazine adına alınmasına, bunun dışındaki giderlerin kamu üzerinde bırakılmasına,

ff- Avukatlık ücret tarifesine göre 1500 YTL avukatlık ücretinin sanık Mustafa Cumhur Ersümer'den tahsili ile katılan Hazine ve EÜAŞ vekillerine verilmesine,

Esenboğa mobil santrali dışında kalan mobil santrallara ilişkin eylemlerinden

beraatine, oybirliğiyle,

B- Sanıklardan Zeki Çakan'ın;

Üzerine atılı tüm suçlamaların yasal unsurları oluşmadığından beraatine, oybirliğiyle,

C- Müdahil vekillerinin tazminata ilişkin istemleri hakkında hukuk mahkemelerine başvuru haklarının saklı olduğuna,

D- Yargılama giderlerinin kamu üzerinde bırakılmasına, 27 Temmuz 2007 gününde (kısmen) isteme aykırı ve kesin olarak verilen karar, sanık Mustafa Cumhur Ersümer ve müdafii Av. Bülent Hayri Acar, sanık Zeki Çakan ve müdafileri Av. Turgut Kazan ve Av. Birgül Feyzioğlu, katılanlar vekilleri Av. Zeynep Tuncer, Av. Canan Sibel Özkan, Av. Adnan Dönderalp, Av. Özlem Dündükçü ve Av. Veysel Kazan'ın yüzlerine karşı, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, Başsavcı Vekili ve Yargıtay Savcısı hazır bulunduğu halde açıkça okundu, anlatıldı.

27.07.2007

Mesut Yılmaz'la Mavi Akım üzerine

Mavi Akım tartışmalarında ANAP'la birlikte kendi ismi de yıpratılan Sayın Mesut Yılmaz, aradan 10 yıl geçtikten sonra bu proje hakkında acaba ne düşünüyordu? Sayın Yılmaz'la detaylı bir söyleşi yaparak, özellikle medyada yer alan suçlamaları kendisine yöneltmek istedim. Alacağım cevapların da kitapta yer alması gerekiyordu. Kitap, ancak bu şekilde tamamlanmış olacaktı. Bilindiği gibi, TBMM Soruşturma Komisyonu'nda ve Yüce Divan'da Sayın Yılmaz'ın tanıklığına müracaat edilmemişti.

Sayın Yılmaz, aşağıdaki söyleşi için bana iki gününü ayırdı. Söyleşinin ilk bölümü 9 Kasım 2010 günü Sayın Yılmaz'ın Beykoz'daki evinde, ikinci bölümü ise 23 Kasım 2010 günü Ankara'da TBMM'deki makam odasında gerçekleştirildi.

Söyleşide, görüleceği üzere, TBMM Soruşturma Komisyonu'nda ve Yüce Divan'da gündeme gelen iddialar ve suçlamalar ile medyadaki Mavi akım karşıtı cephenin gündeme getirdiği tüm soruları kendisine sordum. Sayın Yılmaz, aşağıdaki söyleşi için zaman ayırmanın yanında, bu kitabın hazırlanmasında da çok önemli katkılar sağladı.

Aydın Sezer: Sayın Başbakan, zaman ayırdığınız için çok teşekkür ediyorum. Sayın Yılmaz, medyada "Mavi Akım Projesi"yle gönül bağım var" şeklinde bir beyanınıza rastladım. Böyle bir beyanınız oldu mu? Olduysa, neden böyle bir ifade kullandığınızı sormak istiyorum.

Mesut Yılmaz: Evet, gönül bağım var dedim. Zira, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri özellikle iktisadi anlamdaki Türk-Sovyet ve Türk-Rus ilişkilerinin tarihçesini yakından biliyorum. Merkez sağ gelenekten bir politikacıyım. 1980'lerdeki SSCB'ye yönelik çok yönlü açılım kararını alan siyasi kadronun

içerisindeydim. ANAP'ın Sovyetler Birliği vizyonunun ne denli isabetli olduğu bugün daha iyi anlaşılıyor. Ayrıca, 1997'de Türkiye ciddi bir enerji krizi eşliğindeydi. Hızla adım atmak gerekiyordu. Bu nedenle gönül bağım var dedim. Zaten bugün geriye dönüp bakıldığında, hemen herkes, Mavi Akım Projesi'nin ne denli isabetli olduğu konusunda hemfikir.

A.S.: Rusya'ya aşırı bağımlılığı bir tehdit olarak görmediniz mi? Alternatif kaynaklar gündeme getirilemez miydi?

M.Y.: Bu bağımlılık konusunu çok tartıştık. Bu nedenle alternatif kaynak arayışlarımızı yoğunlaştırdık. LNG santralleri bir seçenektir. Zaten başta ABD olmak üzere, Batılı dostlarımız bu seçeneğin üzerinde duruyorlardı. Ama bu pahalı bir yöntemdir. Maliyeti yüksekti. Bu seçenek üzerinde durulsaydı bugün doğalgaz fiyatları yüzde 30-40 nispetinde daha pahalı olacaktı. Refahiyol hükümeti döneminde BOTAS Genel Müdürlüğü birisi İskenderun'da diğeri Aliğa'da iki adet LNG terminal projesi üzerinde çalışmış. Bu amaçla Total ve Amoco'yla yapılan görüşmelerle, Yemen ve Mısır'dan gaz alımı ve bunun için sıvılaştırma tesislerinin kurulmasını kapsayan entegre bir çalışma değerlendirildi. Hatta mutabakat zabıtları, kurulacak şirketlere ortaklık sözleşmeleri dahi imzalandı. Daha sonra, arzu edilen gaz fiyatları sağlanamadığı için bu projeler iptal edildi.

Aliğa ve İskenderun'a LNG terminalleri yapıp LNG ithal edilebilirdi. Bu anlaşmalar entegre proje olacaktı. Yani BOTAS'ın da o ülkelerdeki LNG sıvılaştırma ve gaz üretim sahalarına ortak olması öngörülüyordu. Bu projeler böyle entegre düşünülünce, milyar dolarlar mertebesine çıkan yatırımların karşılanması gerekiyordu. LNG taşıma gemileri gerekiyordu. Milyarlarca dolarlık yatırım; hayır sadece LNG alım, gerisine karışmayalım denildiğinde ise bu projelerin finanse edilebilmeleri için uzun dönemli alım-satım anlaşmaları imzalanması gerekiyordu. O tarihlerde LNG fiyatları çok pahalıydı. Mavi Akım'dan gelecek gaza göre 25-30 dolar daha pahalıydı. Biz Mavi Akım'ı gerçekleştirmemiş olsaydık LNG alım fiyatlarımız uzun dönemli anlaşmalara göre belirlenecekti. LNG fiyatlarının spot piyasadaki düşüşlerinden de yararlanamayacaktık.

Türkmen gazına da büyük önem verdik. Ciddi temaslarımız oldu. 30 milyar metreküp için çalışmalar yürüttük. Bunun bir bölümü Avrupa'ya satılacaktı. Ancak, işin içyüzü kamuoyuna yansıtıldığı gibi değildi. Bu seçenek olgunlaşmamış bir projeydi. Hazar'ın statüsü ayrı bir sorundu, ama asıl mesele Türkmen-Azeri

çekişmesiydi. 2000 yılı ortalarında bu proje hâlâ tartışılıyordu. Türkiye'nin acelesi vardı. 2001 yılına geldiğimizde Türkmenistan gazın getirilmesiyle ilgili üzerine düşen hiçbir şeyi yapmadığı gibi Türkmenistan ile Türkiye arasında döşenecek boruhattına yatırımı yapacak şirketin görevlendirmesini de iptal etti. Tabii Azerbaycan'da Şahdeniz'de gaz bulunması, TPAO'nun da bu projeye ortak olması ve bulunan bu gazın da Türk pazarına hedeflenmesi Türkmenistan gazının Türkiye'ye ulaşmasında bir rekabet unsuru olarak ortaya çıkmıştır. O zaman hızlı adım atmasaydık, bugün enerji sorunumuz çok daha vahim olacaktı. Ciddiye alınacak başka bir alternatif de yoktu.

A.S.: Rusya'ya bağımlılık...

M.Y.: 1980'lerde Sovyetler'e atılan işbirliği tohumlarının kısa sürede nasıl yeşerdiğini gördük. 1980'lerin sonunda ve 1990'larda Rusya'da büyük işler yaptık. Türk özel sektörü Rusya'da destan yazdı. Bu bizim açtığımız yoldan gerçekleştirildi. Ekonomik bağımlılığı sadece bir başlıkla değerlendirmek yanlış olur. Günümüzde aslolan karşılıklı bağımlılıktır. Ekonomik ilişkileri bir bütün olarak ele almak gerekir. Bu nedenle biz sadece doğalgazdaki bağımlılık yerine resmin bütününe bakarak karar verdik. Sonuç, tam anlamıyla muazzam bir karşılıklı bağımlılıktı.

A.S.: Efendim, Rusya'nın son yıllarda enerji bağımlılığı olan bazı ülkeleri nasıl terbiye ettiğini izliyoruz. Sınır komşularıyla sürekli bir enerji krizi yaşanmıyor mu? Aynı şeyin bizim başımıza da gelmeyeceği ne malum. Rusya enerjisi bize karşı bir tehdit olarak kullanamaz mı?

M.Y.: Rusya, Sovyetler döneminden beri Batı'ya doğalgaz satıyor. Yanılmıyorsa ilk satış Avusturya'ya OMV'ye. Sonra 1973'te Batı Almanya. Sonra diğer Avrupa ülkeleri ve Türkiye. Rusya son derece güvenilir bir tedarikçi. Batı'yla gerçekleştirdiği ticarete bugüne kadar bir sıkıntı olmadı. Soğuk Savaş döneminde bile Sovyetler Birliği Avrupa'nın gazını hiç kesmedi.

A.S.: Ukrayna, Gürcistan, Beyaz Rusya.

M.Y.: Bakın onlar serbest ticaret esaslarına göre anlaşmalar yapılmış ülkeler değil. Eski Sovyet ülkeleri. Aralarında farklı bir ilişki var. Gaz çok daha ucuz fiyattan veriliyor. Tabii komşuluk ilişkileri de farklı. Rusya onları hâlâ arka bahçeleri gibi görüyor. Yani ilişkinin biçimi farklı. Rusya'nın o ülkeler üzerindeki baskısının başka başka boyutları var. Bu nedenle enerjisi dış politika da bir silah olarak kullanıyor. Bizim için veya Batı için aynı şey

geçerli değil, çok kapsamlı anlaşmalar var.

A.S.: Sayın başbakan, ben Türkmen gazı seçeneğini soracaktım, ancak siz o konuya zaten girdiniz. Mavi Akım'la ilgili aceleci yaklaşımınız, Türkmen gazının önünü kesmedi mi? Türkiye'nin Orta Asya politikasına darbe vurmadı mı? Türkmen gazı, Rus gazından daha ucuz değil miydi?

M.Y.: Türkmen gazı konusunda daha fazla konuşup rahmetli Türkmenbaşı'nun hatırasına saygısızlık etmek istemiyorum, ayrıca Türkiye-Türkmenistan ilişkilerine de olumsuz etkisi olabilecek yanlış yorumlara da sebebiyet vermek istemem. Bu seçenek o tarihte, olgunlaşmamış bir seçenektir. Ütopik bir projeydi. Neden böyle olduğunun detaylarını araştırmak, gazetecilere ve enerji uzmanlarına düşüyor. Bu nedenle, ben bu konuda konuşmak istemiyorum. Sadece şunu ifade edeyim, dönemin başbakanı olarak ifade edeyim ki, bu seçenek üzerinde gerektiğinden fazla durduk, bu projenin gerçekleşmesini hem istedik hem de ciddi çaba sarf ettik.

A.S.: Peki, yanlış anlamadıysam, bir de ipucu verdiniz, Azerbaycan-Türkmenistan ilişkileri dediniz.

M.Y.: Sadece o değil. ABD yönetimi ve enerji şirketlerinin de payı var. Türkmenistan-Türkiye-Avrupa DGBH Projesi'yle Türkmenistan'ın güneyindeki sahalarda üretilen doğalgazın Hazar geçişli bir boruhattıyla Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını amaçlamıştık. Bu paralelde, 29 Ekim 1998 tarihinde, Türkiye ve Türkmenistan devlet başkanları tarafından Hazar geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa doğalgaz projesinin gerçekleştirilmesine yönelik bir Çerçeve Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya bizzat Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel imza attı. Anlaşmaya göre; 30 milyar metreküp Türkmen gazının 16 milyar metreküpü Türkiye'ye, 14 milyar metreküpü Avrupa'ya taşınacaktı. Ama şunu da belirtmem gerekir ki, Ruslar, Ukrayna geçişi olmayacağı için, Mavi Akım'a büyük önem veriyorlardı. Nihayet Rus gazı, Ukrayna'sız Türkiye'ye ulaşacaktı. Türkiye pazarına ulaşmak için 4 ülke geçmek yerine doğrudan Türkiye'ye ulaşacaklar ve en önemlisi güzergâh çeşitlendirmesi yapacaklardı. Bu nedenle Ruslar daha ciddi ve hızlı adımlar atıyorlardı.

A.S.: Peki, diğer bir konu. TBMM'deki bir konuşmanızda, dönemin ABD büyükelçisinin Mavi Akım nedeniyle tehdit ettiğini ifade ettiniz. Kitabımın önsözünde bu ifadelere aynen yer veriyorum. Sayın başbakan, malumunuz, büyükelçiler son derece diplomatik ifadeler kullanarak, anlatmak istedikleri şeyleri dolaylı

mesajlarla iletirler. Sizin ifadenizde, büyükelçi alenen, açıkça tehdit ediyor. Bir yanlış anlama söz konusu olamaz mı?

M.Y.: Sayın Sezer. Ben başbakanlık yapmadan önce, dışişleri bakanlığı da yaptım. İfadeleri nasıl anlamam gerektiği konusunda son derece ihtiyatlı yaklaşım sergilerim.

A.S.: Efendim, biliyorum ancak ben yine de altını çizmek amacıyla sordum.

M.Y.: Bu konu sadece bana yönelik bir girişim değildi. Bir bakanım da benzeri bir olayı bana aktardı.

A.S.: Cumhur Ersümer Bey mi?

M.Y.: Hayır, hayır, Ahat Andican. Aynı büyükelçi, Andican'a diyor ki, "Biz Atlantik'in diğer yakasında bu projeye sıcak bakmıyoruz. Bunun mutlaka bir bedeli olur." Sizce son derece net değil mi? Büyükelçinin bir de Cavit Kavak'la görüşmesi var. Cavit Kavak'a diyor ki, "Mavi Akım Anlaşması TBMM'de onaylarsa, Mesut Yılmaz'ın yıl sonunda ABD'ye yapacağı ziyaret gerçekleşmez."

A.S.: Bir büyükelçi, bir ülkenin başbakanını, bakanını açıkça tehdit mi ediyor?

M.Y.: Evet, aynen öyle. Ama neticede ciddiye almıyoruz.

A.S.: Amerika seyahatinizde Clinton'ın danışmanları da "Biz bu projeyi istemiyoruz" diyorlar. Ancak siz, "Bu projeyi yapacağım" diyorsunuz. Bütün bunların bir maliyeti de oluyor, doğal olarak.

M.Y.: Evet oluyor ama bu riski ülke için göze almak gerekiyordu. Aldık. Üstelik bu projenin getirisi kısa dönemli değildi, yani benim iktidarına yaramayacaktı, ancak ülke orta ve uzun vadede kazanacaktı. Kazandı da nitekim. Benim politika anlayışım buydu. Pişman da olmadım.

A.S.: Efendim, Rauf Tamer bir yazısında, "Bu proje Türkiye'nin lehineyse bile, Mesut Yılmaz'ın aleyhine olacak" şeklinde yazdı. O dönem bu yazıyı görmüş müydünüz acaba?

M.Y.: Hayır, görmedim.

A.S.: Rauf Tamer aynı yazısında, Mavi Akım karşıtı cephenin ANAP'ta da mevcut olduğuna dikkat çekmişti.

M.Y.: Olabilir, siyaset bir mücadele işidir. Yanımızdaki bazı arkadaşlar farklı düşünmüş olabilir.

A.S.: Efendim, bu son derece iyi niyetli bir yaklaşım değil mi? Bir parti içerisinde böylesine büyük bir projede nasıl farklı sesler çıkabilir ki? Projeye sahip olunması gerekmiyor muydu? Kendi partiniz içerisinde farklı düşünenler olursa, kamuoyunda ve

uluslararası planda bu projeye karşı farklı seslerin çıkması normal karşılanmaz mı?

M.Y.: Sayın Sezer, bu proje TBMM'de ittifakla kabul edilmiş bir projedir. Tüm partilerin desteklediği bir projedir.

A.S.: Sayın başbakan anlıyorum, ancak Samsun-Ankara hat-tının ihalesiz olarak Bir Rus firması ile ÖZTAŞ-Hazinedaroğlu-Stroytransgaz'ın oluşturduğu konsorsiyuma verilmesi var. Bu konsorsiyuma zamansız avans ödemesi iddiaları var. "Al ya da öde" var. Pahalı fiyat iddiası var. Sizin ABD ve Moskova gezileriniz var. Hukuken açılmış soruşturmalar var. Dolayısıyla kamuoyunda bu proje hakkında oluşmuş bir yargı var.

M.Y.: Evet, kamuoyunda oluşmuş değil oluşturulmuş olumsuz yargı var. Peşinen şunu söyleyeyim. Bu proje nedeniyle bakanlarım ve bütün bürokratlarım yargılandı. Yüce Divan'da yargılandı. Hepsi beraat etti. Sizin belirttiğiniz konular dışında başka şeyler de vardı. Bir enerji uzmanı, CHP ve AKP dahil birçok siyasi partiye girip çıkan, CHP'den milletvekili adayı olmuş, AKP'ye danışmanlık yapmış bu zat diyordu ki, denizin 2000 metre derininde boru olmaz, korozyon filan. O kadar gayri ciddi suçlama ve tenkitlerle karşılaştık ki, yaptığımız işten şüphe eder duruma geldik. Bir enerji uzmanı olmak kolay mı? Ruslar projenin yapılabilirliğini iddia ediyor. Yatırımcı para yatırıyor, firmalar yatırım yapıyor, boruhattını denizin altına döşemek için firmalar yarışıyor; dahası var, yanılmıyorsam Norveç'te uzman bir kuruluşun yapılabilirlik raporu var, ismi galiba..

A.S.: "Det Norske Veritas."

M.Y.: Evet, Veritas. Bizim uzman tutturmuş "Bu derinlikte örneği yok" diyor, kapı kapı dolaşiyor, projeye muhalefeti kendine görev ediniyor. Her şeyin bir ilki vardır. Onu da biz yaptırдық. "Al ya da öde" ve pahalı fiyat gibi konular da gayri ciddidir. Bunlar gayri ciddidir. Bunların enerji uzmanı tarafından dile getirilmesi talihsizliktir. Enerji uzmanı böyle gayri ciddi konuşursa, köşe yazarı da yazar tabii. Mavi Akım'a karşı sistemli ve organize bir saldırı yapıldı. Ayrıca, OHS konsorsiyumuyla ilgili olarak benim veya partimin bir tasarrufu söz konusu değildir. Her şey hukuki mecrasında yürümüştür. Neticede tüm işlemler hukuka da konu olmuştur ve davalar beraatla sonuçlanmıştır.

A.S.: Sayın başbakan, bir de DPT yazıları ve görüşleri var. Talep tahminlerinin abartıldığı konusu var. Sırf Mavi Akım'ı gerekli gösterebilmek için talep tahminlerinin abartıldığı iddiası var.

M.Y.: Evet, DPT'nin başında benim göreve getirdiğim, bilim adamı kimliği ön planda olan Güvenen var. Sağa sola yazılar yazıyor. Yazdığı yazıların içeriğini medyayla paylaşıyor. Basın toplantıları düzenliyor. Meşhur bir yazısı var. Enerji Bakanlığı'na muhatap bir yazı. Tarihi 30 Haziran 1999. 8-10 sayfalık bir yazı. Yazıyı yazıyor ve hemen o hafta sonu gazetecileri kahvaltılı basın toplantısına çağırıyor. Yazı daha Enerji Bakanlığı'na yeni ulaşmış, devletin müsteşarı basında lobi yapıyor. Bu yazı öncesi gelen santral başvurularını incelemiş ve hepsine olumlu raporu veren bu müsteşar, birden Enerji Bakanlığı'na arz fazlalığıyla ilgili yazı yazıyor. Sormazlar mı, peki o tarihe kadar niye bu santrallara izin verdin? Bu yazının ilk birkaç paragrafını okuduğumda, DPT Müsteşarlığı'na yapmış olduğum atamadaki hatamı anlamış oldum. Daha birinci sayfayı okuduktan sonra, yazının devamının nasıl geleceğini tahmin etmişim.

(Bu sırada, Sayın Yılmaz arşivinden bir dosya alarak, söz konusu yazıyı çıkarttı ve okumaya başladı.)

"Enerji planlamasının amacı ülkemizin gelecek yıllardaki elektrik enerjisi ihtiyacının optimal sistem gelişim planlaması çerçevesinde kaliteli, kesintisiz güvenli ve mümkün olan en düşük maliyetle karşılanmasını temin etmektir. Böyle bir çalışmanın çevre, teknoloji, arz güvenliği, enerji kaynakları, ekonomi, finansman ve talep gibi parametreleri de içerecek ve bölgeler itibariyle arz-talep dengesizliğine yol açmayacak tarzda optimizasyon sağlanması gerekmektedir. Dolayısıyla çalışmanın sonucunda, öngörülen talebi karşılamak için gerekli santral, iletim ve dağıtım projelerinin nitelikleri, kapasiteleri ve lokasyonları ülke optimumunu sağlayacak şekilde belirlenmiş olacaktır.

Enerji sektöründe şu ana kadar oluşan yapı ve müsteşarlığı-muz tarafından bakanlıkla yapılan muhtelif yazışmalarda gündeme getirilmesine rağmen yukarıda tanımlanan enerji planlaması anlayışından uzak uygulamalar sonucunda çok sayıda santral projesiyle ileri aşamalara getirilmiş olan görüşmeler bu tür bir planlama anlayışının sektörde uygulanmasını bugün için imkânsız kılmaktadır."

Sayın Sezer, müsteşar bu yazının bir örneğini de Cumhurbaşkanlığı'na göndermiş. Güvenen önce bir kitabı açıklama yapıp, işin nasıl yapılması gerektiğini öğretiyor, sonra da, bu iş zaten artık sizinle yapılamaz demeye getiriyor. Yıllardır bürokraside çalışan, üstelik Devlet İstatistik Enstitüsü'nde de başkanlık yapan birisi, sanki Türkiye'yi hiç tanıymıyormuş gibi

ahkâm kesiyor. 30 Haziran 1999 öncesi gelen bütün projelere uygun görüş verilmiş. 30 Haziran'da ne değişti?

Hatırlarsanız, Güvenen, Soruşturma Komisyonu ifadelerinde, Türkiye'deki tüm istatistiklerin yüzde 30-40 oranında hata içerdiğini de belirtmişti. Türkiye enerji konusunda o anki konumuna son bir iki yılda mı geldi? Demek ki, DPT bugüne kadar havanda su dövdü. Ya da tüm siyasi iktidarlar DPT'yi ciddiye almadı! Talep tahminleri konusuna gelince, daha Mavi Akım plato değerine ulaşmadan, 2008 yılında Türkiye'nin doğalgaz ithalatı 38 milyar metreküp oldu. Üstelik bu arada Türkiye iki büyük deprem ve bir büyük kriz yaşadı. Son kriz de enerji talebinde düşüş yarattı. 2015-2020 yıllarında 55-60 milyar metreküp bulacağız. Yapılan tahmin ve projeksiyonlar doğrudur. Düşünebiliyor musunuz, DPT daha on yılı öngöremiyor. İşin ilginç tarafı, DPT bütün bu yapılanları siyasi açıdan yapmıyor. Güya bilimsel davranılıyor. Türkiye gerçeğini siyasetçiler daha iyi biliyor. Nitekim bizden öncekiler de aynı şekilde hareket etmişlerdi. 2001 yılında önüne bir DPT yazısı daha getirdiler. Bu defa Akın İzmirlioğlu imzalamış. Diyor ki müsteşar (Sayın Yılmaz bu defa bu yazıyı okuyor): "Enerji her şeyden önce ekonomik bir girdidir... 1 kWh'lik enerji açığının ekonomiye maliyeti 1 kWh'lik enerji fazlasının TEAŞ'a maliyetinin yaklaşık beş katı büyüklüğündedir." Şimdi bakın, olmayan enerjinin maliyeti 5 kat daha büyük deniliyor. Bu doğru. Türkiye gibi hızla kalkınmak zorunda olan bir ülke için bence bu oran daha fazladır. Aynı yazıda, DPT bize "projelerle ilgili işlemlerin hızlandırılması kararınıza ve gereğine iştirak edilmektedir" diyor. Tarih 30 Nisan 2001. İki yıldan daha az sürede, birbiriyle tamamen çelişen iki ayrı DPT yazısı...

Unutulmaması gereken önemli bir nokta da, Mavi Akım rahmetli Bülent Ecevit'in her aşamada, netice itibariyle oluşuyla sonuçlandırılmış bir projedir. Onun katkısı unutulmamalıdır.

A.S.: Erbakan ve Recai Kutan beylerin başlattığı, Ecevit'le birlikte sonuçlandırılan bir proje.

M.Y.: Evet, projeye ilgili olumlu bir şey söylenecekse, bu şahısların da isminin mutlaka anılması gerekiyor. Eleştirileri ve suçlamaları zaten ben ve arkadaşlarım üzerimize aldık.

A.S.: Üzerinize yıkıldı.

M.Y.: Ama Türkiye kazandı. Öyle değil mi?

A.S.: Sayın başbakan geçtiğimiz yıllarda (2004'te) yaptığınız bir söyleşide, AKP döneminde Rusya'yla yapılan düzenlemelerden

ötürü AKP hükümetinin Yüce Divan'lık olacağını söylemişsiniz. Bugün hâlâ bu yönde mi düşünüyorsunuz?

M.Y.: Bugünkü iktidar ve muhalefet, bizim Rusya'yla yaptığımız Mavi Akım Anlaşması'nın Türkiye için hem pahalı hem zararlı proje olduğunu belirtiyordu. Oysa Mavi Akım'dan ithal edilen doğalgaz en ucuz gazdı. Ruslar 3-4 milyar dolar yatırım yapmış ve birçok transit ülkeyi aradan çıkararak gazı Samsun'a getirmiş. Hem de batı hattından getirdiği fiyata. AKP, sehven yapılmış basit bir tapaj hatası nedeniyle Ruslarla pazarlık yaptı. Kapalı kapılar ardında yapılan bu pazarlıklarda neler döndüğü günü geldiğinde ortaya çıkacaktır. Ruslarla eğer pazarlık masasına oturduysan doğru dürüst pazarlık edeceksin. Türkiye milyarlarca dolarlık zarara uğradı. Bu nedenle Mavi Akım'da Yüce Divan süreci başlayacak.

Zaten Enerji Üst Kurulu değişiklik tasdikini yaparken "Hazineye ilave külfet getirmemek kaydı ile onaylıyorum" diyerek onaylıyor. Böyle bir olay daha yok Türkiye Cumhuriyeti tarihinde. Enerji Üst Kurulu bile yapılan müzakerelerden gelen pis kokulardan rahatsız. Kendisinin bir noter mercii gibi olmaması için ilgili kuruma yeni fiyatın sorumluluğu sendedir diyor. Kim bilir bu kuruma da nasıl bir baskı geldi?

A.S.: Konumuzla ilgisi yok ama yine de gündeme getirmek istiyorum. Sayın başbakan, 2004'te yaptığımız söyleşide diyorsunuz ki, "Bu yılın ikinci yarısında hükümetin içeride ve dışarıda etkin çevrelerle yaşadığı gerginlik artacak, hükümetin ABD ve İsrail'le ilişkileri gergin. Ben bunun önümüzdeki dönemde daha da artacağı kanısındayım. Hükümet bu sene sonuna doğru askerle de bozuşabilir." Bu tahmininiz, bir eski başbakan olarak son derece önemli. Geçtiğimiz yıllara bakınca aynen böyle olduğunu görüyoruz. Bundan sonrası için öngörülerinizi sorabilir miyim?

M.Y.: Bu başka ve çok geniş bir mevzu. Bu konuyu ayrıca konuşuruz. Enerjiyle devam edelim mi?

A.S.: Sayın başbakan ben de zaten Mavi Akım'a gerçekten gönül vermiş biri olarak karşınızdayım. Kitabın tümünde bunu net olarak ifade ediyorum. Bu proje dolayısıyla iktidar, hatta prestij kaybettiniz ancak, bendeki yansımaları farklı oldu. Ben sırf bu nedenle siyasete girdim. Size ve ANAP'a büyük haksızlık yapıldığını biliyorum. Peki, bazılarının göre işin özü, ama bana göre de detay olan soruları bir tarafa bırakıp, kişisel merakımı gidermek amacıyla bir iki soru sormak istiyorum. Medyanın yoğun olarak

üzerinize geldiği bir dönemde, Emin Çölaşan gibi, yolsuzluklardan sorumlu bir gazetecinin aleyhte yazmamasını nasıl değerlendirdiniz acaba?

M.Y.: Çölaşan önce sağduyu sahibi bir insanmış, sonra gazeteci. Zaten öyle bir kitabı da vardı.

A.S.: Yüce Divan yargılamaları devam ederken 2006 yılında Yalçın Doğan, "Mavi Akım'da İsbet" şeklinde bir yazı kaleme aldı. Bu yazıyı görmüş müydünüz?

M.Y.: Evet. Geç kalmış bir yazı olmuş. Biz haklı olduğumuzu zaten biliyorduk. Başkalarının da fark etmiş olması benim değil onların hanesine artı yazar.

A.S.: Gördüğüm kadarıyla bu projenin gerçekleştirilmiş olmasından hiç pişman değilsiniz. Açık söyleyeyim, bu durumdan çok mutlu oldum. Ben hep bu proje olmasaydı ne olurdu sorusuna yanıt aradım. Enerji uzmanı arkadaşlarıma sordum. Aldığım ortak yanıt şu oldu. "AKP ikinci kez iktidara gelemeydi. İktidarın ilk yıllarında ciddi bir enerji darboğazıyla karşılaşarlardı."

M.Y.: "Mavi Akım olmasaydı bugün ne olurdu?" sorusunu, siz en iyisi bugünkü iktidara sorun. Zaten Hilmi Güler, Yüce Divan'da, "iyi oldu filan" demiş. Belki alternatif kaynaklar devreye gecikmeli olarak girerdi. Daha fazla fiyat öderdik. Türkmen gazı da gelmeyeceği için, bu defa Mavi Akım'da geç kalındı veya uygulanmadı diye yine biz suçlanırdık. Cumhurbaşkanlığı suçlanırdı. Söylenmedik laf bırakılmazdı. Arkamızdan, korkak ve beceriksiz derlerdi. Mavi Akım devreye girdiğinden beri kaç aylarında Türkiye her istediğinde sözleşme miktarının üzerinde gazı rahatça aldı. Birkaç yıldır devam eden Ukrayna-Rusya krizinde Avrupa gazsız kalırken Türkiye hiçbir sorun yaşamadı. Sayın Erdoğan Mavi Akım'dan o kadar memnun ki, ikinci Mavi Akım Projesi'ni daha 2005 yılında gündeme getirdi.

A.S.: Başbakan Erdoğan'ın Berlusconi'yle sağladığı yakınlık ve onu nikâh şahidi olmaya kadar götüren sürecin kamuoyunda pek anlaşılmadığı kanaatindeyim. Bu ilişkide de Mavi Akım etkisi var değil mi?

M.Y.: Evet, kesinlikle. AKP, Ruslarla güya fiyat müzakeresi yaparken Berlusconi de devreye girdi. Projenin yarısı İtalyanların. Hatta İtalyan Sanayi Bakanı Marzano'nun sırf bu amaçla görüşmeler yapmak için Türkiye'ye geldiği de yazıldı. Yani, sadece Ruslar değil İtalyanlar da bu projede var. İtalyanlar daha sonra enerji işlerinde çok aktif olmaya başladılar Türkiye'de. Kimlerin aracı

olduğu basında yazıldı. Kimler bu işi çözmek için bir pazar günü Erdoğan'ın İstanbul'daki evinde saatlerce görüşüp aracılık yaptı. Hangi işadamları aracılık yaparken bakanın huzurunda bürokrati tehdit etti? Bunlar devletin arşivlerinde yazılıdır. Bir de arşivlere girmeyenler var. Kimlerle Moskova'da, Soçi'de, Karadeniz'deki yat gezisinde neler konuşuldu? Bu görüşmelere ilişkin ayrıntılar devletin arşivinde niçin yok. Bunlar hep açıklığa kavuşturulması gereken sorular.

A.S.: Enerji konusuna tekrar dönersek. Son yıllarda tek parti iktidarı döneminde enerji konusunda atılan adımları yeterli buluyor musunuz? Doğru işler yapıldığı kanaatinde misiniz?

M.Y.: Ne yazık ki hayır. AKP'nin web sayfasında AK icraatlar diye bir bölüm var. Zaman zaman icraatlarını oradan takip ediyorum. Kendi hazırladıkları bir veri olduğu için birinci elden bilgi anlamına geliyor. Sanırım birileri önce başbakanla sonra Türk halkıyla alay ediyor. Enerji alanında atılan adımları son derece yetersiz ve gayri ciddi buluyorum. Üstelik şaibeli adımların da olduğunu söyleyebilirim.

A.S.: Sayın başbakan, siyaseten değil de teknik olarak değerlendirsek...

M.Y.: Son 8 senedir bir Tuz Gölü doğalgaz yeraltı depolama tesisini bile yapamadılar. 2010 yılında bile bu konuda hâlâ ihale süreçleriyle uğraşıyorlar. Zaten, sorun da bu. Teknik olarak değerlendirebileceğimiz bir şey yok ki. Bizim gerçekleştirdiğimiz yap-işlet santralleri sayesinde 55-60 ay bolluk içinde elektriğe zam yapılmadan seçimlere gidildi ve ikinci kez kazanıldı. Yapılan her şey siyaseten yapılıyor. Şaibeler bu nedenle ön plana çıkıyor.

A.S.: Ne gibi?

M.Y.: Ben öncelikle şuna bakarım. Bu kadar uzun süren tek parti iktidarı döneminde, enerjide yabancı kaynaklara bağımlılığın payı ne ölçüde azaltıldı? Nükleer konusunda nasıl adımlar atıldı? Sonuç ne oldu? Sonra, bazı enerji şirketleri ön plana çıktı. Biz BOTAS'ı ön plana çıkartıyoruz diye, başımıza gelmeyen iş kalmadı. Soruyordunuz, Rusya'ya bağımlılık ne oluyor diye. İşte bunun cevabını şimdi AKP verecek. İlk batı hattının süresi sona eriyor. Rusya'dan resmen 30 milyar metreküp gaz alacak mıyız, almayacak mıyız? Rusya'ya bağımlılık konusu şimdi tartışıl-sın. Merakla bekliyorum bu tartışmayı. Özellikle bazı gazetecilerin tavrını merak ediyorum. İkinci Mavi Akım projesi konuşuluyor. Ruslarla nükleer enerji gündemde, hem dünya fiyatlarının iki

katına, hem de alım garantileri verilerek, birinci batı hattının süresinin uzatılması konuşuluyor. Geçmişte Mavi Akım'a büyük ilgi gösteren köşe yazarları bu konularda hiçbir yorum yapmıyorlar.

A.S.: Belki de yazmaktan çekiniyorlardır.

M.Y.: Çekinecek ne olabilir ki, Türkiye'nin bizim dönemlerimize göre daha demokratik bir ülke olduğu iddia edilmiyor mu?

A.S.: O zaman belki de mahcubiyetten soramıyorlar. Nükleer enerjiye karşı mısınız?

M.Y.: Hayır değilim, çok geç kalındı.

A.S.: Ruslarla yapılmasına ne diyorsunuz?

M.Y.: Bu aşamada benim ne söylediğimin bir anlamı yok. Asıl, Rusya'ya bağımlılık konusunu yüksek perdeden gündeme getirenlerin şimdi bir şey söylememeleri daha önemli değil mi?

A.S.: Söyleyemiyorlar mı?

M.Y.: Bu AKP dönemindeki demokrasinin kalitesiyle de ilgili. Sizce öyle değil mi?

A.S.: Gündemde daha önemli konular olduğu için, bu konu ikinci planda kalıyor olabilir. Zaman meselesi.

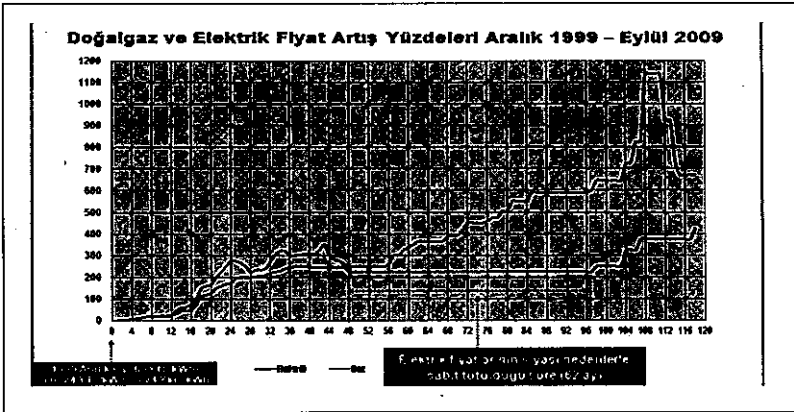
M.Y.: Enerji demokrasiye benzer, Sayın Sezer, asıl değeri olmadığı zaman anlaşılır.

A.S.: Türkiye'nin çok sorunu var. Enerji sanırım en önemlilerinden birisi. Siz enerji başlığı gündeme geldiğinde ne düşünüyorsunuz genel olarak?

M.Y.: Biz maalesef enerji kaynakları yeterli bir ülke değiliz. Yıllardan beri enerji sorunu hep gündemin ön sıralarında olmuştur. Güneş, rüzgâr ve hidroelektrik gibi kaynaklar çok önemli ancak bunların sürdürülebilir kaynak olup olmadığına bakmak lazım. Bu kaynakların genel arzdaki paylarının artırılması çok önemli ancak bu başka bir şey. Bu nedenle, sürdürülebilir kaynaklara göz atmak gerekiyor. Bunlar, bildiniz gibi nükleer, kömür, doğalgaz. Doğalgazda dışa bağılıyız. Kömürle ilgili kalite sorunu var. Bu nedenle nükleer ön plana çıkıyor. Böyle bakmak lazım.

Bir de şu mesele var. Son yıllarda sübvansede edilen elektrik fiyatlarının, kamuya maliyetinin 13,5 milyar TL mertebesinde olduğu ifade ediliyor. Enerji alanında saygın bir ismin, bir öğretim üyesi profesörün İstanbul Sanayi Odası'nda yapmış olduğu bir sunumda kullandığı tablo gerçekten son derece çarpıcı bir durumu gözler önüne seriyor.

(Sayın Yılmaz'ın vermiş olduğu tabloyu aşağıda aynen sunuyorum.)

Sayın Sezer, tam 62 ay boyunca, elektrik fiyatlarının sabit tutulduğunu söyleyebiliriz. Bu, ekonomi kuralları içerisinde nasıl ve neden yapıldı, izah etmek çok güç. Elbette, siyasi mülahazalarla. Bu kaynak, başka bir amaçla değil, sadece enerji yatırımlarına yönlendirilmiş olsaydı, sanırım bugün enerji arzı kapasitemiz daha farklı bir noktada olurdu. Tüm dünyada enerji fiyatları çok hızlı bir şekilde artarken, doğalgaz, petrol fiyatları artarken kaynak nereden bulundu? Bizim dönemimizde yaratılan elektrik üretim kapasiteleriyle beş yıl yeni yatırıma ihtiyaç duyulmadı. Popülist yaklaşımla yeni yatırımlara fon yaratmadan elektrik fiyatlarını BOTAS'ın, yani kamunun cebinden sübvansettiler. Hesap ortada. Elektriğin yarısı doğalgazdan üretiliyor. Uzmanlar 1 metreküp gaz ile 5 kwh elektrik ürettiklerini söylüyorlar. Yatırım bedellerini bir tarafa bırakın. Türkiye 200 milyar kwh elektrik üretiliyorsa, bunun yarısı yani 100 milyarı doğalgazdan üretiliyorsa, bunun için 20 milyar metreküp gaz yakılıyorsa ayrıca doğalgaz fiyatı da ikiye üçe katlanıyorsa hesap ortada. Bu bedel sistemin içinde bir borç sarmalı olarak zincirin en sonundaki BOTAS'ın üzerine bindi. Bu gerçekleri benim vatandaşım ne zaman fark edecek çok merak ediyorum. Bakan size anlattığım hesap için uzman olmaya gerek yok. Köşe yazarları bile bunu anlar. Ama ne zaman yazacaklar merak ediyorum.

A.S.: Kamuda koordinasyon sorunu da var sanırım. Enerji konusunda bir ekip çalışması gerçekleştirilemiyor galiba. Hatta AKP'nin iki enerji bakanı arasında bile sorunu algılama ve sonuçlandırmada yöntem farkı var.

M.Y.: Evet, ancak birisi doğrudan sektörün içerisinden geliyor. Sayın Sezer, ülkemizde pek çok alanda olduğu gibi, enerji

inisiyatifini sürükleyebilecek bir üstyapı kuruluşu bulunmadığını görmekteyiz. Oysa, diğer ülkelerde, istihbarat kuruluşları da dahil edilerek oluşturulan ajanslar aracılığıyla politikalar geliştirilmektedir. Enerji politikaları uzun soluklu olmalıdır. Devletin organları arasında eşgüdüm içinde olmalıdır. Gerçek uzmanlara ihtiyaç vardır. Siyasi tercihlerle enerji kurumlarına atamalar yaparsanız ülkenin geleceğini tehlikeye atarsınız. İçerisinde bulunduğumuz süreçte, kamu adına enerji işleriyle iştigal eden tüm yapıların bir çatı altında toplanabilmesi ve bütünsel bir bakışla Türkiye'nin iç ve dış enerji siyasetinin şekillendirilebilmesi son derece kritik bir konudur. Bugün kamuda enerji bürokrasisinin, politika geliştirmekten ziyade, uygulama sahaları içerisinde yoğunlaştığını, hatta kaybolduğunu görmekteyiz. Yeni dönemde birlikte politika yaptığımız enerji uzmanı arkadaşlarımızın bu yönde ciddi çalışmaları var. Bu konuya her şeyden çok daha fazla önem vermek gerekir.

A.S.: Enerji güvenliği konusu da var.

M.Y.: Evet, enerji, asıl değeri olmadığı zaman anlaşılan bir üründür. Enerji tedarikinde güvenliği sağlayabilmek için arz-talep dengesi yerine, arzın ne kadar daha fazla sağlanması gerektiği konusu önem arz etmektedir. Enerji güvenliği ya da enerji arz güvenliği denildiğinde, enerjinin arz-talep dengesinden söz etmiş oluyoruz. Öncelikle buradaki denge tanımının eşitlik olarak algılanmasının süregelen bir yanlış olduğunu görüyoruz. Oysa enerji arz-talep dengesi hiçbir şekilde arzın talebe eşit olduğu şeklinde algılanmamalıdır. Bu dengede, daima arzın talepten daha yüksek bir değerde bulunması esastır. Enerji sistemlerinde her halükârda bir arz yedeği bulundurulması gerekmektedir. Burada tartışma konusu olabilecek kısaca yedek olarak ifade ettiğimiz arz yedeğinin ne büyüklükte olacağıdır.

A.S.: Zaman ayırdığınız için tekrar çok teşekkür ediyorum, sayın başbakan.

Ekler

Frunze'nin mektubu

İ : 131 20.12.1337 C : 1

zan'da Türk Kongresi kalemi tarafından risale şeklinde Fransızca olarak tabii ve tevzi edilmiştir. Bir nüshasını raptent takdim ediyorum. Bu risalenin Türkçe ve Parisi lisanlarına tercümesiyle memleketimize ve Şarktaki müslümanlara irsal ve tevzi-i muabi fâide olacağından Matbuat Müdüriyeti Umumiyesince tercüme ve tabii ile tevzi-i esabının istikmalini arz ve teklif eylerim efendim.

20 Kânunnevel 1337

Antalya
Rasih

REIS — Efencam tensip buyurarsanız Hariciye Vekâletine gönderelim. Tercüme ederek tabii ve tevzi ettirsin.

SALÂHADDİN B. (Mersin) — Muvafıkımızdır, bir kere encümen görsün.

NÜSRET Ef. (Erzurum) — Müdfeai Milliyeye de alâkadadır Reis Bey.

REIS — Efendim Matbuat Müdüriyeti Hariciye Vekâletine merbut olduğuna göre oraya gitmesi icabeder. Bu vazifeyi o yapacaktır. Bu vazifeye Hariciye Vekili Buyi memur edelim.

SALÂHADDİN B. (Mersin) — Hariciye Vekâletine yazılacak tezkerede bu kitabın bittetik tab'ını da ilâve edelim. Çünkü Meclis karar vermiş olmasın, (Kürtçe, Arapça, Türkçe olsun sesleri).

REIS — Efendim memleketi icabeden lisanlara Hariciye Vekâleti tercüme ettirdikten sonra tab'ına geçecektir. Bu suretle Hariciye Vekâletine tebliğ edeceğiz.

2. — Nafia bütçesine zamânın icrasına dair kanun.

REIS — Nusaybin - Bozanti Hat Komisertliği için Nafia bütçesine para ilâvesi hakkındaki kanunun ikinci defa olmak üzere reyinize arz ediyorum. Kabul edenler beyaz, etmiyenler kırmızı olarak reylerinizi istimal buyurunuz.

7. — MUHTELİF EVRAK ↓

1. — Ukrayna Seferi Frunze Cenaplarının, Ukrayna milletinin Büyük Millet Meclisine selâm ve tebrikâtını havi mektubu.

REIS — Ankara'ya muvasalat eden Ukrayna Seferi, Ukrayna Meclisinin selâmlarını Meclise tebliğle memur edilmiş ve bu selâmların bir mektupla Makamı Riyasete göndermiştir. Okunacaktır.

"Büyük Millet Meclisinin Muhterem Mebusları Beyefendiler"

Ukrayna amele ve köylü hükümeti tarafından, Ukrayna halkının en samimi hissiyatı dostanelerini ve dünyanın yurtici emperyalistleriyle kendi hürriyeti istiklali ve misakı millisi için mübareze eden Anadolu halkının kahramanane mücahadesinin her adımını Ukrayna halkının en samimi bir hissi merbutiyetle takibetmiş ve etmekte bulunmuş olduklarını bizatihi arz etmeye memurum. Mümessili bulunduğu hükümet, Türk silâhının Anadolu cephelelerindeki son parlak muvaffakiyetleri münasebetiyle Heyeti Celilenizi samimi bir surette alkışlayarak tebrikâtı mahsusasının arz ve takdimini uhde-i tevdi etmekle hendenizi meant kılmuştur. Türk ordusunun son muvaffakiyetlerinden akdem geri çekildiği yerlerde yüz binlerce mazlum Türk halkının kudurmuş düşman vahşiliklerine mâruz kalması dolayısıyla bütün Ukrayna'lılarla beraber müttelikimiz kardeş Rus halkının kalblerinde hâsıl olan âşik nefret, Rusya Şûralar Hükümeti Umuru Hariciye Komiseri Yoldaş (Şijerin) in bütün Şûralar hükümetleri ve halkları namuna giddetli bir protestosu şeklinde bütün cihan hükümetlerine ilân edilmişti. Mâmafiş biz, düşmanın mukaddema muvakkat bir surette ilerlemesinden müteessir olmakla beraber, bu muvaffakiyetlerin düşman için çok az devam edeceğini biliyor ve en yakın bir zamanda Türk ordusunun düşmana müthiş bir darbe indirerek, ona acı bir deraiş ibret vereceğine asla şüphelenmiyorduk, zaten bu başka türlü olmazdı. Çünkü inkilâbi bir mücahede ile uğraşan emekçi halkın müteşekkül ve halk âmâlinin fedakârı olan kumandanlarla idare edilen kahraman bir ordu elbette mağlubedilemezdi. Son derece bize memnuniyet bahşolan Sakarya muharebesinin zafer nişan güllütleri kimsenin tasavvur edemeyeceği bir süratle üstümlerimizin ne kadar halkiki olduğunu parlak bir surette ispat etti. Ukrayna hükümeti ve onun emekçi halkı ve bütün Şûra cumhuriyetleri ve köylü amele ve kızıl orduları tarafından Anadolu ordusunun kahraman askeriyeye zâbitan ve kumandanlarına gönderilen samimi selâm ve tebrikâtın tebliğini istirham eylerim.

Benim müruzatıma, mübalâğalı, diplomatik bir cemile gibi değil, inkilâbi Türkiye halkına karşı Ukrayna halkı ve hükümeti kalbinde cay-

gür olan bir hissi dostane hakiki nazariyle bakmanızı rica eyierim. Her iki milleti şimdiye kadar yekdiğerinden ayıran sebepler artık ebediyen zail olmuştur. Şimdiye kadar milletimizi emperyalist siyasetine sevk eden ve İstanbul, boğazlar, Anadolu ve sair yerlerin istilası maksadiyle milletimizi sürükleyenlerin sesleri Tesrinvevel inkılabı kabirinin müthiş darbeleri sayesinde ebediyen susturulmuştur. Ukrayna, Rusya ve bütün Şura cumhuriyetleri ve Türkiye halkı kendi mukadderatlarına artık kendileri malik olmuşlardır. Şimdi artık yekdiğerine serbestane bir surette el uzatarak, muhkem sulh, samimi dostluk ve kardeşlik esaslarına müstenit her türlü muahedeler akdedebilirler.

Muhterem Reis ve Muhterem Mebus Beyefendiler; Türkiye Hükümeti tarafından vukubulan memnuniyetbahş davet üzerine hâsıl olan işbu ziyaretimin başlıca maksadını teşkil eden akdolanacak muahededen daha çok evvel Türkiye ve Ukrayna halkları birbirini derâğus etmek arzusunda bulunuyorlardı. Her iki milleti birbiriyle itihada mecbur eden sebeplerin en başlıcası umumi düşmanımız olan cihan emperyalistlerinin istilâci siyasetlerinden tevallüdeden tehditlerdir. Asırlardan beri, birçok büyük ve küçük hükümetler, mütebasbas medeniyet maskesi altında her daim Türkiye'yi kendi menfaatleri için, bir müstemleke haline getirmek fikrini takib ediyorlardı. Avrupa'nın iki asrılık tarihi siyaseti, Türkiye'nin taksimi maksadiyle yapılmış olan birçok resmî ve hefi muahedeler ve kanlı muharebelerle doludur. Türkiye'nin paytahtında ve onun iktisadi ve sevkileceğ noktâ nazarından beynelmillet ehemmiyeti haiz olan boğazlarına düşmanlardan hangisinin hâkim olmasını onlar halledemedilerse de takibettiği projelerinin birçok mevaddına nail olabılmışlardır. Onlar Türkiye toprağının birçok mühim parçalarını zapt ve mütebakisini muntakâi nüfuzlara tehir ederek, bu yerlere Türkiye emeği ve köylülerinin mesaisinden ve memleket serveti tabiiyelerinden her türlü istifadeye kendilerine haklı adediyorlardı. Mezkûr hükümetler Türkiye'yi menfur kapitülasyon esaslarına mecbur ederek, memleketin varidatını, tren hatlarını, rıhtımlarını ve sair servet membalarını yedigasıbanelerine alarak, Türkiye'yi mahkûmiyeti iktisadiye altında bulundurmak ve sultanın hâkimiyeti mutlakastının idraksizliklerinden bilistifade, gelecekte si-

yaseten de mahkûm etmek âmalını perverde ediyorlardı. Garp emperyalistleri Harbi Umumi neticesinde, âmalilerine nalliyetin takarrübettiğine emin edilir.

Bunların askerleri Türkiye paytahtını işgal ederek, filolarıyla Türkiye Bahrişefid sâvâhlını tahtı işgale almış ve ellerinde alet olarak Yunan orduları Anadolu'ya saldırmıştı. Cihanın yarıcı kapitalistleri, «hasta adam» diye tesmiye ettikleri ve Avrupa diplomatlarının asırlardan beri hayat ile mamât arasında bulundurmaya sarfi gayret ettikleri Türkiye'nin artık son dakikalarını geçirmekte olduğu zamanda idiler; lâkin, kendi mukaddes vatanlarını müdafaa etmek için Büyük Millet Meclisi etrafında toplanmış olan Anadolu emekçi halkı, bütün levazımı harbiyenin ademimevduiyetine rağmen, kavi ve cesur bir ordu teşkil ederek ve Mustafa Kemal Paşa gibi ummunun mazharı tebelli olan bir millet fedakârının delâleti altında olarak, tasavvur fevkinde bulunan azim ve irâdeleri sayesinde, Türkiye'nin imhası gaye ve maksadını taşıyan istilâci Garb'ın bütün ümitlerini kırma muvaffak oldular. Şura hükümetleri tarihi siyaseti ile inkılâpçı Türkiye tarihi arasında birçok müşâbehatler mevcuttur. Ukrayna ve Rusya Şuralar Cumhuriyetleri ve köyleri de kezalik şu son dört sene zarfında, memleketlerini zabıt, amel ve köylerin arzâsını gasbetmek, memleketi müstemleke haline sokmak, bunların başında kendi memurları vustasıyle ağa kesilmek siyaseti takibeden yarıcı cihan-girlerle mücadele oylemektedir. Mezkûr hükümetler bize karşı da 1919 nen senesinde Yunan ordularını (Odesa) ve (Gersun) muntakalarında aleyhimize kullanmaktan geri durmadılar ve daha fazla olarak, Rusya ve Ukrayna aksî inkılâpçı cenersaller, mülkdarları, servetdarları aleyhimize kıyam ettirerek, aksî inkılâbın galibiyeti takdirinde, İngiliz ve Fransız ve sair Avrupa sermayedarları eline düşeceği ümidyle, her daim aleyhimize çalışmakta idiler. Cihan sermayedarlarının siyaseti kâinatın her noktasında aynı yüzünü göstermektedir. Cihan kapitalizmasının yegâne siyaseti bütün memleket ve milletlerin siyaseti ve iktisadi iptidailiklerinden bilistifade, onları iktisaden ve mümkün olduğu takdirde siyaseten de esaret tahtında bulundurmaktır.

Nitekim Rusya, Ukrayna, Türkiye, İran.

İ : 131 20 12 1337 C 1

Çin gibi zengin memleketler hakkında aynı siyaseti takibettikleri aşikârdır. Binsenaleyh emperyalistlerin istilâcı siyaseti karşısında bulunan bütün milletlerin uzlaşma ve ittihadının pek tabii olduğu şüphe hâlinindedir. Türkiye ve Rusya Mart ittifak muahedesi, Ukrayna hükümeti tarafından samimi bir surette alkışlanmıştır. Çünkü Ukrayna ve Rus yalnız iktisadi, siyasi ve ruhani menfaatleriyle değil; kendi mevcudiyetlerini müdafaa için yapılan resmi ittifak müshedenamesi mucibince, daha ziyade alakadar bulunuyorlar. Ukrayna hükümetçe ciddi bir surette, halli muktazi birtakım dâhili mesaili iktisadiye dolayısıyla, ve Ukrayna hükümeti Türkiye ile çoktan beri arzusunda bulunduğu muahedeyi daha evvelce akde imkân bulamamış ise de Rusyada bulunan Büyük Millet Meclisi hükümeti sefirinin Ukrayna hükümetine olan her bir müdafaa için, defasında memnuniyetle karşılığıdır. Ukrayna Hükümeti Türkiye Sefiriyle Ukrayna dâhilinde bulunan mülki ve askerî Türk tesislerinin memleketlerine iadesini havi mukavelenamayı akdetmiştir. Şimdi ise Ukrayna Hükümeti, Büyük Millet Meclisi Türkiye'si mabeyninde çoktan beri bağlanmış olan takarrübin itilâfa varacağından ve Türkiye Hükümeti davetine cevaben illebet Ukrayna ve Türk milletleri aralarında her meseleli siyasiyeyi tatmin edecek ve en sıkı merbutiyeti havi bulunacak resmi bir sulh muahedesi akdeceğimize dolay son derece bahtiyar bulunuyoruz. Şimdiden sonra Karadeniz'in Şimali-Şarkî savahili tarafında yaşayan Türk, Aear, Gürcü, Rus ve Ukrayın emekçi halkının yapacağı fiili ittihat ile mezkûr milletlerin istiklâl ve mevcudiyetleri muhafaza edilecektir. Biz, iki hükümet mabeyninde diplomasi münaşebatın bir gelli hakikiye konulmasını müntakap merbutiyeti iktisadiyonin daha hakiki bir şekil alacağına şüphe etmiyoruz. İşbu muahede âkâdlerinin siyasi ve iktisadi inkişafı için ne kadar büyük ehemmiyetleri muhtevi bulunduğunu aşikârdır. Fakat hiçbirimiz Türkiye ve Şuralar hükümetlerinin yanına muhabbetkârane yaşmalarının birçok tehlikelere nâruz bulacağını gizlemeliyiz. Türkiye'nin ölüm ve tahribatından çekinmeyen ve onun mevcudiyetini yer yüzünden silerek, kendi müstemlekeleri yapmak isteyen düşmanları Büyük Millet Meclisi tarafına toplanmış Türk emekçi halkının

kahramanca yapılan mukavemâtlerine mârifet kaldıktan ve Türk milletinin kuvvet ve yaşama istidadına mâlik bulunduğunu gördükten sonra şüphesiz ki, kendi tarzı hareketlerini tebdile çalışacaklardır. Bunlar Türkiye'ye karşı mütebasbis dost, hayırhah rolleri ifasına başlayarak şüphesiz ki, Türkiye'nin istilâ ve imhasına yegâne münaahat teşkil eden onunla Şura Hükümetleri meyanındaki dostluğu bozmaya ve Türkiye'yi Şuralar Hükümeti aleyhine kaldırarak, şimdiye kadar silâh gücüyle nail olamadıkları maksatlara dost maskesiyle vâsil olmayı kendilerine halli vâcip bir meslece addederek, neticenin elde edilmesine sarfı mesai edileceklerdir. Fakat biz eminiz ki, birçok tecrübeler görmüş ve siyasi tarihinden birçok dersler almış olan Türkiye Hükümeti ve halkı unumî düşmanlarımızın böyle ve tevizlerine aldanmayacaklardır.

Muhterem mebus bey ve efendiler, ben Ukrayna Hükümeti ve bizimle mütefik Rusya Hükümeti namına sizi temin ederim ki; onlara bu husustaki her türlü teşebbüslerini nefretle veddederek, Türkiye hakkındaki Şuralar Hükümetinin dostluk siyaseti, Şuralar Hükümetleri beynelmil siyasetinin en muhkem bir esasını teşkil edecektir.

Unumî Ukrayna İcra Komitesi ve Halk Komiteleri Şurası namına hâlâda arz ettiklerime kendi tarafından ilâve ediyorum ki; Ukrayna fevkalâde sefaretini her iki tarafa alakadar ve pek büyük ehemmiyeti haiz olan mesaili bir an evvel halde sarfı mesai edecektir. Ve bu hususta tarafınızdan da aynı muameleyi de göreceğine emindir. Ukrayna Şuralar Hükümeti amele ve köylü halkı ve Rusya, Ukrayna ve sair hükümetleri-kızıl orduları namına Türkiye Büyük Millet Meclisini, onun-ricali hükümetini, kahraman ordusunu ve bütün halkını tekrar seçilmiyor ve alkışlıyorum. En yakın bir zamanda Türk Milleti nechesinin hakuku sarıha yelkenkat'ına ve misakı millisine nail olmakla muharebenin bitimini ve bir devreli imar ve terakkiye inkilâbın kemali hararetle tazarru eylerim, efendim,

Ukrayna İctimai Şura Cumhuriyeti
Türkiye Fevkalâde Sefiri ve Ukrayna
Komiserleri Şurası Azası, Ukrayna
Amele ve Köylü ve Kızıldoru Murah-

İ : 131 20.12.1937 C : 1

hasları Şurası Merkezi İcra Komitesi
Azası ve Bütün Ukrayna Orduları
Başkomandanı
Fronze

(Şiddetli alkışlar)

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Yaşanmış riyasız insanlık.

Dr. ADNAN B. (İstanbul) — Muhterem efendiler; bu hitabeyi imza edip Heyeti Celilene gönderen zat, Ukrayna Orduları Başkomandanı Mösöy Fronze Cenaplarıdır. Kendileriyle iki defa vukubulan mülakatım esnasında gayet açık olarak söyleyebilirim ki, ömrümden az olarak tesadüf ettiğim en samimi insanlardan birisinin karşısında bulundum. Kendilerini memleketimizin hayırhah ve en takdirdikarlarından biri olarak gördüm. Nitekim Heyeti Aliyenize gönderdiği hitabede de bana karşı tekrar ettiği sözleri Meclisi Âlinize daha mufassal olarak göstermiştir. Meclisi Âlinize tekrar ediyorum. Bu hitabeye karşı teklif ediyorum, arkadaşlarımıza, çünkü, kendilerine cevap vermek kâfi değildir, kendileri mümessil oldukları bir heyet namına Heyeti Celilenizi selâmlıyorlar. Bir telgrafla Ukrayna'daki Kongre Reisine Heyeti Aliyeniz namına bu beyanattan dolayı beyanı teşekkür edelim. (Hay, hay, sesleri)

İkinci de yine kendileri bizi bütün Rusya Şûralar Kongreleri namına da selâmlıyorlar. Binaenaleyh, tesadüf bugün ve bu saatte inikadetmekte olan Rusya Şûralar ve Müttefik Devletler Kongresi Reisi (Kalenin) de Heyeti Celilenizin teşekkürünü bir telgrafla bildirelim.

REİS — Kabul buyuruyor musunuz? (Pekâlâ sesleri) Adnan Beyin tekliflerini tensip buyuranlar lütfen el kaldırsın. Bilihtifak kabul edilmiştir.

Adana vilayeti polis kadrosunu takviye için Emniyeti Umumiye bütçesine zamam ierasına dair kanunun ikinci defa rey'e vaz'ında rey'e iştirak eden (158) ikinci defa rey'e vaz'edildiğine nazaran, muamele tamamıdır 29 ret, 1 müstenkife karşı 128 rey'e kanun kabul edilmiştir.

Nafin bütçesine zamam ierasına dair kanunun ikinci defa rey'e vaz'ında rey'e iştirak eden (162) olduğuna ve ikinci defa rey'e vaz'edilmesine

nazarın muamele tamamdır. (20) müstenkif ve (11) redde karşı (131) rey'e kanun kabul edilmiştir.

NEBİL Ef. (Karahisarı Sahib) — Reis Bey, müsaade buyurunur mu? Şimdi yoklama yaptık. Yoklamanın akabinde celseyi küşadettik. Reys iştirak edenlerden anlaşılıyor ki, yoklamada nisabı müzakere yokmuş. Bunun hakkında bir taktirizim vardır. Kistelyevni yapılmasını teklif ederim

REİS — Efendim, yoklamanın neticesini Heyeti Celilene arz edeyim. Yoklama yapılmışken mevut âza (176) şî tevaviz etmiştir. Onun üzerine bendeniz de Meclisi küşadettim. Neticei katiesini şimdi Meclise arz edeyim. Müzakere aqlurken yüz yetmişten fazla idi.

2. — AZAYI KIRAM MUAMELÂTI

1. — *Karahisarı Sahib Mebusu Nebil Efendinin, yoklamada bulunmuş mebuslardan kistelyevni yapılmasına dair taktirizim*

REİS — Mahaza Karahisar Mebusu Nebil Efendinin bir taktirizim vardır. Okuyacağız.

Riyaseti Celileye

İcra kılınan yoklamada mevut bulunmuş zevatı muhteremeden kistelyevni yapılmasını teklif ederim. 20 Kânunuevvel 1337

Karahisarı Sahib
Nebil

REİS — Bu taktirizim tensip buyuranlar lütfen el kaldırsın.

EMİN B. (Erzincan) — Nizamname sarıhtir. Nizamnameye karşı rey'e koymak lüzumsuzdur.

REİS — Efendim, zaten bu dördüncü yoklamadır. Nizamname mucibince bunu dahi re'sen yapabiliriz. Nizamnamemiz iktizasındadır. Kistelyevni yapacağız. Bundan evvelki celselerde de yoklama yaptık. Fakat; tatbik etmemistik. Bunun tatbik edeceğiz.

Şimdi Ruznamei müzakereata geçiyoruz.

9. — MÜZAKERE EDİLEN MADDELE

1. — *Munhasıran gümrük muamelesinin teftiş için Maliye Vekâletinde dört müfettişlik ihdası*

Ek 2

Ankara Milletvekili Bülent Ecevit'in, SSCB'yle ilişkiler hakkındaki soru önergeleri

B. M. M.
Hususi

10 Şubat 1958

7/68

Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Aşağıdaki sorusunun Başbakan tarafından yazılı
olarak cevaplandırılması için tavassutumuzu
saygılarımızla rica ederim:

1957 yılında kredi anlaşmaları müzakere
etmek üzere Sovyetler Birliğine hangi Türk
heyetleri gitmiş, ve nasıl şartlarla, hangi
maksatlarla, ne miktarlarda kredi sağlamıştır?

Ankara milletvekili

Bülent Ecevit

T. B. M. M.	
Kararlar Kalemi	
T.	12. II - 1958
*	804

Z. M.
12. 2. 1958

12 Şubat 1958
2695

T. B. M. M.

10 Şubat 1958

Hususi

Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Aşağıdaki sorunun Başbakan tarafından yazılı olarak cevaplandırılması hususunda tavassutunuzu saygılarımla rica ederim:

Sovyet yardımıyla kurulması tasarlanan fabrikaların dolar veya EPU btlgelerinden sağlanabilecek kredilerle kurulması için daha önce teşebbüsler yapılmış mı idi? Yapılmasa bu teşebbüslerden müsbet sonuçlar alınmaması sebepleri nelerdir? Dış ticaretimizin daha geniş ölçüde dolar ve EPU btlgelerine yönelmesi imkanlarında bir daralma varsa, bu daralmanın sebepleri nelerdir?

Ankara milletvekili

Bülent Ecevit

12-Ü-1958
806

T. B. M. M.
Milletvekili
Adı
No.
2697

R.M.
12.2.1958

T. B. M. M.

10 Şubat 1958

Hususi

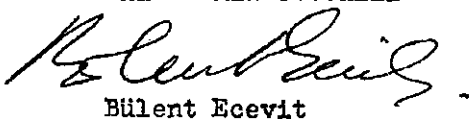
Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Aşağıdaki sorunun Başbakan tarafından yazılı olarak cevaplandırılması hususunda tavassutunuzu saygılarımla rica ederim:

9 Şubat 1958 günü Başbakanın Bursa'da, Cumhuriyet Halk Partisi için,

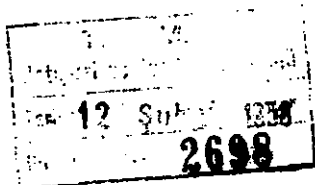
"Açık söylesinler, Rusya'dan yardım gören memleketler arasına mı girmemizi istiyorlar?", diye bir soru sorması, Türkiye'ye Sovyet kredi ve teknik yardımları için yapılan anlaşmaların Türk Hükümetince iptaline, ve yeni Sovyet kredi ve teknik yardımları sağlamak için yapılan müzakerelerin durdurulmasına karar verildiğine mi işaretler?

Ankara milletvekili

Bülent Ecevit

12-Ü-1958
807

X.M.
12.2.1958

T. B. M. M.

Hususi

10 Şubat 1958

Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Aşağıdaki sorunun Başbakan tarafından yazılı olarak cevaplandırılması hususunda tavassutunuzu saygılarımla rica ederim:

Hâlen Sovyetler Birliğinde ticarî temaslar için hangi Türk heyetleri bulunmaktadır ve temasları ne safhadadır? Ticarî temaslar için bu yıl gidecek başka heyetler de var mıdır? Sovyet kredi ve teknik yardımıyla kurulacak fabrikaların sayısı kaçtır, mahiyetleri nedir, ve bunlar için sağlanan kredilerin ve teknik yardımların mahiyetleri, şartlara, miktarları nelerdir?

Ankara milletvekili

12-12-1958
805*Bülent Ecevit*

T. B. M. M.	
Zatîî ve Türk M. M. C. M. D. M.	
Tarih	12 Şubat 1958
No	2696

Bülent Ecevit

B. M.
12.2.1958

T. B. M. M.

10 Şubat 1958

Hususi

Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Aşağıdaki sorunun Başbakan tarafından yazılı olarak cevaplandırılması hususunda tavassutunuzu saygılarımla rica ederim:

Sovyet kredi ve teknik yardımıyla kurulacak fabrikalar için Türkiye'ye ne kadar Sovyet teknisyeni gelmiş veya gelecektir? Bu teknisyenler yurdun hangi bölgelerinde ne kadar ikamet edeceklerdir?

Ankara milletvekili

Bülent Ecevit

12-Ş-1958
808

X.M.
12.2.1958

12 Şubat 1958
2699

Ek 3

Türkmenbaşı ile eski bakan Cumhuri Ersümer'in 6 Ekim 1999 tarihli görüşmelerine ilişkin tutanak

BAKAN VE BAŞBAKAN YARDIMCIMIZ SN. ERSÜMER'İN TÜRKMENİSTAN'IN BAŞKENTİ AŞKABAT'TA TÜRKMENİSTAN CUMHURBAŞKANI İLE 6.10.1999 TARİHİNDE TÜRKMENBAŞININ KÖŞKÜNDE YAPTIKLARI GÖRÜŞME NOTU:

Türk Tarafı:

M.Cumhurbaşkanı ERSÜMER, Bakan
İ.Metin ERAL, ETKB Müsteşar Yrd.
Oktaay ÖZÜYE, Büyükelçi.
Gani Mehmet EKİM, Bakan Danışmanı.
Gökhan YARDIM, BOTASŞ Go. Md.
Nur YILDIRIM, TEAŞ APK Daire Bşk.
Ayşe İNKAYA, BOTASŞ Doğal Gaz Grup Bşk.
O.Gazı TAMER, BOTASŞ Uluslararası Projeler Grup Bşk.
Naci SARIBAŞ, Dışişleri Bak Daire Bşk.
Özcan YURTKU, Basın Müdürü.
Ayşe ORANSAY, ETKB DİD Şb. Md.
Fahretin HAMZAÇEBİ, BOTASŞ Dış İlişkiler Md.
Saba GÜNEL, Protokol Md.

Türkmen Tarafı:

Saparmurat Nureyev TÜRKMENBAŞI, Cumhurbaşkanı
Yollu KURBANMURADOV, Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı (C.başkanı Yrd)
Recepboy ARAZOV, Petrol ve Gaz Sanayii ve Doğal Kaynaklar Bakanı
Saparmurat NURİYEV, Elektrikle ilgili Enerji Bakanı
Ahmet ÇALIK, Tekstil Bakan Yardımcısı
Diğer bakanlar
Tercüman

Türkmenbaşı: Hoşgeldiniz. Türkiye ve Türkmenistan iki devlet, bir milletir. Geçenlerde Türkiye'de bir deprem olayı yaşandı. Sonuçları hepimizi çok üzdü. Böyle olayların tekrarlanmamasını, Türkiye'nin bu olaydan kaynaklanan problemlerini çözmesini Allah'tan diliyorum. Türk halkını içten seviyoruz. Ekonomideki çalışmalarınızda Türkler bize yardımcı oluyor. Son sekiz yıl içinde, bağımsızlık ilişkilerimiz sonucu geliştiriliyor ki sadece politikalarımızda değil iş adamlarımızla da güzel bir işbirliği içindeyiz. Arık Türkler ve Türkmenler aynı okullarda okuyor, aynı camilerde ibadet ediyor. Aile beraberliği de geliştirilmekte. Biz sekiz yılda 11-12 milyar dolar yatırım yaptık. Bunun 4 milyar Türk ve Türkmen olarak birlikte yapılmıştır.

Dünya doğal gaz kaynaklarının %30 u Türkmenistan'da bulunmaktadır. Biz Türkmenistan doğal gaz ve elektrik kaynaklarını Türkler için kullanılmamasından yanayız. 91 yılında Türkiye'nin Rusya'dan aldığı 10 milyar m³ gazın 5 milyonu Türkmen gazıydı. Ruslar Türkmenistan'dan alıp size satıyorlardı. Bin m³ gaz beşleri olarak onlardan 26 dolar alıyorduk. Bunun 13 doları mal, 13 doları nakit para olarak ödeniyordu. Yani biz Sovyet döneminden beri az da olsa sizden para almaya başlamıştık. Ruslar ancak Gorbaçov döneminde paramızı ödemeye razı oldu. Doğal gazımızın Türkiye'ye nakli konusunda ABD, Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye mutabakata varmıştır ve Türkmen gazının Türkiye'ye gelmesine mani bir ülke yoktur. Ancak benim Türk politikacılarında anlamadığım bir şey var. Gazı çok ucuz, 70 dolara, Türkmenistan'dan alabilirsiniz oysa siz Rusya'dan 114 dolara alıyorsunuz.

Rus gazı aslında Türkmenistan'dan geliyor ama size onların aracılığıyla gelecek. Bizim 23 trilyon m³ rezervimiz var. Türkmen doğal gazı Türk ailelerini ısıtacak, Türk halklarını 500 sene ihtiyaçlarını karşılayacaktır. Hazar geçişi projede önce 6, sonra 10, sonra 16, sonra da 30 milyar m³ şeklinde kademeli bir artış öngörülmekte. Niye böyle olsun? Siz kendinize gerekli olan alın, kalam Avrupa'ya satalım. İran'ın da teklifi var. Bizden 60 milyar m³ doğal gaz almak ister. Arada 500 km lik bir boru hattı tesis edilmeli ama biz kaynak tahsis edersek bizden alıp size satacak. Onun için Cumhurbaşkanı, biz eski dostlarımız, bu hükümet doğal gaz çalışmalarını hızlandırmalı. Türkiye'de siyasi partiler çeşitli şeyler düşünebilir ancak önemli olan halkın ihtiyacıdır.

Şu anda Türkmenistan nüfusu 5 milyon 100 bindir. Oysa toprak yüzölçümü çok geniştir, Fransa'ya eşittir. Meskun yerleşim yerlerinin araları çok uzak ancak biz buna bakmadan gazı her yere verdik. Elektrik hatlarını da tüm köylere ilettik. Bu alanda 5 milyar dolar yatırım yaptık. Halkın su, toprak ihtiyaçları bedelsiz karşılanıyor. Türkmen doğal gaz ve petrol kaynakları Türk halkına da yeter, onun için 2 yıl içinde çatırtsalım. (birleştirelim) gazını fiyatı Türk aileleri için dünya fiyatlarından % 50 ucuz olacak. (Gülerek) Dolayısıyla 8 yıl ben sizin peşinizden koştum, şimdi siz benim peşimden koşun.

Azerbaycan'da gaz varmış. Eğer size uygunsa Rusya ve Azerbaycan'dan alın. Azerbaycan gaz kaynaklarının işletilmesi için 5 sene beklemeniz gerekir. Rus parlamentosu iki gün önce Karadeniz üzerinden Türkiye'ye doğal gaz satmak maksadıyla bir karar aldı. Onların niyeti bizden alıp size satmak. Onlar bize 32 dolar teklif ediyor. Biz 42 dolar isteriz. Bu fiyattan alırlarsa bizim için karlı olur. Size 114 dolardan satıyorlar. Gaz gene kendi toprakları üzerinden geçecek ve pek fazla bir masrafları olmayacak. Sibirya doğal gazını size satmak isteseler 3-4 milyarlık bir masraf yapmaları gerekir. Rusya buna kaynak bulamaz. Onların gazı ancak 6-7 yılda size ulaşacak.

Bize ulaştıran bilgilere göre 20 şehire Türkmen doğal gazı ulaştırma diye proje hazırlanmıştır. Tüm şehirler için hazırlayabilirsiniz. Biz Rusya'ya (yolda) 90 milyar m³ veriyoruz. Trans-Hazar boru hattı kapasitesinin 16 milyar m³ olacağı söyleniyor ama ben bunun 30 milyar olmasını teklif ediyorum. Dünyada siyasi koşullar değişirse belki size İran üzerinden de satılır. Malın hangi ülkeden geçtiği bize önemli değildir.

Türklerin ülkemizi ziyaretinden memnun olduğumu söylemek isterim. Projesi hazırlanmakta olan taslak bir doğal gazla ilgili anlaşmamız var. Bu taslağı sizin yöneticiler de gördünüz. Ayrıca Türkmen doğalgazının Türkiye'ye sevkinde ilişkin İki bir protokol da imzaya hazır. Türkmenistan-İran-Türkiye elektrik protokolu da var. Türkmen elektrik enerjisinin İran üzerinden alınmasına ilişkin olarak yarıda İran tarafı gelecek, isterseniz üçü, isterseniz ikili bir anlaşma yapılabilir ama önümüzdeki yıl içinde Türkmen elektrigi Türkiye'ye ulaşabilir. Bu gün sonra Afganistan'la da elektrik alanında anlaşma yapılacaktır. Biz onların iç işlerine karışmıyoruz. Önemli olan ekonomik işbirliği. Bugün burada bir şeyler imzalayalım. Demirel tarafından size verilmiş yetki var.

Ergünçay: Bizi kabul ettiğiniz için çok teşekkür ediyorum. Biz de 1948 yılında Türkmenistan'da yaşanan depremde canlarını kaybedenlere Allah'tan rahmet dileriz. 17 Ağustos'taki duygularımızı en iyi siz anlatıyorsunuz. Bizi deprem sırasında ilk arayan ve yardıma koşan siz oldunuz. Türk hükümeti ve halkınız adına teşekkür ederim.

Türkiye-Türkmenistan arasındaki kardeşlik ilişkileri ticari ilişkilerle de gelişerek devam etmekte. İlk ziyaretimde de size arz ettiğim gibi tarihi ve kültürel bağlarla bağlı iki ülke olarak doğal gaz hatlarıyla da birbirimize bağlanmalıyız. Ben her yerde aynı şeyi söylüyorum: Türkmenistan Doğal Gaz projesi en öncelikli projedir. 55, 56. Ve 57. Hükümetlerde özünüzize düşeni yerine getirdik. 97-98 senelerinde Türkmen doğal gazının Türkiye'de dağıtımı için ihaleler imzalandı. Bu yıl da bu konuyla ilgili 4 ihalemiz var. Neticede sizin de dediğiniz gibi sizin gazı Türkiye'nin her yerinde kullanacağız. Bizim 2010 yılında 60 milyar m³ 2020 yılında ise 80 milyar m³ gazı ihtiyacımız var. Bizim sizinle kol çektiğimiz (imzalandığımız) anlaşma 30 milyar m³ fiktü. Daha sonra satın almak üzere anlaşmışımız 16 milyar m³ ama daha bizim sizden 14 milyar m³ alacağız var, Avrupa'ya satmak için.

Türkmenbaşy: Siz önce kendi ihtiyacınızı karşılayın sonra Avrupa'ya düşünün. Bizim ihtiyacımız 5 milyon nüfus için 7 milyar m³, biz bu kadar tüketirken sizin 60 milyon halkınız var. İstanbul'un sadece 15 milyon nüfusu var. 16 milyar m³ neye yeter? Su ve gazın İstanbul'a yeterli olmadığını biliyoruz. Bunları sizinle kardeşiz diye söylüyorum. Üzülmeyin.

Ersümer: Türkmenistan 50 yıldır gaz hatlarını yapmış Biz daha yeni yapıyoruz.

Türkmenbaşy: Doğal gaz boru hattı yapmak bizde eskiden yasaktı. Burada üretilen gaz sadece Moskova'ya gidirdi.

Ersümer: Biz Doğal gaz boru hatlarımızı tamamlayınca tüm Türkiye'ye gaz verebileceğiz. Daha öncelikli elektrik ihtiyacımız için şimdinin 5 katı yatırım yapmalıyız. Sizden alacağımız elektrik için Dünya Bankası'ndan kredi temin ettik. Hatlar hazır. Üzerimize düşeni yaptık.

Türkmenbaşy: İsterseniz yıl sonuna kadar size elektrik verebiliriz.

Ersümer: İran izole bölge olsun istiyor ama oradan ancak 300 milyon kWh alabiliriz. Ya da İran'ın düşüncesini değiştirmesi gerekir.

Türkmenbaşy: Sizin heyecinizde kim bu işle ilgilenmekte?

Ersümer: Bizden Nur Hanım bu konuda çalışacak.

Türkmenbaşy: Nur bann bizim yetkililerimizle bir arada çalışsınlar.

Ersümer: Bana gelen bilgilere göre sanki biz elektrik almaya razı değil gibi görünüyor. Öyle bir şey yok. Arkadaşlara talimat verdim. Bu toplantıdan sonra hep beraber çalışacaklar. İran ile birkaç konuda anlaşamıyoruz ama bugün hallohur ümit ediyorum. Sizin bu konuyu bilmemiz bizim için çok önemli.

Türkmenbaşy: Biz İran'a 0.49 cent / kWh transit ücreti ödeyeceğiz. İran'ın iki Bakan Yardımcısı bu işle ilgilenmek üzere geliyor. Bu konulardan bizim adımıza Sn. Ahmet ÇALIK sorumlu. Biz bu konuya katılmıyoruz bile.

Ersümer: Sizinle bu konuda mutabıkız. İran'la problemler var. Mesele bugün çözülebilirse, işler hallohur. İzin verirsiniz tekrar doğal gaz konusuna dönmek istiyorum. Türkiye bölgesinin en önemli doğal gaz pazarıdır. Türkiye'ye herkes gaz satmak ister ama karar verecek olan alicat taraftır. Biz kararımızı açıkça ortaya koyduk. Mavi Akım FOB anlaşmadır.
DDA/ORGANIZATY/ 2008/002/16/199

Gazi Samsun'da teslim alacağız. Gerisine kaşınıyorum. Sibirya'dan mı getirirler, başı-
yerden mi bu onların meselesi. Azerbaycan'la görüşme yapmadık. Zaten söylediğim gibi bize
şu anda satacak gazları da yok.

Geçtiğimiz hafta bildiğiniz gibi Sayın Başbakan ile ABD'de Sayın CLINTON ve Al GORE
ile görüştük. Ben ayrıca Başbakan Savunma Danışmanı Leon FUERTH ile ve Eximbank
başkanı ile görüştüm. Türkmen Gazının Hazar Geçişi ile ilgili herkes aynı fikirdedir. Bu konuda
destekleyeceklerini söylüyorlar. Bizden ne isteniyorsa yapalım. Bizden dolayı bir gecikme
oluyorsa söyleyin ama esas problem Hazar Geçişidir.

Türkmenbaşy: Biz Rusya'yı da Azerbaycan'ı da kışkırtmıyoruz. Onlardan isterseniz
alabilirsiniz ama bizden alırsanız 2002'de bizim gaz size ulaşacaktır. Siz bir karara
varmazsanız, Rusya'dan mı nereden alalım? dersiniz bizim de içimiz soğuyor. Kardeşim
Demirel ile Ankara'da 29 Ekim'de görüşmüştük. İmza attıydık. İyiymi ama bu konuda hiç
netice alamadık. Geçende siz Moskova'da Sayın YILMAZ ile birlikte Ruslarla görüştünüz.
Orada Ruslara size gaz gerekli olduğunu söylediniz, ne verirsiniz alacağız dediniz.
Dolayısıyla sizin Rusya ziyaretinizden sonra Rus gazının Türkmenlerden çabuk ulaşması için
Rus parlamentosundan karar çıktı. Burada önemli olan sizin Rusya'dan alınmaz değil. Bizden
alınmazın menfaatinize olacağını düşünüyorum. Yakında İstanbul'da AGİT Toplantısı
yapılacak. Şevardnadze, Aliyev, Türkmen ve Türk temsilcisi 4 kişi bir araya gelip askeri
alandaki bir protokol imzalamayı düşünüyoruz.

Dolayısıyla Trans Hazar Boru Hattıyla Mavi Akım arasında çelişki söz konusu. Hangi proje
önemliyse o konuda karar alınması gerekiyor. Gerek Rusya, gerekse ABD'de basın ve
politikacılar bu konuda da rekabet içerisinde. Her tarafın siyasi amaçları söz konusu.
Türkmenler ve Türkler bu siyasi amaçlarla uğraşarak kendi menfaatlerimizi göz ardı
etmeyelim. Biz iki millet bir devlet olarak, ulusal çıkarlarımızı düşünelim. Siyasete
bakmayalım. Boru hattı konusu daha uzarsa bizim için bir şey olmaz. 6-7 ay sonra İran'a da
gaz satmaya başlayacağız. Aynı zamanda Rusya'ya da ucuz fiyatla da olsa gaz satacağız.
Boru hattı sahibi hangi tarafa Avrupa'da önemli oluyor. Biz küçük bir ülkemiz. Birlikte
çalışırsak her iki taraf için de yararlı olur. Yapduğumuz işbirliğinde herhangi bir karanlık nokta
yok.

Ersümer: Türkiye'deki siyasetçiler içinde kimsenin doğal gaz almayalım diye bir ifadesi yok.
Yanlış anlaşılmasın.

Türkmenbaşy: Yok, biliyorum. Sizden başka yok. (Gülerek)

Ersümer: Geçen günlerde tescil edilen anlaşma yeni değil, 1997 yılına aittir. Onu tescil
ettiler. Bu Ruslara kazandırmaz. Size ve bize bir şey kaybettirmez. Türkiye'nin Mavi Akım
projesine bir aşama kaydetirmez. Eğer bir şey Meclisten geçtiğinde problem çözülsüydi,
şimdiye kadar çok projenin finansman konusu çözüldü. Biz bir lira ucuz gazı nerede
bulursak oradan alacağız. Ama sizden almak ta bizim için daha önemli.

Türkmenbaşy: Basın yazsın, Türkmen Gazı Türkler için önemli diye, sen de söz ver.

Ersümer: Konu tamamen yanlış aksetti. Ne benim ne Sayın Mesut YILMAZ'ın Rusya'da
böyle bir beyanı olmadı. Bu laf Türkiye'deki siyasilerin iç çekişmeleri sonucu ortaya çıktı.

Türkmenbaşy: Siz konuşun, enerji ve doğal kaynaklar sizin elinizde. Sizin sözünüz önemli. Rusya'dan gaz alacağınıza içten inanmıyorum. Rusya'nın bu işe kalkmasının nedeni Türkmenlerin gazı Hazar'dan geçirip Türkiye'ye gelmesini istememeleri. Onların istediği Türkmenistan'ı zor durumda bırakıp yalvararak onlara koşmamızdır. Şu anda Türkmenistan'da 10 milyon ton pamuk, 1.5 milyon ton buğday var. Bu bizim ihtiyacımızı karşılar. Karakum çökünde 12 milyon baş hayvan besliyoruz. Böylece halkın süt ve et ihtiyacı karşılanıyor. Dolayısı ile gaz satmak çok önemli değil. Satmak ta halkımız zor durumda yaşamaz. Metan miktarı çok olan 4 bölge var. Bu konuda içten çalışmadan yanayım. Bu işe çabuk başlamak gerekir. Bu gaz her bir Türk ailesine gerekiyor. Ben bunları Cumhurbaşkanı Bey ile birlikte yaparız diye düşünüyorum. Başkanlık seçimleri nedeniyle uzamam.

Ersümer: Türkmenistan'a her gelişimde daha bir gelişmiş görüyorum. Yaptığınız çalışmalardan dolayı tebrik ederim.

Türkmenbaşy: (gülerek) O zaman Rusya'ya gülmeye. (Gülüşmeler)

Ersümer: TPAO'nun bazı gaz sahaları ile ilgili talepleri olmuştu. Eğer izniniz olursa arkadaşlar bu konuda bir çalışma başlatmak arzusındalar.

Türkmenbaşy: Eğer karşı olmazsanız 11:00 de çekelim koyalım. Kendi paramla mevhit yapacağım. Ondan sonra protokol metinleri üzerinde hazırlık yapıyor. İsteyorsanız imzalayalım.

Ersümer: Biz özellikle törenlerinize katılmak isteriz.

Türkmenbaşy: Bu ay içerisindeki 29 Ekim bayramınızı da kutlarım. Dünya devletleri arasındaki itibarınızı artmasını dilerim.

Ersümer: Kasım ayında Türkiye'de yapılacak toplantıda Türkiye, Türkmenistan, Gürcistan, Azerbaycan, ABD nin de olduğu bir yerde anlaşmaların imzalanmasını istemekteyiz. Ögleden sonra arkadaşlarla görüşüp imzalanacak konuları tesbit ederek görüşelim.

Türkmenbaşy: Yarın öğlen yemegine kadar her şey belli olur.

Ek 4

Türkmenbaşı ile eski bakan Cumhuri Ersümer'in
6 Ekim 1999 tarihli görüşmelerine ilişkin Dışişleri
Bakanlığımız değerlendirmesi

T.C.

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI

(Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdürlüğü Yardımcılığı)

Ankara

SAYI : ESGY-I - (072 - 390

14 - 10 - 1999

KONU : Aşgabat ziyareti

GİZLİ

ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞINA

Başbakan Yardımcısı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Sayın Cumhuri Ersümer'in, 5-7 Ekim 1999 tarihlerinde Aşgabat'a gerçekleştirdikleri ziyaret sırasında, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Türkmenbaşı ile yaptıkları ve tümü basın önünde gerçekleştirilen görüşme hakkında Aşgabat Büyükelçiliğimizden alınan telgrafta, görüşme öncesinde, Türkmen tarafının ısrarı ile, Türkmenbaşı'nın Sayın Ersümer'i 6 kişiyi sınırlı bir bēyetle kabulü üzerinde mutabık kalmasına ve görüşmenin başlangıcında Türk basın mensuplarının 5-10 dakika görüntü almaları teklifine Türkmen tarafınca tereddütle yaklaşılmasına rağmen, daha sonra Türkmenbaşı'nın ani bir kararla görüşmenin tümünü basın önünde gerçekleştirmeyi yeğlediği kaydedilmektedir.

Görüşmede Türkmenbaşı'nın, "iki devlet bir millet" sloganını tekrarlayarak Türkiye ile ilişkilerin önem ve özelliğini dile getirdiği ve Türkmenistan'da gerçekleştirilmiş bulunan 10 milyar dolarlık yatırımın 4 milyarlık kısmının Türkiye tarafından üstlenilmiş bulunduğuna işaret ettiği belirtilen telgrafta, Türkmenbaşı'nın, Hazar geçişi doğal gaz projesi konusunda, Mavi Akın Projesi'nden duyduğu endişeyi tekrar vurgulayarak, bu konuda son olarak Sayın Mesut Yılmaz ile Sayın Ersümer'in Moskova'yı ziyaretinden kaynaklanan rahatsızlığını bazen şakalı ifadelerle, "Moskova'da ne işiniz var", "Moskova'ya gitmeyin" şeklinde ortaya koyduğu kaydedilmektedir.

Aşgabat Büyükelçiliğimiz, Türkmenbaşı'nın bu görüşlerini, ilişkilerimizde her zaman benimsediği samimi, duygusal, heyecanlı bir üslup içinde ifade ettiğini, Sayın Bakan Ersümer'in ise, Türkmenbaşı'nın ortaya koyduğu bu endişelerin her birine, ziyaretinin amacına uygun bir biçimde, devlet adamı ciddiyeti ve ağırbaşlılığı içinde teker teker ve inandırıcı bir biçimde cevap vererek, Hazar geçişi doğal gaz projesine atfedtiğimiz ilk

/.

GİZLİ

GİZLİ

sıradaki önceliğin, 55. ve 56. Hükümetlerimiz döneminde olduğu gibi 57. Hükümet döneminde de aynen sürdüğünü, Türkiye'de hiçbir siyasi kuruluşun bu alanda farklı düşünmediğini, 2000'li yıllarda Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacının önemli miktarlara ulaşacağını, Mavi Akım Projesi çerçevesinde alacağımız gazın Samsun'da teslimine ilişkin finansman, inşaat ve diğer bütün faaliyetlerin Ruslara ait olduğunu ve bunlardan doğan sorunların Türkiye'yi ilgilendirmediğini, Gürcistan üzerinden doğalgaz alma yönünde bir taahhüdümüz bulunmadığını, Azeri doğalgazı konusunda ise herhangi bir görüşme dahi yapılmadığını net bir biçimde ortaya koyduğunu bildirmektedir.

Sözkonusu görüşmenin bazı basın yayın organlarımızda yansıtılış biçimi ve Türkmenbaş'ın görüşmedeki tavır konusunda anılan Büyükelçiliğimizin değerlendirmeleri aşağıda sunulmuştur:

-Türkmenbaş'ın görüşmedeki üslubunun Türk basınında yansıtılış biçimi, bazı basın organlarımızın sansasyon merakı ve bir ikili görüşmeyi basından sonuna kadar izleme olanağını ilk defa bulan genç basın mensuplarının Türkmenbaş'ın rahat ifadelerini yanlış algılamalarından kaynaklanmaktadır.

-Türkmenbaş'ın bütün konuşmasında iyi bir pazarlamacı gibi davranmıştır. Bu çerçevede, malın kalitesini övmüş, fiyatının ucuzluğunu vurgulamış, rakiplerinin ürünlerini kötülerken kendi ürününü almaya hazır başkalarının bulunduğunu ifade etmiştir. "Müşteri kızdırması" davranışı içindeki Türkmenbaş, Türk medyası önünde, Türkiye'nin Türkmen doğalgazını almakta büyük çıkarı olduğu, bunun için siyasi yetkililere kamuoyu baskısı yapılması gerektiği, aksi halde alternatif projelere yönelme riskinin bulunduğu mesajını vermek istemiştir. Görüşmenin tümünü basın mensuplarına açmasını bu gaye ile açıklamak mümkündür.

-Türkmenbaş'ın Aralık ayında yapılacak seçimler ve Halk Maslahatı toplantısı öncesinde, iç politika düşüncesiyle, bu fırsattan yararlanarak Türkmenistan'ın çıkarlarını ne denli iyi savunduğunu kendi kamuoyuna göstermek amacını da gütmüş olabilir. Nitekim görüşmenin tümü (Türkiye'ye çeviri bölümleri dışında) aynı gün Türkmen televizyonda yayınlanmış ve geniş özeti haber bültenlerinde tekrarlanmıştır.

GİZLİ

GİZLİ

- Sayın Ersilmer'in ziyareti vesilesiyle hazırlanan doğalgaz ve İran üzerinden elektrik nakliyle ilgili üç protokolün, üzerinde mutabakat sağlanmasına rağmen, imzalanmasından Türkmen tarafınca son aşamada kaçınılmasının da aynı düşüncelerle izah edilmesi mümkündür. Bir gün önce ürününü üstünlüğünü ve alternatiflerinin çokluğunu dile getiren Türkmenbaşı'nın ertesi gün müşterini elinden kaçırmamak telaşı içinde gözükmemeyi, kamuoyu önündeki imajı açısından daha tutarlı bir davranış saymış olması muhtemeldir.

- Türkmenbaşı açıklamalarında Rusya'ya karşısına alabilecek ifadeler kullanırken İran faktörünü gözeten davranışını tekrarlamıştır. Bu çerçevede, 60 kilometrelik bir boru hattı ilavesiyle İran'a 60 milyar metre küp gaz ihraç edebileceğini belirtmiş, Türkiye ve Avrupa'ya İran üzerinden gaz nakli projelerine de açıkça temas etmiştir. Bilindiği üzere Türkmenbaşı, doğalgazı İran üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırma alternatifini hiçbir zaman arka plana itmemiştir. Mavi Akım projesine gösterilen ilgiyi, Hazar geçişi hat çalışmalarını geciktirici niteliği gereğiyle eleştirmekte olan Türkmenbaşı'nın, aynı sakıncayı taşıyan İran geçişi hattı gündeme getirmekten çekinmemesi bir çelişki görünümündedir. Ancak, Hazar geçişi hatla ilgili konsorsiyumu %50 payla katılma duumunda olan ve Türkmenistan ile doğalgaz konusunda stratejik bir anlaşma yapan Shell şirketinin asıl tercihinin İran hattı olduğu ve bu yönde Türkmenbaşı'nı etkilemeye çalıştığı söylentileri de mevcuttur.

Saygılarımla arz ederim.

GİZLİ

Ek 5

Türkmenbaşı ile ABD'nin Hazar temsilcisi Wolf'un 24 Şubat 2000 tarihli görüşme notları

24.02.2000 Saat:10:00 Wolf, M. Bulkan ile birlikte, Yollu Kurbanov'u ziyaret

Balkan: Rusya ile uzun dönem anlaşma yapıyor musunuz. Ayrıca Sayın S.DEMİREL'in mesajını iletceğim. Priorities devam ediyor. TCP ve projeye bağlıyız.

Wolf: ABD Enerji koridorunu ve TCP'yi destekliyor. Başkan bölgesel projeleri ve bu projeleri destekliyor. Türkmenistan 16 bcm'i TCP aracılığı ile Türkiye'ye gaz satmasını tamamen destekliyor. Bu proje Azerbaycan ile işbirliğini destekliyor. %50-50 olmaması lazım. Hiç beklemedik. PSG ve SHELL ile dün konuştuk. Çalışabilecek teklif var. Sonuçta Türkmenistan 16 bcm satacak. Biz ticari bir projenin finanse edilmesine yardımcı olacağız.

Yollu: Biz Ruslarla görüşmemize rağmen TCP ile devam edeceğiz. Türkmen Hükümeti'nin önce prefinancing istiyor, sonra 30 bcm Türkiye, sonra Avrupa'ya gidecek. 16 bcm yeterli değil, Türkmenistan masrafları için; boru hattı Türkiye sınırına 2002'de gelecekti. Azerbaycan ve Türkmen hattı birlikte olunca Türkmenistan'ın avantajına olmuyor. %50 katılımı demek, Azerbaycan bu projeye karşı demektir. Türkmenistan ekonomik problemlerle çalışıyor. İstanbul deklarasyonunda Azeriler; transit ülkeydi, Ruslar'la politikayı hiç görüşmedik, ticari gaz anlaşmasını görüştük.

Şih Muradov: TCP'de Azerbaycan ve Gürcistan transit ülkelerdi. Bu politikamız değişmedi. Ayrıca bizim, 30 bcm uluslararası pazarlara satma fikrimiz vardı. 3.nokta, prefinancing vardı. 4.nokta gazın 2002'de ihracata başlamasıydı. Gecikmeler bunu tehlikeye atıyor. Bu sebepten Ruslar'da dahil, diğer ülkelerle gaz satış görüşmelerine başladık.

Balkan: (SFA ve T.B.M.M. onaylamasını anlattı. Türkiye'nin ne Azerbaycan ne Mısır nede başka ülkelerle böyle ticaret anlaşma yapmadığını söyledi.) Mavi Akam Parlamentomuz tarafından heğüz onaylanmadı. Azerbaycan'dan gaz satın almak istiyoruz ama brifing verildi ve bizimle anlaşma yapılmasını istedi. Biz onları dinliyoruz ama her görüşmenin sonunda hep vurguluyoruz. Biz sizden gaz alacağız ama bu TCP'ye zarar vermemeli diyoruz. Azerbaycan'ın 9650-50 için biz konfirmasyon vermedik. Ama bir şeyi biliyoruz ki, Aliyev'in USA ziyareti'nden, Aliyev TCP'nin gerçekleşmesi için işbirliğine devam etmesi gerektiğinin bilincinde. Sayın S. DEMİREL, birkaç gün önce Aliyev ile görüştü. Aliyev işbirliğinin devam edeceğini konfirme etti ve gereken her şeyi TCP için yapacağını söyledi. Gazı getirin alacağız. Biz 2002 yılına bağlıyız. Siz Türkmenistan'ın durumu değişmedi baştan beri diyorsunuz, bizim durumumuzda hiç değişmedi.*

Wolf: Ekonomik veriler hakikattir. Şu anda gazın sadece Türkiye pazarı var. 16 bcm için ve TCP aracılığıyla 16 bcm alınması için sadece bu anlaşma var. Ama ekonomik veriler boru hattı için 16 bcm'i yapılabılır kalmıyor. Yeterli gelir elde edemiyorsunuz. Bu sebepten azeri gazıda gellnce projenin ekonomisi artıyor. Sizin geliriniz yükseliyor. On finansman sadece finansman paketinin kapatılmasından sonra olur. On para vermek projenin ekonomisini düşürür. 16 bcm tamamen sıcak paralı fiyattan olacak. Siz gazınızı başka yere verirsiniz sıcak para almaz zor olur. Ekonominin dışında politik realitede vardır. TCP'yi bozarsınız. Ama bu Türkmenistan'ın seçimidir. Bizim seçimimiz TCP ile bölgenin gelişmesidir. Sonunda Türkmenistan kim dost ve kim ekonomik işbirliği tarafı kendi seçecek.

Şık Muradov: Türkmenistan en yüksek seviyede TCP'yi seçti. Bu projeye aykırı hiçbirşey yapmadı. Bugün, Balkan 16 bcm ve ilave 14 bcm'i confirme etti. Türkmenistan herşeyi yaptı. Mavi Akım için hiçbirşey demedik. Mısır gazı, Azerbaycan gazı hiç pozitif işbirliği sinyali değildir. Biz bugün yarın, 2001'de ekonomimizi nasıl ayakta tutacağız, bunun peşindeyiz.

Wolf: 16 bcm anlaşma ile 30 bcm boru hattı inşaa edemezsiniz. Azerbaycanla işbirliği yapmadan boru hattı inşaatı olmaz.

Saat:11:00 Türkmenbaşı'nın Yanında

Türkmenbaşı: Görüşmemizi 2'ye bölelim. Türkiye ve ABD olarak. Biz TCP'de politika yapılmasına karşıyız ve projeyi ekonomik olarak görüşmek istiyoruz. M. Balkan Sayın S. DEMİREL'in dile klerini söyledi. (çok memnundu) Basın çıktı.

Türkmenbaşı: Bay DEMİREL ile konuştuk. 30 bcm'den bahsediyor. Siz (ABD'lilere dönerek) 16 bcm'den bahsediyorsunuz.

M. Balkan: Yazdığı konuşma metnini okudu. Bölgedeki son gelişmelere dikkat çekti ve yanlış anlamamıza sebep vermemek için Türkiye'nin TCP'ye bağlı olduğunu vurguladı.

(Ruslarla anlaşmayı Balkan bahsedince Türkmenbaşı müdahale etti "Size gerçeği söyleyeyim dedi" Balkan bu komiyu atlayıp Azerbaycan'a geçti.)

M. Balkan: Biz Azerbaycandan gaz alacağız ama TCP'yi öldürmesine imkan vermeyiz.

(Türkmenbaşı memnun oldu sonra Wolf'a dönüp)

Türkmenbaşı: TCP hükümetlerin mi yoksa özel şirketlerin işini diye sordu. Siz burada şimdi teknik uzman olarak mı konuşuyorsunuz? $14+16=30$ bcm için projeye başladık. Şimdi %50-50 diyorsunuz. Bizim durumumuz Kafkasya'daki herhangi birisine karşı vermiyorki.

Wolf: Ben US başkanı ve Secretary of State adına konuşuyorum. Sesini çok hafıflaştırdı. (Demirel'e ve Clinton'a deyince Türkmenbaşı yine konuşmasını kesti ve dedi ki "Ben iki gün önce DEMİREL ile konuştum. Bizim ikimizin pozisyonu aynı. Ben Clinton ve Demirel ile konuşuyorum. 29 Mart'ta Demirel geliyor. Ben korkarım ABD ile biz gaz boru hattında birbirimizi anlamıyoruz. Wolf söze girmek istedi. Yine sözümü kesti. Wolf mektubunda pozisyonunu anlattı.)

Wolf: Sayın Balkan dedi ki TCP Gaz boru hattından daha çok şey ifade ediyor. (Yine sözünü kesti.)

Türkmenbaşı: "Yeni bir teklifiniz var mı?"

Wolf: Şu anda seçme zamanı. Geçerli olan 4 ülkenin avantajına. Projeye Eximbank ve Opic'in desteği var. Ticari olarak ispatlanacak bir boru hattı olmalı. (Yine kesti.)

Türkmenbaşı: Biz Washington'la anlaşmaya varmıştık biz bundan vazgeçiyoruz. Somut olarak soruyorum ne biz neden vazgeçtik bana söyleyin

Wolf: Clinton Aliyev ile konuştu. Aliyev Azerbaycan TCP'ye destekleyecek dedi. (Yine sözü kesildi.)

Türkmenbaşı: "30 bcm boru hattı için konuşalım. Aliyevin durumunu konuşmayalım. Anlaşmamız vardı. 30 bcm nasıl olacaktı. Azerbaycan, Gürcistanın bu projedeki durumu belliydi. Ben gazımı nasıl satacağımı biliyorum. Azerbaycan 2010'da 5 bcm gazı olacak Bizim 16 bcm+Azerbaycan'ın 16bcm çalışmayız. Morningstar varken bu işlerde politika yoktu, şimdi var. %50-50'yi biz görüşmeyiz. PSG anlattı 8 sene kâr elde edemiyoruz. Biz ülkemizin durumunu görüşüyoruz. Yanlız 16 bcm bizim için kabul edilemez. Belkide Hazarın ortasında Türkiye'ye 16 bcm satarsız. Siz Gürcistan ve Azerbaycanı kışkırtıyorsunuz. Azerbaycan'ın gazı varsa satsın. BOTAS büyük şirket Çalışın şirketi birlikte çalışıyorlar. ABD niye işbirliği yapmaya ne gerek var. Biz projede baştaki durumla çalışalım diyorum. Siz 50-50 diyorsunuz.

Wolf: Biz hiçbir zaman 50-50 demedik. Ne ABD Hükümeti ne de hiç kimse, bende dahil 50-50 demedik.

Türkmenbaşı: Ne konuşuyoruz o zaman.

Wolf: Projeden konuşuyorum sadece 16 bcm için boru hattı ekonomik olmuyor.

Türkmenbaşı: O zaman size zaman verelim. 30 bcm için çalışın. Bizim için 16 bcm yeterli değil. Kesin durumunuz bu.

Wolf: Ama ticari olarak yapılabilir değil tek başına 16 bcm.

Türkmenbaşı: Bizim ilk çalışmamız 30 bcm'di. Kimse baştan karşı çıkmadı. Bizim durumumuz 30 bcm.

Wolf: 30 bcm boru hattı ama başlangıçta 16 bcm.

Türkmenbaşı: Boru hattı 30 bcm olacaktı.

GS

Wolf: En az 24 bcm'dir. Önemli olan ekonomik olarak Türkiye'ye 16 bcm sonra daha fazla miktarda boru hattı olur.

Türkmenbaşı: Biz boru hattını doldurmaya hazırız. 8 yıl hiç gelir elde etmiyor. Bu proje bizim ekonomik gelişimimizi bozuyor. Azerbaycan'ın gazı yok, hepsi 5 bcm 2010'da biz 2010'a kadar bekleyemeyecekmiz. Biz somut teklif istiyoruz. Ben Aliyev ile birçok kere telefonda konuştum. Sonra birden 50-50 çıktı. Siz teklif ettiniz. Aynı şey Afganistan boru hattında oldu. Unocal'la çalışırken de oldu. İran ile de aynı oldu. Yine sizin karışmanız sonucu oldu. Türkiye'nin daha fazla gaz ihtiyacı olabilir. Biz 30 bcm'i çok daha hızlı verebiliriz. Biz 30 bcm üzerinde çalışmaya hazırız. 16 bcm'i bir süre satabiliriz. Sadece bizi ve Hazarı 16 bcm geçecek hat olmaz. Türkmenistan uzak doğusundan tüm ülkeyi geçecek boru hattını kim finanse edecek.

Wolf: Bende onu söylüyorum. 16-30 en az 24 bcm boru hattı projesi üzerinde konuşalım.

Türkmenbaşı: Azerbaycan adına sizinle Azerbaycan boru hattını konuşmam. Benim ihtiyacım varsa Aliyev ve Swardnadze ile telefon burada konuşurum. 16 bcm'i kabul edeceğimi düşünmeyin.

Wolf: Biz hiç 50-50 demedik.

Türkmenbaşı: Sizin son dökümanınızda vardı. Şimdi elinizde somut döküman ve teklifiniz varmı? Bizi projeyi bozacak duruma sokmaya çalışıyorsunuz.

Balkan: Sayın Başkan gazı alacak biziz, kimse bize 50-50 demedi. Sanıyorum bazı şeyler karıştı, yanlış anlamalar var.

Türkmenbaşı: *Azerbaycan'ın bu projeye katılması yoktu. Sizin (Amerikalılara dönerek) elemanlarınız bu konuyu Azerilerin kafasına soktu. Biz Azerilerin gaz bulup Türkiye'ye satmasından memnun oluruz.*

Balkan: *Tüm başkanların bir araya gelip konuşmalarından çok memnun oluruz. ABD idaresi söylemiyor. 50-50'yi şirketler söylüyor.*

Türkmenbaşı: *Biz 2002-2004 arası Türkiye'ye İran üzerinden gaz verebiliriz. Erbakan İran ile anlaşma imzaladı. Sonra politika başladı. Rusya gaz satıyor. Problem bizim tarafımızdan yaratılmadı. Bay Wolf sizin tarafınızdan yaratıldı. Biz ilk anlaşmadan anlıyoruz. Biz Türkiye'ye gazı başka yollardan satabiliriz. Biz Rusya ile görüşmelere başladık. Eğer Aralık'a kadar TCP görüşmelerini sonuçlandırsaydık 20 bcm'i imzalamazdık. Mart'dan sonra 50 bcm'i görüşeceğiz. Bu proje tamamlanunca Ruslar bu gazı Mavi Akım üzerinden gönderecek. Uzun süredir Ruslar uzun süreli anlaşmadan bahsediyor. Bizim başka kaynaklarımız var. Siz hangi yönde istiyorsanız başlayın dediniz, biz de başladık. Mart 21'de sizin teklifiniz gelecek. Türkiye, zaten Mavi Akım ve/veya İran üzerinden Türkmen gazını alacak. Ayrıca da BOTAS'ı tebrik ederim. Tüm projelerden 75\$'a gazı satın almayı gerçekleştirdiler.*

Balkan: *Biz probleme çözüm bulmak için buradayız. 50-50 büyük problemlidir, buraya gelmeden önce ama bu şirketlerin işiydi. Biz Rusya'ya daha fazla bağlanmak istemiyoruz. Şimdi Ruslar Gürcistan üzerinden boru hattını test ediyorlar.*

Türkmenbaşı: *Türkmenistan'ın teklifi, Hazarın ortasında düşük fiyatla gaz satarız, sonrasına karışmayalım. Azerbaycan'ın, Gürcistan'ın kendi projeleri için para bulmasına niye yardım edelim. Gazımızı sınırda satalım. 50 bcm kapasite ile mer bölgesinde satalım. Rusya'ya devletabatta satabiliriz. İrana 3. gaz sahasından satıyoruz. 12 bcm İran'a satıyoruz. Tebriz'den sizin sınıra gelecek ama tüm opsiyonlar durduruldu. Türkiye'ye gaz satmak için her güzergaha biz hazırız. Ama herşeyi karıştırmayalım. Evet biz TCP'ye bağlıyız. Ama bu projeyi değiştirmeyelim.*

Balkan: Sizin durumunuzu anladım. TCGP en fizibil ve istenen yol. Bu projenin gecikmesinden dolayı siz, biz ve ABD meraklanıyor. Sizi anladık. İran ve Rusya'ya bağlanmak istemiyoruz.

Türkmenbaşı: Bizim Rusya'ya gaz satmamız ve TCP iki ayrı şeyler. Biz gazımızı satmadan yaşayamayız. Ben Wolf için projenin altını oyuyor demiyorum ama tabiki 16 bcm satmak 30 satmamaktan daha iyidir.

ABD Büyükelçisi: Wolf Amerika Hükümeti ve Başkanın tüm desteğine sahiptir.

Türkmenbaşı: Ben hala inanıyorum ki Azeri problemini siz yarattınız. Biz İran, Rusya, Türkmenistan problem istemiyoruz. İyi ilişkiler istiyoruz. Ben 50-50 üzerinde konuşmak istemiyorum. Azeri gazı varsa görüşmeye de hazırım.

Wolf: Siz iki noktaya açıklık getirdiniz. Birinci Nokta; Amerika'nın boru hattının eşit ikiye ayrılması fikri yoktur.

Türkmenbaşı: Ben Amerika demedim. Amerika siz değilsiniz sadece. Politize etmeye gerek yok Bay Wolf.

Wolf: İkinci Nokta; Azerbaycan'ın katılması, ne bizim ısrarımız, ne de benim kişisel isteğim. İkinci Nokta; PSG-Shell teklifi sadece 16 bcm gaz satması değil, eğer satış anlaşması varsa 6 bcm, Azerbaycan'ın gazıda satılır.

Türkmenbaşı: Döküman bazında konuşalım. Eğer varsa konuşalım yoksa konuşmayalım. Biz burada som ut şeyler konuşalım.

Balkan: Bu kadar uzun bizimle böyle detaylı konuşmanız bizi onurlandırdı. Bize ışık tuttunuz. Belirttiğiniz noktaları aktaracağız. Hükümetlere ve şirketlere.

Türkmenbaşı : Döküman bazında konuşalım. Nisan'a kadar TCP olursa biz TCP'ye gideriz ve Ruslara sizinle Nisan başına kadar uzun dönemli anlaşma yapmayız dedik. Azerbaycan'a 4-5 bcm tamam. Çok açık olalım.

16 ya zorlamayın.

%50-50 karşıl etmeyiz.

Teklifler 25 Mart'a kadar gelsin, somut olsun. Azerbaycan'ın gazı varsa konuşurum. Siz oraya girmeyin. Ben proje için Azerbaycan gaz bulana kadar bekleyemem, varsa alırım. İçüp ederse biz başkalarıylada konuşup projeyi netleştiririm. (Azerbaycan ve Gürcistan ile ben konuşurum de mek istiyor.)

Saat 15: Kurban Muradov'un yanında, yalnız Naci Bey ile beraber

Yollu: Konsorsiyum Azerbaycan'ı katarak işleri karıştırıyor. Bunu da Wolf yapıyor. Azerbaycan'dan bize hiç talep gelmedi. Burada Şerifov ile konuştuk. Ayrı toplantı yaptık. Onlardan bir talep gelmedi. Aliyev ile iki defa telefonla konuştuk. Hiç bize bu konuda istek gelmedi. Türkmenbaşı endirek gelen isteklere kızıyor. Türkmenistan TCP'ye karşı değil ve istiyor.

Naci: Son zamanlarda dedikodular var. TCP'de tereddüt uyandı. Cumhurbaşkanı'nız takip ediyor. Cumhurbaşkanı'nız Türkmenbaşı'na, Anlaşmayı imzalama demiş o da peki demiş. Biz dedi. Türkiye'nin tutumunu anlatın dedi. Siz sordunuz, biz de söyledik. Türkiye her zaman söylüyor. TCP öncelikli 16+14 anlaşma geçtil, 2002'de bekleniyor. Mısır, Mavi Akın, İran, Azerbaycan tereddüt uyanmış, bunu anladık Azerilerle öncelikle Bakü-Ceyhan ve TCP projeleridir dedik. Azeri gazının TCP'yi öldürmelerine müsaade etmeyiz dedik. Ayrıca Rusya'dan Gürcistan üzerinden gaz almayacağız.

Türkmenbaşı : Döküman bazında konuşalım. Nisan'a kadar TCP olursa biz TCP'ye gideriz ve Ruslara sizinle Nisan başına kadar uzun dönemli anlaşma yapmayız dedik. Azerbaycan'a 4-5 bcm tamam. Çok açık olalım.

16 ya zorlamayın.

%50-50 kabul etmeyiz.

Teklifler 25 Mart'a kadar gelsin, somut olsun. Azerbaycan'ın gazı varsa konuşurum. Siz oraya girmeyin. Ben proje için Azerbaycan gaz bulana kadar bekleyemem, varsa alırım. İçap'ederse biz başkalarıyla da konuşup projeyi netleştiririm. (Azerbaycan ve Gürcistan ile ben konuşurum demek istiyor.)

Ek 6

Türkmenbaşı ile ABD'nin Hazar temsilcisi Wolf'un
24 Şubat 2000 tarihli görüşmesine ilişkin olarak
"Neytralni Türkmenistan" gazetesinde
yayımlanan haberin Türkçe çevirisi

T.C.
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI
(Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı)

Ankara

SAYI : ESGY-1 - 785 - 3273
KONU : Doğalgaz boru hattı

03 - 03 - 2000

BOTAŞ GENEL MÜDÜRLÜĞÜNE

Bakanlığımız Ekonomik İşlerden Sorumlu Müsteşar Yardımcısı Büyükelçi
Mithat Balkan ve ABD Başkanı ve Dışişleri Bakan'ının Hazar Havzası Enerji Diplomasisi
Danışmanı Büyükelçi John Wolf'un, 24 Şubat 2000 tarihinde Devlet başkanı Türkmenbaşı
ile yaptıkları görüşme hakkında, "Neytralniy Türkmenistan" gazetesinde yayınlanan haberin
Türkçe çevirisi Aşgabat Büyükelçiliğimizden alınmakla ekte sunulmuştur.

Saygılarımla arz ederim.

Bakan a.

T. Sarıbaş

EK : 3

DAĞITIM:

- Cumhurbaşkanlığı Enerji Danışmanlığına
(Doç. Dr. Volkan Ş. Ediger)
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
(Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı)
- BOTAŞ

2. "Ulkenin ekonomik ve siyasi bağımsızlığının pekişmesine yönelik ve milli çıkarları doğrultusunda inisiyatifini kullanan Türkmenbaşı, tutarlı ve basiretli siyasetçi olduğunu bir kez daha ispat etti. Perşembe günü Türkmenbaşı, Türkiye Dışişleri Bakan Yardımcısı (metinde aynen) Mithat Balkan, ABD Devlet Başkanı ve Devlet Sekreterinin Hazar havzası enerjilerinden sorumlu özel danışmanı John Wolf ile yaptığı görüşmede, Türkmenistan'ın Hazar geçişli doğal gaz boru hattı projesine yönelik yaklaşımlarını açıkca dile getirdi.

Türkmenbaşı bu görüşmede, Türkmenistan'ın bu projenin tahakkukunda kendi ekonomik güvenliği ve milli çıkarları doğrultusunda hareket edeceği mesajını verdi. Ayrıca, projeye göre yılda 30 milyar m3 taşınacak olan doğal gazın 4/50'sinin Azeri doğal gazı olmasına ilişkin önerilerin, Türkmenistan'ın ekonomik çıkarlarına uygun olmadığını ve projenin hiçbir koşulda gerçekleştirilemeyeceğini vurguladı. Bu nedenle, projenin Türkmenistan için ekonomik bakımdan elverişsiz olması halinde Aşkabat'ın, doğal gaz ihrac etmek için diğer güzergahları tercih etme hakkına sahip olacağını belirtti.

Azerbaycan'ın önerisi dikkate alınırrsa, Türkmenistan satacağı doğal gazdan, doğal gaz boru hattı işletmeye açıldıktan 8 yıl sonra ancak kar elde edebilecek. Buna mukabil, ABD finans kurumlarına, projenin gerçekleştirilmesi için tahsis edecekleri 3 milyar Doların acil olarak geri ödenmesi gerekecek.

Konu ile ilgili olarak, "ekonomik bağımsızlığımızı tehdit eden sözkonusu koşulları hiçbir zaman kabul etmeyeceğiz. Bu bizim

öncelikli, kararlı ve tutarlı yaklaşımlımızdır" diyen Türkmenbaşı, John Wolf'un danışmanlık görevine atandıktan sonra, ekonomik projelerin siyasallaştırılması üzerine, ülkelerin çıkarlarının karşı karşıya getirilmesi nedeniyle, transit ülkeleri ile Türkmenistan arasındaki ilişkilerin gerginleştiğini belirtti ve John Wolf'un çalışmalarını eleştirdi.

Türkmenbaşı bu arada, "bu projede, kimse bize kendi siyasi çıkarlarını empoze etmemelidir. Siyasi çıkarlar, projeye katılan ülkelerin ve öncelikle doğal gaz satıcısı ülke olan Türkmenistan'ın ekonomik çıkarları doğrultusunda, olmalıdır" dedi.

Türkmenbaşı, daha önceki dönemlerde Türkmenistan-İran-Türkiye, Türkmenistan-Afganistan-Pakistan doğal gaz boru hattı projelerinin gerçekleştirilmesine ABD şirketlerinin katıldığını, ancak, bazı asılsız sebepler nedeniyle herhangi bir sonuç elde edilmediğini hatırlattı. Doğal gazın alternatifli güzergahlardan sunulmasının taraftarı olduğunu belirten Türkmen lideri, yakıtın sonraki transiti ile ilgili sorunların çözülmesini Türk tarafına ve Hazar geçişli doğal gaz boru hattı konsorsiyumuna bırakarak, Türkmenistan'ın, boru hattının kendisine ait kısmını bağımsız olarak inşa etmeye ve doğal gazı, Türkmenistan'ın, Azerbaycan'la olan ortak deniz sınırında, Türkiye'ye satmaya hazır olduğunu belirtti.

Türkmenbaşı, "Azerbaycan ve Gürcistan, bu projede sadece transit ülkeleri konumundadır. Biz onlara sadece ülkeleri üzerinden taşıma hizmetleri için ücret ödemeye hazırız" dedi. Ayrıca, Azerbaycan'ın, bu proje dışında Türkiye'ye doğal gaz ihraç etmeye hazır olması halinde, Türkmenistan'ın bunu anlayışla karşılayacağını belirtti ve "Türkmenistan'ın, Türkiye'nin BOTAŞ şirketi ile 16 milyar m3 doğal gazın Türk tüketicilerine ihraç edilmesine ilişkin bir anlaşma imzaladığını ve kalan 14 milyar m3 doğal gazın ise Avrupa'ya ihraç edilmesinin öngörüldüğünü" dile getirdi.

Söz konusu gaz alım satım anlaşmaları ile ilgili çalışmaları, "21. Asır-Türkmenin Altın Asrı" adlı Türkmen-Türk ortaklığı sürdürmektedir.

Rusya, İran ve Hazar üzerinden ihraç edilecek Türkmen doğal gazının her durumda Türkiye'deki tüketicilere temin edileceğini vurgulayan Türkmenbaşı, "Bütün faaliyetlerimiz açık, biz hiçbir şey gizlemiyoruz" dedi. Bu meyanda Türkmenbaşı, Rusya'nın, halihazırda satın aldığı 20 milyar m3 Türkmen doğal gazından 6 milyar m3'ünü, daha yüksek bir fiyatla Türkiye'ye ihraç etmekte olduğunu belirtti.

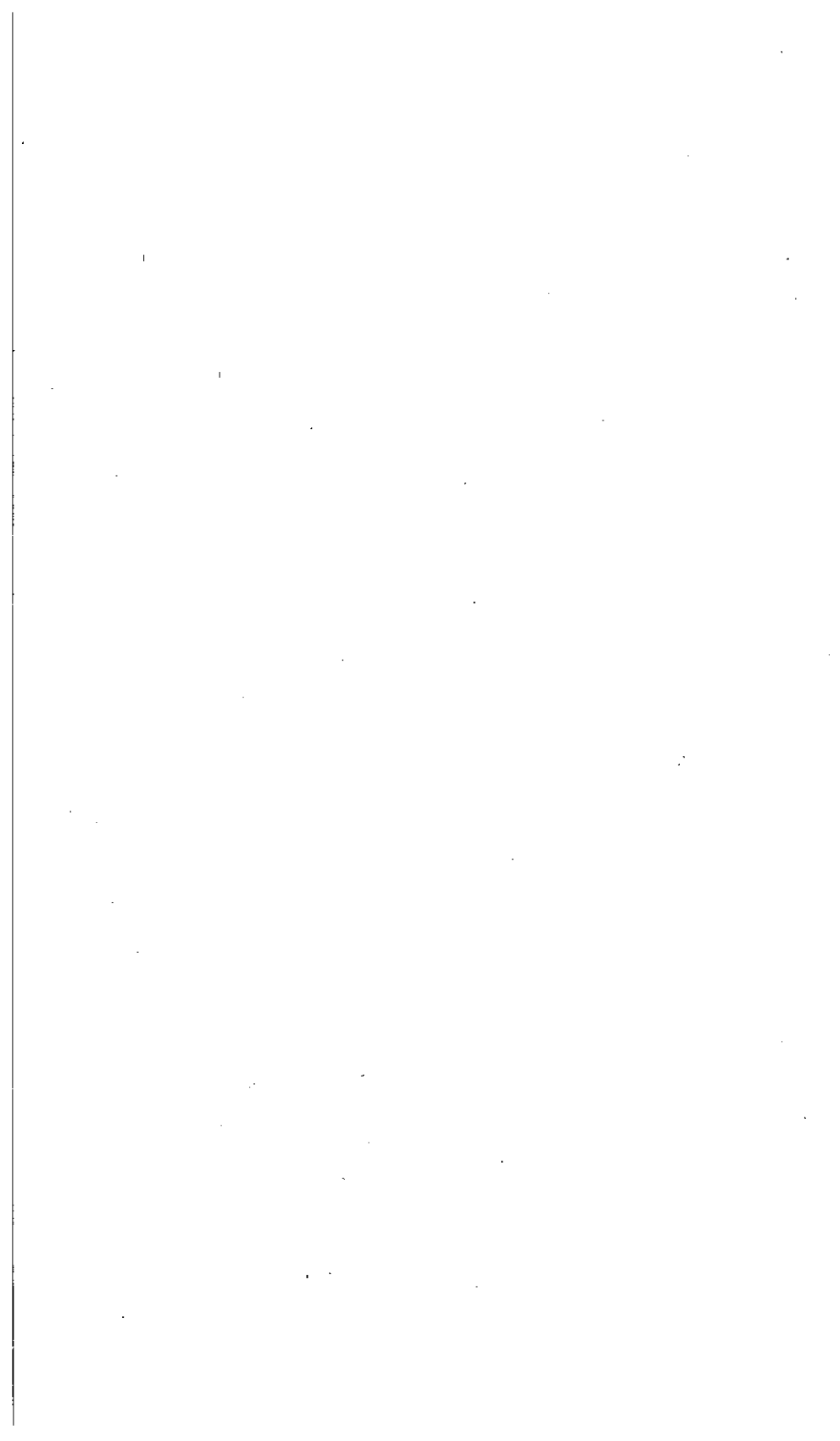
Türkmen lideri, yılda 50 milyar m3 Türkmen doğal gazının, 30 yıl süre ile Rusya'ya satılmasına ilişkin görüşmelerin, Mart ayında başlayacağını dile getirdi.

Türkmenbaşı, "yaşamamız ve ekonomimizi - geliştirmemiz gerekiyor. Hazar geçişli doğal gaz boru hattınının 2004 yılında işletmeye açılması çıkarlarımıza uygun değil. Bu, halihazırda büyük potansiyele sahip olan Türkmenistan için uzaktaki gelecektir." dedi.

Devlet Başkanı, bu projenin hızla gelişmesi için köklü tedbirlerin hazırlanması gerektiğini belirterek, görüşmeye katılanları, Türkmenistan'ın bu konudaki yaklaşımını ülke liderlerine iletmeye çağırdı.

Türkmen lideri, sürecin dinamikleşmesine yönelik tekliflerin 20 Mart tarihine kadar sunulması gerektiğini vurguladı. Bu nedenle, yetkisi 19 Şubat'ta tamamlanan Hazar geçişli doğal gaz boru hattı konsorsiyumu üyesi Amerikan "PSG" şirketinin yetkisini 20 Mart'a kadar uzattı.

Türkmenbaşı, son olarak Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Süleyman Demirel'in, 28-29 Mart tarihleri arasında Aşkabat'a yapacağı ziyaret sırasında projeye ilişkin kesin ayrıntıları ele alacaklarını belirtti ve Hazar geçişli doğal gaz boru hattına ilişkin dört taraflı hükümetlerarası anlaşma taslağı ve diğer belgelerin görüşme tarihine kadar hazır olacağına vurguladı."

Kaynakça

Kitaplar

- Altan, Mehmet;** *Süperler ve Türkiye/Türkiye'de Amerikan ve Sovyet Yatırımları*, Afa Yayınları, İstanbul, Mayıs 1986.
- Akgün, Dr. Mensur ve Aydın, Turan;** *Türkiye-Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, TÜSIAD, İstanbul, Haziran 1999.
- Akşin, Sina;** *İç savaş ve Sevr'de Ölüm*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Akşin, Sina;** *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
- Aralov, Semyon İvanoviç;** *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922 -1923*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008.
- Bilge, Suat;** *Güç Komşuluk*, Ankara İş Bankası Yayınları, 1992.
- Coşar, Ömer Sami;** *Troçki İstanbul'da*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Nisan 2010.
- Dokuzlar, Bircan;** *Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğal Gaz (Orta Asya'dan Avrupa'ya)*, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Deleon, Jak;** *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.
- Fuller, Graham;** *Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.
- Frunze, M.V.;** *Frunze'nin Türkiye Anıları*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Gazel, Fırat;** *Mavi Akım-Avrasya'da Çözumsuzlüğü'nün Öyküsü*, Siyahbeyaz dizisi, Metis Güncel Yayınları, İstanbul, 2003.
- Koç, Yusuf-Koç, Ali;** *Tarihi Belgeler Işığında Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, Kamu Birlik Hareketi Eğitim Yayınları, Ankara, 2006.
- Melek, Kemal;** *Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 1985.

- Mütercimler, Erol;** *Komple Teorileri/Aynanın Ardında Kalan Gerçekler*, Alfa, İstanbul, 2. Basım, Mayıs 2005.
- Mütercimler, Erol-Öke, Mim Kemal;** *Düşler ve Entrikalar (Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası)*, Alfa, İstanbul, 2004.
- Oran, Baskın;** *Türk Dış Politikası*, Cilt I: 1919 -1980, İletişim Yayınları, İstanbul, 4. Baskı, 2002.
- Özakman, Turgut;** *Şu Çılgın Türkler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005.
- Öztürk, İbrahim Sadi;** *1. TBMM'nin Gizli Oturumlarında Atatürk'ün Konuşmaları (24.04.1920- 25.02.1922)*, Fark Yayınları, Ankara, 2008.
- Resin, V.İ.;** *Büyük Şehrin Gelişim Yönetimi; Sistematiik Yönetim Denemesi*, Moskova, 1998.
- Şamsutdinov, A.M.;** *Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.
- Şanlıtürk, Hakan;** *Maratoncunun Molası*, Ankara, 2004.
- Tellal, Erel;** *SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Tellal, Erel;** *1919-1980 SSCB'yle İlişkiler*, Baskın Oran (ed.) *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, c. I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- Yerasimos, Stefanos;** *Kurtuluş Savaşında Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923*, Boyut Kitapları, İstanbul, 2000.
- Yergin, Daniel ve Gustafson, Thane;** *Rusya 2010 ve Dünyadaki Yeri*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994.
- Yüceer, Saime;** *Milli Mücadele Yıllarında Ankara-Moskova İlişkileri*, Erkin Kitabevi, Bursa, 1997.
- Yükseler, H. Deniz;** *Laleli-Moskova Mekiği, Kayıt Dışı Ticaret ve Cinsiyet İlişkileri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Makaleler

- Batmaz, Doç. Dr. Eftal Ş.;** "Gelibolu'da Rus Sığınmacılar". Bu makale 17-19 Mart 2006'da İstanbul'da yapılan Uluslararası Çanakkale Konferansı'nda sunulmuştur.
- Baran, Doç. Dr. Tülay Alim;** "Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 64, 65, 66, Cilt: XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006.
- Kiriyev, Prof. Nikolay;** "Türk-Sovyet İşbirliğinin İlk Etapları", *Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, Perspektif* dergisi, Moskova, İlkbahar 2004, s. 28-31.

Timur, Taner; "Türk Devrimi ve Sonrası", 1971

Ülman A. Haluk ve Sander, Oral; "Türk dış politikasına yön veren etkenler (1993-1968)", *AÜ SBF Dergisi*, 1972, s. 22.

"Türk Ticaret Heyeti'nin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğini Ziyaretine Dair Rapor", *TOBB*, 1967, Ankara.

Pamir, A. Necdet; "Mavi Akım Projesi Nedir, Ne Değildir?", *Avrasya Kültürel ve Toplumsal Gelişim Derneği*, Temmuz 2003, http://www.avrasyatr.org/e-analiz_TR/e-analiz_1.html.

Oğan, Sinan; "Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği", *Stradigma*, Ağustos 2003.

Akalın, Güneri; "ABD ve SSCB Yardımlarının Karşılaştırılması", *SBF Dergisi*.

Gazeteler ve dergiler

Yeni Asır gazetesi, 25 Ekim 1985

Fikret Bilâ, *Milliyet*, 11.09.2005

Bülent Ecevit, "Dış Siyaset ve C.H.P", *Ulus*, 10.2.1958.

Hürriyet gazetesi, 27.3.1978, Süleyman Demirel'in Cüneyt Arcayürek'le görüşmesi.

Baskın Oran, *SBF Dergisi*, Mart 1970.

Yağmur Atsız, *Milliyet*, 1 Ekim 1999.

İsmet Berkan, *Radikal*, 8 Ekim 1999

Fikri Sağlar, *Milliyet*, 8 Ekim 1999

Fikri Sağlar, *Milliyet*, 12 Ekim 1999.

Melih Aşık, *Milliyet*, 17 Ekim 1999.

Sedat Sertoğlu, *Sabah*, 18 Ekim 1999.

Melih Aşık, *Milliyet*, 20 Ekim 1999.

Semih İdiz, *Star*, 21 Ekim 1999

Melih Aşık, *Milliyet*, 21 Ekim 1999.

Güngör Uras, *Milliyet*, 22 Ekim 1999.

Melih Aşık, *Milliyet*, 22 Ekim 1999.

Şükrü Elekdağ, *Milliyet*, 25 Ekim 1999

Yalçın Doğan, *Milliyet*, 30 Ağustos 1997.

Fikret Bilâ, *Milliyet*, 1 Kasım 1999.

Sedat Sertoğlu, *Sabah*, 3 Kasım 1999.

Hasan Cemal, *Milliyet*, 4 Kasım 1999.

Fikret Bilâ, *Milliyet*, 4 Kasım 1999.

Sami Kohen, *Milliyet*, 4 Kasım 1999.

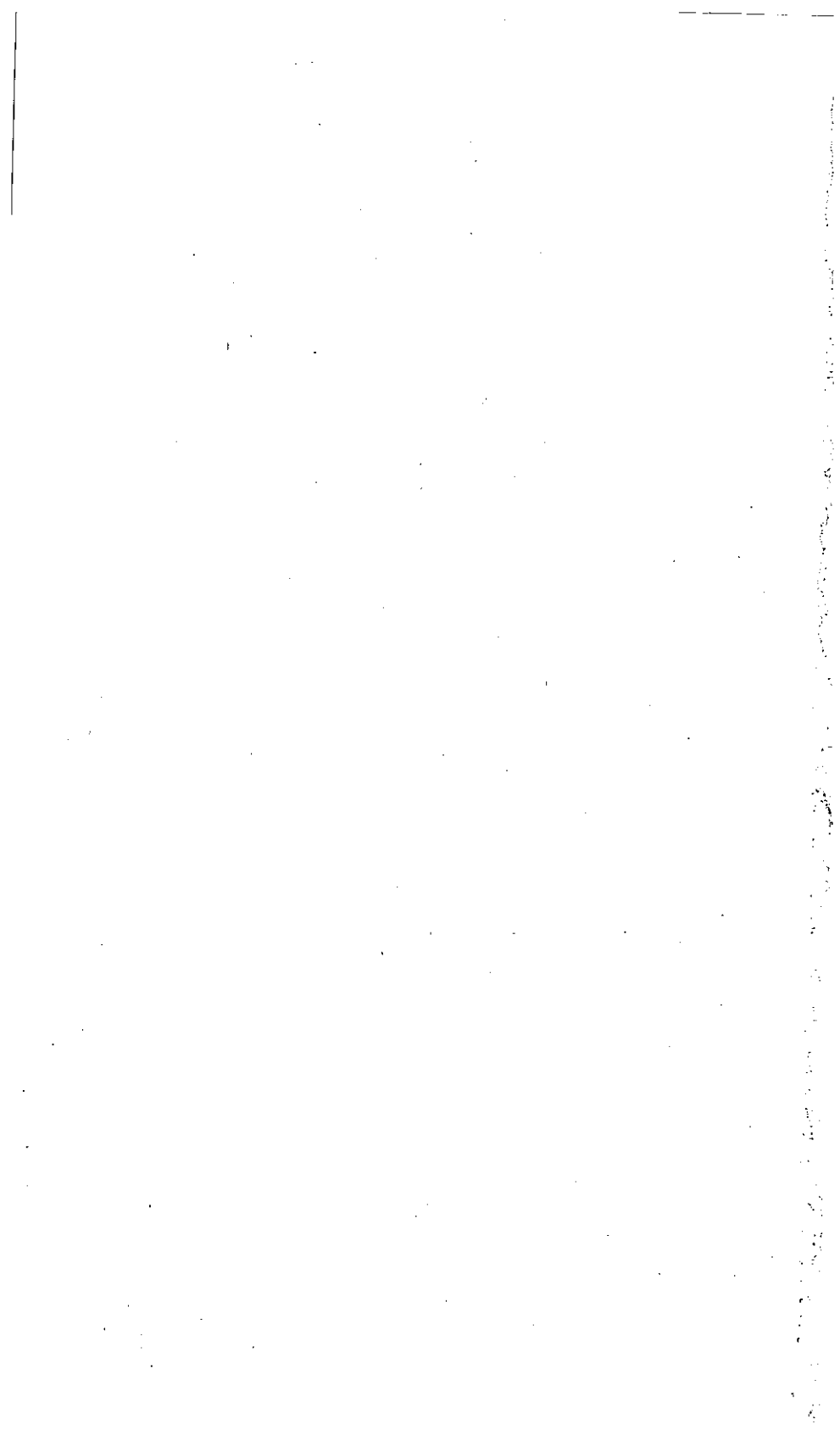
Yalçın Doğan, *Milliyet*, 4 Kasım 1999.

Muharrem Sarıkaya, *Hürriyet*, 4 Kasım 1999.

- Mehmet Ali Birand, *Posta*, 4 Kasım 1999.
 Sabahattin Önkibar, *Türkiye*, 5 Kasım 1999.
 Ali Sirmen, *Cumhuriyet*, 5 Kasım 1999.
 Fikret Bilâ, *Milliyet*, 5 Kasım 1999.
 İsmet Berkan, *Radikal*, 5 Kasım 1999.
 Emin Çölaşan, *Hürriyet*, 6 Kasım 1999.
 Fatih Altaylı, *Hürriyet*, 6 Kasım 1999.
 Yalçın Pekşen, *Akşam*, 7 Kasım 1999.
 Cüneyt Arcayürek, *Cumhuriyet* 7 Kasım 1999.
 Rauf Tamer, *Sabah*, 07 Kasım 1999.
 Oktay Ekşi, *Hürriyet*, 09 Kasım 1999.
 Melih Aşık, *Milliyet*, 10 Kasım 1999.
 Oya Berberoğlu, *Hürriyet*, 12 Kasım 1999.
 Mehmet Ali Birand, *Posta*, 12 Kasım 1999.
 Melih Aşık, *Milliyet*, 23 Kasım 1999.
 Emin Çölaşan, *Hürriyet*, 1 Aralık 1999.
 Necati Doğru, *Sabah*, 2 Aralık 1999.
 Zülfü Livaneli, *Sabah*, 3 Aralık 1999,
 Zülfü Livaneli, *Sabah*, 4 Aralık 1999
 Taha Kıvanç, *Yeni Şafak*, 7 Aralık 1999.
 Necati Doğru, *Sabah*, 16 Aralık 1999.
 Taha Kıvanç, *Yeni Şafak*, 31 Ocak 2001
 Nazlı Ilıcak, *Yeni Şafak*, 13 Nisan 2001.
 Güneri Civaoglu, *Milliyet*, 6 Kasım 1999.
 Bekir Çoşkun *Hürriyet*, 6 Kasım 1999.
 Taha Kıvanç, *Yeni Şafak*, 6 Mayıs 2001,
 Tuncay Özkan, *Milliyet*, 7 Mayıs 2001
 Fehmi Kuru, *Yeni Şafak*, 8 Mayıs 2001,
Cumhuriyet gazetesi, 22 Aralık 2005.
 Yalçın Doğan, *Hürriyet*, 3-7 Ocak 2006.
 Melih Aşık, *Milliyet*, 6 Ocak 2006.
 Fikret Bila, *Milliyet*, 27 Ocak 2006.
Hürriyet, 7 Ekim 1999, Perşembe.
Sabah, 15 Temmuz 2009.
 Ertuğrul Özkök, *Hürriyet*, 16 Temmuz 1997
 Nazlı Ilıcak, *Yeni Şafak*, 18 Aralık 2002
 Hakan Aksay, *Akşam*, 21 Ocak 2003
 Zeynep Göğüş, *Hürriyet*, 31 Mayıs 2003
 "Büyük Ruh Şarık Tara", *Türkiye Forbes*, Şubat 2008.
 "Şahap Kocatopçu'yla Söyleşi", *İşveren*, TİSK tarafından yayımlanan aylık dergi, Ocak, Şubat, Mart 2005.

İnternet siteleri

- <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/RUSfrunze.htm>
- <http://www.denizce.com/sahipak261202.asp#1>, "Merak Ettiğim Konularla İlgili Sorular ve Bulabildiğim Yanıtları"
- <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-5810-34-anittaki-gizli-rus.html>
- <http://www.tumgazeteler.com/?a=1159365>
- <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=4092823>
- <http://tr.rutam.org/content/view/44/26/>
- http://www.turkey.mid.ru/20-30gg_t.html
- <http://www.adanafikirplatformu.org/yazi.php?id=598>
- <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil2/bas/b013m.htm>
- http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ARASTIRMA_ONERGESI_GD.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=196
- <http://www.adanafikirplatformu.org/yazi.php?id=598>
- <http://evds.tcmb.gov.tr/>
- http://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%Bulent_Ecevit
- <http://www.tumgazeteler.com/?a=2519770>
- <http://www.turkrus.com/content/view/13943/163/>
- <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=96077>
- http://www.nytimes.com/2001/06/08/world/russia-s-new-reach-gas-pipeline-to-turkey.html?ref=douglas_frantz&pagewanted=print
- <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/84813.asp>
- <http://www.atin.org/detail.asp?cmd=articledetail&articleid=327>
- <http://www.tumgazeteler.com/?a=4879022>
- <http://ekonomi.haberturk.com/ekonomi/haber/91531-kabinede-hangi-bakanlar-degismeyecek>
- <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=1091>

MAVİ DÜŞ

Aydın Sezer

Rusya doğalgazını Karadeniz üzerinden Türkiye'ye taşımayı amaçlayan "Mavi Akım Projesi", yakın tarihimizin en tartışmalı konularının başında gelir. Amerikalıların başından beri karşı çıktığı projeyi en iyi bilen uzmanlardan biri olan Aydın Sezer, tüm süreci, Türk-Rus ilişkilerinin tarihsel arka planına da yer vererek aktarıyor. Moskova'daki Türkiye Büyükelçiliği'nde Ticaret Müşaviri olarak görev yapan yazar, "Mavi Akım"a karşı kimlerin neden kampanya başlattığını ve Türkiye'nin gerçek çıkarlarının nerede olduğunu, tarihsel-siyasal izler sürerek, ayrıntılı biçimde sergiliyor.

Tarihin derinliklerinden Karadeniz'in derinliklerine...

"Aydın Sezer'in son kitabı *Mavi Düş* Doğan Kitap'tan çıktı. Sezer, 1997 ile 2000 yılları arasında Rusya büyükelçiliğimizde Ticaret Müşaviri olarak Mavi Akım projesinde görev aldı. İşte şimdi *Mavi Düş* kitabı ile bize hem Mavi Akım'ı hem de Rus-Türk ilişkilerini anlatıyor. Mavi Akım, çok önemli bir proje. İlk dillendirildiği tarihlerde "Mavi Düş" demişlerdi imkânsızlığına vurgu yapmak için. Ancak 1997'de başlayan çalışmalar 2005'te bitti. Hem bu süreci hem de Rus-Türk ilişkilerini anlamak için güzel bir çalışma olmuş."

(Mehmet Ali Birand, *Milliyet*, 18 Şubat 2011)

Aydın Sezer, 1959'da Amasya'da doğdu. 1983 yılında ODTÜ-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nden mezun oldu. 1983-2001 arasında, Dış Ticaret Müşterarlığı'nın çeşitli birimlerinde çalıştı. Kahire ve Moskova büyükelçiliklerimizde Ticaret Müşaviri olarak da görev yapan Sezer, 1992 yılında Cenevre'de GATT (DTÖ) eğitim programını tamamlayarak Dış Ticaret Diploması aldı. 2007 yılında TUSİAD tarafından yayımlanan, *Avrupa Birliğine Katılım Sürecinde Türkiye'nin Komşuluk Politikası* adlı kitabın iki yazarından birisidir.

ISBN 978-605-111-994-6

9 786051 119946

sertifika no: 11940